Proprietatea Bibliotecii
Universității Iași
X-1832

87482
Periodice

1934-35
(1-2)

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

UNIVERSITATEA DIN IAŞI

BULETINUL

INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE"

Director: IORGU IORDAN

VOLUMUL I
(1934)

IAŞI * INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „BRAWO" * 1934

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Buletinul Institutului de Filologie Romînă „Alexandru Philippide“ apare anual într'un singur volum de 200—250 pagini, al cărui preţ este de 200 lei pentru abonaţi şi de 250 lei în librării. Cererile de abonament şi mandatele poştale se vor adresa d-lui D. Găzdaru, conferenţiar universitar, Iaşi, stradela Ionescu 6, iar manuscrisele, publicaţiile de recensat şi revistele în schimb, d-lui Iorgu Iordan, profesor universitar, Iaşi, str. L. Catargiu 44.

UNIVERSITATEA DIN IAŞI

BULETINUL

INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE“

Director: IORGU IORDAN

VOLUMUL I
(1934)

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „BRAWO“ ✱ 1934

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

pele 1225
Bibliotheca Universitatis Iassy
28 APR. 1936

CUPRINSUL.

Pag.

Institutul de Filologie Romînă, Cuvînt inainte . . 1

STUDII.

Iorgu Iordan, Programul nostru 3
H. Mihăescu, Il De Podagra di Rufo d'Efeso . . . 19
D. Găzdaru, Numele etnice ale Istroromînilor . . . 33
P. Caraman, *Consideraţii* critice asupra genezei şi răspîndirii baladei Meşterului Manole în Balcani . . 63

NOTE LINGVISTICE.

Gr. Gr. Scorpan, Limba lui Creangă. Textul Convorbirilor Literare şi al ediţiei dela Iaşi 103
Iorgu Iordan, *acest(a), aiuri, ala-bala, arde, auzi, boambă, buiede, calendroiu, chitcăit, cic-cea!, coltuc, corgăni, crancău, dadă, damă, doar, dupac, feşteli, filfison, fit* 110
G. Ivănescu, *clădar, ţuhal, mînînc, lumină, rugină, Alistar, Sturza, Şendrea, Vladnic, Răbîia* . . . 161
Iorgu Iordan, Curiozităţi lingvistice 169
I. Morărescu, *atît(a) amar de vreme* 178

RECENSII.

Grammont M., *Traité de phonétique* (Iorgu Iordan) . 182
Rosetti Al., *Curs de fonetică generală* (G. Ivănescu) . 187
Procopovici Al., *Mic tratat de lingvistică generală* (Gr. Gr. Scorpan) 199
Ch., *Linguistique générale et linguistique française* (Iorgu Iordan) 206

Pag.

Migliorini Br., *L'intacco della velare nelle parlate romanze* (H. Mihăescu) 209
Devoto G., *I fondamenti del sistema delle vocale romanze* (H. Mihăescu) 209
Wagner M. L., *Caracteres generales del judeo-español de Oriente* (Iorgu Iordan) 211
Sandfeld Kr., *Linguistique balkanique* (Iorgu Iordan) . 214
Binder St., *Kind, Knabe, Mädchen im Dacorumänischen* (Iorgu Iordan) 220
Capidan Th., *Aromînii* (P. Ciureanu) 223
Drăganu N., *Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei* (Lucia Pop) 225
Caraman P., *Obrzęd Kolędowania u Słowian i u Rumanów* (P. Caraman) 233
Cronică, adăugiri şi îndreptări 238
Indice 241

CUVÎNT INAINTE.

O coincidenţă, dureroasă pentru noi, face ca primul volum din acest „Buletin" să înceapă cu o pagină închinată memoriei aceluia al cărui nume îl poartă Institutul de Filologie Română depe lîngă Universitatea din Iaşi. In ziua de 12 August 1933 ne-a părăsit pentru totdeauna Alexandru Philippide, creatorul învăţămîntului ştiinţific al limbii romîne la noi în ţară. Am exprimat aiurea toată admiraţia şi recunoştinţa pe care o purtăm amintirii lui, analizînd totodată şi temeiurile acestor stări sufleteşti. Pentru asta nu credem necesar să repetăm lucruri spuse odată. Ceeace ţinem să accentuăm aici este hotărîrea nestrămutată de a ne arăta vrednici urmaşi ai dascălului nostru. Şi, dacă din punctul de vedere al calităţilor înăscute şi al erudiţiei, nu-l vom putea ajunge niciodată, există în activitatea lui ştiinţifică elemente care se pot imita, întrucît atîrnă numai de noi să le realizăm. Sînt, înainte de toate, osteneala neîncetată de a descoperi adevărul prin mijloace oneste şi curajul de a-l spune, chiar atunci cînd el ar putea supăra pe oameni. Cu această deviză, pe care ne-a transmis-o prin exemplul său de fiecare clipă Alexandru Philippide, şi cu imaginea lui neştearsă în suflet, pornim la lucru şi cerem confraţilor şi tuturor cetitorilor să ne acorde întreaga lor încredere.

Institutul de Filologie Română.

BCU IAŞI / CENTRAL LIBRARY

PROGRAMUL NOSTRU. [1])

Din cauza vremii cînd a fost înfiinţată şi a unor evenimente ulterioare, pe care nu-i nevoe să le amintesc, catedra aceasta poartă numele de „literatură şi filologie romînă". Totuşi, în cei 25 ani, cît l-am cunoscut, Alexandru Philippide n'a făcut decît lingvistică, şi, dacă nu mă înşel, la fel a procedat şi înainte de 1908. Tot aşa va fi şi pe viitor: vom studia limba romînă supt toate aspectele ei. Ştiţi însă că disciplina *noastră poate avea drept obiect stările lingvistice actuale*, ca şi pe cele trecute, poate fi, adică, *descriptivă* sau statică şi evolutivă sau istorică. Spre a cunoaşte bine o limbă, este necesar să studiem atît aspectele trecute, cît şi pe cele prezente. Primele ne arată cum a evoluat limba dela începuturile ei şi pînă astăzi, celelalte ne ajută să înţelegem firea însăşi a unei limbi, spiritul şi organizarea ei. Vom face, deci, lingvistică istorică şi lingvistică descriptivă. Procedînd astfel, nu ne vom îndepărta prea mult de Alexandru Philippide, care ţinea un curs de istoria sunetelor şi a formelor, luînd în consideraţie nu numai trecutul, ci şi prezentul limbii romîneşti. Este drept că punctul de vedere istoric predomina la el, care, pentru aceleaşi motive, studia foarte amănunţit şi preistoria limbii noastre, adică originile şi starea ei dinaintea primelor monumente literare. Philippide continua în chipul acesta tradiţia neogramatică, pe care i-o transmisese profesorii săi din Ger-

1) *Din lecţia inaugurală a cursului de Filologie Romînă, ţinută la Facultatea de Litere şi Filozofie din Iaşi în ziua de 1 Martie 1934: deoarece între activitatea desfăşurată la catedră şi aceea din revista noastră va fi mereu o strînsă legătură, cel puţin în ce priveşte ideile fundamentale, programul anunţat la curs este valabil şi pentru această publicaţie şi, prinurmare, am crezut că pot publica aici lecţia de deschidere.*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

mania depela 1890. Noi vom da preferinţă aspectelor lingvistice actuale, conform tendinţei unei bune părţi din savanţii contemporani, care se lasă conduşi de adevărul incontestabil că observarea prezentului înlesneşte înţelegerea trecutului: modul cum se produc fenomenele lingvistice supt ochii noştri trebue să fi fost şi altădată acelaşi. Vom porni, prinurmare, dela înfăţişarea faptelor actuale, pe care le vom descrie cît mai detailat, şi apoi vom căuta să le explicăm cu ajutorul fazelor anterioare. Trebue să recunosc depe acum că metoda aceasta se leagă de numeroase dificultăţi şi este criticată de partizanii excluzivişti ai lingvisticii statice, cum sînt, în general, discipolii lui Ferdinand de Saussure. O vom aplica totuşi cu fidelitate.

Dupăcum ne vom sili să îmbrăţişăm întreaga viaţă a limbii romîneşti, tot aşa, în ce priveşte aspectele ei actuale, vom căuta să le studiem iarăşi pe toate. Aceste aspecte se pot urmări în două direcţii: *orizontal* şi *vertical*. In primul caz este vorba de ceea ce, cu un termin mai concret şi mai obişnuit astăzi, se chiamă **aspecte geografice**, răspîndirea în spaţiu a limbii noastre, cu toate variantele cărora fatal le dă naştere această extindere geografică. Cele patru dialecte principale (daco-, macedo-, megleno- şi istroromîn) vor fi studiate la fel de atent, iar cît despre cel dintîiu, din cauza importanţei lui şi a faptului că, vorbindu-se pe o întindere mare de pămînt, prezintă numeroase nuanţe deosebitoare dela o regiune la alta, îl vom cerceta în toate ramificaţiile lui. In acest scop vom utiliza, negreşit, colecţiile de texte, precum şi studiile făcute de predecesori, care sînt mulţi şi vrednici.

Pentru graiul nostru moldovenesc însă, faţă de care avem datorii speciale, vom recurge şi la material adunat de noi înşine, prin anchete directe şi prin corespondenţi, unii din aceştia putînd fi studenţii dela Filologia Romînă, mai chemaţi decît alte persoane pentru o asemenea operă. La acest dialect ne va interesa în deosebi segmentarea lui. Ştiţi că vorbirea din Nordul Moldovei diferă de aceea din sudul acestei provincii, atît prin cuvinte, cît şi prin sunete. Lexicul moldovenesc de sud suferă o influenţă tot mai puternică din partea dialectului muntenesc, şi se pare că la fel stau lucrurile şi din punct de vedere fonetic. Mă gîndesc, în primul rînd, la palatalizarea labialelor, care în judeţele Moldovei nordice prezintă un stadiu de dezvoltare mai avansat. Ar trebui, deci, să urmărim întinderea geografică a celor două ţinuturi moldoveneşti, încercînd o delimitare (aproximativă, căci altmintrelea nu se poate), cu ajutorul particularităţilor fonetice şi al vocabularului. O atenţie specială merită apoi Bucovina şi Basarabia, care au revenit la Romînia după un răstimp de peste 100 ani. Din această pricină dialectul vorbit acolo oferă deosebiri faţă de Moldova propriu zisă, şi nu numai deosebiri fireşti, care se produc dela sine în interiorul oricărei unităţi lingvistice, dacă întinderea ei teritorială este mare, ci şi deosebiri cauzate de faptul că aceste două *provincii au stat* vreme destul de îndelungată *supt stăpîniri străine* şi au suferit, deci, influenţe culturale al căror vehicul erau alte limbi decît a noastră.

*

Cercetarea lingvistică **verticală** însemnează luarea în consideraţie a tuturor nuanţelor deosebitoare dela o clasă socială la alta şi dela o categorie culturală la alta. (Deobiceiu grupurile sociale coincid cu cele culturale, întrucît păturile sociale suprapuse posedă, în general, şi o cultură superioară. Totuşi această coincidenţă nu-i totdeauna o realitate, mai cu samă într'o ţară de cultură tînără ca Romînia.) Vom studia astfel atît limba comună, cît şi dialectele, căci toate împreună alcătuesc **limba**: şi una şi celelalte, cu toate nuanţele lor, reprezintă manifestări diverse *ale* aceluiaşi organism lingvistic. Prin **limbă comună** înţelegem vorbirea oamenilor cu mai multă ori mai puţină cultură şi care nu diferă prea tare dela o regiune la alta a ţării. Deaceea i se şi spune limbă comună, spre deosebire de **dialect**, care-i un graiu particular, specific pentru un anumit ţinut. Această limbă comună este la noi mai puţin veche şi uniformă decît în ălte părţi. In ciuda deosebirilor

mai mari sau mai mici, după provincii, după categorii culturale, etc., limba comună rămîne totuşi un mijloc de înţelegere general. Ea este vorbită şi scrisă. In relaţiile lor zilnice oamenii de cultură întrebuinţează limba comună, nu graiul lor de acasă, chiar dacă în pronunţare şi în lexic (mult mai puţin în celelalte domenii ale gramaticii) se trădează totdeauna originea lor locală. Limba scrisă reprezintă numai un alt aspect al limbii comune. Cînd aceasta serveşte la exprimarea în scris a celor ce vrem să spunem, ea devine limbă (comună) scrisă. Vrasăzică noţiunile limbă comună şi limbă scrisă nu sînt identice: cea dintîiu are o sferă mai largă decît a doua şi ca atare o conţine pe aceasta, dupăcum o conţine şi pe aceea a limbii vorbite de oamenii culţi. Firește că între limba comună scrisă şi cea vorbită există oarecare deosebiri. Limba scrisă este mai arhaică, mai bogată, mai aleasă, mai solemnă, din motive psihologice lesne de înţeles (cf. *scripta manent*), dar aceste deosebiri nu sînt esenţiale. La rîndul ei, limba scrisă are şi ea două variante: deoparte limba literară, în sensul strict al cuvîntului, acea întrebuinţată de scriitori, adică de poeţi, precum şi de oamenii de ştiinţă care stăpînesc pedeplin limba lor maternă, dealtăparte limba scrisă propriu zisă, pe care o întîlnim în gazete, în corespondenţa obişnuită ş. a., unde, din cauza grabei impuse de necesităţile momentului, o grijă excesivă pentru formă este exclusă.

Limba comună, cu toate nuanţele ei, merită la noi o atenţie specială nu atît pentru motivele de ordin teoretic invocate de Leo Spitzer şi alţii, care constată la lingviştii contemporani o neglijare a limbii culte în favoarea dialectelor, decînd cu progresele geografiei lingvistice, cît pentru altceva. Din cauză că în Romînia cultura adevărată este apanajul unui număr restrîns de indivizi, deosebirile dintre limba comună şi dialect sînt, în anumite privinţi, mult mai izbitoare decît în alte ţări. Mă gîndesc, înainte de toate, la mulţimea nesfîrşită a neologismelor, aşa de caracteristice pentru vorbirea oamenilor culţi şi aproape complect absente în aceea a ţăranilor. (Influenţe străine relativ recente se manifestă,

dealtfel, cu destulă putere chiar în sintaxa limbii comune, care şi prin aceasta diferă de cea populară într'o măsură mai mare decît aiurea.) Neologismele trebuesc cercetate şi pentru importanţa lor în sine, mai ales că chiar cele mai noua şi mai bogate dicţionare romîneşti nu le înregistrează decît parţial (şi de-ar vrea cineva să le noteze pe toate, i-ar fi imposibil, fiindcă ele se introduc în fiecare moment, graţie contactului strîns şi lesnicios pe care-l avem astăzi cu lumea întreagă).

După limba comună, mai exact spus, dedesuptul ei, vine dialectul, graiul oamenilor inculţi, care trăesc la ţară şi la periferia oraşelor, mai cu samă a celor mici, unde formele de viaţă se păstrează încă primitive sau, dacă vreţi un termin poetic, patriarhale. Despre dialect am pomenit mai sus, cînd m'am ocupat de răspîndirea în spaţiu a vorbirii. Dar limba comună şi *dialectul* nu sînt singurele compartimente *lingvistice* verticale. Intre ele se află o limbă *intermediară*, aceea a mahalalelor din centrele mari, în special, unde categoria socială respectivă se diferenţiază necontenit de ţărănimea satelor vecine, fără a izbuti totuşi, din pricina lipsei de cultură şi a condiţiilor de viaţă, ceeace în fond e tot una, să se identifice ori măcar să se apropie esenţial de păturile mijlocii şi superioare ale societăţii. Este limba pe care, dacă împrejurările nu ne îngăduie altfel, o putem cunoaşte destul de bine din comediile şi schiţele lui Caragiale (mai puţin din opere similare de mai tîrziu, care se dovedesc inferioare acestora şi din punct de vedere strict lingvistic). Ştiu că această limbă este socotită adesea ca un produs hibrid şi deci inferior, care merită cel mult atenţia *humoriştilor*. Atitudinea aceasta este însă neştiinţifică. Ea aparţine nu lingviştilor, ci gramaticilor, care se interesează la o *limbă* de aspectele ei 'corecte' şi 'regulate', conform nu cu legile vorbirii omeneşti, dar cu cele stabilite de ei înşişi. Lingvistul autentic, acela care înţelege viaţa limbii, care-şi dă sama cum se naşte ea, în ce chip şi din ce cauze evoluiază, acordă o importanţă la fel de mare, ca şi limbii comune şi dialectului, acestui produs într'adevăr hibrid pen-

tru ochii noştri de astăzi, pe care-i izbeşte numai înfăţişarea lui mobilă, lupta dintre atîtea tendinţe opuse şi nelămurite. Ba sînt unii învăţaţi, care, tocmai pentru lipsa lui de fixitate, îl consideră mai vrednic de atenţie decît alte aspecte lingvistice: vorbirea aceasta intermediară ne poate arăta mai bine 'devenirea' limbii, adică viaţa ei continuă, neîntreruptă [1]). Afară de asta, s'a constatat mereu că ceeace numim greşală astăzi poate ajunge 'regulă' mîni. De fapt, orice inovaţie lingvistică pare, înainte de a se răspîndi, o 'greşală', întrucît reprezintă o abatere dela starea limbii dintr'un moment dat, pentruca apoi să devie normă, imediat ce a fost adoptată de majoritatea sau unanimitatea indivizilor vorbitori. Să ce compare, depildă, greşelile relevate de gramaticii franceji ai veacurilor trecute cu starea de mai tîrziu a limbii franceze, şi se va vedea cîte din ele s'au impus, încetînd astfel de a mai fi censurate de jandarmii lingvisticii.

Dar acest limbaj al mahalalelor, intermediar între limba comună şi dialect, prezintă importanţă şi supt alt raport. In el îşi găsesc adăpost numeroşi termini de argot, veniţi din limba răufăcătorilor, cerşetorilor şi vagabonzilor de toate speciile. Este drept că la noi acest fenomen are loc într'o măsură mai redusă, fiindcă şi argot-ul s'a dezvoltat mai puţin decît în Europa centrală şi apuseană, unde oraşele mari, cu viaţa lor complexă şi plină de greutăţi enorme, care ascut ingeniozitatea celor ce nu pot ori nu vor să trăiască prin muncă cinstită, precum şi adîncile contraste economico-sociale oferă condiţii favorabile pentru acest limbaj special. Dealtfel, şi fără a fi influenţată de el, vorbirea populară, cum îi mai putem spune limbii mahalalelor, seamănă destul de bine cu argot-ul, mai ales în ce priveşte predominarea afectului. Omul din straturile inferioare ale societăţii, şi din cauza vieţii pe care o duce, şi din pricina lipsei de cultură, uzează fără nicio rezervă de libertatea sa individuală. Cînd

1) Cf. depildă Henri Frei, *La grammaire des fautes*, Paris-Genève-Leipzig 1929.

e stăpînit de un sentiment puternic, el izbucneşte imediat şi nestînjenit, întrebuinţînd cuvîntul care, indiferent de orice alte consideraţii, i se pare că exprimă în modul cel mai complect ceeace are de spus. Argot-ul izvorăşte şi el din stări sufleteşti afective şi deaceea transmite o parte din tezaurul său lingvistic vorbirii populare (mai puţin limbii comune, care aparţine categoriilor sociale culte, deprinse a-şi controla necontenit atît vorbele, cît şi faptele, şi mult mai puţin, aş crede chiar deloc, dialectului, din cauza simplităţii şi naivităţii ţăranului, care se lasă, în general, stăpînit de o timiditate şi o jenă împinse adesea pînăla extrem).

Din ce-am spus chiar acum rezultă clar că ne vom interesa şi de argot-uri, nu numai de argot-ul propriu zis, al răufăcătorilor şi vagabonzilor, ci şi de limbajele speciale (şcolăresc, studenţesc, sportiv, tehnic, etc.). Printre acestea merită a fi amintite cîteva, care n'au comun cu argot-ul, în sens larg, decît caracterul de vorbire proprie unui grup social determinat şi pe care cei din afara grupului n'o înţeleg. Mă gîndesc la anumite ocupaţii caracteristice pentru unele ţinuturi din Moldova, ca plutăritul (cu anexa lui tăiatul şi lucratul lemnelor în pădurile de munte), unde am impresia că au intervenit influenţe necunoscute aiurea, apoi vînatul, pescuitul ş. a.

*

La fel de cuprinzătoare trebue să fie atitudinea noastră şi în altă direcţie. Dupăcum vom lua în consideraţie stările lingvistice trecute şi pe cele actuale, iar pe acestea din urmă le vom cerceta orizontal şi vertical, tot aşa se cuvine să dăm o atenţie deopotrivă de mare tururor ramurilor gramaticii. Deobiceiu se studiază foarte amănunţit sunetele şi formele, pecînd vocabularul şi sintaxa sînt neglijate, cel puţin în manualele adresate studenţilor şi la cursurile universitare, care de multe ori stau la baza cărţilor didactice şi a introducerilor de tot soiul. Este evident că avem a face cu o rămăşiţă neogramatică, pe care numeroşi lingvişti moderni o combat cu înverşunare, atît prin-

Biblioteca Univ

cipial, cît şi practic, consacrîndu-se în studiile lor speciale mai cu samă sintaxei şi lexicului. Noi ne vom ocupa de toate ramurile gramaticii romîneşti: vom cerceta sunetele limbii romîneşti, descriindu-le aşa cum se prezintă astăzi şi explicînd starea lor actuală cu ajutorul foneticii istorice, vom studia apoi formele gramaticale în acelaşi chip şi vom trece după aceea la formarea cuvintelor, stilistică, sintaxă şi vocabular. Acestora din urmă va trebui să le dăm o importanţă ceva mai mare, şi pentrucă au fost multă vreme părăsite aproape complect, dar şi pentrucă problemele sintactice (în sens larg). şi cele lexicale sînt mai însemnate. Ele stau în foarte strînsă legătură pedeoparte cu psihicul individului vorbitor şi al întregii comunităţi lingvistice, pedealta cu viaţa lor exterioară, cu civilizaţia. Stilistica, aşa cum o înţeleg mulţi contemporani pe baza concepţiei celor care o cultivă cu asiduitate (Bally, Spitzer, Winkler), este o disciplină strict *lingvistică*, străină, deci, de stilistica estetică sau retorică (studiul figurilor de *stil şi al* celorlalte mijloace de expresie care urmăresc anumite efecte). Concepută astfel, stilistica este o introducere la sintaxă, o fază premergătoare acesteia: un fenomen stilistic devine sintactic, dupăce se gramaticalizează, adică dupăce-şi pierde frăgezimea, expresivitatea şi spontaneitatea, produse ale afectului şi fantaziei. Deaceea metoda stilistică este psihologică, nu gramaticală. Ca să înţelegi o inovaţie stilistică, trebue să-ţi dai bine sama de starea sufletească a celui care a produs-o, întocmai cum la studiul unei opere literare este necesar să te transpui în sufletul autorului.

In cea mai mare parte vocabularul unei limbi se datoreşte împrumuturilor de tot felul: din pricina relaţiilor fireşti care se nasc între popoare, limbile lor îşi împrumută reciproc cuvinte. Studiind aceste împrumuturi în raport cu împrejurările care le-au determinat, studiem implicit şi civilizaţia unui popor. Este metoda 'cuvinte şi lucruri', care cere ca alături de cuvinte să cercetăm şi obiectele respective, spre a îmbina astfel istoria limbii cu istoria civilizaţiei. Limbii noastre, această metodă i se poate aplica mai uşor

şi cu mai mult succes, fiindcă asupra ei s'au exercitat şi continuă să se exercite numeroase şi puternice influenţe străine. Dar şi elementele moştenite se pretează la o astfel de cercetare. Descriind domeniile de activitate unde cuvintele latineşti formează majoritatea sau aproape unanimitatea, arătăm indirect şi cîtă civilizaţie ne-au transmis Romamanii, adică ce elemente din civilizaţia lor s'au potrivit cu condiţiile noastre de viaţă şi au putut, deci, să reziste. Totodată se pot urmări unele din aceste elemente latineşti în limbile vecine care le-au împrumutat dela noi, şi cu acelaşi scop: să vedem în ce ramuri de activitate au influenţat Romînii asupra altor neamuri de oameni.

O atenţie deosebită vom acorda etimologiei. La cuvintele discutabile în ce priveşte originea lor se va demonstra mai ales cum trebue să procedăm spre a obţinea rezultate mai mult ori mai puţin acceptabile. Etimologia este o adevărată *piatră de încercare* pentru un lingvist, nu atît însă a *ingeniozităţii* (sau numai a ingeniozităţii!), cît mai cu samă a cunoştinţilor lui lingvistice propriu zise şi de altă natură. Etimologia, mai mult decît oricare altă problemă lingvistică, sileşte pe specialist să-şi dea la iveală ştiinţa, ca şi ignoranţa, cu privire la istoria şi la viaţa actuală a limbii. Ea face apel, în general, la toate domeniile gramaticii (în primul rînd la fonetică), dar şi la altceva, mai puţin lămurit, dar cu atît mai important, la înţelegerea pentru viaţa limbajului omenesc, pentru spiritul care-l stăpîneşte şi-l conduce. Pe scurt, se poate spune că etimologia este un punct final, un rezumat al întregii activităţi lingvistice.

Cînd e vorba de lexicul unei limbi, nu trebue să pierdem din vedere un amănunt deobiceiu neglijat. Tezaurul lexical nu-l constitue numai cuvintele notate în dicţionare, pe baza textelor şi a uzului. El cuprinde şi numele proprii, topice şi personale. Făcînd această afirmaţie, nu mă refer la faptul pe care-l observă oricine, că mare parte din numele proprii sînt nume apelative izolate, avînd adică un sens special, aplicat la un singur obiect sau o singură fiinţă. Mă gîndesc la toate elementele toponimice şi antroponimice,

deci şi la cele obscure, despre care nu ştim deocamdată dacă la origine sînt nume apelative sau altceva, precum şi la acelea care din capul locului au fost întrebuinţate de Romîni numai ca nume proprii în sensul curent al cuvîntului. Dece trebuesc înglobate şi ele în vocabularul limbii noastre? Pentrucă le putem studia exact ca şi pe celelalte, atît din punct de vedere etimologic, cît şi în legătură cu civilizaţia poporului romînesc. Prinurmare avem nevoe de aceleaşi cunoştinţi şi ajungem la aceleaşi rezultate ca atunci cînd cercetăm elementele lexicale obişnuite. Toponimia şi antroponimia se vor bucura de toată atenţia în preocupările şi activitatea noastră. Şi, fiindcă pentru numele proprii nu avem dicţionare ca pentru celelalte, va trebui să ne îngrijim de strîngerea lor. Este adevărat că majoritatea toponimicelor se găsesc în diversele dicţionare geografice, grupate pe provincii sau pe judeţe. Dar multe au rămas neînregistrate, din cauză că locurile respective n'au importanţă pentru geografi. In viaţa ţăranilor însă tocmai acestea sînt mai însemnate, întrucît sînt veşnic vii şi se leagă fie de ocupaţiile lor zilnice (acolo îşi pasc ei vitele, îşi au ţarina, etc.), fie de petreceri (fac horă, cîntă, se joacă ş. a.), fie de anumite credinţe, superstiţii şi legende. Ele trebuesc adunate, lucru pe care-l poate face cu uşurinţă oricare dintre D-Voastră pentru satul său natal, eventual şi pentru cele vecine, dacă-i sînt la fel de cunoscute. Relativ la numele de oameni însă nu posedăm niciun dicţionar, şi deaceea este necesar să le strîngem de iznoavă. Aici dificultăţile sînt mai mari, între altele, fiindcă aceste nume n'au o existenţă oarecum exterioară, ca cele topice: ele trăesc prin oamenii care le poartă, şi atunci, pentru a le culege pe toate, ar trebui, cel puţin teoretic, să cunoaştem individual pe toţi locuitorii ţării. Evident că nu ne putem gîndi la un asemenea ideal, imposibil de înfăptuit. Să ne mulţumim cu mai puţin, utilizînd colecţiile de documente [1]) publicate pînă acum (foarte multe au

1) Acestea ne pot servi şi pentru numiri topice, din care altfel au dispărut cu vremea.

indice), registrele de stare civilă, arhivele publice, matricolele şcolare, listele nominale depela regimente şi alte unităţi militare, etc., precum şi informaţiile noastre personale.

*

Nicio limbă omenească n'a stat şi nu stă izolată, dimpotrivă este în firea lucrurilor ca fiecare să aibă diverse legături cu altele. Dupăcum membrii unei colectivităţi lingvistice, graţie vieţii comune pe care o duc, stabilesc între ei relaţii multiple şi ajung astfel să se influenţeze reciproc, în toate domeniile de activitate, întocmai aşa se petrec lucrurile şi cu limbile pămîntului. Fiecare se află în situaţia de a fi influenţată şi de a influenţa la rîndul ei, fiindcă popoarele respective au avut ori au relaţii între ele. Această afirmaţie, întemeiată pe constatări vechi şi repetate, se dovedeşte foarte justă mai cu samă în cazul limbii noastre. Pedeoparte ea aparţine unei familii lingvistice, celei romanice, şi are, deci, raporturi de înrudire cu limbile surori (toate provin dintr'un izvor comun, latina populară), pedealtăparte a suferit în decursul vremii, dela primele ei începuturi, influenţa limbilor vorbite de popoarele înconjurătoare sau a influenţat ea însăşi asupra limbilor acestora. Aşa se explică dece numeroase fenomene lingvistice romîneşti îşi au corespondentul lor fie în idiomele romanice, fie în cele vecine. Această situaţie ne obligă, pentru o înţelegere mai adîncă şi mai sigură a vieţii lingvistice romîneşti, să facem necontenit apel la limbile popoarelor romanice şi ale acelora cu care Romînii au ori au avut legături. Deaceea principiul nostru călăuzitor va fi: pentru orice fapt de limbă romînesc să ne informăm la limbile surori sau vecine, spre a vedea dacă nu găsim acolo explicaţia fenomenului care ne interesează. Firește că, în ce priveşte elementele latineşti sau presupuse pentru moment astfel, vom merge înapoi pînăla limba comună, iar de acolo ne vom întinde cercetările asupra limbilor romanice. Adesea, şi mai cu samă pentru elementele relativ nouă (aşa zisele neologisme: cuvinte, expresii, construcţii), va trebui să

recurgem numai la unele idiome neolatine, în primul rînd franceza, apoi italiana. In asemenea cazuri nu va mai fi vorba de înrudire istorică, de coincidenţe pe baza aceleiaşi origini etnice, ci de elemente pe care le-am împrumutat din acele limbi surori începînd cu secolul XVIII. Neologismele alcătuesc o bună parte din tezaurul limbii româneşti actuale, al aceleia pe care o utilizează în scris şi în vorbire oamenii de cultură. In general, ele n'au fost studiate, nici măcar socotite vrednice de atenţie în cercetările lingvistice obişnuite, şi asta din cauza noutăţii lor: punctul de vedere istoric cere să ne oprim... la timp.

Cu privire la celelalte limbi, se ştie că intră în joc mai ales cele slave, apoi albaneza, neogreaca, turca, maghiara. Cu unele romîna a avut legături din cele mai îndepărtate timpuri, cu altele ceva mai tîrziu, dar tuturora ea le datoreşte o parte însemnată din elementele care au participat la constituirea ei, aşa cum o cunoaştem astăzi. O atenţie deosebită se cuvine limbilor balcanice, care, în cazul de faţă, însemnează, conform cercetărilor făcute de specialişti (Kr. Sandfeld), neogreaca, albaneza şi bulgara (mult mai rar sîrbocroata). Intre ele şi a noastră potrivirile sînt foarte numeroase şi adînci. Această situaţie n'a putut rezulta numai din simple relaţii de vecinătate, oricît de strînse ar fi fost, ci trebue să aibă la bază fapte mai vechi şi mai importante. Lingviştii se gîndesc la un fel de comunitate etnică, nu în sensul strict al unei origini identice, ci al unei înrudiri oarecum indirecte. Explicaţia aceasta pare a se potrivi pentru coincidenţele dintre limbile romînă, bulgară şi albaneză. La începuturile lor va fi existat un substrat comun sau cel puţin înrudit, graţie căruia au luat naştere particularităţi lingvistice identice, dintre cele mai caracteristice pentru fiecare. Cît despre limba neogreacă, chestia se pune altfel. Fiind anterioară celorlalte, întrucît continuă greaca antică, şi totodată singura limbă de cultură tocmai în epoca de formaţie a idiomelor balcanice, neogreaca (în sens larg) s'a impus acestora prin prestigiul ei deosebit, influenţîndu-le şi dîndu-le anumite elemente, care apoi ni s'au

transmis şi nouă. Afară de asta, limba greacă modernă, la fel cu toate celelalte din Balcani, joacă un rol important în viaţa dialectelor aromîn şi meglenoromîn, din momentul cînd acestea s'au fixat aproximativ prin locurile unde le găsim astăzi. Deaceea limbile balcanice trebue să deţie în preocupările noastre un rang de frunte.

*

Ca toate ştiinţile, şi lingvistica are nevoe de luminile unor discipline înrudite. Limba nu este singurul produs al vieţii sufleteşti. Alături de ea, există numeroase altele, care, întrucît au aceeaşi obîrşie, psihicul omenesc, se ating, se întretae şi se influenţează necontenit unele pe altele. Este, deci, natural ca diversele discipline care le studiază să aibă reciproce nevoe de ajutor. Cele mai strîns legate de lingvistică sînt etnografia şi folclorul. Am spus deja (pag. 10) că vocabularul unei limbi este cercetat astăzi pe baza metodei 'cuvinte şi lucruri'. Din explicaţiile date acolo se poate vedea că, dacă prin 'cuvinte' înţelegem limbă, adică studiu lingvistic, prin 'lucruri' trebue să înţelegem obiectele şi noţiunile de toate categoriile din viaţa zilnică a omului, adică studiul lor, care se chiamă tocmai etnografie şi folclor. Etnografia se ocupă de elementele civilizaţiei materiale, folclorul de produsele civilizaţiei spirituale, drept e că nu de toate, ci numai de acelea care au o relativă vechime şi aparţin oarecum păturilor mai adînci ale vieţii sufleteşti, fiind transmise adesea din timpuri imemoriale pe cale de tradiţie (credinţe, datini, legende, obiceiuri, etc.). Firește că nu toate acestea au legături directe cu limba, dar multe influenţează puternic asupra ei, iar în timpul din urmă tema 'limba şi mitul' o tratează numeroşi savanţi, care nu sînt numai decît filozofi şi sociologi. Astfel se explică, depildă, interdicţiile de vocabular (tabù), un fenomen lingvistic dintre cele mai importante, şi tot aşa nenumărate izolări în care intră nume de animale. Existenţa lor nu se poate lămuri decît admiţînd şi, deci, cunoscînd anumite credinţe ale oamenilor despre animalele respective (cf. lucrările lui R. Riegler

şi ale altora). Este clar că, din tot soiul de cauze, noi vom recurge numai incidental la etnografie şi, mai cu samă, la folclor. De dorit ar fi crearea unui curs special, cum îl au celelalte universităţi romîneşti, cel puţin pentru folclor, deşi se pare că tendinţa actuală este să nu se mai separe etnografia şi folclorul, ci să se considere ca alcătuind o sigură disciplină, care studiază produsele întregii civilizaţii primitive a unui popor.

*

Pentruca rezolvirea diverselor probleme lingvistice să fie posibilă în condiţii cît mai riguros ştiinţifice, este necesară şi o pregătire teoretică a viitorilor specialişti. In vederea acestui scop ne stau la îndemînă deoparte *fonetica*, dealta *lingvistica generală*. Cea dintîiu ne învaţă cum se produc şi se transformă sunetele vorbirii omeneşti. Ca să înţelegem evoluţia fonetică a limbii noastre, din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi, şi să putem întrevedea anumite tendinţe fonetice, care încep să se desemneze pentru viitor, sînt absolut indispensabile cunoştinţi măcar elementare de fonetică descriptivă şi generală. Este deasemenea necesară stăpînirea aşa ziselor legi fonetice (sau fonologice, cum le spun unii), nu atît ca scop în sine, ci mai ales ca un criteriu sigur pentru a putea distinge ce-i vechiu şi ce-i nou în existenţa unui element lingvistic, atunci cînd vrei să-i afle obîrşia (aşadar, nu numai etimologia propriu zisă a cuvintelor, ci şi originea sunetelor, formelor gramaticale, prefixelor, sufixelor). Nu încape îndoială că importanţa extraordinar de mare care s'a acordat într'o vreme şi se mai acordă în parte chiar astăzi foneticii, cu toate ramurile ei, nu mai corespunde spiritului din lingvistica actuală, mai ales dacă această importanţă însemnează să te mărgineşti, în studiul unei limbi, la sunete şi, cel mult, la forme. Dar tot aşa de sigur este că fonetica, utilizată ca instrument de recunoaştere a istoriei cuvintelor, trebue să-şi păstreze întreaga ei valoare.

De lingvistica generală, sau, cum îi spunea Alexandru Philippide, introducere în ştiinţa limbii (combinată cu o parte din *Principii de istoria limbii*), avem trebuinţă în alt

sens. Oricît ar varia diversele nuanţe ale limbajului omenesc, există între ele numeroase asemănări. Aceste asemănări îşi au izvorul în sufletul omului, care este, în esenţă, acelaşi, indiferent de timp şi loc: funcţiunile psihice prezintă trăsături identice la un European civilizat şi la un sălbatic din Africa, şi tot aşa ele nu diferă, în fond, dela vechii Egipteni pînă în zilele noastre. Ceeace se schimbă mereu, mai cu samă în vremea din urmă, sînt formele de civilizaţie. Pentru aceasta, în ciuda atîtor elemente comune, datorite, înainte de toate, împrumuturilor, civilizaţia umană variază enorm în cursul veacurilor şi dela o ţară la alta, mai ales dela un continent la altul. Aceste profunde transformări în viaţa socială a omenirii sînt una din cauzele principale pentru care limbile pămîntului se deosebesc, adesea fundamental, între ele. Pe baza faptelor lingvistice comune s'au putut stabili anumite *principii generale*, aplicabile la studiul oricărei *limbi*. Tot cu ajutorul acestor coincidenţe se încearcă *ipoteze* asupra originii limbajului omenesc, precum şi asupra tendinţelor care-i determină evoluţia, atît supt ochii noştri, cît şi pentru viitor. Probleme de acest soiu şi altele similare formează obiectul lingvisticii generale. Dealtfel, admiţînd prin absurd că nu ne-ar interesa direct asemenea lucruri, trebue să recunoaştem totuşi că studiul unei limbi nu poate fi privit numai ca un scop, ci şi ca un mijloc de a ajunge la o concepţie filozofică, adică teoretică, asupra faptelor lingvistice îndeobşte. Aceasta este năzuinţa oricărei discipline ştiinţifice, deci şi a noastră: întemeindune pe date şi amănunte privitoare la evoluţia şi la starea actuală a limbii romîne, să ne ridicăm la idei generale, care să se potrivească, într'o măsură anumită, şi altor limbi, înrudite ori nu cu a noastră. Lingvistica generală ne lărgeşte orizontul, ne ascute spiritul critic, ne împiedică dela afirmaţii pripite, ne uşurează analiza şi înţelegerea fenomenelor lingvistice romîneşti, care alcătuesc materia propriu zisă a acestui curs. Cine îşi aruncă ochii şi dincolo de graniţele în care trăeşte şi se dezvoltă limba sa maternă, îşi dă sama că, cel puţin în principiu, niciun fapt lingvistic nu poate fi

specific unui singur idiom omenesc; el se poate găsi în oricare alt loc depe pămînt şi, prinurmare, atitudinea care se impune faţă de constatările privitoare la o limbă dată este cea relativistă. Alexandru Philippide a înţeles însemnătatea foneticii şi a lingvisticii generale. Deaceea, din cei trei ani ai cursului complect, el consacra unul întreg acestor două discipline. Eu voiu continua cu fidelitate tradiţia inaugurată şi păstrată decenii dearîndul de către maestrul nostru al tuturora.

*

Inainte de a sfirşi, mă simt dator să fac o mărturisire. Programul schiţat astăzi în faţa D-voastre este prea vast ca să se poată realiza în toate detaliile lui. Ar fi să vă înşel, dacă nu v'aş preveni asupra realităţii. Cele spuse mai sus reprezintă numai ţinta către care trebue să năzuim şi de care să căutăm a ne apropia cît mai mult. Şi, cum la curs distanţa dintre ideal şi înfăptuire va fi, în chip fatal, mare, să ne silim ca cel puţin în lucrările noastre personale, precum şi în activitatea desfăşurată la Institutul de Filologie Romînă să complectăm lipsurile, pentruca această distanţă să se reducă, în limita posibilului, pînăla minimum. In orice caz un lucru este sigur: realizarea prezentului program nu atîrnă numai de'mine şi de actualii ori viitorii mei colaboratori, ci şi, aş putea spune chiar mai ales, de D-voastră. Dacă veţi dovedi interes şi oleacă de pasiune pentru studiul limbii D-voastre materne, adică pentru studiul cel mai firesc şi cel mai apropiat de sufletul D-voastre, distanţa dela făgăduială pînăla împlinire va fi din ce în ce mai mică, iar cu vremea ar putea să şi dispară. Aşadar colaborare între D-voastră şi mine, şi anume colaborare activă. Nu-i deajuns să audiaţi regulat lecţiile şi să treceţi la timp examenele, ci să participaţi la lucrările de seminar şi să consacraţi o parte din orele libere disciplinei pe care cred că v'aţi ales-o împinşi de un imbold sufletesc, iar nu de consideraţii pur exterioare.

Iorgu Iordan.

IL DE PODAGRA DI RUFO D'EFESO.

L'opera ricca e varia di Rufo d'Efeso, medico notorio del primo secolo dell'era christiana, contemporaneo di Dioscoride, Galieno e Sorano, conteneva tra gli altri un piccolo trattato sulle malattie degli arti, intitolato περὶ τῶν ἄρθρα νοσημάτων [1]) Eccetuati il titolo e due capitoli, conservati nella *De re medica* di Boezio [2]) tutto il resto è andato perduto. In compenso il contenuto ne è stato tramandato interamente da una versione latina del sesto secolo, *De podagra*, offerta da un codice molto antico, scritto in Italia in bei caratteri onciali.

In questo tempo, caraterizzato da profondi turbamenti politici e da una decadenza letteraria completa, le traduzioni latine di opere mediche greche sono molto numerose. Il fatto è la conseguenza di una reale diminuzione delle conoscenze del greco, ma tende ancora a una opera di cultura. Nella maggioranza di esse viene adoperato un idioma facile, fedele all'originale, ricco di grecismi, espressioni dialettali e di caratteristiche del cosi detto latino volgare.

Il *De podagra* di Rufo, seminascosto alla fine di un codice miscellaneo più esteso, è rimasto per molto tempo ignoto agli specialisti. Esso è stato trasmesso, insieme colle versioni di Oribasio e Alessandro Tralliano, dal Parisinus 10233 della Bibliothèque Nationale di Parigi e pubblicato per la prima volta da Êm. Littré in Revue de philologie I

1) Gossen, *Pauly-Wissowas Realenzyklopädie der Altertumswissenschaft* 2. Reihe I, 1210.
2) I capitoli XXX e XXXI.

(1845) pp. 288 sqq. Il Littré riferiva alcuni fatti linguistici particolari come *cavallicare* (it. *cavalcae), salemoria* (fr. *saumure*, it. *salamoia), sablones* (fr. *sablons), orobus* (gr. ὄροβος, fr. *orbe), pecula* (fr. *pègle*, it. *pegola), lenticla* (fr. *lentille*), *miscĕre* pro *miscēre*, un ἅπαξλεγόμενον *iotta* (ignoto ancora fin oggi ai lessici), ma limitava quì le sue osservazioni, presentando poi un'edizione accurata del testo e attirando sopra di esse l'atenzione dei romanisti. Cenni linguistici non sono mai stati fatti, sebbene due nuove edizioni del testo siano poi state stampate: nel 1879 da Augusto Mollinier nella sua edizione completa di Rufo [1]) e nel 1933 da Henning Mörland a Oslo [2]).

Il testo tramandato dal Parisinus 10233 (ff. 263vo—271ro) del settimo secolo contiene 37 capitoli. L'elenco dei titoli si trova sul f. 263vo), poi questi vengono ripetuti rispetivamente al principio del testo di ciascun capitolo. Per le ricerche le suddivisioni sono superflue, bastando citare i numeri dei capitoli. L'edizione di Littrè, la migliore che possediamo, contiene errori di lettura, interpretazioni e emendazioni erronee. Alcune di esse sono state giustamente corrette e spiegate da Mörland nella sua recente edizione. I miei cenni s'appoggiano direttamente all'unico manoscritto esistente, utilizzando inoltre le edizioni Littré e Mörland.

Nel dominio fonetico non possiamo raccogliere risultati certi ed interessanti da un codice-copia del settimo secolo. L'evoluzione di tutti i fenomeni fonologici del latino comune era già finita a questo tempo e gli amanuensi adeguavano tutto alla maniera ortografica del loro tempo, cosi che generalmente solo poche cose possono essere fornite dai codici medioevali alla fonologia latina. Per i suoi fundamenti questa si giova di altre fonti: iscrizioni, diplomi ecc.

Alle greche η, υ, οι corrisponde *i: cotilidona*, 34—κοτυλιδών, *pilamida*, 10—πηλαμίς, *sinticticae*, 17—συντηκτικάς, *stiptiria*, 32—στυπτηρία, *stycas*, 27—στοιχάς, *sciniu*, 37—σχοῖνος. La *h* non ha un valore suo nella pronuncia e viene omessa anche nella scrittura. Qualche volta, senza giustificazione etimologica, è però indicata: *habundenter*, 3; *herbum*, 35; *hutile, hutiles, hutilia* ecc. *d* finale per lo più si alterna con *t; aliut*, 10, 27, 29; *aliquit*, 25; *aput*, 12; *quidquit. b* e *v*, mediali e finali, vengono spesso adoperate una per altra: *adiubant*, 24; *abibus*, 11; *iubant*, 10; *labare*, 6; *bult*, 16; *berbicinu*, 37; *vaca*, 27; *vona*, 11 ecc. Nella sua ricerca su *b* e *v* nel latino volgare il Parodi [1]) supponeva che il fatto si debba a un fenomeno di fonetica sintattica: la *v* rimane intatta, se la parola precedente finisce in vocale, si cambia in *b*, se finisce in consonante.

L'*i* breve ha, dopo il terzo secolo, un timbro rassomigliante a quello di ē lungo, *u* breve a quello di ō lungo e in conseguenza sono ridate anche graficamente per ē, ō: *absenti*, 22; *accedere*, 23; *coloquentida*, 19; *cobitos*, 32; *genocula*, 32; *iotta* pro *iŭtta*, 32; *robeum*, 13; *solfor*, 32, 37. Regna poi grande confusione tra l'e e *i* disaccentati: *frecare*, passim, *semiliter*, 32; *copressu*, 37; *merolo*, 10; *notribilis*, notriri, 12 ecc.

Il *De podagra* presenta una sola volta l'assimilazione *ct* > *tt: frictiones cum oleo fatas*, 4, probabilmente errore dell'amanuense. Se autentico il fatto varrebbe come scarso indizio per la localizzazione della versione in Italia. Una menzione speciale dev'essere data alla grafia *exercidia*, 3, *t* intervocalio > *d*, attestata anche in Oribasio e discussa copiosamente da Mörland [2]). Una sola volta ci viene tramandata la forma *porcacla* < *porclaca* < **portlaca* < *portulaca* che si trova a la base dell'italiana *porchiacca* [3]). La sincope, questo fenomeno amato dal latino volgare, non si riscontra che scarsamente. La vocale *u* tra esplosiva e liquida, che determina sincope, si cambia quì per lo più in *o* (cf. *pecola*,

1) *Les œuvres de Rufus d'Ephèse* par Aug. Mollinier. Paris 1879, vol. VI.

2. *Rufus De podagra* von Henning Mörland. Osloe, A. W. Brogger, MCMXXXIII. Cfr. la mia recensione in *Revista Clasică*, VIII (1932), Bucarest.

1) *Romania*, XXVII, p. 194.

2) H. Mörland, *Die lateinischen Oribasiusübersetzungen*, p. 62.

3) W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, No. 6679 e 6662.

35). Però notiamo: *lenticla*, 36; *sablonum*, 34; *infrigdatos*, *infrigdandos* 34; *infrigdari* 34. L'analogia del greco ἔνεμα su *inicere*, *iniectio*, 25 dà la pronuncia *enectio*, *enicere*, incontrate anche in Oribasio [1]) e il greco ἔγχριστος sull'analogia del prefisso latino *in-*, viene ridato coll'iniziale *i*: *incristis*, *incrista*, 32. Dal classico *deorsum* per la consonantizzazione dell'*e*, che insieme all'*o* successivo presentava il dittongo ascendente *eó* incontrato già in Lucrezio, la palatalizzazione del *d* e l'assimilazione *rs* > *ss* [2]) si è nata la forma *iosum*, o *ioso*, frequente anche in alcuni testi letterarii, per esempio nella *De materia medica* di Discoride, e conservata nel dominio romanzo: it. *giuso*, rom. *jos*. Il *De podagra* l'attesta una sola volta: *iste pingues et multum purgans ioso* (Il Littré congettura a torto *ipso*) *evasit*, 27.

La morfologia offre alcuni fatti interessanti. Essi sono meno numerosi, anche proporzionalmente, a quelli tramandati dalla versione di Oribasio, il testo conservando sotto questo aspetto una posizione più vicina alla lingua classica. Come in Oribasio notasi la tendenza del neutro di cambiarsi in mascolino o femminino—tendenza che porta verso la sua scomparsa—, trovansi casi di cambiamenti delle declinazioni, coniugazioni, fatti di analogia, rifacimento del nominativo sui temi dei casi obbliqui ecc. Ma non incontriamo nessun fenomeno assolutamente nuovo, inattestato altrove, in primo luogo nell'opera ideologicamente simile di Oribasio.

Notiamo:

1. Il cambiamento del neutro in mascolino o femminile: a) *agaricus* (per la forma mascolina il *Thesaurus* menzionna solamente Oribasio): *agaricus autem ab omnibus aliis plus iubat; potandus est autem cum oxymelli*, 25; *balneus* (Cf. Petronio, 41, 11: *et mundus frigus habuimus; vix me balneus calfecit*); *catarticus*, 19; *nitrus*, 25; *periculus*, 14, 23, 27. b) *quiquefolia*, f. sing. per *quiquefolium*, 20. c) *corpus*

1) Mörland, o. c. pp. 54-55.
2) *sursum* > *susum*, *retrorsum* > *retrosum*, Grandgent, *Introduzione*, p. 291.

m. *laboribus desiccandus est corpus*, 2; *omnem frecare corpus*, 8; (manca in Oribasio); *medicamen*, *malitiosum medicamen*; 19; *evitandus est ergo ut alicum pessimum medicamen*, 20; *leviorem alicum medicamen*, 20; *pulver supersparsus*, 19; *stercus*, *durus fit stercus*, 25.

2. Cambiamanto della declinazione. a) I sostantivi di terza declinazione specialmente di provenienza greca, passano alla prima: *arnacida*, *in arnacida sparsa*, 34; *cataplasma*, 34, 35, 36; *eloquentida*, *èloquentidae interiones*, 19; *ptygma*, 34; *reuma*, 1. b) *myrta* per *myrtus*, gr. μυρτός. c) Della quarta alla seconda: *circuitus*, 2.

3. Il rifacimento del nominativo dai casi obbliqui: *acrus*, passim, *clysteris*, 2; *rubrus*, 30; *salis*, *sale*, 4, 19, 25.

4. Cambiamenti di coniugazione. Dalla seconda alla terza: *admiscēre*, *cum admiscis sale*, 19; *salis admiscis cochlearium*, 19; *movĕre*, (cf. it. *muovere*) *urinas movire expediat*, 22; *movunt*, 20; *sorbĕre*, sorbat, 14.

In altri casi non possiamo renderci conto con precisione se dobbiamo considerarli come cambiamenti di forma o solamente fenomeni fonetici senza nessuna importanza. Il finale *-et* disaccentato si confonde facilmente coll' *-it* (generalmente *e* dissaccentato viene confuso con *-i*), senza la conseguenza necessaria di un cambiamento di coniugazione, dalla seconda alla terza o quarta. Questo stato di cose non ci è confermato dalle lingue romanze. *deambulare debit*, 16; *talis esse debit*, 11. La fonetica romanza richiede un *debēre* [1]). *locum qui dolit*, 2; *male habit*, 1. Le lingue romanze presupoggono la forma nota *habēre* [2]). *oportit*; *solit*, *accedere*, 23. Considero poco probabile l'opinione di Liechtenhan [3]) che siano da considerare *tenit*, *contenit* di Anthimo come forme di quarta coniugazione. Il fatto è contrastato dall'evoluzione del dominio romanzo.

Una ricerca ampia sulla comparazione dell'àggettivo

1) W. Meyer-Lübke, o. c. No. 2490.
2) Idem ibid. No. 3958.
3) *Anthimi De observazione ciborum* recensuit E. Liechtenhan. B. G. Teubner. MCMXXVIII, p. 35.

nella lingua latina e sugli esiti suoi nelle lingue romanze ha fornito E. Wölfflin [1]). Il materiale raccolto dopo di lui fino ad ora e la copia e varietà di esso permettono di stabilirne più esplicitamente i caratteri fondamentali e di determinarne le cause. Uno dei tratti del linguagio volgare che si imprime sempre di più negli scritti di questa maniera dell'epoca tarda è la tendenza verso la chiarezza, l'espressività, la drasticità, l'abbondenza di contenuto formale e di senso. Ne risulta uno sviluppo considerevole del pleonasmo. L'uomo del popolo riveste i suoi pensieri e i suoi sentimenti di una forma verbale molto più categorica che non quello delle classi colte [2]). Nel dominio della comparazione si constata perciò la devalorizzazione dei suffissi diventati poco espressivi del comparativo e superlativo, la loro sostituzione con forme perifrastiche, l'uso del camparativo e superlativo pel positivo, del comparativo pel superlativo o viceversa.

La devalorizzazione del superlativo ha i suoi inizii negli aggetivi a forme diverse pei tre gradi di comparazione: *magnus-maximus, parvus-minimus, malus-pessimus. bonus-optimus* ecc. Quì il superlativo viene considerato isolato dalla coscienza linguistica, aquista significato di positivo e viene adoperato come tale. Questo fenomeno è stato preceduto certamente da un indebolimento del senso del superlativo. *Maximus* ha per lo più il senso di *magnus*. Messo nella topica accanto al positivo non esprime che di rado una nozione superiore o diversa da quello: *maximum autem ego scio et manifestum adiutorium ad artritem esse*, 19. *Pessimus*, per la forma *malus* caduta in disuso è generale: *pessimam existimo esse porcinam carnem*, 12, *pessimos utent cibos*, 1; *alicum pessimum medicamen*, 20. *Optimus* e *minimus* si trovano nel medesimo caso, *parvus* non si è attestato nel testo latino di Rufo e *bonus* sporadicamente: *minimis ergo doloribus*, 1; *optimi sunt*, 10.

1) *Lateinische und Romanische Comparation*. Erlangen 1879.
2) M. Niedermann, *Neue Jahrbucher der Altertumswissenschaft*, 12, (1912), p. 333.

La comparazione perifrastica diventa sempre più frequente nell'età tarda e si impone completamente alle lingue romanze: è una tendenza nota della lingua comune di cambiare le formè sintetiche in forme abbondenti, analitiche. tendenza che viene poi segnalata anche nella morfologia del verbo. Notiamo: *bene carnosos multo pisces*, 10; *inferius amplius*, 3; *amplius infusos articulos* 1; *magis subinde*, 4; (fr. *plus souvent*), *plus autem melius*, 31; *plus magis*, 26 (due volte); *cito magis*, 26.

L'avverbio come predicato, risultato da domande o negazioni corte *(sic est, bene est, non bene facit)* è caratteristico al linguagio comune e nello stesso tempo necesario. La frase abbondente, uscita dalla penna dell'artista, non lo trova comodo per l'espressione dell' idea e lo evita. La sua penetrazione nell'opera scritta mette in evidenza la scarsita spirituale di colui che la scrisse o la sua intenzione di avvicinarsi alla comprensione dell'uomo semplice. L'avverbio predicativo s'incontra in Rufo accanto ai verbi áusiliari come *sum, habeo, facio*, qualchevolta *dicere cognoscere*. Parzialmente corrisponde a grecismi, ma per lo più conosce evoluzioni autonome: *sum, bonum est*, 29; *plus melius est*, 31; *melius est*, 34; *sic est*, 12; *nccesse est*, 27; *utile est*, 2, 4, 6; *non est inutile*, 34; *facile est*, 1; *habere, si articuli male habent*, 1, 3, 3, (gr. χαλεπῶς ἔχειν). *facere, si vis elleborum nigrum coquere... et dare, benefacis*, 19; *siccis varibus utentibus benefacit*, 8; *si teras et inlinas benefacit*, 34. Quì la coscienza linguistica ha perso il senso di composto e adopera *benefacere* come una parola sola, risultata poi anche nel dominio romanzo.

Le preposizione usate nella lingua classica coll'abblativo si trovano spesse volte accanto all'accusativo, mentre il fatto inverso, preposizioni adoperate in latino classico coll'accusativo o altri casi e messe quì accanto all ablativo è molto meno frequente. Si osseva, per conseguenza, la tendenza alla scomparasa dell'abblativo e la grande frequenza dell'accusativo. Diamo gli esempi: *de differentias*, 7; *de cognoscendam passionem*, 2; *de varios cibos* 22; inoltre incontri-

amo de + accusativo 8, 12, 21, 22, 23, 31, 32, 34, ecc. *cum* + accusativo, *cum mel*, 36; *in, in requiem*, 27.

Come nella comparazione dell'aggettivo la consistenza caratteristica della lingua comune di evitare la forme corte, inespressive per altre più abbondenti, più espressive viene esercitata anche sull'avverbio. Quì si nota la tendenza verso composti (composizione di una preposizione con un avverbio o di due avverbi) che più adeguatamente e drasticamente dei semplici esprimono il pensiero del parlante.

I composti preposizione + avverbio o avverbio + avverbio prendono un grande sviluppo nell'età tarda e sono in considerevole misura ereditarii nelle lingue romanze: *abante* > fr. *avant*, *adsatis* > fr. *assez*, it. *assai*, *adretro* > *arrière*, *adforas* > rom. *afară*, *acsic* > rom. *aşa*, *deabante* > fr. *devant*, *depost* > it. *dopo*, *desubito* > fr. *desoute* ecc. [1]) Alcuni si trovano nei monumenti letterarii più antichi, abbondano in Plauto si usano scarsamente nell'epoca classica, per manifestarsi poi copiosamente nell'età tarda. Una ricerca, d'altronde insufficiente, sopra la genesi e la ripartizione di essi nei testi, ha presentato Hamp. [2]) *Desemel*, col significato del cl. *insemel*, non è conosciuto dal Thesaurus che in pochi esempi, ignoto anche alle lingue romanze. Probabilmente era un grecismo, un calco sul greco. Eccettuate le traduzioni bibliche, non appare che in Oribasio e Alessandro Tralliano, cioè in versioni dal greco. Il *de podagra* l'attesta una sola volta: *non oportit desubito removere potiones aut desemel*, 27. Nella gramatica di Stolz-Schmalz manca la discussione su questa importante formazione. *Desubito per subito* comincia ad essere usitato sporadicamente di buon'ora, per imporsi poi definitivamente alla lingua popolare (v. fr. *desoute*). La versione di Rufo lo adopera 9 volte accanto a una volta *subito*: 1, *non mox et desubito*, 26,27 (2 volte), 28 (quattro volte) 29.— *ex quare* e *pro quare* per il semplice *quare*: *ex quare ut*,

1) Stolz-Schmalz, p. 662; Grandgent, *Introduzione*, §§. 47—49; Salonius, Vitae patrum, pp. 218 sqq.
2) *Die lateinische zusammengesetzen Präpositionen. Archiv für lateinische Lexikographie*, 321. sqq.

unde articuli leduntur, educatur, 25; *pro quare pessimam existimo esse porcinam carnem?*, 12, *pro quare autem iubeo...?*,22.—*subinde* col significato di „imediatamente dopo" ricevepiù tardi quello di „ripetute volte, sempre", come nei successori romanzi fr. *souvent*, it. *souvente: non enim existimo... frecare debere ex ea articulos... sed magis subinde oleo*, 4; *maxime subinde hunc dabis catarticum*, 19.

Nisi viene adoperata qualchevolta col significato della particella avversativa *sed*. Questo senso è assai frequente nel latino comune. Come vecchiezza si puó citare il seguente esempio di Plauto, Rudens, 750: *huic alterae quae patria sit, profecto nescio; nisi scio* [1])... In Rufo, 16 si legge questo esempio: *qui enim post prandium cibo accepto dormiunt, quia humectantur ex eo, non laudo; nisi post cibos aut deambulare debit aut quiescere*. Il sugnificato *nisi* = *sed* è chiaro. Esso è stato poi esemplificato copiosamente da Stolz-Schmalz, p. 779. Il Littré, pensando di esser di fronte ad un errore dell'amanuense e superfluo in questo luogo, l'omise nella sua edizione. La sua autenticità non puo essere più messa in dubbio.

Le scarse attestazioni di *quemadmodum* non possono essere comprese nelle rubriche stabilite de Georges. [2]). Insieme con *sicut* e *quomodo* esse contribuiscono ad eliminare dall'uso l'inespressivo *ut: periculus apoplexiae fit... quemadmodum scio Clemagniti contegisse; ille enim artriticus erat*, 27, o specialmente *laudo si quis venam super planta incidit quemadmodum in suffragines aut tibiis cirsos facta*, 30 (cf. l'originale greco ἐκτέμνει ὡς πρὸς τὰ ἐν κυήμαις κεκιρσωμένα).

Col significato cusale + indificativo *quia* appare frequentemente e abitualmente in tutto il corso della lingua latina. Coll'inizio del terzo secolo questa costruzione viene a sostituire l'accusativo coll'infinito, eliminandolo interamente sino alla fine: *scio quia*, it. *so che*, fr. *je sais que*, rom. *ştiu că*. Accanto a un *quia* (*si tibi videtur quia sanguis super-*

1) Stolz-Schmalz, p. 778.
2) *Lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, s. v

habundat, 29) incontriamo un *quod (quia mihi videtur quod et digestiones faciat et urinas movire expediat*, 22). Ma *quia* ci viene tramandata ancora nel senso dell'interogativo *cur* assai scarsamente attestato altrove, [1]). Oribasio l'offre una sola volta. Per conseguenza è un caso isolato e raro. Diamo gli esempi di Rufo: *quia de colo in pedibus descendens podagram facit* ?,23; *quia et de colo artritici fiunt* ?,23;

Accanto a *si*, *quodsi*, *si solum*, notiamo l'uso di *siquidem*, incontrato di rado negli ecclesiastici come particella coordinatoria coll'indicativo. Sorprende la sua mancanza nelle opere mediche e perciò cito il solo esempio offerto da Rufo: *siquidem* (cf. gr. εἴ γε) *temperandus est venter de praedictis rebus*, 14.

Alcune particelle assai di frequente usitate e con una struttura formale insignificante, vengono adoperate con un significato molto indebolito. Questo cambiamento per lo più è un calco sul greco e si esercita in primo luogo su: *autem*, *enim*, *ergo*, *igitur*, *vero*, che s'incontrano spesso col senso corrispondete al gr. δέ, δή, μέν, μήν, οὖν e sostituiscono queste particelle greche quasi d'appertutto nelle versioni latine. Esse abbondano nelle traduzioni bibliche e sono generali alle opere mediche del sesto secolo: *in hoc enim prima sanitas constat*, Anthimo, 7,20 = gr. δέ; *carnes vero vaccinae* = gr. δέ. Quanto all'*autem* col significato indebolito del gr. δέ esso è frequentissimo in ogni pagina di Rufo. Presento l'elenco dei capitoli 30 e 31 dove è statto tramandato anche l'originale greco: *si autem aliquis*, 30, εἰ οὖν τις; *in totis autem articulis*, 30 ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ἄρθρων; *plus autem melius est*, 31 πολὺ γὲ μὴν ἄμεινον; *aliquibus autem expediunt*, 31 τισὶ δὲ καὶ αὐτὰ συμφέρει. Nella frase *communes ergo clysteres sunt simplices, alii autem ut medicamen* l'*ergo—autem* corrisponde certamente a un μεν- δέ dell'originale.

Nessuna attestazione di *igitur* può essere considerata come conclusiva. Il significato è quello indebolito del gr. δέ: *digne igitur alio modo curationes inveniuntur ad malam passionem*, 30 ἄξιον δὲ καὶ ἑτέρους τρόπους εὑρίσκειν...

3) Löfstedt, *Kommentar*, p. 324.

Pel significato „sopra tutto, specialmente" *imprimis* viene sostituito da *in primo*. *Imprimis* invece rimane specializzato in quello di „all'inizio, in primo luogo", essendo messo in legame con *deinde*, *postea*, *secunda vice*: *imprimis quidem si et modica in articulo ubi se fulserit reuma temeri oportit; statim ergo neque nimis ledit, neque male habit*, 1; *frictiones autem laudo imprimis siccas, deinde quae sunt cum oleo fatas*, 4; *imprimis igitur purgit intrante primumvir*.

Altre volte il cambiamento di significato fà si che una particella avverbiale venga adoperata colla funzione di congiunzione. E il caso di *mox* usato per *simulatque*: *mox autem iterum adque iterum fuerit regressus dolor, amplius infusos inveniens articulos et non est iam facile curare*, 1. Il Littré, non sospettando questo senso di *mox* e ritenendo necessario che una proposizione subordinata sia introdotta per mezzo di una congiunzione, congetturò dopo *mox autem* un *si*, dando un senso condizionale alla frase.

Viene tramandata una sola attestazione di *quamquidem*: *quamquidem a cibis est abstinendus ut non ex ipsis plus generetur sanguis*, 2. Il fenomeno non è totalmente privo d'interesse. Nella letteratura latina non è offerto que da Oribasio e dalla opera hippocratea *Del numero sette*. Anche questo è un indizio dell'unità e del legame che esiste tra le opere mediche dell'epoca tarda. Anche per *quamquidem* manca la discussione in Stolz-Schmalz.

La *sic* col senso di „poi", conosciuto anche dal latino medioevale, è da mentovare anche nella seguente: *sunt quae inlinuntr, sunt quae in linteo inducuntur et sic imponuntur*. 32. *Sin minus* equivale a *si non*, *sin vero*, *sin autem*, 15, 16, 27, 30 (= εἰ δε μὴ 31 (= εἰ δὲ μὴ)

Per il senso indebolito di *vero* e livellato al gr. δέ parlano abbondentemente i testi tardi. Il *De podagra* non lo conosce che sotto quest'aspetto: *quia alia sunt frigida et humida, alia vero sunt caustica*, 8; *panes vero comedendi sunt*, 13. Nel *nam humidiorem ventrem siccioribus, ignitiorem vero frigidioribus temperantur*, 12, l'*ergo—autem* offre un parallelismo al già citato *nam—vero*, analogo al gr. μέν... δέ.

L'omonimia, la sinonimia e l'analogia di altre parole determinano nel domino della sintassi e del vocabolario una concorrenza, una lotta per la vita che spinge verso la scomparsa di alcune parole o usi sintatici e la sostituzione di altre al loro posto. Questo è un fatto frequentissimo nella storia delle lingue. Nel *De podagra*, per esempio, *ambulare*, 3, *deambulare*, 15, *cavallicare*, 3, *macinare*, 35, *manducare* hanno sbandito definitivamente *ire*, *equo vehi*, *molere*, *edere*, costruzioni sintatiche, nuove, analitiche, prendono il posto di altre più anziane, sintetiche, e per conseguenza poco espressive: invece del congiuntivo semplice il traduttore preferisce la perifrasi *debeo* + infinito (*iubemus ergo... nullo modo praetermittere debent ea quae ad haec sunt inventa*, 2), *iubeo* + *ut* per l' accusativo infinito caduto in disuso (*clysteris ut adhibeatur iubemus*, 2; *quemadmodum et vomitus quidem et hos laudo ad artriticos et frequenter iubeo ut fiant*, 21), *uti* col complemento nell'accusativo, analogicamente dopo *adiuvo*, (*opus est elixis uti omnia*, 14), *oportet*, *videtur*, col congiuntivo invece dell'infinito (*oportet autem non mox et desubito iuvari se a tale medicamine speret*, 26; *mihi videtur quod et digestiones faciat et urinas movire expediat*, 22) Ma la lotta non si ferma quì. Nella lingua commune si nota la predilezione per *ante* al posto di *antea*. Questa predilezione è cosi considerevole che Löfstedt [1]) afferma che questo indizio varrebbe quasi de solo a indicare con precisione se un testo qualunque appartiene o no al linguaggio volgare. Cosi viene attestato in Plauto, Petronio, Apuleio, nella Mulomedicina, nella Peregrinatio ecc. Il *De podagra* non conosce che un solo esempio di *antea*, 20, pel resto essendo in uso l'*ante*.

Una situazione analoga è fornita da *post-postquam*, dove il primo ha eliminato il secondo. A cominciare da Cicerone *antequam* prevale su *priusquam*, e nell'età tarda è sempre più in uso essendo il solo ereditato dalle lingue romanze (v. fr. *ainz que*, n. fr. *avant que*, it. *prima che*). Il *De podagra* non conosce nessuna attestazione di *priusquam*: *antequam revertatur*, 2; *antequam ebulliant humores et efusi*

1) *Kommentar*, p. 74.

discurrant per articulos, 17; *antequam frigdor adveniens congelet sanguinem*, 17.

Le negazioni *neque*, *nec* contribuiscono lo stesso a determinare il carattere di un testo. La prima appartiene alla letteratura artistica e non si incontra che di rado nei testi di natura volgare. *Nec* invece è comunissimo ai scrittori popolarizzanti e il solo ereditato dal romanzo. Per *nec* confronta e il *De podagra*: *nec vita bona vivunt*, *sed humida et infusa nec facile digerantur*, 11; *sed nec frigida tunc iuvant lavacra*, 7.

L'uso di *nullo modo* per *non* come riflesso del gr. οὐδαμῶς, μηδὲ ὅλως per οὐκ o μή è caratteristico al latino comune. E uno dei suoi procedimenti per variare le espressioni di negazione e per sostituire il *non*, inespressivo, con una parola che possa esprimere qualchecosa di più. In Oribasio *nullo modo* per *non* è molto usato [1]). La traduzione dell'opera di Rufo si esprime: *iubemus nullo modo praetermittere debent ea quae ad haec sunt inventa*, 2.

Nell'epoca tarda *parvus*, *pare*, *saepe* vengono adoperate sempre più scarsamente. Il *De podagra* le ignora completamente. Per varii motivi la lingua le evita. Che cosa viene sostituito in Rufo a *parvus*, *parve*, *saepe?* In primo luogo: *modicus*, *mediocriter*, *frequenter* (*modica reuma*, 1; *modicas passiones*, 2; *mel modicum*, 4; *mediocriter*, 2, 33, 36, 37; *frequenter*, 6, 19 ecc.) poi *minimus* (= *parvus*) 1; *paulatim* 16, 27; *subinde* (fr. *souvent*) 4, 19.

L'indebolimento di senso dell'*imprimis* e la sua specializzazione in quello di „all'inizio, al principio" mantiene ancora *praecipue* (*praesertim* viene sostituito da *praeterea*) che di fatto non era tropo adoperato nel latino tardo; *praecipue ea quae participant aegritudini haec scribo*, 25. E noto poi al latino comune *propterquod* = *proptereaquod* [2]): *propterquod mihi videtur post istas fumentationes molliter frecare et pinguioribus unctionibus inunguere*, 37. In Rufo non c'è nessun esempio di *proptereaquod*.

1) Mörland, *Die lateinischen Oribasiusübersetzungen*, p. 183.
2) Stolz-Schmalz, p. 504.

Tra gli avverbi *tunc-tum* il primo riesce a imporsi definitivamente e ad essere trasmesso al romanzo [1]). Le cause della sua vittoria debbono essere state la sua maggiore espressività e il parallelismo *nunc-tunc*. Il *De podagra* non adopera che *tunc*: *sed nec frigida tunc iuvant lavacra*, 7; *tunc ergo parati ad clysteres esse debemus*, 25.

Gli inizii del cambiamento di senso del lat. *homo* > fr. pron. ind. *on* sono preromanzi. Gli esempi forniti dal latino sono però molto sporadici e per conseguenza è tanto più desiderabile l'accertamento di un numero sempre maggiore di fatti. Anche questa evoluzione semantica presuppone un'indebolimente di significato. Qualche cosa di analogo è avvenuto in negazioni: **ne homo* > *nemo*, ted. *Niemand* ecc. Una fase intermedia è l'uso di *homo* col significato indebolito di *ille*, *is* negli scrittori popolarizzanti. Ma ciò che ha facilitato l'evoluzione è stato il parallelismo del gr. ἄνθρωπος, specialmente nelle versioni dal greco. Con questo senso indebolito e vecino al fr. *on* si trova *homo* nel seguente luogo della traduzione latina di Rufo: *minimis ergo doloribus cum homo* (= *aliquis*) *in articulis incipit pati et maxime qui desubito incurrunt dolores ab ipso adsumuntur!* 1. *ideo* si trova insieme a un *et*. Questo *et* superfluo che forma con *ideo* un pleonasmo, sostituito qualchevolta da *que* è stato ampiamente discusso da Baehrens [2]). In alcuni casi facilita l'uso della ipotassi, ma per lo più non si usa che paratatticamente come nel seguente esempio di Rufo: *qui autem et superiores et inferiores articulos languent et ideo hi sollicite sunt curandi*, 3. Noto poi *mittere* col senso del fr. *mettre*, che appare d'altronde anche in altri testi della tarda latinità: *si autem mittas in aqua medicatas herbas*, 6; *mel autem tantum mittis ut misceautur omnia*, 19.

H. Mihăescu.

---

1) W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, s. v.
2) *Beiträge zur lateinischen Syntax*, *Philologus* Suppl., XII (1912) 426: „Eine derartige Erscheinung findet sich allenthalben und ist natürlich ein Erbgut aus den Zeiten, wo Koordination und Subordination noch nicht scharf voneinander getrennt wurden; wir können von einer Mischkonstruktion reden.„

NUMELE ETNICE ALE ISTROROMÎNILOR

PRESCURTĂRI

A. M. = *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, Parenzo.

Arch. Triest. = *Archeografo Triestino*, Trieste.

Cod. dipl. istr. = *Codice diplomatico istriano* [Editat de P. Kandler, la Triest, fără anul apariției și nepaginat. Documentele înșirate cronologic].

Dragomir, Vlahii și Morlacii = Silviu Dragomir, *Vlahii și Morlacii. Studiu din Istoria Românismului Balcanic*. [Publicațiunile Institutului de Istorie Universală]. Cluj 1924.

Popovici, Les noms = Joseph Popovici, *Les noms des Roumains de l'Istrie*, în *Romania* XXXII (1903) pg. 121—124.

Pușcariu, Studii istroromîne II = Sextil Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, *Introducere — Gramatică — Caracterizarea dialectului istroromîn*. [Academia Română. Studii și Cercetări XI]. București 1926.

Vassilich, Sui Rum. dell'Istria = Giuseppe Vassilich, *Sui Rumeni dell'Istria. Rinsunto storico-bibliografico*, în *Archeografo Triestino*, vol. XXIII nuova serie (1900) pg. 157—237.

Vassilich, Sull'orig. dei Cici = Giuseppe Vassilich, *Sull'origine dei Cici. Contributo all'etnografia dell'Istria*, în *Archeografo Triestino*, vol. I della terza serie = vol. XXIX della raccolta (1903-1905) pg. 53—80, 349—395; vol. II della terza serie = XXX della raccolta (1906) pg. 209—247.

E o lege aproape generală ca un popor oarecare să se numească într'un fel, iar vecinii să-i zică în altfel, adică să-l poreclească cu diferite nume dispreţuitoare, batjocoritoare, în tot cazul puţin măgulitoare.

Istroromînii se chemau la început *Rumări*. Ne-o spune istoricul triestin Ireneo della Croce la 1698. Slavii dimprejur le ziceau *Vlahi*. Trăind atîta vreme printre Slavi, s'au obișnuit așa de bine cu porecla *Vlahi*, încît și-au uitat vechiul lor nume de *Rumări* și și-au apropriat porecla dată

de Slavi. Dar nici n'au apucat să se obişnuiască bine cu acest nou nume, pe care de nevoie şi l-au adoptat pînă într'atîta încît şi astăzi, dacă îi întreabă cineva ce sînt, răspund cu pronunţarea lor dialectală că sînt *Vlăş*, *Vlăs* (la singular *Vlăh*) [1], că popoarele vecine au început a-i porecli *Cici* şi *Ciribiri*. Azi s'au deprins şi cu aceste nume. Cei din localitatea Jeiăni, dacă-i întrebi ce sînt, îţi vor răspunde: *Cici*.

In cancelariile veneţiene vechi sînt cunoscuţi supt numele de *Morlachi*.

In studiul de faţă mă voi ocupa cu denumirile *Rumări*, *Rimgliani*, *Cici*, *Ciribiri*, *Ciciriani*, *Ciciliani*. *Ciceri*, *Ciceroni*, *Cicerani*, *Ciccilianici* şi *Ciccirilli*.

RUMĂRI, RIMGLIANI

Cel puţin pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea Istroromînii s'au chemat *Rumări*. In opera apărută la 1698 a lui Ireneo della Croce se spune despre Romînii care trăiau pe atunci în jurul Triestului, în localităţile Opcina, Trebiciano şi Gropada, că *se numesc în limba lor proprie Rumeri*: „...alcuni popoli addimandati comunemente Chichi habitanti nelle ville d'Opchiena, Tribichiano e Gropada, situate nel territorio di Trieste, ...addimandansi nel proprio linguaggio Rumeri..." [2].

Rumeri este traducerea acustică a formei fonetice istroromîne *Rumări* [3] (cu rotacizarea lui *n* intervocalic din *Români*), auzită de urechea italiană, neobişnuită cu sunetul ro-

1) Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, pg. 44. Dintre toţi Romînii numai ei şi Meglenoromînii îşi zic *Vlahi*. Ceilalţi, adică Dacoromînii şi Macedoromînii, îşi zic *Romîni*. De notat însă că cei din Moldova, Basarabia precum şi Transnistrienii îşi zic *Moldoveni*.

2) Ireneo della Croce, *Historia antica e moderna, sacra e profana, della città di Trieste*.... Venetia MDCXCVIII, pg. 334—335. In ediţia a doua, publicată la Trieste 1820, acest celebru pasaj se află în vol. II, pg. 58.

3) *Rumări* (cf. Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, 44), nu *Rumîri*, pentrucă în dialectul istroromîn se găseşte mult mai des *ă* şi mai rar *î*. Puţinele cuvinte din textele lui Iosif Popovici în care apare sunetul *î* sînt notate toate de A. Philippide, *Orig. Romînilor*, II, Iaşi 1928, pg. 13. — Este interesant numele moldovenesc *Bodea Rumărul*, dintr'un doc. slavon dela a. 1489, semnalat întîia oară de Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, 1, Bucureşti 1865, pg. 155.

mînesc *ă*, ca *Rumeri* [1]. Corespunde formelor dacoromîne *Romîn* şi *Rumîn* şi formelor macedoromîne *Armîn*, *Arumîn*, *Rumîn* şi *Rrămîn* [2].

Antonio Covaz, *Dei Rimgliani o Vlahi d'Istria*, în revista *L'Istria* I (1846), pg. 7, afirmă că Romînii din Istria *altădată se chemau pe ei înşişi Rimgliani*: „Nella Valdarsa... abita un popolo che sè stesso altravolta *Rimgliani* (Romani) chiamava...". *Rimgliani*, ortografiat italieneşte pentru *Rimliani*, este un derivat din slavul meridional *Rim* (< vsl. *Rymъ* < *Roma*) cu sufixul *-ianinъ* şi cu epenteza unui *l*: *Rimlan*, *Rimlian* (Popovici, *Les noms*, pg. 122).

Denumirea *Rimgliani* n'am mai întîlnit-o în niciun alt izvor istoric privitor la Romînii din Istria şi cred că are dreptate Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, pg. 44, să o considere artificială. De aceea nici nu poate constitui o probă despre vechimea aşezării Romînilor în Istria, aşa cum îşi închipuia Popovici, *Les noms*, pg. 122.

CICI

Numirile date Istroromînilor de către populaţiile străine înconjurătoare variază după regiuni.

Istroromînii din grupul nordic, reduşi astăzi, prin desnaţionalizare, numai la populaţia satului Jeiăni, sînt numiţi *Cici*. După informaţiile date de Dr. Ad. Schück, *Über die Istro-Rumänen. Anthropologische Studien*, în *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, XLIII (1913), pg. 210 nota 1, Romînii din Jeiăni îşi zic chiar şi ei tot *Cici* [3].

Cea mai veche atestare a numelui *Cici* au văzut-o unii

1) Forma *Rumeri* este şi azi în uz ca termin istorico-geografic la mulţi învăţaţi italieni. La noi au întrebuinţat-o, în loc de *Istroromîni*, sau alături de ea, I. Maioreseu, A. Glavina, I. Popovici şi L. Morariu.

2) Formele macedoromîne sînt notate de Th. Capidan, *Romînii din Peninsula Balcanică*, în *Anuarul Inst. de Ist. Naţ. din Cluj*. II (1923) 92—93 nota 1. Pentru cele dacoromîne şi variantele lor, cf. lucrarea lui Dr. Theodor Gartner, *Ueber den Volksnamen der Rumänen*, Czernowitz 1895. Un studiu lingvistic asupra lor a publicat P. Cancel, *Despre „Român" şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-romane*, Bucureşti 1921.

3) „Bemerken möchte ich gleich hier, dass die meisten Leute in Zejane keine besondere Bezeichnung ihrer Nationalität oder Stammeszugehörigkeit kannten. Nur ein Mann sagte zu uns (ohne dass wir ihm den Namen Čičen gesagt hätten) 'noi siamo Cići, proprio vero Cići'...".

învăţaţi [1] în numele personal *Quirinus q. Cixcix* din anul 1328, într'un document datat *Udine 9 Febr. 1328* şi publicat în colecţia lui Giuseppe Bianchi, *Documenti per la storia del Friuli dal 1326 al 1332*, Udine 1845, vol. II, pg. 145—146 şi apoi în *Cod. dipl. istr.* E vorba aici de „I ribelli di Albona chiamati a render ragione del loro attentato" [voiau să predea inamicului oraşul Albona]. Pe lîngă nume veritabil slave, se mai întîlnesc în acest doc. şi următoarele trei romanice: *Quirinus q. Cixcix*, *Dominicus q. Butule* şi *Andreas dictus Bona* [2]. Însă nu putem fi siguri dacă supt forma *Cixcix* se ascunde denumirea *Cici*, ori un alt nume oarecare, măcar că în teritoriul oraşului Albona din Istria este atestată populaţie morlacă în documentele ulterioare.

De aceea, prima atestare sigură a numelui *Cici* trebue considerată aceea care se află, la a. 1329, în numele personal *Pasculus Chichio* (= Pasculus Cicio, după ortografia veneţiană). Despre acest nume va fi vorba, pe larg, mai departe.

Ca denumire a unei populaţii deosebite, *terminul Cici* se întîlneşte întîia oară în tălmăcirea psaltirii croate a preotului Peter Fraščić din anul 1463, scrisă în localitatea Lindaro din Istria (aproape de oraşul Pisino), în care se aminteşte faptul că tocmai atunci oamenii contelui Ivan Frankapan din insula Veglia, printre care şi Cici, au făcut o incursiune pe coasta Istriei, prădînd localităţile Bogliuno, Vragna şi Brest. Cu ocazia asta au murit şi 27 din Cicii contelui Ivan: a Čič kneza Ivana 20 ino 7. Acest deosebit de important doc., scris în limba croată, cu litere glagolitice [3], a fost publicat de Kukuljević, *Monumenta historica Slavorum Meridionalium. Acta croatica*. I. U Zagrebu 1863, doc. LXXIII.

Ştirea a fost scoasă la iveală întîia dată de H. I. Bi-

1) Dr. Karl Lechner, *Die Rumunen in Istrien*, în *Petermann's Mitteilungen* XXIX (1883) 299.

2) Cele trei nume au mai fost reproduse şi de Giovanni Kobler, *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, Fiume 1896—1898, vol. I, pg. 292 supt forma: *Bona, Butula, Cixix*, cu indicaţia că documentul e din 1326.

3) Se află reprodus, cu chirilice, în *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*. Vol. VI. *Acta croatica (Hrvatski Spomenici)* I, Zagrabiae 1898, pg. 236—237.

dermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich*, Graz 1877, pg. 86 [1].

În decursul timpului, denumirea *Cici*, ca nume de persoană, sau ca nume etnic, apare în diferitele documente supt următoarele înfăţişări ortografice, notate de Vassilich, *Sull'orig. dei Cici*, pg. 245: „Nella '*Descrizione del castello di Lupoglavo*' del 1523 questi emigrati dalla Croazia vengono detti in tedesco *Tschizen, Tschitzen*; in un documento tedesco del 1533 *Zitschen*; in un altro tedesco del 1536 *die Ziegen* [2]; nei documenti latini di Trieste, dopo il 1500, *Chichius* [3], *Chichi* [4], una volta abbiamo *Chichius de Segna*. Il Valvasor [5] scrive *Tschitschen, Tschitscher*, volgarmente detti *Zische*; oggidì gl'Istriani li dicono *Cici*; i Tedeschi *Tschitschen*, che corrisponde alla pronunzia aspra slovena *Čičen (Tcitcen)*, mentre i Croati li scrivono *Ćići* [6] (= *Deidci)*". La acestea mai adaog din notele mele variantele: *Zytschy* şi *Zitschy* [7] din 1538, *Tschitij* [8] din 1681 şi *terra Tsitsiorum, seu Citimorum, sive Citiorum* [9] din 1825.

1) Cf. apoi Vassilich, *Sui Rum. dell'Istria*, pg. 183, Vassilich, *Sull'orig. dei Cici*, pg. 60, Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, pg. 48, C. Găluşcă, *Ştirile din Valvasor privitoare la Cicii şi Uskocii din Kraina*, în *Revista Istorică* XI (1925) 180 şi Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, pg. 24.

2) La pg. 225 *Zygen*, găsit în descrierea călătoriei lui Benedikt Kuripeschitz, din anul 1530. (Cf. pasajul respectiv la C. Găluşcă, *op. cit.* pg. 181).

3) Conform cu ortografia veneţiană a vremei, valoarea fonetică a acestei forme triestine este *Cicius*. Şi tot aşa *Chichi = Cici*.

4) În această formă este cunoscut numele Cicilor mai ales din opera lui Ireneo della Croce, *Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste*, Venetia 1698, pg. 334.

5) În opera lui Johann Weichard Valvasor: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain...* Vol. I, Laybach 1689, mai întîlnim şi formele *Tschitii* (pg. 7) şi *Zische* (pg. 256).

6) Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, pg. 50 nota 4, a cules alte denumiri slave ca Čičić, Čičavica, Čičino Brod, Čičevo, Čičovac. Cf. şi numirea *Goračići* semnalată de M. Burghele în *Convorbiri Literare* 63 (1930) pg. 1211.

7) Др. Павле Ивић, Из прошлости Срба Жумберчана, în Споменик Српске Краљевске Академије LVIII. Други разред 49. Сушотица 1923, pg. 39—40. — *Zrbschy (ibid.* pg. 49) cred că e o greşală în loc de *Zytschy*. — Acelaş document din 1538 cu formele *Zytschy, Zitschy* a fost publicat de curînd şi de Dr. Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării-Româneşti*. Vol. I. *Acte şi scrisori* (1527-1572), Bucureşti 1929, pg. 15—17.

8) J. L. Schönleben, *Carniola antiqua et nova...* Labaci MDCLXXXI, vol. I, partea I, cap. VI, § I, pg. 182.

9) Într'un ms. din 1825, scris de căpitanul Saverschnigg, *(Josephi Sauerschnigg Fluminensis Commentaria de Illyrico cum Notitiis de Frangepa-*

*

Asupra originii numelui *Cici* s'au dat mai multe explicări. Cunosc următoarele patru:

1. Părerea cea mai des întîlnită este că Istroromînii au fost numiţi *Cici* fiindcă în limba lor există o formulă de salutare *ciccia* 'vere', pe care şi-o dau unul altuia cînd se întîlnesc.

Pentru prima dată întîlnim această explicare etimologică a denumirii *Cici*, dată Istroromînilor din Jeiăni, într'o lucrare a unui anonim, publicată în anul 1863, la Trieste, cu titlul: *Istrien. Historische, geographische und statistische Darstellung der Istrischen Halbinsel nebst den Quarnerischen Inseln.* Triest, Lit-Art. Abteilung des Österr. Lloyd, 1863. Citez întocmai pasajul respectiv dela pg. 150, din capitolul *Die Tschitschen*:

„Den Namen Tschitschen haben sie nicht ursprünglich geführt, sondern von ihren Nachbaren erhalten. Man liedet ihn von dem wallachischen Worte 'Ciccia' ad, welches Vetter bedeutet und mit welchem sie sich anzureden pflegen, gerade so, wie der junge Italiener in Istrien den älteren *Barba* (Oheim) ruft und andere junge Leute 'Bruder' oder 'Schwester', und wie in anderen Ländern das Wort 'Schwager' üblich ist".

Nu ştim pe ce se bazează autorul ca să afirme existenţa cuvîntului *ciccia* în limba romînă cu sensul de 'văr', fiindcă dicţionarele nu-l înregistrează [1].

După anonimul dela 1863, vorbeşte cam în acelaş sens şi Carlo Yriarte, *Trieste e l'Istria*, Milano 1875 [Biblioteca di viaggi, XXXIII], la pag. 14: „L'origine del nome è contro-

norum familia), din care a reprodus cîteva fragmente Silvino Gigante în *Fiume. Revista Semestrale della „Società di Studi Fiumani" in Fiume*, Anno I, Semestro II (1923), pg. 54—57.

1) La Dacoromîni nu există un cuvînt asemănător, care să aibă sensul de 'văr'. În limba veche adverbul *aicea* are şi formele *acicea, cicea, cice* (vezi Tiktin, *Dicţ.* s. v.), ultima ortografiată *csicse* în versurile romîneşti dela 1679 ale Sasului Franck von Franckenstein (vezi *Dacoromania* III, 1923, pg. 905), dar nu poate fi vorba evident de acest adverb, după cum iarăşi nu poate fi vorba de *gigea* 'frumos, plăcut, iubit', din graiul copiilor, care sună în unele regiuni şi *cicea* (vezi Tiktin, *Dicţ.* s. v.). *Cicea* este şi titlul unei poezii populare din colecţia Tocilescu, *Materialuri Folkloristice*, I, partea II, pg. 1486, iar un joc de copii din comuna Deva, judeţul Mureş-Turda, se chiamă *cici mălai* (vezi revista *Izvoraşul* IV, 1922, Nr. 3-4, pg. 6).

versa: alcuni viaggiatori pretendono derivi dalle frequenti consonanze del *ci* nel loro idioma; ma sui luoghi stessi noi raccogliemmo un'altra interpretazione, e la diamo per quel che vale. Due Cici, ignoti l'uno all'altro, si chiamano *ciccia* (cugino): come in Ungheria, dove il giovine accoglie l'uomo più attempato colla parola *beczi* (zio); e come altresì nell'Andalusia, dove la parola *tia* (zia), s'applica famigliarmente al primo che passa".

Către aceiaşi părere [1] înclină şi H. I. Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich*, Graz 1877, pg. 79, şi după el mulţi alţii, dintre care notez pe cei mai importanţi în ordine cronologică:

W. Urbas, *Die Tschitscherei und die Tschitschen*, în *Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpen-Vereins*, Salzburg 1884, tradus de I. Moisil, *Cicii şi ţara lor*, în *Buletinul Soc. Regale Rom. de Geografie* XLI (1922), pg. 183: „Numele de *Cici* nu derivă nici din romîneşte, nici din cauza unor sunete şuierătoare, proprii limbii cicilor—după cum cred alţii—nici nu este un cuvînt de ocară, cum crede Dr. Kandler;—ci e probabil de origine sîrbo-croată, în care se zice la 'văr' cîteodată şi *ciko* sau *cicia*".

Alois Spinčić, *Volksleben der Slaven in Istrien*, în *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Das Küstenland.* Wien 1891, pg. 211.

B. Auerbach, *Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie*, Paris 1898, pg. 211-212.

Vassilich, *Sull'orig. dei Cici*, pg. 388 şi 247, crede că numele *Cici* e de origine sîrbo-croată, că deci nu le-a fost dat nici de Triestini, nici de Istrieni, ci că l-au adus cu ei din ţările de unde au emigrat.

Bernardo Benussi, *L'Istria nei suoi due milleni di storia*, Trieste 1924, pg. 289-290.

Gustavo Cumin, *L'Istria montana*, în *L'Universo* VIII (1927), pg. 695, acceptă, după cît se pare, şi părerea aceasta, dar şi pe cea următoare.

2. *Cicii* ar fi fost numiţi aşa din cauza frecvenţei în

1) 'Formula de salutare čiča înseamnă 'Vetter' şi nu este întrebuinţată în celalt teritoriu croat-slavon afară de Slavonia inferioară'.

graiul lor a sunetului č, ori a silabelor če, či, ori chiar a pronumelui če.

Intr'un articol, apărut fără numele autorului, cu titlul *Colonizzazione romana militare nell'Istria alta*, în revista *L'Istria* VI (1851), care însă trebue atribuit scriitorului triestin P. Kandler, fiindcă el era redactorul revistei, se explică la pag. 37 terminul injurios *Cici* ca ocazionat de vorbirea sonoră a acelei populaţii, care întrebuinţează foarte des sunetul *ci*. Tot Kandler, într'un alt studiu: *Dei popoli che abitarono l'Istria*, publicat de asemenea în *L'Istria* VI (1851) pg. 73—83, 85, adaogă la cele spuse mai înainte că *Cicii* sînt numiţi astfel şi din cauză că-s vorbăreţi (Pg. 79: „...per la pronuncia sonora della *ci*, e per la loquacità loro").

Explicarea numelui prin frecvenţa sunetelor *ce*, *ci* o mai întîlnim la mulţi alţi studioşi mai vechi, ori chiar recenţi. Pentru istoricul cît mai complect al chestiei notez toată bibliografia cunoscută de mine, referitoare la această problemă.

X [1], *Etnografia dell'Istria* în *Rivista Contemporanea XXII* (1860) 397.

A. Ive, în recensia despre Miklosich, Ueber die Wanderungen der Rumunen, în *Romania* IX (1880) 323, nota 3: '*Cici* este o poreclă după o particularitate a pronunţiei. Un motiv analog a făcut ca Macedoromînii să fie numiţi *Ţinţari* pentrucă pronunţă *ţ* acolo unde ceilalţi Romîni zic č'.

I. Popovici, *Les noms*, pg. 123, vede în *Cici* o repetire a cuvîntului *ce* (pronume), auzit de Slavi ca *ci*, fapt care ar indica în acelaş timp că Romînii din Istria au venit dintr'o regiune unde *e* se pronunţa închis [2].

V. E. Baroncelli, *Repertorio topografico della Venezia Tridentina, Venezia Giulia e Dalmazia*. Parte II. *Venezia Giulia e zone contermini. Dalmazia*. Firenze, [1916], pg. 35.

A. Brunialti, *L'Istria nella natura, nella storia, nell'arte e nella vita degli abitanti*, Torino 1920, pg. 95.

J. Leite de Vasconcellos, *Opusculos*, vol. II. *Dialectologia* (Parte I), Coimbra 1928, pg. 461. Citează un caz paralel din graiul din Vila Nova da Cerveira, unde deasemenea este frecventă africata *ch* [= č în ortografia portugheză şi spaniolă].

P. Skok, *Des rapports linguistique slavo-roumains*. VI. în *Slavia* VIII (1929—1930) 607, admite explicarea dată de I. Popovici că numele *Cici* provine dela pronumele *ce*.

3. După Dr. Petrus Tomasin, *Die Volksstämme im Gebiete von Triest und in Istrien*, Triest 1890, pg. 56—57, *Cicii* ar fi fost denumiţi astfel din cauza beretului roşu pe care-l poartă în cap. Cuvîntul romînesc *ţiţa* ar însemna şi 'ein Säugling', dar şi 'ein rothes Käppchen'. Autorul nu precizează de unde şi-a luat această informaţie, care, dacă ar fi justă, ar fi foarte preţioasă.

Este în adevăr obiceiul de a se numi un neam de oameni cu un nume care să se refere la îmbrăcămintea caracteristică într'o privinţă oarecare. Să se compare următoarele nume pe care şi le dau Aromînii între ei, ori li se dau lor de către străini: *Karaguni* [1] (cu variantele *Garaguni* şi *Gărăguni* [2]), *Crnovunci* [3] (pronunţat *Ţrnovunţi*), din cauza culorii negre a portului [4]; *Tšipăni*, din cauză că femeile acestui mic grup de Aromîni poartă o *tšipă* 'Lappen' [5]; *Sărăcăciani* (cu variantele *Caracaciani* şi *Cărăcăciani* < *Cara [Sără]căciani*), dacă în adevăr această denumire este deri-

1) X = C. A. Combi. Ne-o spune el însuşi, mai tîrziu, în *Della Rivendicazione dell'Istria agli studi italiani*. Discorso di C. A. Combi. (Dagli *Atti dello R. Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, Vol. IV, Serie V, Seduta 16 Dic. 1877) Venezia 1878, pg. 25 nota 1, unde găsim înşirat printre operele lui şi articolul de mai sus, pe care îl publicase şi cu un an mai înainte în *Porta Orientale. Strenna per l'anno 1859*, Trieste 1859, pp. 99—139. Acelaş articol a mai fost reprodus în volumul tipărit cu prilejul celei de a doua aniversare a morţii sale. (Carlo Combi, *Istria. Studj storici e politici*, Milano 1886).

2) G. Weigand în *Vollmöller's Krit. Jahresb.* VII, 1, (1905) pg. 104, respinge drastic această explicare, dar nu dă nimic în loc.

1) G. Weigand, *Die Aromunen*, I. Leipzig 1895, pg. 273.

2) P. Papahagi, *Numiri etnice la Aromîni*, Bucureşti 1925 [Acad. Rom. Mem. Secţ. Lit. seria III, tomul III, mem. 4], pg. 21.

3) C. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, Gotha 1911, pg. 155: „Heute noch heisst ein Teil der Makedorumänen 'die Schwarzröcke', in Serbien Crnovunci, in Albanien, Makedonien, Epirus und Thessalien Karaguni".

4) Alături de citaţiile precedente notez ce spune şi C. N. Burileanu, *Dela Romînii din Albania*, Bucureşti, 1906, pg. 180: „Ei [=Fărşeroţii] poartă... şi caracteristica flanelă 'gunea' sau *guna* de coloare închisă—albastru închis, castanie sau neagră—*guna neagră*, pe turceşte *caraguna* (cara—negru), de unde numele de *Caraguni*, dat lor de Turci şi de Romînii din Macedonia".

5) G. Weigand, *op. cit.*, I pg. 277.

vată dela cuvîntul *Sarică*, cum cred unii filologi [1]. Tot aici se poate aminti numele *Morlachi* [2] (gr. < Μαυρόβλαχοι).

Dar cuvîntul citat de Tomasin nu există cu însemnarea amintită nici în dialectul istroromîn şi nici în cel dacoromîn.

Există însă în limba italiană: *cicia* 'beretto di lana rosso con nappa turchina all'uso del Levante'. Il înregistrează N. Caix, *Studi di etimologia italiana e romanza*, Firenze 1878, pg. 99, supt Nr. 274, şi-l derivă din arabul algerian *šašia* 'calotta'. Nu-i cunosc răspîndirea geografică. In vocabularele dialectale privitoare la regiunea istriană nu l-am găsit.

4. Ca o curiozitate notez derivarea numelui *Cici* din *Zinzar* (*Ţinţar*), prin pierderea lui *n*, la care se gîndeşte W. Urbas, *op. cit.* pg. 186 nota 2.

Cu această ocazie semnalez părerea unui bun cunoscător al etnografiei balcanice, care s'a ocupat în dese rînduri cu problema Malachilor din Dalmaţia, anume O. Randi, *I popoli balcanici*, Roma 1929. La pg. 76 spune că *ipoteza* cea mai probabilă e că Cicii au fost numiţi astfel din cauza repeţirii dese a cuvîntului *cinci*, după cum *Ţinţarii* şi-au căpătat numele din cauza pronunţării aceluiaş cuvînt ca *ţinţi*. Mai întîi etimologia numelui *Ţinţari* din *ţinţi* nu e sigură şi apoi ar fi trebuit ca paralel cu *ţinţi* — *Ţinţari* să avem *cinci* — *Cinciari*, nu *Cici*.

*

Singurele explicaţii care se pot lua în consideraţie rămîn primele două, care se reduc principial la una: *Cicii* ar fi fost denumiţi astfel dela o particularitate a graiului lor.

1) P. Papahagi, *op. cit.* pg. 14—22. N. Iorga în *Revue Historique* VIII (1931) 138 crede că forma primă a numelui a fost *Karagatchanis* şi ar fi însemnat 'les gens aux knémides noires'. Mai plauzibilă este etimologia dată de Th. Capidan în *Dacoromania* IV (1924-1926) 927—933, după care la baza numelui *Sărăcăcian* ar fi toponimul *Siracu* (Cf. şi Tache Papahagi în *Grai şi Suflet* III, 1927, pg. 271).

2) C. Jireček, *op. cit.*, pg. 153: „Von der Kleidung stammt die byzantinische Bezeichnung der Gebirgshirten als 'Schwarzwlachen' oder Maurowlachen, bei Diocleas im 12. Jahrhundert *Morovlachi* oder *'Nigri Latini'*, in den Archivbüchern von Ragusa ebenso Moroblachi, Morolacchi, seit 1420 kurz Morlachi". Cf. şi Th. Capidan, în *Anuarul Inst. Ist. Naţ.* din Cluj, II (1923) pg. 109 nota 1.—Despre Morlachii din Istria am găsit ştiri din sec. XVII că femeile lor se îmbrăcau în haine de lînă neagră.

Asemenea denumiri sînt obişnuite. Intîlnim cazuri asemănătoare la Romînii din Sud. Unii Romîni din Albania se numesc *Doten*, pentrucă au curent în limba lor particula albaneză *dot* 'nicht, gar nicht', iar Macedoromînii dela Aspropotamos se numesc *Amuneni*, fiindcă zic *amu* 'jetzt', în loc de gr. *tora* (G. Weigand, *Die Aromunen* I 276, II 292). Fărşeroţii şi Romînii ne-Fărşeroţi se batjocoresc între ei cu cuvintele *şed* şi *stau*, fiindcă Fărşeroţii zic *stau*, ceilalţi zic *şed* (C. N. Burileanu, *Dela Romînii din Albania*, Bucureşti 1906, pg. 273 nota 7). Am mai putea aminti că în regiunea Pinguente din Istria, în vecinătatea Ciceriei, trăeşte o populaţie slavă numită *Fucki* (*Fućki*), nume care pare să-şi aibă originea în verbul sîrbo-croat *fućkati* 'a şuera' [1] (B. Schiavuzzi, *Cenni storici sull'etnografia dell'Istria*, în *A. M.* XX, 1904-1905, 87 nota 1). Tot în Istria, la Rovigno, Slavii din jur sînt numiţi *čuje*, dela expresia lor *čuje* 'höre' (Schuchardt, *ZRPh* XXXIII, 1909, 458 [2] nota 2, după o comunicare făcută de Ive). Locuitorii din Verbenico (localit. în insula Veglia din Dalmaţia) zic *če* în loc de *ča*, *pek* în loc de *pak*. De aceea vecinii din Besca, Ponte, Dobasnizza şi Dobrigno, apoi Croaţii depe continent, care nu vorbesc ca ei, rîd de ei zicîndu-le *če*, *pek*, etc. (M. Bartoli, *Das Dalmatische*, II, Wien 1906, 250—252). Poreclele greceşti τσετσέ-

1) Slavii din Pisino rîd de Fučki zicîndu-le în glumă *Fuč* va *Draguč*, adică, pe italieneşte, *fuggi a Draguch* [o localitate din Fučkaria]. De aceea C. D. Franceschi, *Sulle varie popolazioni dell'Istria*, în *L'Istria* VII (1852) 229, pune în legătură denumirea *Fucki* cu verbul italian *fuggire*.

2) Din Schuchardt, *loc. cit.*, mai aflăm că în lingua franca *dido* înseamnă 'străin' şi este derivat din expresia franceză *dis donc*, care se află la baza poreclei *didones*, pe care Spaniolii o dădeau Francezilor, pe vremea războaelor napoleoniene.

Alte paralele interesante citează Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, IV, Copenhague 1913, pg. 210—211: Francezii, auzind foarte des, fără să înţeleagă, cuvîntul englezesc *goddam*, au ajuns să denumească în derîdere pe Engleji cu acest cuvînt. In argot-ul din Paris, Englezul era numit *goddam* sau *goddem*. In secolul XV este atestat *un godon*. La rîndul lor, Francezii au fost porecliţi de Napolitani *gui-gui*, din cauza frecvenţii în limba franceză a afirmaţiei *oui-oui*.

In sprijinul explicării date de I. Popovici că numele *Cici* provine dela pronumele *ce*, aduce P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, VI, în *Slavia* VIII (1929—1930) 607, cîteva denumiri din limba Slavilor meridionali: *Štokavci*, *Kajkavci*, *Čakavci* (< *Što*, *kaj*, *Ča* 'quoi'), în Slavonia *Čačarje* (< *Ča*), în Macedonia *Mijaci* (< *mije* 'nous'), Slovenii *Prleki* (< *prle* 'auparavant').

ρηδες şi ταόπελοι au fost date din cauza pronunţării το a lui κ (A. Buturas, *Neugriechische Spottnamen und Schimpfwörter*, în *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 1914, pg. 174, citat de Bogrea în *Bull. de l'Inst. pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale* IX, 1922. pg. 116). In legătură cu frecvenţa africatei č, găsesc nimerit să notez aici paralela semnalată de J. Leite de Vasconcellos, *Opusculos. II. Dialectologia.* Parte I, Coimbra 1928, pg. 461, în dialectul portughez din din Vila Nova de Cerveira.

Ar mai fi de amintit o coincidenţă curioasă: cuvîntul *ceci* a fost dat ca cuvînt de ordine în vespri-i siciliani pentru a distinge la pronunţie pe Italieni de Francezi (G. Marcotti, *Il confine austro-italiano*, Extras din *Rivista Europea*, Anno VIII, Vol. 2, 1877, pg. 30).

Obiecţiunea cea mai însemnată care cred că se poate aduce derivării numelui *Cici* dela frecvenţa sunetului č, în graiul Romînilor din Istria, este că africata č se află tot aşa de frecvent şi în graiul Slavilor din Istria. Dar tocmai de către Slavi sînt numiţi *Cici*. De aceea şi mai puţin plausibil este că ei ar fi putut să fie denumiţi *Cici* din cauza desei întrebuinţări a pronumelui *ce*, pentrucă, în asemenea caz, denumirea trebuia să plece dela o populaţie care vorbia aceeaşi limbă ca şi ei, cu diferenţa că în loc de *ce*, acea populaţie ar fi întrebuinţat un alt pronume, ori acelaş pronume, dar cu altă înfăţişare fonetică, de pildă un *ţe*. In această din urmă ipoteză, numai Macedoromînii, care în adevăr zic *ţe* în loc de *ce*, ar fi putut să le fie naşi. Dar, afară de dificultatea fonetică a derivării numelui *Cici*, cu *i*, din repetirea pronumelui *ce—ce*, cu *e*, rămîne o alta mai gravă şi anume: Macedoromînii sînt prea departe de Istria. Dacă am merge şi mai departe cu presupunerile şi am admite, cum a făcut S. Puşcariu pentru explicarea numirei de *Ciribiri* (despre care vezi mai jos), că pentru prima dată numirea '*Cici*' a fost scornită de Macedoromîni, pe vremea cînd Romînii din Apus nu se răsleţiseră aşa de tare, ci mai păstrau un oarecare contact cu Macedoromînii, şi că dela Macedoromîni au auzit porecla Slavii, evident Slavii care trăiau prin jurul acestor Romîni, şi că odată cu Istroromînii au emigrat tot mai departe şi au ajuns împreună şi în Istria

aceiaşi Slavi care auziseră porecla din gura Macedoromînilor, dacă am admite toate acestea, încă rămîn dificultăţi peste care nu se poate trece uşor. Despre aceste dificultăţi este vorba în paragraful în care discut etimologia numirii *Ciribiri*.

*

De aceea cred că ar trebui încercată o altă explicare. O şi fac în rîndurile care urmează pe baza unui material documentar rămas în parte neexploatat, sau interpretat greşit.

Pentru a se putea urmări mai uşor de către cetitori discuţia care urmează, voiu da chiar de pe acum concluzia cercetărilor mele care este, pe scurt, următoarea: *numele Cici îşi are originea într'un nume de persoană, iar acea persoană n'a fost, cum se crede, un Romîn, vreun şef al vreunei seminţii vlahe*[1], *ci un feudal italian din Istria.*

Am spus (la pg. 36) că numele *Cici* se află atestat pentru prima dată, în mod sigur, în numele de persoană *Pasculus Chichio*, într'un document datat *Trieste 5 Maggio 1329*. E vorba aici de faptul că Fra Giovanni di Monte Cervino, arcivescovo di Cambalù în Tartaria, după ce s'a reîntors la Triest, dă voe lui Giovanni, gastaldo di Pinguente, să ridice, în castelul Pinguente din Istria, biserica Santa Maria Maddalena. Acest document, scris în latineşte, sfîrşeşte cu formula:

Ego Pasculus Chichio vicedominus me subscripsi et vicedominavi

Ego Antonius de Leo vicedominus comunis Tergesti me subscripsi.

Documentul a fost publicat în *Cod. dipl. istr.* şi în studiul lui P. Tomasin, *Notizie storiche intorno all'ordine dei frati minori conventuali...*, în *Arch. Triest.*, n. s., vol. XXIII (1899—1900), pg. 13—17.

1) Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, pg. 50 nota 4: „Originea numelui Cici rămîne necunoscută. Ea poate fi redusă la serb. croat. čiča — frate mai bătrîn, unchieş, badea, dar mai probabil la un nume de persoană (Cfr. Pasculus Chichio) care va fi fost şeful vreunei seminţii a Vlahilor". Tot aşa vede lucrurile şi Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, pg. 23: „...o seminţie de Romîni Apuseni va fi purtat numele de *Cici*, după vreun cătunar vestit cu acest nume... Incă în anul 1329 întîlnim în Pinguente pe Vlahul *Pasculus* (= Pascu) *Chichio*".

In acest nume propriu, *Pasculus Chichio*, toţi istoricii şi filologii, şi romîni şi străini, cîţi dela 1918[1] încoace s'au ocupat în studiile lor cu Istroromînii, au văzut un Romîn, prima menţiune în izvoarele istorice a Romînilor din Istria.

Dar nu este nicio probă că *Pasculus Chichio* este nume romînesc. A fost totuşi considerat romînesc printr'o dublă iluzionare:

1. In *Pasculus* s'a văzut *Pascul*, cu articolul romînesc postpus, pentrucă romînitatea numelui era sprijinită pe adaosul *Chichio*.

2. Iar *Chichio* a fost considerat romînesc, fiindcă *-ulus* din *Pasculus* a fost luat drept articolul romînesc.

In aceste consideraţii a jucat rol mare şi faptul că o parte din actualii Istroromîni sînt numiţi *Cici*.

Inainte de a arăta ce fapte lingvistice se opun admiterii că *Pasculus Chichio* este la origine un nume romînesc, trebue să observ mai întîi că *Pasculus Chichio* nu-i Romîn şi pentru motivul foarte important că personajul care apare în documentele Istriei cu acest nume este un *vicedominus* şi este foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de admis că aşa de timpuriu, aşa de aproape de timpul cînd se presupune că au început a se stabili Romînii în Istria, unde au ajuns ca păstori, sau refugiaţi, unul dintre aceşti bieţi Romîni să fi ajuns la rangul de vicedominus. De acest amănunt n'au ţinut seamă istoricii şi filologii romîni care îl consideră pe *Pasculus Chichio* drept nume romînesc, pentrucă ei n'au văzut documentul respectiv, ci s'au mulţumit cu cele ce au găsit la A. Tamaro *loc. cit.*, care la rîndu-i nici el probabi n'a ţinut seamă de consideraţiile expuse de noi mai sus.

Acest nume se mai întîlneşte şi în alte documente din secolul XIV şi XV, relative la istoria Triestului sau a Istriei de Nord, şi aproape totdeauna este purtat de un personaj cu rang de *vicedomino*, sau de *notaio*.

Reproduc acum toate variantele acestui nume, găsite de mine după o răsfoire destul de atentă a tuturor documentelor referitoare la istoria istriană, publicate, fie în marile colecţii, fie în revistele istorice: *Pascolus Chichio*[1], *Pascolo Chicho*[2] [sic], *Pascolo Chico*[3] [sic], *Pascolo Chichio*[4], *Pasculo Chichio*[5], *Pasculo de Chichio*[6], *Pasquale Chichio*[7], *Pachol Chichio nodar*[8], şi *Pascol Chichio*[9].

Şi nu numai *Pasculus*, cu toate variantele înşirate mai sus, ci şi alte nume de botez, dintre care unele complect neromîneşti, sînt însoţite de numele de familie *Chichio*. Şi tot aşa, cele mai multe din ele denumesc personagii cu roluri importante în viaţa regiunii triestine[10].

1) Cu mult înainte de această dată, Dr. Karl Lechner, *Die Rumunen in Istrien*, în *Petermann's Mitteilungen* XXIX (1883) 299, semnalase şi el acest nume. Insă învăţaţii romîni se referă numai la opera apărută în 1918 a lui A. Tamaro, *La Vénétie Julienne et la Dalmatie*, vol. I, Roma 1918, pg. 343.

1) La anul 1420 (*Arch. Triest.* VIII 310), 1444 (*Cod. dipl. istr.*), 1457 (*ibid.*).

2) Vicedomino 1388 (*Arch. Triest.* VIII 27).

3) Martor 1435 (*ibid.* IX 205).

4) Notaio 1426 (*ibid.* VIII 321), vicedomino 1429 (*ibid.* VIII 323), 1431 (*ibid.* IX 293), 1436 de două ori (*ibid.* IX 206, 207), vicedomino şi notaio în acelaş doc. 1442 (*ibid.* IX 286), martor 1443 (*ibid.* IX 287), 1460 (*ibid.* X 116).

5) Vicedomino 1443 (*ibid.* IX 288), 5 Sept. 1444 (*Cod. dipl. istr.*), 14 Sept. 1444 (*Arch. Triest.* IX 289), vicedomino şi notaio 13 Martie 1446 (*ibid.* IX 290), vicedomino 16 Oct. 1446 (*ibid.* IX 296), 23 Oct. 1446 (*ibid.* IX 297), 26 Martie 1447 (*ibid.* IX 298), 1447 (*ibid.* IX 298), 1451 (*ibid.* X 124), 1470 (*ibid.* X 124).

6) Vicedomino 1437 (*ibid.* IX 208), martor 1443 (*ibid.* IX 287).

7) Vicedomino 1420 (*ibid.* VIII 310).

8) La a. 1426 (Oddonne Zenatti, *La vita comunale ed il dialetto di Trieste studiati nel quaderno di un Cameraro.* în *Arch. Triest.* XIV 101, 138, 142, 146, 182).

9) La a. 1435—1461 (*Arch. Triest.* XIV 182).

10) Le notez însoţite de sumare notiţe bibliografice sau de alt fel:

Alessandro de Chichio făcea parte la 1510 din consiliul oraşului Triest (P. Kandler, *Storia del consiglio dei Patrizi di Trieste dall'anno 1382 all'anno 1809, con documenti*, Trieste 1858, pg. 82).

Antonio de Chichio consilier Triest 1510 (Kandler, *op. cit.*, 82).

Atlante Chichio, Attlante ~, martor 1529 (*Arch. Triest.* XI 21, 22), *Donna Orsola vedova del fu ser Attlante Chichio* 1530 (*ibid.* XI 22).

Conte Carlo de Zichy membru în marele consiliu din Triest 1809 (Kandler, *op. cit.* pg. 152). *Zichy* este ortografia germanizantă a numelui *Cici*.

Domenico Chicchio, Domenico de Chichio, consilieri la Triest: primul în 1463, celalt în 1510 (Kandler, *op. cit.*, 64, 81), *Dominicus de Chicchio* consilier Triest 1468 (*Cod. dipl. istr.*), *Dominigo Chichio* martor cetăţean Triest 1505 (*Cod. dipl. istr.*).

Francesco de Chichio membru în marele consiliu Triest 1809 (Kandler, *op. cit.* 151).

Giacomo Chichos [sic] martor Triest 1366 (*Arch. Triest.* VII 149), *ser Giacomo Chichio* martor 1426 (*ibid.* VIII 321).

Giovanni del fu Matteo Chichio 1493 (*Arch. Triest.* X 142), *Giovanni Chichio* Capo Sestiere di Cavana 1508 (*Cod. dipl. istr.*), *Jo Chichio* deputat 1509 (*ibid.*), *Giovanni de Chichio* consilier Triest 1510 (Kandler, *op. cit.*, 81).

Giusto Chikius student triestian în Padova 1658, 1660 (Alfonso Costa,

Cine urmăreşte documentele triestine în care se întîlneşte cîte un *Chichio* rămîne cu impresia că întregul şir de personagii care sînt arătate cu acest nume face parte din aceeaşi mare familie nobilă [1] care a dat Triestului pe cele mai remarcabile notabilităţi din istoria politică şi culturală a lui şi care nu s'a stins şi nici n'a decăzut în rang pînă aproape de zilele noastre. In adevăr, între 1300 [la 1329 este primul] şi 1600, seria de nobili triestini care poartă numele de familie *Chichio* se continuă aproape fără întrerupere în documentele vremii. Numai pentru această epocă am cules notiţe referitoare la onomastica veche istriană. Probabil că ştirile despre familia Chichio nu încetează cu 1600. Din notiţele izolate pe care le-am cules din bibliotecile italiene (mai ales din Biblioteca Marciana din Veneţia şi din Biblioteca Civică din Triest), rezultă că numele acesta s'a păstrat pînă

Studenti foroiuliensi orientali, triestini et istriani all'Università di Padova, în *Arch. Triest.* XX 378).

Leonardo Chichio 1449 Triest (*Arch. Triest.* XIV 180).

Matteo Chicchio cavaler Triest 1470 (A. Tamaro, *Documenti inediti di storia triestina* în *Arch. Triest.* XLIII 55), consilier Triest 1470 (Kandler, *op. cit.*, 68). *Mathei Chichio* 1477 Triest (*Cod. dipl. istr.*), *Mattio di Simon Chicchio* membru în consiglio dei patrizi di Trieste 1564 (Kandler, *op. cit.*, 95), *Matio Chichio* 1595 Triest (*Arch. Triest.* XIV 187).

Pietro de Chichio q[uonda]m Gio consilier Triest 1510 (Kandler, *op. cit.*, 82), *ser Petrus Chichio* într'un protocol al şedinţii consiliului celor patruzeci şi a marelui consiliu Triest 1536 (A. Tamaro, *op. cit.* în *Arch. Triest.* XLIV 311) *Pietro Chicchio* consilier supleant Triest 1564 (Kandler, *op. cit.*, 96), *Pietro Chichio* Triest 1595 (O. Zenatti, *op. cit.*, în *Arch. Triest.* XIV 184).

Simone Chichio martor Triest 1529, 1530 (*Arch. Triest.* XI 22), *Simon Chichio* Triest 1595 (O. Zenatti, *op. cit.*, în *Arch. Triest.* XIV 185).

Tomaso del fu Giovanni Chichio martor 1462 (*Arch. Triest.* X 117), *Tomaso Chicchio* ales judecător Triest 1467 (Kandler, *op. cit.*, 55). *Tomaso Chicho* [sic] şi *Chichio* canonic Triest 1521, 1522, 18 Ianuar 1532, 7 Febr. 1532, 1541 (*Arch. Triest.* XI 15, 23, 25, 32), canonic-sacerdote 1535 (*ibid.* XI 29), canevaro capitolare 1538, 1544, 1546 (*ibid.* XI 31, 33, 34), scolastico 1550, 1560 (*ibid.* XI 35).

Zuan Chichio Triest 1426 (O. Zenatti, *op. cit.*, în *Arch. Triest.* XIV 105, 135), patrician procurator general al regimentului al treilea din 1600 (J. Cavalli, *Reliquie ladine raccolte in Muggia d'Istria*... în *Arch. Triest* XIX 185).

Un *Chichio*, fără nume de botez, este înşirat printre cei căzuţi în războiul cu Veneţia, în doc. 1 Sept. 1463 (*Cod. dipl. istr.*).

1) Din studiul lui P. Tomasin, *Notizie storiche intorno all'ordine dei Frati Minori Conventuali in Santa Maria del Soccorso e nella Cella Vecchia di Trieste e in Santa Maria di Grignano*, în *Arch. Triest.* XXI (1896-1897), pg. 136, aflăm că printre cele 13 familii patriciene din Triest care îşi aveau mormintele în biserica conventului franciscan din Triest era şi familia Chichio. Această familie se înrudia, prin alianţă, cu familia lui Cristoforo Kupferschein, nobil originar din Carintia (pg. 140).

în vremurile moderne. Intr'o scrisoare cu data *Padova, ultimo Febbraio 1740*, trimisă marchizului Girolamo Gruvisi, din partea lui Gian Rinaldo Carli Capodistriano, este pomenit un *Chicchio* [2]. In notele precedente s'a putut observa că printre membrii marelui consiliu din Triest la 1809 se afla un Francesco de Chichio şi Contele Carlo de Zichy, acest din urmă cu siguranţă tot un Ciciu, ascuns în ortografia germanizantă Zichy. La Biblioteca Comunală din Pirano (Istria) se păstrează un exemplar dintr'o litografie dela 1848 care reprezintă pe istoricul triestian P. Kandler şi care are inscripţia următoare: *Petrus Kandlerius chichius* [2].

Despre niciunul din aceste numeroase nume documentele respective nu cuprind vreun indiciu că personajul denumit prin ele ar fi fost Romîn. Din contra, din faptul că acest nume este purtat de floarea nobilimii triestiene, deducem că persoanele respective erau Italieni.

*

La aceeaşi concluzie ajungem dacă supunem unui examen lingvistic numele cel mai vechi din serie, *Pasculus Chichio*, care de altfel este singurul nume considerat romînesc. Celelalte probabil n'au fost cunoscute, sau romînitatea lor nu era sprijinită decît pe adaosul *Chichio*.

Voiu discuta întîi numele de botez, *Pasculus*, şi apoi pe cel de familie, *Chichio*.

S'a spus că *-ulus* reprezintă articolul romînesc *-ul*. Deci *Pasculus*, desbrăcat de forma latinizată din document, este numele romînesc articulat *Pascul*, mai ales că numele *Pascu* este destul de obişnuit la Romîni. Să vedem dacă este aşa.

Un nume de persoană terminat în *-ulus* poate fi: sau romînesc, sau dalmatin, sau italian, adică *-ulus* poate să redea: articolul romînesc postpus *-ul*, sufixul dalmatin [3] *-ul*,

1) Baccio Ziliotto, *Trecentosessantasei lettere di Gian Rinaldo Carli Capodistriano*. Cavate dagli originali e annotate, în *Arch. Triest.* XXXII (1908) pg. 20.

2) Carlo De Franceschi, *Memorie autobiografiche* [publicate de Camillo De Franceschi] în *Arch. Triest.* XL (1925—1926) pg. 165. (Cf. D. Găzdaru, *Un fals lingvistic italian relativ la dialectul istroromîn*, în vol. *In Memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti 1934, pg. 159).

3) Îi zic *dalmatin* fiindcă apare foarte des la numele de persoană din documentele oraşelor din Dalmaţia. Multe din aceste nume sînt sigur romî-

sau sufixul diminutival italian *-olo*. Pentru determinarea naţionalităţii unui asemenea nume, trebue să ne orientăm după etimologia lui, ori după eventualele indicaţii documentare. In cazul numelui *Pasculus Chichio*, etimologia rădăcinei *pasc* nu ne autorizează să spunem că acest nume este exclusiv romînesc, iar indicaţiile documentare, discutate mai sus, ne arată că avem de a face mai degrabă cu un italian. Cred că problema capătă o soluţie definitivă dacă considerăm şi celelalte variante ale numelui. Am văzut că *Pasculus* se mai întîlneşte şi supt forma evident italiană *Pasquale*, apoi ca *Pascolo*, adică cu sufixul diminutival italian *-olo*, şi ca *Pascol*, cu acelaş sufix redus la *-ol*, în dialectul veneţian [1], la *-ul* în friulan. In antroponimia istriană am mai găsit acelaş nume fără adaosul Chichio [2], ceea ce ne întăreşte şi mai mult în convingerea că, indiferent chiar de consideraţiile filologice, *Pasculus* nu e un nume exclusiv romînesc.

Numele de familie *Chichio* este probabil o poreclă a cărei emtimologie trebue căutată tot în limba italiană. Printre poreclele care se dau căruţaşilor şi *birjarilor din Go-*

neşti, în privinţa rădăcinii, altele sînt slave. Numeroase sînt şi cele romanice (dalmate, sau veneţiene). Cel mai bun cunoscător al istorici acestei regiuni, care a publicat şi cea mai bogată listă de asemenea nume, C. Jireček *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, Wien 1902, pg. 39, 60, spune că cu greu se pot deosebi între ele numele romîneşti, cu articolul postpus, de numele slave terminate în *-ul* şi de numele romanice în *-olus, -ulus*.—De aceea şi originea sufixului *-ul* a rămas, încă, o controversă lingvistică. Cf. discuţiile făcute de M. Bartoli în *Studj di filologia romanza* VIII (1899—1900) 618 nota 1, G. Weigand, *Das Suffix -ulescu*, în XII *Jahresbericht des Inst. für rumänische Spr. zu Leipzig* pg. 110—112, *Das Suffix -ul in den Balkansprachen*, în *Balkan-Archiv* II (1926) 147—166, Th. Capidan în *Dacoromania* I (1920—21) 198 şi urm., A. Graur, *Les noms roumains en -ul*, în *Romania* LII (1926) 495—504. Cf. şi D. Găzdaru, *Descendenţii demonstrativului latin ille în limba română*, Iaşi 1929, pg. 73—76.

1) In dialectul veneţian vorbit în Istria, *-o* final din sufixul *-olo* cade mai des decît în restul dialectului veneţian. Apocopa lui *-o* este regula în sufixele *-olo* şi *-elo*, în dialectul fiuman: *tavajòl, fazòl, cagnòl, pignòl* etc.; *cortèl, cavèl, capèl, agnél, penèl*, etc. Numai în cuvintele accentuale pe antepenultima (în sdrucciole) n'are loc (Attilio Depoli, *Il dialetto fiumano*, în *Bullettino della Deputazione Fiumana* III, 1913, pg. 269). De aceea cred că în forma *Pascol* accentul era pe ultima: *Pascól*, adică în acelaş loc ca în *Pasquále*, din care este derivat.

2) *Pasculus q. Menis de Capo*, martor, într'un document din Ajello, 20 Iunie 1372, păstrat în muzeul din Gorizia (*Arch. Triest.* XI 60); un *De Pascolo* făcea parte la 1427 din consiliul din Isola, localit. în Istria (*A. M.* IV, 1888, 172), iar într'o listă de numele celor care plătesc impozite, în localit. Capodistria, se află, la 27 Sept. 1429, un *Pascol de Carsso* (*A. M.* XI, 1896, 199).

rizia este şi *cicio* (Ranieri Maria Cossàr, *Sopranomi dei vetturini di Gorizia*, în *Il Folklore Italiano* VII, 1932, pg. 77). Dată fiind vecinătatea Goriziei cu regiunea Ciceria din Istria, porecla aceasta ar putea fi pusă pe seama ocupaţiei căruşiei, care era una din ocupaţiile de căpetenie în vechime la Morlachi [1]. Am avea adică de a face cu numele propriu *Cicio*, devenit nume comun, fenomen lingvistic foarte curent în toate limbile [2]. Dar aceeaşi poreclă se întîlneşte şi în Toscana [3]. Apoi găsim pe *Cicio, Cici* în toponimia şi antroponimia italiană, în regiuni şi mai depărtate încă de locurile pe unde trăesc astăzi *Cicii* din Istria. Un munte din provincia Messina (Sicilia) se chiamă *Cicci* (citat în *L'Italia*, Parte II, *Regno d'Italia*, Milano, s. a., pg. 1412),[4] un *Don Chichio da Napoli* este amintit supt anul 1733 în *I Diari di Antonio Scussa* (ediţia Giacomo Braun în *Arch. Triest.* XLIII 1929-1930, pg. 64). Dela *Francesco*, diminutivul sună *Ciccio* în dialectul napolitan (Raffaele D'Ambra, *Voc. napolitano-toscano* 1873, pg. 127), în dial. abruzzese (F. Romani, *Abruzzesismi*, 2-a ediz., Teramo 1890, pg. 70), în dial. calabrez (Domenico De Cristo, *Voc. calabro-ital.*, Napoli 1897, pg. 38: *Cicciu—Cicciuzzu, Cicciuzzedu*), în dial. sicilian, în care mai există şi *Cicì* ca diminutiv dela *Brigida* (G. Biundi, *Voc. sic.-it.*, Palermo 1856, pg. 2), după cum în cel napolitan *Cicia* este diminutivul dela *Cecilia* (R. D'Ambra, *op. cit.*, pg. 127).

Cicio, Cici ar putea fi derivate şi dela unul din numele comune, subst. sau adj., care au ca etimon pe *ciccum* 1. „Kerngehäuse des Obstes" 2. *„Kleinigheit", sau pe *cicium* „Fleisch", ori chiar **isĭcium* „Wurst" (Meyer-Lübke, *REW* 1899, 1905, 4551), dintre care unele aparţin limbajului co-

1) In această meserie Morlachii din Dalmaţia erau neîntrecuţi. Sînt descrişi elogios de I. Spon et G. Wheler, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece et du Levant, fait aux années 1675 et 1676*, I, Lyon 1678, pg. 107.

2) Pentru limbile romanice acest important fenomen semantic a fost studiat de Bruno Migliorini, *Dal nome proprio al nome comune* [Bibl. dell' Arch. Rom. Serie II, Vol. 13] Genève 1927 şi Axel Peterson, *Le passage populaire des noms de personne a l'état de noms communs dans les langues romanes et particulièrement en français*, Uppsala 1929.

3) Un căruţaş din Poggibonsi (Toscana) poreclit *Ciccio*, l-am găsit întîmplător pomenit în gazeta ital. *Messaggero* din 21 August 1932, pg. 7.

4) Cf. şi Giuseppe Biundi, *Vocabolario manuale completo siciliano-italiano*, Seconda ediz., Palermo 1856, pg. 16: „*Ciccia* = monte nella parte boreale di Messina".

piilor. Să se compare ital. *ciccia* 'cibo, segnatamente di carne, voce infantile' (Tommaseo-Bellini, *Diz.* I, II Torino 1865, pg. 1419), triestin *ciccia* 'carne', *cicin* 'piccolo, nonnulla' (E. Kosowitz, *Diz.-voc. del dial. triestino*, Trieste 1899, pg. 105), ven. *chichì* [=*cici*] 'cicaleccio, pissi pissi, passeraio, confuso e romoroso cicalamento di donne, e dicesi per lo più motteggiando' (G. Boerio, *Diz. del dial. veneziano*[2], Venezia 1856, pg. 166), ven. *cicin* 'carne', *cicion* 'grăsun' (C. Musatti, *Amor materno nel dial. ven.*[2], Venezia 1887, pg. 32, 33), friul. *ciccia* 'pezzetto di carne' (Pirona, *Voc. friulano*, Venezia 1871, pg. 61), pav. *cicin*, *cecino* 'si dice a fanciullo per vezzo' (C. Gambini, *Voc. pavese-ital.*, Pavia 1850, pg. 59), ferr. *cìcia* 'carne' (L. Ferri, *Voc. ferrarese-ital.*, Ferrara 1890, pg. 90), romagn. *cici*, *cichinen* 'minutissima parte di checchessia' (A. Morri, *Voc. romagnolo-ital.*, Faenza 1840, pg. 201), berg. *ciciù* 'bambino grasso', *cicia* 'carne', *cicià*, *ciöcià*, *sissà* 'succhiare' (A. Tiraboschi, *Voc. dei dial. bergamaschi antichi e moderni*[2], Bergamo 1873, pg. 334—335), piem. *cicia* 'carne senz'osso' (V. Di Sant'Albino, *Gran Diz. piem.-ital.*, Torino 1859, pg. 364), romanesc *cicio* 'nome accarezzativo che si dà a'bambini' (într'un sonet din G. G. Belli, *Sonetti romaneschi*, I, Roma 1931, pg. 13), sard galurez *cicciu* 'cucco', *su cicciu de domo* 'il benjamino, il prediletto' (G. Spano, *Voc. sardo-ital.*, Cagliari 1851, pg. 157), etc., etc. Să se mai compare mil. *ciccio* 'nome che sogliamo impporre a quelli uccelletti che tengonsi in gabbia a diletto, e specialmente ai merli' (Fr. Cherubini, *Voc. mil.-ital.*, Milano 1839, I, pg. 285). In Bergamo și Brescia, caprele și oile sînt chemate cu interjecția *cicia*, *cicia* [1] (Gabriele Rosa, *Dialetti, costumi e tradizioni nelle provincie di Bergamo e di Brescia*, Brescia 1870, pg. 137). Grăunțele de popușoiu copt se numesc în Irpinia *Cicci* (A. D'Amato, în *Il Folklore Italiano* VII, 1932, pg. 253). Denumirea botanică *Tschitschen* 'Maiskolben' din Krain (Gottschee), pentru care vezi G. Hegi, *Illustrierte Flora von Mittel-Europa*, I, München [1906], pg. 179, s'ar

1) Simplă coincidență, dar interesantă, cu interjecția *cici*, cu care se chiamă caprele în Cotîrgaș—Suceava, sau cu *cicina* din Munții Rodnei (*Dicț. Acad.* s. v.).

putea pune în legătură directă poate chiar cu numele regiunii *Ciceria*, germ. *Tschitschenboden*, și cu *Cicii* din Istria.

*

După ce am stabilit, cu argumente istorice și lingvistice, originea italiană a numelui și a persoanei *Pasculus Chichio*, ne rămîne să arătăm ce legătură există între acest nume și denumirea *Cicilor* din Istria.

Sînt înclinat să cred că Romînii din Istria și-au căpătat numele de *Cici* după ce au atins pămîntul Istriei, și au fost denumiți astfel fiindcă o parte din ei s'au stabilit pe domeniile feudale ale familiei de patricieni *Chichio* din Triest. Posesiunile familiei triestine *Chicio* vor fi fost în regiunea Triest, pe unde îi atestează pe Romînii [Rumerii] Cici istoricul Ireneo della Croce în anul 1698 prin satele Opchiena, Tribichiano și Gropada. Alături de *vicedominus Pasculus Chichio*, apare în documentele respective un *vicedominus Antonius de Leo*. Despre familia *Leo* spune A. Tamaro, *La Vénétie Julienne et la Dalmatie*, vol. I, Roma 1918, pg. 472, că poseda localitățile *Jessenoviza* și *Berdo*, iar Camillo De Franceschi, *I Castelli della Val d'Arsa* în *A.M.* XV (1899) 185, vorbește despre posesiunile acestei familii în sec. XVI în *Berdo*, *Iessenovik*, *Crasca* și *Cepich*, adică tocmai pe actualele teritorii ale Istroromînilor de astăzi. Despre membrii familiei *Chichio* nu am găsit știri precise, dar, din împrejurarea că ei apar în documente foarte des alături de familia *De Leo*, deducem că își aveau posesiunile prin apropiere unii de alții. Amintirea acestor posesiuni feudale ale familiei Chichio s'a păstrat în toponimul din aprpoierea Triestului *Mollino di Chichio sopra il rivo*, pe care îl găsesc pomenit, supt anul 1735, în *I diari di Antonio Scussa* (în ediția lui Giacomo Braun, publicată în *Arch. Triest.* XLIII, 1929—1930, pg. 132).

Așa fiind, numele *Cici* dat Romînilor din Istria se explică prin numele feudalului pe domeniile căruia se aflau satele acestor Romîni. Au fost numiți *Cici*, fiindcă se aflau supt stăpînirea feudală a lui *Chichio*, nobil din Triest. Mai întîi au fost denumiți *Cici* numai aceștia, apoi numele s'a întins și la ceilalți coloniști din Istria care vorbiau aceeaș

limbă cu *Cicii* şi, cu vremea, chiar şi la o parte din Morlachii romîni din Dalmaţia.

Obiceiul de a se numi un grup, sau un trib de oameni, după numele şefului grupului, sau după numele stăpînului, este foarte cunoscut. Iată patru exemple, ca să citez numai din istoria Romînilor din Apus, din care fac parte şi actualii Istroromîni numiţi Cici.

La 1399, sînt pomeniţi ca un trib special *Vlasi Nikšički, Morlacchi di Nikšić*. Şi astăzi trăesc slavizaţi la Sud de Muntele Durmitor şi au ca centru important localitatea *Onogožd*. Au fost numiţi astfel după numele lui *Nikšić*, nepotul de soră al lui Nemanja (Cf. *Bull. di Archeologia e Storia Dalmata* VIII, 1885, pg. 182-183).

Mai cunoaştem pe *Vlahii Kičurić*, supuşii regelui Tvrtko Tvrtković, care au invadat, în anul 1407, teritoriul Republicei Ragusane (Cf. S. Dragomir, *Orig. coloniilor rom. din Istria* pg. 3, unde se citează şi alte seminţii vlahe, precum şi Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, pg. 7, unde de asemenea se mai pomenesc după Novaković şi Jireček alţi *Vlahi*). Numele li se trage de la vreun *Chiciură* (Cf. şi Puşcariu, *Studii istromine* II, 23).

Intr'un document din 1530 e vorba de *Murlachi cognominati Popouichii (Mon. spect. hist. Slav. Mer.* XXXV 456).

Un alt document, de pe timpul migraţiunilor dela sfîrşitul sec. XVI, atestează un trib de Vlahi numiţi *Kermpoti*: „nos Walachi, vocati Kermpoti", probabil după numele căpitanilor, sau voevozilor lor, despre care chiar e vorba în acest document: Vicecăpitanul din Lica *Damianus Kermpotich*, voevodul *Tadia Kermpotich* (Cf. Dr. Arpád v. Károlyi, *„Vlachen"—Auswanderung aus der Gegend von Bihać zu Ende des 16 Jahrhunderts*, în *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien u. der Hercegovina*, II, Wien 1894, pg. 259).

CIRIBIRI

Cu acest nume sînt cunoscuţi Istroromînii din grupul sudic, răsfiraţi în cele şapte sate romîneşti dela Monte Maggiore, unite, după anexarea Istriei la Italia, într'o comună administrativă numită Comuna Valdarsa.

Ciribiri le zic Italienii[1]. Tot aşa le zic uneori şi Slavii vecini cu ei[2]. Deşi *Ciribiri* este un epitet insultător, cu vremea îşi vor zice chiar Romînii aşa, uitînd numele *Vlahi*, care astăzi numai de către Slavi li se mai dă.

Judecînd după informaţiile pe care le-am putut culege pînă acum din literatura privitoare şi la unii şi la alţii, denumirea *Ciribiri* pare să fie mult mai nouă decît denumirea *Cici*. In documentele cercetate de mine nu se întîlneşte niciodată numele *Ciribiri*, iar în literatura istorică şi filologică îl găsesc întîia oară la anul 1846, la Carlo de Franceschi, într'o scrisoare datată 'Bellai, il di 20 aprile 1846', adresată 'Al Sig. Dr. Kandler Trieste' şi publicată în *L'Istria* I (1846) 101—102.

Porecla *Ciribiri* a trecut, probabil, şi asupra Istroromînilor din Jeiăni. Cel puţin aşa reese din studiul lui Alois Spinčic, *Volksleben der Slaven in Istrien*, publicat în *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Vol. *Das Küstenland*, Wien 1891, unde, la pg. 211, ni se spune că locuitorii din satul Jeiăni sînt cunoscuţi supt numele de

---

1) Dr. P. Tomasin, *Die Volksstämme im Gebiete von Triest und in Adria*, Triest 1890, pg. 43 şi B. Auerbach, *Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie*, Paris 1898, pg. 214—215.

Am găsit informaţia (la Puşcariu, *Studii istromine* II, 44) că, dintre Italieni, mai ales Fiumezii îi numesc Ciribiri pe Romînii din Valdarsa. Faptul, dacă este în adevăr aşa, pare curios, fiindcă Ciribirii au mai puţine relaţii cu Fiume şi mai multe cu Trieşt. Centrul comercial în care Istroromînii din sudul Muntelui Maggiore merg să-şi desfacă produsele este Triestul. La Fiume merg Cicii din Jeiăni. Despre relaţiile comerciale ale Cicilor cu Fiume ne informează lămurit I. Maiorescu, *Itinerar în Istria*[2], Bucureşti 1900, pg. 69, 72, G. Weigand, *Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie*, în *Romania* XXI (1892) 241, Dr. Ad. Schück, *Über die Istro-Rumänen*, în *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* XLIII (1913) 212, dar mai lămurit decît toţi, şi mai recent, Em. Panaitescu, *Pria satele Romînilor din Istria*, în *Lucrările Inst. de Geografie al Univ. din Cluj*, vol. IV, Cluj 1931, pg. extras 12: „[Istria] la cele două limite are două mari porturi către care pînă astăzi duc drumurile Istroromînilor: Fiume pentru Romînii dela Nord de Monte Maggiore şi Trieste mai ales pentru Romînii dela Sudul Muntelui".

Am stăruit mai mult asupra acestui amănunt pentrucă, cum se va vedea îndată, îşi are însemnătatea lui la stabilirea etimologiei numelui *Ciribiri*.

2) Carlo De Franceschi, *Sulle varie popolazioni dell'Istria* în *L'Istria* VII (1852) 233.

După Dr. P. Tomasin, *op. cit.* pg. 43, Slavii le zic *Vlahovi* Cf. şi B. Auerbach, *op. cit.* pg. 214—215. Iar după G. Stradner, *Novi schizzi dall' Adria*, vol. I, Trieste 1903, pg. 19, *Vlahi* este numele pe care şi-l dau ei, pe cînd vecinii (deci şi Slavii) îi numesc *Ciribiri*.

'*Ciribirci*'. O informaţie asemănătoare se află la G. Cumin, *L'Istria montana*, în *L'Universo* VIII (1927) 695: „ ... a Seiane parlano un dialetto rumeno detto dai paesani circostanti '*ciribirzo*'...". Weigand, *Nouvelles recherches*, în *Romania* XXI (1892) 242, lasă să se înţeleagă că toţi Istroromînii se numesc *Ciribiri* şi limba lor *ciribirski*.

*

Multora li s'a părut explicarea numelui *Ciribiri* mai uşoară decît a numelui *Cici*, şi au văzut în această denumire un procedeu popular de a porecli un neam de oameni după o caracteristică a graiului lui.

C. De Franceschi, *Sulle varie popolazioni dell' Istria*, în *L'Istria* VII (1852) 233, este cel dintîi care dă o astfel de explicare, bazată pe frecvenţa sunetelor *ci, ce* din limba lor. Tot la o particularitate a pronunţării se gîndeşte şi A. Ive în *Romania* IX (1880) 323 nota 3. Derivarea lui De Franceschi se potrivea mai bine pentru numele *Cici*. De aceea, ulterior, învăţaţii care au atins această chestiune, unii în mod incidental, alţii în studii speciale (ca I. Popovici şi S. Puşcariu) şi-au întemeiat ipotezele lor mai ales pe fenomenul lingvistic al rotacismului şi au derivat numele *Ciribiri* dela cuvintele istroromîne *cire-bire*, în loc de dacor. *cine-bine*.

Primul care a dat această explicare este considerat Popovici, *Les noms* pg. 123: „Ćiribiri nous présente une combinaison de *ćire+bire*: *Ćirebire* a donné *Ćiribiri* par assimilation. Cette étymologie populaire me semble plus probable que l'analyse savante de M. Byhan sur *Ćići* et *Ćiribiri*". Pg. 123—124: 'Slavii au creat numele'.

Cu 20 de ani mai înainte, propusese cam aceiaşi etimologie Dr. Karl Lechner, *Die Rumunen in Istrien*, în *Petermann's Mitteilungen* XXIX (1883) 299, numai că el deriva numele dela cuvintele *ţine bine*, pronunţate *ţire bire*: „ ... es bedeutet also der Ausdruck Ciribiri nichts anders als tenet bene, und ist ein Beispiel, man könnte sagen, von Volksphililogie..."

Exact aceeaşi explicare ca Popovici, şi, după cît se pare, independent de el, a dat, tot în anul 1903, Vassilich, *Sull' orig. dei Cici*, pg. 65—66, nota 4.

Etimologia *cine-bine* > *cire bire* > *Ciribiri* n'a fost acceptată de W. Meyer-Lübke (în *ZRPh* XXVIII, 1904, 259)[1], pentru motivul bine întemeiat că un asemenea nume nu li se putea da Istroromînilor de către Slavi, ci numai din partea altor Romîni, care nu aveau în limba lor fenomenul fonetic al prefacerii lui *n* intervocalic în *r* (rotacismul)[2].

Această obiecţiune a căutat să o înlăture, într'un chip ingenios, S. Puşcariu, *Numirile de ţinţar şi ciribiri*, în *Junimea Literară* XII (1923) 23—24: Istroromînii au în limba lor fenomenul lingvistic al rotacismului. In loc de *cine* zic *cire*, în loc de *bine* zic *bire*. Aromînii n'au rotacism, iar africatei č din istroromîn îi corespunde în macedoromîn africata ţ, aşa că în loc de *cinci*, Aromînii pronunţă *ţinţi*. In evul mediu, strămoşii Aromînilor au venit în contact cu strămoşii Istroromînilor, prin părţile de N-V ale Peninsulei Balcanice. Din cauza deosebirilor de graiu dintre ei au început să se poreclească. Strămoşii Istroromînilor, care pronunţau *cinci*, îi porecleau pe strămoşii Aromînilor, care pronunţau *ţinţi*: *Ţinţari*. Porecla a fost auzită de Slavi şi aşa se face că şi astăzi o parte din Aromîni sînt numiţi *Ţinţari*. La rîndul lor, *Ţinţarii* au poreclit pe strămoşii Istroromînilor *Ciribiri*, fiindcă aceştia, în loc de *cine-bine*, pronunţau *cire-bire*. Şi iarăşi porecla a fost auzită de celelalte popoare care au păstrat-o pînă astăzi.

*

Cred că explicării lui Puşcariu i se pot face două întîmpinări.

1. Mai întîi, din punct de vedere teoretic, cînd două grupe de vorbitori îşi dau porecle bazate pe diferenţe de pronunţare, aceste porecle sînt de regulă reciproc-paralele, aşa că cele două epitete sînt, supt raportul etimologic, iden-

1) A fost respinsă şi de G. Weigand, în *Vollmöller's Krit. Jahresb.* VII, 1, (1905) pg. 104, dar fără vreo motivare şi fără să dea alta nouă.

2) Cînd P. Skok, în recensia despre Puşcariu, Studii istroromîne II, în *Slavia* VIII (1929-1930) 607 spune: „Quant au nom *Ćiribir(c)i*, il n'est pas nécessaire de penser... qu'il a été donné par les Roumains eux-mêmes. Les Slaves ont pu le faire aussi", se gîndeşte probabil la o altă etimologie a acestui nume, nu la *cire-bire*, căci nu ne putem închipui cum ar fi ştiut Slavii că forma corectă este *cine-bine*.

tice. Dacă Aromînii au fost porecliţi *Ţinţari* (< *ţinţi*) de către strămoşii Istroromînilor, ne-am fi aşteptat ca aceştia din urmă să fi fost porecliţi *Cinciari* (< *cinci*), şi invers, la porecla *Ciribiri*, am fi aşteptat ca răspuns un *Ţinibini*.

2. Nici faptele istorice nu-s de acord. Că Aromînii au venit în evul mediu în contact cu Romînii apuseni nu-i un lucru complect dovedit, ci numai presupus şi sprijinit pînă acuma numai pe ipoteze, nu pe probe istorice [1]. După despărţirea trunchiului romînesc în cele trei mari ramuri, un contact mai îndelungat s'a păstrat între Dacoromîni şi Istroromîni, nu între Macedoromîni şi Istroromîni. (Cf. A. Philippide, *Originea Romînilor*, II, Iaşi 1928, pg. 404, 569). Dar admiţînd că presupunerile lui Puşcariu au realitate istorică, că adică Aromînii i-au poreclit *Ciribiri* şi că dela ei au auzit porecla şi Slavii, trebuie atunci să admitem că aceşti Slavi au emigrat în acelaş timp cu Ciribirii şi au mers nedespărţiţi pînă în Istria şi dela aceşti Slavi au învăţat şi celelalte populaţiuni ale Istriei să-i denumească Ciribiri. Cum se face însă că strămoşii Istroromînilor, adică Vlahii apuseni, nu sînt pomeniţi niciodată în izvoarele istorice cu numele de *Ciribiri*, ci, în tot timpul cît durează drumul lor prin Dalmaţia, sînt numiţi *Vlahi* sau *Morlachi?* Şi cum se face apoi că izvoarele istorice referitoare la Istria nu menţionează numele *Ciribiri*, nici după ce aceşti Vlahi ating pămîntul Istriei?

Numai acum de curînd sînt numiţi Ciribiri şi, după cît se pare, numele acesta le-a venit nu dinspre răsărit, ci dinspre apus, dela Italieni. Italienii i-au numit întîi Ciribiri şi apoi Slavii. Mă bazez cînd afirm asta şi pe împrejurarea că, dintre cele două grupe de Istroromîni, cei dela Monte Maggiore sînt numiţi *Ciribiri*, adică tocmai acei care au relaţii cu Triestul. Am spus apoi mai sus că tot pe aceşti Istro-

1) Ipoteza lui O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris 1901, pg. 343—344, că palatalizarea labialelor în dialectul istroromîn s'ar datori unui asemenea contact, a fost respinsă de A. Rosetti, *Recherches sur la Phonétique du Roumain au XVIe siècle*, Paris 1926, pg. 126 n. 1. La pg. 127 n. 1. Rosetti neagă categoric un asemenea contact: „Il n'y a pas de preuves que les populations istro-roumaines soient venues en contact avec les ancêtres des Macédo-Roumains".

romîni, Slavii îi numesc mai des Vlahi şi numai uneori Ciribiri.

*

Numele *Ciribiri* este onomatopeic. Pentru Italienii care nu le pricepeau graiul Istroromînii 'ciripeau' [1]. Din cauza cîntecului său special, piţigoiul [2] (parus maior) este numit în nordul Italiei (Piemonte): *ćiribibí*, *ćiribirí*, iar pasărea hipolais poliglotta este numită în Chiari *ćiribićiácola* (G. Bonelli, *I nomi degli uccelli nei dialetti lombardi*, în *Studj di Filologia Romanza* IX, 1901, pg. 398—399, în capitolul: *Nomi riflettenti il canto)*. Onomatopee asemănătoare, dar din alte limbi, se găsesc culese de Hugo Schuchardt, *Slawodeutsches und Slawo-italienisches* [Dem Herrn Fr. v. Miklosich zum 20. Nov. 1883], Graz 1885, pg. 68: vienez *Schurimuri*, persan *šurimuri* 'res agitata nullius momenti', turc. *šurmur* 'wertloses Ding', 'Werwirrung', alb. *širi-miri* 'Durcheinander', rom. *čiri-miri* 'Durcheinander', germ. *schiri-miri* 'coire', sîrb. *šuri-buri* 'hin und her', *šuru-muru* 'Interjektion in der Werwirrung des Schreckens', slov. *čuri-muri* 'Ausdruck bei einem Kinderspiel', ceh. *šury-mury* 'Gekritzel', *šury-bury* 'unverständliche Reden', rus. *šurymury* 'geheime Intriguen', germ. de N-V. *Schurre-murre*, *Schurr-murr*, *Schorrmorr* 'Gerümpel', olandez *schorremorrie* 'Pöbel'.—Alte cîteva exemple citează Dr. Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în *VI Jahresbericht des Inst. für rum. Sprache zu Leipzig*, 1899, pg. 369: veneţian *chiribìsi* [vezi mai jos] *chirichichi* 'Franzen am Kopfputz der Frauen', *chiricôcola* 'Kapuze', germ. de sus *Schorlemorle* 'Getränk aus Wein, Selters und Wasser'. Byhan, *ibid.*, pg. 368—369, crede că numele *Ciribiri* este o poreclă dată de Croaţi şi Italieni şi că înseamnă un amestec de lucruri diferite, un talmeş-balmeş, adică graiul istroromîn, care conţine şi cuvinte din acelea pricepute de Croaţi şi Italieni, dar şi din acelea necunoscute acestora, este un fel de bolboroseală, blogodoreală (ein Kauder-

1) Noi Romînii spunem cu oleacă de ironie despre un conaţional care vorbeşte o limbă străină că ciripeşte, în special despre cei care vorbesc franţuzeşte: *ciripesc pe franţuzeşte*.

2) Şi la noi piţigoiul (sau chiţigoiul) *ciripeşte* (Serghie Şuţu, *Strigătele animalelor*, în *Dacoromania* II, 1921-1922, pg. 144).

wälsch). — Cred însă că porecla a fost dată întîi de Italieni şi că are la bază o onomatopee identică cu acea semnalată în dialectul piemontez. G. Vidossich în *Arch. Triest.* XXX (1905) 160 şi 415 citează şi cuvîntul triestin *čiribirikókola* 'testa', pe care însă nu l'am găsit în *Dizionario-vocabolario del dialetto triestino* al lui Ernesto Kosovitz (Trieste 1889). Cf. şi pav. *ciribira* 'frascheire, uomo leggero, che fa frascherie' (C. Gambini, *Voc. pavese-ital.*, Pavia 1850, pg. 60), ven. *chiribisi* [= ciribisi] 'una mescolanza di carbone polverizzato e di calcina, che serve per accecare i bucherelli delle margheritine' (G. Boerio, *Diz. del dial. veneziano* [2], Venezia 1856, pg. 168), ven. *chinchiribin* [= cinciribin] 'uccelletto' *(ibid.* 167). Un nume personal *Chiribiri*, probabil un supranume, este atestat, pentru sec. XVIII, într'un sonet din manuscrisul *Nr. 23 Miscellanea poetica* din Biblioteca Comunale „Vincenzo Joppi" din Udine, deci tot din nordul Italiei. Sonetul începe cu versul *„Io ti consiglio, abate Chiribiri"* (Vezi Albano Sorbelli *Inventari dei manoscritti delle Bibl. d'Italia*, vol. XLVI, Firenze 1930, pg. 103). Un *Chiribiri*, după *Gazzetta uff. di Ven.* din 28 Oct. 1861, semnalează A. Ive, în *Romania* IX (1880) 323 nota 3.

CICIRIANI, CICILIANI, CICERI, CICERONI, CICERANI, CICCILIANICI, CICCIRILLI

Numirile acestea se dau Istroromînilor din grupul sudic (Valdarsa). Nu au toate aceeaşi putere de circulaţie, ba chiar existenţa reală a unora din ele ni se pare îndoelnică.

Le discut la un loc pe toate, fiindcă mie mi se pare că sînt variantele aceleiaşi denumiri. Etimologia lor poate fi explicată în două feluri.

1. Sau au la bază o onomatopee ca şi porecla Ciribiri, nu identică, ci asemănătoare. Să se compare *čićerati, -am*, verb imperfectiv, 'schwatzen, sprechen', *ćićeraju na našu* 'sprechen in unserer Sprache', etc., din graiul coloniilor sîrbocroate din Italia de Sud (Milan Rešetar, *Die Serbokroatische Kolonien Süditaliens*, Wien 1911, col. 337), parm. *cicciaràr* 'chiacchierare', *cicciaròn* 'chiacchierone' (I. Peschieri, *Diz. parmiganor-ital.*, I, Borgo San Donnino 1836, pg. 236), sicil. messinez *ćićirúni*, sard. *ćinćirri*, numele pasărei miliaria proyer, după cîntecul ei (G. Bonelli, *I nomi degli uccelli nei dialetti lombardi*, în *Studj di Filologia Romanza* IX, 1901, pg. 399), piac. *cicciarella* 'sorta d'uccello' (L. Foresti, *Voc. piacentino-ital.*, Piacenza 1855, pg. 148).

2. Sau sînt derivate dela numele *Ciceria* 'Tschitschenboden' care denumeşte întreaga regiune din Istria locuită de Cicii slavi şi romîni.

Vassilich, *Sull'orig. dei Cici*, pg. 65—66, nota 4, le explică prin derivare dela *Cici*: „sono un allungamento di Cici".

Ciciriani şi *Ciciliani* au fost înregistrate pentru întîiaş dată de Carlo De Franceschi în revista *L'Istria* I (1846) 101 [1]. Foarte probabil că dela acest învăţat, ori din articolul lui Kandler (vezi imediat mai jos), şi-a luat informaţiile referitoare la existenţa acestor numiri şi I. Maiorescu, *Itinerar în Istria*, ed. 2-a, Bucureşti 1900, pg. 37.

Ciciliani este probabil o formă mai nouă decît *Ciciriani* şi desvoltată din aceasta. Explicarea lui Popovici, *Les noms*, pg. 124, că *Ciciriani* s'a desvoltat din *Ciciliani*, iar aceasta este provenită din formele *Rimgliani* + *Cici*, suprapuse, este inacceptabilă.

Ciceri, Ciceroni sînt notate de P. Kandler, *Colonizzazione romana militare nell'Istria alta*, în *L'Istria* VI (1851) 37. (Cf. şi pg. 79, 125 pentru *Ciceroni*, în alte articole ale lui Kandler).

Cicerani, probabil o variantă la *Ciceroni*, este notată de Carlo De Franceschi, *Sulle varie popolazioni dell'Istria*, în *L'Istria* VII (1852) 233. După G. Caprin, *Alpi Giulie*, Trieste 1895, pg. 413, *Cicerani* sînt numiţi cei din Grobnico din teritoriul Pisino. Dott. Giannandrea Gravisi, *Cognomi italiani fra gli Slavi della Campagna istriana*, în *Bollettino della R. Soc. Geogr. Italiana*, serie V, vol. XI (1922) pg. 237 a înregistrat în localit. Barbana, din districtul judecătoresc Dignano, numele de persoană *Cicerán* şi-l consideră de origine romînească.

1) Găsesc însă printre locuitorii din Pola, la anii 1503-1512, un *Cicilliano Hieronimus, civis polens.* Vezi Camillo De Franceschi, *La popolazione di Pola nel secolo XV e nei seguenti*, în *Arch. Triest.* vol. III della terza serie = XXXI della raccolta (1907), în Appendice: *Cognomi, sopranomi e prenomi di abitanti di Pola e della Polesana nei sec. X-XVI*, pg. 277—314.

Ciccilianici, variantă la *Ciciliani*, este semnalat de P. Kandler, *Dei Morlacchi che abitano la parte montana della Vena fra il Risano e Pinguente*, în *L'Istria* VI (1851) 125.

Ciccirilli apare la Amato Amati e.Tomaso Luciani, *L'Istria sotto l'aspetto fizico, etnografico, amministrativo, storico e biografico*, Milano 1867, pg. 13.

D. Găzdaru

CONSIDERAȚII CRITICE ASUPRA GENEZEI ȘI RĂSPÎNDIRII BALADEI MEȘTERULUI MANOLE ÎN BALCANI.

Din complexul de chestiuni privitoare la geneza și circulația baladei Meșterului Manole în Peninsula Balcanică, vom desprinde, — spre a le supune unui examen critic —, numai cîteva, asupra cărora ne-a atras atenția în special studiul de o deosebită însemnătate al d-lui Skok, publicat încă din 1929 în „Buletinul Societății Științifice din Skoplje“ [1]). În același timp, vom căuta alte soluții în locul celor pe care le credem că nu pot rezista criticei. Ideile principale susținute de d. Skok, în acel studiu [2]), sînt următoarele:

I. 'Legenda' cu motivul zidirii unei femei *a luat naștere într'un mediu de zidari.*

1) Dr. Petar Skok, Iz balkanske komparativne literature.—Rumunske paralele 'zidanju Skadra'— (în: Glasnik skopskog naučnog društva V. 221 sq.). Skoplje 1929.

2) Citatul studiu, relativ la cîntecul lui Manole, are trei părți distincte:

α) O parte introductivă critico-bibliografică asupra subiectului, unde autorul trece în revistă materialele folklorice cunoscute și studiile mai importante referitoare la popoarele balcanice și în special la Romîni (p. 221—5).

β) Urmează partea cea mai extinsă, în care sînt expuse — prin momentele lor principale — acțiunile diferitelor variante românești ale baladei populare cu motivul zidirii unei femei în temelia clădirii: 10 variante dacorom. și 2 mrom. (p. 225—37). Pentru noi, acest capitol — ocupîndu-se cu chestiuni atît de familiare Romînilor — nu oferă un interes special; pentru cercetătorii slavi însă da, fiindcă le pune la dispoziție, deși numai în rezumat, materialul folkloric românesc. Față cu mulțimea variantelor drom., cele 10 analizate de d. Skok sînt desigur un număr restrîns; totuși ele sînt printre cele mai cunoscute. Notăm că dintre toți cei ce s'au ocupat pîn'acum de această creație folklorică, d. Skok a utilizat în cercetarea sa cel mai mare număr de variante românești.

γ) Ultima parte constitue studiul propriu zis. Aici aflăm hipotezele puse de autor și argumentele aduse în sprijinul lor (p. 237 sq.). Asupra acestui capitol și în legătură cu problemele dezbătute în el, vom insista în mai multe din paginile ce urmează.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II. Zidarii *„creatori şi răspînditori" ai 'legendei' în chestiune au fost Romînii Macedoneni, aşa numiţii Gogi.*

Aceste hipoteze, pline de originalitate şi de interes pentru etnografia balcanică, merită o specială atenţie din partea folkloristului romîn. Să le cercetăm mai de aproape.

I.—Referindu-ne la prima părere, constatăm dela început că ea are două importante puncte de sprijin:

a) lumea în care ne introduce balada populară este pretutindeni cea a zidarilor, — chiar şi în varianta sîrbo-croată;

b) superstiţia care e la baza baladei pare a avea o origine zidărească.

Să fie oare deajuns aceasta? Dar mai întîiu avem de relevat o nedumerire în legătură cu expresia „legendă" utilizată de d. Skok în discuţie. E prea vagă şi dă naştere la confuzii. Ce înţelege d-sa prin legendă?

— Superstiţia de tipul general: că o clădire nu se poate înălţa fără a zidi o jertfă omenească *în temelie? sau:*

— Superstiţia concretizată în forme speciale, care au circulat întîiu desigur în proză, că anumit meşter mare a zidit în temelia cutării clădiri, spre a izbîndi, pe o femee sau chiar pe soţia sa?

— Ori înţelege d. Skok excluziv balada populară?

Dac'ar fi înţeles superstiţia de tipul primar, ca articol al unei credinţe religioase, — deşi în cazul acesta termenul „legendă" e cu totul impropriu —, d. Skok ar avea într'o oarecare măsură dreptate. Dar pentru a căuta originea superstiţiei care formează nucleul baladei populare am fi foarte încurcaţi, fiindcă ar trebui să mergem departe de tot în trecut — să numărăm anii nu cu secolele, ci cu milenii. Această credinţă este nu numai paleobalcanică, ci totodată una din superstiţiile universal-omeneşti aflătoare şi la popoarele din alte continente. Deşi răspîndită în cercuri atît de largi, din timpuri străvechi, totuşi *la obîrşie, superstiţia aceasta trebue pusă, desigur, pe sama unui cerc restrîns, al breslei zidăreşti, care, la fiecare popor, cunoştea în amănunt toate detaliile de ritual relativ la ea.* Însă nu prin acele detalii, ci prin părţile general cunoscute, credinţa a impresionat şi a stimulat poporul la creaţia artistică. Dar d. Skok nu înţelege prin 'legendă' superstiţia însăşi, fiindcă atunci, evident, mediul zidăresc în care s'a născut n'ar mai putea fi cel al Gogilor. D-sa ne spune precis într'un loc că zidarii gogi s'au folosit de motivul superstiţiei care se întîlneşte la fiecare popor (p. 239—40).

Dacă prin „legendă" înţelege povestirea în proză care, cu diferite nume, după loc şi timp, a circulat multă vreme — uneori în forme mai artistice, alteori avînd caracter pur informativ —, atunci d. Skok încă ar avea oarecare şanse să-şi apere cu succes părerea. Desigur, *zidarii erau cei dintîi cari puteau şti împrejurările evenimentului tragic — al sacrificiului cutării fiinţe omeneşti impus de fatalitatea acelei credinţe implacabile legate de profesia lor. Şi ei vor fi fost centrul dela care se răspîndeau primele veşti în masele populare.* Acest stadiu e şi el foarte vechiu şi de lungă durată.

Mai sigur însă ni se pare că prin 'legendă' d. Skok a înţeles numai creaţia poetico-muzicală a poporului inspirată din superstiţie. Atunci dece nu i-a spus clar: baladă populară?

In cazul acesta, *nu putem fi de acord cu d. Skok că balada cu motivul jertfirii femeii s'a născut cu necesitate într'un mediu zidăresc.* O astfel de părere în lumina unei critici obiective, ne apare foarte riscată. In adevăr, *cîntecul popular, — caşi poezia cultă de altfel şi ca şi orice produs artistic —, nu cerea decît talent spre a fi înfăptuit, nu şi o anumită profesie.* Nouă ne vine greu să credem că creaţia cîntecului în discuţie se datoreşte cercului extrem de restrîns al breslei zidarilor, care nici nu e pur rural; (chiar de vor fi fost cei mai mulţi originari dela sate, prin ocupaţia lor ei erau legaţi mai mult de centrele urbane). Mult mai verosimil e că balada a luat naştere într'un mediu rustic prin excelenţă, în afară de cel al zidarilor de carieră. Ceeace se poate susţine însă în chip serios este că — odată creat acest cîntec — *el a fost selectat de mediul zidăresc, care va fi făcut dintr'însul cîntecul său favorit.* Deci acea parte a hipotezei d-lui Skok, unde spune că *zidarii au fost răspînditorii cîntecului*, o primim; însă, firește, *cu restricţia că aceştia au contribuit într'o măsură mai largă, poate, decît*

alte cercuri, iar nicidecum că ar fi singurii ei răspînditori, ceiace desigur nici d. Skok nu pretinde.

Problema pusă de d. Skok pentru cazul cu totul special al cîntecului femeii zidite, — în legătură cu naşterea lui în mediul zidăresc —, se poate încadra în rame cu mult mai largi. O putem enunţa astfel : *care-i partea de contribuţie în creaţia folklorică în genere a fiecării categorii rustice avînd o anumită îndeletnicire, un anumit meşteşug?*

Se ştie că în tezaurul folkloric al fiecării naţiuni avem unele rituri în care numai anumite grupuri din societatea rurală sînt iniţiate şi de care altele sînt străine. La fel, unele proverbe speciale de circulaţie restrînsă, unele legende şi anecdote din acea viaţă deosebită, un capital de cuvinte în uz numai acolo şi necunoscut vocabularului comun... apoi de asemenea cîntece. Produsele folklorice cu caracter artistic, dacă nu sînt chiar create pe de-a'ntregul de un mediu specific, vor fi împrumutate de aiurea şi adaptate pe cît posibil la acel mediu. La cele care aparţin folklorului poetico-muzical, adaptarea se realizează deobiceiu prin diferite *localizări* şi prin atracţii de personaje, evenimente... caracteristice mediului respectiv şi felului său de traiu. Cu alte cuvinte, tot ceeace atinge într'o oarecare măsură o anumită ocupaţie rurală, e firesc să capete un aspect deosebit, în care se reflectă viaţa celor ce trăesc din acea ocupaţie. De ex. prisăcarii vor avea o sumă de rituri magice pentru apărarea stupurilor de răufăcători ori de evadarea albinelor, altele pentru progresul muncii lor, pentru înmulţirea roiurilor, etc... Ei vor cunoaşte unele superstiţii divinatorii în legătură cu creşterea albinelor, cu succesul sau insuccesul în viitor. Vor avea un vocabular tehnic special, vor întrebuinţa unele expresii caracteristice şi anumite zicători de circumstanţă complect ignorate aiurea. Vor şti desigur şi unele legende — de ex. cum s'au născut pe lume albinele — ...poate chiar şi cîntece inspirate din sfera de preocupări ale albinăritului. Totuşi, trebue să recunoaştem, o astfel de îndeletnicire tehnică îşi are cercul ei cu totul limitat, şi chiar în interiorul acestuia ea nu va invada, firește, toate domeniile vieţii psihice a inşilor şi a grupului, nici nu va imprima, deci, caractere distinctive tuturor produselor folklorice în uz la prisăcari, ci numai acelora care vin în foarte strîns contact cu ocupaţia respectivă. Dacă într'o creaţie populară, artistică, surprindem un motiv secundar, pe care-l bănuim că provine dintr'un mediu de crescători de albine, în cazul acesta nu poate fi vorba decît de o influenţă a acestui mediu sau cel mult de o simplă adaptare la el. Dacă însă produsul folkloric are la bază — ca temă centrală — vre-un motiv din riturile ori din superstiţiile specifice acelei categorii rustice, atunci suntem îndreptăţiţi să facem supoziţia că el a putut răsări mai curînd în acel mediu decît aiurea, dar nu cu necesitate.

La creaţiile mai ample însă şi de circulaţie generală, chiar în asemenea circumstanţe, e foarte imprudent să atribuim originea lor unui anumit mediu meşteşugăresc. Aici, evident, e nevoe de însuşiri artistice în rîndul întîi; tema a putut fi cunoscută şi în afară de acel mediu. Cel mai adesea avem de a face în acest caz cu selectarea creaţiei folklorice şi cu o contribuţie ulterioară, manifestată prin unele eliminări de motive vechi şi în acelaş timp prin complectarea cu unele detalii noui, între care aflăm uneori chiar diferite expresii speciale aparţinînd terminologiei respectivei îndeletniciri. O astfel de operaţie aplicată producţiei populare, într'un anumit mediu tehnic, scade de obiceiu nivelul estetic al ei.

Dacă în domeniul creaţiei folklorice artistice sîntem înclinaţi a atribui un rol atît de modest grupurilor rurale cu anumite ocupaţii speciale, nu vom spune acelaşi lucru relativ la cunoştinţele lor tehnice şi la superstiţiile indistructibil legate de ele. Aici membrii acestor grupuri sînt creatori, păstrători fideli şi răspînditori în stil mare.

Afirmaţiile noastre însă îşi impun oarecare rezerve. Există totuşi mediuri rustice, alcătuite din colectivităţi foarte mari, în care creaţia folklorică de artă este cu mult mai favorizată pentru motivul că ,în sînul lor, are de unde-şi recruta talentele trebuitoare. Acesta e cazul cînd o ocupaţie anumită — fiind impusă de speciale condiţii geografice — domină populaţia unei întregi regiuni, sau chiar majoritatea populaţiei unei ţări, de ex. plugăria la Romîni. Trebue să constatăm însă că nici în această împrejurare, caracterele speciale ale

îndeletnicirii de bază — cele plugăreşti — nu apar deloc distincte în produsul folkloric artistic. Adesea e cu neputinţă să ghicim dintr'însul pe autorul plugar. Totuşi talentele de marcă ale literaturii noastre populare nu par a se fi ivit dintre muncitorii cîmpului. O altă ocupaţie care la Romîni deasemenea se'ntinde asupra unei numeroase colectivităţi şi care în trecut era şi mai răspîndită încă, păstoritul[1]), a dat întotdeauna un procent de talente, cu mult mai mare ca altele, datorită faptului că mediul — şi cel natural şi cel social — este foarte prielnic creaţiei artistice. Peizajul minunat al muntelui a educat în simţul frumosului generaţii după generaţii de ciobani, iar izolarea în care trăesc, precum şi răgazul pe care-l află în ocupaţia lor, i-a predispus la meditaţie, înclinîndu-i la creaţia poetică şi muzicală mai mult ca pe locuitorii cu alte îndeletniciri, din alte regiuni. Putem vorbi de o însemnată producţie artistică a ciobanilor în muzica romînească şi în cîntecele populare de orice gen — în doine caşi în balade — deasemenea şi în plastica *populară*.

Avem apoi o categorie rustică — de domeniul trecutului astăzi — care, deşi foarte restrînsă, a lăsat totuşi urme adînci în folklorul nostru: haiducii. Lirica populară moşteneşte dela ei un mănunchiu de cîntece, pline de pitoresc şi de sentimentul naturii, care pot rivaliza cu cele mai frumoase doine păstoreşti. In acelaşi timp, epica noastră populară posedă un bogat repertoriu de balade cu subiect haiducesc. Dar pe cînd primele se datoresc desigur haiducilor în cea mai mare parte[2]), baladele haiduceşti — după părerea noastră — sînt creaţiuni datorite integral altor mediuri rustice, imediat învecinate, din care se recrutau haiducii. Acestea, simpatizînd cu haiducii şi admirîndu-i ca pe nişte

1) Vezi teza păstorismului romînesc, susţinută cu atîta competinţă de d. Ov. Densusianu pe baza folklorului poetic, în *Viaţa păstorească în poesia noastră populară*. I—II Bucureşti 1922—3.

2) Un număr destul de însemnat dintre acestea au fost, firesţe, primite de-a-gata din tezaurul comun purtat de circulaţia folkorică pînă'n locurile cele mai retrase ale ţării. D. Densusianu arată cît de mult datoreşte lirica haiducească celei păstoreşti. Dela aceasta a împrumutat ea nu numai motive izolate, ci chiar doine întregi, pe care, cu foarte mici modificări, şi le-au adaptat haiducii vieţii lor (Cf. op. cit. II, p. 9—16). Totuşi nu se poate tăgădui aportul haiducesc pur — cu pecetea lui caracteristică — în lirica noastră populară.

eroi, îi cîntau în cîntece care au adesea caracterul unor legende panegirice. E un fenomen care s'a întîmplat nu numai la Romîni, ci şi la celelalte popoare din Balcani, de ex. la Greci, ale căror frumoase balade haiduceşti (κλέφτικα τραγούδια) nu sînt creaţia grupului restrîns al haiducilor, ci ale marei colectivităţi rurale ce alcătuia mediul social apropiat.

— Nu cumva e cazul cu Meşterul Manole din cîntecul nostru bătrînesc şi din atîtea variante balcanice?

— Avem convingerea că da.

E vorba aici de opera unor zidari vestiţi şi în special a meşterului arhitect. Acesta e un erou, un supra-om. Se află în contact cu divinitatea sau cu anumite genii — aproape el însuşi geniu. Iar pe de altă parte, soţia arhitectului, alt personaj superior — concretizare a devotamentului fără de margini faţă de soţ şi a dragostii de mamă, care, fiind sacrificată, nu plînge moartea ei, ci jalea despărţirii de copilul iubit şi soarta lui. Aceste personaje se proectează pe fondul sumbru al unui dureros conflict — dintre om şi destin — ce se rezolvă cu împăcarea, printr'o eroică resemnare a omului, care consimte la jertfă. Iată eroi şi sentimente caracteristice cîntecului atît de cunoscut în epica popoarelor din Sud-estul Europei. Dar aceasta ne ridică deasupra preocupărilor de breaslă. Este adevărat, atmosfera generală a cîntecului o formează un episod din viaţa zidarilor cu destule elemente tipice: meşteri cari clădesc monumentul, superstiţia specifie zidărească... Cu toate acestea, nimic de tehnică specială nu aflăm. Evident, faptul poate fi atribuit şi acelei continui purificări pe care o realizează circulaţia orală, pe spaţii întinse, într'un produs folkloric selectat de gustul estetic al poporului. Dar nu e mai puţin adevărat că *sentimente universal-omeneşti ca cele din balada respectivă, împletite cu o superstiţie deasemenea universal cunoscută, puteau fi cîntate chiar dela origine de cineva din oricare alt mediu*. Dacă aceasta s'a putut petrece cu grupul haiducesc, care, deşi foarte restrîns, a dovedit un deosebit talent de creaţie poetico-muzicală, cu atît mai mult a trebuit să se întîmple la fel cu grupul zidarilor. Acesta, datorită preocupărilor de tehnică prea specială şi în deobşte condiţiilor cu mult mai prozaice în care trăeşte, posedă desigur mai puţine predispoziţii artistice decît alte colectivităţi.

II. — Trecînd acum la cealaltă hipoteză susţinută de d. Skok, — că zidarii creatori şi răspînditori ai baladei ar fi Gogii —, constatăm că argumentarea sa are baze excluziv filologice. Punctul său de sprijin este un element antroponimic, aflător în anumite variante ale baladei cu motivul zidirii unei femei. Este ştiut că, la Romînii nord-dunăreni cu deosebire, şeful meşterilor e numit *Manole*. D. Skok vede în acest cuvînt aplicarea unui fenomen fonetic specific romînesc: *oĭ* > *o*.

Spre a putea încadra antroponimul Manole la acest fenomen 'romînesc', trebue desigur să presupunem, — deşi d. Skok nu precizează deloc —, că Romînii l-au împrumutat dela Slavi şi anume dela Bulgari, sub un aspect ca Manoilъ [1]), iar nu dela Greci, care l-au avut supt forme ca Μανουήλ/ Ἐμμανουήλ, mai apropiate de l. ebraică, de unde a fost adoptat de biserica creştină. Dar d. Skok se înşeală cînd consideră prefacerea *oi* > *o*, — aplicată în cele două cuvinte pe care le citează —, drept fenomen romînesc. Exemplele date de el spre a ilustra aceasta, nu sînt valabile. *In adevăr, dóĭnitsa* > *dónitsa*, primul său exemplu [2]), n'a avut loc pe teritoriul romînesc, ci se realizase deja la Slavi, atunci cînd Romînii au împrumutat acest cuvînt. Dovadă avem faptul că la Poloni, în dialect, sînt foarte cunoscute formele: *donica, donnica, donjica, doniczka, dónica, dunica, dóniczka* [3]). Apoi supt acelaşi aspect e cunoscut cuvîntul şi la Sorabi: *doniza, dončka* [4]). Iar în ce priveşte exemplul al doilea *voj(e)voda* > *voda*, el este foarte nesigur. D. Skok pretinde că fenomenul *oĭ* > *o* s'a petrecut în acest cuvînt simultan cu 'haplologia *vojvo* > *vo-*' [5]). E prea complicat! [6]). Noi credem că aici avem

1) Acest aspect al antroponimului a şi fost, în adevăr, împrumutat dela Bulgari, în perioada influenţei religioase exercitate asupra Romînilor. Il avem pînă azi în limbă prin unele regiuni atît ca nume de botez, cît şi ca nume de familie (Manoil, Manoilă, Manoilescu). Totuşi nu din el şi nu la Romîni a rezultat forma Manole.

2) Skok, loc. cit. p. 238.

3) Jan Karłowicz, Słownik gwar polskich, Kraków 1900. I, 339—40, 349; S. Linde, Słownik języka polskiego, Lwów 1854. I, 486; Al. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1926. I, 94, se înşeală închipuindu-şi că *donica, dunica* ar putea fi nişte derivate diminutivale ale unor presupuse forme **dona*, **duna* dela germ. *Tonne!*

4) Linde, op. cit.

5) Skok, loc. cit. p. 242, nota 1.

6) Ca să avem şi *oĭ* > *o* şi haplologia, ar trebui să ne închipuim a-

numai fenomenul haplologiei, ce s'a efectuat la Romîni excluziv în aşezarea postpozitivă a lui *vojevoda* faţă de numele proprii pe care le însoţia, în izolări ca Bogdan-Voda < Bogdan Voj(e)voda. Fenomenul a avut loc desigur în baza ritmului, combinat cu o tendinţă disimilatoare [1]).

Aşadar, exemplele date de d. Skok nu probează deloc că fenomenul *oi* < *o* este specific limbii romîne [2]). El aparţine şi unora dintre idiomele slave, deşi d. Skok spune precis că 'nu-i nici slav nici grecesc' [3]). Pe baza acestui fenomen totuşi, d. Skok conchide că fonetismul Manole este romînesc, iar de aici deduce apoi că şi balada populară în chestiune a trebuit să ia naştere undeva la Romîni. Aceşti Romîni, după d. Skok, n'au putut fi alţii decît Gogii din Macedonia, vestiţi zidari ai Peninsulei Balcanice, care în peregrinările lor după lucru au răspîndit cîntecul în sud-estul Europei. Este adevărat că Gogii s'au identificat pînă în-

ceste două fenomene într'un raport de succesiune, oricît de repede am socoti că s'au petrecut unul după altul. Dar nu era nevoe ca silabele vecine să devie mai întîiu perfect identice, pentruca să poată avea loc haplologia; era deajuns asemănarea lor mare. Şi apoi, dacă admitem cu acest prilej fenomenul *oĭ* > *o*, ar părea curios faptul că el nu s'a aplicat totdeauna, lăsînd neatinsă în l. romînă forma *voievod* — *voivod* (trecută la declinarea masculină), pe care o avem pînă azi.

1) E probabil însă ca rom. *Vodă* nici să nu fie un derivat al cuvîntului compus *vojevoda*, ci să continue o formă simplă (< vsl. *voditi*) de tipul vsl. вождь (= ὁδηγός, dux) sau водачь (= ἀγωγεύς, dux). Cf. F. Miklosich, Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti, Vindobonae 1850; idem, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindob. 1862—5.

Sau cum aflăm astăzi în l. polonă: *wódz* şi *wôdca* (cf. Karłowicz, op. cit. VI, Kraków 1911), iar în litvană: *wadas* (cf. Al. Brückner, op. cit. II, 629), — toate aceste cuvinte avînd sensul de 'general', 'comandant suprem'.

2) Nu voim deloc să spunem că un asemenea fenomen este necunoscut limbii romîne, ci numai că nu-i este caracteristic. In graiul moldovenesc de sud (Covurlui) am auzit noi însine pronunţarea *vonic* pentru *voinic* şi *Vochiţa* p. *Voichiţa*. Astfel de exemple probează, credem, în chip mai sigur că fenomenul există şi la Romîni, independent de vre-o influenţă slavă. Cuvinte ca acestea vor fi suferit transformarea chiar în gura poporului romînesc. Totuşi, precum se va vedea mai departe, nici în cazul cînd acest fenomen ar fi specific romînesc, nu ni l-ar fi putut da pe Manole. Căci examinînd exemplele în care fenomenul are loc în mod neîndoios la Romîni, observăm că *oĭ* numai în poziţia *i* dă *o*, ceeace înseamnă că transformarea este totdeauna condiţionată de disimilaţie. Dacă este aşa, atunci într'un cuvînt ca Manoil primit dela Bulgari, nu s'a putut aplica pe teren romînesc fenomenul, fiindcă *oi* nu era în poziţia *i*.

3) Skok, loc. cit. p. 238.

tr'atît cu acest meşteşug, încît numele lor e sinonim cu zidar, la Sîrbi [1]) caşi la Albanezi [2]).

Dar din acest fapt — precum s'a văzut în capitolul anterior, — nu rezultă că Gogii au fost creatorii baladei. Cea mai importantă obiecţie care se ridică împotriva afirmaţiei d-lui Skok este că numele Manole e necunoscut cîntecului la majoritatea popoarelor balcanice: Greci, Albanezi, Sîrbo-Croaţi (şi Unguri). Unde-i atunci proba că balada cu eroul Manole a fost primită de aceste naţiuni? Dar ceeace e mai paradoxal, tocmai la Aromîni acest nume lipseşte complect în toate variantele pe care le cunoaştem. D. Skok socoteşte fără importanţă faptul că menţionatele popoare nu-l cunosc [3]). Nu sîntem de acord; d-sa pe acest nume se sprijină, alte dovezi n'are.

Antroponimul Manole nu se află în cîntec decît la Romînii nord-dunăreni şi la Bulgari. La cei dintîi apare foarte consecvent; eroul principal în toate variantele nu-i altul decît Manole. La Bulgari însă apare cînd supt aspectele: Manoilъ—Manuilъ—Mănuilъ [4]). cînd sub: Manolъ (şi *dim.*

1) După Vuk Karaǧić (Srpski Rječnik, III državno izdanje, Biograd 1898) şi după Dicţionarul Academiei din Zagreb (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, II, u Zagrebu 1884) *goga* înseamnă 'zidar'. Se adaugă preţioasa informaţie că *'cel mai adesea, zidari sînt Ţinţarii'*. Dicţionarul academic sîrbo-croat ne citează şi cîteva interesante exemple pentru timpurile mai vechi, din care reproducem două: 'dovede *goge Cincare* od Orida' (= 'a adus *zidari Ţinţari* dela Ohrida' — finele sec. XVIII); 'napravih kulu i dadoh *gogama* talirah' (= 'a construit o culă şi le-a dat zidarilor 100 de taleri' — anul 1811). Dela subst. *goga* avem şi derivatele adjectivale *gogin* (Vuk Kar.) şi *gogačkі* (Rj. Akad. Zagr.), ambele însemnînd: 'zidăresc', 'de zidar'.

2) Gustav Meyer ne spune că *gogz-a* (m.), în afară de accepţiunea etnică pe care o are la Albanezi — fiind obişnuita poreclă dată de ei Vlahilor (cf. şi G. Hahn, Albanesische Studien, Jena 1854, Heft III, 20) — o mai are şi pe cea de „zidar"; iar *gogoš* (f.) înseamnă „nevastă de zidar". Acest albanolog ne dă totodată şi explicaţia că 'Ţinţarii, acolo unde sînt statornici, se îndeletnicesc cea mai mare parte din ei cu zidăria'. Cf. Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg 1891.

3) Skok, loc. cit. p. 238.

4) M. Arnaudov, Vgradena nevesta. Studii vărhu bălgarskite obredi i leghendi — Sofia 1920. (In: Sbornik za narodni umotvoreniła i narodopis, Kniga XXXIV, 245—512). Cf. pentru *Manoil*: No. IX, p. 345; XII, 347—8; XXIX, 360—1; XXX, 361—2; XXXVIII, 371—2; L, 380—1. (Dintre aceste variante, 2 au şi pentru soţia meşterului numele derivat: Manoiliţa, vezi No. IX şi XXX). Pentru *Manuil*: No. X, p. 345—6; XI, 346; XXIII, 355; XXIV, 355—7; XXVI, 358—9; XXXVII, 370—1; LIV, 383—4. (In 2 dintre acestea aflăm paralel, pentru soţia meşterului: Manuiliţa, vezi No. XXIII, XXVI; acelaşi nume îl aflăm şi în var. XXXVIII, unde eroul se chiamă Manoil). Pentru

Manolče), etc.[1]). Dacă condiţionăm naşterea lui Manole de fenomenul *oї* > *o*, care este cunoscut şi la Bulgari — ca în ex. *dódă* < *dôїdă* [2]) şi *dóda* < *dôїda* [3]) (dela *dochoždam)* — s'ar putea crede că acest fonetism al antroponimului ce urmărim e bulgăresc, mai ales că el apare destul de des în cîntecul epic respectiv. Din bogatul număr de 57 variante bulgare publicate de d. Arnaudov în lucrarea sa — cel mai amplu studiu şi în acelaş timp cel mai documentat şi mai serios din tot ceiace s'a scris pîn'acum asupra baladei în chestiune —, 12 sînt care posedă numele cu acest fonetism. Totuşi frecvenţa mai mare în cîntec a formelor de tipul *Manoil*, pe care îl aflăm în 22 variante [4]), nu ne permite să tragem concluzia că *Manolъ* e fonetism bulgar. Ar fi inexplicabilă atunci acea coexistenţă a lui, în popor, cu aspectele de tipul Manoilъ, care-l covîrşesc ca număr. Dar numele acesta figurează supt forma Manolъ şi în alte cîntece populare bulgare, atît lirice cît şi epice. Alături de cele, destul de numeroase, relevate de d. Arnaudov [5]), se mai pot

Mănuil: XI, 346—7; XVII, 350—1; XXXI-XXXV, 362—8; iar într'un loc Mănuilă: XXXVI, 368—9. (Intr'una din acestea se află numele paralel Mănuiliţa, pentru soţia meşterului mare, vezi XVII). Intr'o singură variantă variantă găsim Manail (p. soţie: Manailiţa). In var. XI, 346—7, formele Manuil, Mănuil coexistă.

1) Idem, ibid. Pentru *Manolъ*, forma cea mai frecventă a tipului acestuia, cf. No. XIII-XIX, p. 348—9; XXI-XXII, 353—5; XXV, 357—8; XXXVII, 370—1; XLI, 374; LII, 381—2; LV, 384—5. (In 4 din aceste variante se află paralel şi Manoliţa, pentru soţia eroului, vezi: XIII, XIV, LII, LV). Pentru *Manole*: II, 340—1; XXXVII, 370—1; *Manolъ*: XVI, 349—50; *Mănoli*: XLIX, 379—80. Pentru *Manolčo*: XL, 373—4; *Manolču*: XXII, 354—5.

In var. XXII, 354—5, Manolъ şi diminutivul său Manolču coexistă. In var. XXXVII, 370—1, Manol şi Manole coexistă; tot aici, ceeace e mai curios, aflăm şi forma Manuil.

2) N. Gherov, Rečnik na bălgarskiї ĭazik, Plovdiv 1895. I, 315.

3) G. Weigand, Bălgarsko-nemski rečnik, Leipzig 1913.

4) Din restul de 24 variante, 13 au diferite alte nume (Pavle: XXVII, 359—60; LVI, 385—6; Pavli: XXXIX, 372—3; Pávlїŭ: LIII, 382—3; Pelčo: XLV-XLVI, 376—8; Marko: V, 342—3; LI, 381; Mitre, ca în unele variante sîrbeşti meridionale: I, 340; Danail: VII, 344; Miail XVIII, 351; Milén: XLVIII, 378—9; Mítkata: XXVIII, 360), alte 2 numesc pe erou prin cuv. Ilúbĭa (= dragul, prea iubitul) însoţit de un derivat adjectival dela numele nevestei lui, cf. „Stoînino Ilúbĭa" (< Stóîna): XIX, 351—2; „Struninu Ilúbĭa" (< Struna): XX, 353, iar în celelalte 9, nu i se dă meşterului şef nici un nume. Vezi Arnaudov, loc. cit.

5) Op. cit. p. 458—9.

cita şi altele[1]). Acest nume apare deci în folklorul poetic bulgar mai des ca la Romîni, unde e izolat în balada Meşterului Manole; în afară de ea nu-l mai aflăm. E poate tot aşa de frecvent la Bulgari caşi la Greci, dacă nu chiar mai mult. Totuşi, dacă urmărim pe hartă variantele baladei respective cu numele *Manol*, precum şi celelalte cîntece unde aflăm antroponimul cu acelaşi fonetism, constatăm că aproape toate [2]) provin din regiunile sudice: Macedonia şi Tracia [3]), adică din imediata vecinătate cu lumea greacă. Şi credem că aici trebue căutată obîrşia lui Manole.

Insuşi d. Skok constată, citînd din Sophokles, Greek Lexikon, că numele respectiv e atestat şi la Greci cu acelaşi fonetism: Μανώλης [4]). Pentru d-sa însă, el este un împrumut dela Romîni. Nu putem accepta această părere, deoarece Μανώλης nu numai că este atestat în l. neogreacă, ci se aude curent; iar în trecut desigur a fost şi mai răspîndit în popor decît azi [5]). Ce e drept, balada populară neogreacă în chestiune nu-l cunoaşte, alte nume se dau în ea meşterului mare [6]). Găsim însă acest antroponim, dat eroului principal, în alte producţiuni ale folklorului poetic, de ex.

1) Cf. de ex. K. Šapkarev, Sbornik ot bălgarski narodni umotvoreniⱥ, Sofia 1891. Kniga IV, 328—9, No. 472 („Manolѫ voĭvoda i trista Turţi..."); ibid. kn. VI, 381, No. 1016 („Manolѫ i Anka").

2) Afară de 4 variante, care provin din Dobrogea sau din imediata ei apropiere. In acestea, numele eroului se resimte de influenţa fonetismului romînesc, precum arată formele „Manole" (din Razgradsko) sau „Mănoli" (Šumen). — Cf. Arnaudov, loc. cit. p. 370—1 şi 379—80.

3) Pe cînd din Bulgaria septentrională n'avem nici un exemplu.

4) Skok, loc. cit. p. 238.

5) Astăzi, se pare că în Creta e cel mai des întrebuinţat.

6) De ex. Γιάννης (cf. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος — Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ζῶντα — 1891, I, 82); Γιαννάκης (cf. Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1883, I, 716; Λαογραφία — Δελτίον τῆς ἑλληνικῆς λαογραφικῆς ἑταιρείας ἐν Ἀθήναις 1926, IX, 195); Παῦλος (cf. Λαογραφία, 1910, I, 630—1); Γεώργης (cf. Δελτίον ἱστ. ἐθν. ἑτ. 1883, I, 535); Δήμους (cf. Λαογραφία, 1916, V, 577—8). In cele mai multe cazuri însă numele meşterului mare lipseşte în cîntec (cf. Arnoldus Passow, Τραγούδια ῥωμαϊκα, Leipzig 1860, p. 388 sq.; N. Γ. Πολίτης, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1925, p. 144 sq.; Λαογραφία, II, 453 sq., VI 562 sq., IX, 194; M. Μιχαηλίδης, Καρπαθιακὰ μνημεῖα — Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου, Ἀθῆναι 1928, p. 260 sq....); i se spune de obiceiu „ὁ πρωτομάστορας".

în balada cunoscută sub titlul: „Μανώλης καὶ ὁ ἰανιτζάρης" [1]) sau într'un cîntec liric începător cu versul: „Pé Μανώλη, Μανωλάκη, βρὲ καλὸ παιδί..." [2]). Iar cît priveşte onomastica populară neogreacă, în general, el este foarte răspîndit, atît în antroponimie cît şi în toponimie. Vom cita cîteva dovezi după puţinele izvoare ce avem la'ndemînă.

In antroponimie.

a) Nume de botez: Μανολάκης Φιλίππος [3]) (sec. XVII), Μανολάκι Καστοριανός [4]) (sec. XVII), Μανόλης Τριανταφυλλίδης [5]) (sec. XX)...

b) Nume de familie: Μανολέσοι [6]) — (în formă pluralǎ, la sg. e desigur Μανολέσος), Ἰωάννης Μανολάκης [7]) (sec. XVIII), Γεώργιος Μανωλάκος [8]) (sec. XX), Παπᾶ Ἰω. Μανωλακάκι [9]) (sec. XIX-XX), Ἐμμανουὴλ Μανωλακάκης [10]) (sec. XX)...

In toponimie. Cum se 'ntîmplă de obiceiu, antroponimul a trecut cu timpul şi asupra numirilor topice, printre care citǎm: Μανωλιά (ἡ) [11]) — în insula Skyros, Μανολόπουλλα (τὰ) [12]) — în satul Kavallos din Mani (sudul Peloponesului), Μανωλᾶς (ὁ) [13]) — comună în insula Thirasia (una dintre Ciclade), Μανωλᾶς-άδος (ἡ) sau popular Μανωλάδα (ἡ) [14]) — în

1) Cf. Passow, Τραγούδια ῥωμαϊκα, supt No. 360.

2) Εὐ. Τζιατζίου, Τραγούδια τῶν Σαρακατσαναίων, Ἀθῆναι 1928, supt No. 185.

3) Cf. Emile Legrand, Bibliographie hellénique (XVIIe siècle), Paris 1894, II, 323. Andrei Iulianos dedică opera sa „Μαργαρῖται ἤτοι λόγοι διάφοροι..." acestui personaj.

4) Cf. Ἐλευθερουδάκη Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν T. IX.

5) Λαογραφία, I, 443.

6) Em. Legrand, op. cit. II, 396. Aici, în povestirea în versuri: Διήγησις διὰ στοίχων τοῦ δεῖνου πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτης γενομένου..." scrisă de Μαρῖνος Τζάνε (p. 391 sq.), aflăm între alte nume de familie — date în formă plurală spre a indica mai multe familii cu acest nume — şi pe cel citat.

7) Κωνσταντίνου Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐν Ἀθήναις 1868, p. 468; cf. şi Legrand, op. cit. (XVIIIe siècle) Paris, 1918, I, 337.

8) Λαογραφία V, 615; IX, 476, 483, 492.

9) M. Μιχαηλίδου Νουάρου, Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου, Ἀθῆναι 1928, p. 7.

10) N. Γ. Πολίτης, Μελεταῖ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.—Παροιμίαι—ἐν Ἀθήναις 1900, t. II, p. VI.

11) Λαογραφία IX, 585.

12) Ibidem V, 399.

13) Ἐλευθερουδάκη Ἐγκυκλ. Λεξ. IX.

14) Ibidem, IX.

Achaia (— această comună cuprinde şi satul Νέα Μανωλάς), Μανωλᾶται (αἱ) [1] — comună în insula Samos, Μανωλιόπουλον (τὸ) [2] — comună in Chania (Creta), Μανωλιάσα (ἡ) [3] — comună în Epir.

Faptul că în toponomastica neogreacă derivatele dela Manole,— provenind din ţinuturi atît de variate —, sînt aşa de frecvente, atestă indirect marea popularitate a antroponimului în chestiune, supt acest aspect fonetic, la Greci şi totodată respectabila lui vechime. Dacă mărturiile scrise ne lipsesc pentru epocile mai îndepărtate, aceasta nu înseamnă că poporului îi era necunoscută forma Μανώλης, ci numai că ea nu era primită în literatură, unde erau în uz formele patronate de biserică. Încă dela începutul erei creştine, cînd numele ebraic Emmanuèl a fost primit de către Greci pe calea scripturilor sfinte [4], a suferit în popor o aferezare: Ἐμμανουήλ > Μανουήλ. Este o primă adaptare la spiritul limbii greceşti, căreia îi e familiar acest fenomen [5]. El a fost favorizat, credem, de poziţia în hiat pe care o are numele Emmanuèl în textul biblic grecesc — atît în vechiul cît şi în noul Testament. Rolul decisiv la această prefacere l-a avut incontestabil hiatul din Noul Testament, deoarece Evanghelia fiind foarte frecvent citită în biserică, versetul respectiv

1) Ibid. — Credem că această formă nu-i populară, ci e modificată după tiparele limbii literare (καθαρεύουσα). In popor nu e în uz asemenea terminaţie, nici un astfel de articol. In limba locului trebue să fi sunînd: „Μανολᾶτες" sau poate „Μανολᾶτα". In orice caz, numele e caracteristic pentru procedeul popular al derivării toponimului din antroponim. Desigur vechiul întemeetor al acestei aşezări omeneşti a fost un Μανώλης, de la care s'a numit şi satul. Astfel de toponime derivate dela antroponime prin ataşarea terminaţiei -ᾶτα (ori -ᾶτες) sînt foarte cunoscute la Greci, în special în insula Kefallonia, unde dela familiile colonizatoare şi-au luat numele sate ca: Μονοπολᾶτα, Καρσαμᾶτα, Δειληνᾶτα, Φαρακλᾶτα, Βαλσαμᾶτα, Χιονᾶτα, Χαυδᾶτα... (cf. Ἰ. Σιδερής, Ὁ νέος χάρτης τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1928).

2) Ἐλευθερουδάκη Ἐγκυκλ. Λεξικὸν IX.

3) Ibidem. Acest toponim are aspect romînesc; sufixul său e caracteristic pentru derivatele feminine în l. romînă.

4) Vechiul Testament, Cartea Proorocului Isaia, cap. VII, 14; locul acesta a fost folosit şi în Noul Testament de Evanghelistul Matei I, 23.

5) Ex. ἐμέ > μὲ (acuzativ sg. dela ἐγώ); ἐμπρέπει > πρέπει; ἐμβαίνω > ἐμπαίνω > μπαίνω; ἐντρέπομαι > ντρέπομαι... De obiceiu cade ἐμ — provenit din prefixul ἐν —; silaba εμ — din Ἐμμανουήλ a suferit acelaşi tratament.

din ea a putut influenţa cel mai mult. Iată-l: „Ἰδοὺ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ..." [1]). Deşi cuvîntul Ἐμμανουήλ, în virtutea conservatismului religios, continuă a apărea în scrierile bisericeşti şi în cele profane, în scurtă vreme e lăsat pe planul al doilea spre a face loc formei grecizate Μανουήλ, care fu primită şi de biserică. Încă din a doua jumătate a primului mileniu p. Ch., ea apare consecvent înregistrată în diferite scrieri, documente şi inscripţii, ca nume de ierarhi ai bisericii, oameni politici, şefi militari, împăraţi şi scriitori din imperiul bizantin [2]). Adaptarea numelui biblic, de origine exotică, nu s'a oprit însă aici; în graiul poporului, ea a

1) Τῆς Καινῆς Διαθήκης ἅπαντα — τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, I, 23 — Lipsca 1697, p. 2.

Vezi exact acelaşi hiat şi în Vechiul Testament: „...καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ". Cf. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς εὐδομήκοντα. (Isaia, VII, 14). Lipsca 1697, p. 739.

Pentru comentarii în legătură cu semnificaţia numelui Emmanuel şi pasajul respectiv, interpretat alegoric de către părinţii bisericii, cf. Origenis opera omnia... Ed. Carolus Delarue, Parisiis 1740, Tomus III, p. 108—9 (Homiliae in visiones Isaiae); D. Hieronymi, Opera (— Commentarii in prophetas...) Basileae 1564, Tomus V, p. 34; Theoclitos Farmachides, Comentar asupra Sf. Evanghelii după Matei, trad. de Pr. C. Grigore şi S. Saru, R. Vâlcii 1931, I, 45—8.

2) De ex. Μανουήλ se numeşte în prima jum. a sec. VII un general al împăratului Heraclios; la incep. sec. IX, păstoreşte episcopul Μανουήλ din Chariupolis (Tracia), care-a fost dus în captivitate de Bulgari; contemporan cu acesta e Μανουήλ, unchiul Teodorei, soţia împăratului Teofil; în sec. X, Μανουήλ Πατρίκιος, nepotul împăratului Nicheforos Focas; în sec. XII, Μανουήλ I Comnenos, apoi mai tîrziu, în acelaşi sec., Μανουήλ, fiul lui Isac Anghelos Murgiuflu; în sec. XIII, la început, Μανουήλ Χαριτόπουλος, patriarh de Constantinopol, apoi mai tîrziu în acelaşi veac: Μανουήλ II, patriarh al Constantinopolei, Μανουήλ cel Mare (Comnenos), împărat al Trapezuntului, Μανουήλ Δισύπατος mitropolit de Thesalonic, Μανουήλ Λάσκαρις, Μανουήλ Retorul; în sec. XIV, Μανουήλ Καλέκας, Μανουήλ II Palcologos... etc... Cf. Annae Comnenae Alexiadis Libri XV (in Corpus scriptorum historiae byzantinae), Bonnae 1839, 1878: I, 13, 46, 83, 306, 440; II, 73, 223; Nicetae Choniatae Historia (ed. Imm. Bekkeri), Bonnae 1835, p. 65 sq., p. 502, 827... Ioannis Cinnami, Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum (în Corp. script. hist. byz.), Bonnae 1836, p. 21, 252... Δωροθέου τοῦ Σχολαρίου: Κλεὶς πατρολογίας καὶ βυζαντινῶν συγγραφέων... (Migne), Ἀθῆναι 1879, p. 600 (πίναξ ἀλφαβητικὸς ὀνομάτων...);

Du Cange, Historia Byzantina..., Lutetiae 1680, vezi Index ad familias byzantinas..., p. 369;

Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur, München 1897, vezi Register der Personen..., p. 1176.

mers mai departe, fiindcă chiar supt forma Μανουήλ — cu o astfel de terminaţie — cuvîntul a continuat să fie simţit tot ca străin. In chipul cel mai natural, deci, i s'a adăugat sufixul — ης [1]) prin analogie cu nume proprii ca: Παναγιώτης, Δημήτρης, Μιλτιάδης... Acest sufix, în antroponomastica populară, a căpătat de mult o extensiune aşa de mare, încît s'a substituit şi altor sufixe — în special lui -ος — la un foarte însemnat număr de nume greceşti: Γιώργης < Γεώργιος, Βασίλης < Βασίλειος, Κωσταντῆς < Κωνσταντῖνος, Θοδωρῆς < Θεόδωρος, Παυλῆς < Παῦλος, Νικολῆς < Νικόλαος, Ἀθανάσης < Ἀθανάσιος... etc... Astfel, după modelul unui Βασίλης: Μανουήλ < Μανουήλης.

In această formă are loc *evitarea hiatului prin contracţia* ουή > ού. Astfel η dispare complect fiind absorbit de ου, căruia îi lasă şi accentul. La dispariţia acestui sunet a contribuit aici desigur şi disimilaţia. Deci Μανουήλης > Μανούλης. Asemenea contracţii, în care vocala **i** sau **e** cedează în favoarea lui **u, o** sau **a** dinaintea ei, sînt bine cunoscute în limb neogreacă, de ex. ποῦρθε < ποῦ ἦρθε [2]), τοῦρθε < τοῦ ἦρθε [3]), μοῦπε < μοῦ εἶπε [4]), τοῦπε < τοῦ εἶπε, ποῦναι < ποῦ εἶναι; apoi μοῦφερες < μοῦ ἔφερες, σοῦφερα < σοῦ ἔφερα [5]), τὄπα < τὸ εἶπα [6]), σπολλάτη < εἰς πολλὰ ἔτη, θἄμουν < θὰ ἤμουν [7])... etc...

Fenomenul se produce în chip analog şi în alt nume de origine ebraică: Μιχαήλ < Μιχαήλης < Μιχάλης [8]).

In antroponimele ebraice de acelaş tip, care prezintau hiatul sub forma ιή, contracţia se explică mai uşor: Δανιήλ > Δανιήλης > Δανῆλης [1]), Γαβριήλ > Γαβριήλης > Γαβρῆλης [2]).

Ajuns la aspectul „Μανούλης", o ultimă schimbare mai intervine în fonetismul acestui nume: ου > ω (ο). Se ştie că fenomenul ο (ω) > ου e foarte frecvent în l. neogreacă: σάπων > σαπώνι(ον) > σαπούνι, πωλῶ > πουλῶ, φασόλι > φασούλι [3])... Il aflăm însă, deşi mai rar, şi în formă inversă: vgr. κοῦρος (ὁ) > κόρος şi κούρη > κόρη: ngr. ἄγουρος [4]) > ἀγόρι (τὸ). Deci: Μανούλης > Μανώλης [5]).

1) Pentru Daniel avem mărturia fenomenului încă din sec. IX, prima jumătate. O nobilă din Patras, care a jucat un important rol politic în imperiul de răsărit, se numeşte Δανιηλίς sau Δανηλίς, după numele soţului ei Δανιήλ (cf. Ἐλευθεροῦδάκη, Ἐγκυκλ. Λεξ.). Dela a doua formă feminină deducem şi forma m. Δανῆλης. Numele acesta însă, grecizîndu-se a şovăit, la început, între Δανῆλης şi Δανῆλος precum arată forma Δανιῆλος. Cf. Migne, Patrologia graeca III, 474.

2) Γαβρῆλης > rom. Gavrilă caşi Δανῆλης > Dănilă, fiind atrase la grupul numelor cu sufixul -ilă; aşa se explică numai dece *i* nu s'a muiat ca în Βασίλης > rom. Văsîl. In ce priveşte celelalte antroponime ebraice intrate la Greci tot odată cu creştinismul, ca Samuel, Rafael, Misael, Ezechiel..., deşi de acelaşi tip, ele au păstrat forma lor de origine. Neputîndu-şi cîştiga nici-o popularitate, au rămas închise în cadrul scrierilor religioase sau cel mult au pătruns în viaţa monahală. In popor, ca nume de botez, afară de Samuel — şi acesta destul de rar — n'au trecut. La Romîni: Samoilă, Rafailă şi poate, foarte rar: Misăilă. Ezechiel e complect necunoscut onomasticii noastre populare.

3) D. Pernot (op. cit. p. 43) spune că numai ο aton > ου; dar din exemplele date de noi se vede că şi ό > ού. Apoi (ibid. p. 44) el remarcă fenomenul numai în Grecia septentrională; noi însă îl ştim răspîndit şi în alte regiuni greceşti, astfel în Etolia, de unde am putea cita numeroase exemple: „οὔλους οὺ κόσμους" pentru: „ὅλος ὁ κόσμος"; „'ς τοὺμ πόλιμου" p. „'ς τὸν πόλεμο"... etc.. Cf. Δ. Λουκόπουλος, Σύμμεικτα αἰτωλικὰ λαογραφικά, — în Λαογραφία, IX, p. 13—66.

Acest fenomen era foarte cunoscut şi în antichitate. El era caracteristic dialectului ionic. Cf. epopeele homerice: πουλύς pentru πολύς (Od. IV, 709), οὐδός p. ὁδός (Od. XVII. 196), μοῦνος p. μόνος (pretutindeni în Homer).

4) 'necopt', 'verde' — iar cu sensul substantival: 'băiat', 'flăcău' caşi ἀγόρι Cf. A. Ἠπίτης, Λεξικὸν ἑλληνογαλλικὸν τῆς λαλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης. I, ἐν Ἀθήναις 1909; Ἀγγ. Βλάχος, Λεξ. ἑλληνογαλ. Ἀθῆναι 1909. Dela ἄγουρος > ἀγουρίδα (rom. aguridă), unde se continuă sensul său iniţial.

5) Ni se pare totuşi probabil ca transformarea ου > ω să se fi realizat chiar odată cu contracţia menţionată. Limba neogreacă cunoaşte şi o contracţie de tipul ου + έ > ό (iar nu ου), ca în exemplele: ποῦ ἔχει > πόχει, μοῦ ἔδωκες > μόδωκες, τοῦ ἔδωκα > τόδωκα. Cf. texte dialectale neogr. „τὸ κεφάλι πόχει τὸ μυαλό..." (Λαογραφία VI, p. 648—8): „μό-

1) Caracteristic unei bogate categorii de subst. masc. de decl. I.

2) „— Καλὴ μερά μαστόρισσα! — Καλῶς τὸν κάλφα ποῦρθε!" Cf. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος — Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ζῶντα, I, 82.

3) „τοῦρθε μήνυμα νὰ πάγ στὸ σεφέρι...", cf. Καμπουρόγλου M., Παραμύθια. Ἐν Ἀθήναις 1924 (ed. II).

4) Cf. Hubert Pernot, Grammaire du grec moderne. Paris 1921 (IV-e éd.), p. 38.

5) „— Μοῦφερες τὰ κουκκιὰ παιδάκι μου; — Ὄχι, μάννα μου, σοῦφερα ἕνα τουβαλίθι". Cf. Γεωργία Ταρσούλης, Μιὰ φορὰ κι' ἕναν καιρό... Ἀθῆναι 1925, p. 31.

6) H. Pernot, op. cit. p. 38.

7) Ibidem, p. 137.

8) rom. Mihai > Μιχάλης, iar nu dela Μιχαήλ. Acesta din urmă, datorită terminaţiei asemănătoare, a fost atras la numele cu sufixul *-ilă (Zorilă, Murgilă, Setilă...)* şi ni l-a dat pe *Mihăilă.*

De cînd sună acest cuvînt la Greci Μανώλης e greu de precizat. Sigur însă credem că chiar dela începutul mileniului al II trebue să fi fost foarte răspîndit. Este adevărat, dovezi scrise de existenţa lui în acea epocă sînt greu de aflat. Influenţa bisericească tindea să ţină în frîu schimbarea formei Μανουήλ. Cu toate acestea aspectul Μανώλης ajunge dela o vreme să se generalizeze aşa de tare în popor, încît nu mai poate fi stăvilit şi adesea răzbate şi în scrieri, ba chiar în unele cu caracter religios.

Astfel pela jumătatea sec. XV, Ἐμμανουήλ Γεωργιλλᾶς, în poemul său filosofico-religios „Τὸ θανατικὸν τῆς Ρόδου" [1]) scris în limba vulgară, se recomandă în chipul următor:

...Ἐγὼ δὲ πάλιν, ἄρχοντες, καλὰ κ'εἶμαι Ῥοδίτης
κι ἀκούομαι εἰς τ'ὄνομα Μανόλης Λειμενίτης... [2])

Iar la începutul sec. XVI (1508), Μανουήλ Σκλάβος scrie poemul său „Ἡ συμφορὰ τῆς Κρήτης..." [3]), deasemenea într'o limbă plină de expresii vulgare şi în acelaşi pendecasilab iambic [4]) atît de caracteristic cîntecului popular neogrecesc. Aici, după ce povesteşte grozăviile cutremurului care a ruinat Creta, ne spune în final, după obiceiul scriitorilor de altă dată:

Μανόλης Σκλάβος μὲ σπουδὴ καὶ μὲ μεγάλον κόπον
τοῦτα τὰ δίστιχα' ἔβγαλλα διὰ θρῆνον τῶν ἀνθρώπων... [5])

Cu mult mai devreme însă, deja din sec. XII, avem o foarte preţioasă mărturie despre existenţa acestui aspect fonetic al antroponimului nostru. Numele împăratului bizantin Manuel I Comnenos [6]) era pronunţat în popor Μανώλης. El, firesc, în virtutea tradiţiei literare, iscălea totdeauna în acte

δουκις Οὐβριὸ κὶ σ δίνου Ρουμνιό„. (Λαογραφία IX, 30). Asemenea interesante exemple din graiul popular ne face să presupunem că şi ου+ί s'a putut contrage în ο(ω).

1) Carmina graeca medii aevi — Edidit Guilelmus Wagner — Lipsiae 1874, p. 32—52.

2) „...Iar în ce mă priveşte pe mine, boierilor, eu sînt din fericire Rodian (din Rodos)
Şi răspund la numele *Manoli* Limenitis..." cf. op. cit. p. 38, v. 182-3.

3) Wagner, Carmina graeca medii aevi, p. 33 sq.

4) Aşa numitul „πολιτικὸς στίχος".

5) „...Eu *Manoli* Sklavos cu osîrdie şi cu mare trudă | Am izvodit aceste stihuri, de jalea oamenilor...", cf. Wagner op. cit. p. 61.

6) Domneşte între anii 1143 (8 April)—1180 (24 Sept.).

Μανουήλ şi tot supt această formă apare numele său în diferite scrieri istorice sau cu caracter poetic. Monetele bătute de dînsul, la fel, poartă în jurul efigiei lui acelaşi nume [1]). Dintre acestea totuşi, cele de aur erau cunoscute de toată lumea supt denumirea de:

μανωλάτα, μανολάτα, μανουλάτα [2])

1) Cf. J. Sabatier, Description générale des monnaies byzantines frappées sous les empereurs d'Orient, Leipzig 1930, Tome II, p. 206—13, planches LVI-LVII; M. Soleirol, Catalogue des monnaies byzantines... Metz 1853, p. 283—91; idem, Essai de classification des suites monétaires byzantines, Metz 1853 (planşele respective); F. de Saulcy, Numismatique byzatine—Essai de classification des suites monétaires byzantines, Metz 1836, p. 337—41; idem, vol. cu planşe, vezi pl. XXVIII; Du Cange, Historia Byzantina duplici commentario illustrata. Prior familias ac stemmata imperatorum constantinopolitanorum, *cum eorumdem Agustorum nomismatibus*... Lutetiae Parisiorum 1680, p. 168—9; Rodolfo Ratto, Monnaies byzantines et d'autres pays contemporains à l'époque byzantine, Lugano (Suisse) 1930, pp. 110—113, pl. LI, LII, LIII. fig. No. 2112 sq.

Supt acelaşi aspect figurează în legendele monetelor şi numele celorlalţi împăraţi omonimi: al lui Manuel II Paleologul (cf. Warwick Wroth, Catalogue of the Imperial Byzantine coins in the British Museum II, p. 637), al Manuelilor Trapezuntulului (cf. O. Retowski, Die Münzen der Komnenen von Trapezunt, Moskau 1910, pp. 17, 24—35, 67, 148, 173—6, 188—9), al lui Manuel, despotul Epirului (cf. Colecţia numismatică a d-lui Ing. Const. Orghidan, Bucureşti). În cazuri cu totul excepţionale apare şi legenda MANOHA, cf. Ratto, op. cit. p. 110, pl. LI, fig. 2111 (a lui Manuel I Comn.); Sabatier, op. cit. II, 213 (tot a lui Manuel I Comnenul. Această legendă însă e nesigură aici, căci nu corespunde celei din figura No. 18, pl. LVI, la care trimite autorul. Acolo aflăm aspectul obişnuit MANOVHA. Totuşi, cum în Sabatier figurile nu sînt reproduceri fototipice, ci desenuri, e foarte posibil ca greşala să fie chiar în planşă, iar nu în text); Ratto, op. cit. p. 119, pl. LVI, fig. 2249 (a lui Manuel II Paleologul; autorul menţionează că această monetă e 'foarte rară'). Legenda MANOHA este desebit de importantă, fiindcă în cazul cînd reprezintă o reală pronunţare grecească, înseamnă că aspectul fonetic al ei va fi stînd şi *la baza formelor sudslavice*: *bulg. Manoil, sîrb.-cr. Manojlo*. Iar relativ la evoluţia lui Manuel la Greci, această legendă ne arată că a fost posibilă mai întîiu transformarea: Μανουήλ > Μανοήλ şi apoi: Μανοήλ > Μανοήλης > Μανώλης.

Tot în legătură cu legendele acestui nume, e interesant de relevat că atunci cînd el apare în inscripţiile numismatice, ca epitet atribuit lui Christ, îl aflăm totdeauna supt forma biblică EMMANȣA. Astfel unele dintre monetele lui Manuel I Comnenul, ne oferă în acelaşi timp ambele aspecte: pe recto, MANȣHA pentru împărat; iar pe verso, EMMANȣHA pentru Christ — de unde se vede clar conservatismul religios prin contrast cu libertatea de schimbare a aceluiaşi nume în domeniul vieţii laice. (Cf. Ratto, op. cit. p. 111, pl. LI, fig. 2115; ibid. pl. LII, fig. 2117; Sabatier, op. cit. II, p. 208, pl. LV, fig. 7; ibid. II, p. 209, No. 13; Saulcy, op. cit. p. 337, pl. XXVIII, fig. 1; ibid. p. 339; W. Wroth, op. cit. II, p. 568—9, No. 14, 15, 16, pl. LXIX, fig. 2, 4, 5; cf. şi o monetă de argint aurit în colecţia Ing. Const. Orghidan, Bucureşti).

2) Despre μανολάτον Du Cange ne spune că e „moneta aurea Ma-

Forma literară oficială „μανουηλάτα“ [1]) apare numai în scris şi nu consecvent, fiindcă cea populară a pătruns şi aici înlocuind-o. Aşa, Theodor Prodromos [2]) poet şi scriitor religios din sec. XII — contimporan cu Manuel I Comnen — menţionează aceste monete, cu numele lor popular [3]), în două din poemele sale. Intr'unul spune:

„...τὸν δ'ἄλλον δὸς νομίσματα, κἂν δέκα μανολάτα...“ [4]).

Iar în alt poem cu subiect etic, tratînd despre sărăcie, aflăm următoarele versuri:

„Ὁ κόρφος τοῦ βουρβούριζε ψίρας ἀμιγδάλατας,
Καὶ τώρα τὰ ὑπέρπυρα γέμει τὰ μανολάτα...“ [5]).

Cu acelaşi nume popular este cunoscută moneta de aur a lui Manuel I Comnenul şi în Apus, în diferite documente şi scrieri. In latineşte, el e transcris *„manulatus“* [6]) ori simplu *„manulat“* [7]) sau în forma sincopată *„manlat“* [8]), iar în italieneşte: sg. *manulato*, pl. *manulati* [9]).

In această numire a monetei lui Manuel I Comnenul transpare deci numele împăratului cu fonetismul popular Μανούλης-Μανώλης [10]). Dar ceiace e extrem de interesant — cercetînd

nueli Comneni Imperatoris“. Cf. Glossarium ad script. med. inf. graec.; cf. şi Ἐλευθερουδάκη Ἐγκυκλ. Λεξ.

1) Astfel de numiri de monete, derivate dela numele împăraţilor cari le-au bătut, mai cunoaştem în perioada bizantină: ῥωμανάτα (< Ῥωμανός Διογένης), κωνσταντινάτα (< Κωνσταντῖνος Δοῦκας), μιχαλάτα (< Μιχαήλ Δοῦκας). Cf. Sabatier, op. cit. I, 52; Saulcy, op. cit. p. 337.

2) Ca poet iscăleşte adesea Πτωχοπρόδρομος.

3) Cf. Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Lugduni, 1688, p. 873.

4) „...Celuilalt dă-i bani, măcar zece *manolaţi* (= bani de aur cu efigia lui Manuel I)...“.

5) „...Sînul lui mişuna de păduchi în formă de migdală, | Iar acum e plin de galbeni cu chipul împăratului Manole...“.

6) Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, Parisiis 1845, IV, 252.

7) Idem, ibidem, IV, 233.

8) Ibid.; Sabatier, op. cit., I, 52; Saulcy, op. cit. p. 337.

9) Du Cange, ibid. IV, 233 (după Iulio a Puteo Veronense, Genealog. fam. Lascar. p. 16).

10) Dupăcum transpare fonetismul popular Μιχάλης (pentru Μιχαήλ) în μιχαλάτα, numele vulgar al banilor de aur bătuţi de împăratul Mihail Ducas. Este adevărat, forma literară în uz era μιχαηλάτα sau μιχαηλάτοι (cf. Anna Comnena, Alexias, Venetiis 1729, Lib. XIII, p. 328), însă poporul nu le spunea decît μιχαλάτα — μιχαλάτοι (cf. Du Cange, Gloss. lat. IV, 394: „Michalati, nummi aurei Michaelis Imperatoris Constantinopolitani...“. Vezi tot aici şi forma neutră: *Michaletum*).

diferite colecţii numismatice bizantine, din cele publicate — am aflat cu surprindere acest fonetism, în forma primă, chiar în legendele a două monete de aramă ale lui Manuel I Comnenul. Pe una citim: MANOVA. [ΔЄGΠOTH] [1]). iar pe alta: MANѮΛH [ΔЄGΠT] [2]). In amîndouă inscripţiile, cele două cuvinte, numele însoţit de titulatură, constituesc legenda din jurul efigiei împăratului, pe faţa monetei. Ambele sînt la dativ. In cea dintăi legendă, Μανούλ. e deci o prescurtare din Μανούλῃ. Acest dativ este finalul unei formule-rugăciune, consacrată în numismatica bizantină ca un talisman ocrotitor şi aducător de noroc. Reconstituind inscripţia întreagă, care începe de pe reversul monetei — unde e chipul lui Christ — avem:

Κύριε βοηθεῖ MANOVAH ΔЄGΠOTH [3])

Aspectul Μανούλης este tocmai fonetismul pe care l-am presupus noi a fi precedat pe Μανώλης. Avem astfel aici un caz tipic — şi nu e singurul — cînd pronunţarea poporului se strecoară în scrisul oficial [4]). Cu chipul acesta, am

1) Soleirol, Catalogue des monnaies byzantines, p. 287, suqt No. 947; idem, Essai de classification des suites monétaires byzantines, p. 339, pl. XXVIII, fig. 9.

2) Warwick Wroth, Catalogue of the Imperial Byzantine coins in the British Museum, London 1908, vol. II, p. 575, No. 45.

3) „Doamne ajută lui Manoli Despotul“. Pe alte monete, tot pe faţă, aflăm foarte adesea în continuare, la dativ, şi cognomenul: τῷ ΠOPΦYPOГЄNNHTῳ. — Vezi cei 3 frumoşi manolaţi (concavi) din colecţia Ing. Const. Orghidan Bucureşti; cf. şi W. Wroth, op. cit. II pp. 566, 567, 568, No. 1—13, pl. LXVIII, LXIX; Saulcy, Numismatique byzantine, p. 337.

4) Tot printre monetele imperiului de răsărit — între cele bătute de Balduin I de Flandra — găsim una de aramă cu legenda BAГΔONI (cf. Soleirol, Catalogue... p. 299—300, supt No. 990; idem, Essai de classification... p. 374, pl. XXX, fig. 6), iar alta cu numele necomplect: BAΔO... (cf. Soleirol, Cat. p. 300, supt. No. DCCCCXC; id. Essai... p. 375, pl. XXX, fig. 7). Aceste forme — din punct de vedere al scrisului oficial, erori — sînt în realitate aspecte ale pronunţării greceşti populare. Împăratului cu nume exotic, poporul grec — în loc de Βαλδουῖνος, cum ar fi fost corect — i-a spus Βαγδόνι sau Βαδόνι după modelul vre-unui antroponim autochton, cum e de ex. Ἀντώνι (citeşte: Andóni).

In cele mai multe cazuri, inscripţiile monetelor oferă tot felul de prescurtări, adesea făcute în chip cu totul neregulat. Trebue foarte multă prudenţă cercetătorului spre a nu considera vre-o astfel de prescurtare drept fonetism popular. In alte împrejurări, destul de numeroase, legendele sînt greşit redactate. Intre aceste greşeli sînt unele banale, fără nici-o importanţă pentru filolog; altele însă sînt scăpări datorită unei influenţe a vorbirii curente. In categoria acestor din urmă — care prezintă o deosebită însemnătate — considerăm noi pe BAГΔONI caşi pe MANOVAH.

urmărit fonetismul Μανώλης pînă 'n sec. XII; dar, firește, el este mai vechiu cu cîteva veacuri. În consecință, *autochtonismul său grecesc nu mai poate fi pus la îndoială.*

La Romîni, numele *Manoli* a venit direct dela Greci, fără intermediul Slavilor. El reproduce exact pe Μανώλης, care și în greceşte dealtfel, chiar la nominativ, poate fi auzit sub forma Μανώλη, adică identic ca în romînește. Foarte semnificativ pentru originea grecească a antroponimului romînesc este și faptul că în formele sate derivate îl aflăm purtînd de predilecție sufixul hipocoristic grecesc - aki: Manolachi, Mănlachi, Lachi. Aceste aspecte — echivalentele lui Μανωλάκη(ς) — sînt adînc înrădăcinate în graiul popular al Romînilor; iar vechimea lor, judecînd după ultimele două, pare a fi destul de însemnată. Nu e vorba aici de o simplă atașare a sufixului, realizată tîrziu pe teritoriul l. romîne; ci, dela Greci, numele ne-a venit și în forme ce purtau deja sufixul diminutival.

Bulgarii, desigur, au primit forma Manolъ, (Manolčo, Mănolъ) tot direct dela Greci; dar, la ei, a trecut în același timp și dela Romîni. Imprumutul romînesc îl probează astăzi în chip neîndoios numai aspectele, de acest tip, aflătoare în vecinătatea Dobrogii [1]). Se pare însă că această influență — posterioară, dar și paralelă cu cea grecească — nu e numai norddunăreană. Ea se va fi exercitat mai demult, chiar în Peninsula Balcanică, în special în sud-vestul Bulgariei. Ca o adaptare la spiritul limbii bulgare — în care terminația *-i* ca cea din Μανώλης e neobișnuită la antroponime — cuvîntul a suferit o depalatalizare completă [2]). Aflăm totuși în folklorul bulgar o formă de tranziție ca: „Manolъ“ [3]), care, evident trădează fonetismul grecesc al lui Μανώλης. Deasemenea aflăm foarte rar și forma grecească pură: 'Manoli' [1]). Foarte interesant pentru chestia ce urmărim e faptul că în cîntecele populare bulgare aflăm adesea antroponimul Manoli însoțit de cuv. grecesc κυρ (< κύριος): 'Kir Manoli' [2]). 'Kir Manolče' [3]), 'Kir Manolčo' [4]). O variantă a cîntecului epic cu motivul incestului evitat, îl numește pe erou chiar 'Gărče Manoilče' [5]) de unde se vede că nici forma aceasta a antroponimului nu e considerată de popor ca specific bulgară. E drept, materialul folkloric bulg. în care aflăm aceste nume e din regiunile sudice foarte amestecate cu Grecii, deaceea concluzii pentru toată Bulgaria nu se pot trage. Ceeace ni-i permis însă să spunem, este că în aceste ținuturi antroponimul — sub ambele sale aspecte: Manoilъ-Manolъ — e simțit de Bulgari mai caracteristic pentru Greci decît pentru ei, devremece poporul, în creația lui, alege tocmai acest nume spre a designa pe un erou grec. În orice caz, deși în producția populară acest nume apare destul de des — în comparație cu Romînii, și chiar cu Grecii — d. Arnaudov cu dreptate afirmă că el nu este tipic folklorului bulgar [6]).

La Sîrbi, antroponimul, atît în folklor cît și în limbă în general, nu este cunoscut astăzi decît supt aspectul Manojlo. Aflăm totuși cîteva urme și de existența aspectului Manoli pentru trecut: *Manol, Manolo* (sec. XVI) și *Manola* (sec. XVIII) [7]). Aceste forme însă, cu totul sporadice și izolate, au fost împrumuturi trecătoare. „Manolo“, care pare cel mai sîrbesc dintre toate aspectele cu acest fonetism, nu e o transformare a lui Manojlo făcută pe teren sîrbesc, precum s'ar putea crede, ci e o modelare a antroponimului de tipul Manoli după mai vechiul Manojlo. Aflăm, la Sîrbi într'o baladă pop., numele acesta în izolarea *Majstor Manojlo* [8]) — așa de familiară la Romîni și Bulgari baladei

1) Vezi mai sus.

2) Tocmai pentru acest motiv nu s'ar putea admite hipoteza că Romînii au primit antroponimul Manoli dela Bulgari. Aceștia — în formele ce prezintă fonetismul în chestiune — avîndu-l supt aspectul Manol, ar fi trebuit cași Romîni să-l aibă la fel. Apariția vocalei palatale la sfîrșit — chiar de-am explica-o prin generalizarea formei de vocativ, tipică antroponimelor rom. masculine, precum face d. Skok (op. cit. p. 238) — nu-i suficient justificabilă. Admițînd însă împrumutul grecesc la Rom., chestiunea se simplifică complect.

3) Šapkarev, Sbornikъ ot bъlgarski narodni umotvorenija, kn. VI, No. 1016, p. 381; idem, ibid. kn. III, No. 288, p. 9—10.

1) Bratja Miladinovți (Dim. i Konst.), Bălgarski narodni pĕsni, Sofija 1891 (ed. II), No. 139, p. 199.

2) Idem, ibidem.

3) Ibid.

4) Arnaudov, op. cit. p. 438 (după Sbornik-ul lui Ljubenov).

5) Šapkarev, op. cit. kn. IV, p. 354—5.

6) Arnaudov, loc. cit. p. 438.

7) Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. (Izd. Jugosl. Ak.) Zagreb 1884, Tom. II.

8) Vuk Stef. Karadžić, Srpske narodne pjesme, Biograd 1894, (drž. izd.) kn. III, No. 45, p. 312 sq.

despre zidirea unei femei — însă aici e vorba de un haiduc. Cîntecul sîrbesc cu tema jertfei omeneşti pusă în temelie nu cunoaşte în niciuna din variantele sale antroponimul în chestiune, supt nici-o formă. Relevăm totodată că nici la Sîrbi Manojlo nu e simţit de popor ca un nume caracteristic sîrbesc. In adevăr, în mai multe balade, unul dintre personaje sau chiar eroul principal, care e Grec de neam, poartă acest nume alături de cognomenul ce-i indică naţionalitatea: *Grčić Manojlo*[1]).

In concluzie, privitor la radiarea antroponimului biblic în chestiune, care pentru sud-estul Europei îşi are ca centru Grecia, deosebim două perioade distincte:

1. O perioadă veche creştină, pînă după creştinarea Slavilor meridionali — în care s'au răspîndit pe calea bisericii şi a traducerilor religioase formele cu fonetismul ebraic, sau cît mai apropiat de acesta, de tipul: *Emmanuel, Manuel.* Aspectele sudslavice — *Manuil, Manoil* (Bulgari) şi *Manojlo* (Sîrbi) — aparţin sfîrşitului acestei perioade.

2) Altă perioadă, care coincide cu o parte din sfîrşitul primei şi continuă cîteva secole după ea. Dealungul acesteia, pe căile circulaţiei folklorice, s'a răspîndit forma cu fonetismul grecesc *Manoli.*

Dar relativ la antroponimul Manoli — în ce priveşte răspîndirea lui la diferite naţii — trebue făcută o distincţie precisă între domeniul general al limbii şi cel cu totul special al cîntecului epic despre zidirea femeii în temelia unei clădiri. D. Skok — susţinînd expansiunea baladei dintr'un mediu romînesc către alte popoare, exclusiv pe baza numelui — pare a confunda aceste domenii, deşi unul nu-l implică pe cellalt. Noi credem că acest antroponim n'a avut nevoe de balada în chestiune spre a se comunica dela un popor la altul, ci a pătruns în limbă independent de cîntec; iar răspîndirea lui a putut preceda sau succeda transmisiunea cîntecului şi eventual însăşi naşterea acestuia. Prin urmare, deşi Manoli este grecesc ca fonetism, nu înseamnă totuşi că şi balada de care ne ocupăm este cu necesitate de origine grecească, mai ales că la Greci nici nu aflăm acest

1) Idem, ibidem, kn. II, No. 6, p. 19 sq.; kn. III, No. 6, p. 24—33; No. 10, p. 54; No. 76, p. 488 sq.

antroponim în ea. Numele a putut trece foarte bine dela Greci la celelalte popoare pe calea cea mai obişnuită pe care se transmit cuvintele între naţiile vecine, fără a fi fost nevoe să-l fi vehiculat balada respectivă. Ne putem închipui deci naşterea cîntecului acesta şi într'un alt mediu etnic decît cel grecesc şi chiar numele eroului principal, la obîrşie, altul decît Manoli. *Dar totuşi fixarea acestuia, în baladă, a fost condiţionată de existenţa reală a unui mare meşter zidar cu numele Manoli, în jurul căruia s'a făcut vîlvă, datorită calităţilor sale profesionale. Acest antroponim nu poate fi explicat altfel decît ca un element realist în cîntec.* Substituirile de nume însă sînt foarte frecvente în creaţia populară, care — supusă cum e la cele mai variate adaptări după loc şi timp — cedează altor împrejurări realiste, mai actuale pentru alte mediuri. Deaceea socotim de un interes capital să ştim cînd şi unde s'a putut fixa întîia dată numele Manoli în baladă. A afirma că s'a fixat întîiu la Greci, s'ar părea foarte logic devremece numele e mai caracteristic pentru ei decît pentru alte naţiuni balcanice; însă precum am amintit, variantele lor nu-l cunosc.

Iar a susţine că fixarea lui a avut loc chiar dela naşterea cîntecului epic de tipul cunoscut astăzi în Balcani, este deasemenea greu, fiindcă pentru aceasta ar trebui ca numele Manoil-Manoli să fie comun — sau să fi fost comun în perioada primei expansiuni a baladei — variantelor tuturor popoarelor balcanice. In realitate, el se află azi numai la Romînii din Nordul Dunării şi la Bulgari.

Aici avem de făcut observaţia că dintre toate popoarele din sud-estul Europei, care au balada cu motivul zidirii unei femei, cele ce-şi pot disputa probabilitatea creaţiei ei, se reduc la trei: Grecii, Romînii şi Bulgarii. La Albanezi şi Unguri, balada prezintă mai slabe închegări şi e puţin răspîndită [1]); iar la Sîrbo-Croaţi, deşi se bucură de o mare

1) La Albanezi, legenda cea mai complectă e cea publicată de Auguste Dozon sub titlul „Le pont du Renard à Dibra", în colecţia sa: 'Contes albanais', Paris 1881, p. 253-257. Este dată sub forma unei povestiri în proză. Singure cuvintele fatidice ale misteriosului bătrîn — care sfătueşte meşterii să zideascâ'n temelie pe una din soţiile lor — sînt în versuri. (Dozon le citează în l. albaneză, cf. p. 256, n. 1). Trebue dedus de aici că la origine legenda aceasta e în versuri? sau că procesul de poetizare era

popularitate, ea are o formă prea evoluată față de tema primitivă — astfel că la toate aceste naţiuni avem a face, evident, cu împrumuturi de aiurea. Restrîngînd deci cercetarea numai la Greci, Romîni şi Bulgari, constatăm că la ultimele două popoare, Manoil-Manole nu apare numai incidental în cîntec ci foarte consecvent: la Romînii din Dacia, în toate variantele fără excepţie, iar la Bulgari în majoritatea lor [1]). In acelaşi timp, în variantele greceşti antroponimul respectiv nu se întîlneşte.

— Dar nu e posibil oare ca numele Manole să fi existat în trecut şi la Greci în unele variante, însă cu timpul să fi dispărut fiind înlocuit de altele, în vremece la Romîni şi Bulgari a continuat să se păstreze fidel, rezistînd influenţii numelor regionale?

In sprijinul acestei hipoteze vine o variantă neogreacă publicată de A. Iatridis [2]). Aici, eroina — înţelegînd în cele din urmă, din solia calfelor, că este chemată de meşterul mare spre a fi zidită în temelia podului — spune în tînguirea ei din finalul baladei, următoarele:

„...Τρεῖς ἀδερφοῦλαις εἴμασταν, ταῖς τρεῖς στοιχειὰ μᾶς βάλαν·
Τὴν μιὰ βάλαν στὸν Τούρναβο, τὴν ἄλλη στοῦ Μανώλη
Κ'ἐμένα τὴν βαρυόμοιρη στὴ γυριστὴ καμάρα..." [1]).

Toţi cei ce au relevat pîn'acum acest loc din folklorul neogrecesc, au tradus greşit pe „στοῦ Μανώλη" prin: 'la Manoli' [2]) caşi cum, în cîntec, Μανώλης ar fi o localitate. Traducerea justă este: „*la podul lui Manoli*", pentrucă 'στοῦ Μανώλη' e o prescurtare din „εἰς τοῦ Μανώλη τὸ γεφύρι", aşa cum e de ex. într'o altă variantă neogreacă [3]) unde aflăm: „τοῦ Παῦλι

1) „...Trei surioare am fost, pe cîte-şi trele "ne-au pus stihii" (= ne-au jertfit zidindu-ne în temelie ca să devenim stafii [spirite] ocrotitoare a clădirii): ‖ Pe una au pus-o la Turnavo, pe alta la podul lui Manoli ‖, iar pe mine nefericita, în bolta cea rotundă [a podului depe Elada]...".

2) Kurt Schladebach traduce: „bei Manole" (cf. Die aromunische Ballade von der Artabrücke, în Erster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, zu Leipzig 1894, p. 94); Arnaudov (op. cit. p. 389): „na Manoli"; L. Şăineanu: „à Manolis" (cf. Les rites de la construction — D'après la poésie populaire de l'Europe Orientale, în Revue de l'histoire des religions, Tome XLV, 367). D. Şăineanu traduce în întregime această variantă neogr. în l. franceză. Traducerea în general bună, nu e scutită totuşi de unele erori ce trebuesc rectificate. In afară de cea relevată, d. Ş. traduce greşit şi următoarele versuri:

Πέτ'ἄν μὲ θέλῃ γιὰ καλὸ, νὰ στολισθῶ νὰ πάγω·
Πέτ'ἄν μὲ θέλῃ γιὰ κακὸ, νὰ ἔρθω καθὼς εἶμαι...

care în versiunea sa franceză sună:

„Dites-*lui* que s'il me veut pour *mon* bien, *je me parerai pour venir*;
Et s'il me veut pour du mal, *j'irai* telle que je suis..." (p. 366—7).

De unde reiese că eroina trimite înapoi pe calfe la meşterul mare să-l întrebe pentruce o chiamă, ceeace nu are nici un sens, fiindcă ei ştiu dece. Ea vrea să-i spună ei adevărul chiar în clipa aceea. Apoi, nu „pour mon bien", ci „pentru ceva de bine" şi nici viitorul ind. care urmează nu corespunde sensului din original, ci subj. prez. Deci exact e:

„Dites-moi s'il me demande pour quelque chose de bien, que je me pare pour y aller;
Dites-moi s'il me demande pour du mal, que je vienne comme je suis..."

Apoi ultimul vers din blestemul:

„...Καθὼς τρέμ 'ἡ καρδοῦλά μου νὰ τρέμει τὸ γεφύρι·
Καθὼς τρέχουν τὰ δάκρυα μου, νὰ πέφτουν οἱ διαβάται",

este tradus: „Comme tombent mes larmes, que tombent *sur lui* les passants" (p. 367). Dar „sur lui" e absurd. Eroina blastămă ca trecătorii să cadă nu „pe pod", ci depe pod în rîu. Deci just trebue tradus:

„...Comme mes larmes coulent, que les passants tombent [dans les flots]".

Nici cuvîntul μαθητούδια nu este redat exact prin „ouvriers" (p. 366), ci trebue tradus prin „apprentis".

3) Culeasă de d. Arnaudov din Tracia (Stanimaka) în 1920. Cf. op. cit. p. 396—7.

deabia în curs cînd a fost culeasă? sau, poate, că redactarea în proză nu corespunde realităţii, ci se datoreşte culegătorului?? Dar şi alte cîteva legende albaneze, cu aceeaşi temă, sunt cunoscute tot în proză şi supt o formă mai sumară încă (Cf. Arnaudov, op. cit. p. 402-3). O variantă în versuri, însă fragmentară, s'a publicat în Zeitschrift des Vereins für Volkskunde I, 143, în 1891. (Noi o cunoaştem în traducerea franceză dată în acelaş an de H. Heinecke, în Revue des traditions populaires VI, 138). Din cercetarea acestor variante, se poate conchide că Albanezii n'au un tip specific lor. Unele din ele seamănă cu cea grecească, altele cu cea sîrbească; iar uneori cu ambele în acelaşi timp.

La Unguri, deşi tema legendei prezintă mai multă coheziune artistică, iar adaptarea la mediul etnofolkloric pare mai desăvîrşită — (cf. acele motive caracteristic ungureşti al arderii femeii şi al copilului care-şi caută mama) — totuşi şi aici elementele de împrumut transpar destul de clar: unele variante vădesc o puternică influenţă romînească, ardeleană în special; altele, influenţa sîrbo-croată.

1) In proporţia 43 faţă de 57, numărul total al variantelor bulg. publicate de d. Arnaudov, op. cit. în Sbornik za narodni umotv. i narodopis XXXIV, 339—386.

2) Συλλογὴ δημωτικῶν ᾀσμάτων. Ἐν Ἀθήναις, 1859. Cf. cîntecul dela pg. 28, supt titlul: Ἡ στοιχειωμένη γυνὴ μετὰ τῶν δύω αὐτῆς ἀδελφῶν. (In studiul d-lui Lazăr Şăineanu, Revue de l'hist. des relig. XLV 366, e citat greşit anul apariţiei acestei colecţii folklorice—1852 în loc de 1859 — şi pagina 208 în loc de 28. Ultima eroare e reprodusă şi de d. Arnaudov care pare a se servi de izvorul grecesc indirect prin d. Şăineanu. Cf. Arnaud. op. cit. p. 389).

το γιοφυρι" [1]). Această variantă a baladei neogreceşti constitue un foarte important document folkloric care atestă că la Greci deasemenea a existat o tradiţie populară avînd ca erou pe un meşter ziditor de poduri cu numele Manoli. Iatridis dă în notă relativ la numele „Μανώλης" o preţioasă informaţie [2]) în care spune că există un pod de piatră în Agraida (Acarnania), cu următoarea inscripţie aproape ştearsă de vreme:

ΕΚΤΙΣΘΗ ΤΟ 1659
ΟΙ ΚΤΙΤΟΡΕΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ... ΚΑΙ ΜΑΝΩΛΗΣ...[3])

Sîrcu [4]) şi după el Schladebach [5]) pun în legătură pe eroul baladei cu Manoli din citata inscripţie. In realitate aceşti omonimi sînt cu totul deosebiţi [6]). O identificare a lor nu-i permisă pentru simplul motiv că balada respectivă — atît de răspîndită în sud-estul Europei — este mult mai veche decît sec. XVII. Şi chiar dacă admitem că numele Manoli s'a fixat în cîntec după naşterea acestuia, momentul fixării lui e deasemenea mai vechiu — altminteri ar fi inexplicabil cum într'un timp atît de scurt s'a putut înrădăcina aşa de adînc în epica populară rom. şi bulg., iar din cîntecele greceşti a

1) „Podul lui Pavel". Expresia se află într'un context perfect analog cu cel citat din varianta Iatridis:

„Τρεῖς ἀδελφάδες εἵμασταν κ'αἱ τρεῖς κακογραμμένες·
Ἡ μιὰ βαστάει τὸν Δούναβιν, ἡ ἀλλ'τὸ Βελιγράδι,
Ἡ τρίτη ἡ μικρότερη τοῦ Παῦλι τὸ γιοφῦρι...".

2) Iatridis, op. cit. p. 28

3) „Clădit la 1659; constructorii—Dimitrie... şi Manoli...". Această inscripţie a fost citată mai întîiu de P. Sirku (cf. Žurnal Ministerstva Narodnago Prosvješčenija, Č. CCLXVII, 325 — Sankt-Peterburg 1890); apoi de Schladebach (op. cit. p. 94), Şăineanu (op. cit, p. 367), Arnaudov (op. cit. p. 439, n. 3). Nici unul din aceştia nu-l menţionează pe Iatridis ca izvor.

4) Loc. cit. p. 325 sq.

5) Op. cit. p. 94.

6) E posibil chiar ca supt numele Manoli caşi supt cel de Dimitrie — din inscripţie — nici să nu se ascundă meşterii cari au zidit podul, ci fondatorii, cari l-au ridicat cu cheltuiala lor şi, spre pomenire, vor fi pus să li se sape numele în zid. Κτίτορες are foarte adesea în greceşte sensul de „fondatori", adică exact ca rom. şi bulg. 'ctitori', care a fost primit de aceste popoare din greceşte chiar cu sensul respectiv. Iar κτίζω (> ἐκτίσθη) ar avea în cazul acesta accepţiunea de: „faire bâtir". Totuşi trebue să menţionăm că cuv. κτίτορες e utilizat cu acest sens de obiceiu cînd e vorba de fondarea de biserici şi mînăstiri.

avut vreme să şi dispară. Singura legătură probabilă, pe care o admitem, este de tipul localizării. Ea ar consta în faptul că această coincidenţă de nume a dus la confuzia de personaje. Poporul a putut uşor identifica pe Manole din inscripţie cu arhitectul legendar. Cu chipul acesta, numele inscripţiei a contribuit ca în regiunea respectivă Manoli să se păstreze, în tradiţia populară şi în baladă, mai bine decît în alte părţi. Nu este exclus chiar ca datorită lui să se fi fixat Manoli în varianta Iatridis, care a putut avea anterior alt nume. Foarte probabil ca în Agraida, poporul să fi spunînd podului acela: „Podul lui Manoli", ceeace a favorizat trecerea lui în cîntec supt forma citată [1]). In cazul acesta, *nu fără semnificaţie este faptul că dintre cele două nume care pomenesc pe ziditorii podului, a fost ales tocmai Manoli, deşi Dimitrie e scris mai întîiu. Desigur aceasta s'a făcut numai în puterea tradiţiei care-l cunoştea pe un alt Manole mai vechiu; omonimul din inscripţie a fost un prilej de reîmprospătare a lui în memoria colectivă.*

In afară de varianta Iatridis, există încă un document folkloric important, care probează în chip şi mai categoric existenţa unei puternici tradiţii la Greci, în trecut, despre un meşter arhitect cu numele Manoli. E proverbul înregistrat de K. Dieterich [2]):

„Ὁ Μανώλης μὲ τὰ λόγια
Χτίζει ἀνώγια καὶ κατώγια" [3]).

Aşadar, supt acelaşi nume caşi al eroului din variantele dacoromîneşti şi bulgare ale baladei, e vorba aici despre un personaj cu aceleaşi calităţi extraordinare în arta clăditului. Ba încă în această zicătoare ele ating un superlativ pe care cîntecul nu-l cunoaşte: e destul ca Manoli să spună un cuvînt şi clădirea s'a şi înălţat. El este un erou cu însuşiri supranaturale, în stare să facă minuni, ca în basme. E clar deci că şi la Greci, Manoli este un nume consacrat pentru

1) Cum s'a petrecut de ex. cu „Podul lui Pavel" („Pavle-Kĭuprija")— depe rîul Erkene din Tracia — care a pătruns în variantele greceşti şi bulgare ale regiunii înlocuind desigur alte nume mai vechi. Cf. Arnaudov, op. cit. p. 440.

2) Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, Wien 1908, p. 394.

3) „Manoli cu cuvintele || construeşte [clădiri cu] etaje şi subsoluri".

arhitectul ideal, un nume simbol. Citatul proverb este atestat în partea cea mai de sud-est a Greciei europene, în insulele Chios şi Kos, adică aproape de ţărmul Asiei Mici — şi în extremul sud: insula Creta.

D. Skok îl cunoaşte şi-l menţionează [1]), probabil cu intenţia de a dovedi răspîndirea lui Manoli în Grecia ca nume de provenienţă macedo-romînă. Iar d. Arnaudov, care îl citează deasemenea, întrebîndu-se dacă are vre-o legătură cu Manoli din baladă sau dacă acest nume se află întîmplător în proverb — se hotărăşte pentru a doua părere [2]). Nu putem împărtăşi nici una din aceste opinii. D. Arnaudov şi desigur şi d. Skok şi-au închipuit, se pare, că au de a face cu un produs folkloric regional, de circulaţie restrînsă. Acestor cercetători însă nu le-a fost cunoscut că proverbul figurează într'o formă aproape identică şi în colecţia de proverbe epirote a lui Aravantinos [3]):

„Ὁ Μανώλης μὲ τὰ λόγια
Φθυάν'ἀνώγια καὶ κατώγια" [4]).

Judecînd după analogia ce stabileşte Aravantinos între acest proverb şi altele—în special cele de supt No. 906 [5]) şi 1235 [6]) — se vede că astăzi el are o semnificaţie mai mult ironică: „treburile nu se fac cu vorbe" [7]). Sensul actual e un rezultat al decadenţii tradiţiei despre Manoli, care a fost dată uitării. Desprinsă de legenda care i-a dat naştere, viaţa proverbului a fost condiţionată şi pe urmă de legendă. Cînd aceasta a dispărut, proverbul, rămînînd fără acel suport tradiţional, a desvoltat un alt sens. In perioada de înflorire a legendelor lui Manoli, proverbul era înţeles în chip propriu, aproape „ad litteram". In epoca decadenţii, părînd absurd un astfel de sens, s'a recurs la o interpretare figu-

1) Loc. cit. p. 238.
2) Cf. Arnaudov, op. cit. p. 440, n. 2.
3) Ἀραβαντινοῦ Π., Παροιμιαστήριον ἢ συλλογὴ παροιμιῶν ἐν χρήσει οὐσων παρὰ τοῖς Ἠπειρώταις. Ἐν Ιωαννίνοις 1863, p. 87, supt No. 901.
4) φθυάνει = face, construeşte.
5) Op. cit. p. 87: „Ὁ μύλος μὲ τὰ μῆλα μύλος δὲν γένεται".
6) Ibidem, p. 115: „Τὰ αὐγὰ δὲν βάφουν μὲ πορδαίς".
7) Explicaţie dată de Aravantinos (op. cit. p. 87) pentru proverbul de supt No. 906, pe care îl socoteşte asemenea cu cel de supt No. 901.

rată şi prin adaptarea la o situaţie specială, care a fost apoi generalizată, proverbul a deviat complect dela sensul lui iniţial. Numai aşa se explică nuanţa sa peiorativă de azi. Indiferent însă de această evoluţie a citatului dicton popular, în el transpare clar sensul vechiu de admiraţie panegirică pentru arhitectul legendar. Foarte interesant de reţinut e faptul că acest proverb este cules în Epir, deci în partea de nord a Greciei, pe cînd varianta lui, anterior citată, din Creta şi insulele Sporade. Existenţa lui la cele două extremităţi ale lumii greceşti este o dovadă evidentă că proverbul e cunoscut — sau mai just, că a fost cunoscut pînă nu demult — pe tot teritoriul dintre aceste două extremităţi, adică în Grecia întreagă.

Dar proverbul există şi la Aromîni, unde sună astfel:

„*Manoli cu sbórele adară anoghĭ ş'catoghĭ*" [1]).

El provine dela Romînii din Epir [2]). Nici acest proverb aromînesc nu e cunoscut celor ce s'au ocupat cu studiul baladei meşterului Manoli. Dacă d. Skok l-ar fi ştiut, l-ar fi utilizat, probabil, ca o dovadă în plus pentru hipoteza sa. Proverbul însă nu e macedo-romîn la origine; el este, incontestabil, împrumutat dela Grecii conlocuitori. Se vede clar aceasta din faptul că nu-i decît o traducere literală, şi încă necomplectă, a proverbului grecesc [3]). Dar nu numai forma de expresie, ci şi sensul e acelaş ca şi a celui grecesc. In Zanne, ca explicaţie, ni se spune că este întrebuinţat „pentru cei cari se laudă cu multe, sau dela cari se aşteaptă multe şi nimic nu fac [4]). Aceeaşi nuanţă peiorativă, semn al decadenţii caşi la dictonul grecesc. Supt nici un motiv nu poate fi acceptată hipoteza inversă: că Grecii l-ar fi împrumutat dela Macedo-Romîni. Vechimea celui grecesc faţă de cel aromînesc se vădeşte şi prin aceea că primul e cristalizat în formulă ritmică alcătuită din două versuri perfect simetrice — cu metrul de patru picioare trochaice —

1) Iuliu Zanne, Proverbele Romînilor, VI, p. 193, supt No. 13653. In notă este dată just traducerea lui în limba literară: „Manole cu vorbele clădeşte şi deasupra pămîntului şi dedesupt".
2) Este comunicat lui Zanne de corespondentul său aromîn I. Coyan, profesor în Ianina.
3) Din care rămîn cele două expresii finale.
4) Zanne, op. cit. p. 193.

şi, lucru rar chiar în cîntecele populare greceşti, cu rimă. Aceasta dovedeşte o lungă circulaţie şi totodată că este creaţia Grecilor. Proverbul aromînesc însă, are o formă prozaică greoae, care indică tîrzia lui primire precum şi circulaţia sa de scurtă durată pe un spaţiu foarte restrîns. Prin urmare el se alătură celor greceşti, constituind încă un argument pentru răspîndirea tradiţiilor relative la Meşterul Manoli, nu numai în domeniul etnic grecesc, ci, din acesta, şi la popoarele vecine. Acest proverb deci, în formă greceaască sau macedorom., este un ecou al legendelor în proză şi al baladei despre Manoli. El apare la Greci ca un fel de sinteză a unei sume de cunoştinţe privitoare la isprăvile acestui personaj. Naşterea lui la Greci din legendă este analoagă cu naşterea zicătorilor despre Meşterul Manoli la Romînii din Nordul Dunării [1]). Acestea au deasemenea ca substrat legenda-cîntec şi foarte probabil şi povestiri în proză cu acelaşi subiect. Nici una din ele însă nu prezintă o închegare atît de poetică şi de sintetică, şi totodată atît de caracteristică pentru figura Meşterului Manoli ca citatul proverb neogrecesc [2]).

In afară de aceasta, demnă de toată atenţia este varianta ţigănească a baladei noastre — culeasă dela Ţiganii din Turcia [3]).

Aici eroul principal, meşterul mare, poartă tot numele Manoli („o dulghér Manóli" [4]). Ea ne oferă bizara contaminaţie a temei fundamentale din cîntecul ce urmărim cu o alta complect străină, ceiace o face confuză şi prolixă [1]). Totuşi motivele legendei noastre se disting uşor. E vorba de zidirea unui pod [2]), care nu poate fi înălţat decît printr'o jertfă omenească. Dar, în mod excepţional, aici victima zidită este însuşi Manoli, care amăgit de soţia lui se'neacă, devenind 'stihie' („telesím") [3]). In special, motivul tipic al inelului căzut în apă — utilizat ca pretext spre a atrage victima la temelia podului — ne permite să identificăm această variantă decadentă cu cea greceaască. Ea este incontestabil imprumutată direct dela Greci şi odată cu dînsa şi numele Manoli, care, în afară de legenda respectivă, e neobişnuit la Ţiganii din Turcia sudică de odinioară [4]). Pentru noi, această povestire ţigănească în proză reprezintă încă o probă despre forţa de expansiune a legendei Meşterului Manoli, din sursă neogreceaască, la popoarele cu care aceştia au venit în contact.

In concluzie, am căutat pîn'aici să stabilim că:

1. *Antroponimul Manole este caracteristic onomasticei greceşti şi în acelaşi timp prezintă fonetism grecesc pur.*

2. *Personajul Manole* — contrar părerii curente — *a fost deasemenea foarte cunoscut în trecut tradiţiei populare greceşti şi legendei-cîntec, de unde mai tîrziu a fost înlocuit cu alte nume.*

Dacă acest autohtonism grecesc al lui Manole — susţinut de noi — se verifică integral, atunci înseamnă că *naşterea baladei al cărei erou e la origine acest personaj, a putut avea loc pe pămînt grecesc.* Dar încă nu-i deajuns aceasta. Fixitatea numelor în produsul folkloric e cu totul relativă şi nesigură; deaceea numai pe baza lor nu putem conchide ceva valabil. In sprijinul hipotezii noastre însă, mai vine un fapt pe care-l credem decisiv:

Dintre toate popoarele din sud-estul Europei, care cunosc balada cu motivul zidirii unei femei, la nici-unul nu

1) „A fi Meşteru Manole" (cf. Zanne, op. cit. VI, 195, supt No. 13652), cu sensul: a fi meşter vestit (Ştefăneşti-Vîlcea); „mai bine să cazi din picioare decît depe mînăstirea lui Manole" (Zanne, ibid. supt No. 13651), cu sensul: mai bine să cazi dintr'o slujbă mică decît dintr'una mare. (Smulţi-Covurlui).

2) Firește în accepţiunea lui de altă dată, nu în cea actuală, din Epir.

3) Alex. G. Paspati, Etudes sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'empire ottoman, Constantinople, 1870, cf. conte 5-ème, pp. 620-625; (textului ţigănesc îi este juxtapusă, pe pagina următoare, traducerea franceză). Această povestire este reprodusă fragmentar de Miklosich, ca mostră de grai ţigănesc pentru „Ţiganii greci", cf. Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas, Wien 1873, III, 12. D. L. Şăineanu (op. cit. pg. extras 10), citînd respectiva legendă ţigănească, după Miklosich, îşi închipue că „desnodămîntul este acelaş caşi al versiunilor neogreceşti", ceiace nu-i just. Din citatul său nu se înţelege nici că Manoli a fost jertfit. Totuşi fiindcă partea citată de Miklosich — deşi numai jumătate din legendă — conţinea tocmai tema noastră, părerea d-lui Şăineanu în legătură cu provenienţa ei neogreacă, n'a dat greş.

4) Cf. Paspati, op. cit. pp. 620, 622. Aflăm aici antroponimul nostru şi în formă adjectivală, însoţind numele Lenga al eroinei: „Manolésker romni" (= nevasta lui Manoli), cf. ibid.

1) O dovadă mai mult că tema Meşterului Manole e de împrumut aici.

2) Legenda chiar şi e cunoscută la aceşti Ţigani sub numele de „povestea podului". Cf. Paspati, op. cit. p. 620-621.

3) Paspati, ibid. p. 622.

4) In lista de antroponime ţigăneşti, dată de Paspati, op. cit. p. 630-631, nu-l aflăm pe Manoli.

aflăm tema epică în simplitatea celei greceşti. Pe lîngă aceasta, cîntecul neogrecesc poartă în el încă unele trăsături de asprime rudimentară, prin care străbate pînă'n vremea noastră, adesea foarte puţin atenuată, ceva din atmosfera de cruzime fatală şi barbară a străvechii credinţe, depe cînd ea era o realitate de fapt, ce stăpînea tiranic sufletul popular. Este, după noi, o netăgăduită dovadă a primitivismului variantei greceşti. Ea apare ca o primă etapă de concretizare în forme poetice durabile a legendei captate deadreptul din din izvorul superstiţiei, fără intermediar. La celelalte naţii — cum e la Romîni, Sîrbo-Croaţi şi Bulgari — balada e mult mai evoluată. Ea ajuns aici la desvoltări estetice superioare, care o aşează printre cele mai desăvîrşite realizări ale eposului popular. La toate aceste popoare însă, observăm în acelaşi timp că schema generală a baladei este tema grecească. *Prin urmare, cu cea mai mare probabilitate, Grecii au fost creatorii cîntecului epic al Meşterului Manoli.*

Dacă sînt puţine şanse ca Romînii să fi dat naştere cîntecului cu motivul jertfei umane puse în temelie, ceeace credem mai presus de îndoială, este *rolul important pe care l-au avut ei la împrăştierea lui în Balcani.* In ce priveşte acţiunea de radiare a lui dela Romîni la Bulgari, marea asemănare dintre variantele romîneşti, în special norddunărene, şi cele bulgăreşti pare concludentă. Apoi, precum am menţionat deja, însuşi numele Manole — aşa de puternic fixat în variantele bulgare — este desigur o probă; căci oricît, în unele variante, el va fi venit şi în chip direct dela Greci, nu poate fi deloc indiferent faptul că numai la Bulgari şi Romîni antroponimul acesta apare foarte consecvent în baladă. Dar o astfel de radiare s'a exercitat şi către Sîrbo-Croaţi, atît prin zidarii aromîni — cum susţine d. Skok — cît şi prin masele de Romîni care s'au deplasat spre nord în perioada marei lor migraţiuni prin Balcani, pînă către sfîrşitul evului mediu. O serie de analogii folklorice — cum e rolul prinţilor Mrnjavčević, paralel pîn'la un punct cu cel al lui Negru Vodă, apoi sentimentul dragostei materne desvoltat amplu şi cu unele detalii identice la Sîrbi şi la Romîni — vine să confirme părerea noastră.

In afară de aceasta, mai vedem o dovadă în expresia

comună care numeşte pe şeful zidarilor în variantele macedoromîne caşi în cele sîrbo-croate ale baladei: mrom. *maimar*, srb. *naimar* sau *neamir*. Acest cuvînt, o alterare a turcescului **mìmar** [1]), înseamnă în l. turc. „arhitect".

Romînii macedoneni l-au primit cei dintîi dela Turci, datorită unui proces de etimologie populară. *Mimar* a fost asociat cu '*mai* [2]) *mare*', comparativul adjectivului '*mare*' [2]), care are adesea şi întrebuinţare substantivală. Dar pelîngă această surprinzătoare asemănare fonetică dintre expresia macedorom. şi cea turcească, a mai contribuit la realizarea fenomenului şi potrivirea de înţeles. La Aromîni, caşi la Romînii din Dacia dealtfel, „mai mare" ca substantiv e sinonim cu 'şef, căpetenie' [4]) ceeace se acordă perfect cu sensul de 'Architekt', 'Baumeister', 'Bauunternehmer' al turc. *mimar* [5]), care e conceput, firește, de popor ca un 'şef de meşteri'. Şi cu acest înţeles chiar îl şi aflăm pe 'maimar' la Macedo-Romîni [6]), însă după cît se pare, deobiceiu referindu-se la profesia clăditului [7]). Iar Nicolaidi, un foarte serios lexicograf al dialectului mrom., ne dă precis sensul de „arhitect" pentru acest cuvînt [8]) In unele părţi, la Aromîni, respectivul cuvînt a urmat cu timpul destinele adjectivului cu care a fost asociat şi cînd mai tîrziu, maĭ > ma, el devine

1) < arab. meĭmar.

2) Astăzi acest adv. de comparaţie sună obişnuit „ma» (Cf. Mihăileanu, Dalametra, Papahagi...), dar tot se mai aude şi supt forma „maĭ" ca în Samarina (Nicolaidis, p. 282) san Cruşova (Obedenaru, cf. glosarul dela finele textelor mrom. p. 360). Cînd s'a fixat însă turc. 'mimar' la Aromîni, se pare că el suna pretutindeni 'maĭ' caşi în drom.

3) Ca probă că turc. mimar s'a statornicit la Aromîni datorită adjectivului 'mai mare, e şi faptul că sensul cuvîntului turc. a trecut şi asupra adjectivului, care astfel, rămînînd tot adj. a devenit un cuvînt nou „maimar" deosebit de comparativul 'mai mare". Cf. Dalametra, Dicţionar macedoromîn, unde îl aflăm cu sensul de: meşter, maestru, abil, îndemînatic, („Am un frate maimar").

4) Cf. P. Papahagi, Basme aromîne, Bucureşti 1905 (ed. Acad. Rom.), p. 11, 70.

5) Radloff, Opît slovarja tjurskich narječij, IV, 2167.

6) I. Dalametra, Dicţionar macedoromîn 1906 (ed. Acad. Rom.). Cf. sg. *maimăr* pl. *maimarĭ*.

7) Cf. exemplul dat de Dalametra: „maimarlu nĭ crui casa"; ca adjectiv însă are un sens mai general. (Vezi nota de mai sus).

8) Κωνστ. Νικολαΐδης, Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης. Ἐν Ἀθήναις 1909. Cf. maimarĭ (pl. maimărĭ).

„mamare“ [1]) caşi adjectivul la comparativ; în altele însă, s'a păstrat pînă azi în forma 'maĭmàr' [2]).

Examinînd 'Cîntecul punţii din Arta'— varianta mrom. a baladei despre zidirea unei femei — observăm că eroul, adică arhitectul, nu-i numit altfel decît „măĭmar“ sau „mamar“. Culegătorii cîntecului acesta scriu cuvîntul supt forma 'măi-mare' sau 'ma-mar' confundîndu-l în chip consecvent cu adj. 'mare' la comparativ utilizat în sensul substantival de 'şef' — confuzie foarte explicabilă de altfel şi foarte uşor de făcut chiar de cunoscători aşa de buni ai dialectului ca d. P. Papahagi şi Obedenaru. Ei îl redau în limba literară pe maimarlu-mamarlu, prin 'mai marele' [3]), iar Schladebach, care transpune în l. germană o variantă macedorom., îl traduce prin „der Älteste“ [4]) ceeace e deadreptul eroare. In realitate, avem a face cu substantivul 'maimar'-'mamar' care înseamnă 'arhitect', 'şeful meşterilor zidari'. Aceasta se vede clar din context, iar pe de altă parte se poate stabili şi în chip comparativ cu variantele neogreceşti — a căror formă e aşa de apropiată de cea macedoromînă. „Maimar“ din varianta aromînă corespunde pretutindeni în balada neogreacă cuvîntului: πρωτομάστορας [5]).

Desprindem cîteva locuri din varianta mrom. spre exemplificare:

„Niveasta-l Giani *maimarlu*...“ [6])

sau aiurea:

1) Cf. P. Papahagi, Din literatura poporană a Aromînilor (în Materialuri Folkloristice, publ. de Tocilescu, vol. II) p. 1041—2.

2) Cf. Dalametra, op. cit., unde aflăm subst. ‚maimar, concomitent cu adjectivul la comparativ: 'ma mare'; cf. asupra cuv. 'maĭmar'—'mamare' şi G. Pascu, Dictionnaire étymologique macédoroumain II, 148 (Eléments turcs).

3) P. Papahagi, Din lit. pop. Arom. p. 1041—2; Obedenaru, Texte macedo-romîne p. 216 sq. In versiunea franceză, Obedenaru îl traduce mai just „le premier maître“; în paranteză însă spune că traducerea 'ad litteram' e „le plus grand“ (cf. ibidem).

4) Erster Jahresbericht des Instituts für rum. Sprache, p. 81: 'Eines Tag's... wusch sich der Älteste das Gesicht'; cf. şi p. 82, 83, în mai multe locuri.

5) Cf. N. Politis, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, p. 144; Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος I, 553, 716; N. Tommaseo, Canti popolari—corsi, illirici, greci, toscani—Venezia 1842, vol. III pp. 178, 180, 181.

6) P. Papahagi, Din Literatura pop. a Arom. (în Mat. Folk. Tocilescu II), p. 1044.

„*Măi-mar-lu* cîndu-şi l[illegible]ţa...“ [1])
„Pi *măi-mar-lu* m[illegible] muntrea...“ [2])
„A *măi-mar-lui* ma-lĭ [illegible]cea:
— *Măi-mare*, s'nu te jĭlĭei...“ [3])
„*Ma-marlu* nă dim[illegible]lă...“ [4])

La Sîrbo-Croaţi deasemenea, în varianta baladei respective, aflăm expresia sub forma „*neimar*“ cea mai des întîlnită. Iată cîteva exemple:

„On podviknu *Rada neimara*...“ [5])
„Tad'se moli *Radu neimaru*...“ [6])
— Bogom brate, *Rade neimare*...“ [7])

Varianta lui Vuk Karaǧić provine din Sîrbia de sud; dar pe acelaş Radu meşter arhitect, îl întîlnim în Bosnia zidind cetatea Tešanj:

„Ondar veli *Rado neimare*...“ [8])

Deasemenea în Herţegovina „Rade neimare“ zideşte podul de peste Dvina.[9]). Nu de puţin interes este faptul că „*neimar*“, în toate exemplele citate pîn' aici însoţeşte pe antroponimul Radu. Deşi de origine slavă, acest nume, dat şefului zidarilor din variantele sîrbo-croate, este caracteristic antroponomasticei romîneşti. Există totuşi unele variante, unde neimar însoţeşte şi alt nume. Astfel într'una, în care este vorba tot despre clădirea unui pod peste Dvina, aflăm:

1) Dr. M. G. Obedenaru, Texte macedo-romîne — Basme şi poesii poporale dela Cruşova — Ed. Acad. Rom. Bucureşti 1891, p. 216, v. 60.
2) Idem, ibidem, p. 216, v. 65.
3) Ibid. p. 216, v. 67-8.
4) P. Papahagi, Op. cit. p. 1041-2; cf. şi Vangeliu Petrescu, Mostre de dialectul macedo-romîn, Bucureşti 1880, II, 88.
5) „...El îl strigă pe Radu şeful meşterilor zidari...“ Cf. Vuk Stef. Karaǧić, Srpske narodne pjesme, Biograd 1895, II, p. 110 v. 58; p. 114 (note); p. 115, v. 179.
6) „Atunci se roagă lui Radu, meşterului mare...“ Vuk Karaǧić, Op. cit. II, p. 116, v. 211.
7) — „Frate întru Domnul, meştere Radule...“ Id., ibid., II, p. 116, v. 212; p. 117, v. 223.
8) „Atunci grăieşte meşterul Radu...“ Fr. S. Krauss, Das Bauopfer bei den Südslaven p. 19 (ap. Arnaudov, op. cit. p. 406).
9) B. Petranović, Srpske nar. pjesme iz Bosne i Hercegovine, Beograd 1870, kn. III, No. 52.

„....Knjigu piše paša Sokolović
Pa je sprema Mitru *neimaru.*
—Ču li mene, Mitre *neimare!*
Hočeš gradit na Dvini Čupriju ?..." [1])
„A da vidiš Mitra neimara..." [2])
„A veli im Mitre *neimare*..." [3]) etc.

Acest cuvînt se găseşte la Sîrbi şi supt forma „naimar":

„Davor jesi, *naimaru* slugo !..." [4])

Sau într'o povestire din colecţia lui Vrčević: [5])

„Ne bismo mogli ni *naimara* platiti, a kamoli sve majstore..." [6]).

În trecut, neimar — naimar era cu mult mai în uz; astăzi a căzut aproape complect în desuetudine. Se află numai în folklorul poetic, în unele izolări, ca o reminiscenţă şi rarcori în onomastica sîrbă ca nume de familie rezultat din ocupaţia de zidar [7]).

Despre acest *naimar — neimar*, care adesea la cazul subiect sună chiar „*neimare*", [8]) credem că s'a fixat la Sîrbo-Croaţi prin Aromîni, modelîndu-se după „*maimar*", „*maimare*".

Nu ignorăm deloc marea influenţă turcească ce s'a exercitat în chip direct asupra limbii sîrbeşti — cu deosebire în Bosnia şi Herţegovina — totuşi înlocuirea expresiei autohtone, de origine veche slavă „graditelj" [9]) cu „neimar" ni

1) „...Paşa Socolovici scrie carte || Şi i-o trimite Meşterului Mitrea.
— M'auzi tu, Meştere Mitreo! || Vrei să clădeşti un pod peste Dvina?..." Iv. Broz i St. Bosanac, Hrvatske narodne pjesme — izd. Matice Hrvatske, Zagreb 1896, I, p. 105, v. 1-4.
2) „...Şi să mi-l vezi pe Meşterul Mitrea..." Ibidem, I p. 106, v. 10, 23.
3) „...Şi le grăieşte lor Meşterul Mitrea..." Ibid. p. 107, v. 57, etc. Cf. şi Kosta Hörmann, Narodne pjesme muhamedovaca u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1888, kn. I, 68 sq.
4) „Vai ţie slugă a meşterului zidar..." Cf. Sr. Stojković, Kraljević Marko, Beograd 1922, p. 473.
5) Vuk Vrčević, Srpske narodne pripovijetke, ponajviše kratke i šaljive. 1868 u Biogradu, p. 185.
6) „Nu l-am putea plăti nici pe arhitect, d'apoi pe toţi meşterii..." Aici apare şi mai clar sensul lui ‚naimar', prin contrast cu ‚majstore'.
7) Ex. Neimarević, Neimarović. Cf. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga, jezika. Izd. Jugosl. Ak. Zagreb.
8) Vezi mai sus.
9) = Arhitect.

se pare că nu s'a putut face decât prin oameni de profesie zidari. Având în vedere paralelismul dintre mrom. ‚*maimar*', ‚*mâimar*', ‚*mâimare*' şi srb. ‚*naimar*', ‚*neimar*', '*neimare*', — care arată o mai mare apropiere fonetică de cuvîntul mrom. decît de cel turcesc — conchidem că aceşti zidari au fost Aromînii. [1] Ca lucrători prin regiunile Sîrbiei meridionale, ei vor fi contribuit la răspîndirea expresiei ‚maimar' în sîrbeşte încă dela începutul expansiunii turceşti în Balcani. Nu trebue uitat însă că la schimbarea: *maimar*>*naimar*, a contribuit şi acţiunea etimologiei populare exercitată de data aceasta pe terenul limbii sîrbeşti. Poporul sîrb a pus în legătură cuvîntul străin ‚maimar' cu cele băştinaşe derivate dela „najam" [2]), ca: '*najmač*', '*najmalac*', 'najemnik' [3]) etc. A favorizat această asociare deasemenea faptul că maimarul era şi el angajat cu plată la lucru, ceeace oferea un punct semantic comun cu expresiile sîrbeşti citate. Că răspîndirea cuvîntului de origine turcească 'neimar' la Sîrbi se datoreşte Aromînilor nu poate fi îndoială. Sîrbii nu sunt dealtfel singurul popor din Balcani cari l-au primit dela aceştia. Tot prin Aromîni l-au primit şi Grecii pe μαϊμάρης [4]) al lor, precum şi Bulgarii pe „*maĭmár*" [5]) sau „*maĭmârin*" [6]) — ceeace se vede clar atît din fonetismul şi accentul acestor cuvinte care-l reproduc exact pe mrom. 'maimar', cît şi din sensul lor de 'arhitect', 'meşter zidar'.

Dar nicăieri această influenţă macedoromînă n'a lăsat urme aşa de adînci ca la Sîrbi, unde aflăm expresia chiar în balada ce are ca subiect superstiţia zidărească a jertfirei unei femei în temelie.

Încheiem aici consideraţiile noastre critice asupra acestor probleme atît de controversabile, relative la geneza şi circulaţia baladei Meşterului Manole în Sud-Estul Europei.

1) Aici ne întîlnim cu d. Skok în acel punct al hipotezei sale pe care dela început i l-am recunoscut ca valabil.
2) Angajament cu plată, tocmire, închiriere, năimire.
3) Tocmit cu plată (într'un serviciu). Cf. Rječnik hrv. ili srpsk. jez. Ak. Jugosl. Zagreb; Vuk Karadžić, Srpski rječnik. Biograd 1898 (III izd.).
4) K. Νικολαΐδης, Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης, p. 274.
5) Najden Gherov, Rječnik na blgarskĭ ĭazik, Plovdiv 1899, III, 44.
6) Id. ibid.

Căutînd să punem în lumină cîteva aspecte speciale ale subiectului — insuficient sau chiar greşit cercetate — am crezut că cea mai bună cale spre a ajunge la aceasta e întrebuinţarea procedeelor folklorice secundate de metoda filologică. Scopul urmărit însă, este pur folkloric, oricît rezultatele pot fi utile şi filologului, în deosebi cele din domeniul antroponomasticei balcanice.

P. Caraman.

Errata.

La sfirşitul notei 1, pg. 79, în loc de „Cf. Migne, Patrologia graeca III, 474" trebue îndreptat:

Cf. Migne, Patrologia Graeca t. XXXV, Grigore de Nazianz III A. 474; cf. şi E. A. Sophocles, Greet Lexicon of the Roman and Byzantine periods, New-York—Leipzig 1888; M. A. Bailly, Dict. grec. fr. Paris 1899.

NOTE LINGVISTICE.

LIMBA LUI CREANGĂ.

Textul Convorbirilor Literare şi al ediţiei dela Iaşi.

Lectura chiar superficială a operei povestitorului moldovan în ediţiile existente ne scoate în evidenţă o lipsă de atenţie, uneori aproape complectă, în ceeace priveşte unitatea limbii proprie graiului vorbit de Creangă. Credem că această unitate, greu de reconstituit astăzi după pierderea manuscriselor, trebue să constitue totuşi preocuparea de căpetenie a editorilor. Intr'adevăr nota specifică a întregii opere a lui Creangă este caracterul ei de povestire. Deosebit de ceilalţi prozatori, la care se surprinde, pe lîngă o tendinţă de literarizare a stilului, şi grija păstrării unui echilibru între diferitele părţi ale compunerii, Creangă are acea libertate în naraţiune provocată de toată spontaneitatea unei povestiri veşnic înoită, în care digresiile, asociaţiile neaşteptate, dialogurile, aparent fără legătură organică cu desfăşurarea acţiunii, şi părţile de lirism crează o tehnică specială opusă celeilalte, caracteristică literaţilor de meserie. Deaceea pe Creangă nu trebue să-l cetim cum l-am ceti bunăoară pe Odobescu, ci trebue să-l auzim povestind. Tot farmecul, neegalat pînă acum, stă tocmai în faptul acesta. Cine va face vreodată analiza estetică a operei sale va trebui să pornească dela acest caracter primordial, din care decurg în chip necesar toate celelalte.

„Moldovenismul" lui Creangă nu apare numai în tipurile create de el sau în mediul înfăţişat ci şi în felul descrierii. La niciun scriitor nu este o mai puternică adaptare a formei la fond ca la povestitorul moldovan, pentrucă niciunul n'a avut talentul să îmbine cu atîta artă conţinutul obiectiv al realităţii cu forma sublectivă a prezentării lui.

Deaceea, după cum nu putem face nicio schimbare în cursul povestirii, tot aşa nu avem dreptul să-i denaturăm limba.

Vom nota cîteva neconsecvenţe întîlnite în textul Convorbirilor Literare şi în ediţia dela Iaşi, pentru a scoate în evidenţă cîteva caracteristice ale limbii lui Creangă şi a stabili un criteriu, după care, credem, trebue să se conducă viitorii editori ai operei lui.

In dialectul moldovenesc şi deci şi în graiul lui Creangă găsim următoarele forme:

1. Substantivele *călcîiu* < calcaneum, *căpătîiu* < capitaneus, sună mold. cu *ă* în ultima silabă. Tot aşa şi *întîiu* < *antaneus. Textul Convorbirilor păstrează în chip constant forma moldovenească. Ediţia dela Iaşi are consecvent pe cea devenită literară *(călcîiu)*, iar celelalte au ambele forme: *călcăiul*, C. L., XV, 2ª, *călcîiul* ed. Kirileanu, pg. 36[12]; *călcăie*, C. L. XV, 449ª, *călcîie*, ed. Kirileanu, pg. 59[25]; *căpătăiu*, C. L., XV, 449ª, *căpătîiu*, ed. Kirileanu, pg. 59[17]; *întăiu*, C. L., XV, 6ª, *întîiu*, ed. Iaşi, pg. 46[14], Kirileanu, pg. 42[6].

2. Moldovanul rosteşte numai *sară*, *samă*, *sacă* (lit. *seară*, *seamă*, *seacă*). Textul Convorbirilor păstrează formele moldoveneşti, însă lasă să se strecoare pe alocurea cîte-un *seară* (XIV, 370ª, 374ª). Ediţia dela Iaşi adoptă în chip aproape constant formele devenite literare. Celelalte ediţii nu prezintă nici în cazul de faţă vreo consecvenţă (ed. Ktrileanu: *Vinerea-Seacă*, pg. 34[17], 102[2], *piatra seacă*, pg. 216[28], dar *Valea Sacă*, pg. 44[27], *Sîmbătă seara*, pg. 31[27], dar *sara*, pg. 242[32]).

3. In deobşte Moldovanul zice *păpuşoiu*. Forma aceasta o găsim foarte des în textul Convorbirilor Literare, totuşi s'a strecurat şi forma *popuşoiu* IX, 286ª; Soacra cu trei nurori, XV, 6ᵇ, Amintiri II.

4. Substantivul *poruncă* şi verbul *porunci* le găsim în textul Convorbirilor Literare atît supt forma aceasta, cît şi supt forma *poroncă*, *poronci*, numai ultima fiind însă proprie limbii lui Creangă: *poruncă*, C. L. XIV, 366ᵇ, *poronca*, XII, 23ᵇ, *porunci*, XII, 24ª, *poronceşte*, XII, 23ᵇ, 25ª, 25ᵇ. Aceeaşi neconsecvenţă o găsim în ediţia dela Iaşi şi în celelalte ediţii ulterioare.

5. In loc de literarul *înfăţişa*, Creangă întrebuinţa constant forma moldovenească *înfăţoşa*. Totuşi în mai toate ediţiile găsim ambele forme (ed. Kirileanu: *se înfăţişează*, pg. 207[26], *se înfăţişază*, pg. 215[4], *se înfăţoşază*, pg. 238[13]).

6. Numele propriu *Neculai* apare în textul Convorbirilor Literare cînd supt forma *Nicolai* (Sfîntul Nicolai, XIV, 367ᵇ: Amintiri I; XII, 26ª: Ivan Turbincă), cînd supt forma *Niculai* (XV, 447ᵇ: Amintiri III). Ediţia dela Iaşi păstrează cu mai multă consecvenţă prima formă. Kirileanu adoptă o singură dată şi *Neculai*, adevărata formă caracteristică graiului lui Creangă (Ivan Turbincă, pg. 192).

7. Verbul *mir* se află în graiul mold. supt forma *mier*. Verbul *mir* < lat. *miror* ar fi trebuit să păstreze în chip consecvent pe *i* neschimbat. Mold. *mier* se explică prin influenţa analogică a formelor cu *i* neaccentuat, la care a fost posibilă schimbarea lui *i* în *e*. Aşa îl găsim în textul Convorbirilor Literare, însă cu aceeaşi neconsecvenţă pe care am întîlnit-o la formele discutate pînă aici: *mieram*, XV, 2ᵇ, *mier*, XIV, 373ᵇ, *mierare*, XV, 10ᵇ, alături de: *mir*, XV, 445ª. Aceeaşi lipsă de uniformitate o constatăm şi în ed. dela Iaşi: *mierare*, I, pg. 59[16] şi *miri*, I, pg. 71[10]. Celelalte ediţii au cînd forma *mier*, cînd forma *mir* (ed. Kirileanu: *mier*, pg. 30[33] alături de *mirare*, pg. 47[40]).

8. Verbul *trimite* sună în mold. *trimete*. Supt această formă îl găsim în textul Convorbirilor Literare: *trimes*, XV' 10ª, *trimeată*, XV, 456ª. Alături însă aflăm şi forma *trimite*, XV, 8ª, *trimită*, XV, 447ª, „...să-l *trimită*...", XIV, 367ᵇ, „...să *trimită*...", IX, 456ᵇ. In ed. dela Iaşi predomină forma literară *(trimite)*. Numai în rare cazuri se află şi forma mold.: *trimeată*, I, pg, 8[19]. In celelalte ediţii domneşte aceeaşi neconsecvenţă (ed. Cartea Rom.-Kirileanu: *trimită*, pg. 56[25], alături cu *trimeată*, pg. 22[41]).

9. *apropie-apropia*: „Dar nu se poate *apropie* nime de cerb...", ed. Kirileanu, pg. 219[18] (Harap Alb, în partea îndreptată după manuscrisul lui Creangă).

10. *ave-avea*: Textul Convorbirilor Literare are pretutindeni forma mold. *ave* pentru formele compuse cu infinitivul şi uneori şi pentru imperfectul ind. pers. 3 sg.: „...cîte zilişoare oiu *ave*...", XII, 25ᵇ (Ivan Turbină); „Ba dac-aş *ave* mai multă putere... ţi-aş scoate ochii...", XII, 29ª (Ivan Turbincă); „pe bunicu n'*ave* cine-l înştiinţa...", XIV, 374ᵇ (Amintiri I); „Cucoana atunci cu toată bunăvoinţa ce *ave* se lehămeteşte...", XII, 258ᵇ (Povestea unui om leneş). In ed. Kirileanu găsim şi forma din C. L.: „De-aş *ave* eu atîţia gonitori în ocol...", pg. 105[32]) (Moş Nichifor Coţcariul).

Dar în chip mult mai consecvent întîlnim forma lit. *avea*, aşa cum se află ea în ed. dela Iaşi.

11. *be-bea:* „Şi ajungînd la izvor, odată şi începe a *be* hîlpav la apă rece; apoi mai boncăluieşte şi iar mai *be* cîte un răstimp şi iar mai boncăluieşte şi iar mai *be*, pînă ce nu mai poate", ed. Kirileanu, pg. 223[17-18] (Harap Alb, în partea îndreptată de editor după manuscrisul lui Creangă). Totuşi nici acum editorii n'au arătat mai multă consecvenţă în alegerea formei caracteristice limbii lui Creangă. Aşa la pg. 218[11-13] ed. Kirileanu are *bea*: „...începe a *bea* lacom la apă...", „...şi iar mai *bea* cîte un răstimp...", iar la pg. 249[18] întîlnim din nou forma din C. L.: „...încep a mînca cu toţii la pîne goală şi a *be* apă rece din fîntînă...".

12. *dispăre-dispărea:* „Această floare a început a *dispăre* din grădinile şi ţarinile noastre", C. L., XV, 314[a] (Popa Duhu); la fel şi în ed. Kirileanu. Ed. dela Iaşi are forma lit. *dispărea*.

13. *dure-durea:* „Las dacă v'a *dure* capul", C. L., XV, 285[a] (Soacra cu trei nurori). Ed. dela Iaşi: *durea*, formă pe care o găsim şi în celelalte ediţii.

14. *mînie-mînia:* In C. L. găsim prima formă: „In care cămeşă s'a mîniet, într-aceea s'a *desmînie*", XV, 455[a]. Ed. dela Iaşi are în chip consecvent a doua formă. Kirileanu adoptă forma din C. L.

15. *păre-părea:* „Dar dacă din întîmplare ar sări stupitul înspre Golia, cum ţi s'ar păre?...", C. L., XV, 315[b] (Popa Duhu). Celelalte ediţii au forma *părea*, luată din ed. dela Iaşi.

16. *pute-putea:* „...cît îi *pute*", C. L., IX, 286[a] (Soacra cu trei nurori); „Acuş te-oiu otînji cu ceva, de nu te-i *pute* hrăni în toată viaţa", C. L., XV, 458[a] (Amintiri III); „...de nu l-or *pute* scoate din mîna mea tot neamul strigoilor...", C. L., XV, 5[b] (Amintiri II); „Lapte, brînză, unt şi ouă de-am *pute* sclipui să ducem în tîrg", C. L. IX, 284[a] (Soacra cu trei nurori); „Se zămorea şi ea sărmana cum *pute*", C. L., XII, 29[a] (Ivan Turbincă). Toate ediţiile ulterioare au transcris formele ed. dela Iaşi, care are pretutindeni *putea*. In ed. Kirileanu întîlnim şi form *pute*, pg. 71[31] (Amintiri III).

17. *şede-şedea:* „Intr'o zi fiind Irinuca dusă în sat şi avînd obiceiu a *şede* uitată...", C. L., XIV, 374[b] (Amintiri); „...să poată *şede* şi împăratul...", XII, 30[b]. Toate ediţiile au adoptat forma *şedea* din ed. dela Iaşi.

18. *tăie-tăia:* „...şi fără să dejuge boii, începe a *tăie* copacul...", C. L., IX, 455[a] (Dănilă Prepeleac). Ed. dela Iaşi: *tăia*. Celelalte ediţii s'au conformat textului ed. dela Iaşi.

19. *ţine-ţinea:* „...luă hotărîre nestrămutată a *ţine* feciorii şi viitoarele nurori pe lîngă sine...", C. L., IX, 283[a] (Soacra cu trei nurori). Ed. dela Iaşi şi toate ediţiile ulterioare au forma *ţinea*.

20. *vede* (corect *vide)-vedea*: „Am o singură fată ş'oiu *vede* eu pe cine mi-oiu alege de ginere", C. L., XIV, 367[a] (Amintiri I); „...Cînd veţi *vede* uriciunea pustiirii stînd la locul unde nu se cade să stee...", C. L., XV, 314[a] (Popa Duhu); „Ş'apoi mai are cînd *vede*?", C. L., IX, 340[b] (Capra cu trei iezi); „...nu mi s'a mai dat a *vede*", C. L. XV, 450[a-b] (Amintiri III); „...las că-i *vede* tu...", C. L., XV, 457[b] (Amintiri III). Totuşi găsim şi forma a doua *vedea* (XV, 446[b]), însă mult mai rar decît pe cea dintîiu. In ed. dela Iaşi este şi *vede* (pg. I, 105[11]), predomină însă forma a doua. Aceeaşi neconsecvenţă o întîlnim şi la celelalte ediţii.

21. *vre-vrea:* „...cică a prins nişte iepuroi şi *vre* să-i jumulească...", C. L. XII, 25[a] (Ivan Turbincă); „Dee-şi şi ea dacă *vre*", C. L., XII, 31[b] (Ivan Turbincă). In chiar acelaşi text se află şi forma a doua *vrea*: „...vine şi moartea şi *vrea* numai decît să între la Dumnezeu...", C. L., XII, 27[a] (Ivan Turbincă) (v. şi pg. 22[b], 23[b], şi IX, 457[a]). Celelalte ediţii, reproducînd textul ed. dela Iaşi, au mai mult forma a doua.

22. Pers. 3 sg. şi pl. conjunctiv prezent a verbelor de conjug. I *dau*, *iau*, *stau* sună în cea mai mare parte a graiului moldovenesc *dee*, *iee*, *stee*, iar verbul *iau* are următoarele forme la prezentul indicativ: *ieu*, *iei*, *ie*, *luăm*, *luaţi*, *ieu*. Textul Convorbirilor Literare nu prezintă nici în cazul de faţă o strictă uniformitate, totuşi formele moldoveneşti sînt în majoritate. Aceeaşi lipsă de uniformitate o găsim şi în ediţia dela Iaşi, în care însă predomină formele literare *dea*, *ia*, *stea*: „[Părintele] sfătuia pe oameni să-şi *dee* copiii la învăţătură", C. L., XIV, 365[b] (Amintiri III). Ed. dela Iaşi, pg. 2[11]: *dea*; „...Are de gînd [Mecetul] să vă *dee* drumul degrabă?", C. L., XV. 458[a], ed. dela Iaşi, pg. 107[23]; dar chiar pe aceeaşi pagină se află şi forma *dea*: „...Ioan să mai *dea* un irmilic lui Pavel....", C. L., XV, 458[a], ed. dela Iaşi, pg. 107; „...tot chef şi voie bună să vă *dea* Domnul...", C. L. XV, 453[b], ed. dela Iaşi, pg. 94 (Amintiri III); „...îmi *ieu* căciula...", C. L., XV, 9[a] (Amintiri II), ed. dela Iaşi, pg. 55[3, 7, 9]: *iau*; „...banii

nu se *ieu* din drum...", C. L., XV, 455[b] (Amintiri III), ed. dela Iaşi, pg. 100[13]: *iau;* „Nu cumva ai pofti să-mi *iei* viţica...", C. L., XV, 9[b] (Amintiri II), ed. dela Iaşi, pg. 57[22]: *iai;* „Dascăle Trascăle, be-he-he! dracul să te *ie*", C. L., XV, 449[b] (Amintiri III), ed. dela Iaşi, pg. 83[16], are aceeaşi formă; „... îşi *ie* drumul...", C. L., XV, 9[b] (Amintiri II), ed. dela Iaşi, pg. 57[6]: *ia;* „...[mama] îmi *ie* toate hainele...", C. L., XV, 13[a] (Amintiri II), ed. dela Iaşi, pg. 66[17]: *ia;* „Oşlobanu *ie* atunci lemnele...", C. L., XV, 449[b] (Amintiri III), ed. dela Iaşi, pg. 83[8], are aceeaşi formă; „Gîtlan... *ie* un pahar...", C. L., XV, 454[b] (Amintiri III), ed. dela Iaşi, pg. 97[11], are aceaşi formă; „...se *ia* după mine...", C. L., XV, 12[b] (Amintiri II), ed. dela Iaşi, pg. 64[25]; „...[mătuşa Măriuca] se *ia* la ciondănit cu mama...", C. L., XV, 9[a] (Amintiri II), ed. dela Iaşi, pg. 55[16]; „...însă vai de omul care se *ia* pe gînduri!", C. L., XV, 2[b] (Amintiri II), ed. dela Iaşi, pg. 36[5]; „...nu cumva să-mi *iee* tata ciubotele...", C. L., XV, 4[a] (Amintiri II), ed. dela Iaşi, pg. 41[24]: *ia.*

Observăm că la pers. 3 sg. a prezentului indicativ dela conjug. reflexivă textul C. L. are aproape în chip consecvent forma literară *ia (se ia).* Aceasta s'ar putea explica prin faptul că însuşi Creangă va fi întrebuinţat-o astfel în scris, pentru a evita o bizară împreunare între forma *se* devenită literară şi cea moldovenească *ie,* care ar fi produs o impresie cu totul neplăcută atît din punct de vedere vizual cît şi auditiv. Poate grija de a face cuvenita deosebire între *să* ca formă a conjunctivului şi pronumele *se* l-a determinat să renunţe în cazul de faţă la transcrierea fidelă a unei rostiri proprii graiului său, în care aceste două forme sînt identice ca fonetism.

23. Pers. 3 sg. prez. indicativ dela verbul *a ieşi* a păstrat pe *ă* final în mold. contrar de ceeace s'a întîmplat în graiul muntenesc, unde, din cauza înmuierii lui *s, ă* s'a prefăcut în *e* (pt. detalii v. Philippide, *Originea Rominilor* II, pg. 50). In textul Convorbirilor găsim reprezentate ambele forme: „Apoi capra *iese* şi se duce în treaba ei...", IX, 339[b]; „...ş'apoi *iese* şi-şi caută de drum", IX, 347[a]; „...*iesă* teafăr şi de-acolo...", IX, 403[a]; „Apoi *iesă* şi de-acolo...", IX, 404[a]. Aceeaşi neconsescvenţă caracterizează şi celelalte ediţii (Kirileanu: *iese,* pg. 125[6], 127[8]... alături de *iesă,* pg. 211[1, 12]).

24. Pers. 3 sg. şi pl. prez. conjunctiv dela verbul *a lăsa* sună în mold. *să lese* (lit. *lase*). Textul Convorbirilor păstrează forma mold. Ediţiile ulterioare au şi forma literară *lase* (ed. Kirileanu, pg. 207[11]).

25. Pers. 3 sing. şi pl. prez. conjunctiv dela verbele *pun* şi *spun* sună în graiul moldovenesc *să puie* şi *să spuie.* Aşa le întîlnim şi în textul Convorbirilor şi în acel al ediţiei dela Iaşi. Celelalte ediţii au uneori şi forma literară: *să spună* (ed. Kirileanu, pg. 185[28]).

26. Participiul trecut pasiv dela verbele al căror *-á-* precedat şi urmat de *i* s'a schimbat în *-é-* are în mold. forma *-ét (tăiét),* supt influenţa analogică a formei de plural *tăiéte.* Fenomenul se întîlneşte cu mai multă sau mai puţină consecvenţă şi în alte dialecte, însă el constitue mai ales o caracteristică a regiunilor moldoveneşti (pentru detalii v. Philippide, *Orig. Rom.* II, pg. 18-20). In textul Convorbirilor Literare marea majoritate o are forma moldovenească: *închiet,* XV, 453[a]; *încheetă,* XIV, 368[b], *miniet,* XV, 455[a]; *spărietă,* IX, 285[b]; *tămîet,* XV, 453[a]...; se găsesc însă şi destule forme terminate în *-át: împrăştiat,* XIV, 374[a]; *înfuriat,* XV, 457[b]; *lăfăiată,* IX, 286[a]; *mîngîiată,* IX, 283[a]... In ediţia dela Iaşi predomină forma literară. Ici şi colo dacă întîlnim şi forma moldovenească: *tămîet,* I, pg. 93, *închiet,* I, pg. 93... Toţi ceilalţi editori întrebuinţează cînd forma din textul Convorbirilor, cînd pe aceea din ediţia dela Iaşi (v. Gr. Gr. Scorpan, *Ediţiile lui Creangă, Rev. Crit.,* 1929, pg. 189-203). Probabil că însuşi Creangă, supt influenţa scriitorilor munteni şi a unora dintre Moldoveni, lăsa să se strecoare forma *-át.* Totuşi editorii actuali, în lipsa manuscriselor, trebue să uniformizeze limba în sensul graiului viu aşa cum se vorbeşte în Moldova şi cum desigur îl va fi vorbit şi Creangă.

Toate aceste neconsecvenţe, datorite de multe ori lui Creangă însuşi, constitue o piedică greu de învins pentru acel care vrea să ne dee o ediţie bună. Dacă s'ar fi păstrat ms. autograf, munca editorului ar fi fost cu mult uşurată. Avînd însă astăzi numai textul Convorbirilor Literare şi al ediţiei dela Iaşi, sîntem nevoiţi să stabilim un criteriu, arbitrar numai în aparenţă, în realitate fiind singurul valabil. Anume, dacă alături de o formă aşa zisă muntenească, devenită literară, care este în majoritate, găsim una specifică graiului moldovenesc, trebue să adoptăm în chip consecvent pe cea din urmă, ea fiind şi proprie limbii lui Creangă, căci nu trebue să pierdem din vedere caracterul de povestire

verbală, care predomină în toată opera sa, atît în Amintiri, cît şi în poveştile propriu zise. Evident că acestei norme i se poate aduce o restricţie. Sînt forme moldoveneşti care apar în chip cu totul sporadic şi care pot fi înlocuite cu cele literare, fără a denatura prin aceasta limba caracteristică lui Creangă. De felul acestora găsim pers. 3 sing. imperfect *ave* (pt. avea), C. L., XIV, 374[b] (Amintiri I), forma 2 *casăi* (lit. *casei*) „mijlocul *casăi*", C. L., IX, 286[a] (Soacra cu trei nurori), pronumele personal pers. 3 *să* (recte *sî*, pt. lit. *se*): „Aşa *să* munci biata noră...", C. L., IX, 284[a].

In orice caz, oricare ar fi formele pe care le-ar adopta un editor ca fiind mai proprii limbii lui Creangă, — şi în privinţa aceasta tendinţa către moldovenizare este de preferat celeilalte de muntenizare —, ele trebue să fie întrebuinţate cu cea mai mai mare consecvenţă.

Gr. Gr. Scorpan.

ACEST(A).

Se ştie că limba actuală întrebuinţează forma *acest* înainte şi forma *acesta* după substantiv. In textele vechi varianta cu *-a* apare des şi înaintea substantivului. Dicţ. Acad. I, 1, pag. 15, col. 2 şi 16, col. 1 citează exemple din Cazania lui Varlaam şi Cuvinte din bătrîni. Uzul acesta era foarte răspîndit în vechea romînă, cum se vede, bunăoară, dintr'un document cîmpulungean, depela sfîrşitul secolului XVII (a. 1687): *„cănd*ŭ *s'au făcut*ŭ *acesta zapis*ŭ" *(Codrul Cosminului* I [1924], pag. 101, r. 17 de sus). Vorbirea populară continuă să păstreze pînă astăzi starea de lucruri de-acum cîteva veacuri. Astfel la Tecuciu am auzit de nenumărate ori propoziţii ca acestea: ***aista vin îi tare bun, aista băiet îi duşman la casa omului*** ş. a. Trebue adăugat amănuntul, desigur interesant, că numai forma masculină a pronumelui în discuţie se bucură de întrebuinţarea arătată aici; textele vechi, dimpotrivă, nu fac deosebire între feminin şi masculin (cf. Dicţ. Acad. I, 1, pag. 15, col. 2). Deasemenea este bine să se remarce că limba populară nu posedă ambele forme ale lui *acest*, ci numai pe aceea cu *-a*; aşa se explică menţinerea uzului vechiu. Situaţia n'are nimic curios,

din contra pare a fi conformă cu spiritul limbii noastre: poporul pune obişnuit substantivul înaintea adjectivului; deaceea în graiul lui n'avea cum să se diferenţieze cele două forme ale lui *acest*. Cînd însă vorbitorul e stăpînit puternic de afect, ordinea regulată a cuvintelor se inversează, şi adjectivul, asupra căruia trebue să se stărue în mod special, precedează substantivul.

Cele spuse despre *acest(a)* sînt valabile şi pentru *acel(a)*.

Nici Tiktin, nici Dicţ. Acad. nu amintesc de întrebuinţarea populară a variantelor cu *-a*. In schimb S. Puşcariu, ocupîndu-se în *Dacoromania* II, pag. 43 din alt punct de vedere de această chestie, arată că deosebirea dintre *acest* şi *acesta*, *acel* şi *acela* nu s'a răspîndit pretutindeni în Dacia. Cf. şi S. Puşcariu, *Studii istroromîne* II, pag. 163.

AIURI.

— Participiul trecut al acestui verb, explicat în Dicţ. Acad. I, 1, pag. 79, col. 1 prin „1°. Hagard, (l'esprit) égaré; 2°. (Avec) le regard errant", începe a fi confundat cu frc. *ahuri* 'zăpăcit, năucit, uluit'. Numai aşa se pot înţelege fraze ca următoarele: ***„După un concediu de 30 zile, petrecut la Bucureşti, aiuriţi de zgomot..."*** (Gh. Brăescu, *Adev. liter*, dela 25 Dec. 1926, pag. 4, col. 2). Sau: ***„Tinerii ieşiţi depe băncile şcolii vor rămîne aiuriţi, ca în altă lume"*** (Sorin T. Pavel, *Viaţa Romînească*, Nov. 1926, pag. 274–5). Evident că între cuvîntul romînesc şi cel franţuzesc nu există nicio legătură etimologică. Totuşi identitatea fonetică aproape completă şi o vagă asemănare semantică au produs uşor această etimologie populară, care tinde să se răspîndească. Intr'adevăr, dela ***aiurit*** = frc. ***ahuri*** s'a format un adjectiv ***aiuristic***, cu sensul de 'ciudat, curios, abracadabrant'. Acest cuvînt nu l-am întîlnit încă prin publicaţiile cercetate de mine, dar l-am auzit şi-l aud adesea în gura unor oameni, despre care se spune, deobicelu, că sînt culţi: ***o piesă (de teatru) aiuristică*** (depildă ale lui Pirandello), ***un individ cam aiuristic*** ş. a. Avem aici un caz de 'derivare semantică', similar cu frc. *fermer*, pe care, după spusele lui Gilliéron, Francezul îl simte ca un derivat dela *fer* 'fier', sau cu exemplul citat de mine *(Introducere în studiul limbilor romanice*, Iaşi 1932, pag. 203, nota), tot după Gilliéron, şi anume: ***les maisons se sèment sur la plaine***, în care *se sèment* ţine, de fapt, locul lui ***s'essaiment***.

Fenomenul descris aici face progrese, în sensul că şi alte forme ale verbului *a aiuri* încep să se confunde cu frc. *ahurir*. După ce redactasem acest articol, am cetit romanul *Domnul Negoiţă* de T. Teodorescu-Branişte, unde am găsit (la pag. 61) fraza *„Faci pe şmecherul cu mine? Vrei să mă aiureşti? Păi atunci întoarcem foaia, amice... şi-o să-ţi pară rău...“* Să se compare şi următoarele exemple: *„O secătură, un aiurit, o haimana“* (I. Peltz, *Cuvîntul liber* dela 19 Mai 1934, pag. 5, col. 1); *„să aiurească lumea, ca politicieni de modă nouă“* (O. Livezeanu, *ibid.* pag. 4, col. 5).

ALA-BALA.

Afară de înţelesul notat în Dicţ. Acad. I, 1, pag. 90, col. 1, expresia *ce mai ala-bala* are şi pe acela de 'ce mai la deal, la vale', 'ce să mai lungim vorba', etc. Cu acest sens am auzit-o şi o aud la Buzău mult mai des decît cu primul, care mi se pare secundar. Căci punctul de plecare este de căutat în formula recitată de copii înainte de a începe jocul de-a mija sau de v'aţi ascunselea, spre a vedea cine trebue să mijească: *Ala-bala, portocala, Ce-ai mîncat, de te-ai umflat*, etc. Fiind împrumutată din limbajul copiilor, expresia păstrează încă ceva din tonul uşor ironic, familiar, pe care îl va fi avut, la început de tot, într'o măsură însemnată. *Ce mai ala-bala*, cu înţelesul înregistrat de mine, vrea să zică: 'Dece să mai pierdem vremea recitînd formula ştiută; mai bine să începem jocul fără ea, dintr'o dată, prin bună înţelegere'. Celălalt sens, redat de Dicţ. Acad. prin 'quoi de nouveau?' [1]), pare că provine din acela mai general de 'ce mai faci?' (cf. *ce mai veste, poveste?*, care înseamnă şi una şi alta): oamenii maturi şi-au pus unul altuia întrebarea aceasta în graiul copiilor, ca şi cum ar fi vorbit cu dînşii ('ce faceţi: vă mai jucaţi de-a mija, mai spuneţi ala-bala, că să vedeţi cine trebue să mijească?'); de aici nuanţa glumeaţă, ironică.

In ce priveşte originea, pe care Dicţ. Acad. o consideră necunoscută, cred că nu poate fi vorba de o etimologie propriu zisă. Cuvintele întrebuinţate de copii în jocurile lor sînt foarte adesea creaţiuni proprii, fără înţeles, menite numai să redea prin sunete anumite impresii momentane şi să satisfacă nevoia de

1) Cf. şi I. Peltz, *Calea Văcăreşti*, vol. I, pag. 30: *„Ei, ce mai ala-bala, copii? se adresa el...“*.

ritm înnăscută în om. Ce etimologie poate avea formula *uniele, dodiele...*, pe care o spun copiii (la Tecuciu) exact în aceleaşi împrejurări ca *ala-bala, portocala...?* [1]) Evident că niciuna, măcarcă primele silabe ale celor două cuvinte conţin neîndoios numeralele *unu*, resp. *doi*. Dacă ţinem cu orice preţ să explicăm pe *ala-bala*, nu văd ce legătură poate avea cu *alandala*, la care trimete Dicţ. Acad.: aceste două expresii seamănă între ele numai formal (au acelaşi număr de silabe şi aproape aceleaşi sunete); semantic însă ele se deosebesc, ba chiar se contrazic. Eu cred că copiii au pornit dela primele litere ale alfabetului (*a* şi *b*), cărora le-au adăugat altele, de preferinţă pe *a*, care este cel mai plin şi, prinurmare, cel mai armonios dintre toate sunetele. Ipoteza mea îşi găseşte confirmarea în formula deja citată: *uniele, dodiele*,[2]) care are la bază numărătoarea obişnuită. Numeralele şi literele alfabetului se aseamănă între ele prin faptul că formează un sistem bine definit, în care fiecare element îşi are locul său riguros determinat. Să nu uităm că la jocul copiilor de v'aţi ascunselea avem a face, în realitate, cu o numărătoare: fiind mai mulţi participanţi, ei trebuesc socotiţi în mod exact, pentru a se şti ce rol revine fiecărula. Copiii sînt conştienţi de acest lucru şi deaceea pot aranja de mai înainte, ţinînd sama de numărul jucătorilor şi de numărul cuvintelor din formulă, cine să cadă în cursă, cine să mijească adică.

Ulterior am găsit la Gib. Mihăescu, *Adev. liter.* dela 30 August 1931, pag. 3 un pasaj care confirmă şi mai bine spusele mele: *„Insfîrşit, ce mai ala-bala, femeile toate cu ochii după mine“*. Aici se vede foarte clar că *ce mai ala-bala* înseamnează 'ce să mai lungim vorba', între altele şi din cauza introducerii 'însfîrşit': eroul întîmplării parcă ar fi ajuns la capătul povestirii sale (sau cel puţin la capătul unui anumit epizod) şi deaceea crede că nu mai este nevoe să înşire detaliile pe care

1) R. Huss, *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* LVI (1933), pag. 318 urm. discută un 'Abzählreim' săsesc (din Transilvania), care începe la fel cu al nostru şi ar avea origine romană (prin intermediu franţuzesc). Primele cuvinte din formula latinească primitivă le reconstitue Huss astfel: *unicum, dunicum*.

2) Iată cum sună în întregime această formulă recitativă (la Tecuciu): *Uniele, dodiele, Caraiene, caracaş, Prinde popa iepuraş, Dă'n deal, dă'n vale, Dă cu nasu'n ieşitoare. Caraiene* şi *Caracaş* ar putea fi numele proprii respective (în oraşul Tecuciu trăia pe vremea copilăriei mele un medic *Caraiani*, căruia aproape toţi oamenii îi spuneau *Caraiene*).

ascultătorul le înțelege oarecum dela sine. Tot așa la I. Peltz, *Viața Românească* dela 31 Decembrie 1933, pag. 12: *„Beșivanul de Tase a fost toată viața lui—ce mai ala-bala?—omu' de paie al fostului"*, unde formula noastră este aproape sinonimă cu 'pe șleau, deschis, sincer' (adică 'dece să mai vorbim pe înconjur, pe ocolite?').

O expresie înrudită oarecum cu cele pomenite, mai ales din punctul de vedere al chipului cum au putut lua naștere *ala-bala* și *uniele, dodiele...*, este *una două* în fraze ca acestea: *una două, mi-i foame; una două, în brațe* (la adresa copiilor mici, care vor să fie purtați mereu în brațe); *una două, la cinematograf*, etc.

ARDE.

In *Arhiva* XXXIII (1926), pag. 288 am explicat locuțiunea *Radu l-a chemat* 'a fugit, a șters-o repede' drept rezultatul unei etimologii populare (glumețe, adaug acum), pe care limba familiară a făcut-o, din pricina asemănării fonetice, între n. pers. *Radu* și vb. *rad* (din expresia *a rade putina*).[1]) O întărire a explicației mele găsesc în următorul pasaj din I. C. Vissarion, *Adev. liter.* dela 9 Martie 1930, pag. 3, col. 4: *„—Arsene te cheamă! Bogdaproste, zise cel cu cărțile, luînd repede banii și vîrîndu-i în buzunarul pantalonului"*. *Arsene te cheamă* însemnează același lucru ca *te-ai ars (=te-ai fript, te-ai pîrlit)* 'ai pierdut' (cf. Dicț. Acad., I, 1, pag. 233, col. 2 mijloc): e vorba de doi oameni care joacă în cărți; unul, pungaș de meserie, înșeală pe celălalt, cîștigîndu-i toți banii și anunțîndu-i acest lucru prin expresia citată. Situația este identică în ambele cazuri: între verbul din locuțiunea obișnuită și un nume propriu, care se aseamănă din punctul de vedere al sunetelor, vorbitorul a

1) A. Graur, *Bulletin linguistique* (publié par A. Rosetti), II (1934), pag. 183 se gîndește la țig. *rad-* (imperativ *rade*) 's'en aller', fără a discuta însă mai amănunțit chestia și fără a dovedi, înainte de toate, că acest verb este băștinaș sau cel puțin foarte vechiu în limba țigănească. Eu sînt dispus, mai degrabă, să-l consider ca un împrumut din românește. Derivația sinonimică *tunde-o! (=rade-o!*, adică *Radu să te cheme!*), pe care o invoacă Graur, *loc. cit.*, s'a născut, evident, ulterior, după cum tot ulterior s'a produs în mintea indivizilor vorbitori legătura dintre cele două sensuri ('a curăți cu cuțitul, cu cărămida, etc.' și 'a bărbieri') ale verbului *rad*: s'a pornit dela 'a curăți' (sinonim cu 'a spăla... putina'), și s'a ajuns la 'a bărbieri', iar apoi, ca să nu zic imediat, s'a înlocuit *rad* (socotit identic cu 'bărbieresc') prin înrudițul *tund*.

stabilit cu voință un raport etimologic, neexistent în realitate, cu scopul de a realiza anumite efecte stilistice.[1])

Tot aici aparține, întrucît s'a născut într'o situație psihologică asemănătoare, locuțiunea *să te ții, Pîrleo!* 'pe-aici ți-i drumul', care are numeroase variante (v. Tiktin, pag. 1170, col. 1): unul care 'se pîrlește', 'se frige' sau 'se arde', adică se pîcîlește, se înșeală ori este înșelat, caută să scape cît mai repede din încurcătură, după cum unul care se arde ori se pîrlește în sensul propriu al cuvîntului își retrage cît poate mai iute degetul, mîna, etc. aflate în primejdie. Singura deosebire dintre această expresie și celelalte două este că aici numele *Pîrlea* s'a derivat (cu voință!) din verbul a cărui întrebuințare figurată a dat naștere particularității stilistice, pecînd la celelalte numele propriu a fost luat din tezaurul onomastic al limbii.[2])

Înrudite cu expresiile de mai sus, supt raportul formației stilistice sau numai al înțelesului, sînt următoarele două: *(și) să te duci, Duluță* 'a luat-o la fugă, a șters-o, a tulit-o' (apare des la Alecsandri, Creangă și alți scriitori moldoveni) și *șterge-o, Filipe!* 'du-te!', 'ras neras, caută-ți de drum!' (G. F. Ciaușianu, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea*, în Memoriile Academiei Române, Secț. liter., Ser. III, Tom. V, București 1931, pag. 175,

1) Cît de vie este activitatea... etimologică în limbajul popular probează și faptul următor. Se știe că, vulgar, verbul *a arde* însemnează, între altele, și 'a face aluzie': *arde-l, birjar!* spun foarte des mahalagiii de toate speciile, cînd vorbitorul vrea să lovească (să 'atingă', adică să 'ardă cu vorba') pe unul din cei prezenți, cu înțelesul de 'fii atent, căci în tine bate', 'pricepe aluzia', etc. (ca popularul, mai precis țărănescul *pilda plăcinta*, la Tecuciu *childa plăcinta*, care are exact același sens, dar cu o pronunțată nuanță de batjocură; tot la Tecuciu și în condiții psihologice asemănătoare am auzit *a umbla cu sula în buzunar* 'a face ironii', adică 'a împunge, a înțepa... cu sula limbii'). Ei bine, numele propriu *Arsene* este întrebuințat și cu însemnarea aceasta, cum rezultă din M. Celarianu, *Polca pe furate*, pag. 226: *„—Uitați, Excelență, cum e vorbirea că stă chestiunea.... Am să fiu scurt, ca să nu vă răpesc prea mult din timpul atît de prețios al Excelenței Voastre. (Înțelegi.... arsene!....)"*. Cuvintele puse în paranteză constitue explicația pe care o dă autorul scrisorii pentruca adresantul să priceapă ironia. Punctul de plecare al modificării semantice 'ard' ⇒ 'fac aluzie, ironizez' este foarte ușor sezisabil și deaceea n'are nevoe de nicio lămurire. Cît despre adaosul *birjar!*, cred că trebue să pornim dela zicătoarea *a bate șeaua, să pricească iapa*: călărețul, care din cînd în cînd mai dă și în șea, fiindcă s'a săturat să bată mereu un cal prea leneș, prea slab sau prea bătrîn, a fost înlocuit prin birjar în graiul mahalagiilor, potrivit condițiilor de viață specific orășenească.

2) În calendarul ortodox există doi sfinți *Arsen(i)e: Arsenie cel Mare*, pomenit la 8 Maiu, și *Arsenie*, arhiepiscop de Corfu, prăznuit la 13 Decembrie. Despre un al treilea Arsenie, Dr. Gherasim Timuș, *Dicționar aghiografic*, București 1898, după care reproduc aceste date, nu ne spune decît că a murit la 19 Ianuarie (ce an?).

s. v. *Filip*). In ambele figurează cîte un nume propriu, fictiv sau real. Cu privire la *Filip* nu încape nicio discuţie. Cel mult ar trebui arătat dece limba l-a ales, din bogata onomastică populară, tocmai pe el şi nu pe altul. Cred că rolul hotărîtor în această alegere l-a jucat existenţa vocalei *i* în cele două silabe ale numelui *Filip*: se ştie că *i* trezeşte în mintea noastră imaginea unor lucruri mici, delicate, etc. (cf. O. Jespersen, *Symbolic value of the vowel i*, ap. Leo Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, München 1929, pag. 53 urm.). In cazul de faţă acest sunet simbolizează mişcarea măruntă şi repede a paşilor, asemănătoare cu fuga cinilor izgoniţi pentrucă au făcut vreo stricăciune (să se compare *a pleca* sau *a se duce cu coada între picioare*, despre cîini, dar şi despre oameni, şi mai ales, deşi oarecum în alt sens, *lip! lip!* sau *lipa! lipa!*, explicat bine de I.-A. Candrea, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat* prin 'imită zgomotul produs de tîrîtul picioarelor sau încălţămintei' şi care este identic, în ce priveşte sunetele, cu silaba finală a numelui *Filip*). Celălalt cuvînt, *Duluţă*, măcarcă l-am scris cu iniţială mare, cred că nu-i nume propriu la origine, [1]) ci o formaţie onomatopeică voită, al cărei *u*, repetat în primele două silabe, are o valoare simbolică asemănătoare cu a lui *i* din *Filip*. Este sigur că la baza acestei creaţii stilistice a stat din capul locului verbul *a o tuli*, ba poate că tema lui *Duluţă* este identică cu a acestuia (*t* s'a putut preface în *d* supt influenţa lui *mă duc* sau a lui *dup!*, sinonim cu *lip!*).

Şi alte limbi prezintă cazuri de etimologie populară, provocate de asemănări fonetice întîmplătoare şi care duc la crearea unor nume proprii fictive. Am notat două exemple din limba sardă. M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz (I. Die Familie.—II. Der menschliche Körper)*, Genève 1930 citează (pag. 130, nr. 5) logud. *Pedru Feghe* 'Trunkenbold' (dela *affegare* 'ubbriacarsi con vino', derivat din *feghe* 'Weinhefe') şi (pag. 133, nr. 2, jos) *Mastru Giuanne Romasu* 'Hunger' (dela *romázu* 'mager' < *romanire* 'esser debole, fiacco' = *remanere* 'zurückbleiben'). [2])

1) Astăzi însă este simţit ca atare şi chiar există în onomastica moldovenească (mi l-a comunicat, înainte de războiu, un corespondent din Dobrovăţ-Vasluiu).

2) Am redat exemplele sarde cu ortografia italiană literară, fiindcă tipografia nu posedă caracterele speciale respective.

AUZI.

In *Dacoromania* III, pag. 773-4 S. Puşcariu explică dece dintre numeroasele cuvinte romîneşti, care conţin în ele diftongul latinesc *au*, păstrat ca atare ori devenit bisilabic, singur *aud* a strămutat accentul depe *a* pe *u* (şi asta numai la Daco- şi Megleno-romîni), pecînd toate celelalte îl menţin acolo unde se găsea din capul locului. Explicaţia lui Puşcariu este aceasta: la forma negativă *n(u) auzi* accentul a trecut depe verb pe negaţie, cum dovedesc exemple de felul lui *nú pot*, *n'ásculta*, *n'álerga*, etc., spunîndu-se, prinurmare, *n'áuzi*. Şi atunci, fiindcă forma afirmativă a ultimelor două verbe sună *ascúlt* şi *alérg*, prin analogie cu ele s'a zis şi *aúd* (în loc de *áud*). [1])

Pentru lămurirea complectă a chestiei trebue arătat că accentuarea latinească (pe *a*) se păstrează şi în formula *i'áuzi* (=*ia auzi*), unde *ia* prezintă într'adevăr o importanţă cu mult mai mare decît verbul însuşi, fiindcă serveşte să atragă atenţia ascultătorului asupra unui zgomot, care trezeşte interes şi curiozitate deosebită. [2]) La asta au ajutat şi particulele *iátă*, *iácă*, *ián*, aşa de apropiate de *ia*, şi ca sunete şi ca însemnare. *I'auzi*, care de fapt este *ia'uzi*, căci a dispărut *a* dela verb, nu dela particulă, a influenţat, la rîndul lui, asupra formei negative, înlesnindu-i păstrarea accentului pe *a*.

Din cauză că *u* în *n'áuzi* este neaccentuat, nu-i greu ca el să se piardă, ceeace s'a şi întîmplat în formula întrebătoare *n'áuzi tu?* La Tecuciu se zice aproape totdeauna *n'astú*, cu accentul trecut pe *tu*, ca fiind elementul cel mai important din propoziţie (deaceea şi figurează pronumele în întrebare: vorbitorul vrea să precizeze că se adresează unei persoane determinate, nu oricui se află, poate, prin apropiere; pentru acest motiv adaugă pronumele, care într'adevăr stă aici în locul unui nume, al unui nume propriu). Modificarea aceasta are loc numai atunci cînd formula citată este precedată de *măi*: se spune, adică, totdeauna *măi n'astú* (dupăce, bineînţeles, s'a formulat o rugăminte, o poruncă, o ameninţare, etc. către cel cu care se vorbeşte: *ai să vii odată?*, *du-te mai repede în tîrg!*, etc. Desigur că la început se făcea o pauză destul de lungă după ase-

1) Cf. şi S. Puşcariu, *Studii istroromîne* II, pag. 332, nota.

2) Cf. Dicţ. Acad. II, pag. 426, col. 2 (nr. 4⁰, fine).

menea propoziţii, şi apoi, cînd vorbitorul vedea că nu-i ascultat, adăuga pe *măi, n'auzi tu?)*. Această formulă se bucură de o răspîndire aşa de mare, încît aproape şi-a pierdut semnificaţia primitivă, servind mai mult ca un fel de prelungire a poruncii, ameninţării, etc., ca un fel de refren. Deaceea eu personal, în copilărie, aveam impresia că *n'astú* este un nume propriu : cum ai zice *măi, Gheorghe!*, tot aşa zici *măi n'astú!* [1])

La fel, adică tot cu ajutorul afectului, trebue explicată schimbarea de accent la participiile *văzút* şi *venít*, care, în momentul cînd s'au accentuat pe prima silabă ca conţinînd în ea adevăratul înţeles al cuvîntului, au pierdut vocala silabei a doua, devenind monosilabice: *văst* şi *vint* (cu *i* în loc de *e*, fiindcă *e*, neaccentuat la început şi deobiceiu, s'a prefăcut în *i*). Prinurmare nu poate fi vorba de păstrarea lat. **vistum* şi *ventum*, [2]) lucru susţinut deja de Tiktin, pag. 1725, col. 1 şi 1729, col. 1, care adaugă un al treilea participiu, *căzút*, devenit *căst* (nu însă prin analogia lui *văst* < *văzút*, ci independent de acesta).

Ar mai fi de adăugat amănuntul că în toate aceste cuvinte silaba rămasă accentuată se pronunţă mai lung decît o silabă accentuată obişnuită, tocmai din cauza căderii vocalei următoare (un fel de lungire compensativă, cum spune A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, pag. 16 şi 41). In condiţii similare poate dispărea şi o silabă întreagă. Mi-aduc aminte că un camarad de curs primar, care avea un frate *Radu*, lungea aşa de tare pe *rá-*, cînd îl striga dela o distanţă mai mare, încît noi ceilalţi nu mai auzeam numele întreg, ci numai silaba iniţială şi pe cea finală (*Rale*, cu un *á* foarte lung, pentru *Radule)*. Deaceea îl şi poreclisem *Ralea!* Natural că lungirea lui *a* atingea, în acest caz, un grad maxim şi din pricina afectului: cel strigat n'auzea dela prima chemare, ceeace enerva şi, după împrejurări, despera pe fratele mai mic, aşa că fiecare nouă strigare mărea cantitatea silabei accentuate.

Numărul participiilor 'scurtate', căci ele formează majorita-

1) Cf. băn. *stu* <*stai tu* (în *stu, măi fracie)*, notat de Lucian Costin, *Graiul bănăţean* I, pag. 51.

2) Cum afirmă S. Puşcariu în *Etym. Wb. rum. Spr.*, nr. 1850 şi 1887, şi în *Dacoromania* IV, pag. 1362 (unde combate pe G. Weigand, care a explicat formele participiale în discuţie cu mijloacele proprii ale limbii noastre, dar altfel decît mine). Acum de curînd (*Dacoromania* VII, pag. 31) Puşcariu a revenit asupra părerii sale, admiţînd sincoparea vocalelor accentuate, provocată de afonizarea acestora.

tea cuvintelor de felul celor discutate aici, este cît se poate de mare, cum rezultă din lista dată de Puşcariu în *Dacoromania* IV, pag. 1362. Lui *k'ert* < *pierdut*, notat acolo, îi corespunde băn. *piert* (L. Costin, *op. cit.*, pag. 51). In *Grai şi suflet* V, pag. 323 D. Şandru şi F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina* [1]) citează deasemenea o serie de participii, între care niciunul necunoscut lui Puşcariu. Dar şi altfel de cuvinte, destul de numeroase, intră în această categorie: *domne* < *domnule* (foarte des la Gib. I. Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat*, depildă pag. 26, 66, 105), *salt* < *salut* (în formula *salut!* sau *vă salut!*, cînd individul vorbitor se arată din cale afară de respectuos), *sărt* < *sărut* (acesta înregistrat şi de Victor Ion Popa, *Velerim şi Veler, Doamne*, pag. 258, unde un ţăran spune preotului *sărt dreapta, părinte)*, apoi *lelţă (=leliţă)*, înaintea unui nume propriu (la Tecuciu), etc. [2])

BOAMBĂ.

Afară de sensurile notate în Dicţ. Acad. I, 1, pag. 585, col. 2 şi care se învîrtesc toate în jurul noţiunii 'bob; boabă', cuvîntul acesta, mai exact zis, un cuvînt identic foneticeşte cu el, are şi pe acela de 'bolovan mai mare' (Borca—Neamţu). Ne-am putea gîndi la *boambă* 'boabă; bob', deja amintit, sau la *boambă = bombă* (Dicţ. Acad., I, 1, pag. 612, col. 2, unde varianta *boambă* e citată din Neculcea, are, deci, o vechime destul de mare în limba noastră): în amîndouă cazurile forma obiectelor respective a putut da naştere însemnării celei nouă, căci bolovanii sînt deobiceiu mai mult ori mai puţin rotunzi. La cel din urmă ar fi intervenit şi dimensiunea: bombele sînt cele mai adesea mari. Cred însă că în realitate avem a face cu un al treilea cuvînt, care, probabil, numai a suferit influenţa celorlalte două, din pricina asemănării fonetice şi, într'o măsură oarecare, chiar a celei semantice. In limbile slave există un radical *бобъ*, din care avem tot felul de derivate, cu înţelesul 'boabă, umflă-

1) Sat în partea de apus a jud. Sibiiu. Pe *vint*, *k'ert* şi *văst* le găsim şi la I. Muşlea, *Şcheii dela Cergău* (*Dacoromania* V, pag. 6, 7 şi 32).

2) Unele din exemplele acestea amintesc întru cîtva de *párdon!* (pentru *pardón)*, pe care l-am discutat în *Dacoromania* VII, pag. 147-8. Perfect asemănător cu *párdon* este *állo!*, formula de chemare la telefon, în loc de *alló!* (împrumutat, foarte probabil, din franţuzeşte): şi aici nevoia de a stărui asupra primei silabe, ca mai avantajată din punctul de vedere al poziţiei în cuvînt şi, deci, mai aptă de a fi bine auzită, a provocat strămutarea accentului.

tură, grămadă, etc.' (v. E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch* I, pag. 78-9). Printre cuvintele notate acolo merită să fie luate în consideraţie, pentru discuţia noastră, bulg. *bъbnъ* 'schwelle an' (la N. Marcoff, *Dictionnaire bulgare-français*, pag. 33, col. 2 *bъ'bna* 'se gonfler par l'humidité'), pentru fonetism, şi sîrbocroat *bubùljitsa* 'Erdhaufen', *bùbla* 'Klumpen', [1]) pentru sens.

Tot la Borca se spune pentru 'bolovan' *stoampă*, care-i perfect sinonim cu *boambă*. La baza lui stă, cu siguranţă, bulg. *stǫpa* 'mortier à piler', cu derivatul *stǫpitsa*, care 'însemnează, între altele, şi 'moyeu (de roue)'. Că noţiunile 'bolovan' şi 'butuc (la roată)' au ceva comun şi se pot, prinurmare, influenţa reciproc, probează sinonimele lui *butuc*, notate de Dicţ. Acad. I, 1, pag. 712, col 2 (nr. 2⁰), *buştean* şi *căpăţînă*, care numesc lucruri avînd formă şi mărime asemănătoare cu ale unui bolovan. La redarea lui *ǫ* slav prin *oa* a ajutat *boambă* însuşi, sinonimul lui *stoampă*, al cărui *oa* poate proveni dela *boabă* şi *boambă* 'bombă'.

Cum se influenţează cuvinte, diferite ca origine şi însemnare, numai pentrucă prezintă oarecare apropieri fonetice şi, eventual, foarte vagi puncte comune în ce priveşte înţelesul, dovedeşte un caz ca *boambă=bamă*, citat deja în cartea mea *Diftongarea lui é şi ó*....., pag. 208-9.

BUIEDE.

Dicţ. Acad. I, 1, pag. 680, col. 1 notează subst. *buiéde*, pe care-l explică prin 'buruiană (de leac)'. Toate exemplele aparţin graiului bănăţean, afară de cel luat din *Glosarul* lui Al. Viciu, care poate fi însă pus la un loc cu celelalte, întrucît Ardealul se găseşte graniţă în graniţă cu Banatul. Pentru fixarea etimologiei, Dicţ. Acad. se bazează pe informaţiile lui G. Weigand, *III. Jahresbericht d. Inst. f. rum. Sprache zu Leipzig*, pag. 314, col. 1, unde (la glosar) se spune: „*buiẹ́ză* 'Unkraut', Sg. *buiagă*", precum şi pe forma *buiege*, dată de R. S. Molin, *Din graiul Bănăţenilor*. Evident că Dicţ. Acad. a văzut în aceasta din urmă pluralul unui singular *buiagă*, astfel că explicaţia „se pare că *buiagă* e substantivat din *buruiană buiacă*" se impunea oarecum dela sine.

1) Acest cuvînt are accent grav dublu pe *u*.

Lucrurile se prezintă însă mult mai simplu. In primul rînd spusele lui Weigand nu trebuesc luate aidoma, căci el singur, *loc. cit.*, pag 270, bucata XXXIII, ne arată că sing. *buiagă* este o născocire proprie, datorită faptului că pe *buiẹ́ză* din text l-a considerat drept plural, pecînd el în realitate este un singular:

Frundză verdẹ́ză dẹe buiẹ́ză
M'aş marita şi n'am opręẹ́ză, etc. [1])

Buiẹ́ză corespunde, în graiul bănăţean, sunet cu sunet, formei comun romîneşti *buiede*, pusă de Dicţ. Acad. în capul articolului respectiv. Şi acelaşi lucru cu *buiege* al lui Molin, care redă cu alfabetul obişnuit pe *buiẹ́ză* dela Weigand. Prinurmare, toate variantele înşirate pînă aici sînt forme de singular. Cum sună pluralul în Banat, n'aş putea spune. Ştiu însă cum sună el în Oltenia, căci cuvîntul există şi acolo. Plopşor, *Bordeiul în Oltenia (Bulet. Soc. Geogr.* XLI [1922]), descriind un soiu de colibă unde se adăpostesc copiii păzitori de vite din bălţile depelîngă Dunăre, ne spune (pag. 127) că „e făcută din *bueze (burueni)*". Unui singular *buiede* i-ar corespunde, mai potrivit cu spiritul limbii noastre, un plural *buiézi*; [2]) dar nici *buiéze* nu surprinde, dacă ne gîndim că din *buiezi* s'a putut reface un sing. *buiază*, din care apoi un nou plural *buieze*. Să nu uităm că, cel puţin în condiţiile arătate de Plopşor, forma pluralică a unui asemenea cuvînt trebue să fie mult mai răspîndită decît singularul. Afară de asta, cine garantează că *buieze* este redat exact? Ştim din lectura gazetelor şi revistelor că forma articulată a pluralului, ca şi a genetiv-dativului singular dela cuvinte de felul acesta (tipul: *carte—cărţi*) se confundă lesne cu acelea ale substantivelor în *-ă*, *-e* (tipul: *masă—mese*): poate că în realitate se zice *buiézi*, dar, fiindcă plur. articulat sună *buiezile*, tot aşa sing. genet.-dat. *buezii*, n'a fost greu să se vadă în ele forme „populare" pentru „corectele" *buiezele*, *buiezei*, deci plur. nearticulat *buieze*.

Oricum ar fi, etimologia nu-i cea dată de Dicţ. Acad, ci sîrb. *bujâd — paprât* 'das Farrenkraut, filix *(Pteris aquilina L.)*'

1) Redau cuvintele din studiul lui Weigand cu o ortografie aproximativă, din cauze tehnice.

2) Această formă mi-a fost confirmată ulterior de Gh. Caragaţă, care a auzit-o în gura unui plutonier oltean, refugiat la Corbasca-Tecuciu în vremea războiului: *du-te'n buieji* 'du-te'n boji'.

(Karaǧić, *Lexicon serb.- germ.- latinum*, ed. III, Belgrad 1898, pag. 48, col. 2 şi pag. 503, col. 2). [1]) Originea sîrbească a acestui cuvînt se împacă minunat cu răspîndirea lui geografică (Banat şi Oltenia, şi anume partea sudică a acesteia din urmă). Cît despre deosebirea dintre planta romînească *buiedea ciumei* = *captalan* (Z. Panţu, *Plantele cunoscute de poporul romîn*, ed. II, Bucureşti 1929, pag. 30, col. 1 şi pag. 47, col. 1) şi cea sîrbească (=rom. *feregă*, v. id., *ibid.*, pag. 97-98), nu este nevoe să repet ce spune şi recunoaşte toată lumea, că, adică, acelaşi nume se aplică adesea la plante foarte deosebite între ele.

CALENDROIU.

Dicţ. Acad. I, 2, pag. 49, col. 1-2 citează acest cuvînt de mai multe ori (din Alecsandri şi odată din Ispirescu, care am impresia că l-a împrumutat de la cel dintîiu), explicîndu-l prin 'termen glumeţ şi batjocoritor dat tinerilor care fac năzdrăvănii: ştrengar; berbant bătrîn'. In Moldova nordică el se întrebuinţează curent, cum rezultă din schiţa lui Gh. Nădejde, *În sat, la Talpa*, publicată în *Adev. liter.* dela 18 Aprilie 1926. Deoarece pasajul respectiv (pag. 4, col. 4) poate ajuta la găsirea etimologiei cuvîntului nostru, cred necesar să-l rezum aici. Povestind cum harapnicele care-i serveau la joacă în copilărie erau unse cu dohot şi deaceea îi pătau hainele, autorul arată că, la un moment dat, lucrul, rămas pînă atunci misterios pentru cei din casă, s'a lămurit, datorită unei lovituri greşite cu harapnicul, al cărui şfichiu îl plesnise drept în ochiu. Durerea l-a silit să ceară ajutorul mamei sale, care, descoperind pricina, îl mustră în chipul următor: *„—Aşa ţi se cade... calindroiu de nouă ţări! Acu văd eu deunde ies dungile de păcură pe strae...“*.

Dicţ. Acad. îl derivă, cu îndoială însă („poate"), din *colindră*, variantă a lui *colindă*. Afară de greutăţile fonetice, destul de însemnate şi ele, există o foarte serioasă dificultate de natură morfologică şi, indirect, semantică. Intr'adevăr, cum se poate forma dela *colindă* un nomen agentis? Căci aceasta ar trebui să însemneze *calindroiu*: 'cel care umblă cu colinda', apoi 'cel care umblă fără treabă, etc.', 'cel care se ţine de fleacuri, năzbîtii ş. a.' Din bogatul material adunat de G. Pascu, *Sufixele romîneşti*, pag. 111 urm. se vede limpede că nomina agentis în *-oiu* se derivă numai dela verbe (şi sînt, dealtfel, foarte puţine), pecînd dela substantive se formează augmentative propriu zise. Un *calindroiu* < *colind(r)ă* nu poate avea alt înţeles decît 'colindă mare, greoaie, urîtă, etc.'

Deaceea trebue propusă altă etimologie, pe care cred că am găsit-o în ung. *kalandor* 'Abenteuerer'. In ce priveşte sunetele, nu se poate obiecta nimic, căci al doilea *a*, pronunţat închis de către Unguri, dacă n'a putut deveni spontan *e* sau *i*, a ajuns totuşi la această înfăţişare supt influenţa unor cuvinte romîneşti, cu care ung. *kalandor* prezenta oarecare asemănare fonetică (depildă *calendar*, cu varianta *calindar*, apoi *colindă*, etc.) şi alături de care a fost pus ca înrudit, atunci cînd, izolat în limba noastră, îşi căuta o familie. Sufixul *-oiu*, cu sensul augmentativ-dispreţuitor, s'a adăugat, probabil, încă dela început, din pricina afectului: o expresie ca aceasta are nevoe de tot felul de mijloace formale pentru a reda cu cea mai mare vigoare şi exactitate starea sufletească dintr'un anumit moment. Prin alipirea sufixului, *o* din *kalandor* a dispărut în mod firesc. Cît despre însemnare, corespondenţa dintre cuvîntul romînesc şi etimonul lui unguresc este deplină: 'aventurier' şi 'ştrengar, berbant' sînt noţiuni perfect identice. Dacă ar mai fi necesară vreo dovadă, am găsi-o în adaosul „de nouă ţări" din citatul făcut de mine aici mai sus.

Etimologia aceasta se potriveşte şi cu înţelesul secundar, pe care, după Dicţ. Acad., îl are *calindroiu* la Năsăud: 'om sărac, calic, necăjit', adică 'individ venit, poate fugit, cine ştie deunde, din cauza unei nenorociri, a sărăciei, etc.', un soiu de vagabond, cu alte cuvinte.

CHITCĂIT.

Dicţ. Acad. I, 2, pag. 387, col. 1 citează din Creangă acest adjectiv, pe care-l traduce prin 'circonspect, minutieux'. De fapt avem a face la origine, dupăcum ne arată şi înfăţişarea cuvîntului, cu participiul trecut al unui verb, *a chitcăi*, care deasemenea există. In Schitul-Ducăi, jud. Iaşi, acest verb înseamnă 'a lucra fără spor': *Ce tot chitcăeşti acolo?* 'ce tot faci acolo şi nu mai isprăveşti?'. Explicaţia propusă de Dicţ. Acad., care, admiţînd că înţelesul primitiv al adjectivului ar fi 'unul care te sîcîe, etc.', se gîndeşte la rut. *kitkati* 'a gîdila', nu poate fi ac-

1) Cele două cuvinte sîrbeşti citate aici au pe *u*, resp. *a* din prima silabă cu dublu accent grav.

ceptată. Sensul 'sîcîit' al lui ***chitcăit*** este evident secundar, ceeace rezultă fără pic de îndoială şi din lămuririle cuprinse în glosarul la operele lui Creangă şi din citatul însuşi. Verbul nostru a rezultat din încrucişarea lui ***a chiti*** cu ***a ticăi***. Dela primul a împrumutat însemnarea de 'a chibzui, a gîndi mult asupra celor ce ai de făcut', dela al doilea pe aceea de 'a lucra încet, a fi minuţios la lucru şi deci a termina greu ce-ai început'. Contaminările sînt obişnuite tocmai la cuvinte de felul acesta, la care afectul joacă rol însemnat: cine spune despre un altul că-i ticăit, chitit sau chibzuit, chiar dacă teoretic apreciază această calitate, exprimă aproape totdeauna şi o nemulţumire contra faptului că un asemenea om nu poate lua o hotărîre sau, după-ce a luat-o, n'are curajul s'o pue în practică ori o pune prea încet.[1]) Afară de asta, pronunţarea dialectală a lui ***ti*** ca ***chi*** a putut contribui şi ea la apropierea celor două verbe şi, deci, la contaminarea lor.

Cu acest prilej trebue discutată etimologia lui ***a ticăi***, pe care Tiktin, ***op. cit.*** n'o dă. Cred că tema acestui cuvînt este slav. ***tih-***, cf. v. bulg. ***tihъ*** 'lenis, mitis, tranquillus', din care am derivat deja în ***Diftongarea lui e şi o accentuaţi.....***, pag. 270 pe ***tigoare*** 'Faulpelz, -tier': omul liniştit este încet, adică 'ticăit' la treabă, iar de aici pînăla 'lenevie' distanţa-i mică. Pentru prefacerea lui ***h*** în ***c***, resp. ***g***, să se compare ***ticnă*** şi ***tignă***, variante de-ale lui ***tihnă***, apoi derivatele acestuia, care deasemenea prezintă forme cu ***c*** şi ***g***, alături de cele primitive, cu ***h***.

Însfîrşit ***ticăit*** şi celelalte au un sinonim, care lipseşte la Tiktin, anume ***pîşîit***. Un corespondent al mieu din Valea Lupului, jud. Iaşi, comunicîndu-mi pe ***chitcăit***, îl explică precum urmează: 'pîşîit, care pierde mult timp'. Din sunetele care-l compun se vede uşor că ***pîşîit*** e o expresie onomatopeică. Într'adevăr Tiktin, ***op. cit.***, pag. 1172, col. 2 înregistrează interjecţia ***pîş!*** 'leise', dela care s'a format adjectivul nostru.

CIC-CEA!

Strigătul cu care, în graiul moldovenesc de sud (la Tecuciu), se cheamă porcii. Are şi varianta ***ciuc-ceá!*** (cf. ***cişmea*** alături de ***ciuşmea***). Lipseşte, supt această formă, în toate dicţio-

1) Cf. pasajul din Creangă, reprodus în Dicţ. Acad.: ***„Am văzut şi eu destui bărbaţi mult mai ticăiţi şi mai chitcăiţi decît cea mai bicisnică femee"***.

narele limbii noastre.[1]) L-am găsit, aproape identic, la G. Giuglea, ***Dacoromania*** II, pag. 388, care citează un ***ciciό*** idem din jud. Ialomiţa.

Radicalul ***cic-*** există şi în alte limbi romanice, cu aceeaşi însemnare ca la noi (zic cu aceeaşi însemnare, fiindcă, după-cum a dovedit V. Bogrea, ***Dacoromania*** I, pag. 78-79 nota, pe baza unui bogat şi variat material, cea mai mare parte a cuvintelor cu care chemăm animalele sînt, la origine, înseşi numele acestora). Astfel: v. prov. ***chico***, prov. mod. (Cantal) ***chico*** şi ***chica*** 'truie', span. ***chiquero*** 'coteţ de porci', portg. ***chiqueiro*** idem (v. J. Anglade, ***Romania*** LII [1926], pag. 362-3). W. Meyer-Lübke, ***Romanisches etymologisches Wörterbuch***, nr. 1899 citează şi el numiri asemănătoare ori identice cu acestea, atît ca sunete, cît şi ca înţeles: napol. ***čikkə*** 'Lockruf, mit dem die Schweine vorwärts getrieben werden; Bezeichnung des Schweines', abruzz. ***čišə***, ***čissə***, ***tsikkyə***, ***tsiki***, ***tsikiyyə***, ***tsikellə***, teram. ***tsikellə*** 'Schwein'. La M. L. Wagner, ***Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache***, Heidelberg 1921 găsim ***čo čo*** şi ***zo zo*** 'strigăte cu care se cheamă porcii', deunde sard. logud. ***(ač)čoare***, ***azzuare***, sard. campid. ***čuai***, ***čoai*** 'a grohăi (despre porci)' (pag. 113), Valtellina (lomb.) ***čôn***, ***čü***, bellinz. (Ticino) ***čün***, bergam. ***suní***, lucch. ***cinino***, bregagl. (lomb.) ***čun***, teram. ***zuzù***, toate însemnînd 'porc' (pag. 113, nota 2). Însfîrşit dialectul romanesc are ***cicco*** 'il nome con cui i contadini chiamano il maiale' (Filippo Chiappini, ***Vocabolario romanesco***, edit. Br. Migliorini, Roma 1933, pag. 81), iar C. Tagliavini, ***Il dialetto del Comelico*** (extras din ***Archivum Romanicum*** X [1926]) citează comel. ***guču***, ***gučo*** 'richiamo pei maiali; maialino, porcellino piccolo', bellun. ***čuču***, poschiav. ***čon*** 'maiale' (pag. 120).

Pretutindeni avem a face cu aşa zise 'Schallwörter'[2]), cu-

1) Nu-l are nici L. Sainéan, ***La création métaphorique en français et en roman*** II, Halle a. S. 1907, care dă totuşi (pag. 80-81) o bogată terminologie romanică. Dicţ. Acad. I, 2, pag. 399, col. 1 înregistrează un ***cic(ă)!*** 'cri pour appeler les porcs', cu mai multe variante, între care nu se află ale noastre. Etimologia propusă acolo de C. Lacea („scurtat din ***purcică!***") nu poate fi acceptată, pentrucă pedeoparte un al doilea ***cică!*** 'cri pour appeler les moutons' este explicat ca „onomatopee, sau scurtare din ***oicică!***", iar pedealta, cum se va vedea ceva mai încolo, cuvinte foarte asemănătoare ori chiar identice cu acestea servesc pentru a chema animale de tot felul. Analogia cu ***celu!*** < ***purcel(u)***, invocată de Dicţ. Acad., nu-i concludentă, şi pentru aceleaşi motive.

2) M.-Lübke, ***op. cit.***, nr. 1899 pune în fruntea articolului pe lat. ***cic-***

vinte imitative, prin care redăm strigătul, zgomotul, etc. produs de o fiinţă sau un lucru oarecare. Deaceea afirmaţia lui Bogrea, menţionată aici mai sus, trebue luată în sensul că majoritatea interjecţiilor cu care chemăm animalele numai au devenit încet încet numele acestora înseşi, fără să fi fost astfel din capul locului. Aşa se explică dece una şi aceeaşi denumire se poate aplica la mai multe animale, adesea foarte deosebite între ele, depildă rom. ***cuciu*** (şi ***cuţu)*** 'cîne', v. ital. ***cuccio(lo)*** idem, [1]) alături de frc. ***coche*** 'Sau', ***cochon*** 'Schwein', span. şi galiţ. (portg.) ***cocho*** idem (M.-Lübke, ***op. cit.***, nr. 4745, 4789), sau sard. logud. ***azzuare*** 'a behăi (despre miei şi iezi, cînd îşi cheamă mamele)' şi 'a grohăi (despre porci)', sard. ***čo čo*** 'strigăt cu care se cheamă porcii', rom. ***ciuc-cea*** idem, alături de cors. ***čučča*** 'voce con la quale le massaie chiamano talvolta la pecora o la capra a mano' (M. L. Wagner, ***op. cit.***, pag. 108, nota şi pag. 113), etc. Să se mai compare span. ***chucho*** 'cîne (în graiul familiar); interjecţie cu care se izgonesc cînii', apoi rom. ***ci!*** 'cri pour appeler les vaches', ***cici!*** 'cri pour appeler les chèvres' (Dicţ. Acad. I, 2, pag. 398, col. 1 şi pag. 401, col. 2). [2])

Spre a sfîrşi discuţia cred că prezintă interes să arăt că şi în alte limbi, afară de cele romanice, dăm peste radicale foarte înrudite cu ale noastre, ceeace confirmă ipoteza unei origini elementare sau naturale, şi nu istorică, a cuvintelor respective. Depildă: bavar. (germ.) ***zuk zuk***, leton. ***zuhka*** 'Schwein' (Wagner, ***op. cit.***, pag. 113, nota 2) şi rus ***čuk-čuk-čuk*** (alături de o variantă în ***-ch)*** 'Lockruf für Schweine', ***čuška*** 'Schwein, Ferkel' (v. ***Indogermanische Forschungen*** LI [1933], pag. 150). [3])

cum 'Kerngehäuse des Obstes', dar apoi, după ce înşiră diferitele reflexe romanice, îşi exprimă îndoiala, adăugînd că ar putea fi cuvinte onomatopeice. Totuşi separă napol. ***čikko*** de span. ***chiquero*** (prinurmare şi de portg. ***chiqueiro***) (v. aici mai sus), fără a spune pentruce. In ediţia a III, de care am luat cunoştinţă ulterior, prezintă (supt nr. 2451 b şi 9653) lucrurile cum trebue.

1) Alte cuvinte italieneşti înrudite cu acesta se găsesc în studiul meu ***Lateinisches ci und ti im Süditalienischen*** din ***Zeitschr. f. rom. Phil.*** XLII (1922), pag. 560 şi 563. Din cauze tehnice am fost silit să redau, în discuţia de pînă aici, diverse sunete prin alte semne decît cele consacrate.

2) Cît de capricioasă este limba într'un domeniu de activitate ca acesta probează, depildă, rom. ***cică!*** 'expresie de mîngîere adresată unui băiat; (Banat) expresie de mîngîere adresată unei fete', pe care Dicţ. Acad. I, 2, pag. 399, col. 1 le explică greşit din ***pulicică***, resp. ***fetică***, după cum rezultă şi din discuţia de faţă, dar şi din faptul că în spanioleşte avem ***chico*** 'băiat' şi ***chica*** 'fată'. Este evident că ne aflăm în faţa unor creaţii onomatopeice (v. acum M.-Lübke, ***op. cit.***, ed. III, nr. 2451 b şi 9653).

3) După redactarea acestui articol îmi amintii pasajul privitor la Ciacco dell'Anguillaia din ***Infernul*** lui Dante (cîntul VI, vers 38 urm.). ***Ciacco*** este nume de persoană, de fapt o poreclă, la baza căreia se află „numele popular toscan al porcului, luat din vorbele cu cari se strigă porcii: ***ciac, ciac***, ca şi în romîneşte: ***ciuc, ciuc***". Acest cognomen aşa de urît, pe care-l explică posesorul lui însuşi (vers 52 urm.), i-a venit dela marea lui lăcomie. (V. ***Divina Comedie a lui Dante Alighieri***, tradusă de G. Coşbuc şi comentată de Ramiro Ortiz, vol. I, ***Infernul***, Bucureşti, f. a., pag. 48, notele la vers. 52 şi 58.)—O variantă cu ţ, ca în dialectul bavarez şi în limba letonă (?), se aude şi la noi. G. F. Ciauşianu, ***Glosar de cuvinte din judeţul Vîlcea***, pag. 68, col. 1 notează un ***ţugurêi, ţugu-ţugu***, pe care-l glosează astfel: „oamenii cheamă porcii cu aceste cuvinte."

COLTUC.

Iată un cuvînt dintre cele mai întrebuinţate, care, deşi i s'a găsit etimologia, n'a fost încă explicat suficient, din cauză că nu i se cunosc precis înţelesurile. L. Şăineanu, ***Influenţa orientală*** II, 1, pag. 141 dă patru sensuri şi anume: 1⁰ 'perniţă (de cap)'; 2⁰ 'cerc umplut cu paie, fîn, păr, lînă ce se pune în gîtul unui cal sau alt animal ce se înjugă'; 3⁰ 'coaja groasă şi vîrtoasă dela marginea pîinii, colţişor de pîine tare copt'; 4⁰ 'gest de refuz, lovind cotul cu mîna'. Tiktin, ***op. cit.***, pag. 393, col. 2 se deosebeşte de Şăineanu numai prin aceea că nu înregistrează şi însemnarea de supt 2⁰.

La spusele acestor doi lexicografi sînt de făcut numeroase îndreptări şi complectări. In primul rînd perna numită ***coltuc*** (şi ***cultuc***: această variantă este singura existentă în Moldova) are o anumită destinaţie, şi adică nu serveşte drept căpătîiu, ci ca o garnitură a patului în timpul zilei. Se ştie că pe vremuri în toate casele, iar acum numai la periferia oraşelor şi pela ţară, paturile aveau de jur împrejurul lor, acolo unde veneau în contact direct cu zidul, perne aşa zise de părete (umplute cu paie, ca şi mindirele), care serveau ca un fel de apărătoare oamenilor, cînd se culcaŭ (fie ziua, fie noaptea). La cele două colţuri ale patului se aşeza apoi cîte o pernuţă obişnuită (făcută, adică, din pene), cu scopul de a acoperi golurile şi totodată a înfrumuseţa aspectul patului. O asemenea pernă se chema şi se cheamă pînă astăzi, prin locurile unde ea mai există, ***cultuc***. Fireşte că la nevoe i se putea schimba, pentru moment, întrebuinţarea. Dacă pernele propriu zise nu ajungeau, atunci cînd cei din casă erau prea numeroşi, se puneau la căpătîiu, în timpul nopţii, şi cultucele. In niciun caz însă nu poate fi vorba de „căpătîiu, litt. pernă de subţiori (cu acest sens mai ales în Mol-

dova)", cum spune Şăineanu, care, vom vedea asta mai jos, s'a lăsat înşelat de sensul primitiv al etimonului. Înţelesul 2⁰, dacă într'adevăr se găseşte pe undeva (Şăineanu l-a luat din ***Dicţionarul*** lui Laurian şi Massimu), s'a dezvoltat fără nicio dificultate din 1⁰. Cît despre 3⁰, informaţiile celor doi lingvişti sînt absolut greşite. Cultucul nu-i nici coaja, nici vreo parte oarecare a pînii, ci-i pînea întreagă. Şi iarăşi trebue să ne ducem cu mintea în vremurile depela sfîrşitul veacului trecut, cînd aşa numitele franzele (pela Tecuciu lumea obişnuită le zicea 'pîni lungi') erau o excepţie, iar regula o forma pînea rotundă. Ei bine, acest fel de pîne se chema cultuc, dacă se găsea la unul din capetele seriei de bucăţi, care se introduceau, lipite una de alta, cu o singură lopată în cuptor. Aceste pîni dela margine, de care vorbeşte şi Tiktin, prezintă avantajul că au mai multă coajă decît celelalte, deoarece numai o latură a lor este lipită de pînea vecină, deci numai acolo n'au coajă. Ceeace mi se pare curios este faptul că atît Şăineanu, cît şi Tiktin citează texte din care se vede limpede înţelesul cuvîntului nostru, aşa cum l-am explicat eu aici, nu cum îl dau ei. La Şăineanu: ***„ce pîine este aia? şi-mi răspunse că este coltuc dela Babic"*** şi ***„mult mi-e foame, mă! bietu coltuc"***. La Tiktin: ***Jimblă.... caldă, albă rumenă, şi coltuc răvărsat şi prăjit"***. Poate spune cineva că în aceste trei fraze ***coltuc*** însemnează 'coajă de pîne' ori 'colţişor de pîne tare copt'? [1]) Asupra sensului 4⁰ nu-i nevoe să mai insist: el este şi clar şi exact. Tiktin l-a explicat bine: ***a arăta cuiva coltucul*** 'Jdn. verhöhnen, indem man mit den Worten ***na coltucul!*** mit der rechten Hand an den linken Ellbogen schlägt: Jdm. einen Esel bohren, ein Schnippchen schlagen'. [2])

1. Cf. şi C. C. Petrovici, *Adev. liter.* dela 8 Aprilie 1928, pag. 4, col. 3: ***„Oamenii*** [=soldaţii] ***vin pe două rînduri, primesc cana cu ceaiu şi coltucul cazon...."*** Aici terminul nostru a căpătat însemnarea de 'pîne (în general)'.

2) Iată cîteva citate, din care rezultă că înţelesul acesta tinde să se lărgească: ***„Ceafa lui galbenă şi slabă, coatele lui cu coltuce uscate, indicau tuberculoză"*** (T. Arghezi, *Poarta neagră*, pag. 90-91); ***„braţele şi-au pierdut coltucele şi genunchii rotula"*** (Idem, *Tablete din Ţara de Kuty*, pag. 75); ***„mă doare în cot!"*** (Isaiia Răcăciuni, *Viaţa Românească* dela 31 Decembrie 1933, pag. 22). Ultima propoziţie însemnează 'puţin îmi pasă', adică, de fapt, 'nu mă doare deloc': dela gestul pe care-l facem cu cotul în semn de refuz s'a ajuns logic la sensul de negaţie. Dealtfel izolarea ***din cot***, foarte uzitată în limbajul familiar şi popular, însemnează 'nimic, deloc' (cu o pro-

Trecînd în revistă cele spuse pînă aici, observăm uşor că elementul comun al tuturor înţelesurilor cuvîntului ***coltuc*** este noţiunea 'colţ': 1⁰ pernă care se aşează în colţul patului; (2⁰ = 1⁰, fiindcă-i vorba de un soiu de pernă); 3⁰ pîne aşezată la capătul sau extremitatea seriei, adică, într'un anumit sens, tot la colţ, deoarece unghiul unei figuri geometrice se află la extremitatea ei (aici 'colţ' şi 'capăt' însemnează amîndouă 'punct situat la cea mai mare depărtare de centru'); 4⁰ cotul mîinii care, îndoit, are forma unui unghiu. Prinurmare însemnarea etimonului turc. ***koltuk*** 'aisselle, bras ou dossier, bord, coin d'une chose', dela care trebue să plecăm pentru înţelegerea cuvîntului romînesc, este aceea de 'coin d'une chose' (complectată, poate, în ce priveşte sensul 3⁰, cu aceea de 'bord'), iar nu cum spune Şăineanu: „Dela sensul primitiv de 'subţioară', adică de ceva rotunjit, derivă toate celelalte însemnări...". Tiktin, mulţumindu-se să examineze afirmaţia lui Şăineanu, constată, cu dreptate: „Der Zusammenhang mit türk. ***kultuk*** 'Achselhöhle' ist zweifelhaft", dar nu încearcă o nouă explicaţie.

Pentru complectarea celor ce aveam de spus trebue adăugat că şi în ruseşte există cuvîntul nostru: ***kultúkъ***, avînd ca sens principal pe acela de 'colţ' ('Winkel', la J. Pawlowsky, ***Russisch-deutsches Wörterbuch***, ed. III, Riga-Leipzig 1900, pag. 606, col. 1), deci exact ca în romineşte. Cred că rus. ***kultúkъ*** are şi el un amestec în viaţa rom. ***coltuc***. Din citatele dela Şăineanu şi Tiktin ar rezulta că originea, pe terenul limbii noastre, a acestui termin este de căutat în Moldova. Dacă lucrurile stau astfel, putem presupune că peste turc. ***koltuk*** s'a suprapus rus. ***kultúkъ***, mai bine zis acesta din urmă a făcut ca printre numeroasele accepţiuni ale etimonului turcesc să se fixeze şi să se dezvolte în romineşte tocmai aceea care în ruseşte este cea mai importantă.[1])

nunţată nuanţă de ironie): ***am să-ţi dau din cot*** (răspunde cel căruia i se cere ceva şi nu vrea să dea), ***ai să mănînci din cot***, etc. (deseori se spune pur şi simplu ***din cot***, cu aceeaşi însemnare ca 'nu', 'ferit-a sfîntul', ş. a.). Pentru legătura dintre o parte a membrelor corpului omenesc şi 'coltuc' cf. băn. ***călcîniu*** (de pită) 'marginea pîinii' (L. Costin, ***Graiul bănăţean*** II, T.-Severin 1934, pag. 54).

1) Ulterior aflu că la Buzău se întrebuinţează ***coltuc*** cu înţelesul de 'capetele (tăiate ale) franzelei': cele două extremităţi ale acestui fel de pîne, care au mai multă coajă (căci sînt mai supţiri decît restul) şi totodată sînt mai bine prăjite,—şi acest element a contribuit, subsidiar, la naşterea sensului 3⁰—, se numesc ***coltuce*** (în Moldova ***colţuri***!). Tot aşa la Braşov, unde cuvîntul sună mai des ***coltic*** şi are un sinonim ***donţ*** = germ. austr. ***Scherzl***

CORGĂNI.

*„Şi tocmai acuma, după*ce [butucii, trunchiurile de brad] *au fost trîntiţi de mîna omului, despuiaţi, ciopîrţiţi şi corgăniţi în pîrău...."* (A. Frunză, *Adev. liter.* dela 15 Aprilie 1928, pag. 6, col. 2). *„In liniştea amurgului se mai auzirăun răstimp strigătele trăgănate ale celor care corgăneau în fundul văii"* (id. *ibid.*, pag. 6, col. 3). Autorul din care am făcut aceste două citate povesteşte întîmplări petrecute în munţii Tazlăului, jud. Neamţu; prinurmare, şi graiul special întrebuinţat în schiţele sale aparţine aceleeaşi regiuni.

Înţelesul verbului *a corgăni* pare a fi acela de 'a da drumul butucilor la vale din locul unde au fost tăiaţi'. Este vorba de oameni care lucrează la lemne în pădurile de munte: trunchiurile brazilor se taie dela rădăcină, se curăţă de crengi şi de coajă, apoi se transportă în vale, prin jghiaburi anume săpate, pînăla un pîrău, deunde, supt formă de plute, sînt duse mai departe, la punctul fixat de mai înainte. Transportul pe jghiaburi are loc, deobiceiu, cu ajutorul cailor, care tîrăsc după ei butucii; dacă împrejurările permit, acest lucru îl pot face însă chiar oamenii, fie dînd drumul lemnelor să alunece singure, fie trăgîndu-le ei înşişi cu topoarele şi ţapinele. Din primul citat se vede limpede că ultima operaţie la tăiatul lemnelor, înainte ca acestea să se întocmească în plute, este 'corgănitul' şi că ea se săvîrşeşte în pîrău, adică în vale, cum cetim în al doilea pasaj reprodus mai sus. Deaceea cred că *a corgăni* este derivat dela *corhană* 'Schlucht, Kluft' (Tiktin, *op. cit.*, pag. 415, col. 2) şi înseamnează propriu zis 'a duce (lemnele) în corhană, în vale, în prăpastie'.

Subst. *corhană* provine din rut. *kurhán* sau rus. *kurgánъ* '(Grab-) Hügel; Wasserpfütze' (Berneker, *op. cit.*, pag. 648, Pawlowsky, *op. cit.*, pag. 608, col. 1). Alternarea lui *h* cu *g* la substantiv şi verb ar fi o indicaţie că ambele limbi slave pomenite aici au contribuit la crearea situaţiei din romîneşte, iar păstrarea pînă astăzi a celor două sunete s'ar datora faptului că verbul s'a separat, poate, de substantiv chiar în momentul cînd a fost creat, ca termin tehnic, aparţinînd unui anumit domeniu de activitate. Dicţ. Acad. II, pag. 287, col. 2 s. v. *gorgan* 'tumulus', care-i un dublet al lui *corhană*, trimete pentru etimologie la rus. *korganъ*, dar un asemenea cuvînt, cu *o*, nu există nici la Berneker, nici la Pawlowsky, care notează amîndoi o singură formă, cu *u*. L. Şăineanu, *Influenţa orientală* II, 1, pag. 191, s. v. *gorgan*, cu toate că-l consideră de origine turco-tătară, îşi închipue că nouă ne-a venit tot prin intermediul Ruşilor (şi al Polonilor). Eu cred că *corhană* şi *gorgan*, deşi etimologiceşte identice, trebuesc despărţite. Primul există, după informaţiile mele de-acuma, numai în Moldova, atît ca formă, cît şi ca înţeles. Dicţ. Acad., *loc. cit.*, înregistrează apoi pentru Transilvania varianta *gorgană* 'vale strîmtă, îngustă şi cîrnită; groapă', deci sinonimă cu mold. *corhană*. Acest sens îl are numai rus. *kurgánъ*, aşa că sîntem îndreptăţiţi să-l considerăm pe acesta drept etimon al cuvintelor corespunzătoare din Moldova şi Ardeal. [1])

Cît despre *gorgan* 'tumulus', tot motive de ordin geografic ne impun să-l socotim de origine turcească. Într'adevăr citatele din Dicţ. Acad. ne arată că acest cuvînt se întrebuinţează exclusiv în Muntenia. Cam la fel vorbeşte şi toponimia. Cu două excepţii, care ar avea, poate, nevoe de explicaţii speciale, numeroasele localităţi numite *Gorgana*, *Gorganele*, *Gorgani*, *Gorgănelele* şi *Gorgăneşti* sînt răspîndite toate numai prin Muntenia. Dealtmintrelea şi *Gorganul* din judeţele Iaşi şi Vasluiu poate foarte bine să fie tot turcesc: elementele de acest soiu din limba noastră există deopotrivă în cele două provincii ale Vechiului Regat, pentru motive istorice cunoscute. În orice caz caracterul specific muntenesc al lui *gorgan* 'tumulus' şi cel aproape exclusiv muntenesc al toponimicelor respective se împacă greu cu o proveninenţă rusească. Nici sensul nu vorbeşte contra presupunerii mele. Căci, dacă rus. *kurgánъ* însemnează şi 'Grabhügel', adică exact acelaşi lucru ca rom. *gorgan*, nu trebue să uităm că acest înţeles este secundar. Cel originar a fost desigur 'movilă, mă-

(S. Puşcariu). Corespondentul meu din Buzău, dîndu-mi aceste explicaţii, a adăugat: „Decînd nu se mai obişnueşte prin casele oamenilor cu oarecare stare coltucul propriu zis, s'a aplicat terminul respectiv la părţile cu coajă multă ale franzelei". Prin judeţul Dorohoiu cultucele sînt 'capetele ascuţite ale plăcintelor numite alivenci' (comunicat de D-l Gh. Agavriloaei). Cît de strînsă este legătura semantică între 'pernă' şi 'pîne (de o formă specială)' probează roman. *cuscinetto* (diminutiv dela *cuscino* 'pernă') 'pane salato in forma rettangolare' (F. Chiappini, *Vocabolario romanesco*, pag. 97).

1) Că pentru Moldova intră în consideraţie şi rut. *kurhán*, cu al său *h*, este un amănunt secundar, care nu modifică situaţia aproape deloc. Cît despre *g-* (în loc de *c-*) din varianta ardelenească, el se explică, întocmai ca la *gorgan* 'tumulus', prin asimilaţie la *g* următor (cf. *Gogălniceanu* pentru *Kogălniceanu*, frecvent la Iaşi în gura oamenilor inculţi şi a Evreilor).

gură', cum arată Dicț. Acad., apoi toponimia (aproape toate locurile numite *Gorganul*, etc. sînt dealuri, movile, munți, etc., iar celelalte și-au luat numele dela primele). Cu această însemnare se potrivește însă și etimologia turcească: *kurgan* este tradus de Șăineanu, *loc. cit.* prin 'château fort, citadelle, partie d'une ville entourée d'une enceinte'. Se știe însă că pela noi întăriturile cele mai multe au fost naturale ori construite pe locuri fortificate dela natură, adică pe înălțimi de pămînt, dealuri, movile ș. a. Deaceea turc. *kurgan* s'a adaptat la stările de lucruri din țările noastre, schimbîndu-și sensul de 'cetate', pe care-l avea în limba-i de origine, în acela de 'ridicătură, măgură', mai apoi și în acela de 'tumulus', potrivit credinței, bazată adesea pe fapte reale, că în movile se află îngropate oseminte din timpurile vechi. [1])

CRANCĂU.

La Tiktin, *op. cit.*, pag. 431, col. 1 acest cuvînt este tradus prin 'Saatkrähe (Corvus frugilegus)'. În unele regiuni apare ca determinativ pelîngă verbul *a umbla:* în satul Schitul Ducăi, jud. Iași, depildă, *umbli crancău* însemnează 'umbli ca și cum n'ai avea stăpîn'. Este sigur că în această izolare avem a face cu numele păsării notat de Tiktin. În diverse limbi noțiunile 'liber' și 'pasăre' se exprimă prin același termin, cel puțin în împrejurări determinate, lucru firesc, dealtfel, pentrucă nu există ființă a cărei viață să se desfășure într'o libertate așa de mare ca a păsării. Exemple: germ. *frei wie der Vogel in der Luft*, ital. *è come l'uccello sulla frasca*, frc. *être comme l'oiseau sur la branche* și, mai ales, span. *pajarear* (< *pâjaro* 'pasăre') 'a prinde păsări; a lenevi, a umbla fără treabă', *pajarero* 'cel ce bate drumurile fără ocupație' (cf. pentru acesta din urmă și frc. *oiseau de rue*) (v. R. Riegler, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, Dresden-Leipzig 1907, pag. 96). Dacă în izolările citate figurează cuvîntul 'pasăre', iar în cea românească 'crancău', adică o anumită specie de pasăre, asta se explică prin faptul că cioara,

1) Prin Moldova de nord *corhană* însemnează 'coastă, povîrniș' (după informațiile D-lor Gh. Agavriloaei și N. Constantin, primul din jud. Dorohoiu, celălalt din Neamțu). Prin Dorohoiu cuvîntul acesta apare numai în două izolări, aparținînd oarecum graiului păstoresc: *a duce oile în corhană* și *a pune caşul în corhană* 'a-l pune plecat pe-o leasă, ca să se usuce'. Tot pe acolo există colectivul *corhăniș*. Cf. și *Codrul Cosminului* II-III, pag. 259: „*corhană* [și *furană*] e o coastă mai cu totul pripurie și mai cu totul sterilă". (Etimologia lat. *coreana* este fantezistă.)

fiind o pasăre foarte obișnuită (în țările reci și temperate ea este, iarna, aproape singura), ajunge în chip firesc să capete sensul generic de 'pasăre' în unele particularități stilistice. Să se compare cazul analog al lat. *passer* 'vrabie' > rom. *pasăre*, span. *pâjaro* 'pasăre' ș. a., apoi frc. *bayer aux corneilles* 'a căsca gura, a umbla gură-cască', etc. (Riegler, *op. cit.*, pag. 155). Nuanța peiorativă din rom. *a umbla crancău* se regăsește în engl. *to rook* 'stehlen, betrügen' (< *rook* 'Saatkrähe': ciorile, cînd nu sînt observate, ciugulesc grăunțe de grîu, păpușoiu, etc. depe lanurile agricultorului; cf. și germ. *stehlen wie ein Rabe*), *rookery* 'Krähengenist; (fig.) schmutziges, verrufenes Stadtviertel' (Riegler, *op. cit.*, pag. 157).

Crancău este o variantă a lui *croncan* 'Rabe', care are, între altele, varianta *croncău*, cu același sufix ca și cuvîntul nostru. Și verbul respectiv *a croncăni* sună *a croncăi* (și *a cloncăi*), așadar cu o terminație corespunzătoare aceleia pe care o găsim în *crancău*. Pentru *a*, în locul mai răspîndituluí *o* din prima silabă, cf. *a crăngăi*—*a croncăni* (Tiktin, *op. cit.*, pag. 441, col. 2). Originea tuturora e onomatopeică.

Despre *crancău* Tiktin nu ne spune prin ce ținuturi românești există. Îl citează din S. Fl. Marian (și cu sensul figurat de 'Țigan', care interesează deaproape izolarea în discuție aici). Cred că întrebuințarea lui e foarte redusă. Judecînd după citatul din Marian, precum și după faptul că în Bucovina se zice *croncău* pentru *croncan*, sînt dispus să cred că apariția lui *crancău* se mărginește la această ultimă regiune. În orice caz eu personal nu-l cunosc din graiul meu de-acasă (sudul Moldovei). Deaceea izolarea *a umbla crancău* a suferit acolo o modificare destul de profundă a cuvîntului al doilea. Într'adevăr la Tecuciu se zice *a umbla cranga* și *a umbla cranganaua*, cu exact aceeași însemnare și în cele mai felurite ocazii. Nu încape nicio îndoială că aceste expresii sînt perfect identice cu *a umbla crancău*, cum arată înțelesul și chiar înfățișarea formală a determinativelor. Dar din cauză că în sudul Moldovei subst. *crancău* nu-i cunoscut, poate, ca să ne apropiem de adevăr, nu mai este cunoscut, acest cuvînt a trebuit să fie pus în familia altora, cu care, după aspectu-i fonetic, părea a fi înrudit. Astfel *crancău* a devenit *crangă* (=*creangă*). Cît despre *cranganaua*, am impresia că-i o formație voită, după modelul lui *haimana(ua)*: afectul, în ca-

zul nostru necazul (părinţilor contra copiilor leneşi), dispreţul (oamenilor muncitori faţă de chiulangii) şi ironia, a îndemnat pe vorbitor să mărească expresivitatea izolării, pedeoparte prin lungirea cuvîntului esenţial, pedealta prin aluzia la un termin cunoscut şi plin de înţeles ca ***haimana***, mai ales că se aude pretutindeni şi ***a umbla haimana***.

Ar mai fi ceva de spus despre partea morfologică a acestei locuţiuni. In ***a umbla crancău*** substantivul e nearticulat, pecînd în celelalte două avem ***cranga***, resp. ***cranganaua***. Situaţia se prezintă la fel şi în alte izolări: substantivele masculine apar fără, cele feminine cu articol. De fapt ceeace numim articol în cazul de faţă merită acest nume numai din punctul de vedere al originii; în ce priveşte însă funcţiunea, avem a face cu terminaţia pe care o întîlnim la atîtea adverbe romîneşti.

Socot nimerit să înşir acum cîteva din variantele şi sinonimele izolării noastre, pentruca o comparaţie a lor să uşureze înţelegerea discuţiei de pînă aici. La Tecuciu se zice ***a umbla huciu marginea***, cu acelaşi sens ca ***a umbla cranga: huciu!*** este interjecţia cu care se alungă păsările, deci şi ciorile (precum şi... Ţiganii, care-s negri, ca ciorile, şi nomazi, adică vagabonzi); această izolare confirmă, cred, explicaţia propusă mai sus. Prin judeţul Neamţu se aude ***a umbla tandanaua*** idem (comunicat de D-l N. Constantin): partea finală a determinativului aminteşte foarte bine de ***(a umbla) cranganaua***. Ion Creangă are, în ***Ivan Turbincă***, un pasaj unde figurează locuţiunea ***a umbla după crancalicuri***: Al. Vasiliu şi Gh. T. Kirileanu explică (în glosarul ediţiei Minerva a operelor lui Creangă) pe ***crancalicuri*** prin 'petrecere lumească cu băuturi şi femei, nebunii'. Acest cuvînt este evident un derivat dela ***crancău***, din izolarea ***a umbla crancău***. Poate că a influenţat asupra lui, pentru modificarea sensului, care nu-i profundă, sinonimul ***crailic***, deşi mi se pare puţin probabilă această ipoteză, nu numai fiindcă terminul de-al doilea aparţine limbajului orăşenesc, ci şi din altă pricină: ***craiu***, cu înţelesul de 'berbant', are o vechime relativ mică, în orice caz mult mai mică decît ***crancău***. Insfîrşit ***a umbla frunza frăsinelului*** şi ***a tăia frunză cinilor*** ne trimet la ***a umbla cranga***, cu ale lor ***frunză*** şi ***frăsinel***, care vor fi contribuit la transformarea lui ***crancău*** în ***crangă***, deoarece exprimă noţiuni înrudite. Foarte numeroase sinonime de acest soiu a strîns V. Bogrea, *Dacoromania* IV, pag. 174 urm., care explică (pag. 177) altfel decît mine pe ***a umbla cranga***, probabil pentrucă nu cunoştea varianta ***a umbla crancău***.

DADĂ.

Serveşte nu numai ca 'Anrede der Kinder an ältere Frauen', cum spune Tiktin, *op. cit.*, pag. 502, col. 2, ci şi ca termin cu care un copil se adresează unei fete mai mari decît el (comunicat din satul Albeşti, jud. Ialomiţa, şi auzit de mine la Buzău). Este echivalentul perfect al lui ***ţaţă***, care se bucură de o răspîndire mult mai largă, şi, într'o măsură oarecare, al lui ***lele*** (cu diminutivul ***leliţă***). Provine din bulg. ***dada*** 'ältere Schwester' sau sîrb. ***dáda*** idem[1]) (Berneker, *op. cit.*, pag. 176). Cuvîntul există şi în turceşte, unde-i băştinaş, dar acolo însemnează numai 'Magd, Kindermädchen, Erzieherin'. Afară de asta, dacă l-am fi împrumutat dela Turci, ne-am aştepta să-l întîlnim şi în Moldova, nu numai în Muntenia. Căci oricum, influenţa slavă de sud, cu deosebire cea bulgărească, se exercită mult mai puternic asupra dialectului muntenesc decît asupra celui moldovenesc. In acest sens trebue luată afirmaţia făcută aici.

La Buzău se întîlneşte şi dimin. ***dădică*** 'Kinderfrau, -mädchen', care-mi dă prilej să citez termini asemănători, aproape identici, din alte limbi. Deobiceiu se susţine că la baza tuturor cuvintelor respective (romîneşti şi slave) se află turc. ***dadă*** (Tiktin, ***loc. cit.***, Berneker, ***loc. cit.***). Nu încerc să combat această părere, ci mă mulţumesc să arăt că în italieneşte ne întîmpină expresii de felul următoarelor: v. lucchez ***doddo*** 'balio', ***dodda*** 'balia', ***doddare*** 'allattare', tosc. (Lucca-Pistoia, vulgar) ***fare il dodda*** 'chi si assume autorità che non gli spetta, e figura o vuol figurare per quel che non è', flor. ***fare il doddo*** 'fare il grullo, fingere di essere scemo, di non capire, atteggiare il viso a rintontito', ***doddo, dodda*** 'persona buona a nulla, sciocca, impicciata a far qualunque cosa, rimbambita'. A. Schiaffini, *L'Italia Dialettale* IV (1928), pag. 301 urm., după care am reprodus exemplele acestea, crede că-i vorba de o „radice fanciullesca e imitativa ***dod-*** (da considerare in unione con ***dond-***), che ha il va-

1) Prinurmare şi aceste cuvinte slave sînt sinonime cu rom. ***ţaţă***, care, la origine, s'a întrebuinţat, cu siguranţă, ca titulatură numai pentru surorile mai în vrîstă.

lore fondamentale di 'agitare qua e là'". Lingvistul italian s'a inspirat, probabil, din W. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, unde, la nr. 2713 şi 2748, se discută onomatopeicele *dod*, resp. *dond* [1]), care, în ce priveşte reflexele lor romanice, se aseamănă destul de bine, fără ca însă M.-Lübke să le considere înrudite. De părerea lui Schiaffini este şi W. v. Wartburg, *Franz. etym. Wb.*, care se ocupă, firește, numai în treacăt de cuvintele italienești. In vol. III, pag. 11 urm., 112 urm. şi 138 sînt analizaţi urmaşii franţuzeşti ai radicalelor *dand-*, *dod-* şi *dond-*, pe care autorul le socoteşte identice (se deosebesc numai prin vocală, — primul faţă de celelalte două, apoi *dind-* faţă de *dand-*: un fel de 'Ablautserie' sau apofonie, cum spun fonetiştii francezi, depildă M. Grammont).

Totuşi eu nu văd legătura semantică, pe care, mai ales într'un caz ca acesta, trebue să punem mai mult temeiu, între cuvintele italieneşti citate mai sus şi cele provenite din onomatopeicele *dand-*, *dod-* şi *dond-*. Afară de o coincidenţă cu privire la sensul de 'om prost', de care voiu vorbi imediat, n'am găsit în cele cîteva coloane, extrem de bogate în exemple, din dicţionarul lui v. Wartburg decît un singur termin sinonim cu corespunzătorul (presupus!) din italieneşte: frc. *dodineuse* 'bonne d'enfant' *(op. cit.*, pag. 113, col. 1), faţă de ital. (v. lucch.) *dodda* 'balia'. Dar asemănarea mi se pare întîmplătoare: cuvîntul franţuzesc este derivat dela *dodiner* 'endormir en chantant', care la rîndul lui se explică foarte bine din însemnarea fundamentală a radicalului *dod-*, tradus de v. Wartburg prin 'Hin- und herschwenken'. Cît despre flor. *doddo, dodda* 'persona buona a nulla, sciocca, etc.' şi frc. dial. *dodaud* 'idiot', *daudé* 'niais' ş. a. *(loc. cit.*, pag. 113, col. 2), am spus deja că avem a face cu o pură coincidenţă. W. v. Wartburg arată cum s'a dezvoltat sensul de 'prost' din alte sensuri ale temei *dod-*. In italieneşte acest înţeles provine din cel de 'balia': femeile puse să crească copiii altora erau pe vremuri mai totdeauna bătrîne, prinurmare cu forţe fizice şi psihice relativ reduse; de aici n'a fost greu să se ajungă la însemnarea de 'persoană incapabilă de a face ceva, proastă'. Căci altfel, dacă nu admitem această evoluţie semantică, nu pricep cum pot sta alături tosc. *fare il dodda* 'a face pe marele' şi flor. *fare il doddo* 'a face pe prostul'. Aşadar la cuvintele italieneşti înţelesul primitiv este cel de 'dădacă', din care a rezultat pedeoparte cel de 'persoană cu autoritate', pedealta cel de 'prost' (cum am arătat mai sus). Să se compare şi discuţia pe care o face v. Wartburg la pag. 3-4 din acelaşi volum, s. v. *dad-*, unde, printre numeroasele derivate din acest radical, la care predomină însemnarea de 'prost', se citează bulg., sîrb. *dada*, apoi norvegianul *dada* 'Kindermädchen'.

Deaceea cred că limba italiană trebue despărţită de franceza şi pusă alături de cele balcanice, nu în sensul unei legături istorice, ci al unei înrudiri elementare: atît în una, cît şi în celelalte e vorba de cuvinte create în chip spontan de către copii, la fel cu *mamă, tată*, etc. Asemănarea între acestea şi *doddo, dada* este cît se poate mare în privinţa formaţiei: toate sînt alcătuite dintr'o silabă repetată, aşa cum obişnuesc copiii mici, cînd învaţă a vorbi. Asta îndreptăţeşte, poate, ipoteza unei independenţe a balc. *dada* de cuvîntul turcesc corespunzător. [1])

1) In ediţia III a acestei opere s'a suprimat articolul *dod* (nr. 2713), împreună cu cele trei cuvinte romanice pe care autorul le deriva din tema respectivă.

DAMĂ.

Răspîndirea acestui substantiv este cu mult mai largă decît s'ar putea deduce din scurtele explicaţii date de Tiktin, *op. cit.*, pag. 503, col. 2. Totodată nuanţele lui semantice variază, într'o măsură necunoscută la alte expresii asemănătoare, după starea culturală, psihologică, etc. a vorbitorului. La această situaţie a contribuit, negreşit, şi natura cuvîntului nostru, dar înainte de toate altceva, şi anume pedeoparte originea lui străină, relativ recentă, pedealta modul cum s'a răspîndit el în societatea românească. Frc. *dame*, care, în ţara lui de baştină, cu tradiţie veche şi organizaţie socială bine întemeiată, avea o întrebuinţare

1) Din diverse regiuni ale Moldovei (Bacău, Birlad) mi se comunică existenţa adj. *dod*, cu varianta *dud*, care însemnează 'simplu, prost, zăpăcit' (la Birlad şi n. fam. *Dodu*). Deasemenea limbajul popular cunoaşte, în povestiri cu subiecte din viaţa Ţiganilor, subst. *dada* 'tată (cu diminutivul *dăducă*)' şi *dadia* idem, pe care A. Graur, *Bulletin linguistique* II, pag. 146-7 le socoteşte de origine tigănească. Cf. şi băn. *didă* 'mamă, maică; fată mare, ţaţă' (L. Costin, *Graiul bănăţean* II, pag. 86). Acest *didă* alcătueşte împreună cu *dadă* o 'Ablautserie', pe care am constatat-o acum de curînd în gura unui copil de vreo trei ani: stînd pe scaun, a început să se legene şi să cînte pe o melodie proprie *dedila dedale* (cuvinte, evident, create de el, căci nu le auzise dela nimeni).

precisă, [1]) trebuia, devenind rom. ***damă***, să sufere modificări semantice importante. Adîncile transformări produse în ţările noastre decînd cu introducerea civilizaţiei apusene au oferit mereu cuvîntului nou venit ocazia să treacă dela o pătură socială la alta într'un timp foarte scurt şi, cu fiecare trecere, să-şi schimbe mai mult ori mai puţin înţelesul primitiv. Terminii cu care oamenii se adresează unul altuia în raporturile lor zilnice ilustrează mai bine decît oricare altă categorie lexicală teoria lui A. Meillet asupra vocabularului, în special ideia că un cuvînt îşi lărgeşte sensul, atunci cînd un grup social mai numeros îl primeşte dela unul mai puţin numeros.

Aşa s'a întîmplat cu subst. ***damă***. In primul moment era natural să-şi păstreze sensul din limba-i de origine, fiindcă pătura conducătoare, care-l împrumutase, îi cunoştea exact valoarea semantică. Dar curînd după aceea, din spirit de imitaţie şi din ambiţie, care se manifestau cu atît mai nestingherite, cu cît dorinţa de a ajunge era mai violentă, clasele sociale imediat inferioare şi-au însuşit terminul, şi atunci a început să se zică ***damă*** la un număr tot mai mare de femei. Pe măsură ce răspîndirea cuvîntului avea loc cu aşa iuţeală, şi în sens vertical şi în sens orizontal, grupurile sociale superioare se vedeau silite a reacţiona contra vulgarizării lui. Singurul mijloc de care dispuneau era să renunţe pur şi simplu la întrebuinţarea expresiei degradate. Cît de rapid a fost procesul schiţat aici probează faptul că marele nostru satiric Caragiale înregistrează această stare de lucruri încă dela începutul activităţii sale literare (aproximativ pela 1880). Astfel în ***O noapte furtunoasă*** şi ***D'ale carnavalului*** subst. ***damă*** apare des, pentrucă eroii lor aparţin mahalalei, pe cînd în ***O scrisoare pierdută***, cu politicianii ei, inculţi, firește, dar nici pedeparte în acelaşi grad ca nişte bieţi meseriaşi, ipistaţi, etc., el lipseşte aproape complect. Din cît mi-aduc aminte, am impresia că-l întrebuinţează numai Cetăţeanul turmentat (cînd spune despre Zoe că-i 'damă bună'). O constatare identică putem face urmărind schiţele satirice şi umoristice, de mai tîrziu, ale aceluiaşi autor.

In momentul de faţă situaţia se prezintă precum urmează. Oamenii culţi au izgonit din vocabularul lor serios, mai bine zis

1) Pînă astăzi ***dame*** şi-a conservat neştirbită însemnarea-i originară. La fel germ. ***Dame***, împrumutat din franţuzeşte acum trei secole.

cuviincios, cuvîntul ***damă***, înlocuindu-l prin sinonimul băştinaş ***doamnă*** sau, în limbajul familiar, prin ***cucoană*** şi diminutivul acestuia, ***cuconiţă***. Totuşi ***damă*** continuă să se întrebuinţeze şi în limbajul literar, dar numai în legătură cu alte cuvinte, tocmai pentrucă acestea înlătură posibilitatea unei confuzii regretabile, ba împiedică evocarea însăşi a sensurilor rău famate; astfel se spune curent ***damă de companie***, ***damă de onoare*** ş. a. Lumea cealaltă, în special mahalagiii şi, în măsură în care-l cunosc, ţăranii, păstrează terminul nostru cu însemnarea lui primitivă, utilizîndu-l atunci cînd vorbesc despre sau cu o femeie care se deosebeşte, real ori imaginar, de marea masă a celorlalte. [1]) Înţelesul peiorativ, de care mă voiu ocupa acum îndată, pare a fi, în general, necunoscut acestor categorii sociale; în orice caz, nu le este aşa de curent, încît să vie în conflict cu celălalt.

Acest înţeles este, dupăcum se ştie, acela de 'prostituată, cocotă'; prin extensiune (pornindu-se dela ideia că tot imoral este să întreţii legături amoroase nepermise de lege) se zice ***damă*** şi unei amante (chiar dacă-i de cea mai bună condiţie socială, fie liberă, fie căsătorită: aici se dovedeşte puterea pe care o are afectul în crearea sensurilor şi nuanţelor semantice cele mai subtile). [2]) S'a format şi un derivat, perfect sinonim, deşi cu o întrebuinţare mult mai redusă (apare, deobiceiu, într'un limbaj mai vulgar), anume ***dameză***, cu sufixul luat dela înruditele ***amoreză***, ***şanteză*** ş. a. [3])

Cum s'a ajuns la această însemnare peiorativă? Fenomenul descris în paginile precedente nu-i propriu limbii noastre. Il

1) Băiatul unei servitoare, întrebat odată ce doreşte, mi-a răspuns: ***caut o damă***. In dorinţa lui de a vorbi „distins", s'a jenat să spue 'femeie', părîndu-i-se că astfel ar înjosi pe mamă-sa. Cf. şi următorul pasaj: „***O artistă grasă şi scundă, cu un butoiu de bere... Alături un măcelar roşu şi voinic apropiase de capul lui fălcos şi asudat faţa trasă şi palidă a „damei"*** [=soţia lui], ***forţind-o astfel să guste farmecul muzicii din intima lui vecinătate***" (Horia Oprescu, ***Adev. liter.*** dela 10 Iulie 1932, pag. 6, col. 1). Autorul a pus subst. ***damă*** în ghilimete, pentru a arăta prin aceasta că terminul aparţine eroului său mahalagiu.

2) Cf. frc. ***maîtresse***, care merge paralel cu rom. ***damă*** în multe privinţi (ca evoluţie semantică şi chiar ca origine etimologică: lat. ***domina*** şi ***magistra*** se atingeau în unele puncte). Foarte interesante discuţii asupra unor cuvinte asemănătoare se pot găsi la Leo Spitzer, ***Über einige Wörter der Liebessprache***, Leipzig 1918 (cf. în special articolul despre frc. ***cocotte***).

3) A. Graur, ***Bulletin linguistique*** II, pag. 241 crede că la formarea lui ***dameză*** a ajutat conştiinţa Romînului că un cuvînt în ***-ează*** (=frc.- ***euse***) pare mai franţuzesc, întrucît acest sufix se întîlneşte numai la neologisme de origine franceză.

întîlnim şi aiurea. Deja lat. *domina* se întrebuinţa la adresa iubitei, dar se pare că numai poetic şi fără nicio nuanţă dispreţuitoare, dimpotrivă (Georges îl citează din Tibullus). În orice caz, un început al evoluţiei semantice de care ne ocupăm aici ar putea fi găsit chiar în limba latină. Dintre popoarele balcanice, Grecii au subst. δόμνα 'maîtresse, amante' < rom. *doamnă* (G. Meyer, ap. G. Pascu, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève 1924, pag. 46. În treacăt zis, constatăm la acest cuvînt o situaţie asemănătoare cu aceea dela rom. *damă*: limba de origine nu cunoaşte sensul peiorativ din limba împrumutătoare). Mai departe: ital. *dama* 'Dame; Herrin; Geliebte' < frc. *dame* (în Toscana ţăranii zic *dama* pentru *fidanzata*, dar şi *andare a dama* 'andare a fare l'amore', [1]) cf. R. R. Bezzola, *Abbozzo di una storia dei gallicismi italiani nei primi secoli*, Heidelberg 1925, pag. 111, nota 3), span., portg. *dama* idem < frc. *dame* (Bezzola, *op. cit.*, pag. 110, nota 1). [2])

Judecînd după exemplele de mai sus, am putea fi îndreptăţiţi să admitem o modificare semantică independentă în fiecare limbă, deoarece nu pare a exista vreun fel de legătură dela una la alta în această privinţă. O asemenea concluzie se impune cu atît mai mult, cu cît am văzut că sensul peiorativ al cuvintelor respective apare numai în limbile care au făcut împrumutul (n. grec. δόμνα faţă de rom. *doamnă*, rom. *damă*, şi ital., span., portg. *dama* faţă de frc. *dame*). Pedealtăparte constatăm un fapt care merită şi el să fie remarcat. Pentru exprimarea noţiunii în discuţie se întrebuinţează, după cum am văzut, termini străini, introduşi de relativ puţină vreme. Nu vreau să tăgăduesc existenţa în fiecare limbă a numeroase sinonime, vechi decînd lumea, ca şi stările sociale, care au dat naştere unor astfel de apucături şi fiinţe. Vreau să spun numai că într'un anumit mediu, acela al oamenilor mai mult sau mai puţin rafinaţi, se întrebuinţează cuvinte venite din altă limbă. Să stea acest fapt în legătură cu originea deobiceiu suspectă şi cosmo-

1) Tot aşa rom. *a merge la dame*.

2) Şi în aceste idiome romanice, ca şi în romîneşte, ne izbim de faptul, destul de curios, că terminul împrumutat are un înţeles în plus, care lipseşte limbii de origine. La fel ung. *dama* 1. 'die Dame'; 2. 'eine liederliche Weibsperson'; 3. 'die Königin (im Schachspiel)' (M. Ballagi, *Ungarisches und Deutsches Wörterbuch*, I. Teil, ed. VI, Budapesta 1890, pag. 165, col. 1).

polită a femeilor care practică o asemenea meserie? Sau, mai degrabă, avem a face şi aici cu nevoia de a se evita, între oameni aşa zişi subţiri, expresiile băştinaşe, care, din pricina unui uz prea îndelungat, au devenit vulgare şi triviale? Probabil că ambele cauze s'au amestecat într'o măsură oarecare. Pentru prima am avea un argument în spusele lui B. Croce, *La lingua spagnuola in Italia*, Roma 1895, unde ni se arată că pe vremea puternicei influenţe spaniole asupra Italiei (sec. XVI-XVII) curtezanele, venite din Spania în număr foarte mare, pretindeau să li se zică *signora*. Este drept că Croce discută în paginile respective o întreagă serie de moravuri spanioleşti, introduse odată cu stăpînirea politică, între altele şi formulele de politeţă (*Don*, *Doña*, apoi *Signore*, pe care pînă atunci italienii îl adresau numai lui Dumnezeu, după ce dispăruse cavalerii feudali, *Vostra Signoria*, etc.). Dar nu se poate contesta că amănuntul privitor la curtezane a ajutat şi el să se creeze un sens nou cuvîntului *signora*, care, probabil, din timpul acela a început să însemneze şi 'Weltdämchen, Halbweltlerin' (ironic, cum spun Riguţini-Bulle, *Italienisch-deutsches Wörterbuch*, s. v.). Şi în altă lucrare a lui Croce, *La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza*, Bari 1917 (ed. II 1922) se pot afla lucruri interesante din acest punct de vedere. [1])

Pentru ipoteza a doua vorbeşte amănuntul că tendinţa de a recurge la expresii mai puţin brutale se observă chiar la oamenii din straturile inferioare ale societăţii. Cu mulţi ani în urmă am auzit nenumăraţi lucrători, soldaţi, etc. spunînd *mă duc la fete* în loc de 'mă duc la prostituate, la stabiliment', etc., iar astăzi terminul 'fată' este pe cale să fie înlocuit prin *domnişoară*. Cred că la naşterea acestui fel de a vorbi a contribuit nu numai nevoia de a acoperi realitatea urîtă prin expresii eufemistice, care servesc individului vorbitor şi drept scuză pentru actul socotit de el însuşi ca jenant, ci şi ironia: cine a spus întîia oară *fată* în loc de 'prostituată' a fost, evident, şi ironic, căci nu se poate explica altfel faptul că a recurs tocmai la cuvîntul care, din punct de vedere semantic, contrazice în mod absolut pe cel propriu. Este drept acum că ironia a fost mult facilitată de starea civilă

1) Cred că mai cu samă dela Renaştere încoace a început să la naştere atmosfera aceea specială, care a dus apoi la modificările semantice discutate în acest articol.

a prostituatelor (în marea lor majoritate femei care n'au fost niciodată măritate).

Spre a sfîrşi trebue să pomenesc ceva de frc. ***madame***, intrat şi el în romîneşte. Ce-am spus despre răspîndirea lui ***damă*** se potriveşte şi acestui cuvînt, care, din cauza întrebuinţării tot mai largi, a suferit şi el o modificare semantică în sens peiorativ. Dar reacţiunea din partea păturilor culte s'a manifestat aici altfel, nu prin izgonirea expresiei trivializate. Intr'adevăr frc. ***madame*** are două forme în romîneşte: una identică cu a limbii de origine, de care se servesc oamenii culţi, cealaltă romînizată oarecum, după modelul lui ***damă***, anume ***madamă***, care apare în păturile inferioare ale societăţii. Deja această diferenţiere de ordin fonetic a înlăturat, cel puţin în parte, confuzia de care m'am ocupat mai sus. Dar cu timpul s'a adăugat un element nou, poate nu voit, dar utilizat apoi conştient, după-ce indivizii vorbitori şi-au dat sama de el. Oamenii de jos sînt obişnuiţi să se folosească de numele de botez, nu de cel familial, în relaţiile sociale, pecînd cei din straturile superioare întrebuinţează, cînd nu-i vorba de legături prea strînse (rudenie ori prietenie), numele de familie. In chipul acesta s'a creat încă un mijloc de diferenţiere între ***madame*** şi ***madamă***, adică între ***madame Popescu***, să zicem, şi ***madama*** (la vocativ ***madamă) Ioana***. Afară de asta, oamenii din popor spun şi simplu ***madamă***, ceeace în lumea cu pretenţii de mondanitate este imposibil. Şi acest amănunt a fost pus la contribuţie pentru a deosebi între ele clasele sociale. Un om cult nu zice niciodată numai ***madame***, iar dacă acest lucru se întîmplă totuşi, cuvîntul capătă un sens peiorativ, pe care nu-l are cînd e urmat de numele propriu. [1])

Incă o diferenţă între soarta frc. ***madame*** şi a frc. ***dame*** în limba noastră este aceea că primul, întrebuinţat singur, a început să fie simţit ca vulgar în înseşi clasele de jos. [2]) Am neglijat să precizez că răspîndirea lui, chiar însoţit de numele personal, este relativ mică. Femeile dela mahala nu-şi spun una alteia ***madamă Ioană***, ci tot ***madame Vasilescu***, dacă vor s'o facă

1) Ca şi ***domnule***, dealtfel. Cf. şi H. Bauche, ***Le langage populaire***, ed. II, Paris 1929, pag. 181: „***Monsieur***" sans le nom, ne se dit guère en L. P. entre égaux que dans la colère ou par ironie".

2) Cf. Cezar Petrescu, ***Oraş patriarhal*** II, pag. 110: „***Uneia ca asta nu trebue să-i spun eu cucoană, măi! Asta-i o madamă, măi!***" (Vorbeşte un băietan dela mahala cu un tovarăş mai mic.)

pe cucoanele, sau ***ţaţă*** *(**lele*** ori ***leliţă)*** ***Ioană***, dacă-s modeste şi mai ţin minte obiceiul de altădată, care continuă să trăiască la ţară. Tot aşa bărbaţii dela mahala, cînd vorbesc cu femeile de sama lor. ***Madamă*** se zice în regulă generală precupeţelor, telăliţelor, femeilor de serviciu ş. a., într'un cuvînt tuturor acelora care practică o meserie oarecum nebăştinaşă. Căci se pare că la început se adresa acest titlu străinelor (Evreicelor, în primul rînd, aşa de numeroase cu deosebire în Moldova, apoi Nemţoaicelor, Franţuzoaicelor, etc., care serveau în casele bogate; cf. ***madamă la copii***, ***madamă*** la hoteluri, apoi, după o comunicare a lui S. Puşcariu, ***madamă*** 'moaşă'). [1])

După redactarea articolului acestuia am mai strîns, incidental, puţin material lingvistic, pe care cred util să-l prezint aici, fiindcă poate ajuta la înţelegerea discuţiei. Modificare semantică 'doamnă' ⇾ 'prostituată' este confirmată de paralela argot. astur. (Spania) ***guiza*** 'señorita' alături de argot. mexic. ***güisa*** 'Hure' (v. M. L. Wagner, ***Zeitschr. f. rom. Phil.*** L [1930], pag. 739). Deasemenea am găsit un exemplu similar cu frc. ***dame*** 'doamnă, femeie' devenit rom. ***damă*** 'amantă, prostituată', ital ***dama*** ş. a. (cf. exemplele *la locul cuvenit*), adică o modificare semantică în sens peiorativ, pe care n'o cunoaşte limba de origine, ci numai cea împrumutătoare. Este frc. pop. ***mouquère*** (scris şi ***moukère***) 'femme; prostituée', venit din limba spaniolă, unde etimonul ***mujer*** însemnează 'femee, soţie' (cf. H. Bauche, ***op. cit.***, pag. 234, col. 1). Dar o constatare şi mai interesantă este următoarea. Am spus mai sus că ***dame*** îşi păstrează accepţiile „cuviincioase" în franţuzeşte, dar capătă altele „urîte" în limbile străine. Lucrarea citată a lui Bauche desminte întrucîtva această afirmaţie: la pag. 214, col. 1 aflăm că în limbajul popular din Paris ***dame*** are şi sensul de 'compagne, amie, maîtresse, concubine'. (Cf. şi cele spuse la pag. 216, col. 1, s. v. ***demoiselle.)*** Autorul precizează că-i vorba de o expresie „nobilă", [2]) aşadar avem a face

1) Cine doreşte să se informeze şi în alte privinţi asupra frc. ***dame*** şi ***madame***, precum şi asupra cuvintelor corespunzătoare din celelalte limbi romanice, să cetească articolul ***domina*** din W. v. Wartburg, ***Franz. etym. Wörterbuch***, vol. III, pag. 123 urm.

2) Din aceeaşi intenţie de a se exprima „frumos", adică altfel decît deobiceiu, s'a născut şi însemnarea de 'épouse, légitime ou illégitime', pe care o are ***dame*** în graiul popular parizian (cf. spusele lui Bauche, s. v. ***dame***: „***Femme*** serait considéré comme presque grossier. ***Comment va vot' dame? Il a sorti avec sa dame.")***.** Prinurmare o stare de lucruri perfect asemănă-

cu un eufemism, care ne aminteşte pedeoparte de frc. *fille* (elipt. pentru ~ *de joie* s. ~ *publique)* 'Dirne, Freudenmädchen', pedealta de rom. *fată* din izolarea *a se duce* (sau *a merge) la fete*, de care am vorbit deja (pag. 141.

DOAR.

Apare foarte des în locuţiunea *fără doar şi poate*, pe care Tiktin, *op. cit.*, pag. 556, col. 1 o caracterizează ca modernă şi familiară, traducînd-o prin 'ohne Frage, ohne Zweifel, ganz bestimmt, ganz entschieden'. S'a născut oarecum artificial, vreau să spun din două cuvinte care apar des în vorbirea obişnuită pentru a exprima îndoiala, dar niciodată împreună, ci în fraze cu totul diferite una de alta. Se ştie că *doar* se întrebuinţează în răspunsuri nesigure, mai bine zis în propoziţii menite să sprijine refuzul de a îndeplini dorinţa convorbitorului nostru. Depildă: *Te rog să vii la mine, să faci cutare lucru*, etc. are drept răspuns, cînd cel rugat nu poate ori nu vrea să satisfacă rugămintea: *Nu pot, pentrucă....* etc. Dacă discuţia însă continuă cu stăruinţă din partea primului, iar cel de-al doilea n'are curajul să refuze în mod hotărît cererea, răspunsul acestuia sună deobiceiu astfel: *Doar să-mi aranjez lucrurile din vreme ca să..., doar să mă sfătuesc cu cei de-acasă....* etc. Dimpotrivă, *poate* intervine dela început în asemenea împrejurări: cine nu vrea să răspundă precis la o întrebare, rugăminte ş. a., răspunde dintr'odată: *Poate voiu veni, poate voiu face*, etc. Din fraze de soiul acestora s'au extras cuvintele introductive, ca fiind cele mai importante, întrucît ele exprimă refuzul, îndoiala, etc., şi s'a alcătuit izolarea *fără doar şi poate*, care însemnează cuvînt cu cuvînt: *Ai să vii, ai să faci*, etc. *fără să mai obiectezi „doar să....“ ori „poate....“*, cînd vorbeşte, să zicem A, sau: *Am să vin, am să fac*, etc. *fără să mai spun „doar să....“* ori *„poate....“*, cînd răspunde B.

In gura multor oameni locuţiunea noastră sună *fără dor şi poate*, din cauză că *doar* însuşi are varianta *dor*, după Tiktin, *loc. cit.*, prin Muntenia. Eu însumi am întîlnit-o pe aceasta din urmă la Candrea-Densusianu-Sperantia, *Graiul nostru*

toare cu aceea dela noi (v. pag. 139, nota 1). Cf. pentru toate chestiile discutate aici relativ la limba franceză A. Dauzat, *Histoire de la langue française*, Paris 1930, pag. 263-4, 267-8.

I, pag. 156, r. 5 jos: *„...că şoarecele-i blestemat dă Dumnezeu să facă dor rău“* (jud. Vlaşca; cf. şi pag. 158, r. 7, acelaşi judeţ), apoi pag. 217, r. 10: *„...Muscalii a stat dor dă s'a odinit“* (jud. Buzău). Totuşi am impresia că *dor* pentru *doar* este mult mai răspîndit în izolarea *fără doar şi poate* decît singur. Deaceea cred că existenţa variantei *dor* a servit numai ca punct de plecare. Cauza adevărată a înlocuirii lui *doar* prin *dor* în cazul nostru mi se pare de natură estetică: diftongul *oa* sună 'urît' şi pentru aceasta este, pe cît se poate, evitat (cf. depildă *cartofă*, ba chiar *cartof*, măcarcă ultimul e numele plantei, în loc de *cartoafă*, care aparţine graiului popular, deci vulgar). [1]) Altmintrelea nu s'ar putea înţelege răspîndirea lui *dor* în dauna lui *doar*, care merge pînă acolo, încît chiar o artistă ca Maria Ventura, cu simţul pentru limbă aşa de dezvoltat, spune depe scenă *fără dor şi poate*. Să nu pierdem apoi din vedere că această locuţiune provine dintr'un mediu social cu pretenţii de rafinament intelectual, cum probează, între altele, faptul că ea n'a avut încă timpul să se întindă prea mult în păturile sociale inferioare. [2])

1) Eu însumi zic obişnuit *cartoafă*, plur. *-fe* (pentru fruct), dar în prezenţa unor oameni despre care ştiu că se feresc de fonetismele şi cuvintele populare mă simt citeodată jenat şi întrebuinţez varianta cu *o*: diftongul îmi apare în acele momente inestetic.

2) Apariţia lui *dor* pentru *doar* în *fără dor şi poate* a putut fi ajutată, într'un fel oarecare, şi de amintirea subst. *dor*. Sînt sigur că foarte mulţi Romîni nu-şi dau sama de originea lui *dor* din izolarea citată, pe care-l simt, probabil, ca identic cu subst. *dor*. Cel puţin pentru Moldova, unde *doar* singur nu sună niciodată *dor* şi totuşi formula *fără dor şi poate* se aude foarte des, această ipoteză mi se pare destul de verosimilă. S. Puşcariu, căruia îi trimesesem în 1930 aceste note lingvistice pentru *Dacoromania*, crede că *dor* este refăcut din *doară*, după modelul verbului *dor—doară*, în momentul cînd *a* dispărut *ă* final şi, odată cu el, cauza diftongării lui *ó* precedent. „Sau, mai probabil, *o* e etimologic, cf. *două ori* faţă de *a doua oară* (dacă etimologia lui Procopovici e exactă)". Contra explicaţiei mele „estetice" Puşcariu invoacă pe *poate*, în care se păstrează *oa*. Nu văd cum pot fi puse alături două cuvinte aşa de diferite: chiar dacă *poate* funcţionează şi ca adverb (deci la fel cu *doară)*, el continuă să facă parte din sistemul verbului *a putea*, unde existenţa formelor *pot—poate—poată* impune anumite norme fonetice, care sînt respectate cu sfinţenie, ca să nu se zdruncine întregul sistem de conjugare. Afară de asta, *poate*, cu *o* în loc de *oa*, ori ar fi nerominesc, în cazul cînd ar conserva pe *e* final, ori s'ar confunda cu *pot* (pers. I sing. şi III plur. dela indicativul prezent). Afirmaţia mea că *oa* e „urît", şi, prinurmare, evitat trebue înţeleasă cu această rezervă: înainte de a satisface nevoile artistice ale individului vorbitor, limba serveşte ca mijloc de înţelegere între oameni; aşadar, elementul estetic trecînd pe planul al doilea, orideciteori există conflict între 'înţelegere' şi 'frumuseţă' învinge, pentrucă nu-i posibil altfel, prima, nu a doua. Deaceea *doară* a putut deveni *dor* şi *cartoafă cartof*: în ambele cazuri putinţa unei confuzii este exclusă. Şi tot deaceea *poate* îşi menţine, trebue să-şi menţie pe *oa*, căci altmintrelea ar provoca confuzie.

Izolări asemănătoare cu a noastră în ce privește formația ne întîmpină și aiurea. In vechea provensală se spunea ***ses si, ses tot si*** 'sans condition, sans réserve, sans hésitation, sans défaut' (E. Levy, *Petit dictionnaire provençal-français*, Heidelberg 1909, pag. 343, col. 2, s. v. *si*, conj.), adică literal: 'fără dacă, fără niciun dacă [1]) (cf. și ***non i a si*** 'il n'y a pas de condition'). Iar în spaniola actuală găsim ***sin más, ni más*** 'sin reparo, precipitadamente' (v. M. de Toro y Gisbert, *Pequeño Larousse Ilustrado*, ed. VIII, Paris 1925, pag. 600, col. 2), cuvînt cu cuvînt 'fără mai, nici mai'.

Altă izolare în care intră adv. ***doar*** este ***într'o doară*** 'nur so hin, aufs Geratewohl' (Tiktin, *op. cit.*, pag. 555, col. 2). A luat naștere din fraze ca *(am să mă duc și eu cu trenul) doar n'are să se scufunde pămîntul, (am să mînînc și eu de dulce Vinerea) doar n'are să se prăpădească lumea* ș. a. Cu alte vorbe 'am să încerc cutare lucru, să vedem ce-are să iasă (în nădejdea că, poate [=doar!], nu va ieși ceva rău).' Forma plină, cu *-ă*, a cuvîntului nostru în această izolare dovedește că ea-i cea originară. Și-a păstrat aici pe *-ă*, fiindcă după el urmează totdeauna o pauză, pecînd în celelalte cazuri și-a pierdut terminația înaintea cuvintelor următoare. De unde și genul feminin al articolului nehotărît la ***într'o doară***: *-ă* este caracteristica femininului românesc.

Ambele locuțiuni discutate aici au, în momentul de față, o răspîndire mai mare decît ar putea bănui cineva pe baza informațiilor date de Tiktin. Trebue arătat în special că ele tind să-și piardă caracterul familiar și popular pe care l-au avut din capul locului și continuă a-l avea, în parte, pînă astăzi, și aceasta tocmai din cauză că se bucură de o întrebuințare din ce în ce mai largă. Așa se face că le găsim în opere cărora le lipsește orice preocupare popularizantă, și, evident, nu numai în gura personajelor, ci și în a scriitorului însuși. Iată două exemple: „***Dar a avut tăria să n'o caute: numai într'o doară.... s'a dus în vizită la Traian Stroe***" (Gib. I. Mihăescu, ***Zilele și nopțile unui student întîrziat***, pag. 387); „***.....băiatul ăsta solid și serios ....trebuia fără dor și poate asigurat din parte-i...***" (id. *ibid.*). [1])

1) Și românește se zice *fără (niciun) dacă*, aproape cu același înțeles, dar nu ca izolare propriu zisă. Se poate însă ca peste cîtva timp întrebuințarea acestei formule, care astăzi poartă încă pecetea unei creații lingvistice individuale și se întrebuințează mai mult în glumă, să devie generală.

DUPAC.

Se întrebuințează în Moldova cu sensul de 'Faustschlag' (Tiktin, *op. cit.*, pag. 587, col. 2). L-a explicat just G. Pascu, ***Sufixele românești***, pag. 191 din ***dup-***, fără să spue, probabil pentrucă a socotit lucrul dela sine înțeles, că acest ***dup!*** este un cuvînt onomatopeic, care imită zgomotul făcut de lovitura dată cu pumnul. Un zgomot asemănător fac și picioarele goale, cînd ating pămîntul, deunde verbul ***a dupăi*** 'a merge, a umbla cu picioarele goale'; depildă ***cineva venea dupăind în urma mea*** (auzit adesea în Moldova). Există apoi diverse obiecte, care produc, în aceleași împrejurări, un zgomot identic; deaceea, alături de interj. ***dup!***, care lipsește la Tiktin, există încă una, ***zdup!*** 'malt den Schall, den ein auffallender Gegenstand hervorbringt) plauz!, pardauz!', deunde ***zdupac=dupac*** (Tiktin, *op. cit.*, pag. 1809, col. 1).

La Andrieșeni—Iași ***dupac*** este 'pumnul cînd se aranjează spre a lovi' [sic!]. In realitate cred că-i vorba de același lucru: ***dupac*** nu poate însemna decît tot 'pumn, lovitura cu pumnul'. Dar de multe ori, înainte de a lovi pe cineva sau chiar fără să-i lovești ori măcar să ai această intenție, îl amenințî arătîndu-i pumnul: ***Vezi dupacul? Acuși....*** De aici explicația dată de corespondentul meu.

Dela ***dupac*** s'a format ***a dupăci*** 'Jemandem Faustschläge versetzen'. N. Drăganu, ***Dacoromania*** V, pag. 364 crede că filiația acestor două cuvinte este inversă, că, adică, dela verb s'ar fi derivat substantivul, întemeindu-se pe sensul lui ***a (în)dupăci*** 'a coase cu al doilea rînd de ață, a coase pe după ac, cu găurele', absent la Tiktin, și pe paralela ***a coase*** 'a bate'. Dar explicația aceasta nu convinge: pedeoparte ***a dupăci*** 'a coase' poate fi foarte bine=bulg. ***дúпčк*** 'höhle aus, durchlöchere' (invocat de Drăganu, *loc. cit.*), pedealta ***a coase*** nu știu să se fi întrebuin-

1) Pe ***doară*** îl discută, supt toate aspectele, Al. Procopovici, ***Dacoromania*** III, pag. 629 urm. ***A doară*** pentru ***a doua oară***, dat (la pag. 632) ca vechiu românesc, există și acum dialectal în Dacia. L-am auzit de mai multe ori la Olteni, supt forma ***de-a doara*** (cu *-ă* devenit *a* supt influența lui ***a*** și ***oa*** precedenți; cf. mold. ***a două-za=a doua zi***, unde situația se prezintă totuși diferit, întrucît această formulă este simțită ca adverb și deaceea trebue să se termine în ***-ea***, la fel cu ***deabinelea, atuncea***, etc).

ţînd figurat pentru 'a bate' (Tiktin nu spune nimic în această privinţă). [1]) Şi pe urmă, cînd este vorba de alte verbe, care înseamnă 'a da lovituri cu o parte a corpului', de exemplu ***a ghionti***, ***a pălmui***, ***a pumni*** (acesta din urmă auzit de mine la Tecuciu), raportul dintre substantiv şi verb este totdeauna acela dela primitiv la derivat.

Radicalul ***dup-*** există şi în limbile slave, cu înţelesuri identice sau aproape: bulg. ***dúpx***, ***dúpnx*** 'einem Ross die Sporen geben', sîrbocroat. ***dùpiti*** 'schlagen, mit Getöse schlagen' (şi subst. ***dùpats*** 'Schlag', aşa de asemănător cu rom. ***dupac***), n. slov. ***dúpati*** 'auf etwas Hohles schlagen,' [2]) dumpf rauschen', ***dupotáti*** 'stampfen', [2]) ceh. ***dup***, ***dupot*** 'Gestampfe', [2]) ***dupati*** 'stampfen,' [2]) trappeln' (Berneker, ***op. cit.***, pag. 238). [3])

Berneker, ***loc. cit.*** aminteşte de grec. (Homer) δουπέω 'einen dumpfen oder rasselnden Ton von sich geben', δοῦπος 'dumpfes Geräusch, Getöse; Schall der Fusstritte'. Ce bine seamănă înţelesurile acestor cuvinte greceşti cu ale celor romîneşti discutate aici! Originea lor este, după E. Boisacq, ***Dictionnaire étymologique de la langue grecque***, Heidelberg-Paris 1916, pag. 198, tot onomatopeică. Elementul fonic, graţie căruia cuvinte de soiul acestora exprimă zgomotul înnăbuşit, produs de lovirea unui obiect gol pe dinăuntru, este ***u***. M. Grammont, ***Traité de phonétique***, Paris 1933, pag. 384, clasificînd vocalele din punctul de vedere al impresiei acustice, aşează pe ***u*** (împreună cu ***o*** închis) în grupa vocalelor sumbre, iar la pag. 386-7 dă, din diferite limbi, exemple de onomatopei în care se află ***u***: frc. ***pouf***, ***poum***, ***boum***, germ. ***puff***, ***bums***, ***plumps***, etc. Toate aceste exclamaţii redau un 'zgomot surd', o impresie asemănătoare cu aceea pe care o produce asupra urechii noastre cuvîntul ***surd*** (= frc. ***sourd***) însuşi.

FEŞTELI.

Derivatul ***feşteleală***, care lipseşte în Dicţ. Acad. II, pag. 106, col. 2, se întrebuinţează, ironic, în loc de ***sfeştanie***, a cărui variantă aşa de obişnuită, ***feştánie***, seamănă bine, din punct de vedere fonetic, cu familia verbului nostru. Este probabil că avem a face cu un uz individual sau prea puţin răspîndit, mai ales că ***feşteleală*** apare la un scriitor muntean, pecînd ***a feşteli*** şi derivatele lui sînt specific moldoveneşti. [1]) Afară de asta, legătura care s'a stabilit de un necredincios între cele două noţiuni nu prea are şanse să fie acceptată de multă lume, ceeace va constitui mereu o piedică în calea acestei inovaţii stilistice. Iată pasajele respective din I. C. Vissarion, — căci acesta-i autorul în discuţie: ***„....ce-a găsit-o pe nevastă-mea să facă feştanie ori feşteleală d'aia, cum îi zice?“....*** (***Adev. liter.*** dela 2 Februarie 1930, pag. 3, col. 4). ***„Ai putea să mai ciupeşti gologani şi dela ea sub numele că-i faci feşteleli d'astea*** [vorbeşte eroul povestirii cu un preot]“ (idem, ***ibidem***). Afirmaţia mea, că particularitatea stilistică discutată aici aparţine deocamdată numai unui număr foarte restrîns de vorbitori, găseşte sprijin în felul cum se exprimă eroul: el simte nevoia să lămurească pe ascultător asupra sensului pe care-l dă cuvîntului ***feşteleală***, tocmai pentrucă se teme de o înţelegere greşită, adică bănueşte că alţi oameni nu-i cunosc încă această valoare specială. In primul

1) Alte verbe, care au o însemnare apropiată de a acestuia, apar în izolări sinonime cu ***a bate***, depildă ***a cîrpi (o palmă, un pumn***, ş. a.), ***a croi***, etc. (şi cu obiectul drept al persoanei: ***l-am cîrpit***, ***l-am croit***, etc., fără să mai aibă nevoe de complectările ***palmă***, ***pumn*** ş. a.).

2) Acestea sînt sensurile originare, căci mai ales cînd izbim obiecte goale înăuntru se produce zgomotul în discuţie. Se ştie că loviturile cu pumnul se dau obişnuit în spinare, care, tocmai pentrucă formează unul din pereţii cavităţilor toracică şi abdominală, face ***dup!***, dacă-i lovită cu pumnul.

3) Cuvintele sîrbocroate citate în text au dublu accent grav pe ***u***.

1) E unul din cuvintele considerate de Munteni ca foarte caracteristice pentru graiul moldovenesc şi deaceea supus unei nemiloase ironii lingvistice (foarte probabil şi din pricina aspectului fonetic, care aminteşte atît de bine pe ***a beşteli***; Dicţ. Acad. I, 1, pag. 547, col. 2 chiar crede că aceste verbe ar fi înrudite etimologic). Profit de prilej spre a arăta în ce chip Muntenii (vorbesc de oamenii obişnuiţi, incapabili să înţeleagă fatalitatea deosebirilor dialectale) îşi exprimă atitudinea lor de surpriză şi... dispreţ faţă de graiul Moldovenilor. In timpul războiului trăiau la Iaşi şi prin împrejurimi numeroşi refugiaţi, de toate categoriile. Aşadar conflictul lingvistic, ca să mă exprim astfel, era oarecum la ordinea zilei. In fiecare moment vorbirea băştinaşilor şi aceea a oaspeţilor se ciocneau, adesea cu violenţă. Curios este totuşi că numai aceştia din urmă reacţionau ironic ori altmintrelea contra expresiilor, insolite pentru ei, din gura celor dintîiu. Mi-amintesc că mai cu samă adverbul ***amu*** impresionase straşnic pe soldaţii munteni şi olteni, care-l întrebuinţau în bătaie de joc la adresa gazdelor lor, modificîndu-l de multe ori forma (ziceau, depildă, ***amuşica***, după modelul munt. ***acuşica***). Mai interesantă este însă alcătuirea următoarei fraze, în care intră, intenţionat, firește, numai cuvinte sau fonetisme moldoveneşti get-beget (unele cu aspect hipermoldovenesc, adică şarjat şi nereal): ***o chicat o cherjă*** [=perjă] ***din bagdadie şi ni-o feştelit prostirea oghialului dipi crivat!*** Ca răspuns la această ironie voiu cita cele auzite, înaintea războiului, dela un maestru de desen moldovean (şi, în ce priveşte vorbirea, moldovenist „à outrance“). Vrînd să rîdă de pronunţarea munteneacă ***dă*** pentru ***de***, reproducea cunoscuta formulă de rugăciune: ***fereşte-ne, Doamne, de ciumă, de holeră....***, cu ***dă*** accentuat, astfel că sensul frazei se schimba cu desăvîrşire (ieşea ***dă-ne, Doamne, ciumă***, etc.).

pasaj lămurirea se face prin întrebuinţarea ambilor termini, propriu şi figurat, unul după altul, ca într'o glosă; a doua oară, prin determinarea expresiei ironice cu ajutorul adaosului *d'astea* (vrînd parcă să zică 'feşteleli de acelea la care mă gîndesc eu, cărora pentru moment eu singur le spun aşa').

Din Buzău aflu că *a feşteli* nu este necunoscut graiului de acolo; apare în izolarea *a feşteli iacaua*, sinonimă cu *a o feşteli*, care nu însemnează numai 'a o păţi' (Dicţ. Acad.), ci şi 'a o face lată, boacănă, etc.'.

FILFISON.

Dicţ. Acad. II, pag. 123, col. 1 glosează acest cuvînt prin 'fante', pe care, la rîndul lui (ibid. pag. 48, col. 2), îl explică precum urmează: 'tînăr filfison, cu pretenţii de eleganţă şi frumuseţe'. Cît despre etimologie, reproduce pe a lui L. Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii romîne* (v. ed. V, pag. 250, col. 1): „alteraţiune populară din *vive le son [du canon]!*, refrenul cîntecului revoluţionar francez", apreciind-o prin vorbele „se crede că [este o alteraţie....]". Chiar din acest fel de a se exprima rezultă că Dicţ. Acad. nu-i prea convins de explicaţia lui Şăineanu şi că, dacă totuşi o citează, fără s'o respingă numai decît, este din cauza nevoii de a indica, pe cît posibil, originea fiecărui cuvînt.

Cred că drumul de urmat pentru stabilirea etimologiei lui *filfison* este altul. Mai întîiu trebue să dau cîteva citate, căci dicţionarele noastre se mărginesc, în general, a defini terminul, fără a invoca mărturiile operelor literare sau de altă natură (foarte probabil pentrucă nu l-au găsit în scrierile autorilor consultaţi). *„Tu nu te pricepi, filfisonule, se supără căpitanul Ionescu, mai servindu-se odată"* (Al. O. Teodoreanu, *Viaţa Romînească* 1934, nr. 4-5, pag. 21: 'filfisonul' este un ofiţer cu numele *Gigel*, tînăr şi neserios, care dansează bine şi-i gentil cu femeile). *„Noi cu bătrînii ne ajutăm, nu cu filfizonii"* (Liviu Rebreanu, *Jar*, pag. 35). *„Pentru un firfizon de Calea Victoriei, pierdea o diferenţă de 500 lei"* (Gib. I. Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat*, pag. 15). *„Aşa le trebue firfisonilor ăstora, care încurcă femeile oamenilor şi le scot din minţi"* (id., *ibid.*, pag. 131). [1])

1) Din aceste citate se vede că terminul în discuţie are mai multe variante: *firfison* (*r* pentru *l* se poate explica şi pe cale fonetică, întrucît lichidele se înlocuesc uşor una pe alta, dar şi cu ajutorul etimologiei populare, care mai ales într'un caz ca acesta găseşte teren favorabil; cred că în prima silabă unii indivizi vorbitori au simţit şi simt încă pe *fir* şi familia lui: filfisonii sînt eleganţi şi luxoşi, strălucesc întocmai ca firele de mătasă, de aur, etc., întocmai ca fireturile depe hainele ofiţerilor, etc.), *filfizon* (cu *s* pentru *z*, poate supt influenţa lui *farmazon* sau a lui *şmecherzon* = *şmecher*, care se aude foarte des în ultimul timp şi s'a format, cu anumite intenţii, după modelul numelor personale evreeşti în *-sohn*; cf. n. pers. rom. *Son*, pronunţat, la Iaşi, *Zon*, se pare că numai în glumă) şi *firfizon* (provenit din amestecul primelor două). Ultima o înregistrează şi Şt. Paşca, *Glosar dialectal*, pag. 219 [27], col. 2, explicînd-o prin 'om neghiob'. O variantă mai veche, care cred că nu mai există astăzi, este *filfilson*. Apare la Nicolae T. Orăşanu, poet satiric mediocru depela jumătatea secolului trecut. Mai multe din broşurile lui umoristice ridiculizează un personaj cu numele *Fil-fil-son*, despre care cetim în *Trei feţi logofeţi sau Povestea lui Fil-fil-son*, Bucureşti 1857 lucruri ca acestea: *„Domnul Fil-fil-son vestitul, literat şi autor"*, *„Ce cunoaşte toate 'n lume fără să fi învăţat"*, *„Domnul Fil-fil-son cazacul în preocupaţii dus"*, *„Că e prost, nu ştie carte, guguman, om de nimic"*, *„caracter uşor"*, etc. Nu pot preciza în ce raport se găseşte această formă cu cele înregistrate mai sus. Am totuşi impresia că *filfilson* a fost o apariţie individuală, dovadă că n'a prins, fiind înlocuită prin variantele răspîndite astăzi pretutindeni.

2) G. Pascu, *Archivum Romanicum* VII (1923), pag. 563 pare satisfăcut de această etimologie, căci, reproducînd-o tale-quale, se mărgineşte să trimeată, pentru turc. *feilefus*, la G. Meyer, *Türkische Studien* I.

În al doilea rînd este de luat în consideraţie faptul că *filfison* nu stă izolat în limba noastră, ci are rude foarte apropiate. Printre ele se află *firlifus* 'petit homme maigre et chétif; gringalet' (Dicţ. Acad. II, pag. 64, col. 1). Două sînt explicaţiile care s'au dat cuvîntului acestuia: 1) germ. *Firlefanz* 'om uşuratic' (Tiktin, *op. cit.*, pag. 631, col. 2), pe care Dicţ. Acad., după ce spune „etimologie necunoscută", se arată înclinat a o admite, cu amendamente „apropiat, prin etimologie populară, de vorbele *sfîrlă* şi *fus*"); 2) turc. *feïlesouf* 'philosophe; en turc vulgaire, dans un sens péjoratif: homme dépravé, impie' (V. Bogrea, *Dacoromania* I, pag. 270, care mai citează turceştile *fèïléfous* 'pierre précieuse que les Orientaux croyaient changer de couleur 72 fois en une heure' şi *filifous* 'Philippe, Philippus'; pentru partea semantică trimete la *filoscós*, *firoscós*, iar pentru cea fonetică la olt.-vîlc. *filofoşi* 'filozofi'). [2]) Dintre aceste etimologii, a lui Tiktin se găseşte aproape de adevăr. Ca sunete, germ. *Firlefanz* este foarte înrudit cu rom. *firlifus*, iar din punctul de vedere al înţelesului apropierea merge pînăla identitate. Căci cuvîntul romînesc înseamnează nu 'om slăbuţ, de constituţie delicată', cum spune Dicţ. Acad., ci 'Laff, windiger Patron', cum traduce Tiktin. Aşa simt şi eu înţelesul lui *firlifus*, pe care l-am auzit de nenumărate ori în graiul meu de acasă, fără ca totuşi să-i pot pre-

ciza valoarea semantică, tocmai pentrucă rostul lui este mai mult să sugereze o imagine, decît s'o lumineze. Şi tot aşa rezultă din citatul făcut de Tiktin şi reprodus de Dicţ. Acad., unde se compară „Romînaşul.... născut şi crescut la coarnele plugului", deci omul sănătos la trup şi la minte, omul solid, serios, aşezat, cu „fîrlifuşii depela tîrguri, crescuţi în bumbac", adică orăşenii fluşturatici, superficiali, care se ţin numai de fleacuri, fiindcă n'au ce face. [1]) Dacă ar mai putea fi vreo îndoială asupra sensului acestuia, ea ar trebui să dispară cu desăvîrşire în faţa faptului că adesea se spune în glumă, tocmai ca un fel de lămurire a noţiunii nu prea clare, pe care o exprimă cuvîntul nostru, ***fîrlifus cu coada 'n sus***, [2]) ceeace deşteaptă în minte imaginea omului uşor (la propriu şi la figurat), gata să facă salturi şi tumbe (iarăşi cu ambele înţelesuri), să se învîrtească de colo pînă colo prin lume.

Tiktin greşeşte însă, cînd crede că ***fîrlifus*** ar fi = germ. ***Firlefanz***. Nu poate fi vorba de un împrumut romînesc făcut din limba germană, care, mai ales în acest caz special, nu s'ar justifica prin nimic. Cele două cuvinte sînt numai înrudite, avînd ambele aceiaşi origine onomatopeică. [3]) H. Schuchardt, ***Zeitschrift für romanische Philologie*** XI (1887), pag. 505 urm. a dovedit, cu ajutorul a numeroase exemple, luate din tot soiul de limbi, că formula labială + *i* + *r* *(l)* serveşte la crearea de cuvinte a căror însemnare fundamentală este aceea de 'drehen', 'Kreisel'. [4]) L. Spitzer a complectat, în diverse rînduri, materialul lui Schuchardt cu elemente din lexicul romanic, precum : sicil. ***firriari*** 'girare', ***firriuleddu*** [5]) 'girettino', ***firriulicchiu*** 'piccola trottola' *(Zeitschr. f. rom. Phil.* XLIV [1924], pag. 378), ital. ***frullare*** 'schwirren', sard. ***furriari*** 'volgere', ***furriu*** 'giro' *(Archivum Romanicum* VII [1923], pag. 389), lomb. ***birlo***, ital. ***prillare*** şi ***brillare***, etc., toate cu înţelesul de 'a (se) învîrti', 'a (se) mişca' *(ibidem* XII [1928], pag. 160, unde rezumă minunat de bine discuţia, spunînd că grupul ***rl*** este un „Lautsymbol für drehende Bewegung"). [1])

1) Dicţ. Acad. s'a lăsat înşelat de „crescuţi în bumbac", pe care l-a interpretat ca '(oameni) slăbănogi, fără vlagă, din pricina huzurului', şi deaceea a corectat traducerea lui Tiktin. Dar vorbele acestea pot însemna şi '(oameni) nărăviţi, deprinşi rău, cu moşturi, cu fumuri la cap, etc.'.

2) Auzit şi la Buzău, unde în loc de ***fîrlifus*** se zice ***sfîrliifus*** (influenţat, evident, de ***sfîrleză***).

3) Mai potrivit decît acest termin mi se pare cel întrebuinţat de M. Grammont, ***Traité de phonétique***, pag. 413, anume cuvînt expresiv : între onomatopei şi cuvinte expresive deosebirea constă, după Grammont, în aceea că primele redau sunetul, celelalte mişcarea produsă de diverse obiecte.

4) Schuchardt a revenit, cu material nou, asupra acestei chestii în ***Revue internationale des études basques*** XV (1924) (ap. L. Spitzer, ***Zeitschr. f. rom. Phil.*** XLIV [1924], pag. 378).

5) Cu *dd* cerebral.

In explicaţiile de pînă aici am ţinut samă numai de partea iniţială a cuvintelor romîneşti, fiind cea mai importantă din punct de vedere fonetic şi semantic. Trebue spus ceva şi despre partea lor finală, ceeace recunosc că e mai greu. La ***(s)fîrlifus*** cred că ***-fus*** a rezultat (prin etimologie populară, probabil voită şi cu intenţii ironice, dar a putut lucra şi disimilaţia faţă de *î* al primei silabe) din ***fîs!*** 'cuvînt onomatopeic care imită zgomotul produs de aer cînd iese pe o găurice mică dintr'un corp umflat de aer (pe care-l apăsăm)' (Dicţ. Acad. II, pag. 68, col. 1) sau, poate, mai degrabă din ***fîţ !*** 'interjecţiune arătînd o mişcare repede şi neaşteptată' (ibid., pag. 75, col. 1 ; cf. şi ***a fîţîi*** 'a mişca repede şi neliniştit încoace şi încolo, a da repede din', ***a se fîţîi*** 'a nu avea astîmpăr, a se mişca repede, a alerga neliniştit de colo pînă colo', ibidem, pag. 82-3). La ***filfison*** se pare că partea finală s'a păstrat mai bine în ce priveşte vocala : dacă ne referim la varianta ***fîlfîlson***, observăm că *î* originar a rămas *(l* ar putea proveni dela prima silabă, pentru motive ritmice), neprefăcut în *u*. In momentul cînd ***fîl-*** a devenit ***fil-*** (prin faza intermediară ***fîr-***, cum dovedeşte varianta ***fîrfison :*** cred că s'a amestecat şi aici etimologia populară), al doilea *î* nu avea cum să se mai menţie şi deaceea s'a transformat şi el în *i*, printr'un fel de armonie vocalică, firească într'un caz ca acesta. A intrat în joc, probabil, şi ceeace Nemţii numesc 'Lautsymbolik' : sunetul *i*, repetat în primele două silabe, deşteaptă în noi imaginea unei fiinţe mici, delicate şi iuţi totodată (a ajutat la asta şi *f*, iarăşi repetat de două ori). Cît despre ***-on***, este evident că trebue identificat cu terminaţia ***-on*** din cuvinte ca ***cucon***, ***craidon*** (ultimul explicat foarte bine de Const. Diculescu, ***Zeitschr. f. rom. Phil.*** XLIX [1929], pag. 433, nota 2 din ***craiu + donjuan)*** ş. a. Să se compare apoi ***fasonel***, diminutiv dela ***fason*** şi sinonim cu ***filfison***.

1) Să se compare şi engl. ***whirl*** '(sich) drehen'.

In grupul cuvintelor, fie romînești, fie străine, discutate mai sus trebuesc puse o mulțime altele, depildă v. bulg. *vrъlъ*, *hrъlъ* 'iute, repede, vehement', bulg. *hvъrljamъ*, sîrb. *vrljiti* 'a arunca, a zvîrli' (din care Dicț. Acad. I, 1, pag. 395, col. 2 scoate pe al nostru *a (a)zvîrli*), apoi rom. *fîrliconda* (și *fîrlicundac*) 'sorte de danse populaire' (Dicț. Acad. II, pag. 63, col. 2 îl derivă din bulgărește), *fîrță* 'ceva mic ce se mișcă mereu; care poartă vorba de ici colea; persoană indecentă' (ibid., II, pag. 66, col. 1), *fofelniță* 'traverse (de dévidoir); femme bavarde; mâchoire mobile (d'une broie)' (ibid., pag. 152, col. 2), *fofîrlică* în izolarea *a umbla cu fofîrlica* 'a face intrigi, a băga zîzanie între oameni' (ibid., pag. 152, col. 2: înțelesul primitiv trebue să fi fost 'a umbla de colo colo, din om în om sau din casă în casă, spre a colporta tot ce se spune pe socoteala unuia și a altuia, a umbla cu plosca', cu alte vorbe 'a se mișca mult și iute, întocmai ca o sfîrlează', firește că nu în jurul unui punct, ca aceasta, ci în toate direcțiile), [1]) *a se furlandisi* 'a se fudului, mîndri, făli' (ibid., pag. 198, col. 2), [2]) *a ofîrli* 'a dojeni aspru pe cineva' (Șt. Pașca, *Glosar dialectal*, pag. 237 [45], col. 1: aici e vorba de mișcarea limbii în timpul unei vorbiri repezi, așa cum se constată la omul mînios), *orfălău* 'vorbitor de rău, intrigant, bîrfitor' (id., *ibid.*, pag. 237 [45], col. 2), *sfîrlă* 'Schneller, Schnippchen, Nasenstüber' (Tiktin, *op. cit.*, pag. 1417, col. 2), *sfîrlează* 'Kreisel u. ä' (id., *ibid.*, pag. 1418, col. 1), [3]) *sfîrlugă* 'fință vioae (om sau animal)'; (Pașca, *op. cit.*, pag. 245 [53], col. 1: este același cu *zvîrlugă* de mai jos), *a sovîrca* 'a umbla din coace [sic!] în colo, a se mișca fără rost' (id., *ibid.*, pag. 246 [54], col. 1), *vîrlan* 'Grundel, Schmerle (Cobitis), besonders Bartgrundel (Cobitis barbatula)', (Tiktin, *op. cit.*, pag. 1753, col. 1-2), *(z)vîrlugă* 'Steinbeisser (Cobitis taenia)' (id., *ibid.*, pag. 1753, col. 2) și *a (a)zvîrli* însuși, care n'are nevoe să fie împrumutat din slavonește, cum admite Dicț. Acad. (v. aici mai sus). [1])

Observăm că aproape toate cuvintele romînești înșirate aici au *î*, pecînd formula stabilită de Schuchardt prezintă un *i*. Cauza acestei deosebiri trebue căutată în faptul că dialectul dacoromînesc cere adesea un *î* (pentru *i)* și mai ales un *ă* (pentru *e)* după labiale. Să nu uităm apoi că aceste două vocale velare constituesc una din particularitățile caracteristice ale limbii noastre. (Cf. și exemplele slave, citate la pag. 152, care au toate, în vecinătatea imediată a lui *r*, un sunet foarte apropiat de rom. *ă, î.)* [2])

FIT.

Dicț. Acad. II, pag. 131, col. 2 explică neexact acest cuvînt, atît în ce privește adevărata lui însemnare, cît și din punctul de vedere al etimologiei. Este drept că el apare numai în

1) La armată *a umbla cu fofîrlica* înseamnă 'a umbla cu șoalda' (comunicat de D-l A. Scriban).

2) G. Iogu, *Grai și suflet* V, pag. 182 explică acest verb din turc. *furlanmak* (aorist *furlandi)* 'se lever avec agilité et brusquement, se jeter sur, se hausser'. Cred că nu-i nevoe să recurgem la o limbă străină, chiar dacă potrivirea dintre cuvîntul romînesc și cel turcesc este așa de mare. În amîndouă limbile avem a face cu creații expresive independente una de alta. Se știe că oamenii considerați în popor ca fudui se plimbă de colo colo și destul de iute, pentru a-și expune ostentativ îmbrăcămintea și alte obiecte de lux. Pentru același motiv nu poate fi acceptată etimologia lui V. Bogrea, *Dacoromania* IV, pag. 815: ital.-ven. *forlana* (sau *furlana)*, numele danțului favorit al gondolierilor venețieni', mai ales că prezintă dificultăți semantice și chiar fonetice (varianta *a se furlanisi* este secundară; pentru *nd* devenit *n* depildă pop. *une* pentru *unde)*.

3) Tiktin trimete la n. grec. γούρλα, -λος, σβούρλος, etc. 'Kreisel, Rolle'. Pentru motivele arătate în nota precedentă cred, chiar cu mai multă tărie, că rom. *sfîrlează* s'a creat pe terenul limbii noastre, astfel că exemplele grecești citate de Tiktin trebuesc adăugate la lista de mai sus, alături de cuvintele slave, romanice și romînești.—Am spus că *fîrlifus* sună *sfîrlifus* prin unele locuri, și anume, după cît se pare, în Muntenia. Dacă așa stau lucrurile, atunci *s-* dela această variantă se datorește influenței lui *sfîrlează*, cu care-i înrudit fonetic și semantic, și care există tocmai în graiul muntenesc (Moldovenii au *țîtirez* pentru 'sfîrlează').

1) La Tecuciu se zice și *zvîrlifus* (alături de *fîrlifus)*, supt influența verbului *zvîrl* (trecînd, poate, ca în Muntenia, prin faza intermediară *sfîrlifus*, care se va fi născut prin contaminație cu *sfîrlă). Zvîrlifus* apare în sudul Moldovei și ca nume de familie (comunicat din Fruntișeni-Tutova; la Tecuciu este numele unui persona) imaginar: cînd copiii întreabă pe părinți cine-l cutare și aceștia nu pot ori nu vor să spună, li se răspunde ironic *zvîrlifus)*.

2) Trebue adăugat că între cuvintele romînești discutate aici și cele din familia lui *fleoancă*, despre care va fi vorba altădată, există o legătură destul de strînsă. Varianta *fîlfîlson*, precum și identitatea de sens a lui *fîlfîson* cu *fluşturatic*, pe care-l discut împreună cu *fleoancă* și celelalte, mă fac să cred că familiile acestor două cuvinte sînt strîns înrudite din punct de vedere etimologic. Dealtfel le și explic în același mod, considerîndu-le nu numai ca onomatopei (sau, mai exact spus, ca 'termini expresivi'), ci și ca formații mai mult ori mai puțin asemănătoare: la baza tuturor găsim același grup de consonante (labială, de preferință, *f*, + lichidă, deobiceiu *l*, legate sau nu printr'o vocală). Dar și înțelesurile sînt foarte apropiate. Elementul esențial, mișcarea, există și la unele și la altele; deosebirea constă numai în natura mișcării (vom vedea însă că chiar și asupra acestui amănunt cele două grupuri lexicale pot cădea de acord: sensul de 'mișcare în jurul unui punct', pe care-l găsim mai ales la *sfîrlează*, a dispărut la *fîrlîfus, zvîrlugă*, etc., pentru a face loc acelui de 'mișcare (în general, de colo pînă colo)', așadar întocmai ca la *fleoancă, a flutura* ș. a., ceeace se va arăta la timp).

izolarea ***a trage la fit***, dar complementul drept nu poate fi o persoană, ci un lucru. Prinurmare nu se zice ***a trage la fit pe cineva***, ci numai ***a trage la fit (ceva)***, iar acest 'ceva' este totdeauna 'şcoala'. Căci expresia noastră, care n'are nimic vulgar în ea, cum greşit spune Dicţ. Acad.—, cel mult.... obiceiul de a fugi dela lecţii ar merita să fie taxat astfel,—se întrebuinţează, după cît ştiu, nu „mai ales", ci exclusiv în limbajul şcolăresc. [1]) Deaceea nici nu-i nevoe să se exprime obiectul tras la fit, el fiind dela sine înţeles, aşa că izolarea sună ***a trage la fit***, cu funcţiune intransitivă. Depildă: ***„Ce facem astăzi? Tragem la fit?"*** sau ***„Şmecher mai eşti! Ai tras la fit ieri, cînd aveam lecţie grea"*** ş. a. [2])

Etimologia nu poate fi cea propusă de Dicţ. Acad.: „alteraţie de înţeles după germ. ***quitt*** 'achitat'", fiindcă acest cuvînt se pronunţă ***cvit*** în limba-i de origine şi la fel urma să rămîe şi în romîneşte. Cel mult s'ar putea porni dela frc. ***quitte***, dar şi atunci ar exista o dificultate fonetică destul de mare în faptul că ***chit***, care face deja parte din lexicul romînesc (cf. Dicţ. Acad. I, 2, pag. 385, col. 1), cu altă însemnare însă, ar fi trebuit să devie ***fit***. Asemenea modificări fonetice îmi sînt necunoscute (prin hiperurbanism este posibilă transformarea lui ***chi*** în ***pi***, depildă munt. ***piftea*** < ***chiftea***, şi a lui ***hi*** în ***fi***, cf. ***nifilist*** < ***nihilist***, ***arfivă*** < ***arhivă*** (la Caragiale, dar numai cu intenţii umoristice). [3]) Tot aşa de grea este şi „alteraţia" sensului, care ar fi avut loc

1) Poate, prin extensiune, şi cînd e vorba de alte ocupaţii, pe care omul le practică, în general, din obligaţie şi, deci, fără plăcere, precum serviciul într'o instituţie, lucrul în atelier, milităria ş. a., dar nu ştiu nimic în privinţa aceasta.

2) Iată şi un citat propriu zis: ***„La început şedea toată ziua pe-o bancă la şosea, ca şcolarii care trag la „fit", dar cu timpul..."*** (Sergiu Dan, ***Viaţa Românească***, August 1934, pag. 26).

3) Ulterior constat că L. Şăineanu, ***Dicţionar universal***, ed. V, pag. 121, col. 1 înregistrează un ***cfit*** 'achitat' şi vb. ***a cfitui*** 'a (se) achita', pe care le atribue dialectului moldovenesc (citatele sînt luate din Alecsandri, fără trimeterile de rigoare). După el s'a condus, probabil, I.-A. Candrea, ***Dicţionarul enciclopedic ilustrat***, pag. 252, col. 2 (citatul pentru verb aparţine tot lui Alecsandri, dar este altul decît cel dela Şăineanu). Din ***cfit*** iese foarte bine ***fit***, prin căderea lui ***c***, care înlătură un grup consonantic atît de incomod şi neobişnuit în limba noastră. Dar dificultatea semantică persistă (v. mai încolo), şi, ceeace-i mai grav, aceste variante, cu ***cf.*** mi se par suspecte. Într'adevăr, Dicţ. Acad., care este mult mai bogat decît orice altă operă românească similară, iar în ce priveşte materialul lingvistic adunat din autori moldoveni a fost chiar criticat că exagerează bogăţia, nu spune nimic despre ***cfit*** şi ***a cfitui*** (nici măcar nu le citează, aşa cum obişnueşte totdeauna, ca variante secundare, fie s. v. ***chit***, fie s. v. ***fit***). Este drept acuma că notează pe ***cvit*** (nu însă şi un ****cvitui***), din care a putut rezulta, prin asimilaţie progresivă, ***cfit***, şi tot aşa trebue să recunosc, pedealtăparte, că lipsa acestuia (şi a verbului corespunzător) se poate datora unei scăpări din vedere. Este necesară, deci, o consultare a operei lui Alecsandri, lucru imposibil pentru moment. A. Scriban, într'o discuţie cu privire la această chestie, susţinea că rom. ***cfit*** ar fi venit din ruseşte, unde germ. ***quitt*** sună întocmai ca la noi. Dar în dicţionarul lui Pawlowsky, pe care l-am pomenit de mai multe ori în paginile precedente, nu înregistrează niciun cuvînt apropiat de al nostru. Originea rusească s'ar potrivi cu răspîndirea geografică, dacă indicaţiile lui Şăineanu (v. mai sus) ar corespunde realităţii (dar nu corespund, cum se poate vedea din discuţia de mai încolo).

în romîneşte: cum se poate ajunge dela 'achitat' la 'înşelat', presupunînd că asta ar însemna ***fit?***

Pentru lămurirea cuvîntului nostru trebue procedat altmintrelea, plecînd anume dela verbul ***a fitui***, nu invers, cum a făcut Dicţ. Acad. Căci primitivul este acesta din urmă, nu substantivul. S'a spus întîiu ***a fitui*** şi după aceea s'a format de verbalul ***fit***. Probă, între altele, avem faptul că verbul a intrat de mult în limba scrisă,—să se compare numeroasele citate din Dicţ. Acad. II, pag. 132, col. 1—, pecînd substantivul aparţine unui mediu social cît se poate de restrîns, fiind redus la un singur mod de întrebuinţare. Afară de asta, ***a fitui*** a pătruns şi în graiul popular, cel puţin prin unele locuri: Dicţ. Acad. reproduce un pasaj (***„Ca să se plătească, să se fituiască"***) din N. Păsculescu, ***Literatură populară românească***, Bucureşti 1910, pag. 290, col. 1, vers 192-3 (poezia respectivă a fost auzită în jud. Romanaţi). [1]) Cum s'ar explica existenţa verbului în graiul dela ţară, dacă admitem că i-a servit drept primitiv substantivul, pe care-l găsim numai în lumea şcolară? [2])

Etimologia lui ***a fitui*** este interj. ***fiut!***, definită astfel în Dicţ. Acad. II, pag. 132, col. 2: „exclamaţie prin care voim să exprimăm plecarea repede a cuiva". Mai clar iese la iveală însemnarea acestui cuvînt din următorul citat (Delavrancea): ***„Strîngi tu, băiete, strîngi*** [bani], ***şi într'o zi, fiut, fiut, p'aci le e drumul, şi ia-i de unde nu-i!"*** Trebuesc totuşi precizate încă două

1) Cf. şi G. F. Clauşianu, ***Glosar de cuvinte din judeţul Vîlcea***, pag. 175 [25], col. 2 (***a fitui***, trans. şi refl. 'a devesti, a irosi, a prăpădi', cu derivatele ***fituit*** şi ***fituială***).

2) Să nu uităm că 'tragerea la fit' a rămas pînă astăzi, cu toate.... progresele făcute în atîtea domenii, un privilegiu exclusiv al elevilor dela oraş! Ţăranul fuge şi el dela şcoală, dar din motive cu totul altele decît acela de a scăpa de o muncă, pe care poate, dar nu vrea s'o facă, şi, mai ales, la el lipseşte acea satisfacţie adîncă şi aproape.... estetică a orăşanului, aş zice mai bine a levantinului, că a izbutit, indiferent în dauna cui, să se sustragă dela o îndatorire zilnică, să înşele pe cineva, etc.

amănunte, care vor ajuta la înțelegerea explicației mele. Ortografierea *fiut* din Dicț. Acad. nu redă just sunetele care alcătuesc această interjecție, și nici *f'iut*, deși se apropie mai mult de realitate. Să nu pierdem din vedere că-i vorba de imitarea unei fluierături anumite, nu a „fluierăturii" (în general!), cum spune Dicț. Acad. Se știe doar că Romînul fluieră în mai multe feluri (cf. *a fluiera a pagubă*, cînd se fluieră prelung, în mai multe tacturi muzicale și cu note relativ joase, ș. a.). In cazul nostru special avem a face cu un fluierat extrem de scurt (nu durează decît 1-2 secunde), tocmai pentrucă vrem să arătăm „plecarea repede a cuiva" (eu aș adăuga, mai ales a insectelor și păsărilor, care zboară, și încă foarte iute). Afară de asta, fluieratul obișnuit nu se sfîrșește printr'o închidere a organelor vocale care participă la producerea lui, pecînd acesta de aici, pentru motivul deja invocat, că vrea anume să reproducă zgomotul produs de un obiect pus instantaneu în mișcare (iarăși amintesc de pasărea care-ți zboară într'o clipă din mînă), fatal trebue să se termine prin lipirea limbii anterioare de dinți și de palatul tare, ceeace are drept rezultat pronunțarea unui *t*, și încă a unui *t* muiat, fiindcă atingerea acestor organe se face cu o forță mai mare și pe o suprafață ceva mai întinsă. Exploziva finală pare a arăta că mișcarea de dispariție, zborul. etc. sînt definitive. Așa stînd lucrurile, interjecția noastră nu se poate ortografia decît *fiĭ³t'*.[1])

In privința sensului, situația mi se pare tot atît de limpede. Dicț. Acad. înregistrează trei înțelesuri pentru *a fitui*: 1) 'a achita (numai în expresia reflexivă *a se ~ cu cineva)*'; 2) '(refl.) a se sfîrși, a se termina, a se isprăvi (repede, cît ai bate în palme)'; 3) '(trans.) a da gata s. a bate la talpă (banii), a isprăvi, a cheltui tot, a mînca banii pînăla ultima lescaie'. Clasificarea aceasta, menită să arate evoluția semantică a verbului nostru, greșește prin aceea că socotește drept sens primitiv pe 'a se achita către cineva (de o datorie), a se răfui', care, se vede ușor asta, pedeoparte e prea special (și, bănuesc, foarte puțin răspîndit), pedealta s'a dezvoltat din celelalte două: 'a achita datoriile' echivalează adesea (la omul sărac totdeauna) cu 'a isprăvi banii'

1) Cf. *hait'*, variantă a lui *haide*, pe care Dicț. Acad. II, pag. 341, col. 2 o explică astfel: „Cînd vorbitorul vrea să arate nerăbdarea ce o are ca porunca lui să se împlinească cît mai repede, avem forma *hait(i)* (cu adăugarea aceluiași element *-t(i)*, pe care-l întîlnim și la onomatopee)...."

și, mai ales, din punctul de vedere al folosului pentru cel ce plătește, cu 'a-i cheltui s. a-i mînca fără rost, a-i irosi' (să nu uităm că achitarea unei datorii, chiar foarte mică, cere o sumă cu mult mai însemnată decît cheltuielile obișnuite). Înțelesul dintîiu al lui *a fitui* a fost, evident, 'a face ca banii să dispară repede și definitiv, la fel cu o pasăre care zboară din mînă s. din cușcă', mai scurt 'a face banilor (s. banii s. după bani) *fiĭt'!*' 'Probabil însă că dintre cele două funcțiuni ale verbului (reflexivă și transitivă), care semantic sînt perfect identice, originară este prima: după irosirea banilor constată omul că s'au dus sau au zburat (în timpul cît îi cheltuește n'are... răgaz să observe ce se petrece cu ei), și atunci, cum se întîmplă adesea în împrejurări analoage, vorbitorul, care-i una și aceeași persoană cu cheltuitorul, în loc să se exprime potrivit realității (nu-i convine să spuie 'am mîncat banii'), se folosește de forma reflexivă, făcînd paralele oarecum răspunzătoare de nenorocire. Și astfel cel dintîiu Romîn care a întrebuințat verbul nostru a spus: *banii s'au fituit*, adică 'au făcut *fiĭt'!* (întocmai ca o pasăre)', 'au zburat', 'au dispărut'. Apoi a venit întrebuințarea transitivă pură.

Dela *a fitui* s'a format subst. *fit*. Dupăcum se fituesc banii (de fapt omul îi fituește), tot așa se poate fitui școala (este drept că numai pentru un timp mai mult ori mai puțin determinat, excepțional însă se poate și pentru totdeauna): cînd te-ai săturat de ea, o părăsești, o faci să dispară din drumul și preocupările tale. Și, fiindcă ea însăși nu se clintește din loc, dispari tu, ca mai.... sprinten. Dacă totuși școlarii n'au făcut apel la verb, ci au creat un cuvînt nou, pe care l-au legat de *a trage*, asta se datorește izolării perfect sinonime și încetățenite mai de mult în graiul lor *a trage chiulul*: lipsa complementului, care să arate 'cui i se trage s. pe cine tragi', vorbește, cred, convingător în favoarea spuselor mele.[1]) Cît privește construcția sintactică,

1) La Buzău copiii spun, cînd pleacă (dela joc sau dela o ocupație oarecare). *Fit mă cheamă* (ceva analog, deci, cu *Radu* sau *Arsene te cheamă*, de care m'am ocupat la pag. 114): o extindere la oameni a noțiunii exprimate de *a fitui*, ceeace confirmă, mi se pare, etimologia propusă de mine. N'aș fi surprins să aflu că, în loc de *fit*, copiii fluieră pur și simplu *fiĭt'!* In *Dacoromania* I, pag. 89 S. Pușcariu explică la fel cu mine (și, deci, altmintrelea decît în Dicț. Acad., v. aici mai sus, pag. 157-8) interjecția *fiut* din punctul de vedere al simbolismului fonetic. Deasemenea spune lucruri foarte juste despre existența lui *t* la acest cuvînt, precum și la altele asemănătoare (romînești și străine). Deși am cetit la timp (adică acum 10-12 ani) studiul lui Pușcariu, a trebuit să-mi atragă autorul însuși atenția asupra acestui pasaj.

aşa de diferită dela modelul *a trage chiulul* la imitaţia *a trage la fit*, trebue s'o atribuim deosebirii de înţeles dintre cele două substantive. Această deosebire este reală, — să nu ne lăsăm înşelaţi de aparenţe, mai ales cînd punem ambele izolări alături—, şi deaceea a dus firesc la formule sintactice distincte.

*

Adăugiri. La pag. 112 cîteva citate nouă pentru *a aiuri* şi derivate: *„îl crede naiv, bleg, aiurit“* (I. Peltz, *Calea Văcăreşti* I, pag. 138); *„Mi-au stricat Evreii âştia afacerea, minca-i-ar puricii de aiurişti“* (id., *ibid.*, pag. 69); *„Vin acolo tot felul de hămesite şi de „aiuriste“, care n'au alt rost pe lume decît să 'ncurce băieţii“* (id., *ibid.*, pag. 131); *„toate chioarele şi aiuristele se mărită tot cu băieţi buni“* (M. Celarianu, *Polca pe furate*, pag. 54).

La pag. 115, r. 21 să se adauge [25] după 175.

La pag. 115-6: simbolismul fonetic, la care am recurs pentru explicarea izolărilor *să te duci*, *Duluţă* şi *şterge-o, Filipe*, găseşte confirmare în spusele lui M. Grammont, *Traité de phonétique*, pag. 384 cu privire la frc. *pouf*, numele unui fel de gresie „qui se réduit en sable sous le moindre choc“ (vocala *u* contribue la crearea acestei impresii) şi mai ales pag. 388, unde se descrie astfel efectul produs de *l*: „*l* donne l'impression d'un son qui... file, qui coule, qui schleift, comme disent les Allemands“.

La pag. 124 urm.: pentru discuţia relativ la *cic-cea*, să se compare Grammont, *op. cit.*, pag. 382 şi 401, unde se vede cum pot lua naştere nume de animale, prin dublarea unei silabe, în limbajul copiilor, şi cum aceleaşi nume se dau la fiinţe diferite, din cauză că impresia acustică, pe care o deşteaptă zgomotul făcut de un animal, variază dela un popor la altul.

La pag. 127, r. 10 al notei să se adauge 218 înainte de 68, care trebue pus între [ ].

La pag. 135 urm.: asupra creaţiilor lingvistice de felul lui *dadă* (repetarea aceleiaşi silabe) cf. Grammont, *op. cit.*, pag. 380 urm.

Glosarul lui Paşca, citat în paginile precedente, au apărut în Memoriile Academiei Romîne, secţia literară, seria III, tom. IV, Bucureşti 1928.

Iorgu Iordan.

1. CLĂDĂR (CLĂDĂR, CLÁDĂR).

Toamna, la culesul viilor, se taie bucăţi lungi cam de o jumătate de metru din ramurile viţei de vie, şi anume acelea cu struguri mai mulţi şi mai frumoşi, buni de păstrat. Mai multe din aceste bucăţi se pun alături unul şi se leagă la unul din capete, pentru a putea fi atîrnate de un cuiu. In această stare strugurii ţin pînă în timpul iernii.

Asemenea porţiuni din ramurile viţei de vie se numesc în satul Vutcani din judeţul Fălciu, ca şi în alte părţi ale Moldovei [1]), *clădări*, *clădări* sau *cládări*. Citeodată se adaugă şi determinarea 'de poamă'. Cuvîntul se întrebuinţează atît la singular cît şi la plural şi este de genul masculin.

La cursul de dialectologie romînă din 1931-1932, G. Pascu l-a pus în legătură cu gr. κλάδος 'branche, rameau'. In mod independent mă gîndisem la acelaşi lucru. Dar cuvîntul romînesc nu poate fi socotit ca descendent al cuvîntului grec citat, pentrucă rămîne neexplicată terminaţia *-ár*, *-ăr* sau *-ăr*. Derivarea printr'un sufix romînesc, anume *-ăr*, dintr'un presupus *clad* 'ramură', care să vină din cuvîntul grecesc, n'ar fi exclusă, dacă un asemenea primitiv s'ar găsi în romîneşte. (O derivare prin sufixul *-ár* este exclusă, dat fiind că acest sufix formează derivate cu alt sens decît acela al cuvîntului nostru, iar un sufix *-ăr* nu există.) Ar rămînea de explicat în acest caz mutarea accentului pe a doua silabă şi prefacerea lui *-ăr* în *-ár*. Mă întreb însă dacă nu este mai nimerită presupunerea că avem a face cu un cuvînt format pe terenul limbii greceşti, cu sufixul -άρι. Greutatea ar fi că un κλαδάρι nu se găseşte în dicţionarele limbii neogrece. Faptul că pe acest *κλαδάρι îl presupunem existent în demotike, pecînd primitivul nu se întîlneşte în ea, ci numai în greaca veche şi în cathareuousa, nu constitue o piedică. Tot astfel este cazul, de exemplu, cu cuvîntul neogrec κλωνάρι 'petit rameau' [2]), care există în demotike, pecînd primitivul său κλών 'rameau, branche' nu se găseşte. Amîndouă aceste cuvinte, — pentru κλών lucrul se înţelege deja din faptul că nu apare în demotike —, existau în greaca veche, şi ultimul avea forma κλωνάριον.

1) La Nicoreşti (Tecuciu) se cheamă *clădărie* (lord.).

2) Citez acest cuvînt şi pentrucă este derivat cu sufixul -αρι, dar şi pentrucă ne arată ca foarte probabilă existenţa unui κλαδάρι, primitivul său avînd acelaşi înţeles cu κλάδος.

Cuvîntul vechiu grecesc κλάδος avea în limba de origină derivatele κλαδίον şi κλαδίσκος, dintre care primul a fost moştenit de greaca modernă demotike (cf. κλαδί 'branche'). In această din urmă limbă apare şi derivatul κλαδάκι 'petit rameau'. N'ar fi deci exclus şi un derivat -άρι, care să existe, sau măcar să fi existat, în demotike şi care să nu fi fost înregistrat. In acest caz, ceiace trebue să explicăm în limba romînă este mutarea accentului pe prima silabă a cuvîntului, apoi schimbarea lui *-ár* în *-ăr* şi a lui *ă* din prima silabă *(ă* provenit din *a* neaccentuat) în *a*. Este adevărat că aici întîmpinăm oarecare dificultăţi; totuşi ele nu mi se par imposibil de înlăturat. Pluralul *clădárĭ* s'a putut transforma în *clădărĭ* prin analogie cu *stejărĭ*, care-i forma de plural al lui *stejar*, în satul Vutcani. *(Stež'ărĭ* vine din *stež'árĭ*. Insemnez prin ž' nu spiranta care se găseşte, depildă, în moldovenescul *ger*, ci pe ž' pronunţat cu limba în poziţia lui *i*. Deoarece *á* precedat de *i*, sunet muiat sau articulat cu limba în poziţia lui *i*, se preface în *e*, dacă în silaba următoare se află *e*, *i* sonanţi ori consonanţi, sunet muiat ori articulat cu limba în poziţia lui *i*, *stež'árĭ* s'a prefăcut în *stež'érĭ*, care apoi, prin guturalizarea lui *e* precedat de ž', a dat *stež'ărĭ*.) Din pluralul *clădărĭ* s'a putut naşte după aceia un singular *clădăr*. Mutarea accentului pe silaba anterioară s'a făcut, probabil, prin înglobarea lui *clădár* într'o nouă categorie de substantive, care nu putea fi decît aceia a derivatelor prin sufixul *-ăr* [1]). Aceasta s'a putut întîmpla însă numai după ce *a* din silaba a doua a fost prefăcut în *ă*. Cît despre schimbarea lui *ă* din prima silabă în *a*, ea se va fi făcut, poate, ca şi la *stáhie*,— pentru care vezi nota—, cu mutarea accentului.

1) Un caz întrucîtva asemănător, de mutare a accentului, este următorul. Ngr. στοιχεῖον a dat în romîneşte *stáhie* (pl. *stáhiĭ* şi *stáhiĭ*), după ce a sunat odată desigur **stăhie*, pl. **stăhiĭ*. (Din cuvîntul neogrec s'a ajuns la **stăhie* în felul următor: *i* neaccentuat s'a schimbat în *e*, dînd **stehie*, iar *e* precedat de *i* s'a prefăcut în *ă*. Cum modificarea din urmă este destul de veche, găsindu-se realizată în cele mai vechi texte de limbă romînească, urmează că *stáhie* a fost împrumutat dela Greci cu cel puţin două-trei secole înainte de începutul perioadei literare a Romînilor.) Schimbarea lui *stăhie* în *stáhie* s'a făcut, desigur, prin analogie cu substantivele feminine care aveau la singular *á* în radical. Cum acestui sunet îi corespundea la plural un *ă*, *stăhiĭ* a fost socotit în aceiaşi categorie de plurale, cu toate că avea accentul pe silaba de după *ă*, şi s'a format astfel un singular cu *a* în loc de *ă*. Acesta a adus după sine şi mutarea accentului pe silaba a cărei vocală varia dela singular la plural.

ŢUHÁL.

Ţuhál, s. masc. 'grosser Sack für Getreide' (Tiktin). Eu cunosc (din satul Vutcani) şi înţelesul de 'ţoală, ţolic mare şi gros, care se întrebuinţează la căratul fructelor, cerealelor, etc.'.

Et.: ngr. demot. τζουβάλι 'sac de cuir' (Legrand), τσουβάλι 'sac' (Hépitès). Pentru prefacerea lui *v* intervocalic în *h* cf. *bolohán*=*bolován* > v. bulg. *bolxvanx* şi *suhát* > bulg. *sovát* (pentru ultimul vezi G. Pascu în *Omagiu profesorului Ilie Bărbulescu*, p. 219).

MÎNĬNC.

Din formele accentuate pe radical, *mandūco*, *mandūcis*, etc., a trebuit să iasă **mándúc*, **mándúcĭ*, etc., sau, dacă *ă* neaccentuat s'a prefăcut în *î*, **mîndúc*, **mîndúcĭ*, etc. Formele cu accentul pe terminaţie, *manducamus*, *manducabam*, *manducare*, etc., au dat, prin sincoparea lui *u* (care a avut ca urmare căderea lui *d*, deoarece acest sunet se pronunţa—şi se pronunţă—cu greu între *n* şi *c*, cerînd o sforţare neobişnuită a organelor articulatorii), *mâncăm*, *mâncá(m)*, *mâncáre*, etc., sau *mîncăm*, etc.. Este evident că, prin analogie cu acestea din urmă, s'au născut formele *mânc* sau *mĭnc*, *mâncĭ* sau *mĭncĭ*, etc., care există în Transilvania (unde se întrebuinţează *mĭnc)* şi în arom. (unde avem mai multe variante, reductibile toate la acest tip). Dificultăţi prezintă formele de tipul *mănĭnc*, care se găsesc în celelalte părţi (în Moldova *mînĭnc*, în ir. *mărâncu*, în mgl. *mănq'ncu*, dar şi *mq'ncu)* şi care nu pot fi socotite ca ieşite din *manduco*. Explicaţiile date pînă acum (Cihac spune că *mănĭnc* a apărut în locul lui *mănuc*, *mănic*, la care s'a intercalat *n*, iar Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch*, No. 1022, că „*mănĭnc* (auch *mînĭnc)* ist wahrscheinlich zunächst in der Kinderstube, aus *mînc* durch Reduplikation der ersten Silbe *(*mîmînc)* entstanden") sînt nemulţumitoare. Cred că adevărata explicaţie este următoarea.

O bucată de vreme s'a zis **mándúc*, **mándúcĭ*, etc. şi *mâncăm*, *mâncaţĭ*, etc. Cu alte cuvinte, formele aceluiaşi verb se alcătuiau dela două radicale, identice numai în partea lor iniţială, *mân-*, şi în cea finală, *-c*. Limba, care tinde către o uniformizare a simboalelor cu acelaşi înţeles, a căutat să înlăture această variaţie de radical dela o persoană la alta şi dela un timp la altul.

Şi această tendinţă de uniformizare s'a manifestat în două feluri. In unele regiuni radicalul dela formele cu accentul pe terminaţie, care erau cu mult mai numeroase decît cele cu accentul pe radical, s'a impus şi la formele cu accentul pe radical, dînd *mânc*, *mâncĭ*, etc.. In alte regiuni uniformizarea s'a făcut menţinîndu-se cantitatea vechiului radical de două silabe, pentru articularea cărula trebuia un timp mai lung decît pentru articularea monosilabicului *mânc*. Dacă comparăm radicalul din **mănduc*, **mănducĭ*, etc. şi pe cel din *mâncăm*, *mâncăţi*, etc. cu cel din *mănânc*, etc. (căci aşa a trebuit să sune la început *mînî'nc* şi în dialectul dacoromîn, dupăcum voiu dovedi cu alt prilej; apoi *-ânc* a dat *-î'nc* printr'o schimbare paralelă cu a lui *én* în *în* şi a lui *ón* în *ún)*, constatăm că *mănânc-* a ieşit printr'un amestec al radicalului *mănduc-* cu *mânc-:* s'a luat *măn-* din primul radical şi *-ânc* din al doilea, adică *-duc* din *mănduc-* a fost înlocuit prin *-ânc*. (Cu mai puţină dreptate se poate spune că *-c* din *mânc-* a fost înlocuit prin *-ânc*, căci baza pe care s'a alcătuit *mănânc-* a fost radicalul de două silabe, *mănduc-*.) Avem a face cu un fenomen de analogie, dar cu un fenomen mai puţin obişnuit. In loc ca radicalul *mânc-* să se impună în întregimea sa formelor accentuate pe terminaţie, se impune numai parţial şi numai asupra unei părţi din vechiul radical. In felul acesta se produce o uniformizare, dar ea nu este complectă. Prin ea, cele două radicale au devenit mai asemănătoare decît erau înainte, cînd aveau ca părţi comune *măn-* la început şi *-c* la sfîrşit, căci acum au *măn-* la început şi *-ânc* la sfîrşit; dar asemănarea nu merge pînăla identitate. Şi această identitate nu s'a putut produce, din cauză că analogia a trebuit să se întîmple cu menţinerea cuvîntului tot la două silabe. Fenomenul trebuind să se petreacă cu această condiţie, limba s'a folosit cum a putut mai bine pentru a obţinea o mai mare uniformizare. In adevăr, erau mai multe posibilităţi de realizare a unei uniformizări: **mănduc-* putea fi înlocuit prin **mănduânc-*, de exemplu, sau prin **mândânc-*. Limba a ales însă forma **mănânc-*. Observ că această formă nu conţine decît sunetele care se găsesc în *mânc-*, cu deosebire numai că *î* şi *n* se repetă a doua oară, şi apoi că *mănânc* este alcătuit numai din sunetele comune celor două radicale, care provenise direct din formele latine. Prin adoptarea unei asemenea forme s'a obţinut maximum de asemănare care se putea obţinea cu menţinerea condiţiei date. O formă ca **mândânc-*, deşi ar fi adus o mai mare asemănare decît era înainte, stă totuşi, din acest punct de vedere, în urma formei *mănânc-*.

LUMÍNĂ, RUGÍNĂ.

Neputîndu-se admite ca etimoane ale acestor cuvinte latineştile *lumen, -inis* şi *aerugo, -inis* (sau *rubigo, -inis)*, din cauză că în cuvintele romîneşti accentul se găseşte pe silaba posterioară aceleia pe care se găsea în latineşte, s'a admis că *lumină* şi *rugină* vin din nişte derivate latineşti prin sufixul *-ina*, neatestate, anume **lumina* ori **lumĭnina* şi **aerugina*. In cazul lui **lumina* şi **aerugina* am avea a face, în realitate, nu cu o derivare, ci cu o substituţie de sufix. W. Meyer-Lübke în *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, No. 5161, precum şi în *Rumänisch und Romanisch*, p. 35, admite, se pare, că *lumină* ar fi un derivat pe terenul limbii romîneşti, deci dela *lume* prin sufixul *-ină*. La cursul de dialectologie romînă din 1931-1932, G. Pascu a admis însă că *lumină* este un derivat imediat (adică un derivat cu sufixul zero) dela verbul *a lumina*. Este, cred, cea mai bună explicaţie. Verbul *a lumina* poartă totdeauna accentul pe terminaţie. Derivatul însă trebuia să-şi fixeze accentul pe radical şi l-a căpătat pe silaba penultimă (adică pe silaba ultimă a radicalului, — radicalul este *lumin-*) prin analogie cu *cunúnă — a cununá*, *fărîmă — a fărîma*, *grămádă — a grămădi*, *dojánă — a dojeni*, *hîrjoană — a hîrjoni*, etc. Faptul că *lumină* s'a născut prin analogie cu aceste cuvinte ne explică şi pentruce la radicalul *lumin-* s'a adăugat terminaţia *-ă*, căpătîndu-se un substantiv de declinarea I, şi nu terminaţia *-e* sau *-u*, că să avem un substantiv de declinarea III sau II.

Tot ca derivat imediat, prin analogie cu aceleaşi cuvinte, dar dela verbul *a rugini*, cred că trebue socotit şi cuvîntul *rugină*.

ALISTÁR.

Alistár este nume de familie, destul de răspîndit prin Moldova.

Et.: ngr. (şi vgr.) Ἀριστάρχος. La baza cuvîntului romînesc trebue să presupunem forma *Aristárh*. *-h* a căzut, probabil, pentru o mai mare uşurinţă a pronunţării, fiind greu de articulat la sfîrşitul cuvîntului, după consonantă. In mod normal, el este articulat în această poziţie cu puţină energie, — anume curentul ex-

pirator este slab —, aşa că îl percepem mult mai slab decît pe *h* din *arhanghel*, de exemplu. Din **Aristár* a eşit apoi *Alistár*, prin disimilaţia primului *r* faţă de cel de al doilea.

STÚRZA, ŞÉNDRĒA.

Stúrza (Stúrdza), *Şéndrĕa (Şåndrĕa, Şåndre)*, amîndouă, nume de familie.

Et.: sînt alcătuite, primul din *sturz (sturdz)* 'Drossel, Krammetsvogel (Turdus)' (Tiktin), plus sufixul *-e* (întrebuinţat de obiceiu supt forma articulată *ĕa)*, pentru care vezi G. Pascu, *Sufixele româneşti*, p. 299-302, iar al doilea, din *Şandru*, nume de persoană (odată de botez, astăzi numai de familie), plus acelaşi sufix. *Stúrdzĕa* a dat *Stúrdza* prin schimbarea lui *e* consonant din diftongul *ĕa*, precedat de *dz*, în *á* consonant şi prin căderea imediată a acestuia înainte de *a*. *Şándru* + *ĕa* n'a dat *Şándrĕa*, pentrucă, în realitate nu *šándru*, ci *š'ándru*, în care *š* era articulat cu limba în poziţia lui *i*, s'a combinat cu sufixul *-ĕa*. Şi cum *á* precedat de *i* consonant sau de un sunet muiat ori articulat cu limba în poziţia lui *i* se schimbă în *e*, dacă în silaba următoare este un *e*, *i* sau sunet muiat, *š'ándrĕa* a dat *š'éndrea*. Faptul că avem *Şéndrĕa*, iar nu *Şándrĕa*, ne mai arată că acest deirvat s'a format în graiul moldovenesc, căci numai în aceasta *š* şi *ž* erau articulaţi cu limba în poziţia lui *i*, cînd s'a petrecut înlocuirea lui *á* prin *e* în condiţiile arătate mai sus. [1]) La Munteni, pe vremea acestei schimbări, *š* şi *ž* se articulau cu limba în poziţia lui *i*. Vezi pentru toate acestea H. Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, p. 99 urm. şi A. Philippide, *Originea Romînilor* II, p. 45-47.

VLĂDNIC.

Vládnic, nume topic. D. Frunzescu, *Dicţionar topografic şi statistic*, îl înregistrează de 3 ori ca nume de sat (în jud. Tutova, Fălciu şi Bacău) şi de două ori ca nume de moşie nelocuită (în jud. Tecuciu şi Covurluiu). De fapt, *Vladnic* din jud. Fălciu nu este sat, ci un deal, acoperit cu păduri. Odinioară era acolo şi un schit. (Vezi Gh. Ghibănescu, *Cuzeştii*, Iaşi 1912, p. CXX-CXXI). Cineva mă informează că în apropiere de Paşcani există un sat *Vlădnicî*.

Et.: *hládnic*, s. eter., cuvînt care nu se mai întrebuinţează astăzi (vezi *Dicţ. Acad.*). Înţelesul acestui cuvînt nu se ştie precis. In *Dicţ. Acad.*, după ce se dă un citat dintr'un document moldovenesc, din anul 1668, se spune: „Insemnează, poate, „răchiţiş, lîngă un rîu" şi va putea sta în legătură cu paleosl. *chladъ* „răcoare, umbră", deci: „un loc umbros".

Schimbarea lui *h* în *v* este, poate, o falşă regresiune, întîmplată pe baza unor cuvinte ca *vorbă-horbă*, *vulpe-hulpe*, *bolovan-bolohan*, etc.

RĂBÎ'IA.

Răbî'ia, *Movila Răbî'ii*, numele unei movile de pe malul Prutului, în jud. Fălciu, pomenită şi în literatura noastră veche. (D. Frunzescu, *Dicţionar topografic şi statistic* mai dă un *Răbî'e*, numele unui sat din jud. Soroca.)

Dimitrie Cantemir spune în *Descrierea Moldovei*, traducere de G. Pascu, p. 29-30: „Nu departe de acel loc se vede o movilă ce-i zic Tătarii *Han tepesi*, adică movila hanului, iar locuitorii *Moghila Răbîii*. Despre origina acesteia se aduc diferite păreri. Unii zic că un han al Tătarilor cu toată oastea lui a fost sfărîmat aici de Moldoveni, şi au ridicat această movilă întru pomenirea lui; alţii povestesc că o regină a Schiţilor, anume Rabie, pe cînd îşi adusese oastea pînă aici împotriva Schiţilor care locuiau atunci în Moldova, a perit acolo şi a fost îngropată de ai săi. Ce este adevărat ori falş într'o poveste aşa de întunecată, nu îndrăznim a spune".

Etimologia este, desigur, cuvîntul slav *rabynja* (rus. рабы'ня, s. f. 'Sklavin, Dienerin' (Pawlowsky), ucrainean раби'ня, s. f. cu acelaşi înţeles (Grinčenko), vbulg. рабъıнь, s. f. 'Sklavin, Magd' (Leskien, *Handbuch der altbulg. Sprache*, glosar). (Nu citez corespondentele din celelalte limbi slave, pentrucă nu se poate admite că numele topic romînesc ne-a venit dela popoarele care vorbesc limbile respective.) Numele movilei a fost, probabil, dat de Slavii înşişi, şi dela aceştia l-au împrumutat Romînii. Probabil apoi că nu dela Bulgari ne-a venit acest nume,—ar trebui să admitem în acest caz că numele s'a născut pe timpul cînd ei s'au scurs în sudul Dunării—, ci dela Ruteni, care mai înainte de în-

1) Dealtfel amîndouă numele de familie pe care le discutăm aici există numai în Moldova, sau, dacă se întîlnesc şi aiurea, avem a face, la origine, cu Moldoveni imigraţi.

temeerea principatelor şi chiar după aceia loculau în număr destul de mare prin Moldova. Trebue să admitem însă că pe acea vreme cuvîntul rutean suna *rabî'nia* ori *rabî'ńa*, cu *î*, nu cu *i*, cum sună astăzi. Cuvîntul a intrat în limba romînească mai înainte de prefacerea lui ń în *i* consonant, pe care o prezintă, aşadar cel mai tîrziu în secolul XV.

Movila Rabiii însemnează, deci, *movila roabei*. Adaug că se poate să nu fie o simplă coincidenţă faptul că, atît etimologia numelui, cît şi a doua legendă relatată de Dimitrie Cantemir, pun întemeerea movilei în legătură cu un personaj feminin. Nu ştiu de unde a luat Dimitrie Cantemir legenda cu regina Sciţilor care a fost îngropată acolo, şi nici dacă vreun scriitor antic pomeneşte de vreo regină scită cu un astfel de nume. Dar din faptul că el vorbeşte de Sciţi şi dă numele acelei regine scite, reiese că legenda ar fi de origine cărturărească. Mă întreb totuşi, dacă, aşa cum o redă Cantemir, ea nu va fi o plăsmuire a lui însuşi, pe baza unei tradiţii populare de pe vremea acela, privitoare la ridicarea movilei. Se poate să fi existat o legendă populară, care punea movila în legătură cu o persoană feminină (nu numai decît roabă), şi Cantemir, care va fi aflat din cărţi despre o regină scită, *Rabie*, va fi fost izbit de asemănarea acestui nume cu acelea auzite în popor. Dacă luăm în considerare faptul că prima legendă relatată de Cantemir nu poate fi decît populară şi dacă ne gîndim că numele pe care Tătarii îl dădeau movilei,—nume relatat tot de Dimitrie Cantemir —, *Han tepesi*, adică *movila hanului*, ne arată o potrivire cu legenda hanului tătărăsc, existenţa unei legende populare, cu un personaj feminin, ne apare mult mai probabilă. Ar trebui cercetat dacă ea mai circulă şi astăzi. [1])

G. Ivănescu.

1) Intr'o comunicare orală, d-l I. Iordan a făcut o presupunere inversă faţă de aceia pe care am făcut-o eu, şi anume că legenda cu personajul feminin a fost creată tocmai pe baza formei feminine pe care o avea numele *Răbiia*. Cînd cineva zice 'movila Răbiii', îi este foarte uşor să socotească ultimul cuvînt ca un nume propriu feminin, şi acest lucru a putut duce la crearea legendei.

Adaug aici şi faptul pe care l-am observat ulterior, că cele două legende relatate de Cantemir nu se deosebesc prin acţiune, ci numai prin persoanele şi popoarele de care este vorba. Este, deci, foarte probabil că ele nu sînt decît două variante ale aceleiaşi legende iniţiale.

CURIOZITĂŢI LINGVISTICE.

Supt acest titlu mi-am pus în gînd să notez tot soiul de abateri dela normele limbii romîneşti actuale, aşa cum le cunosc şi le simt acei care contribue la fixarea şi dezvoltarea ei, prin opere literare, ştiinţifice, etc., ori la clarificarea, adîncirea şi rezolvirea problemelor ei, prin opere lingvistice.

In cursul diverselor mele lecturi am fost mereu impresionat de faptul că numeroşi oameni de litere, în sensul larg al cuvîntului, săvîrşesc adevărate atentate nu numai contra frumuseţii limbii noastre, ci şi, ceeace mi se pare extrem de grav, contra corectitudinii celei mai elementare, contra gramaticii curente. Lucrul a fost remarcat în mai multe rînduri, prin revistele *Viaţa Romînească* şi *Adevărul literar*, de D. I. Suchianu, probabil şi de alţii [1]), dar numai din fugă şi nesistematic, astfel că rezultatul practic al acestei campanii a fost nul (dealtfel, tot aşa va fi, cu siguranţă, şi în viitor). Că se scrie, în general, prost la noi, este un adevăr cunoscut de multă vreme. Eu însumi am făcut o asemenea constatare într'un articol de debut (v. revista *Şcoala Normală*, Iaşi, Maiu 1916, pag. 260 urm.), ale cărui preocupări aveau însă altă ţintă. Dar niciodată ca acum n'am fost izbit, cu atîta violenţă, de această impietate faţă de un bun naţional în accepţia cea mai frumoasă a terminului, pentru păstrarea şi desăvîrşirea căruia au lucrat generaţii întregi de mari scriitori. Hotărîrea de a înregistra mostre (ar fi cazul să spun monştri) de limbă din tot ce plăcerea, curiozitatea sau obligaţiile profesionale mă îndeamnă să cetesc am luat-o acum doi ani, după-ce am văzut, cu groază, cum se prezintă traducerile romîneşti ale romanelor *Bacalaureatul elevului Gerber* şi *Cazul judecătorului Sebastian*, făcută prima de F. Aderca, a doua de Camil Baltazar. De atunci atenţia mea a fost şi mai mare, iar recolta îngrijorător de îmbelşugată.

Ţin să precizez în prealabil două lucruri. N'am deloc intenţia să joc rolul gramaticilor de odinioară, adevăraţi jandarmi lingvistici, tot aşa de puţin simpatici ca şi confraţii lor din alte ramuri de activitate. De cîte ori am avut prilejul să discut astfel

1) Acum de curînd a fost criticat, din acest punct de vedere, romanul lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani*, în *Adevărul literar* de către Petre Pandrea.

de chestii, am dovedit, sper, că atitudinea mea faţă de vorbirea omenească este aceea a unui lingvist, adică a unui om pentru care evoluţia limbii este ceva firesc şi care se mărgineşte, prin-urmare, să observe şi să explice modificările lingvistice, iar, cînd poate, să le fixeze cauzele şi să descopere tendinţele generale din viaţa idiomului respectiv. Ştiu, aşadar, că nu orice abatere dela normă este greşală, probă atîtea 'greşeli' depe vremuri care au ajuns astăzi lucruri admise de toată lumea. Mai ştiu apoi că scriitorii înzestraţi cu simţ deosebit pentru limba lor maternă sînt, trebue să fie inovatori, creatori, şi că li se îngădue să treacă peste uzul fixat la un moment dat. Dar nu asupra unor astfel de fapte [1]) mi-am oprit eu atenţia. Din exemplele citate mai la vale se va vedea că nu ne aflăm, poate, niciodată în faţa unor creaţii lingvistice propriu zise, cu şanse de a se generaliza. Aproape totdeauna avem a face cu neglijenţă, cu ignoranţă, cu exhibiţionism ori cu incapacitatea de a reda printr'un echivalent romînesc cutare expresie franţuzească sau nemţească.

Citarea unui scriitor în aceste pagini nu trebue interpretată greşit. Este foarte probabil că temerile mele se vor dovedi îndreptăţite. Aş fi dorit, deaceea, să evit indicarea numelor şi operelor cu pricina, dar n'am putut, fiindcă noi filologii sîntem datori să arătăm totdeauna izvoarele. Afară de asta, faptul că în lista de mai jos figurează cîte odată şi autori de mîna întîiu este un motiv mai mult de îngrijorare, adică de alarmă. Declar hotărît că niciun moment nu mi-a trecut prin minte să-mi arăt astfel dispreţul ori alte sentimente asemănătoare faţă de acei care mi-au furnisat materialul din această rubrică. Dimpotrivă, pentru unii din ei am stimă, adesea admiraţie, ca poeţi sau ziarişti, ba chiar şi ca stilişti. Deasemenea îmi dau sama că oricine poate comite greşeli de acestea, dacă nu-şi controlează suficient scrisul [2]). Prinurmare, şi din acest punct de vedere ţin să nu fiu rău înţeles.

Ar fi fost, poate, nimerit să aşez exemplele în grupe, după natura abaterilor respective. Am renunţat la această idee, nu numai pentrucă mi se pare irealizabilă, ci şi din altă cauză. Înşirînd citatele la întîmplare, ele păstrează ceva din savoarea

1) Am adunat şi de acestea, cu scopul de a le utiliza cîndva în ...altă rubrică a *„Buletinului"* nostru.

2) Ceeace scriitorilor buni li se întîmplă totdeauna cînd lucrează repede, adică mult. Şi, din păcate, această împrejurare se iveşte cam des în activitatea poeţilor şi, mai ales, a prozatorilor noştri.

lor netăgăduită şi totodată pun mai bine în evidenţă bogăţia şi varietatea greşelilor. Am introdus totuşi oarecare ordine, în sensul că notez întîiu, aproximativ cronologic, materialul cules din publicaţii periodice şi apoi pe acela din opere literare sau de altă natură.

I.

cumsecădenie (Cicerone Teodorescu, *Romînia literară*, 29 I 1933, pag. 4, col. 1);

e vorba de o cumsecădenie relativă (anonim, *Viaţa Romînească*, Iunie-Sept. 1933, pag. 456);

peniţa de substanţiale supţirimi şi subtilităţi (C. Baltazar, *Rom. lit.*, 11 XI 1933, pag. 4, col. 1);

cu ocazia aniversării vrîstei de 70 ani; fiindcă filozof (I. Brucăr, *ibid.*, 29 IV 1933, pag. 3, col. 3);

pururele (adj. articulat !), ***cel mai modest ca înfăţişare din toate cărţile mele*** (C. Baltazar, *ibid*, 10 IV 1933); [1])

problemele acestea.... abisale (I. Brucăr, *ibid.*, 14 X 1933, pag. 3; col. 3);

pentru odată că mi-am permis să vorbesc (D. I. Suchianu, *Adevărul literar*, 5 XI 1933, pag. 6, col. 4);

povestirea în jurul căreia centrează romanul (anonim, *ibid.*, 22 X 1933, pag. 7, col. 5);

nu-s spre greutatea nimănui (I. Agîrbiceanu, *ibid.*, pag. 5, col. 2);

repedea atmosferizare a literaturii romîne la nivelul celei contemporane franceze (Al. Ciorănescu, *Viaţa Rom.*, Iunie-Sept. 1933, pag. 379);

excitarea creerului cu idei şi sentimente determină o stare de morbideţă în păturile largi (T. Arghezi, *Dimineaţa*, 11 XII 1933, pag. 1, col. 6);

Eminescu lipsit de zgura şi gîlcii pe care... (C. Baltazar, *Rom. lit.*, 28 X 1933, pag. 1, col. 6);

cînd revista noastră va fi pe viaţă, ediţia... va fi în vitrinele librăriilor (idem, *ibid.*, 14 X 1933, pag. 2, col. 2);

preajma apariţiei unui roman e pentru mulţi (C. Vlad, *Adev. lit.*, 8 X 1933, pag. 2, col. 3);

1) Am neglijat să notez pagina şi coloana.

rafinăria simţirii (Radu Gyr, *ibid.*, pag. 5, col. 1);

în deosebi [de Brunetière], *care-i ţine atît de mult la inimă* (Izabela Sadoveanu, *ibid.*, pag. 7, col. 6-7);

descoperă în fiecare zi comori inedite şi americi noui de zăcăminte şi găselniţi (anonim [= C. Baltazar?], *Rom. lit.*, 25 XI 1933, pag. 4, col. 6);

am trăit viaţa asta pînă în prăsele, pînă la rărunchi (C. Baltazar, *ibid.*, pag. 1, col. 6);

ştiu, ştiu acum pricina tăcerii şi a ursuzlicului; starea asta de îngerire de acum; sub cotoşmana luminoasă a zăpezii (C. Baltazar, citat de G. Călinescu, *Viaţa Rom.*, 31 X 1933, pag. 27);

a schimba de poziţie (N. Davidescu, *ibid.*, 30 XI 1933, pag. 6);

toţi cei care l-au apropiat (Dr. S. Irimescu, *ibid.*, pag. 27);

aducînd găselniţi şi pietre pentru un simţ sau pentru un sunet nou (C. Baltazar, *Rom. lit.*, 9 XII 1933, pag. 4, col. 4);

izul de rurală naivitate şi de arhaic valah (idem, *ibid.*);

romanul de substanţiale găselniţi (anonim [= idem?], *ibid.*);

orice vers poartă pecetea autenticităţii atelierului de subteran făurar adevărat deunde a ieşit (idem, *ibid.*);

mînă brută (G. Călinescu, *Viaţa Rom.*, 31 XII 1933, pag. 44);

şi numai cînd lipseşte de această ideologie o substitue (M. Simionescu-Rîmniceanu, *Cuvîntul liber*, 3 II 1934, pag. 3, col. 5);

act funebru [= înmormîntare], *simt lipsa de a mai vorbi* (Dr. Ilie Dăianu, *Viaţa Rom.*, 15 I 1934, pag. 33-34);

aniversarea vrîstei de 60 ani (I. Brucăr, *Rom. lit.*, 23 XII 1933, pag. 6, col. 1);

pasiunea pentru irealul şi feeria; forajul în profunzime; valoarea... care structurează peizajul; prins în fovea retinei, impregnată radiar de folia de aur a veşnicii [sic!] *din lucruri* (Emil Cervenca, *ibid.*, pag. 6, col. 3-4);

ministrului îi prieşte ţara agricolă, precum lăcustei (Demostene Botez, *Cuv. lib.*, 1 I 1934, pag. 9, col. 3);

împalidează obrazul (M. Celarianu, *Rom. lit.*, 23 XII 1933, pag. 4, col. 3);

gamă de turmente (R. Holban, *ibid.*, 6 I 1934, pag. 1, col. 6);

nu ştiu ce iz de lucru nou; depăşind cu multe capete (anonim [= C. Baltazar?], *ibid.*, pag. 6, col. 5);

autentică umoare: florilej (Cronicar, *ibid.*, pag. 2, col. 3-4);

pe care în pelerin pasionat o asculta; să dea conferinţe; consecinte cu crezul lui politic; să dea cursuri la principalele facultăţi; atîtea restriste (Dr. S. Irimescu, *Viaţa Rom.*, 31 I 1934, pag. 5, 7, 10, 16 şi 18);

D-l Petrovici a reuşit o serie de descrieri pitoreşti (L. Sebastian, *Cuv. lib.*, 27 I 1934, pag. 9, col. 5);

decor lunar [= de lună] (M. D. Ioanid, *ibid.*, 3 II 1934, pag. 8, col. 2);

a se centra în jurul... (Izabela Sadoveanu, *Adev. lit.*, 4 II 1934, pag. 7, col. 6);

[medicii] *consultară pe poet* (G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, ed. I, pag. 438);

vă rog să mă consultaţi, domnule doctor (anonim, *Adev. lit.*, 4 II 1934, pag. 8);

cei care se reclamă dela o ştiinţifică analiză (Pavel Pavel, *ibid.*, pag. 1, col. 1);

continuă îndeletnicirea de tipograf, precum şi cea de ziarist; ne-ar putea pare; stabileşte o academie; cei opt străini membri ai Academiei; americăneasca lui dragoste de lume; morala sa se apropie mai mult de cea a Grecilor antici decît a creştinilor (P. Comarnescu, *Viaţa Rom.*, 15 II 1934, pag. 46 şi 47);

Eminescu rosteşte bătrîneşte, dar cu un iz de intelectualitate (Al. Dima, *ibid.*, pag. 12);

romantică, subst. [= romantism] (L. Teodoru, *ibid.*, pag. 38);

în extern, politica... Statelor Unite (T. Cristureanu, *ibid*, pag. 57);

versuri atare scrisese; la fel lui Ronsard (Al. Marcu, prefaţa la L. Sebastian, *Petrarca, Rime de dragoste*, pag. 8);

cum dă de înţeles; pentru a da de înţeles (L. Sebastian, *ibid.*, pag. 12 şi 13);

cum o afirmă Bergson; cum o crede Husserl (N. Tatu, *Viaţa Rom.*, an. 1934, nr. 4-5, pag. 48);

personagii... pe care ridicolul în loc de a-i omorî; vorbind

de ure ce pot să fie; fraze triunchiate; epizode (S. I. [rîmescu], *ibid.*, pag. 52);

n'ar fi putut prevede (M. Mancaş, *ibid.*, pag. 120);

gîndirea... poate să fie centrată (Izabela Sadoveanu, *ibid.*, pag. 28);

o filozofie sau un concept de viaţă (Demostene Botez, *Adev. lit.*, 1 IV 1934, pag. 5, col. 6);

intervalelor de linişte... succedau perioade de agitaţie (Paul B. Marian, *ibid.*, pag. 8, col. 4);

din ce [= de ce !] *bei ai mai bea* (Const. Pelmuş, *ibid.*, 8 IV 1934, pag. 9, col. 7);

se distinge de toate sistemele (anonim, *ibid.*, 15 IV 1934, pag. 8, col. 7);

acţiunea.... non-sensică, absurdă (Ghiţă Ionescu, *Cuv. lib.*, 21 IV 1934, pag. 4, col. 5).

II.

I. Al. Brătescu-Voineşti, *Cu undiţa: tot ce am scris... l-am cugetat* (pag. 87).

M. Celarianu, *Polca pe furate: coincide perfect primei noastre întrevederi* (pag. 8); *dela o Ţigancă, chivuţă din acelea* (pag. 10); *pentru un moment* [= pentru moment] (pag. 114).

P. Gîrcineanu, *Lîngă schitul lui Tărîţă: băutura a fiert şi e turnată fumegîndă* (pag. 18); *în fapt barba nu e atît de neagră* (pag. 21); *trei bătăi pline, conturate, vibrînde* (pag. 33); *îl întrebă dînsa* (pag. 41); *cerul se vedea de un albastru puţin alburiu* (pag. 44); *mişcarea nu-i reuşi* (pag. 52); *ca un orator filipic* (pag. 54); *să-şi justifice ieşirea lui filipică* (pag. 55); *izbutise, fără nici a se stingheri* (pag. 57); *are model Codex-ul Ambrozianus din Milano* (pag. 59); *printre grilajul din fundul grădinii* (pag. 60); *s'a reîntors în bibliotecă* (pag. 79); *lumina scînteindă* (pag. 80); *nu putea tace* (pag. 151); *natura se afirmă necontenit creativ* (pag. 200).

Gib. I. Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat: alte legume ne sau puţin mirositoare* (pag. 12); *dînsul are de cetit, dînsul e tînăr* (pag. 36); *ţi-o cred, eşti tînăr* (pag. 71); *băiatul nu descurajă* (pag. 74); *îşi da... părerea în competent* (pag. 87); *întunecimea crescîndă* (pag. 103); *politica distruge... pe cele mai valoroase forţe* (pag. 109); *deveni apoi mai concedantă* (pag. 117); *conturul învoalt al Polixeniei* (pag. 125); *se întreprivesc semnificativ* (pag. 127); *nu mai mă lăsau* (pag. 130); *c'un pardessus, lîngă pardessus-ul tău* (pag. 169); *cu gambeta inobservabil lustruită de perie* (pag. 169); *răspunde aici...., picpoketule* (pag. 170); *auto-înduioşat, deci...* (pag. 176); *ignorant de propriile lui interese* (pag. 177); *nu poţi descoperi... de elegantul grav* (pag. 180); *ar fi eclatat... în mii de cioburi* (pag. 183); *se simţea dezarticulat, aneantizat* (pag. 184); *le făcu să crească, precum drojdia de bere cozonacii* (pag. 186); *mă iei unul din aceia* (pag. 194); *să nici nu dea pe-acolo* (pag. 212); *să nici nu-l iei* (pag. 213); *Mihnea, pus la patru ace* (pag. 235); *tortura irezistibilă a vertigiului* (pag. 236); *un timp dublu timpului ei firesc* (pag. 246); *întrebare, concernînd o dinastie din Italia* (pag. 254); *care aştepta delăsat şi bleg* (pag. 254); *cîţi care-l anticipaseră* (pag. 271); *crescînda ei atitudine războinică* (pag. 272); *rînjeşte spre înţeles că* (pag. 273); *avalate cu nemiluita* (pag. 278); *era juxtapus exact în dreptul...* (pag. 281); *unul din căpeteniile noastre* (pag. 304); *află de curînda venire...* (pag. 321); *în dezastros recul* (pag. 329); *licenţiat în şapte facultăţi* (pag. 330); *mă resimt iarăşi om* (pag. 339); *strîmbă din nas cît priveşte Găluşescu* [=pe G.] (pag. 342); *fără nici urmă de şovăire* (pag. 357); *tot în acelaşi limbaj* (pag. 357); *cînd specula prospicia fără nicio jenă* (pag. 357); *studentul undecenal* (pag. 367); *un surîs trist şi rezolut* (pag. 395); *ascultă... ca pe citania Apocalipsului diatriba lui teribilă* (pag. 396); *culoarea ei sordidă* (pag. 397); *a duhoarei exalate de cadavru* (pag. 397); *tot ce ridicase... de solid şi de sigur în sufletul lui* (pag. 413); *de teamă plînsul să nu-l podidească* (pag. 414).

Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet: de nici într'o parte* (pag. 12); *cum pornise dînsul* (pag. 22); *nu fusese apropiat de nimeni* (pag. 27); *unui trăs din obrazul mamei moarte* (pag. 58; cf. şi pag. 293); *o mărturisesc...., n'am făcut-o numai...* (pag. 115); *cu tot deadreptul amestec* (pag. 132); *dinşii nu pot s'aştepte* (pag. 286); *Nicachi Săcară schimbase de faţă* (pag. 303); *rafalele artileriei* (pag. 370); *lumina lunară* [= a lunii] (pag. 391).

Idem, *Aurul negru: se dădu îndată cu părerea şi Duţu*

(pag. 80); *egipţiene* (pag. 82); *dupăcum a schimbat de domiciliu* (pag. 90); *de un an am schimbat de tactică* (pag. 92); *reclama.... cu litere reliefe* (pag. 137); *o treaptă mai evoluată a profesiei... mai crudă şi altfel* [= frc. autrement] *fanatică* (pag. 227); *a schimbat şi dînsa de plan* (pag. 263); *prapuri cernite* (pag. 374).

Ion Pillat, *Caetul verde: munţi, arbori, zări, molozuri....* (pag. 14); *colunul* [= măgar sălbatic!] *de-altădată oprit din zbor greoiu* (pag. 17; cf. şi pag. 9); *şi plutele sfărmate sus la cheie* [= chei] (pag. 30); *pe-o buză veche de marmor rotund* (pag. 53; cf. *marmor clar*, pag. 11, dar corect *pe-al marmorei rotund*, pag. 52); *şi maimuţă şi mătăsuri, peruzele, papagai...* (pag. 59); *ierbarul de buchii moarte* (pag. 75); *în pantomina oarbă* (pag. 80).

Petru Comarnescu, *Homo americanus: acest pămînt pe care omul modern şi l-a apropiat prin eficienţa tehnicii* (pag. 7); *faţa-i.... secţionată de un nas regulat* (pag. 18); *Americanul.... se optimizează* (pag. 23); *ţară tînără, ale cărei oportunităţi n'au fost puse.... la încercare* (pag. 26); *industria automotivă* (pag. 35); *independentinzîndu-se* [sic, cu *-tin-*], *individualizîndu-se...* (pag. 41); *conducătorul Republicii vizionate de John Smith* (pag. 45); *cetăţeană eficientă* (pag. 51); *un sfert din conţinutul ziarelor.... este devotat matchului* (pag. 119-120); *cei cincisprezece mii de studenţi troiani nu gîndesc şi discută nimic* (pag. 120); *nu i-am mai bate, ci omorî deabinelea* (pag. 122); *pasiunea cea mai absolută a populaţiei* (pag. 123); *trebue să fie mai curtuoşi cu femeile; seara am văzut pe Helen la sororitatea ei* (pag. 147); *sortul acesta de criminologie americană* (pag. 176); *insinuînd cu timpul nevoia prohibirii totale; cu vajnice opoziţii din partea multor cetăţeni; mult mai dinamice şi hazlii* (pag. 177); *un fel de parlament a ceeace în viaţa de fiecare zi se numesc rase şi naţionalităţi; o netăgăduibilă unitate* (pag. 185); *şi din culegătoare de bumbac ele începură a ciocăni cu ajutorul unor perii negre* (pag. 190); *o grămadă de alţi Negri deveniră proprietară* (pag. 192); *melodii religioase.... curăţiri albe cu filfiiri demne de J. S. Bach* (pag. 195); *adunate la un loc şi complementate, tipurile... societăţii americane* (pag. 203); *am fi trebuit să-l descriem* (pag. 205); *unanimista lui plebeianitate* (pag. 206); *copiii sînt atît de reverenţioşi părinţilor* (pag. 208); *va fi adevărat de vorbit; calitativizînd cantitatea* (pag. 210); *încrezători numai ei înşeşi* (pag. 211).

Mă opresc, deocamdată, aici, ca să nu ocup prea mult din spaţiul aşa de scump al publicaţiei noastre. Mai am cel puţin tot atîta material, pe care-l păstrez pentru anul viitor, cînd voiu dispune, cu siguranţă, de altul nou, la fel de bogat, de variat şi, mai ales, de amuzant. Înainte de a încheia, cred necesar să insist o clipă asupra următoarei chestii. Fenomenul cel mai caracteristic, fiindcă se întîlneşte mai des decît toate celelalte, este crearea de verbe din neologisme, în general, foarte recente, cu scopul de a scurta vorba, de a înlocui, adică, o construcţie mai lungă, alcătuită deobiceiu din substantivul sau adjectivul respectiv şi un verb băştinaş. Depildă *a omagia, a elogia*, etc. pentru *a aduce omagii, elogii*, etc. Se poate vorbi, în acest caz, de o tendinţă lingvistică propriu zisă, care corespunde spiritului limbii şi are, deci, sorţi de izbîndă, mai cu samă că sîntem ajutaţi de exemplul francezei, în care astfel de formaţii ori există de mult ori iau naştere supt ochii noştri. Aşa se explică dece inovaţiile acestea se răspîndesc cu repeziciune şi apar chiar la scriitorii cei mai scrupuloşi supt raportul strict stilistic. Nu urmează însă că, cel puţin în starea actuală a limbii noastre, orice derivare de acest soiu este posibilă şi, mai ales, admisibilă. Să se compare, bunăoară, *a se independentiza* sau *a calitativiza*, citate mai sus.

Dau aici o listă a tuturor verbelor similare culese de mine, nu pentru a le condamna, ci pentru a arăta cît sînt de numeroase şi a sprijini, astfel, afirmaţia făcută chiar acum, că ne găsim, foarte probabil, în faţa unei adevărate tendinţe lingvistice generale. Nu mai arăt nici numele autorului, nici publicaţia care mi-a procurat aceste exemple. Iată-le (în ordine alfabetică): *abstrahiza, accidenta* 'a suferi un accident' *(un tren accidentat), activa* (şi *activism), acţiona* (şi *acţionism), arbitra* 'a fi arbitru' (mai ales în limbajul sportului), *aureola* 'a face, a pune, etc. aureolă' (fig.), *centrifuga, chintesenţia* 'a fi, a reprezenta, etc. chintesenţa', *condola* (sau *condolia?*; am întîlnit forma *condolează)* 'a prezenta condoleanţe', *conferenţia, direcţiona* 'a da direcţie', *elogia, evidenţia, fundamenta, îmbordera* 'a trece în borderou', *ocaziona, oferta, omagia, opina* (şi *opinia*, supt influenţa subst. *opinie), ovaţiona, paranteza* 'a pune în paranteză',

prefaţa (şi *prefaţia*, apoi deriv. *prefaţator*), *relaţiona*, *remiza* 'a juca o partidă de şah care se termină în remiză' (foarte probabil că se spune aşa şi despre o partidă de football, etc. nedecisă), *spaţializa*, *superioriza*.

Supt raportul morfologic, observăm că toate aceste verbe aparţin conjugării I, întocmai ca în franţuzeşte [1]). Să nu uităm însă că încă din cele mai vechi timpuri majoritatea verbelor de origine străină sau formate pe teren romînesc au fost înglobate în această clasă.

Iorgu Iordan.

ATÎT(A) AMAR DE VREME.

Pentru cuvîntul *amar* se cunosc cinci omonime. Dicţionarele curente rareori le înregistrează pe toate, şi atunci dau toate sensurile supt acelaşi articol. Asta o fac, probabil, pentru a le arăta înrudirea, începînd cu însemnarea principală, din care s'au dezvoltat cele secundare. Le mai aşează astfel, poate, şi din motive tehnice, atunci cînd dicţionarele sînt şi etimologice, indicînd la sfîrşitul articolului o singură etimologie. Mai sistematic ar fi ca fiecare omonim să aibă un articol special, iar înrudirea să se arate la urmă, prin amintirea cuvîntului principal, care singur să aibă dată şi etimologia. Cît priveşte omonimele, care n'au aceeaşi origine etimologică, ele trebuesc cu atît mai mult discutate în articole separate.

Iată omonimele respective:

1. *Amar*, *-ă*, pl. *amari*, *-e*, adj. 'amer, fig. triste, pénible'.
2. *Amar*, pl. *amaruri*, s. het. 'amer, souffrance, malheur', etc.
3. *Amar*, adv. 'amèrement, péniblement, tristement'.
4. *Amar*, interj. 'hélas'.
5. *Amar*, pl. *amari*, s. m. = *mulţime de...* 'grand nombre, grande quantité, foison': *atîta amar de avuţie* 'tant de richesse'; *atîta amar de vreme* 'tant de temps, de si longs jours'.

1) Deunde ne-au şi venit multe din ele (în *Dicţionarul* lui Sachs-Villatte, ediţia mică 1917, am găsit echivalente franţuzeşti pentru 14 din cele 25 verbe romîneşti înşirate mai sus, unele cu sens mai mult ori mai puţin diferit). Interesant este faptul că şi în limba franceză tot conjugarea I este „singura cu adevărat productivă" (Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932, pag. 253, § 310.)

În cele ce urmează mă voiu ocupa de originea ultimului omonim. Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, col. 999-1000 îl consideră ca s. m. invariabil. Cu privire la etimologie spune: „*Atîta amar de...* n'are a face întru nemic cu amărăciune, ci numai cu un mare număr sau o mare cantitate de ceva; este dară *atîta mar de...* cu perderea vocalei finale ca în *abur* = *abure*, *afar* = *afară*, etc..... Iniţialul *a-*.... nu e protetic ca la Macedoromîni în *amare* = *mare*, ci se datorează propaginaţiunii din *atîta*".

Dau exemplele citate de el. Pentru Ardeal: „Nu ştiau cui va rămînea *atîta amar de avuţie* şi pentru cine s'au trudit o viaţă întreagă". (Din basmul *Indărătnicul* în *Tribuna* din Sibiu, 1885, pg. 606.) Pentru Moldova: „Cînd cineva *atît' amar de vreme* n'a mîncat decît pui, pare-mi-se că are dreptate a fi sătul de el". (C. Negruzzi, *Scris. VIII.*) „Crezi tu că vom putea noi singuri secera şi strînge *atîta amar de grîu?*" (Creangă, *Stan Păţitul* în *Conv. Lit.*, 1887, pag. 26.) Pentru Muntenia: „Dă n'o contina starea dă mişelii supt care să zbate opincaru *d'atît' amar de vreme*, nu miroase bine". (Jipescu, *Opincarul* 11.)

După spusele lui Hasdeu, expresia se găseşte „numai în idiotismul comun tuturor Romînilor din Dacia lui Traian", iar substantivul ar fi, cum rezultă din exemplele citate, masculin invariabil. Cît despre etimologie, el ne trimete la *mar*, *²mare*, şi, cum dicţionarul lui s'a oprit la cuvîntul *bărbat*, nu putem şti precis ce-a vrut să spue. Comparaţia cu *abur* = *abure*, *afar* = *afară*, pentru pierderea vocalei finale, nu-i justă, întrucît fenomenul nu s'a petrecut în aceleaşi împrejurări.

Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, pag. 56 îl consideră ca o variantă a subst. heterogen *amar*, pl. *amaruri*: „*atît(a) amar de*"... = „eine so grosse Menge von, so viel". Repetă citatele lui Hasdeu, iar uneori arată, fără a da exemple, —procedeu care mi se pare greşit—, că la Ispirescu ar fi existînd expresii analoage, precum: „*atîta mare de (timp, vreme, ani)*", „*atîţea mari de (ani)*", „*atîţi mari de (ani)*". Dă apoi citate incomplecte din Alecsandri: *atîţea mari de ani* şi din Odobescu: *atîtea mari de vreme*, iar apoi spune că derivă, poate, din *mare* („beruht möglicherweise auf *mare* „gross"). Tiktin este în regres faţă de Hasdeu, căci pune la îndoială etimo-

logia acestuia, deşi găsise şi alte exemple mult mai concludente.

Dicţionarul Academiei are citate mai multe decît celelalte, dar în privinţa etimologiei nu face nicio discuţie. Totuşi din faptul că pune pe acest *amar* la un loc cu *amar* < lat. *amarus* rezultă că le consideră identice.

Ceeace m'a întărit în convingerea că subst. masc. *amar* provine din *mare* este următorul pasaj din Petru Maior, *Istoria pentru începutul Romînilor din Dachia*, ed. II, Buda 1834, pag. 29: *„Intru atîta mare de vreme cită cursă dela anul Domnului 105"*... Cetind aceste cuvinte, mi-a venit imediat în minte expresia *atît amar de vreme*.

Din cele trei omonime romîneşti *mare* (substantivul feminin, adjectivul şi adverbul), este evident că trebue să plecăm dela substantiv. După modelul unor expresii ca *o baltă plină de sînge, un lac plin de broaşte*, etc., se va fi zis şi *o mare plină de corăbii*. Dela un timp adjectivul *plin* a fost socotit de prisos şi deaceea eliminat, încît construcţiile acestea au devenit *o baltă de sînge, un lac de broaşte, o mare de corăbii*. Dar *o mare de corăbii* însemna *o mulţime de corăbii*, aşa că s'a putut spune imediat şi *o mare de oameni, o mare de capete*, izolări în care cuvîntul *mare* nu mai avea aproape nimic din amintirea noţiunii de apă. S'a spus apoi *mare de capete, mare de care*, etc. şi, mai ales împreună cu adj. *atît(a), atîta mare de capete, atîta mare de care, atîta mare de vreme* (cf. mai sus citatul din Petru Maior), *atîta mare de oaste*, etc. [1])

In expresii de acestea subst. *mare* se simţea ca un cuvînt străin de subst. fem. *mare*, iar sensul de mulţime îl apropia mai mult de adj. *mare*. Supt influenţa acestuia şi pornindu-se dela singularul *atîta mare de vreme*, care-i confirmat (vezi mai sus), s'a zis şi la plural: *atîtea mari de vremi, atîtea mari de ani*, dar mai cu samă *atîţia mari de ani* (cf. citatele din Hasdeu şi Tiktin). Expresia des întrebuinţată *atîta mare de vreme* a devenit apoi *atît amare de vreme*. In această fază cuvîntul *mare* = *mulţime de...* a fost lăsat pradă izolării, întrucît nu mai semăna nici cu substantivul, nici cu adjectivul *mare*, şi alipit, prin etimologie populară, la familia asemănătoare supt raportul fonetic a

1) Adverbul cantitativ *atîta* a apărut, la început, în limbajul afectiv, cum recunoaşte, în alţi termini, Dicţ. Acad., cînd vorbeşte de întrebări şi exclamaţii. (Iord.)

adj. *amar* < *amarus*. In acel moment forma *amare*, fiind considerată greşită, a suferit ultima operaţie, a pierdut, adică, pe *e* final, iar indivizii vorbitori, în limba cărora expresia ajunsese la această fază, au simţit în cuvîntul acesta nou un derivat al latinescului *amarus*. [1]) Acelaşi sentiment îl au Romînii şi astăzi, printre ei chiar lingvişti iluştri. Acum vreo doi ani în urmă, cînd întrezărisem etimologia aici discutată, am rugat, în drum spre casă, pe mult regretatul mieu profesor Alexandru Philippide să-şi dea părerea. Am citat la întîmplare exemplul *dupăce atît amar de vreme am suferit...*, la care marele învăţat a răspuns imediat că „nu-i decît adjectivul *amar*", argumentînd că vremea, cînd trece în suferinţă, e amară. Dupăce i-am adus şi alte exemple, ca *atît amar de oaste, atît amar de avuţie*, a revenit asupra primei afirmaţii spunînd: „Dă, a fi şi *mare*, cum nu, a fi, a fi".

I. Morărescu.

1) Mai simplu şi, deci, mai natural mi se pare să plecăm dela plurale ca *atîţia mari de ani*, etc., fiindcă acestea s'au putut analiza (greşit, fireşte) cu cea mai mare uşurinţă în *atîţi amari de ani*. Pe urmă s'a refăcut un singular nou (corect din punct de vedere lingvistic) *atît amar de ani*, al cărui *amar* a fost simţit ca identic cu urmaşul lat. *amarus*. (Iord.)

RECENSII.

Maurice Grammont, *Traité de phonétique (avec 179 figures dans le texte)*, Paris 1933, XII+480 pagini in 8°.

La pag. 45 din *Introducere în studiul limbilor romanice* am făcut afirmaţia următoare: „Astfel a ajuns Grammont să creeze o adevărată fonetică generală, cu principii aplicabile oricărei limbi omeneşti. Şi dacă n'a dat la iveală un tratat în care să găsim expuse sistematic aceste principii, ele nu apar mai puţin clare şi precise în numeroasele studii....“ In momentul cînd scriam aceste rînduri, dînd a înţelege că fonetistul şi lingvistul dela Montpellier este cel mai indicat să alcătuiască un tratat de fonetică generală, cartea pe care mi-am propus s'o recensez aici se găsea, probabil, în lucru. Mărturisesc bucuros din capul locului că aşteptările mele, bazate pe lectura atentă a cîtorva studii fonetice ale lui Grammont, au fost nu numai împlinite, ci chiar întrecute, prin opera de faţă, care tratează în modul cel mai complect problemele privitoare la sunetele vorbirii omeneşti.

Prima parte, intitulată fonologie,[1] conţine ceeace A. Philippide numea, cu un termin mai vechiu, fiziologia sunetelor,[2] iar alţii fonetică pur şi simplu sau descriptivă[3]: analiza fonemelor, clasificarea, caracterizarea şi calităţile lor, etc. Trebue precizat însă că, discutînd astfel de chestii, Grammont acordă mare atenţie şi foneticii experimentale, cum rezultă evident pentru oricine din numeroasele figuri menite să arate grafic articularea diverselor sunete. Deasemenea este luat în consideraţie mai mult decît deobiceiu elementul auditiv: autorul nu uită un moment că limbajul omenesc nu se reduce la pronunţarea cuvintelor; individul vorbitor le spune pentru altcineva, care le înregistrează cu urechea, şi atunci este firesc şi necesar să nu neglijăm percepţia acustică. Deşi, în general, Grammont se bazează, în ce priveşte fonetica experimentală, pe rezultatele cercetărilor lui Rousselot, despre ale cărui *Principes de phonétique expérimentale* spune (pag. 14, n. 2) că-i o operă fundamentală, se observă lesne că el însuşi stăpîneşte ca un maestru desăvîrşit metodele acestei discipline[1] (cere să-i spunem, mai propriu, fonetică instrumentală). Aşa se face că, în multe privinţi, corijează, complectează sau chiar răstoarnă afirmaţii de-ale lui Rousselot.

Dupăce studiază fonemele în general, autorul trece la fonetica evolutivă sau fonetica propriu zisă.[2] Să nu ne închipuim însă că-i vorba de o istorie a sunetelor, adică de evoluţia sunetelor unei anumite limbi sau familii de limbi. Această parte din cartea lui Grammont tratează probleme de fonetică generală în sensul mai restrîns al cuvîntului, precum legile fonetice, cauzele modificărilor fonetice, mutaţiile articulatorii, fonetica sintactică, etc. Discuţia este, în principiu, teoretică, fiindcă fenomenele respective se produc în limbajul omenesc ca atare, indiferent de împrejurările în care el se realizează, spre a deveni limba unui grup social determinat. Grammont ştie însă că tratarea abstractă a unor astfel de chestii este insuficientă, Deaceea recurge la exemplificări, la cazuri concrete, luate din idiomele cele mai variate şi mai numeroase cu putinţă[4] (predomină, negreşit, familia indoeuropeană,[4] dar foarte des apar exemple din limbile africane, caucaziene ş. a.). Legile fonetice autorul le concepe foarte asemănător cu neogramaticii (poate şi aici o influenţă a lui Saussure): vede în ele modificări pur fiziologice, adică mecanice (fără amestec din partea psihicului), şi le pune faţă în faţă cu cele analogice (de natură psihologică), iar excepţiile, deşi nu le numeşte aşa, le explică aproape la fel cu neogramaticii[5]. Deasemenea vorbeşte de regularitatea legilor fonetice (pentru toate aceste lucruri v. pag. 166 urm., 185, 347, etc.).

1) Terminologie împrumutată dela F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, dela care Grammont se inspiră şi pentru alte chestii, în special pentru teoria silabei (v. pag. 98 urm.). Iată definiţia fonologiei (pag. 9): „La phonologie est l'étude des sons du langage et de leurs combinaisons indépendamment des langues dans lesquelles ils peuvent entrer“. Fonetica n'o defineşte lămurit, dar din chipul cum vorbeşte (pag. 151 urm.) despre ea se vede uşor că se gîndeşte la fonetica evolutivă şi comparată (v. ceva mai departe). Asupra terminilor acestora să se vadă cele spuse în *Introducerea* citată, pag. 333, nota (continuată pe pag. 334), apoi S. Puşcariu, *Dacoromania* VII, pag. 437 urm. şi A. Rosetti, *Bulletin linguistique* II, pag. 5 urm.

2) Apare pentru prima oară la Brücke, *Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute* 1856 (Grammont, pag. 13).

3) Acest termin ar fi mai potrivit, dacă autorul nostru nu l-ar întrebuinţa cu un înţeles diferit, şi anume: „La phonologie statique, que l'on appelle aussi phonétique descriptive ou phonétique synchronique, a pour objet de faire connaître l'état phonique d'une langue à un moment donné. C'est comme un raccourci de la phonologie générale“. (Pag. 144.)

1) Cf., depildă, pag. 121 urm., unde ne prezintă un procedeu original pentru măsurarea amplitudinii. Deseori propune şi descrie experienţe, pe care le poate realiza oricine, pentru a verifica singur afirmaţiile autorului.

2) Conform terminologiei sale (v. mai sus nota 2 dela pag 182).

3) Trebue reţinut acest amănunt, foarte important, pe care nu-l întîlnim la alţi fonetişti.

4) Şi romîna este luată în consideraţie pentru diverse fenomene (rotacism, pag. 178, *mn* ⟩ *un*, pag. 235, *n-n* ⟩ *r-n*, pag. 300, etc.).

5) Dacă intervine un obstacol (de ordin psihologic sau istoric), feno-

Afară de legile fonetice, cărora le mai spune şi mutaţii articulatorii (fiindcă se reduc, de fapt, la o schimbare a articulaţiei şi sînt spontane), există şi modificări produse supt influenţa sunetelor vecine. Aceste transformări au caracter psihofiziologic (nu sînt, deci, pur fizice, ca celelalte) şi pot fi provocate de un fonem aflat în imediată vecinătate sau la o distanţă oarecare. Oricum, ele sînt, în condiţii determinate, deopotrivă de generale, ca şi legile fonetice, astfel că numirea 'accidente generale'[1]) este şi improprie şi falşă. Iată-le: asimilaţia, diferenţierea, interversiunea, dilaţiunea, disimilaţia şi metateza. Primele trei corespund respectiv celorlalte trei, în sensul că procesul fonetic este identic sau aproape identic (mai cu samă din punct de vedere psihologic; deosebirile ceva mai mari sînt de natură fiziologică) la asimilaţie şi dilaţiune, la diferenţiere şi disimilaţie, la interversiune şi metateză. Grupa întîia de trei se referă la foneme în contact, pecînd celelalte privesc foneme situate la oarecare depărtare unul de altul. Se ştie că Grammont a studiat disimilaţia, metateza şi asimilaţia, aceste tendinţe fonetice cu adevărat generale, căci se manifestă oricînd şi oriunde, în lucrări speciale,[2]) care au făcut din autorul lor un fonetist cu autoritate universal recunoscută. Capitolele corespunzătoare din tratatul de faţă conţin, în fond, aceleaşi lucruri ca şi studiile anterioare. Astfel specialiştii pot urmări acum, în forma accesibilă a unei cărţi, pelîngă atîtea chestii privitoare la sunetele vorbirii omeneşti, şi cercetările mai vechi ale lui Grammont, dintre care unele erau complect epuizate.[3])

Ultimele pagini din fonetica evolutivă se ocupă de probleme mai mărunte, şi totuşi foarte importante, precum fonetica sintactică, sfîrşitul cuvîntului (sunetele finale se găsesc într'o poziţie defavorabilă conservării lor intacte), uzură, analogie şi contaminaţie.

Partea a treia poartă titlul aşa de nou (pentrucă şi materia este aproape cu totul nouă într'un asemenea tratat) de fonetică impresivă. Aici autorul analizează efectul produs de sunetele vorbirii omeneşti (cu toate particularităţile lor fonice) asupra urechii noastre şi, prinurmare, asupra psihicului nostru. Este vorba întîiu de creaţiile onomatopeice: valoarea impresivă (dacă ne-am pune din punctul de vedere al vorbitorului, nu al ascultătorului, am putea spune tot aşa de bine valoarea expresivă) a vo-

menul nu se mai produce, tot aşa cum şi legile naturale încetează de a mai lucra cînd în calea lor se iveşte o piedică de neînvins. Spre a evita o înţelegere greşită a spuselor mele, reproduc aici definiţia dela pag 166: „Une loi phonétique est donc la formule qui définit le changement éprouvé par une articulation dans une région déterminée et en un temps déterminé". Iar ceva mai sus cetim că legile fonetice sînt „les manifestations et les réalisations de tendances que la langue a contractées au cours de sa vie antérieure".

1) Creată, mi se pare, de Ascoli şi foarte curentă la lingviştii italieni.
2) Cf. *Introducere în studiul limbilor romanice*, pag. 401 urm.
3) Depildă *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes*, Dijon 1895.

calelor şi consoanelor (acestea mult superioare acelora, pentru motive uşor de înţeles), impresia onomatopeică, onomatopeile şi evoluţia fonetică (demnă de relevat, între altele, afirmaţia, foarte justă, că aceste elemente lingvistice merg împreună cu toate celelalte, supt raportul modificărilor fonetice în timp). Strîns înrudite cu onomatopeile sînt cuvintele expresive (numite, deobiceiu, tot onomatopei), acelea care imită, prin sunetele lor, nu zgomotul, ci mişcarea şi aspectul exterior al obiectelor respective. La aceeaşi ordine de idei aparţin discuţiile despre 'liaison', hiatus, ritm, accent de insistenţă, ton şi intonaţie, etc., deoarece se referă la efectul acustic al sunetelor, iar atunci cînd împrejurările cer (bunăoară în opere poetice), la valoarea lor estetică. Şi aici întîlnim lucruri pe care le cunoaştem din alte studii ale autorului nostru (ca *Onomatopées et mots expressifs*, *Le vers français*), ceeace nu însemnează că ar fi de prisos, dimpotrivă, ele se găsesc foarte la locul lor într'un tratat de fonetică generală, vreau să spun complectă.[1])

Am insistat mult asupra conţinutului, fiindcă am vrut să arăt cetitorului cît de bogată şi variată este cartea lui Grammont şi, totodată, cît de originală. Căci între numeroasele ei calităţi originalitatea mi se pare cea mai remarcabilă. Autorul nu se mulţumeşte niciodată să reproducă pur şi simplu spusele altora, chiar dacă este de perfect acord cu ei, ci caută să verifice cu mijloace proprii afirmaţiile predecesorilor, să-şi însuşească, eventual, rezultatele acestora prin muncă personală şi să le prezinte apoi ca şi cum ar fi ajuns la ele în mod independent. O originalitate, aşadar, autentică, bazată pe independenţă de gîndire şi pe absenţa oricărei idei preconcepute. Faptul că Grammont este şi lingvist,[2]) ba încă un lingvist cu experienţă neobişnuit de îndelungată, măreşte încrederea pe care ne-o inspiră opera sa. Deobiceiu fonetiştii sînt numai fonetişti, cu deosebire atunci cînd fac fonetică experimentală, şi din cauza aceasta cercetările lor ne par de multe ori prea abstracte, prea teoretice, prea străine de adevărata viaţă a sunetelor, adică a limbii omeneşti. Solida pregătire lingvistică a autorului se vădeşte mai cu samă în extrem de subtilele descrieri şi analize ale unor fenomene fonetice existente în diverse limbi, depildă (citez absolut la întîmplare) evoluţia lui *ei* vechiu francez (pag. 230-1), valoarea impresivă a onomatopeilor *coucou*, *tic-tac*,[3]) precum şi în compara-

1) Impresia că avem a face cu o operă căreia nu-i lipseşte nimic se întăreşte şi prin faptul că la multe chestii ni se dă istoricul lor; deasemenea vorbeşte autorul de scriere, pledînd pentru ortografia fonetică (pag. 27-8).
2) Deaceea pentru el, ca şi pentru mulţi alţii, fireşte, fonetica nu poate fi decît o ştiinţă auxiliară a lingvisticii. Aceasta şi în sensul că ar fi de dorit s'o cultive, de preferinţă, lingviştii, mai bine zis, fonetiştii să fie şi lingvişti. Din aceeaşi cauză autorul nostru are mare admiraţie pentru lingvistică (cf. pag. 5-6, unde îi închină un adevărat imn).
3) Foarte nouă şi justă concepţia lui Grammont, care prezintă lucrurile ca şi cum în limbajul omenesc ar exista, din acest punct de vedere, un

rea continuă a unor fapte asemănătoare aparţinînd adesea limbilor celor mai îndepărtate (cf., de exemplu, pag. 162-3, unde evoluţia explozivelor intervocalice neolatine este prezentată paralel cu fenomene identice din limbile africane şi lămurită astfel definitiv).

Am spus deja că tratatul lui Grammont conţine lucruri, care, după ştiinţa mea, lipsesc în alte opere similare ori sînt concepute deosebit. Afară de 'fonetica impresivă', pomenită mai sus, pot cita aici diferenţierea (care, precizez acum, este o modificare fonetică mijlocie între disimilaţie şi asimilaţie, potrivindu-se, deci, mai mult în nume cu diferenţierea din 'Principiile' lui H. Paul şi A. Philippide), interversiunea (variantă a metatezei), dilaţiunea (variantă a asimilaţiei), fonetica sintactică, analogia (deşi fenomen nefonetic, după concepţia lui Grammont însuşi), etc. [1]) În ce priveşte terminologia, autorul o critică adesea pe cea tradiţională, arătînd că-i neexactă sau improprie, fără a renunţa însă totdeauna la ea, pentru motivul că a consacrat-o uzul şi înlocuirea ei totală ar aduce mai mult pagubă.

Cîteodată mi se pare că originalitatea lui Grammont merge prea departe, în sensul că contrazice achiziţii recunoscute de mai toată lumea. Astfel discuţia despre africate (pag. 105 urm.), în special comparaţia dintre africate şi mi-ocluzive, pe care n'am putut-o pricepe bine nici după o lectură repetată a pasajului respectiv, şi explicaţiile dela pag. 108 (sus), [2]) aceea despre diftongi (pag. 109-110, cf. şi pag. 225) ş. a. Deasemenea trebue relevată aici opoziţia constantă dintre fonologie şi fonetică, pe care Grammont o duce pînă acolo, încît ajunge la afirmaţii ca acestea: „Les affriquées n'ont pas d'existance en phonologie; elles n'apparaissent qu'en phonétique et surtout en phonétique évolutive" (pag. 105); „F. de Saussure a bien vu et toujours enseigné que dans une diphtongue le second élément doit être d'aperture moindre que le premier. C'est rigoureusement exact en phonologie :.... C'est vrai aussi le plus souvent en phonétique ;..." (pag. 110) ş. a. Dacă-i vorba să separăm aşa de tranşant aceste două discipline, altfel strîns înrudite, aş înţelege, dimpotrivă, să le inversăm poziţiile: mi se pare că mai degrabă este posibilă existenţa unui fonem în fonologie decît în fonetică, sau, spus altmintrelea, numărul sunetelor articulate este mai mare teoretic decît practic. [3]) Deaceea fonologia trebue să ţie mereu samă

fel de sistem prestabilit, mai exact zis, un fel de determinism fiziologic. Astfel *tic-tac* nu poate fi imaginat invers în ce priveşte ordinea celor două silabe ale lui, tot aşa *bim-bam, ding-dang, zig-zag*, etc. Cf. şi *dedila-dedale*, citate de mine în acest *Buletin*, pag. 137, notă.

1) Să se compare însă *Curs de fonetică generală* al lui Al. Rosetti, despre care se vorbeşte în paginile următoare.

2) Ca să mă exprim precis, am credinţa că lucrurile se prezintă în realitate tocmai pe dos.

3) Dealtfel nici Grammont nu-i de altă părere, căci iată ce spune la pag. 144: „Cette dernière [fonologia generală] envisage d'une manière purement théorique tous les phonèmes qui sont possibles, qu'ils soient réalisés quelque part ou non...." (subliniat de mine).

de realitatea lingvistică, nu să treacă peste ea, supt motivul că un anumit fonem, existent într'un idiom oarecare, nu intră în cadrele (fixate, natural, de noi) ale fonologiei, nu corespunde legilor acesteia. [1]) Căci doar întîiu vorbesc oamenii şi pe urmă vine savantul să le analizeze limba. Acest punct de vedere îl cred just şi în cazul cînd un sunet sau o combinaţie de sunete are o viaţă trecătoare, cînd, adică, se iveşte în gura unui număr restrîns de indivizi şi nu izbuteşte să se generalizeze. [2])

Iorgu Iordan.

Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, Bucureşti 1930.

Cartea aceasta este un rezumat al cursului de fonetică generală pe care autorul l-a ţinut timp de cîţiva ani la universitate şi este scrisă cu scopul de „a da un expozeu al diferitelor probleme de fonetică generală, fără a intra în amănunte", dupăcum se spune în prefaţă. Este un manual scris pentru studenţi şi pentru acei „care doresc să se iniţieze într'o materie vastă şi complexă, pe nedrept socotită ca rebarbativă."

Ar trebui considerată, deci, în primul rînd din acest punct de vedere. Dar, chiar într'o lucrare scrisă pentru începători, şi mai ales cînd ea tratează un domeniu în totalitatea lui, specialistul are ce căuta. Dacă nu-l interesează amănuntele, care îi sînt cunoscute, în schimb planul cărţii, adică felul cum autorul a împărţit şi aranjat materia, îl interesează în cea mai mare măsură. În planul unei cărţi se văd ideile cele mai generale pe care le are cineva cu privire la subiectul tratat. Planul înseamnă o clasificare a problemelor ce se pun în legătură cu acel lucru, iar clasificarea este una din preocupările oricărui om de ştiinţă, şi încă o preocupare fără de care nici cea mai mică parte din ştiinţă n'ar fi posibilă. (Se poate face, depildă, ştiinţă fără arătarea cauzelor, nu însă şi fără clasificare. Chiar în mod involuntar şi inconştient mintea clasifică datele căpătate prin simţuri, alcătuind noţiunile şi subordonîndu-le ori supraordonîndu-le din punct de vedere al sferei.) Apoi tot în planul unei cărţi se vede importanţa pe care autorul înţelege s'o dea unei chestiuni faţă de celelalte.

Pentru aceste considerente, în recensia de faţă voiu discuta pe larg planul cărţii şi concepţiile cu care stă în legătură, fie că acestea sînt, fie

1) Din această concepţie izvorăşte, între altele, ideia, pe care o întîlnim şi la alţii (cf. cartea mea *Diftongarea lui e şi o accentuaţi...*, pag. 21 urm.), că diftongi adevăraţi sînt numai cei aşa numiţi descendenţi (v. mai sus citatul dela pag. 110) (este drept însă că Grammont revine imediat, spunînd că, de fapt, există şi diftongi ascendenţi).

2) Am impresia că autorul nostru a aplicat aici în mod prea strict doctrina saussuriană despre 'limbă' şi 'vorbire': dupăcum nu orice apare în 'vorbire' este conform cu sistemul lingvistic, — dovadă nenumăratele inovaţii care nu prind şi deaceea dispar cu vremea —, tot aşa se pot naşte sunete sau combinaţii de sunete în contradicţie cu principiile fonologiei.

că nu — şi de obiceiu nu sînt — exprimate de autor. In ce priveşte faptele tratate, mă voiu mărgini numai la consideraţii generale asupra lor şi la discuţia cîtorva din cele mai însemnate, pentrucă este dela sine înţeles că în recensia unei cărţi care expune toate problemele şi rezultatele unei ştiinţe nu pot fi discutate toate acestea. Recensia ar lua în acest caz o întindere care ar putea întrece chiar pe aceia a cărţii de care este vorba. Şi fiindcă rostul unei recensii este şi acela de a arăta greşelile care sînt într'o carte, voiu face şi acest lucru, cu atît mai mult cu cît cartea este scrisă pentru începători.

Cartea începe prin nişte *Consideraţiuni generale*, în care se vorbeşte despre deosebirea dintre limbajul omului şi acel al animalelor, despre achiziţia limbajului de către copii,—în legătură cu acest fapt se insistă asupra limbii pe care şi-ar crea-o un copil, dacă n'ar veni de loc sau ar veni foarte puţin în contact cu societatea—, se face apoi distincţia între limbă şi vorbire, se arată că, afară de limbajul care se foloseşte de sunete, mai este la popoarele sălbatice şi limbajul de gesturi, şi din ce cauză limbajul care se foloseşte de sunete a fost preferat. La urmă se defineşte fonetica generală (pe care o mai numeşte şi fonologie, cu terminul lui Saussure şi Grammont), se arată obiectul *foneticii istorice* şi al celei descriptive şi se insistă asupra metodei experimentale în studiul foneticii.

Această introducere, în afară de partea ultimă în care se vorbeşte despre fonetică, nu-mi pare destul de potrivită pentru un curs de fonetică generală. Totul este într'o legătură mai strînsă cu originea limbajului decît cu actuala stare a lui. O discuţie asupra elementelor din care este alcătuită limba şi vorbirea ar fi fost desigur cu mult mai necesară, pronunţarea sunetelor şi noţiunile de sunete fiind unul din aceste elemente.

In primele trei diviziuni mai mari ale cărţii, care urmează (anume *Elementele fiziologice ale vorbirii*, *Elementele fizice ale vorbirii* şi *Sunetele vorbite*), Rosetti ia în discuţie partea materială a vorbirii omeneşti, adică mişcările care sînt necesare pentru producerea fiecărui sunet (deci fiziologie) şi însuşirile sunetului emis (deci fizică). In a patra diviziune se ocupă cu audiţia sunetelor (deci cu un fapt psihic şi anume de percepţie), iar în a cincea diviziune, care este intitulată *Elementele psihologice ale vorbirii*, se ocupă cu reprezentările de sunete ale individului vorbitor în momentul cînd vorbeşte şi cu activitatea psihică a vorbitorului, care se face în legătură cu aceste reprezentări de sunete. (Titlul dat de Rosetti este prea larg faţă de materia tratată şi faţă de aceia care trebue să intre într'un tratat de fonetică, deoarece elemente psihologice ale vorbirii nu sînt numai reprezentările de sunete sau noţiunile de sunete actualizate, ci şi înţelesurile cuvintelor şi ale formelor gramaticale.) [1] Insfîrşit, o altă diviziune a cărţii o

1) Dl. I. Iordan îmi atrage atenţia asupra faptului că Rosetti va fi luat cuvîntul 'vorbire' într'un sens mai restrîns decît cel saussurian, înţelegînd prin ea pronunţare, rostire, şi citează revista *La Parole*, care dădea acelaşi întrebuinţare cuvîntului corespunzător francez.

constituc *Problema alfabetelor*, iar alta, şi cea din urmă, *Evoluţia fonetică*.

Planul acesta este în parte original, dupăcum spune şi autorul în prefaţă, şi nu e lipsit de însemnătate. Originalitatea consistă tocmai în aceia că materia se divide dupăcum este vorba de partea fiziologică ori fizică ori psihică a vorbirii. [1] Este într-adevăr un plan care se impune în momentul de faţă, cînd oamenii de ştiinţă au studiat nu numai mişcările organelor articulatorii producătoare de sunete, cum s'a obişnuit la început (tocmai deaceia atîtea cărţi de fonetică, între care şi cursul — nepublicat — de fonetică al lui Philippide, poartă numele de *Fiziologia sunetelor*), dar şi sunetele înseşi, şi reprezentările şi noţiunile acestor sunete. Această parte a lingvisticii, pe care este bine să o numim *fonetică*, nu are ca obiect de studiu o singură categorie de lucruri, ci trei categorii deosebite între ele. Unele sînt articulaţiile, altele produsul acestor articulaţii, adică vibraţiile aerului, iar altele reprezentările şi noţiunile pe care ni le facem despre aceste vibraţii. Prinurmare cea mai naturală împărţire a materiei nu poate fi decît aceia care ia în consideraţie, rînd pe rînd, fiecare din aceste trei obiecte deosebite. (Audiţia trebue socotită ca o subdiviziune a acelei părţi care se ocupă cu reprezentările şi noţiunile de sunete.) Rosetti a avut desigur în vedere aceste fapte, cînd a dat cărţii sale planul arătat mai sus.

In ce priveşte descrierea părţii fiziologice din vorbire, se constată la dînsul influenţa lui Jespersen. Inadevăr, mulţi foneticieni, şi mai vechi şi mai noi, tratează sunetele făcînd la început o clasificare a lor şi discutînd apoi pe rînd fiecare clasă. Jespersen — mi se pare că primul — a procedat altfel. El vorbeşte mai întîiu despre mişcările articulatorii ale fiecărui organ în parte (desigur, numai mişcările care se întrebuinţează în vorbire), arătînd sunetele la care se găsesc şi fără să ia în consideraţie mişcările simultane ale altor organe articulatorii, şi numeşte partea aceasta *Analiză*. Apoi, într'un capitol numit *Sinteză*, el face clasificarea sunetelor şi le descrie, arătînd toate elementele (adică articulaţiile) din care sînt alcătuite.

Planul acesta de expunere a fost adoptat şi de Rosetti. [2] Diviziunea pe care el o intitulează *Elementele fiziologice ale vorbirii*, corespunde *Analizei* lui Jespersen, iar diviziunea *Sunetele vorbite*, *Sintezei* lui Jespersen.

1) Trebue arătat că şi alţii înaintea lui Rosetti au împărţit materia dupăcum era vorba de partea fiziologică sau cea psihică a vorbirii. Astfel Rousselot, *Principes de phonétique expérimentale* şi Panconcelli-Calzia, *Experimentelle Phonetik*. (Acesta din urmă are şi un capitol despre audiţie.) Dar, spre deosebire de ei, Rosetti a consacrat un capitol şi reprezentărilor şi noţiunilor de sunete.

2) Este adevărat că şi Rousselot, *Principes de phonétique expérimentale*, expune materia cam în acelaşi fel (paragraful *Clasificarea articulaţiilor* din cap. VI: *Elementele fiziologice ale vorbirii*), dar la dînsul nu mai există un capitol corespunzător sintezei lui Jespersen. Se poate spune că Rousselot a făcut un compromis între felul de expunere întrebuinţat de Jespersen la Analiză şi cel întrebuinţat tot de acesta la Sinteză.

Asemănarea merge şi mai departe. Jespersen spune că la *Analiză* vorbeşte despre elementele unui sunet (cf. *Lehrbuch der Phonetik*, 1904, § 9). Titlul capitolului corespunzător din cartea lui Rosetti ne arată că şi el distinge între elementele fiziologice ale sunetelor şi complexul de articulări care produc împreună un sunet.

Între cele două părţi ale cărţii sale, care corespund Analizei şi Sintezei lui Jespersen, Rosetti pune însă un capitol nou, *Elementele fizice ale vorbirii*, în care discută sunetele înseşi ale vorbirii, adică vibraţiile aerului produse de organele articulatorii, şi care nu se găseşte la Jespersen, fiindcă acesta n'a făcut fonetică cu ajutorul aparatelnr. Era desigur mai bine ca întreg acest capitol să fie aşezat după *Sunetele vorbite*. Procedînd aşa, autorul n'ar mai fi fost silit să vorbească de timbrul fiecărui sunet în parte înainte de a fi vorbit despre aceste sunete, şi nici de intensitatea, înălţimea şi durata sunetelor în vorbire (combinate, adică, împreună cu altele, nu izolate) înainte de a fi vorbit despre aceste combinaţii. Căci, dupăcum la partea fiziologică a vorbirii avem de luat în considerare sunetul izolat şi sunetul combinat cu alte sunete (*Kombinationslehre* a lui Jespersen), tot aşa, cînd vorbim despre timbrul, intensitatea, înălţimea şi durata sunetelor, putem lua în considerare numai un singur sunet sau sunetele combinate între ele, aşa cum se găsesc în vorbire. Insfîrşit, dacă ar fi pus acest capitol după *Sunetele vorbite*, ar fi fost în totul consecvent cu concepţia — pe care probabil o are—că mişcările articulatorii, sunetele şi noţiunile acestor sunete trebuesc discutate în trei subdiviziuni deosebite.

Mai aduc lui Rosetti obiecţia că este inconsecvent în ce priveşte înţelesul pe care-l dă cuvîntului element. Căci, dacă la *Elementele fiziologice ale vorbirii* înţelegea prin element nu înseşi sunetele vorbirii, ci articulaţiile din care se compun aceste sunete, adică se gîndea nu la un element al limbajului, ci la elementele sunetelor limbajului, cînd zice *Elementele fizice ale vorbirii* înţelege nu elemente ale sunetelor considerate din punct de vedere fizic numai, ci un element al limbajului omenesc. (Aceiaşi obiecţie o fac şi cu privire la titlul *Elementele psihologice ale vorbirii*, despre care am arătat că nu este potrivit şi din alt punct de vedere.)

Insfîrşit, o ultimă critică pe care o aduc acestei părţi a planului cărţii lui Rosetti este că n'a dat cuvenita importanţă variaţiei dela limbă la limbă (adică dela o comunitate lingvistică la alta) a sunetelor şi grupurilor de sunete, din punct de vedere al timbrului, intensităţii, înălţimii şi duratei, într'un cuvînt, variaţiei sistemului fonetic în raport cu comunitatea lingvistică. Acest capitol de fonetică, pe care Jespersen îl intitulează *Nationale Systematik* şi pe care, în general, foneticienii îl cam neglijează, este introdus de Rosetti în capitolul *Elementele fiziologice ale vorbirii* (pg. 25-26). Trebuia să i se consacre măcar o subdiviziune specială, căci chestiunile pe care le cuprinde se găsesc, faţă de rest, exact în aceiaşi situaţie în care se găseşte capitolul *La constitution des langues* din Vendryes, *Le langage*, faţă

de capitolele anterioare. Este scoborîrea dela limbaj la limbi, dela ceiace este general omenesc la ceiace este particular unui grup de oameni.

Mai înainte de a trece la discuţia celorlalte diviziuni care urmează, este necesar să atrag atenţia asupra faptului că Rosetti n'a luat în consideraţie, în planul cărţii sale, deosebirea care există (din punct de vedere al obiectului şi al problemelor) între fonetica statică şi cea evolutivă. O deosebire între aceste două părţi ale foneticii există nu numai cînd vorbim despre o limbă anumită, dar şi cînd vorbim în general despre toate limbile, şi cel puţin astăzi ar trebui ca această concepţie a lingvisticii, la care a contribuit în primul rînd Saussure, să se manifeste şi în planul unei cărţi de fonetică. Incet-încet, fonetica începe a nu mai fi considerată ca o ştiinţă auxiliară a lingvisticii şi anume o disciplină statică, descriptivă (deunde şi numele de *fonetică descriptivă*), ci ca o ştiinţă care comportă şi ea discuţia unor fapte care se petrec în timp. Din moment ce fonetica are o parte statică şi una evolutivă, ea se încadrează perfect între celelalte discipline lingvistice, ca sintaxa şi morfologia, ori teoria vocabularului, care pot fi şi statice şi evolutive. Teoretic se admite astăzi că fonetica statică ar fi o ştiinţă cu totul deosebită de aceia care discută schimbările fonetice, că cea dintîiu ar face parte din ştiinţele naturale (biologice), pecînd cea din urmă din lingvistică. Cred că trebue să fie socotită numai şi numai ca o parte a lingvisticii, şi anume ca o parte care este lingvistică tot atît de mult ca şi celelalte părţi. Limba este un fapt psihic, constînd dintr'o serie de cunoştinţe care sînt ţinute minte, vorbirea este, pelîngă o activitate psihică (care constă în actualizarea faptelor de limbă memorizate), şi o activitate fiziologică. (Sunetele, adică vibrarea aerului, nu sînt, drept vorbind, un element al vorbirii, ci, dupăcum spune Panconcelli-Calzia, *Experimentelle Phonetik*, ed. II, 1924, p. 98, un rezultat, un efect al mişcărilor organelor articulatorii, efect care poate fi perceput de alţi indivizi.) Ca orice fapt care este în acelaşi timp şi ceva psihic şi ceva fiziologic (depildă mersul, salutul, scrisul, etc.), limbajul omenesc este obiect de studiu atît al psihologiei, cît şi al fiziologiei. In acelaşi timp însă limbajul omenesc se deosebeşte de alte fapte psihofizice, şi, întrucît se deosebeşte, alcătueşte şi domeniul unei alte ştiinţe decît psihologia şi fiziologia, şi al unei alte ştiinţe decît cele care se ocupă cu scrisul, salutul, etc. Faptele fiziologice şi psihice sînt în acelaşi timp obiectul a două ştiinţe deosebite: pedeoparte al unei ştiinţe mai generale, care se ocupă cu faptele fiziologice sau psihice în general (şi acestea sînt fiziologia şi psihologia), iar pedealtăparte al unor ştiinţe care se ocupă cu ceiace este mai particular în ele, cu ceiace le deosebeşte de celelalte fapte fiziologice sau psihice (şi aceste ştiinţe sînt lingvistica, grafologia şi paleografia, etc.). Aceste din urmă ştiinţe sînt şi ele tot un fel de fiziologie şi psihologie, dar o fiziologie şi o psihologie mai speciale. Deaceia fiziologia sunetelor a fost cousiderată ca o ştiinţă exterioară lingvisticii, de dinafara ei. Dar fiziologia sunetelor studiază nu miş-

cările unui organ al corpului omenesc în general, ci numai ale organelor articulatorii, şi numai acele mişcări ale organelor articulatorii care sînt utilizate de limbaj. Ea este, aşadar, o parte integrantă a lingvisticii. Pe baza aceluiaşi motiv, pentru care fiziologia sunetelor a fost socotită în afara lingvisticii, s'ar fi putut socoti înafară şi acea parte a lingvisticii care se ocupă cu simboalele înţelesurilor (adică morfologia şi o parte din teoria vocabularului). Dupăcum ştiinţa care se ocupă cu articularea sunetelor a fost socotită fiziologie, pentrucă aceste articulaţii sînt mişcări ale unor organe, tot aşa ştiinţa care se ocupă cu simboalele putea fi socotită psihologie, pentrucă simboalele sînt fapte care sînt ţinute minte sau sînt uitate sau sînt aduse în conştient (adică sînt actualizate), etc. Şi totuşi ea n'a fost considerată astfel, ci privită totdeauna ca lingvistică adevărată.

Fonetica descriptivă şi fonetica evolutivă constituesc, deci, împreună o singură ştiinţă, prima luînd în considerare sunetele dintr'un anumit moment al limbii, iar ultima, schimbările pe care aceste sunete le suferă cu vremea. Aceasta este şi concepţia lui Grammont asupra părţii materiale a vorbirii, din moment ce în *Tratatul de fonetică* pe care l-a scos de curînd tratează materia în următoarele două mari subdiviziuni: ***Fonetica statică*** (pe care o numeşte şi *fonologie*) şi ***fonetica evolutivă***.[1] (Deja Sievers, *Grundzüge der Phonetik* avea, spre deosebire de celelalte tratate similare, o parte consacrată studiului general al schimbărilor fonetice (vezi L. Roudet, *Éléments de phonétique générale*, Paris 1910, p. IX); pe dînsul îl urmează desigur Roudet, cînd consacră şi el a patra parte a cărţii sale *Evoluţiei fonetice*. Ceilalţi foneticieni, chiar dacă au pomenit şi ei de unele schimbări fonetice, le-au introdus în capitolul în care vorbeau despre *combinarea sunetelor.)*

Din faptul că Rosetti tratează şi el într'o diviziune deosebită problemele de evoluţie fonetică şi desparte această diviziune de cele anterioare prin *Problema alfabetelor*, se pare că are o concepţie identică cu aceia pe care am expus-o aici. Totuşi la dînsul se observă un amestec al foneticii evolutive cu cea statică, adică tratează în acelaşi capitol şi probleme de fonetică statică şi de fonetică evolutivă. În subdiviziunea finală, *Evoluţia fonetică*, el nu discută decît ceiace mai rămăsese netratat din fonetica evolutivă în subdiviziunile anterioare.

Dacă fonetica statică, dupăcum am arătat mai sus, nu trebue despărţită de cea evolutivă, putem oare trata împreună aceste două părţi ale foneticii, cum face de multe ori Rosetti? Este adevărat că multe chestii de fonetică statică nu se pot rezolva decît luînd în considerare schimbările fonetice[2] (şi asta pentrucă schimbările fonetice sînt condiţionate de anu-

1) Cartea mai are încă o subdiviziune, ***fonetica impresivă***, despre care vezi ceva mai jos.

2) De exemplu, din faptul că o vocală neaccentuată se schimbă în alta numai în poziţie medială şi finală (*a* neacc. latin < *a* în rom.), nu şi

mite fapte de ordin static). Dar în asemenea cazuri faptele de evoluţie citate nu sînt citate pentru dînsele, ci numai pentru a ilustra pe cele statice. Se cuvine, deci, să se dea şi faptelor de evoluţie importanţa cuvenită şi să se trateze deosebit. Dar cînd am spus că Rosetti amestecă evolutivul cu staticul, nu m'am gîndit numai la asemenea cazuri, în care citarea faptelor evolutive este îndreptăţită, ci mai ales la cazurile în care faptele evolutive sînt discutate alături de cele statice, cu toate că ele nu ilustrează numai decît pe acestea din urmă. Astfel este, depildă, în diviziunea ***Sunetele vorbite***, unde tratează despre prefacerea semivocalelor în consonante (p. 44), despre diftongare (p. 49-51), africatizare (p. 63) şi palatalizarea labialelor (p. 64-66) şi despre contracţiune, eliziune, afereză şi epenteză (p. 70).

Am făcut aici această discuţie, pentrucă în diviziunea ***Elementele psihice ale vorbirii*** Rosetti amestecă evolutivul cu staticul şi mai mult decît în diviziunile anterioare. Dacă în acestea domina fonetica statică, aici predomină cea evolutivă[1]). Şi se înţelege din cele spuse mai sus că o despărţire a faptelor evolutive de cele statice este necesară. Diferenţierea, acomodarea consonantică, asimilarea, metateza şi scurtarea cuvintelor, pe care Rosetti le discută în capitolul intitulat ***Elementele psihologice ale vorbirii***, trebuiau puse la ***Evoluţia fonetică***. Abstracţie făcînd însă de aceasta, planul după care Rosetti aşează materia acestui capitol ne oferă ceva nou şi de o importanţă netăgăduită. Dupăce vorbeşte despre inconştienţa (mai bine zis, subconştienţa) vorbirii, adică de faptul că nu sîntem destul de atenţi asupra celor ce spunem, despre anticipare, care este o condiţie psihologică în care se desfăşoară vorbirea, despre reprezentările sau noţiunile de sunete şi despre felurile de schimbări fonetice pomenite mai sus, în subdiviziunea următoare discută valoarea expresivă a sunetelor vorbite, reduplicarea (care se reduce, dealtfel, tot la valoarea afectivă a sunetelor) şi onomatopeele.

Cred că Rosetti a aranjat astfel materia, pentrucă a înţeles să vorbească mai întîiu despre ceiace este fenomen de inteligenţă şi apoi despre ceiace este afectiv. Şi, înadevăr, la discuţia asupra părţii psihice a sunetelor vorbirii, trebue să facem această clasificare a faptelor. Într'o parte se discută despre atenţia individului vorbitor, din momentul cînd vorbeşte, asu-

iniţială, sau din faptul că în poziţie finală vocalele şi consonantele se reduc pînăla dispariţie, reiese că în asemenea poziţii sunetul este foarte puţin rezistent, adică este articulat cu o intensitate mai mică a curentului expirator şi cu o energie mai mică a organelor articulatorii.

1) Desigur, nu este o întîmplare că tocmai la discuţia părţii psihologice a sunetelor vorbirii staticul şi evolutivul au fost amestecate de Rosetti atît de mult. Şi Roudet a discutat o parte din aceleaşi chestiuni de fonetică evolutivă (este vorba de asimilaţie şi disimilaţie) la fonetica statică, măcarcă şi el consacrase o parte din cartea sa evoluţiei fonetice. Acest lucru se explică, desigur, prin aceia că existenţa faptelor psihice de ordin static, de care este vorba în acest caz (adică anticiparea, inerţia, etc.), au fost deduse numai şi numai prin observarea schimbărilor fonetice produse de ele.

pra celor ce spune, despre subconştienţa vorbirii şi automatismul psihologic, despre reprezentările şi noţiunile de sunete, despre memorizarea lor sau a grupelor de noţiuni de sunete, asociate într'o anumită ordine (aceste grupuri alcătuesc imaginea sau noţiunea unui simbol lingvistic), despre reproducerea acestor fapte memorate, care se poate face cu greşeli de anticipare, inerţie, etc. şi care, repetîndu-se, ajung să se impună în limbă.[1] In altă parte este vorba despre valoarea simbolică a sunetelor, ori a grupurilor de sunete, ori a sunetelor repetate, şi despre imitarea sunetelor din natură (onomatopee).

Introducerea acestui capitol despre partea psihologică a sunetelor vorbirii în cartea sa i-a permis, prinurmare, lui Rosetti să plaseze pentru prima oară, în locul cel mai potrivit între celelalte fapte de fonetică, această parte a foneticii care se ocupă de legătura dintre sunete şi afectivitatea individului vorbitor sau ascultător, şi pe care Grammont a numit-o *fonetică impresivă*. Grammont o pune la urma cărţii sale şi face din ea un capitol deosebit, alături cu celelalte două mari capitole ale cărţii sale, *fonetica statică* şi *fonetica evolutivă*.[2])

Capitolul final al lucrării lui Rosetti, intitulat *Evoluţia fonetică*, nu trebue considerat ca singura ei parte care-i consacrată foneticii evolutive. Am spus deja că în capitolele anterioare autorul a tratat o parte din fonetica evolutivă împreună cu cea statică. Dar toată fonetica evolutivă pe care o făcuse în aceste capitole consta aproape numai din clasificări de schimbări fonetice. Rămîneau, prinurmare, netratate mai multe chestiuni de fonetică evolutivă, cărora nu li se putuse găsi un loc pînă aici, şi acestor chestiuni li s'a rezervat un capitol deosebit, pe care l-a intitulat *Evoluţia fonetică*.

Capitolul acesta are următorul cuprins: clasificarea schimbărilor fonetice în generale şi generalizate, lente şi brusce, spontane şi combinatorii, provocate de o tendinţă (înţelege prin „tendinţă" acelaşi lucru ca şi Grammont) sau nu (p. 104), — expune, deci, cîteva clasificări ale schimbărilor fonetice, pe care nu avusese prilejul să le facă mai înainte —, generalitatea schimbărilor fonetice (p. 105-106), felul cum trebue să fie formulată o lege fonetică (p. 106-107), realizarea schimbărilor fonetice (p. 107-109) şi cauza acestor schimbări (p. 110). Insfîrşit arată pentruce schimbările fonetice sînt posibile. Despre cauza schimbărilor fonetice mai vorbeşte şi la p. 105 şi 107.

Sînt discutate, după cum se vede, toate problemele care se pun în legătură cu schimbările fonetice, afară de aceia a variaţiei schimbărilor dela

1) O parte din *fonologia* actuală (cu înţelesul pe care i-l dă Cercul lingvistic din Praga) intră în acest capitol al foneticii şi anume acolo unde este vorba despre reprezentările şi noţiunile de sunete.

2) Fonetica impresivă se împarte şi ea în două părţi: una statică şi alta evolutivă. In prima este vorba de afectivitatea individului vorbitor în cazurile cînd ea nu produce o schimbare, cu toate că ar fi în stare s'o producă, în cea din urmă este vorba despre afectivitatea individului vorbitor în cazurile cînd ea produce o schimbare în sunete.

o comunitate lingvistică la alta, despre care autorul vorbise mai înainte (la p. 25-27, în cap. *Elementele fiziologice ale vorbirii*), dar trebuia să se insiste mai mult asupra lor. Aproape toate chestiunile de care este vorba aici sînt tratate în fugă şi, cîteodată, abia atinse. Din această cauză pe alocuri chiar claritatea expunerii sufere. Sînt sigur că niciunul dintre începători nu-şi va face vreo idee clară despre clasificările schimbărilor fonetice, cetind p. 104 a cărţii lui Rosetti.

Din felul cum autorul a aranjat materia în acest capitol nu avem ce învăţa cu privire la planul unei fonetici evolutive. Fapt este că el nu s'a folosit aici de distincţia pe care o făcuse mai înainte între elementele fiziologice, fizice şi psihice ale vorbirii. Ar fi trebuit să vorbească deosebit despre cele trei mari categorii de schimbări cu care constatase că are a face: schimbări în elementele fiziologice, schimbări prin audiţie şi schimbări în reprezentările şi noţiunile de sunete. La fiecare din acestea ar fi avut de studiat clasele în care se pot subdivide, dacă apare supt formă de legi sau nu, cum se realizează şi care le este cauza. Dar Rosetti, ca dealtfel toţi cîţi au vorbit înaintea lui despre schimbările fonetice, a socotit toate aceste categorii de schimbări drept una singură şi a făcut aceleaşi afirmaţii despre toate. Clasificarea schimbărilor fonetice însă, după cum originea lor este în elementele fiziologice ale vorbirii, ori în audiţie, ori în reprezentările şi noţiunile de sunete, este cel dintîiu pas pe care trebue să-l facă cel ce se ocupă de fonetica evolutivă şi va trebui luată în considerare la o nouă sinteză a acestei părţi a foneticii. (*Tratatul de fonetică* al lui Grammont, apărut anul trecut, nu îndeplineşte acest deziderat.)

* * *

Considerat din punctul de vedere al amănuntelor, manualul lui Rosetti nu este original, după cum recunoaşte şi autorul în prefaţă. Dealtfel, o carte care discută o materie în totalitatea ei, nu poate fi totdeauna interesantă prin amănuntele expuse, iar meritul ei poate consta şi în altceva. In schimb, Rosetti a luat în considerare cercetările cele mai nouă, şi cartea lui reprezintă fidel starea actuală a foneticii. Se constată însă că în chestiunile mai controversate autorul a luat în samă, după cum era şi firesc pentru cineva care a studiat în Franţa, mai ales soluţiile pe care le-au dat învăţaţii franceji. Astfel este, depildă, cu clasificarea sunetelor vorbirii şi cu definiţia pe care o dă silabei.[1]) Dar clasificarea sunetelor admisă de Rosetti[2]) nu este justă decît în parte, pentrucă învăţaţii franceji dela care ea a fost împrumutată nu iau în consideraţie faptul că *a* nu se articulează numai la partea mijlocie a palatului, ci şi prin retragerea limbii puţin mai înapoi

1) Influenţa învăţaţilor franceji se observă şi în celace priveşte terminologia.

2) El împarte sunetele în *anterioare* sau *prepalatale (e, i)* şi *posterioare* sau *postpalatale (o, u, ă, î)*. In altă clasă pune vocala *a*, pe care o numeşte neutră, socotind-o articulată cu limba la partea mijlocie a palatului.

din starea ei de repaos, ceiace s'ar putea numi o articulare la vălul palatului. Aceasta este, dupăcum se ştie sau dupăcum poate oricine constata, pronunţia lui *a* din limba romînă. Vocala *a* n'ar constitui, prinurmare, o clasă deosebită de celelalte două, ci o categorie de *a* s'ar ataşa primei clase, iar altă categorie, celei de a doua. Dar despre locul pe care-l ocupă *a* între celelalte vocale şi despre clasificarea vocalelor voiu vorbi cu alt prilej.

In ce priveşte discuţia asupra silabei, ar fi fost desigur bine ca Rosetti să fi pomenit şi de părerea care pune silaba în legătură cu sonoritatea sunetelor, părere susţinută de Jespersen, iar, dintre lingviştii romîni, de Al. Procopovici (vezi *Dacoromania* IV, partea I, p. 12-37). (Această obiecţie i-a fost făcută lui Rosetti şi de S. Puşcariu, *Dacoromania* VII, p. 448.) Căci, dacă este adevărat că silaba se caracterizează printr'o creştere şi o descreştere a tensiunii (adică a energiei musculare), dupăcum se poate deduce din faptul că sunetele care încep o silabă sînt mai rezistente la schimbare decît cele care o închid, totuşi faptul că, de exemplu, *act* şoptit formează trei silabe, pe cînd pronunţat tare (cu glas) formează una singură, ne arată că silaba este, măcar cît de cît, şi o chestie de sonoritate.

In ce priveşte fonetica evolutivă, din faptul că Rosetti vorbeşte despre diferenţiere, acomodare, disimilare consonantică, asimilare şi metateză numai la *Elementele psihice ale vorbirii* reiese că el socoteşte originea acestor fenomene numai în partea psihică a vorbirii, că le admite, prinurmare, o cauză psihică. De aceasta ne convingem şi mai mult cînd în alte părţi ale cărţii lui cetim: „[Legea fonetică] este rezultatul tendinţei unei singure sau a mai multor forţe psihologice combinate cu scopul de a schimba într'un sens determinat un fapt lingvistic oarecare sau un grup de fapte lingvistice." (P. 105). „Cu alte cuvinte, cutare fonem devine, la un moment dat, cutare alt fonem, pentrucă indivizii sînt incapabili de a mai articula ca în trecut fonemul respectiv. Dar această incapacitate este de ordine *psihologică*: nu mai ştim să combinăm mişcările articulatorii necesare pentru producerea fonemului." „Aşadar, *materia* schimbărilor fonetice e fiziologică, dar principiul e *psihologic*." (P. 107). (Toate sublinierile sînt ale autorului.)

Se vede, prinurmare, că Rosetti este de părerea acelor lingvişti care, împotriva neogramaticilor, au susţinut că schimbările fonetice generale sînt un produs al unei activităţi psihice. Nu voiu încerca să combat aici această concepţie, care a fost criticată, cred, destul de temeinic de A. Philippide în *Originea Romînilor* II, p. 265 urm., pentru a cita numai un filolog romîn. Fapt este că însuşi Grammont, în al său *Tratat de fonetică*, admite că schimbările care se petrec la sunete în contact sînt fiziologice, pecînd cele care se petrec la sunete depărtate unul de altul sînt psihice. Limbajul fiind şi o activitate fiziologică, nu numai una psihică, este natural să căutăm originea unor schimbări şi în această parte a lui.

Nu sînt de aceiaşi părere cu Rosetti nici cînd crede (după A. Abas, *Recherches de phonétique expérimentale*, Amsterdam 1925 şi un studiu al

lui I. L. Barker din *Modern Language Notes* XL [1925], p. 162 urm., pe care le citează) că „în limbile moderne nu există *sfîrşit de cuvînt*, ci sfîrşit de grup accentuat" (p. 67), spre deosebire de limbile vechi, în care „cuvîntul semantic e limitat în mod precis şi îşi are individualitatea proprie" (p. 68). Faptul că în limbile moderne avem atîtea schimbări fonetice, care se petrec la sunete numai cînd sînt în poziţie finală, ne arată că în aceste limbi lucrurile se petrec ca şi în limbile vechi.

* * *

Criticile pe care le-am făcut pînă acum cărţii lui Rosetti nu se răsfrîng numai asupra lui însuşi, ci şi asupra iniţiatorilor şi susţinătorilor acestor teorii, pentrucă Rosetti n'a făcut decît să redea aceste păreri mai mult sau mai puţin admise astăzi în fonetică. Voiu trece acum însă la o serie de obiecţii care cad numai asupra lui Rosetti şi de care trebue deasemenea să mă ocup.

In cartea lui Rosetti întîlnim de cîteva ori exprimări greşite, dintre care unele fac expunerea obscură pentru începători. Astfel, la p. 71, vorbind despre silabele deschise, le defineşte: „neconţinînd o consoană". Trebuia să spună „sfîrşite în vocală" sau „nesfîrşite în consonantă". La p. 81: „Fenomenele de *asimilare* şi *disimilare* consonantică se produc în aşa fel, încît fonemul care se află în prima silabă sufere modificări, sub influenţa fonemului care se află într'o silabă următoare." Cred că prin „prima silabă" Rosetti înţelege „silaba precedentă". La p. 104, dupăce spune că schimbările fonetice se clasifică în *spontanee* şi *combinatorii*, urmează: „O altă categorie e formată de schimbările fonetice produse de o tendinţă, care se manifestă la un moment dat în limbă şi se menţine cîtva timp". Dar aceste din urmă schimbări nu alcătuesc o a treia clasă, care să se adauge la celelalte două, ci este o categorie de schimbări ieşită în urma unei clasificări făcută din alt punct de vedere decît acela din care se făcuse clasificarea în spontanee şi combinatorii.

Am pomenit mai sus de un caz în care claritatea expunerii suferea din cauză că unele chestiuni nu erau expuse ceva mai amănunţit. Această lipsă de claritate se mai întîlneşte la Rosetti şi cînd este vorba de exemplele pe care le dă pentru a ilustra faptele teoretice ce discută. Astfel, la diferenţiere şi acomodare (p. 81-82) nu ne spune din ce limbă sînt luate exemplele, şi un începător sau cel care nu cunoaşte nimic din istoria sunetelor acelor limbi ar putea avea impresia că este vorba de exemple pe care le-a plăsmuit însuşi autorul. Iar cînd vorbeşte despre epenteză (p. 70), el dă exemplele *paterem* (< *patrem*), *anicillae* (< *ancillae*) şi *teneberae* (< *tenebrae*), despre a căror existenţă nu sîntem deloc lămuriţi. [1])

In cartea lui Rosetti se găsesc şi cîteva idei greşite, precum şi scăpări

1) Toate acestea sînt provenite, probabil, din faptul că manualul lui Rosetti este un rezumat al cursului universitar ţinut.

din vedere. Astfel la p. 6 afirmă că „fonetica *descriptivă* şi fonetica *experimentală* sînt discipline statice", şi, cu toate acestea, în acelaşi alineat spune că „fonetica experimentală... caută să explice cauza schimbărilor". La p. 21 şi 40 afirmă că *e* şi *i* se articulează prin ducerea vîrfului limbii înainte, spre dinţi. Chiar dacă este aşa, totuşi faptul esenţial la articularea acestor vocale este ducerea părţii posterioare a limbii la palatul tare, iar vîrful limbii (mai bine zis limba anterioară) este numai purtată de aceasta. La p. 37: „*Vocala* e constituită printr'o emisiune de aer sonor; ţinuta ei se distinge printr'o stabilitate organică care se menţine cîtva timp... *consoana* e constituită printr'o mişcare de *închidere*, urmată de o mişcare de *deschidere*." Dar sînt consonante care se caracterizează printr'o emisiune de aer sonor, numai că ea este de scurtă durată (cf. spirantele, lichidele şi nazalele). Apoi vocalele comportă şi ele, înainte şi după timpul de stabilitate a organelor, o mişcare de deschidere şi una de închidere, care se petrec în sens invers decît la consonante, pentrucă în starea de repaos a maxilarelor şi a limbii deschiderea gurii este aproximativ egală cu aceia a vocalelor celor mai închise (adică *i, i, u*). La p. 57: „labio-dentale (iau parte la ocluziune buza superioară şi incisivii superiori)". Trebuia pus „buza inferioară." Ca exemplu de epenteză (p. 70) dă pe *u* din *roud* şi *nouă*. Este aşa de sigură epenteza în aceste cuvinte? La p. 70: „*Epenteza* (sau *anaptixa)* este intercalarea unei vocale sau a unei semi-vocale între două foneme." Nu se poate face această restricţie a fenomenului numai la vocale. Unele dintre exemplele date la diferenţiere (p. 81) sînt greşite. Nu poate fi vorba de diferenţierea lui *nm*, ci a lui *ma* (în *un)* şi nici de diferenţierea lui *eé* în *ei*, ci în *ie*, sau de diferenţierea lui *éo* în *ei*. La p. 82 socoteşte pe *irimă* provenit (din *inimă)* prin disimilarea lui *n* faţă de *m*, pe cînd în realitate a provenit prin rotacism. La p. 82, în afară de *colastră*, trebuia citat şi *coraslă*, care dealtfel contrazice formula disimilatorie de care e vorba acolo. La p. 83 socoteşte pe *rîndunea* eşit din *rîndurea*, pecînd lucrul este invers.

Dar aceste greşeli de exprimare şi de altă natură, această lipsă de claritate pe care o întîlnim cîteodată şi care toate se datoresc, probabil, grabei cu care a fost redactată cartea, să nu ne facă să ignorăm meritele reale ale cărţii. Începătorii se pot servi de ea pentru a se iniţia în această ramură a lingvisticii, iar specialiştii vor găsi ceva interesant şi pentru dînşii. Şi dacă ne gîndim că e primul tratat de fonetică ceva mai dezvoltat, care a fost scris în româneşte şi s'a tipărit,—cursul de *Fiziologia sunetelor* pe care Philippide îl ţinea la Universitatea din Iaşi n'a fost publicat—, şi că este la curent cu cele mai nouă cercetări, — Philippide nu lua în considerare metoda instrumentală —, vom conclude că manualul alcătuit de Rosetti a înlăturat un gol simţitor în literatura ştiinţifică românească.

G. Ivănescu.

Biblioteca Universităţii Iaşi

Al. Procopovici, *Mic tratat de lingvistică generală*, Cernăuţi, Ed. Revistei filologice 1930, XIV+175 pag. 8°.

Manualul de faţă se adresează, după însăşi mărturisirea autorului, „unui public larg de cetitori". El este îmbogăţirea şi sistematizarea unui curs de lingvistică generală, ţinut la Universitatea din Cernăuţi, pentru studenţii anului preparator din secţia filologică.

In chipul acesta, lipsa de pregătire specială a cercului de cetitori, pe care îi are în vedere, impune autorului obligaţia de a lămuri toate noţiunile fundamentale, fără de care nu este posibilă o viitoare specializare, şi aceasta într'o formă cît mai accesibilă.

Iată dece ni se pare puţin „pedagogică" libertatea adoptată de autor de a fi „îndrăzneţ în afirmaţii". Problemele dezbătute sînt complexe în ele însele şi nu mai au nevoe, atunci cînd le expunem unor tineri începători, să le complicăm prin consideraţii prea personale, de a căror valabilitate noi înşine nu sîntem siguri, sau să le dăm soluţii care mai tîrziu să fie respinse ca greşite.

Contribuţia personală în soluţionarea problemelor îşi găseşte justificarea numai dacă, în prealabil, vei fi rezumat şi analizat cu desăvîrşită obiectivitate părerile înaintaşilor. Tocmai acest lucru lipseşte în manualul de faţă: „Dorind să ofer unor începători, a căror preocupare nu poate fi încă de a se specializa în lingvistica generală, elemente necesare mai bunei priceperi a limbilor pe care vor să le studieze, am eliminat din acest tratat tot aparatul istoric". (Pag. VI.)

Cuvintele lui Curtius 'Este mai bine să greşeşti făcînd asemenea încercări, decît ca să nu te preocupi deloc de asemenea lucruri', aduse în sprijinul „afirmaţiilor îndrăzneţe", sînt valabile numai în cercetări de pură specialitate, care se adresează oamenilor de ştiinţă, nu începătorilor. Altminteri, eventualele greşeli, considerate pentru moment ca adevăruri şi întărite de toată autoritatea profesorală, devin, din cauza nepregătirii intelectuale a celor care le primesc, adevăruri dogmatice.

Aceste obiecţii principiale vor fi ilustrate, dupăcum nădăjduim, prin observaţiile de amănunt pe care le vom face.

Lucrarea de faţă a fost recensată de Al. Rosetti în publicaţia *Grai şi suflet*, vol. 5, fasc. 2 (1931-1932). Noi vom relua alte afirmaţii ale autorului, care sau nu corespund realităţii sau sînt lipsite de precizia absolut necesară unui studiu ştiinţific.

Pg. 51. Este cu totul vagă definiţia pe care autorul o dă timbrului: „Timbrul fonemelor este suma tuturor particularităţilor lor care fac să le deosebim unele de altele, un *a* de un *s*, de un *i*, *l*, *m*, etc." Era necesar să se specifice care sînt anume aceste particularităţi, cu atît mai mult cu cît fonetica modernă dă o importanţă, de cele mai multe ori pe cît de exagerată pe atît de inutilă, analizei timbrului. O definiţie clară ar fi găsit-o autorul la Rousselot: „Cette qualité particulière, qui nous fait distinguer

les sons de même intensité et de même hauteur, est due aux harmoniques qui s'ajoutent au son fondamental... les différents timbres résultent du nombre, du rang et de l'intensité des harmoniques." (*Principes*, pag. 17, 18.) Pentru a pricepe acest lucru sînt suficiente cunoştinţele pe care elevii le capătă în cursul liceal la lecţiile de acustică.

Pg. 55. „Vocalele *i* şi *e* se numesc şi vocale palatale, *o* şi *u* vocale velare, pentrucă la cele dintîiu partea de dinainte a limbii se ridică spre palat, iar la cele din urmă partea de dinapoi a limbii spre velum."

De fapt toate vocalele, cel puţin aşa cum le rostim noi Romînii şi cea mai mare parte a popoarelor cu aceeaşi bază de articulaţie, se articulează numai cu partea posterioară a limbii, care se mişcă în raze faţă de cerul gurii. Afirmaţia autorului îşi are explicaţia, bănuim, în interpretarea unilaterală a unui pasaj din Rousselot: „...dans l'articulation des voyelles, la langue exécute deux séries de mouvements qui tendent à porter, l'un la pointe en avant, l'autre la racine en arrière, et qui se combinent avec un mouvement progressif de bas en haut..." (*Principes de phonétique...*, pg. 646.) Apoi, autorul şi-a cules informaţiile sale pentru capitolul consacrat foneticei mai ales din Otto Jesperson, *Lehrbuch der Phonetik*, dealtminteri singurul tratat de fonetică citat la bibliografie. Jespersen însă descrie sunetele aşa cum sînt ele articulate de Germanii de nord. La aceştia limba articulează anterior, mijlociu şi posterior în linie verticală faţă de cerul gurii (*Lehrbuch der Phonetik*, §§ 28, 47). Dealtminteri chiar şi la Germanii de nord existenţa vocalelor articulate cu limba anterioară la palatul tare anterior este îndoelnică, întrucît Jespersen, cu toate că înregistrează spirantele χ' şi γ' anterioare palatale, nu menţionează însă niciun fel de k', g' articulate cu limba anterioară. Faptul acesta ne face să ne îndoim de existenţa spirantelor χ' şi γ' anterioare şi, deci, şi de existenţa vocalelor omorgane. Şi dacă lucrul este problematic pentru limbile germane nordice, cu atît mai mult el este exclus pentru limba romînească. (V. Philippide, *Fiziologia sunetelor*, curs ţinut la Univ. din Iaşi, litografiat, 1920-1921, pg. 80-82, § 68.)

Articularea vocalelor romîneşti este acea descrisă de Bremer, *Deutsche Phonetik*, pg. 55, § 41: „Limba posterioară este cea mai importantă parte în formarea sunetelor. Toate vocalele, afară de *a*, şi dintre consonante sunetele palatale, articulate la palatul tare şi la palatul moale, sînt produse prin ridicarea limbii posterioare..."

Pentru a constata acest fapt nu este nevoe nici de aparate speciale, nici de mărturia specialiştilor Fiecare se poate convinge prin proprie observaţie.

Pentru a evita asemenea afirmaţii, autorul trebuia să dea o descriere mai amănunţită a organelor articulatorii şi a funcţiunii lor. Astfel, în chip firesc, ar fi fost obligat să vorbească despre baza de articulaţie şi ar fi evitat confuzia între felul cum articulăm noi Romînii vocalele şi între felul cum le articulează Germanii de nord. Autorul vorbeşte în cîteva rîn-

duri de bază articulatorică, însă îi dă un înţeles mult mai restrîns decît acela obişnuit: „Între consonante iară deosebim vreo cîteva categorii după locul închiderii lor, numit bază articulatorică, sau după organele care formează acea închidere. Astfel baza articulatorică a lui *b* sînt buzele, dinţii de care se apropie limba baza articulatorică a lui *t*, baza articulatorică a lui *g* este partea moale de dinapoi din cerul gurii..." (pg. 51). Baza de articulaţie afirmă de poziţia limbii în stare de repaos, de părţile ei care iau parte la articulaţii şi de felul cum ea articulează faţă de palat. Toate aceste fapte deosebite sînt lămurit analizate de Jespersen pentru baza de articulaţie caracteristică Germanilor de nord şi de Bremer pentru ceilalţi Germani, care au aproape aceeaşi bază de articulaţie ca şi noi Romînii.

În tabloul vocalelor dela pg. 55-56 se specifică, pe lîngă articulaţia limbii şi deschizătura buzelor, şi unghiul maxilar. Observăm mai întîiu că mărimea unghiului maxilar joacă un rol cu totul secundar la articularea vocalelor: „Les mâchoirs préparent et facilitent les mouvements de la langue et des lèvres; mais elles ne jouent pas un rôle essentiel dans la production des voyelles puisqu'il est possible de les émettre toutes en tenant les dents serrés. L'écartement des mâchoirs varie suivant les pays et aussi suivant les sujets." (Rousselot, *Principes...* pg. 704.) Ceeace prezintă într'adevăr importanţă e punctul către care se ridică limba în momentul articulaţiei şi forma pe care o iau buzele. Aceste două fapte determină, între altele, timbrul deosebit al diferitelor vocale şi ele determină şi mărimea unghiului maxilar. Şi tocmai locul articulaţiei pe palat a neglijat autorul să-l specifice! „Deosebirile acestea, din punct de vedere al distanţelor maxilarelor, între vocale sînt însă relative, aşa că vocalele nerontuzite se pot pronunţa şi cu fălcile nu tare apropiate. Dar măcarcă sînt relative, deosebirile există, şi din cauza lor trebue să se fi petrecînd chiar în poziţia limbii faţă cu palatul oarecare variabilitate, aşa că, dacă două sunete oarecare au aceeaşi articulaţie a limbii faţă cu palatul şi se deosebesc numai prin aceea că unul e rotunzit şi celălalt nerontuzit, trebue să fi avînd acele două sunete chiar din punct de vedere al poziţiei limbii oarecare, măcar cît de mică, deosebire relativă, căci apropierea mai tare a maxilarelor la sunetul cel rotunzit trebue să fi producînd şi o apropiere măcar cît de cît mai mare a limbii de palat..." (Philippide, *Originea Romînilor* II, pg. 6-7).

Evident că cine vrea să facă lux de precizie în descrierea articulaţiei sunetelor dă şi mărimea unghiului maxilar, dar o dă măsurată în milimetri. Autorul *Micului tratat de lingvistică* se serveşte însă de termini comuni şi vagi ca: mic, mai mărişor, mare. Astfel la *i* unghiul maxilar e „mic", ca şi la *u*. Dar chiar prin faptul că la articularea lui *u* iau parte activă buzele care se rotunjesc, unghiul maxilar trebue să fie mai mic decît la *i*, la articularea căruia buzele sînt pasive. Tot aşa la *e* unghiul maxilar e „mai mărişor" (decît care „mai mărişor"?), ca şi la *o*!

După toată această lipsă de precizie, apare chiar de prisos conclu-

zia autorului: „Putem spune toate vocalele şi cu dinţii încleştaţi, dar deobiceiu, în uzul graiului nostru, raportul dintre unghiurile lor maxilare este, cu oarecare aproximaţie, cel indicat de noi în tablou." (Pg. 56-57.) Ne întrebăm ce „oarecare aproximaţie" poate să mai existe cînd întrebuinţăm pentru determinare termini ca cei întrebuinţaţi de autor?

In urma acestor constatări ni se pare curioasă afirmaţia că „un unghiu maxilar mai mare sau mai mic modifică în mod sensibil timbrul vocalelor. Deosebim în consecinţă un *e* deschis (ę) de un *e* închis (ę), un *o* deschis (ǫ) de un *o* închis (ǫ)" (pg. 37).

Deosebirea dintre vocalele deschise şi cele închise nu depinde atît de mărimea unghiului maxilar, cît de forma pe care o are limba în momentul articulării. La primele limba se apropie mai puţin de palat, iar spinarea ei ia forma unei cufundături, la cele de al doilea limba se apropie mai tare de palat, iar spinarea ei ia forma asemănătoare unei rigole. Lucrul este cunoscut şi menţionat în toate tratatele de fonetică.

Acum, în urmă, chestiunea a fost clarificată de Grammont, *Traité de phonétique*, pg. 85-86: „Parmi les multiples nuances que peut présenter chaque type de voyelles, on en distingue essentiellement trois, auxquelles on donne les noms de *fermées, ouvertes* et *moyennes*. Ces appellations reposent sur l'observation du mouvement des mâchoirs qui s'écartent plus ou moins l'une de l'autre pour l'émission des diverses voyelles: la mâchoire inférieure s'abaisse et forme avec la mâchoire supérieure un angle plus ou moins ouvert, qu'il est facile de mesurer entre les incisives supérieures et inférieures... En français cet écartement va en moyenne de 1 millimètre pour l'*i* fermé à 10 millimètres pour l'*a* ouvert. Il constitue ce qu'on appelle l'*ouverture buccale*. Dans une articulation normale, exempte de toute gêne et de toute contrainte, cette ouverture correspond à l'*aperture* de la voyelle, c'est-à-dire à l'écartement des organes au point „d'articulation". Cette dernière est seule essentielle, puisque l'on peut parler avec un crayon ou un tuyau de pipe entre les dents, c'est-à-dire avec un écartement des mâchoirs immuable, sans que les voyelles émises cessent de faire une impression correcte sur l'oreille. Mais cette impression correcte n'est obtenue que par un système de compensations, les organes prenant à l'intérieur de la bouche des positions qui ne sont plus tout à fait les positions normales, mais qui sont telles qu'elles contrebalancent le défaut provenant d'une ouverture buccale fixe. D'autre part il est toujours très difficile de mesurer exactement l'aperture d'une voyelle donnée, en sorte que l'ouverture buccale, qui normalement lui est parallèle et qui est aisément mesurable, offre le seul moyen pratique d'apprécier l'aperture".

Tot puţin precisă este şi determinarea articulaţiei limbii faţă de palat: „La *i* şi *e* articulaţia limbii este palatală, la *o* şi *u* velară". Autorul trebuia să arăte anume locul mai anterior sau mai posterior către care limba se ridică în momentul articulaţiei fiecărei vocale. Aceasta interesează

în primul loc pe lingvist, dupăcum analiza timbrului interesează pe fonetistul de specialitate. „Dacă vroim să descriem o anumită vocală, prima cerinţă este indicarea locului de articulare". (Bremer, *op. cit.*, pg. 141.) Simpla indicaţie de vocală palatală şi vocală velară este insuficientă. „Poziţia limbii la fiecare dintre vocale trebue determinată în două feluri: după gradul depărtării ei de palat şi după locul palatului către care se face apropierea. In ceeace priveşte ultimul punct, trebue spus dinainte că ridicarea limbii posterioare este de cele mai multe ori legată de o mişcare înainte şi înapoi. Noi trebue să împingem în chip natural limba posterioară, dacă o apropiem de palatul tare anterior, şi trebue să o tragem înapoi, dacă o apropiem de palatul moale posterior; care anume parte a palatului este atinsă de limba posterioară ridicată în direcţie oblică, acest lucru atîrnă de poziţia ei naturală, de starea ei de repaos, care este diferită după diferitele dialecte". (Bremer, *Deutsche Phonetik*, pg. 139, § 141.) „Locul de articulare a limbii, la pronunţarea vocalelor, are nevoe de o întreită determinare: mai întîiu interesează care parte a spinării limbii în poziţia caracteristică pentru producerea sunetului, apoi faţă de care parte a maxilarului superior se mişcă limba (vertical, înainte şi înapoi), al treilea pînăla ce grad are loc aici o apropiere. Pentru marea masă a vocalelor intră în consideraţie numai ultimele două puncte, căci toate vocalele sînt produse prin ridicarea limbii posterioare..." (Bremer, *op. cit.*, pg. 137, § 137.)

Pg. 57. In tabloul consonantelor, pelîngă *m* bilabial, este menţionat şi un *m* „bilabial-dental" pentru „fonemul *mn* în forme ca *domn*".

In realitate nu avem aface, în cazul acesta, cu un *m* deosebit de cel obişnuit bilabial, ci cu un împrumut de articulaţie natural în rostirea tuturor cuvintelor. Greşala autorului, deja remarcată de Al. Rosetti în recensia citată, provine din faptul că analizează sunetele separat, determinîndu-le caracterele individuale, şi, atunci cînd le întîlneşte în grup, crede că poate descoperi foneme cu timbru deosebit, însă cu aceiaşi figură articulatorică (v. mai jos observaţiile pentru pg. 58).

In cuvîntul *domn* închidem mai întîiu buzele, fiindcă de această închidere avem nevoe pentru pronunţarea lui *m*. In timpul acesta limba anterioară se ridică către alveole şi aerul iese pe nas. Amîndouă aceste sunete, din momentele lor specifice, au comun nazalitatea, iar celelalte momente specifice: închiderea buzelor pentru *m* şi atingerea alveolelor anterioare pentru *n* se întîmplă concomitent şi separat, fiindcă organele articulatorii sînt diferite.

Dealtminteri tabloul consonantelor nu este complect. Lipsesc din el *ţ, j*, care se întîlnesc aşa de des în limba noastră, şi în schimb e menţionat *l* aspru rusesc, pe care-l găsim numai dialectal, apoi *th* englezesc.

Pg. 58. Autorul caută să determine caracterele specifice ale diftongului: „...în *ou* nu avem două figuri articulatorice care se succed în articulări executate pentru fiecare în parte, ci o singură figură articulatorică

pe care o modificăm, de astădată prin micşorarea unghiului maxilar, schimbînd astfel şi timbrul fonemului. Un fonem care îşi modifică timbrul în cursul articulării sale rămîne la orice caz un singur fonem. Un diftong este aşa dară un fonem pe care-l caracterizează dualitatea timbrului său." (La pg. 51 se explică ce este o figură articulatorică: „Fiecare fonem îşi are figura articulatorică. Figura articulatorică este suma tuturor articulaţiilor necesare unui fonem.")

Ne întrebăm cum este posibil să se schimbe timbrul unui fonem, fără să se schimbe în acelaşi timp şi figura articulatorică? Chiar acei fonetişti, care susţin unitatea diftongului, înţeleg că nu este posibilă schimbarea timbrului fără o deplasare a organelor articulatorii: „Une diphtongue est une voyelle unique, généralement longue (il en est de brèves), qui change de timbre au cours de son émission, c'est-à-dire qu'à un certain point de sa durée, d'ordinaire vers la fin du deuxième tiers, les organes et en particulier la langue se déplacent et prennent une autre position articulatoire." (Grammont, *Traité de phonétique*, pg. 223.)

In realitate, caracterul de fonem unic al diftongului se datoreşte unei lipse de discontinuitate în tensiunea organelor articulatorii: „Pour la diphtongue toute entière il n'y a qu'une seule tension d'ensemble des organes... pour deux voyelles se succédant dans deux sylabes il y a deux tensions." (Grammont, *op. cit.*, pg. 223.)

Pg. 59, 60, 61. Autorul vorbeşte despre diftongi consonantici: „Există însă şi diftongi şi poliftongi consonantici... *-mb-* din *limbă*, ca şi *-mp-* din *lampă*, are caracterul unui fonem unic: o singură imploziune, o singură cluziune şi o singură exploziune la aceeaşi bază articulatorică. Baza articulatorică este aşa zicînd punctul fix şi central al unei figuri articulatorice, în jurul căruia se grupează toate celelalte componente. Figura articulatorică a lui *-mb-* începe cu şi sfîrşeşte fără de componenta nazală, cea a lui *-mp-* pierde dintre componentele ei iniţiale vibraţiunea coardelor vocale şi articulaţia nazală. Şi într'un caz şi în altul efectul este o modificare a timbrului. Astfel *-mb-* şi *-mp-* sînt diftongi consonantici, adecă foneme consonantice pe care le caracterizează dualitatea timbrului."

Autorul a pierdut mai întîiu din vedere faptul esenţial că orice diftong trebue să prezinte în chip necesar o unitate silabică. Din acest punct de vedere considerat, diftongul este silaba cea mai unitară, pentrucă în componenţa ei intră sunetele cele mai pline, care au, adică, plenitudinea cea mai mare. De aici decurge impresia auditivă de fonem unic al diftongului, impresie confirmată prin cercetările specialiştilor. Ne întrebăm însă dacă pot să existe silabe ca cele citate de autor mai sus? Niciodată niciun Romîn nu va simţi că în cuvintele *limbă*, *lampă* grupele *mbă* şi *mpă* pot forma o unitate silabică.

Apoi autorul, discutînd articulaţia lui *m*, a dat prea mare atenţie caracterului de ocluzivă al acestui sunet, neglijînd faptul important că un moment specific al lui *m* este nazalitatea. Deaceea în „figura articulatorică" a lui *m* a vorbit numai de închiderea şi de deschiderea buzelor ca şi la *p* sau *b*, şi a ajuns la concluzia că în grupul *mp*, în care *m* este numai imploziv, iar *p* numai exploziv, nu mai simţim nici vibraţiunea coardelor vocale şi nici articulaţia nazală.

In realitate, la cele două exemple, *limbă* şi *lampă*, buzele se închid ca pentru articularea lui *m*, însă această închidere este utilizată pentru *b*, *p* următori.

Inainte însă de a avea loc închiderea, dăm drumul aerului pe nas, căci, dacă lucrul acesta s'ar întîmpla în timpul închiderii buzelor, atunci explozia următoare s'ar preface în nazala omorgană, şi în loc de *limbă* am avea *limmă*, iar în loc de *lampă* am avea *lammă*.

Nazalitatea, deci, coincide cu articulaţia vocalei precedente şi astfel, de fapt, avem un *l* urmat de un *i* sau *a* nazalizat. Grafic această nazalitate ne-am obişnuit s'o însemnăm cu *m*, pentrucă urmează o ocluzivă bilabială.

Toate aceste lucruri se pot verifica uşor de oricine, fără a avea nevoe de aparate speciale.

Din capitolul consacrat fonologiei lipseşte descrierea africatelor, care nici măcar nu sînt menţionate. E drept că unul din cele mai grele lucruri este a determina natura acestor sunete complexe, însă nu trebue să uităm că ele constituesc unele din cele mai importante caracteristici ale limbii noastre faţă de limba latină. Chiar dacă, pentru o mai uşoară lămurire, ar trebui să recurgem la o explicaţie mai simplă şi, deci, mai unilaterală, ca aceea care se întîlneşte deobiceiu în manualele de fonetică (ocluziva urmată de spiranta omorgană), sîntem datori s'o facem, lăsînd fonetiştilor de meserie sarcina destul de grea de a lămuri complect şi definitiv lucrurile.

Pg. 108, 113. Nu se deosebeşte clar fenomenul contaminării de acel al analogiei: „contaminarea fonetică este contopirea a două cuvinte deosebite, provocată de afinitatea lor semantică', iar analogia „nu este în esenţă decît un proces de uniformizare sau asimilare a unor elemente simţite ca făcînd parte, subt un raport oarecare, din aceiaşi categorie." Din cauza aceasta, pentru a ilustra aceste două fenomene, autorul a ales un exemplu comun: *grevis* < *gravis*, după analogia lui *levis*, rom. *greu*.

Deosebirea a explicat-o de mult Philippide în *Principii de istoria limbii*: „Cuvintele care vin în acelaşi timp în minte nu se influenţează unele pe altele numai în sensul acela că vorbirea ocazională a unuia se modifică după uzul celuilalt, dupăcum aceasta are loc la analogie. Se poate întîmpla şi aceea că cuvîntul ocazional se produce după ambele modele, astfel că o bucată oarecum ia din unul şi o bucată din celălalt: rezultă atunci o formă mixtă, compusă din elemente rupte dela două deosebite cuvinte tip [contaminaţia]." (Pg. 81.) Un exemplu de contaminaţie este pers. 3 plur. perf. indic, care se întîlneşte dialectal, *au lăudatără* contaminată din *au lăudat* şi *lăudară*.

Pg. 113. Nu este exact că „orice *o* latin neaccentuat se preface în *u*". Într'adevăr *o* lat. neacc. de foarte multe ori se preface în *u*, sînt însă cazuri cînd acest *o* rămîne ca atare sau îl întîlnim alături de *u*: *mormînt-monimentum*; *conósc* (vechiu romîn)- *canósc* < *cognosco*, etc. (v. Philippide, *Orig. Rom.* II, pg. 79-80, Nr. 65).

Pg. 139. Autorul dă exemplu de „lege lingvistică": „*a* accentuat în poziție nazală devine în romînește *î*". Aceasta „poate rămînea foarte bine o lege fonologică." Decît nu orice *a* accentuat în poziție nazală s'a schimbat în *î*, ci numai *a* din elementele latine. In limba noastră avem o mulțime de *a* accentuați în poziție nazală conservați, fiindcă etimonul lor nu e latin (cf. *stâncă, bâncă, palâncă, țigâncă, mâncă*, etc.).

Micul tratat de lingvistică generală, singurul tipărit pînă acum în romînește, e menit să deștepte interesul publicului mare pentru un studiu care, mai cu samă în țara noastră, constitue, pînă în momentul de față, preocuparea unui cerc restrîns de cercetători. Pentru aceasta se cere din partea specialistului o anumită pasiune capabilă să se transmită celor din jurul său. Trebue să recunoaștem că această pasiune, uneori, poate, exagerată, este prezentă dealungul întregii expuneri. Desigur este foarte greu să facem accesibile unor tineri nepregătiți problemele speciale ale lingvisticei, care, din cauza complexității lor, nu au fost încă definitiv soluționate. Autorul a evitat deaceea să facă istoricul tuturor teoriilor controversate, ferind astfel pe cetitori de o lectură puțin atrăgătoare. Și în direcția aceasta, grija ca nu cumva să îndepărteze tineretul dela studiul limbii a fost, credem, prea mare. Pasiunea autorului de a trezi entuziasmul studenților pentru o specialitate, care nu se prea bucură de multă considerație în mediul cultural romînesc, îl va determina să revizuiască prezentul manual, îndreptînd greșelile datorite de multe ori și greutății de a duce la bun sfîrșit prima încercare de popularizare a problemelor lingvistice. In chipul acesta gîndul bun al profesorului dela Universitatea din Cernăuți își va găsi cea mai potrivită realizare.

Gr. Gr. Scorpan.

Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932, VIII + 410 pagini in 8°.

Această carte a profesorului dela Geneva seamănă în multe privinți cu lucrările lui anterioare, și mai ales cu *Traité de stylistique française*. Punctul de plecare îl constitue și de astădată activitatea didactică a autorului, ceeace ne explică și numeroasele referințe la starea învățămîntului limbii franceze, dar și comparația acesteia cu germana. In Elveția, unde majoritatea populației o formează Germanii și Francejii, o alăturare a celor două idiome principale în cercetările lingvistice se impune oarecum dela sine. Afară de aceasta, se vede ușor că discuția urmărește și scopuri practice: multe lucruri sînt spuse numai fiindcă autorul le consideră necesare

pentru o tratare mai științifică a limbii sale materne în școlile de toate gradele.

Deasemenea întîlnim la tot pasul idei de-ale maestrului său Saussure, depildă preferința dată lingvisticii sincronice (pe cea diacronică Bally o ia în considerație mai mult ca s'o opue celeilalte și să arate cum concepția istorică poate falșifica înțelegerea stărilor de limbă actuale, singurele existente pentru individul vorbitor), caracterul social al limbajului omenesc, deosebirea dintre 'limbă' și 'vorbire', etc. In special autorul stăruе asupra atitudinii strict lingvistice pe care a avut-o Saussure și o are el însuși față de problemele în discuție: la pag. 8 citează, ca un fel de motto pentru cartea întreagă, fraza cu care se sfîrșește *Cours de linguistique générale* („La linguistique a pour unique et véritable objet la langue envisagée en elle-même et pour elle-même."). Prinurmare nicio preocupare străină de lingvistică, așa cum găsim mai ales în școala lui Vossler și cum ar fi fost ispitit să facă Bally însuși, dată fiind metoda pe care o utilizează (comparația limbii franceze cu cea germană).

Pedealtăparte constatăm însă și deosebiri între această operă și înaintașele ei. Esențială mi se pare următoarea. Stilistica, în sensul de studiu al produselor lingvistice afective, cedează aici locul sintaxei propriu zise: autorul cercetează fapte de limbă care nu se pot explica, în general, cu ajutorul afectului, chiar dacă ele vor fi fost, la origine, produse ale acestuia. Mai precis și mai scurt, preocuparea cărții de față este gramaticală, nu stilistică, întrucît fenomenele studiate [1]) se supun regulelor fixe ale limbii. Incolo, aceeași preferință pentru limba vorbită (se fac adesea citate și din cea scrisă, dar marea lor majoritate nu sînt luate din opere literare) și, negreșit, pentru 'limbă' ('vorbirea' este aproape complect neglijată).

O noutate față de cercetările mai vechi ale lui Bally ar fi și atenția destul de mare acordată sunetelor, mai exact spus fonologiei (accent, ritm, melodie, silabă, pauză și sunete propriu zise: cum se prezintă ele în limba franceză actuală și cum lucrează în acest domeniu diversele tendințe caracteristice, despre care va veni vorba mai jos). Aprecierile lui Bally (cf. în special pag. 330 urm.) relativ la particularitățile fonetice ale limbii sale materne mi-au amintit deseori de studiul lui S. Pușcariu, *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române* din *Dacoromania* VII, pag. 1 urm.

Obiectul propriu zis al cărții lui Bally îl constitue încercarea de a caracteriza limba franceză, caracterizare strict lingvistică (fără preocupări străine, ca la K. Vossler, *Frankreichs Kultur und Sprache* sau E.

1) Printre acestea predomină cele pur sintactice sau de frazeologie, în sensul larg al cuvîntului. Astfel Bally se apropie mult de colegul său A. Sechehaye, care dela început s'a consacrat exclusiv acestui domeniu de activitate.

Lerch, *Französische Sprache und Wesensart*, Frankfurt a. M. 1933), asemănătoare, deci, cu ale lui W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, § 54 urm. şi E. Lewy, *Zeitschrift für romanische Philologie* XLII [1922], pag. 71 urm.), numai că mult mai amănunţită decît acestea. Trebue precizat însă că autorul nostru nu ia în consideraţie toate particularităţile prin care franceza se deosebeşte de idiomele înrudite sau nu cu ea. Dîndu-şi sama că o întreprindere care ar urmări epuizarea materialului lingvistic este irealizabilă, Bally îşi limitează cercetarea la două probleme fundamentale: a) enunţarea şi b) raporturile dintre 'forma' ('signifiant') şi 'conţinutul' ('signifié') expresiei lingvistice. Înainte de a arăta cum se comportă limba franceză actuală faţă de legile acestor procese sintactice, autorul crede utilă o discuţie teoretică, întîiu asupra metodei de urmat în asemenea studii, apoi asupra celor două probleme înseşi. Teoria enunţării conţine, de fapt, o analiză a frazei, în general elementară, cum nici nu se poate altfel, dar plină de fineţă şi pătrundere. Se observă bine că autorul ştie să privească prin şi peste elementul exterior al limbajului în mecanismul gîndirii omeneşti, parcă ar fi înarmat cu un instrument care-i permite să facă o introspecţie adîncă a faptelor lingvistice. Merită a fi citate, ca model de analiză, între altele, paragrafele despre cuvintele compuse (pag. 101 urm.).

Teoria enunţării ţine samă numai de valoarea semnelor lingvistice (de ceeace Bally numeşte cu un termin căruia nu-i pot găsi un echivalent perfect în româneşte: 'signifié'). Secţia a doua a părţii teoretice ia în consideraţie şi 'forma' expresiei ('signifiant'), deoarece studiază raporturile dintre aceste două elemente componente ale unui cuvînt, ale unei sintagme, etc. Chestiile discutate sînt foarte interesante: forme sintetice şi analitice (de mare însemnătate pentru lingvistica generală, dar şi pentru economia cărţii însăşi, fiindcă franceza aparţine la categoria limbilor analitice, iar germana, care-i serveşte autorului ca termin de comparaţie, la limbile sintetice), cumul, pleonasm gramatical, omonimie [1]) ş. a.

După ce a stabilit astfel principiile generale, pe baza cărora va studia franceza actuală, Bally trece la materia propriu zisă a lucrării sale. Trei trăsături fundamentale i se par cu deosebire caracteristice pentru această limbă, şi anume: a) ordinea ('séquence') progresivă (căreia, în domeniul fonologiei, îi corespunde ritmul ascendent şi care mai ales îi imprimă aspect analitic), b) condensarea semnelor lingvistice (tendinţă opusă, care o apropie de tipul sintetic; faptul cel mai important în această ordine de idei este înlocuirea autonomiei cuvîntului prin autonomia grupului sintactic) şi c) caracterul static (care o face să fie clară şi artistică, spre deosebire de germana, limbă dinamică, precisă, poetică şi muzicală).

1) Cu privire la acest fenomen, care joacă un rol atît de mare în doctrina lui Gilliéron, Bally ştie să spue lucruri nouă, mai cu samă că îl preocupă nu numai omonimia lexicală, ci şi cea gramaticală în general.

Nu-i locul aici să intru în prea multe amănunte, fiindcă preocupările noastre la această publicaţie merg oarecum în altă direcţie. Am ţinut totuşi să semnalez cartea lui Bally, şi pentru valoarea ei teoretică, dar şi pentrucă ne poate sluji drept călăuză în cercetări similare asupra limbii româneşti. [1])

Iorgu Iordan.

Bruno Migliorini, *L'intacco della velare nelle parlate romanze* în Silloge Linguistica dedicata alla memoria di G. I. Ascoli nel primo centenario della nascita, Torino, Chiantore 1929, pag. 271-301.

Problema transformării în palatale a velarelor latine *c, g* înainte de *e, i*, această spinoasă problemă atît de des reluată dela marele Diez încoace, una dintre cele mai delicate cunoscute de fonologia romanică, a atras mereu atenţia cercetătorilor. Stabilirea cronologiei a dat naştere la supoziţii şi concluzii variate. Unii au negat existenţa fenomenului în latina comună, alţii în schimb l-au împins prea departe în timp. Majoritatea lor s'au oprit asupra sec. V-VI d. H. Trecînd în revistă toate aceste încercări şi toate probele ce vorbesc pentru una sau pentru alta, M. dă o expunere clară şi pe cît posibil completă asupra lor: mărturiile gramaticilor, grafiile codicelor şi inscripţiilor, diferite fenomene de alunecare a sunetului ca metateză, aliteraţii, acrostihuri, etc., cronologia internă, cronologia externă (schimburi lexicale între latină şi alte limbi), distribuţia geografică a urmaşilor romanici. În concluzie: ea încă nu poate fi considerată pe deplin rezolvată.

Fără a aduce lucruri nouă, articolul oglindeşte fidel starea actuală a studiilor şi conţine bogate referinţi bibliografice, mai ales asupra celor scrise în Italia.

H. Mihăescu.

Giacomo Devoto, *I fundamenti del sistema delle vocali romanze* (Reale Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, Serie II, Vol. LXIII [1930], pag. 593-605).

Sistemul vocalic latin clasic bazat pe cantitate a făcut loc în limba latină populară şi în limbile romanice celui calitativ şi accentual. Trecerea s'a efectuat treptat, putînd fi urmărită cu uşurinţă în izvoarele ce ne stau la îndemînă, iar cronologia acestei evoluţii fonologice a intrat demult în achiziţiile lingvisticii romanice. Procesul de natură internă al prefacerii a rămas însă în multe privinţi neclar şi insuficient probat de fapte. Cauza

1) Dacă s'ar studia, depildă, aşezarea cuvintelor în fraza românească, s'ar constata, probabil, că limba noastră dă preferinţă ordinii anticipate (contrară celei progresive) şi aparţine, deci, la tipul sintetic. Aşa s'ar explica, între altele, poziţia enclitică a articolului definit. Este o simplă ipoteză, pe care o emit numai spre a arăta că o caracterizare a sintaxei româneşti, făcută după criteriile fixate de Bally, ar putea duce la rezultate nouă şi neaşteptate.

fiziologică, esența, mecanismul fenomenului n'a putut fi stabilit decît grosso modo, iar limbile romanice prezintă consecinți variate ce se resimt într'o parte mai intens, în alta mai puțin intens. Deunde a venit în latină inovația și pe ce cale s'a făcut? Este proprie ea acesteia sau se datorește unei influențe din afară? Explicarea unui fenomen de limbă prin acțiunea substratului a căzut atît de mult în dizgrație, încît sînt unii învățați, care o neagă în mod complet.

Fiind vorba de o influență a substratului asupra unei prefaceri așa de mult dezbătute și care prezintă atîta importanță pentru studiul limbilor romanice, cred util să redau pe scurt părerea unui talentat lingvist italian, expusă acum de curînd la Academia de litere și științi din Milano. G. Devoto, un foarte bun cunoscător al dialectelor vechi italice, aduce cîteva date și fapte cu interpretări interesante. Trecerea dela sistemul vocalic latin clasic la cel romanic s'a petrecut în decursul a două momente deosebite. În seria de vocale ā, ă, ē, ĕ, ī, ĭ, ō, ŏ, ū, ŭ, prin pierderea cantității („la decadenza della quantità è tendenza propria di tutte le lingue indoeuropee", pag. 599) s'au ivit mai întîiu discordanțe de timbru în vocale identice ca timbru. ā și ă au păstrat același timbru, ē - ĕ, ī - ĭ, ō - ŏ, ū - ŭ s'au diferențiat tot mai mult. Acest prim moment este caracterizat, deci, prin „fatti di contrasto". Mai tîrziu s'au produs apropieri, și vocalele cu timbru intermediar au fost atrase în orbita de influență a vocalelor cu timbru imediat învecinate: ĭ s'a apropiat de ē, ŭ de ō, etc. Sînt „fatti di aggruppamento", al doilea moment. În așa fel s'ar putea explica, deci, mecanismul acestui fenomen, ale cărui începuturi, foarte probabil, se răsfrîng departe în timp, pornind din graiurile osco-umbrice, din care au iradiat treptat în latină. În limbile romanice rezultatele nu sînt identice pretutindeni. Paralelismul ĕ, ĭ—ŏ, ŭ nu există în latina din Orient, care păstrează pe ŭ, fără să-l prefacă în ō. Cauza acestei abateri trebue explicată cu ajutorul limbii grecești, latina și greaca aflîndu-se în strînse relații aici în Răsărit. Limba elină a cunoscut din cele mai vechi timpuri, și într'o măsură mult mai intensă, „fatti di contrasto" și „fatti di aggruppamento": ā se distingea de ă cu palatalizarea în ɥ. Lungirea lui ĕ dădea naștere unui *e* distinct, reprezentat grafic prin *ei*, ŏ lungit dădea naștere unui ō cu colorit diferit, scris *oy*. Cînd se produc apropierile de timbru, greaca, spre deosebire de latină, care menține paralelismul ē, ĭ—ō, ŭ, deși nu peste tot, accentuiază dezechilibrul inițial și preface toată seria de vocale palatale ɥ, ɨ, ɛɪ, ʊ, ɪ în *i*, pecînd la ɔ, ω, ɔʊ nu mai absoarbe pe ŭ, fiindcă sunete intermediare dela *o* la *u*, peste care să se facă trecerea, nu există. Situația aceasta din limba greacă a determinat o situație asemănătoare în limba latină din domeniul imediat învecinat. În română și în elementul latin din albaneză ŭ nu se găsește prefăcut în ō.

Explicația lui Devoto, deși foarte ingenioasă, nu văd cum ar putea fi justificată istoric și lingvistic. Cele două limbi au trăit în apropiere, dar fără să se influențeze așa de mult, încît să se substitue fonetic una pe alta. În domeniul fonologic influențele străine se exercită puțin. Neexistența paralelismului ĕ, ĭ—ŏ, ŭ în latinitatea din Orient rămîne să fie explicată tot prin cauze de natură cronologică.

H. Mihăescu.

M. L. Wagner, *Caracteres generales del judeo-español de Oriente* (Revista de filología española. Anejo XII.), Madrid 1930, 120 pagini în 8°.

Se știe că autorul acestei lucrări este cel mai bun cunoscător al domeniului lingvistic iudeo-spaniol. Fiind profesor, înainte de războiu, la o școală germană din Constantinopol, a avut prilejul să se familiarizeze cu limba și civilizația unei părți destul de însemnate a Evreilor spanioli din Orientul Europei, unde numărul lor este mai mare decît în oricare altă regiune. Din această experiență, ajutată de cercetări lingvistice, istorice și de altă natură, au ieșit studii ca *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Wien 1914, *Algunas observaciones generales sobre el judeo-español de Oriente* (în *Revista de filología española* X [1923], pag. 225 urm.), *Os Judeus hispano-portugueses e a sua lingua no Oriente, na Holanda e na Alemanha*, Coimbra 1924, *Los dialectos judeo-españoles de Kastoria, Karaferia y Brusa* (în *Homenaje a Ramón Menéndez Pidal* II, Madrid 1925, pag. 193 urm.) ș. a. Acum 9 ani Wagner a fost invitat de *Centro de Estudios Históricos*, acel focar de activitate istorico-filologică din capitala Spaniei, să ție o serie de conferințe despre această ramură răzlețită a limbii spaniole. Astfel a luat naștere cartea de față, care, în trei capitole, tratează următoarele chestii: a) evoluția și caracteristica generală a iudeo-spaniolei; b) iudeo-spaniola ca expresie a condițiilor de viață socială și religioasă a Evreilor spanioli; c) viața intelectuală a Evreilor spanioli din Orient și stilul literar al Sefardiilor. [1])

Neputînd intra în toate amănuntele discuției, voiu nota numai cîteva lucruri, interesante din diverse puncte de vedere. Evrei spanioli se găsesc în toată Peninsula Balcanică, unde au venit imediat după izgonirea lor din Spania, atrași de libertatea pe care le-o oferea sultanul Baiazid II. Centrul lor cel mai important este astăzi Salonicul, după care urmează Constantinopol, Serajevo, Adrianopol, Monastir, etc. Există și în Romînia (mă gîndesc, evident, la acei care-și păstrează încă limba), mai ales la București și Craiova. Și pe aceștia i-a vizitat autorul. Deasemenea îi întîlnim, ca să mă limitez la Orient, prin Asia Mică, Siria, Palestina, Egipt ș. a. Limba lor se caracterizează pedeoparte printr'o tendință conservatoare (așa se explică

1) Evrei de origine spaniolă se mai numesc și *Sefardies* (plur. de la *sefardí*), spre deosebire de Evrei germano-poloni, cărora li se spune *Askenazi*.

păstrarea multor particularităţi, care în limba spaniolă din Peninsula Iberică au dispărut cu vremea), pedealta printr'un proces de dezagregare, datorit faptului că oamenii care o vorbesc, relativ puţin numeroşi, au fost şi sînt siliţi să trăiască în condiţii foarte diferite de cele originare. De aici puternica influenţă pe care o exercită asupra iudeo-spaniolei limbile balcanice. Vrednic de înregistrat este amănuntul, foarte firesc, dealtfel, că această influenţă variază după provincii: Evreii spanioli din Bulgaria au în limba lor mai cu samă cuvinte bulgăreşti, cei din vechea Turcie în special elemente turceşti [1] ş. a. m. d. Urmarea acestei stări de lucruri este diferenţierea din ce în ce mai accentuată a vorbirii dela o ţară balcanică la alta, ceeace contrastează cu unitatea lingvistică de odinioară.

In altă ordine de idei, interesează constatarea că de cîtva timp încoace se observă trezirea unei adevărate conştiinţi naţionale, mai exact spus culturale. Personalităţi distinse se ostenesc să stabilească legături sufleteşti între comunităţile iudeo-spaniole, atît de împrăştiate, publicînd reviste şi ziare în graiul strămoşilor. Atenţia cea mai mare se îndreaptă în direcţia creării unei limbi literare, adică unitară, aşa cum au avut-o Evreii spanioli în primele veacuri după alungarea lor din Peninsula Iberică. Autorul lucrării crede că această întreprindere trebue să aibă drept punct de plecare limba spaniolă comună din momentul de faţă.

Pentru noi Romînii chestiile discutate de Wagner prezintă o importanţă specială, din cauza raporturilor lingvistice pe care le au Sefardiii cu popoarele din Balcani. Se ştie că, direct sau indirect, limba noastră a împrumutat cuvinte iudeo-spaniole, depildă *palavră* şi, dacă etimologia mea este justă (v. *Arhiva* XXXI [1924], pag. 131 urm.), *alivanta*. Mai puţin cunoscut pare a fi însă faptul că şi limba Evreilor spanioli posedă elemente româneşti, intrate, negreşit, prin intermediul idiomelor balcanice, cîteodată, poate, şi deadreptul din româneşte. Autorul înşiră (pag. 69-70) un însemnat număr de cuvinte aparţinînd acestei din urmă categorii, precum *batista, bera* (< *bere*), *karnatsas* (< *cîrnaţ*), *kols* (< *colţ*), *gulir* (< *guler*), *talpa* ş. a. Toate se aud în vorbirea Evreilor spanioli din Rusciuc, astfel că existenţa lor se explică suficient.

Valoarea lucrării lui Wagner, şi aşa mare, creşte mult graţie textelor dela pag. 63-118, însoţite de explicaţii şi note. La fel de instructive, pentru cunoaşterea tipurilor şi îmbrăcămintei, sînt fotografiile reproduse.

Observaţii de amănunt. Pag. 36: pentru *s'arripozó* = 'se murió' cf. rom. *a răposa* idem; tot aşa lui *arriba* din *estubimus arriba* [2] 'am condus mortul la groapă' îi corespunde rom. *la deal* (v. *Arhiva* XXXIII [1926], pag. 139, unde am arătat că la Tecuciu, din cauză că locul de înmormîntat oa-

1) Trebue precizat că influenţa turcească este cea mai puternică şi totodată oarecum general răspîndită (din cauza stăpînirii de odinioară a Turcilor asupra întregii Peninsule Balcanice).

2) In ambele cuvinte avem un *b* spirant, adică un *v* bilabial.

menii se află într'o regiune mai ridicată decît oraşul însuşi, se zice *la deal* pentru 'cimitir').—Pag. 38: expresii afective ca *dirék, dudulika* [1] ş. a. 'membru viril' au echivalente numeroase în româneşte, depildă *drug, drughincaţă*, etc. (cf. Şt. Paşca, *Dacoromania* V [1927-8], pag. 310 urm., care discută denumirile pentru organul genital al calului, dar multe din cuvintele respective se aplică şi la om).—Pag. 41: *bibika* (şi, prescurtat, *bibi*) 'miembro de los niños' (format dela *bibo, biba* 'dindon, dinde' < bulg. *biba, bibók* idem) ne lămureşte originea rom. *bibic(ă)* 'drăguţ(ă), amant(ă)', pe care Dicţionarul Academiei I, 1, pag. 553, col. 2, s. v. *bibi*, greşit îl explică din frc. *bibi*. Împotriva acestei etimologii vorbeşte pedeoparte marea răspîndire depe vremuri a lui *bibic(ă)*, care ajunsese cu adevărat familiar şi popular (astăzi are o nuanţă ironică sau vulgară, după împrejurări), pedealta existenţa sinonimului *bibilică* (notat şi de Dicţ. Acad., s. v.), destul de răspîndit în gura mamelor, care-l adresează fetelor, cu acelaşi sens şi valoare afectivă ca şi subst. *puică*. Cf. apoi *păsărică* = *puică* (dar şi 'organele genitale la copii'), apoi *păuniţă, porumbiţă*, etc., toţi termini dezmierdători pentru 'fată'.—Explicaţia pe care o dă Wagner (tot pag. 41) celor două însemnări ale iud.-span. *ora* 'oră; ceasornic', şi anume ca efect al influenţei cuvîntului turcesc corespunzător, ar putea fi valabilă şi pentru rom. *ceas* (Dicţ. Acad. I, 2, pag. 255 nu încearcă să arate cauza acestui înţeles dublu al terminului românesc).—Pag. 47: *gagaûz* 'persona irritada, violenta' ne aminteşte de al nostru *găgăuţ*, care are aceiaşi origine, dar a suferit o modificare semantică diferită.—Pag. 56, nota 2: şi Evreii spanioli din Bulgaria spun, la fel cu noi, 'să stăm strîmb şi să vorbim drept' şi 'paşte, murgule, iarbă verde' (Wagner atribue aceste particularităţi stilistice iudeo-spaniole bulg. *krivo da sedim, pravo da si prikázvame* şi *traï magare na zélena trevá*; aceiaşi origine ar putea s'o aibă şi cele româneşti).—Pag. 63, nota 1: pentru *trabažar* [2] 'travailler; coucher avec une femme' cf. rom. *a (se) lucra* idem.—Pag. 69, nota 2 (la fel pag. 78, nota 1): *el mundo* 'lumea', cu sensul de 'oameni', n'are nevoe să fie considerat ca un galicism, cum dovedeşte rom. *lume*, care se întrebuinţează regulat cu acest înţeles, şi anume foarte des în graiul popular, unde nu poate fi vorba de influenţă franceză. Dealtfel şi germ. *Welt* are înţelesul de 'oameni'.—Pag. 70, nota 8: *siendo* 'pentrucă', de fapt participiul prezent al lui *ser* 'a fi', seamănă foarte bine cu rom. *fiind(că)* şi ital. sud. (abruzzez) *sende ca* (v. *Arhiva* XXXV [1928], pag. 204).—Pag. 73, nota 6: *Šató* pentru frc. *chaudeau* spun şi mulţi Romîni, care nu cunosc forma exactă a cuvîntului franţuzesc.—Pag. 76, nota 1: construcţia *querer* (= rom. *a cere*, cu o uşoară modificare semantică) urmat de participiul trecut al unui alt verb apare şi în limba noastră, la anumiţi scriitori şi, mai ales, ziarişti contemporani, care abuzează pînăla exasperare de for-

1) Prima-i împrumutată din turceşte, cealaltă din bulgăreşte.

2) Cu *b* spirant.

mule ca *această chestie se cere studiată serios, cutare femeie se vrea iubită cu sinceritate* ş. a. Deşi construcţii similare se găsesc şi în alte limbi romanice (portugheza şi italiana), nu cred că în romineşte avem a face cu ceva moştenit, pentru motivul că atît vorbirea populară, cît şi oamenii mai independenţi din punct de vedere lingvistic nu cunosc această formulă, care mie personal îmi face totdeauna impresia că-i străină.—Pag. 83, nota 8 (continuată pe pag. 84): *komer bámias* 'a înghiţi minciuni' (propriu 'a minca bame') şi *eČar* sau *onkaŠar bámias* 'a minţi, a fi fanfaron', pe care autorul le consideră decalcate după o izolare turcească, seamănă foarte bine cu rom. *a minca ciuperci* 'a spune lucruri care nu trebuesc spuse (minciuni ori altceva)'. Cf. şi sinonimele *a minca rahat* (eufemistic pentru ~ *cîcat*), *a minca ce nu-ţi place*, etc.—Pag. 88, nota 16: *unflar* (cu varianta *uflar*) pentru span. *inflar* aminteşte de rom. *a umfla* (din mai vechiul şi dialectalul *a înfla*).

Iorgu Iordan.

Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris 1930, IV + 242 pagini în 8°.

Sînt vreo 40 ani [1]) decînd autorul acestei cărţi a început a urmări unele coincidenţe care există între limba română şi limbile balcanice (în special bulgara, albaneza şi neogreaca, mai puţin sîrbo-croata, aproape deloc turca) şi asupra cărora cel dintîiu a atras atenţia slavistul Kopitar acum un secol şi mai bine. De atunci încoace a continuat să se intereseze de această chestie şi, după ce a tratat-o parţial în cîteva rînduri şi supt diverse forme [2]), o atacă, în ansamblul ei, pe baza unui bogat şi sigur material lingvistic, în lucrarea *Balkanfilologien*, Copenhaga 1926 [3]), pe care o prezintă apoi cu modificări şi adăugiri remarcabile, în ediţie franţuzească. Deastădată discută fenomene aparţinînd tuturor ramurilor de activitate a limbii (suntete, forme, sintaxă, stilistică, lexic), astfel că opera de faţă poate fi socotită ca un adevărat compendiu de lingvistică balcanică [4]). Toţi acei care, de acum înainte, se vor ocupa de probleme asemănătoare, vor trebui să pornească dela cartea lui Sandfeld, care, supt acest raport, este într'adevăr fundamentală.

Ceeace-i măreşte importanţa şi valoarea este, înainte de toate, serioasa pregătire lingvistică a autorului. Ar putea părea de prisos acest elogiu, întrucît este vorba de un om cu activitate ştiinţifică de aproape patru

1) *Rumœnsk og albanesisk* (articol de revistă, 1896).

2) *Rumœnske studier*, Copenhaga 1900; *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und den Balkansprachen* în *IX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, Leipzig 1903 şi *Die nichtlateinischen Bestandteile des Rumänischen* în *Gröbers Grundriss der romanischen Philologie* I, ed. II, Strassburg 1904-6.

3) Discutată şi rezumată amănunţit de Şt. Bezdechi în *Dacoromania* IV, pag. 1278 urm.

4) În sens larg, aşa cum concepe autorul acest termin.

decenii. Şi totuşi, cred că-i aduc cea mai curată laudă, fiindcă, — atîtea cazuri dovedesc aceasta —, nu-i destul să fi lucrat cineva vreme mai mult ori mai puţin îndelungată într'o specialitate oarecare, pentruca pregătirea solidă să fie ceva dela sine înţeles. Sandfeld este foarte bine informat nu numai cu privire la limbile pe care le studiază comparativ, ci şi la idiomele înrudite cu acestea. Deasemenea cunoaşte adînc chestiile de lingvistică generală. Aşa se explică pedeoparte lărgimea de vederi, pedealta prudenţa şi cumpătenia cu care se pronunţă asupra lucrurilor mai puţin clare. Şi, fiindcă pomenesc de informaţia bogată a autorului, trebue să arăt, în treacăt, că, pelîngă lucrările de lingvistică românească, despre care mărturiseşte singur că, fiindu-i inaccesibile, nu le-a putut consulta, n'a fost pusă, după cuviinţă, la contribuţie *Originea Românilor* de A. Philippide. Se pare că această operă, indispensabilă pentru oricine se ocupă de limba noastră, indiferent cu ce scopuri, a utilizat-o numai după redactarea parţială a cărţii sale; altfel nu înţeleg decît începe s'o citeze deabia dela pag. 142 înainte, cu toate că şi pînă acolo faptele discutate i-ar fi cerut să recurgă la ea. În acelaşi timp, se observă faţă de fostul meu profesor o rezervă, este drept că mai mult tacită, care nu văd cum s'ar putea justifica, mai ales într'o lucrare ca aceasta.

Aceleaşi laude i se cuvin lui Sandfeld în ce priveşte materialul studiat. Afară de cîteva erori neînsemnate, pe care le voiu menţiona mai jos, exemplele şi citatele româneşti se prezintă ireproşabil, ceeace n'ar trebui remarcat în mod special, dacă n'am şti că, din nefericire, limba noastră apare şi astăzi, în operele savanţilor străini, chiar în ale acelora cu renume universal şi consideraţi ca autorităţi în materie de filologie română, destul de vitreg tratată (ca să nu zic mai rău).

Cînd cercetează cineva potriviri aşa de numeroase şi de importante între limbi care, cum sînt româna, bulgara, albaneza şi neogreaca, fac parte din grupuri diferite, se impune o discuţie amănunţită asupra cauzelor acestor coincidenţe. Sandfeld atinge chestia mai mult din fugă, probabil pentrucă a tratat-o deja în studii anterioare, la care şi trimete (v. nota 2 dela pag. 214). Mi se pare însă că această cercetare rapidă a problemei principale are şi altă explicaţie. Autorul şi-a dat sama că o soluţie sigură şi acceptată de toată lumea este imposibilă. Se ştie cît s'a dezbătut într'o vreme influenţa autohtonă sau teoria substratului, şi nu de mult [1]) discuţia a reînceput cu aceeaşi ardoare, dar fără şanse mai mari de a ajunge la bun sfîr-

1) La al treilea congres internaţional de lingvistică (Roma 1933) această chestie a fost unul din punctele cele mai importante ale programului. Cu un an mai înainte s'a ţinut tot la Roma congresul de romanistică, la care C. Merlo a făcut o comunicare despre *Il sostrato ètnico e i dialetti italiani* (publicată în *L'Italia dialettale* IX [1933], pag. 1 urm. şi reprodusă apoi în *Studi glottologici di Clemente Merlo*, Pisa 1934, pag. 3 urm.). Să se compare şi V. Bertoldi, *Problèmes de substrat* în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* XXXII (1931), fasc. 2, pag. 93 urm.

şit. Şi pentru coincidenţele romîno-balcanice au făcut lingviştii apel la această explicaţie. Primul a fost Miklosich, au urmat apoi Schuchardt, Hasdeu, Weigand ş. a. Sandfeld s'a arătat din capul locului cam sceptic faţă de afirmaţiile predecesorilor, deşi principial nu nega intervenţia elementului băştinaş. In schimb, a căutat să lămurească faptele în discuţie, recurgînd la factorul cultural: limba greacă, ajutată de civilizaţia superioară a naţiunii care o vorbea, a servit oarecum ca model idiomelor celorlalte popoare din Balcani, precum şi Romînilor dela nordul Dunării, ceeace a dus cu timpul la ivirea atîtor inovaţii lingvistice comune, la baza cărora se găseşte o influenţă grecească. Ideia aceasta a exprimat-o, se pare, pentru prima oară Holger Pedersen, acum aproape 40 ani, în legătură cu dispariţia infinitivului din limbile balcanice. Cam tot atunci Gustav Meyer susţinea păreri asemănătoare, iar Sandfeld a încercat puţin mai tîrziu să explice în acelaşi chip şi alte coincidenţe ale acestor limbi. In cartea de faţă, după ce citează pe G. Weigand, *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig 1924, care se apropie foarte mult de Miklosich (adică: substrat comun traco-albanez), autorul nostru spune: „l'influence du grec est dans la plupart des cas l'explication la plus naturelle, parfois même la seule possible" (pag. 163).

Deşi în sprijinul acestei concepţii s'ar putea uneori invoca dialectele italieneşti de sud [1]), care prezintă multe potriviri cu limba noastră [2]) şi, deci, într'o anumită măsură cu cele balcanice, nu cred că influenţa grecească poate explica totul. Ca totdeauna în asemenea cazuri, se recomandă să nu fim excluzivişti, fiindcă adevărul se găseşte foarte rar, poate niciodată, în atitudinile extreme. Trebue recunoscut, dealtmintrelea, că Sandfeld nu se arată fanatic în apărarea punctului său de vedere. Chiar amănuntul, pomenit deja, că discuţia teoretică ocupă prea puţin loc, vorbeşte, mi se pare, în acest sens. Autorul a preferat să aducă şi să discute cît mai multe fapte, ştiind că însemnătatea lor întrece pe aceea a teoriilor, cu deosebire într'o împrejurare ca aceasta.

Incă o obiecţie de ordin principial. Numeroase cercetări lingvistice au dovedit, mai cu samă în vremea din urmă, că limbi adesea foarte îndepărtate supt raportul istoric şi geografic prezintă fenomene asemănătoare sau chiar identice, care nu se pot, deci, explica nici prin origine comună, nici prin influenţe dela una la alta, ci s'au născut spontan şi independent în fiecare, graţie faptului că psihicul omenesc nu diferă prea mult dealungul timpului şi al spaţiului. Sandfeld nu ţine samă de acest adevăr incontestabil şi recurge sistematic la criteriul fixat odată pentru totdeauna.

1) A se vedea mai ales G. Rohlfs, *Griechen und Romanen in Unteritalien*, Genève 1924 şi numeroasele discuţii stîrnite de această carte (învăţaţii italieni nu vor în ruptul capului să admită ideia lui Rohlfs, pe care, dealtfel, au acceptat-o toţi cellalţi specialişti, că elementul grecesc păstrat fragmentar pînă astăzi în sudul Italiei provine direct din coloniile vechi greceşti depe vremuri). Bibliografia completă a chestiei o dă acum acelaşi autor în prelucrarea italienească a operei sale (*Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Halle-Roma 1933).

2) Cf. studiul meu *Dialectele italiene de sud şi limba romînă* în *Arhiva* XXX (1923) şi urm.

Observaţii de amănunt. Pag. 5: pentru motivul Lenorei cf. D. Caracostea, *Lenore. O problemă de literatură comparată şi folklor*, Bucureşti 1929; Amandov, citat în nota 4, este o greşală de tipar, care se repetă la indice, pentru Arnaudov (v. acest *Buletin*, pag. 72, n. 4).—Pag. 7: dacorom. *a rămînea fără gură* 'a tăcea' este falş (vina o poartă P. Papahagi, *XIV. Jahresbericht*, pag. 147, nr. 265); numeroase coincidenţe balcanice de natură stilistică, din acelea înregistrate de Papahagi, *loc. cit.*, există şi în Italia meridională (v. *Arhiva* XXXI [1924], pag. 207 urm. şi continuarea din volumele celelalte).—Pag. 13: dacorom. *împărat* şi *îndrept* n'au *m*, *n* „silabici".—Pag. 17: mai multe lucruri decît Scheludko spune, pe bază de inscripţii cu privire la raportul de forţă dintre limba latină şi cea greacă în Peninsula Balcanică, Philippide în *Originea Romînilor* I, pag. 10 urm.—Pag. 18: rom. *zugrav* este accentuat pe prima silabă (cel puţin în limba comună dacoromînească).—Pag. 40: şi în dacoromînă se zice *un pod sănătos*, adică 'solid'; cît despre *frumos rău*, nu văd prin ce seamănă aşa de bine cu grec. κακὸς ϕαγᾶς 'grand mangeur' (construcţia romînească se datoreşte afectului, cum probează faptul că se întîlneşte şi aiurea, cf. *Arhiva* XXX [1923], pag. 401, precum şi răspîndirea ei numai în vorbirea orăşenească, ceeace înseamnă că este de origine recentă); pentru modificarea semantică 'negru' ➙ 'nenorocit', v. *Arhiva* XXXIII (1926), pag. 184 urm., unde citez din graiuri italieneşti meridionale, ca şi din alte limbi, printre ele latina, exemple similare, care probează că avem a face cu un fenomen lingvistic oarecum general, adică independent în fiecare idiom aparte.—Pag. 41: şi în Dacia *a cădea* (mai des *a pica*) *dela drum* 'a sosi'.—Pag. 42: 'copil de suflet' se spune şi în siciliana (v. *Arhiva* XXXI [1924], pag. 210).—Pag. 45: *Mihalache* în loc de *Mich-*.—Pag. 59: sîrbo-croat. *piškot* există la fel în dacoromînă.—Pag. 60: *gazetă* 'journal' nu-i deloc învechit, cel mult ceva mai rar întrebuinţat decît sinonimele lui.—Pag. 72: întrebuinţarea participiului (pasiv!) trecut cu sens activ (tipul *avut* 'cel care are, bogat') nu cred că trebue socotită ca o influenţă albaneză în romîneşte, fiindcă fenomenul este mult mai răspîndit la noi (deja lat. *bibitus* a dat *boat*, ca şi *intellectus* < *înţelept*, apoi actualul *băut* = *bleat*, după aceea *mîncat*, *simţit*, *înţepat* ş. a.).—Pag. 73: chestia raporturilor lingvistice albano-romîne o tratează acum în detaliu A. Philippide, *Originea Romînilor* II, pag. 571 urm.—Pag. 80: cele două variante, în *-ie* şi *-iune*, ale substantivelor de felul lui *acţiune* au înţeles întrucîtva deosebit, cînd se păstrează amîndouă (depildă *comisie* 'autoritate poliţienească' şi *comisiune* 'grup de oameni însărcinaţi să studieze, să examineze, etc.'); se observă însă că limba are tendinţa de a evita formele în *-iune*, care fac impresia că sînt căutate şi savante (cf. *poliţiune*, în loc de *poliţie*, la Caragiale, cu intenţii umoristice); *acţie* 'action', înregistrat de Sandfeld, ştiu că-i curent la Iaşi în limbajul bancherilor şi însemnează numai 'fracţiune de

capital, socotită drept unitate de măsură, la societăţile anonime' (evident sapt influenţa germ. *Aktie* idem).—Pag. 81: dificultatea mare la derivarea rom. *sută* din v. bulg. *sŭto* este reflectarea lui ŭ prin *u* (nu prefacerea lui *-o* în *ă*, despre care se vorbeşte mult în n. 3); poate că ar trebui să se ia în consideraţie poziţia neaccentuată în frază a acestui cuvînt, pentru a se explica neregularitatea fonetică în discuţie.—Pag. 84, nota: revista *Arhiva* (Iaşi) poartă titlul pe care l-am citat aici (fără vreun adaos indicînd localitatea unde apare).—Pag. 86, r. 7 de jos: *albeaţă* (nu *albeală*).—Pag. 92: *loc* 'pămînt' există şi la Dacoromîni (în vorbirea plugarilor din sudul Moldovei acest înţeles este curent), apoi, între alţii, la Italienii meridionali (v. exemplele citate de mine în *Arhiva* XXXIII [1926], pag. 179-180).—Pag. 98: strămoşii Bulgarilor au trecut Dunărea pela sfîrşitul sec. VII (a. 679), nu al VIII.—Pag. 105: Th. Capidan combate în *Aromînii*, pag. 542 şi în *Dacoromania* VII, pag. 323 părerea că preferinţa dialectului aromîn pentru perfectul simplu s'ar datora unei influenţe greceşti.—Pag. 110: şi în dacoromînă se spune *le dădu cîte un palat de fată* (adică 'fiecărei fete').—Pag. 113: *ceva mîncare* ar putea fi, la origine, *ceva de mîncare*, cum se şi zice încă astăzi, cu acelaşi înţeles (ori, poate, mai degrabă *ceva, mîncare*, adică, după ce individul vorbitor s'a exprimat vag, *vreau ceva*, a simţit nevoia să precizeze, adăugînd subst. *mîncare*).—Pag. 114: în vorbirea populară dacoromînească se aude şi *cel tîrziu* (= *cel mai tîrziu*). Afături de *cel puţin* (*cel mult* am impresia că aparţine limbii oamenilor cu oarecare cultură).—Pag. 120: pentru *cu cal cu tot* se găseşte în dialectul abruzzez o izolare asemănătoare (şi anume perfect identică cu cea din aromînă, albaneză şi bulgară; v. *Arhiva* XXXV [1928], pag. 19).—Pag. 127: dacorom. *lupoaie* se întîlneşte şi ca toponimic.—Pag. 130-131: construcţiile *am multe de făcut* şi *de înţeles*, *înţeleg* (nu *o înţeleg!*) trebuesc despărţite, fiindcă în prima *de* este final, în a doua relativ (sau de direcţiune: *de înţeles* = *în ce priveşte înţelegerea*); aceasta din urmă ne întîmpină şi în Abruzzi, unde rom. *de* îi corespunde *pe'* (= ital. *per*), aşadar întocmai ca în albaneză, iar pentru participiu apare infinitivul (v. *Arhiva* XXXV [1928], pag. 201-2). Rom. balc. *nu easte tră mîncare, l'i deadiră tru ştire* au paralele aproape perfecte în dacorom. *nu este da mîncare, le dădură de ştire*.—Pag. 132: întrebuinţarea exclusivă a auxiliarului *am* pentru formarea timpurilor compuse active se întîlneşte şi la Spanioli; ‚deaceea cred că avem a face cu o tendinţă lingvistică oarecum generală, ale cărei începuturi se pot observa şi aiurea (depildă în franţuzeşte şi, mai ales, în nemţeşte găsim verbe intransitive care, la timpurile trecute, se conjugă cu ambele auxiliare). *Una e s'o vrei şi alta s'o faci* nu-i o construcţie tocmai românească (în special din cauza lui *o*, care, în acest caz şi în altele similare, reprezintă pe frc. *le*, poate şi pe germ. *es*).—Pag. 133: faptul că rom. *lucru* e masculin, iar *o* (din *am făcut-o* ş. a.) feminin, nu trebue numai decît interpretat în sensul că romîna a fost influenţată de albaneză, al cărei *punë* e feminin; *o* poate sta foarte bine în locul subst. *treabă* (de origine slavă,

dar foarte vechiu în limba noastră) sau *faptă*.—Pag. 134: se zice *o lampă d(e)-a morarului*, nu ~ *d(e)-ale* ~.—Pag. 136: *am o poftă de ţigară, lucru mare* (nu *mare lucru*, care-i totdeauna exclamativ şi are altă însemnare): la fel *e frumoasă, minune mare* (nu *mare minune*, care se întrebuinţează exact la fel cu *mare lucru*).—Pag. 153, r. 7: *zbughind-o* (în loc de *zbugînd-o*).—Pag. 156: arom. *ună cît...* aminteşte bine de dacorom. *odată ce...*—Pag. 157: dispariţia perfectului simplu şi înlocuirea prin perfectul compus în istroromînă s'a putut produce independent de orice influenţă sîrbo-croată, dovadă dialectul moldovenesc şi atîtea alte idiome, unde a avut loc acelaşi fenomen (cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, pag. 149 urm.).—Pag. 158: *ceea lume* (nu *cea lume*).—Pag. 161: *frumuseţa lumii* nu poate fi = arom. *muşata loclui* (nu ~ *locului*, cum scrie autorul), din cauză că în exemplul dacoromînesc *frumuseţă* stă pentru *frumos* (substantivul e mai concret şi deaceea apare adesea în locul adjectivului corespunzător: în mintea omului stăpînit de afect calitatea de 'frumos' încetează de a mai fi un accesoriu, al unui obiect oarecare, şi devine ceva independent, cu existenţă aparte); cf. *minunea pămîntului, putoarea satului*, iar mai recent *o splendoare* ('un lucru splendid') şi, în gura multora, *de-o splendoare* (*am văzut o grădină de-o splendoare*). [1])—Pag. 173 urm.: infinitivul a fost înlocuit prin construcţii personale (propoziţii introduse printr'o conjuncţie) şi în Italia de sud (cf. *Arhiva* XXXV [1928], pag. 197 urm., unde dau şi bibliografia necesară); mi se pare cu atît mai curios că Sandfeld nu pomeneşte nimic de acest fapt, cu cît G. Rohlfs, lingvistul care a frămîntat mereu chestia în discuţie, admite influenţă grecească şi pentru graiurile italieneşti meridionale.—Pag. 180 urm.: aceeaşi observaţie cu privire la formarea viitorului cu *volo* + infinitivul (v. *Arhiva* citată, pag. 192 urm.; la cele spuse acolo adaug acum că această construcţie mai apare în unele dialecte franţuzeşti, depildă Grand' Combe (Doubs) şi partea de est a Franţei, apoi în nordul Italiei, pentru care cf. *Deutsche Literaturzeitung* LI [1930], col. 1596, 1984 şi 2229, numai că deastădată, fenomenul fiind răspîndit în limbi foarte variate, punctul de vedere al lui Sandfeld nu poate fi admis).—Pag. 187: în construcţia v. franc. *le fils le roi* substantivul al doilea stă la cazul regim şi face slujbă de genetiv (prinurmare nu-i urmaşul lat. *regis*, nici al lui *regi*).—Pag. 191, n. 2: *sărăcandemine*, citat dintr'o recensie a mea, este dacoromînesc, aşa că nu mai era necesară precizarea făcută la pag. 217, în lista adăugirilor; *de* este aici, ca şi în *nenorocitul de mine*, etc., ace-

1) La această din urmă construcţie s'a ajuns, probabil, pe altă cale: în loc de *grădină de-o splendoare neînchipuită* s'a zis numai ~ *de-o splendoare*, fiindcă înţelesul este acelaşi (poate chiar mai pregnant, întrucît lăsarea la o parte a adjectivului parcă ar vrea să spue că vorbitorul nu găseşte cuvinte spre a exprima gradul de splendoare). Elipsa se întîlneşte şi la substantive populare: *am mîncat nişte sarmale de-o bunătate, un bărbat de-o frumuseţă*, etc.

lași ca *de* din span. *pobre de mi* și franc. *ce fripon de valet* (adjectivul s'a transformat în substantiv, la fel cu *frumuseță* pentru *frumos*, amintit mai sus).—Pag. 192: repetarea pronumelui-obiect se întîlnește și în Italia sudică, atît la dativ, cît și la acuzativ (cf. *Arhiva* citată, pag. 187).—Pag. 193: exemplul dacorom. *celelalte le punea cu nepăsare...* nu-i clar și nici nu conține repetarea, supt formă de pronume-regim, a nominativului dela începutul propoziției.

Iorgu Iordan.

Stefan Binder, *Kind, Knabe, Mädchen im Dacorumänischen.* Ein Beitrag zur Onomasiologie. Teil I. Die nördlichen Dialekte. Abschnitt I. Kind. (Biblioteca Dacoromaniei, condusă de Sextil Pușcariu, No. 5), Cluj (Klausenburg) 1932, XII + 43 pagini în 8°.

Cu această lucrare autorul, probabil Sas din Ardeal, și-a luat doctoratul la Universitatea din Berlin. Dupăcum se vede și din titlu, avem a face numai cu un fragment dintr'un studiu mai mare, pe care Binder speră să-l publice cu vremea, întrucît îl avea aproape gata de tipar încă de acum doi ani. Este de dorit ca această speranță să se împlinească, și cît mai repede, nu numai pentrucă astfel vom putea dispune de un bogat material lexical, pe care autorul a dovedit că știe, în general, să-l utilizeze cu folos, ci și pentru alt motiv, de importanță principială deosebită. Onomasiologia, așa de mult cultivată în domeniul celorlalte limbi romanice [1], la noi a fost și este neglijată cu desăvîrșire. Și doar asemenea lucrări sînt relativ ușoare, deci recomandabile mai cu samă pentru începători, care, avînd planul de lucru fixat deja prin studiile predecesorilor ilustri (Tappolet, Zauner, Merlo, Jaberg), urmează să-și concentreze atenția și forțele numai pentru adunarea și prelucrarea materialului.

Alegerea noțiunilor 'copil' și înrudite trebue să i-o fi sugerat lui Binder cunoscuta operă a lui I. Pauli, *„Enfant", „garçon", „fille" dans les langues romanes...*, Lund 1919. Oricum, subiectul este foarte interesant și atrăgător, în primul rînd fiindcă la nașterea expresiilor menite să numească aceste noțiuni intervine într'o mare măsură afectul. Autorul nostru a luat în considerație după cuviință acest element, dar mai mult teoretic: explicațiile semantice sînt, cum voiu arăta mai jos, prea sumare, cîteodată chiar lipsesc cu totul. Deasemenea am constatat lacune în ce privește materialul, și doar eu m'am mărginit la o simplă lectură mai mult sau mai puțin superficială a broșurii și la amintirile pe care mi le-a deșteptat cetirea ei. Pentru partea afectivă și, deci, semantică a lucrării ar fi fost necesar ca Binder să utilizeze opere literare culte, unde ar fi găsit nu atît cuvinte necunoscute, cît mai ales atmosfera, ambianța spirituală în care se pot ivi și dezvolta ele.

1) V. lista bogată (dar necomplectă) din cartea mea *Introducere în studiul limbilor romanice*, pag. 286 urm.

Iată cîteva observații, în ordinea paginației. Pag. 3: exemple ca *Mărioară, fătul mieu* ș. a. probează că *fătul mieu* a devenit o simplă formulă, fixă, gramaticalizată, ceeace, dacă ținem samă că *făt* a dispărut aproape complect din limba actuală, este mai mult decît firesc. — Pag. 8: *cocă* nu poate fi lat. *cocca* (plur. lui *coccum*), împotriva căruia se ridică dificultăți fonetice (lipsa diftongului *oa*) și mai ales semantice; cred că-i o reconstrucție din *cocon*, considerat ca un derivat tocmai dela acest *cocă*, prin sufixul augmentativ *-on* (deaceea *cocă* s'a zis și se zice propriu numai copiilor mici de tot). Cf. cele spuse de Binder la pag. 29-30, unde se dă și bibliografia chestiei.—Pag. 9: la *foiușteț*, pus în legătură cu *foaie*, trebuia dată motivarea semantică; eu m'aș gîndi la *fuioagă*, cuvînt de ocară la adresa copiilor neastîmpărați, pe care l-am explicat, în *Diftongarea lui e și o accentuați*, pag. 217, din *a se foi* 'a umbla de colo colo'. Alături de *sugar* apare mult mai des *sugaciu*; tendința limbii actuale este să întrebuințeze pe cel dintîiu pentru animale, pe celălalt pentru oameni. — Pag. 10: *broască* este un termin afectiv, ca și *mormoloc*, pe care Binder nu-l notează; cf. *Mormolocul*, roman de Profira Sadoveanu, unde, dacă nu mă înșel, titlul are tocmai înțelesul aici în discuție.—Pag. 11: tot afectului se datoresc expresiile *căscătură, codofăi* (pentru prima parte a acestui cuvînt cf. *nod*, înregistrat la pag. 12, care amintește de sensul dubletului *noadă*), *drăcușor* (și sinonimele *dimon, diavol*, despre care am vorbit în *Dacoromania* VII, pag. 140 urm.). Explicația propusă de Pușcariu pentru *germăt* (= *viermăt*) este ireproșabilă, cum dovedește *ciorman*, citat de Binder, pag. 39, dar mai ales comparația populară *ca viermii cei neadormiți* (adesea numai *viermi neadormiți*) la adresa copiilor zgomotoși, care nu lasă pe mama ruptă de oboseală să ațipească puțin.—Pag. 12: *pilug* este o metaforă, provocată de asemănarea capului tuns (al copiilor) cu măciuca (lustruită, din cauza desei utilizări) a obiectului cu care se pisează grîul ș. a. Să se compare lomb., prov. *tos* 'băiat', *toza* 'fată' < lat. *tonsus, -a* 'tuns' (W. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, nr. 8785).—Pag. 13, nota: explicația pentru *un puiu de om* trebue căutată aiurea, și anume în tendința, observată și la alte limbi, de a întrebuința, cu scopuri stilistice, adică pe bază de afect, un diminutiv cu înțeles de augmentativ; cf., depildă, *ziulică* 'zi mare, nesfîrșită, grea' în construcția populară *cîtu-i ziulica de mare*. Cînd spunem *puiu de om*, exprimăm siguranța că individul respectiv va ajunge în curînd o personalitate neobișnuită; adesea el a și ajuns, în momentul cînd vorbim despre el, o astfel de personalitate, și deaceea expresia aceasta poate fi aplicată și unui om deja format. Cf. *un puiu de ger* 'ger (foarte) mare', apoi *un puiu de bate* 'o bătaie zdravănă' (la Tecuciu).—Pag. 17: *borîtură* nu are la bază sensul 'erbrechen' al verbului *a bori*, ci pe acela, secundar, de 'éjaculer'.—Pag. 22: înainte de *odraslă* trebuia notat *odor*, care, chiar dacă se întrebuințează (mult mai rar însă și, deobiceiu, numai ca determinativ pelîngă alte cuvinte) și despre adulți, la origine și în mod obișnuit astăzi înseamnă 'co-

pil (drag, scump, nepreţuit ca o comoară)'; cf. *odorul mamei*, foarte curent în limbajul familiar al tuturor categoriilor sociale.—Pag. 24: *popenchiu* n'are nicio legătură cu *popă*; cred că-i format dela *pop* din izolarea *a sta pop* (şi ~ *popşor*) 'a se ţinea în sus, drept, pe picioare' (ca un pop de aceia pe care se sprijină casele ţărăneşti), foarte frecventă în gura mamelor şi a celor mai mari din familie, cînd vor să deprindă pe copii mici să meargă singuri. După *rod* ar fi de adăugat *tar*, curent în graiul moldovenesc de sud cu sensul de 'copil obraznic, rău, care dă de lucru părinţilor' şi care este, evident, acelaşi cu v. rom. *tar* 'Last, Bürde des Lasttiers' (Tiktin, *Rum.-deutsches W'b.*, pag. 1558, col. 1). Discuţie ar putea fi numai asupra punctului de plecare, şi anume dacă s'a pornit dela 'sarcina femeii gata să nască' ori dela 'greutatea copilului purtat în braţe, în cîrcă, etc.' (am impresia că mai des se spune, cu ciudă, *taru ista!* copiilor care vor să stea mereu în braţele părinţilor sau ale fraţilor mai mari).—Pag. 25: *durlă* aparţine, probabil, la familia subst. *durlige* (prin Moldova se aude *duligi*, masculin plural), cum presupune Binder, dar motivarea semantică „die Beine des ewig unruhigen Kindes" nu poate fi primită; trebue luat în consideraţie faptul că copiii (dela ţară şi, în bună parte, dela oraş) umblă mai mult în cămeşă, *cu duligii goi* (aşa se spune la Tecuciu şi despre copii şi despre oamenii mari cînd sînt cu picioarele, dela genunchi în jos, goale).—Pag. 32: pentru *danciu* să se compare acum *Dacoromania* VII, pag. 396 (Şt. Paşca) *Bulletin linguistique* II, pag. 147 (A. Graur).—Pag. 33: din *gangur* + *graur* a rezultat *grangur*, care deasemenea apare cu înţelesul de 'Zigeunerkind'. Profit de prilej pentru a arăta că *grangur* însemnează la Bucureşti (în vorbirea specială a biurourilor) 'funcţionnr (deobiceiu înalt) cu trecere, puternic şi, deci, dispus să abuzeze'. Şi cum acest cuvînt are şi sensul de 'cioară (fig.), Ţigan', alături de el se întrebuinţează, ca perfect sinonim, subst. *cloncan* (cu varianta mai rară *croncan*). Pentru această din urmă modificare semantică ne putem gîndi ori la faptul că ciorile, fiind mult mai mari decît alte păsări care rămîn la noi iarna (vrăbii, ciocîrlani, etc.), abuzează de forţa lor şi le ia acestora mîncarea, ori la obiceiul ciorilor (şi al altor păsări din familii înrudite) de a fura (cf. acest *Buletin*, pag. 133).—Pag. 34: *căţel* 'copil din flori' este sigur o întrebuinţare metaforică (cu nuanţă peiorativă) a subst. *căţel*, avînd la bază constatarea că, la fel cu animalele, copiii naturali nu-şi cunosc taţii (cîteodată nici mamele, care i-au părăsit de mici). Şi, dacă din numeroasele animale domestice a fost ales tocmai cinele, cred că s'a pornit dela reputaţia de luxurie a căţelei. Pentru *furcăiu* 'copil din flori' punctul de plecare trebue să fi fost ideia de 'crăcănat': copiii mici merg cu picioarele desfăcute şi îndoite în afară, întocmai ca dinţii furcii (e vorba de furca obişnuită la ţară, făcută din lemn şi avînd numai doi dinţi).—Pag. 39: pentru *lindinos* cf. germ. *Lausbub(e)*, *Lausejunge*, *Lausekerl*. — Pag. 40: *motroaşcă* 'copil mic şi gras' aminteşte de *boţ (cu ochi)* 'copil mic'. O variantă a lui *pimpilic* 'copil frumos' (la origine, desigur, 'copil mic, drăgălaş, delicat, gingaş', cum arată repetarea lui *i* în toate cele trei silabe ale cuvîntului) apare la C. Stere, *În preajma revoluţiei* supt forma *Pimperlic* şi cu aceeaşi nuanţă dezmierdătoare.

Iorgu Iordan.

Th. Capidan, *Aromînii. Dialectul aromîn, studiu lingvistic* (Academia Română, „Studii şi Cercetări", vol. XX), Bucureşti 1932, X + 576 pag. în 8°.

Lucrarea lui Th. Capidan cuprinde un rezumat complect al cunoştinţelor noastre despre Aromîni. Autorul ei şi-a dat silinţa „să scoată în evidenţă tot ce apare mai caracteristic pentru graiul Rominilor din sudul Peninsulei Balcanice, precum şi ceeace deosebeşte acest graiu de celelalte dialecte româneşti". (Pag. V.)

Utilizînd un bogat material „extras din textele scriitorilor aromîni din sec. XVIII şi din întreaga literatură populară aromînă publicată prin cărţi şi reviste româneşti, neinfluenţată de limba literară" (ibidem), Capidan dă mai întîiu o introducere istorică (pag. 1-45), unde atinge toate chestiunile care privesc: numele şi extensiunea Aromînilor în Peninsula Balcanică, patria lor primitivă în Balcani, numărul lor, rolul social şi cultural pe care l-au jucat în mijlocul celorlalte popoare balcanice, etc.

După această scurtă privire asupra Aromînilor urmează *Dialectul aromîn* (pag. 46-135), care alcătueşte prima parte a cărţii. Aici Capidan tratează despre întîele încercări de a se scrie aromîneşte (Th. Cavallioti, Daniil Moscopoleanul, Constantin Ucuta, Gheorghe Const. Roja şi Mihail G. Boiagi), analizează în mod critic studiile care s'au făcut asupra dialectului aromînesc şi termină cu informaţii amănunţite asupra literaturii dialectale aromîneşti.

În partea a doua a lucrării se ocupă de *Locul dialectului aromîn în limba română* (pag. 136-198), arătînd particularităţile specifice de natură fonologică, morfologică şi sintactică, elementele lexicale latineşti şi străine, influenţa aromînei asupra limbilor balcanice, deosebirile de graiu dela o regiune la alta.

Partea a treia a studiului, cea mai extinsă, care constitue propriu zis obiectul acestei opere, prezintă amănunţit fonologia (pag. 199-373), morfologia (373-512), derivaţiunea (512-525) şi sintaxa (525-555) dialectului aromîn. Însfîrşit un *Indice* (556-575) şi o pagină de îndreptări şi adăugiri.

Opera lui Th. Capidan inspiră cercetătorului nearomîn un profund respect. Concepută în atmosfera ştiinţifică a şcolii filologice dela Cluj, scrisă cu multă competenţă şi utilizînd un imens material documentar, ea este o piatră fundamentală în domeniul dialectologiei româneşti. Totuşi o oarecare grabă, provocată de faptul că autorul a fost silit să prezinte manuscrisul la terminul fixat de Academie, a făcut să se strecoare în această operă unele inexactităţi şi afirmaţiuni ce trebuesc precizate.

Mai întîiu *Introducerea* sufere din cauza lipsei unei hărţi. Dacă i-ar

fi anexat harta din *Rominii nomazi* (cf. *Dacoromania*, vol. VI). Capidan făcea discuţia mai clară şi mai uşor de urmărit. Aşa cetitorul se pierde în nume de opere, autori şi localităţi, fără a avea o imagine sigură şi fidelă a aşezării şi extensiunii Aromînilor în Peninsula Balcanică. La pg. 3, ocupîndu-se de numele dat Aromînilor de învăţaţii străini, Capidan obiectează că denumirea *Südrumäne* este nepotrivită, întrucît Aromînii locuesc în sudul şi nordul Peninsulei Balcanice. Cu toate acestea ea mi se pare destul de bună, dacă o punem alături de *Rominii din nord* (=Dacoromîni) şi de *Rominii din vest* (=Istroromîni). Lui G. Meyer nu trebue să i se aducă, deci, obiecţiunea că Aromînii locuesc în sudul şi nordul Peninsulei Balcanice, ci aceea că între aceşti Romîni trăesc şi Meglenoromînii, aşa de deosebiţi, în multe privinţi, de Aromîni, şi la care el nu s'a gîndit cînd a dat Aromînilor numirea de *Südrumäne*.

La pag. 32 Capidan crede că numărul Aromînilor din întreaga Peninsulă Balcanică variază între 300-350000 şi anume: „150000 în Grecia, 100000 în Jugoslavia, 40000 în Bulgaria şi 65000 în Albania", ceeace face mai mult chiar decît cifra maximă de 350000.

Începînd cu pag. 155 urm., Capidan supune unei discuţii amănunţite problema influenţei greceşti asupra lexicului nostru. Discuţia este însă cam greu de urmărit, fiindcă autorul se exprimă de multe ori neclar şi cu argumentări deslînate. Presupunînd că Dacoromînii, care au mai multe elemente vechi greceşti şi bizantine decît Aromînii, au trăit mai aproape de Greci, atît la început de tot, cît şi în epoca bizantină (acelaşi lucru spune, dealtfel, şi despre Albanezi, cînd combate părerea justă a lui Philippide, că aceştia s'ar fi coborît în teritoriile lor actuale din Panonia), Capidan comite o eroare care contrazice evident datele istorice. Strămoşii Dacoromînilor n'au trăit niciodată mai în vecinătatea Grecilor decît Aromînii: cînd s'a produs scisiunea în masa românească (sfîrşitul sec. VI şi începutul sec. VII), ei au apucat spre nord, adică spre ţinuturile lor de astăzi, deci s'au depărtat de Greci, pecînd Aromînii s'au îndreptat spre sud, adică s'au apropiat de Greci. Dealtfel însuşi Capidan admite (pg. 24): „că Aromînii nu sînt localnici, ci s'au coborît în locurile pe care le ocupă astăzi prin sec. VIII-IX, de prin ţinuturile dunărene". Cu alte cuvinte, începînd cu anii 700-800, Aromînii trăesc în apropierea şi chiar în mijlocul Grecilor. Criteriul geografic nu poate, deci, explica numărul mai mare de cuvinte vechi greceşti şi bizantine din limba Dacoromînilor, precum nu le poate explica nici pe acelea din limba Albanejilor. Numai criteriul strict cultural ne dă explicaţia. Dacoromînii au avut o viaţă culturală mai dezvoltată decît Aromînii şi deaceea au putut fi influenţaţi mai uşor de Bizantini. Este drept că la pg. 164, autorul, fără să revie asupra explicaţiilor de mai sus, caută să arate cauzele pentru care lipsesc la Aromîni atîtea cuvinte vechi greceşti şi bizantine existente în dialectul dacoromîn. Păcat că nu le-a enunţat dela început, înainte de a fi făcut aceste afirmaţii cam curioase.

La pag. 226, ocupîndu-se de originea lui *a* protetic, Capidan, admite părerea lui Tiktin, că ar fi apărut mai întîiu la cuvintele începătoare cu *r*, din pricina rostirii „mai tare" a acestui sunet, şi apoi prin analogie s'ar fi propagat şi la cuvintele care încep cu alte sunete. Să nu-şi aibă oare originea acest *a* protetic în sunetul implicit?

La pag. 273 aromînescul *căşare* e derivat din lat. *caseāria, -am*; acelaşi cuvînt e scos la pag. 513 din *casealis*.

La pag. 310 Capidan fixează epoca de despărţire a Aromînilor de Dacoromîni după sec. al VIII-lea şi chiar al IX-lea. Deoarece n'aduce niciun argument, rămînem la părerea lui Philippide, care e cea mai justă.

Însfîrşit graba de care am pomenit mai sus se manifestă şi în faptul că autorul repetă adesea păreri exprimate deja, fie în cuprinsul acestui volum, fie în studii anterioare. Deasemenea se observă unele lacune bibliografice, ca depildă Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromîn*, pe care n'a mai avut vreme să-l utilizeze, apoi lipsa unui indice de nume, etc.

Toate acestea însă nu scad întru nimic valoarea lucrării. Capidan a ridicat Aromînilor „în amintirea călătoriilor din Peninsula Balcanică" cel mai frumos monument; iar ştiinţii româneşti i-a dăruit o operă care pe bună dreptate a fost distinsă de Academia Română cu premiul statului „Eliade Rădulescu".

P. Cureanu.

Nicolae Drăganu, *Rominii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei* (Academia Română, „Studii şi cercetări", vol. XXI), Bucureşti 1933, 686 pagini în 8° şi o hartă.

Această operă întăreşte părerea, de mult timp formată, că istoria unui popor trebue să se sprijine în primul rînd pe filologie. Pentru epocile atît de tulburi, care caracterizează începuturile vieţii Romînilor, limba trebue considerată ca una din puţinele arhive, care închide în sînul ei istoria neamului nostru. Bazat pe studiul dialectelor româneşti, A. Philippide ajunsese la clădirea acelei opere monumentale, în care dezvălue, pînă în cele mai mici amănunte, toată istoria poporului romîn din epoca lui de formaţie.

A doua încercare ce calcă pe acelaşi drum este a lui N. Drăganu. Studiind toponimia şi onomastica, el trage concluzii cu privire la următoarele chestii: originea locală a Romînilor, timpul cînd au ajuns în actualele ţinuturi, căile pe care au venit şi răspîndirea lor de odinioară. Dar nu numai prin faptul că din limbă vrea să scoată concluzii asupra istoriei se apropie Drăganu de A. Philippide. Cum vom vedea atunci cînd vom expune rezultatele la care ajunge această operă, deşi mergînd pe căi deosebite, Drăganu confirmă teoria dezvoltată cu o profundă seriozitate şi competinţă de A. Philippide, apropiindu-se de aceasta uneori pînă în cele mai neînsemnate detalii.

In introducere autorul arată părerile la care s'au oprit în momentul de față cercetările istorice, mai ales cele ungurești, cu privire la Anonim, considerat ca „istoric pragmatic" și „geograf neîntrecut", cînd e vorba de Unguri, și „poet", „iscoditor de povești", cînd vorbește de Romîni, și în special de cei din Ardeal. *Pascua Romanorum*, care apare și în alte izvoare (primul vorbește de ea Odo de Deogilo în 1147), o consideră autorul identică cu păşunile Romînilor, iar *ac* din fraza Anonimului, care spune că Ungurii au găsit la venirea lor în Polonia „Sclavi, Bulgarii, Blachii ac pastores Romanorum", este particulă explicativă, nu copulativă (cum nici n'ar fi putut fi după *at*). Aşadar Blachii ac pastores Romanorum = Vlahi, păstori romîni (dealtminteri expresii de acestea duble se întîlnesc multe la Anonim). Asupra originii lor locale, Anonimul spune că au venit din Pannonia după moartea lui Atila. Nu putem şti dacă sînt localnici sau imigrați mai tîrziu din Sud. La venirea Ungurilor, ei sînt alungați din Pannonia (cf. și cele spuse de cronicarul rus Nestor din sec. XII).

Existența Romînilor în Pannonia este confirmată nu numai prin izvoare istorice, ci mai ales prin toponimie și onomastică (pentru acestea Drăganu ia ştiri din documentele latino-ungare aparținînd sec. IX-XIV, care indică locul și numele iobagilor aşezați în diferitele regiuni ale Ungariei), ceeace arată că nu toți au fugit dinaintea Ungurilor, după cum nu plecară nici în fața puhoiului hun și avar, deoarece aceste neamuri barbare aveau nevoe de autohtoni pentru cultivarea pămîntului și creşterea vitelor. Prezența Romînilor în Panonia este atestată prin numirile romînești din documente, în special în comitatele dimprejurul Balatonului (Somogy, Tolna, Fejér, Veszprém, Vas și Zala), mai cu samă în satele din posesiunile mînăstirilor Tihany (1055 „locus qui uocatur Petra"), Bakony (1086) și Pannonhalma. *Kracsun, Batrina, Romonya* (< *Rumîn*), *Zsemenye* (< *gemene*) și *Tunata* arată că Romînii din Pascua Romanorum nu rotacizau deloc, sau nu rotacizau toți. Pannonia este centrul de expansiune pentru numeroase cuvinte ungurești și slavone de origină romînească: ung. *mása* < rom. *moş*, slov., serb. *kocel'* < *căţel* (în sec. IX); apelative intrate ca nume proprii în regiunea de dincolo de Dunăre, apoi răspîndite mai departe: ung. *cser* < rom. *cer*, *szék* < rom. *sec* (în secolul XI); ung. *csut* < rom. *ciut*, *karácsony* < *crăciun*, *fot* < *făt*, *buzád* < *buzat*, *kopács* < *copaciu* (în sec. XIII), etc.

Din Pannonia, împinși de Huni, Avari și Unguri, sau atrași de păşunile din bălțile și munții de acolo, păstorii romîni trec în stînga Dunării spre Nord în Moravia și, mai ales, în Nitra, centrul ei. Dacă Anonimul nu pomenește nimic despre dînșii, cauza este că el se ocupă de pătura conducătoare, nu de popor. Toponimia îi arată încă din 1113 (diploma dată de Coloman mînăstirii din Zobor, în care întîlnim „villa *Staul*" < rom. *staul*). Nume romînești găsim și în celelalte comitate din jurul Nitrei, în comitatele Pozsony, Tĕkov, Hont, Trenčin și Turócz. Vlahii moravi au și azi în limba lor un număr de cuvinte romînești: *vakeša* < *oacheşă*, *kornuta*, *merinda*, *pastyr*, *redykat* 'a se muta', *klag* sau *glog*, *frombia*, *striga*, *kurastva*, *dzer*, *fujara* 'fluer', *kolyba*, *brynza*, *urda*, *strunga*, *vatra*, *putyra*. În secolul XVI ei s'au slavizat, iar numele *valah* a ajuns să însemneze 'păstor'. Acești Romîni păstori s'au întins dela Sud spre Nord: din Pannonia spre Nitra și de aici spre Vest și Est, spre Valašska Moraviei și spre Silezia, Galiția, Bereg, Ung și Maramureş. Avînd în limba lor elemente ungurești precum *gazda*, *hotar*, *salaş*, trebue să presupunem că au trecut în locurile unde îi întîlnim mai tîrziu, parte din Nitra (aceştia alcătuesc grupa cea mai veche, veniți în sec. XII și XIII), parte din alte regiuni subcarpatice (aşezați în Valahia moravă prin sec. XIV, XV și XVI), numai după ce au avut un contact mai îndelungat cu populația maghiară. Mai tîrziu a putut veni un al treilea val de Valahi prin-begiți din Carpații nord-estici. Mai întîlnim Romîni în Nógrád (1216), Zólyom, Árva (unde prezența Romînilor este atestată pînă în secolul XV-XVIII, avînd „ab antiquo libertates" și însărcinări militare) și Liptó (1252). Nu se ştie dacă Romînii din aceste ultime trei comitate (Zólyom, Árva și Liptó) au venit prin Nógrád din Pannonia, sau mai tîrziu din Est peste Zemplén, Sáros, Zips și Abaúj-Torna, Gömör. Toponimia îi arată mai noi decît pe cei din Nógrád, Nitra, Pannonia, și tot mai noi decît pe cei din Bihor, Szabolcs și Zemplén. În Nord-Estul Ungariei, mai întîiu sînt atestați în toponimie și onomastică Romînii din Munții Apuseni, Sălagiu, Cluj și Valea Someşului. De aici s'au întins, probabil, în Szabolcs și Zemplén, apoi în comitatele vecine depe coama Carpaților pînă în Galiția și pe Valea Tisei prin Sătmar pînă în Maramureş, și de aici iarăși în Galiția.

În Banat existența Romînilor este confirmată de Anonim, care spune că în armata lui Glad erau „Cumani, Bulgari și Blachi". Indicațiile date de toponimie apar cu mult mai tîrziu, din cauză că, fiind vorba de domenii regale, donațiile încep abia în secolul XIV. Apoi diecii, care scriau documentele, tindeau să maghiarizeze cît mai mult numirile. La 1247 sînt atestați cnezi romîni, și puțin după aceea „districtus volachales". Legătura dintre Romînii din Banat și acei din Moesia s'a făcut prin Bács (unde întîlnim numele topic *Chumafalwa* < rom. *ciumă)* și Bodrog *(mos* la 1291, *Fotha* la 1391). În Hunedoara, deși găsim o foarte veche și puternică organizație după jus valachicum, nu este atestată nicio numire topică, înaintea sec. XIV și din aceleași cauze. Cu toate că în țara lui Menumorout Anonimul nu pomenește nimic despre Romîni (căci pe el îl preocupau nobilii, nu poporul), aceştia desigur că au fost pe acolo, după cum au existat în regiunea învecinată „terra Ultrasylvana" și în Nitra. În comitatul Szabolcs sînt pe Tisa trei sate cu numele *Kenéz* la 1075 (arătînd existența organizației după jus valachicum), apoi în același an „piscina quae vocatur *Rotunda*". Mai întîlnim Romîni în Csongrád, Zemplén, Hajdú (1219 *Fata* în Regestrum de Várad), Gömör, Zips, Abaúj-Torna, Sáros.

Romînii din Bereg, Ugocsa și Maramureş apar din toponimie mai recent decît acei din Bihor și Zarand, chiar și decît acei din Zips și Zemplén. Cauza ar fi faptul că pînă în sec. XIV Maramureşul era domeniu regal. Chiar

dacă Romînii din Galiția, atestați în sec. XI și XII. n'au trecut toți prin Bereg, Ugocsa și Maramureș, trebue să admitem totuși că cei din Maramureș sînt destul de vechi, deoarece în sec. XIV erau atît de numeroși, încît au plecat mulți în Galiția și în Moldova, iar după aceste emigrări numărul lor părea neatins. În Bereg găsim pe Romîni cu voevozii lor încă din sec. XIV. În Maramureș primul voevod e atestat la 1299.

Din Beschizii estici (comit. Sáros, Zemplén și Ung) și cei vestici (Árva, Zips și Sáros), apoi din Carpații Maramureșului s'au întins mai departe Romînii și în Galiția; spre Apus pînă supt Cracovia, spre Nord pînă la mlaștinile Pripetului și spre Răsărit pînă în Podolia. Probabil Romîni erau și locuitorii care azi sînt Gorali, dintre Măgura Árvei, a Zipsului și depe valea Dunajeculuí. Ei erau, desigur, mai vechi decît cei din regiunea Sanului, a Nistrului de sus, a riurilor Stryj, Swica și Lomnica. Totuși la 1150 este pomenit teritoriul Bołochovo din Podolia, între Volhynia și Kiew, iar prin anii 1231-35 sînt atestați cnezii bolohoveni. Emigrările din Beschizi și Carpații Maramureșului spre Galiția se poate să fi început de prin sec. XI și XII. Astfel în sec. XI îi găsim atestați în inscripția cu «runе din Sjonhem (insula Gotland), unde se vorbește de Blakumenii din regiunea Vistulei, Nistrului și Mării Negre, care au ucis pe RōthfōS. Existența lor este confirmată prin mărturiile privitoare la Volohii care se amestecau în luptele cu Leșii și la țara Volosca din 1070 și 1147 (citate de Cantemir după Długosz), apoi prin știrea din Nicetas Choniates (1165), despre fuga lui Andronicos.

Cele mai multe emigrări se fac însă în sec. XV, pecînd Romînii erau în armatele regilor unguri, care stăpîneau Galiția. Toponomia îi arată existenți în Galiția încă dela 1153. Emigrările din Moldova sînt provocate de relațiile comerciale ale acestor două țări, de faptul că mulți boeri prigoniți se refugiară în Polonia, apoi de ipotecarea Pocuției către domnii moldoveni la 1388 și la 1411, cînd a fost chiar colonizată cu Romîni, pentru administrarea ei.

Pe valea Someșului întîlnim Romîni în Sătmar (1264) și Sălagiu (1212). În Ardeal Anonimul spune că Gelou stăpînea peste „Blasij et Sclaui". Toponimia îi confirmă în ținutul Clujului (1263), Solnocul interior (1200), pe Someș în sus (*Fata*, 1243). Romînii sînt atestați așa de tîrziu în Ardeal, pentrucă abia dela 1200 se fac aici feude, apoi la 1241, năvălind Tatarii, ard arhivele ardelenești.

De o comunitate romîno-slavă vorbesc numele topice *Vlaha*, *Vlahița* (Ardeal), *Vlașca*, *Vlăsia* (Muntenia), apoi numirile care nu se mai puteau ivi după venirea Ungurilor (*Tîrnăva* și *Bălgrad*) sau care în românește au un fonetism mai apropiat de originalele slave decît în ungurește (*Turda*—ung. *Torda*, *Cluj*—ung. *Kolosvár*, *Bîrsa*—ung. *Borsza*). Liturghia slavă, introdusă la toți Romînii, este încununarea acestei comunități romîno-slave, anterioară venirii Ungurilor. Ea nu se poate explica la Romînii ardeleni. Ungurii ocupă Ardealul cu 100 ani mai tîrziu decît Pannonia. Din această cauză, cuvintele

venite din Est sînt mai recente în ungurește, polonză și ruteană decît cele venite din Vest. Uneori este greu de stabilit punctul de plecare.

Bazat pe aceste fapte, autorul ajunge la următoarele concluzii.

Romînii au fost găsiți de Unguri în regiunile unde locuesc astăzi. În timpurile mai vechi, ei ocupau teritorii mult mai întinse, trăind în locuințe statornice și organizați militărește (cum probează numele topice *A'rma*, în Bars, lîngă Nitra, 1266; *Kurtány* în Nógrád; *Ordó*, în Veszprém, 1434. Situația lor privilegiată provenea tocmai din însărcinările militare pe care le aveau) și politic (trăiau organizați după jus valachicum, conduși de juzi și voevozi, cf. *kenes(s)e* sau *kenesa* în Veszprém, *kanizsa* în Zala, *Vojvod* și *knĕhyna* în Moravia, *kenez*, la 1421, în Timeș; pe cursul Tisei sînt trei *Knez*: *Vajda* și *kenez* la 1214 în Zemplén; *knahina*, *vajdovo* în Ung). I-a adus în aceste regiuni viața pastorală. A fost, așadar, nevoe de cel puțin 100-200 ani, pînă cînd din locuințe izolate să se formeze sate statornice (numite, la origine, prin numele posesorului + *-háza*, *-telek* sau *-falu*). Astfel unii din ei puteau fi în Carpații nordici chiar în sec. IX. Înainte de a avea așezări statornice în Galiția și Moravia (sec. XI), apoi în Crimeia, Romînii au trebuit să fie în număr mare prin Pannonia, Oltenia, Banat, Ardeal, Maramureș și Moldova, ceeace probează, dealtfel, și numele topice mai vechi în Pannonia decît în Moravia, mai vechi în Bihor decît în Zemplén, etc. Aceeași treptată înaintare datorită transhumanței o arată și cuvintele românești intrate în ungară, slavonă, cehoslovacă, ruteană și polonă, din Pannonia începînd cu sec. XI, iar din Est cu sec. XIII. Știm cît de greu pătrunde un cuvînt într'o limbă străină, mai ales dacă avem în vedere că elementele ungurești din românește apar abia prin sec. XIV în documentele slavo-române. Romînii au dat Ungurilor nume ca *Zelicze* alături de *Zala*, *Rebucza* alături de *Raba* (care arată trecerea lui *a* neac. în *á*).

Secolul al XIII-lea trebue considerat ca sfîrșitul emigrației sudice. Romînii s'au răspîndit din Moesia Inferior și Moesia Superior, centrul lor de formație, spre Nord, în două direcții: pedeoparte dinspre Pannonia Nord-Est, spre Moravia, Galiția, Maramureș și Moldova, și dinspre Banat și Oltenia către Munții Apuseni și Valea Tisei în sus; pedealta pe coama Carpaților spre Est, apoi spre Nord-Vest și spre cîmpia Ardealului. Expansiunea Romînilor n'a avut loc într'o singură direcție (nomadismul nu înaintează totdeauna în același sens), ci și în direcția opusă Sud-Est și Sud-Vest. Spre Sud-Est ajung pînă în Istria, pornind din Munții Apuseni.

Pannonia și Moravia nu aveau rotacism. Rotacismul din Istria, ca și cel din Dacia, nu este vechiu, general și pretutindeni autohton, ci importat. Drăganu crede că în Maramureș, ca și în Istria, rotacismul este adus din Munții Apuseni, punctul de iradiație al acestui fenomen. În Istria pătura rotacizantă este mai nouă decît cea nerotacizantă.

Chiar dacă parte din etimologiile propuse de autor sînt discutabile, pentrucă amestecă uneori lucrurile sigure cu cele probabile (cf. discuția în le-

gătură cu *Tat, Bun, Szék)* interesante în cel mai înalt grad sînt concluziile la care ajunge. Pe baza unui material extrem de bogat, care presupune o serioasă şi îndelungată muncă, Drăganu luminează una din problemele capitale ale filologiei romîne, aceea privitoare la originea poporului nostru.

Rezultatele la care ajunge prezintă o remarcabilă asemănare cu cele formulate în *Originea Romînilor*.

Vorbind de originea locală a Dacoromînilor, Drăganu îi consideră, ca şi A. Philippide, formaţi mai ales în Sudul Dunării. „De aici înainte [după ce Moesia Inferior a fost părăsită de Maximinus, p. Ch. 235-38, Dacia şi partea transdanubiană a Moesiei Superior de Gallienus, p. Chr. 268, iar Pannonia Inferior ocupată de Huni, p. Chr. 377] romînismul s'a dezvoltat numai în Peninsula Balcanică" (A. Philippide, *Originea Romînilor*, I, pag. 854). Timpul cînd începe emigraţia spre Nord, Drăganu nu-l precizează, toponimia nedîndu-i nici o indicaţie în acest sens, dar implicit, spunînd că erau Romîni în Moravia pe la mijlocul sec. IX, afirmă că mişcarea lor spre Nord începuse de timpuriu, căci, ca păstori, înaintarea lor era foarte înceată. Ca şi Philippide, consideră acest proces încheiat în sec. XIII. Schimbul complect al celor două teritorii dela un neam la altul a avut loc abia la începutul sec. XIII. „Începutul sec. XIII nu însemnează începutul emigraţiei Romînilor, cum credea Roesler, ci sfîrşitul ei. La începutul sec. XIV tot teritoriul ocupat actualmente de Romîni s'a umplut de dînşii". *(Originea Romînilor* II, pag. 407.) Chiar şi căile pe care au venit se apropie la aceşti doi filologi. Ambii îi socot emigraţi spre Nord în două grupuri. Am văzut mai sus părerea lui Drăganu. Philippide spune că prima ramură apucă un drum dela Vest spre Est, venind din actuala Serbie, prin ea, spre Banat. „O ramură s'a răspîndit tot mai departe treptat peste Banat, teritoriul transcarpatin (afară de Ţara Bîrsei şi Ţara Oltului, Sud-Estul Transilvaniei), Bucovina, Moldova, Basarabia. Altă ramură s'a răspîndit peste Muntenia, Ţara Bîrsei şi Ţara Oltului, Sud-Estul Transilvaniei". *(Originea Romînilor* II, pag. 405.) Deosebirea mai mare ar fi că, bazat pe documente latino-ungare, care conţin ştiri aşa de preţioase cu privire la istoria Romînilor, Drăganu constată că răspîndirea lor în trecut era mult mai mare decît cea de azi. Ei ocupau teritorii întinse, de unde au dispărut în momentul de faţă, atestaţi fiind numai prin puţinele cuvinte lăsate în limba popoarelor învecinate, sau prin toponomie. Şi tocmai în aceasta constă marele merit al lui Drăganu. Cunoscînd bine limba ungară, a studiat cu minuţiozitate toate cuvintele româneşti din documentele latino-ungare. Aceste documente au pentru Romîni o importanţă deosebită: sînt printre rarele mărturii privitoare la Romîni, înainte de întemeerea principatelor. Din toponimie şi onomastică, Drăganu scoate concluzii şi în privinţa vieţei sociale (organizaţiile după jus valachicum), a organizaţiei militare, apoi schiţează cîteva caractere ale limbii romîne din sec. XII-XIII (cf. pag. 285 urm., 618).

Adaog cîteva observaţii.

Pentru ar. *fălcare*, pe care Drăganu îl socoate provenit din *falcaria* (citînd părerea lui *Candrea-Densusianu*), cf. G. Pascu, *Dict. étym. macédoroumain* II, pag. 226, care vede în el pe v. germ. *folk* (> *fulcus* > *fulkaria* > *fîlcare*).

Etimologia propusă pentru cuvîntul *strungă* este gr. dial. στρογγ = στραγγ < idg. *strengō* (cf. şi lat. *stringo*). În favoarea etimologiei lui A. Philippide, *Originea Romînilor* I, pag. 442 urm. (< trac. **strunga*, care are acelaşi radical *stru-, sru-* „curgere, scurgere", ca şi n. top. *Strumon, Istrus*), vin sinonimele acestui cuvînt: *gîrliciu* < *gîrlă* şi ar. *arîstoacă* < sl. *tok-, tek-* „a curge" (cf. şi Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*", pag. 85).

La pag. 601-2, Drăganu adaogă „am zis că din Munţii Apuseni au putut ajunge Romînii pînă în Istria, căci toponimia se pare că dă dreptate lui Pič, O. Densusianu, I. Popovici, A. Philippide şi Al. Rosetti, după credinţa cărora istroromîna este grai dacoromîn, care a suferit în Istria, după despărţirea de Dacoromîni, întîmplată mult mai tîrziu decît a acesteia de aromînă, o serie de influenţe străine şi a evoluat independent...". Din acest fragment reiese că Drăganu consideră şi pe A. Philippide în grupa filologilor care susţin că Istroromînii sînt o ramură dacoromînească. Şi tocmai acest învăţat ajunsese, pe căi deosebite şi independent, la aceleaşi rezultate ca şi Puşcariu. Bazat pe studiul minuţios şi competent al dialectelor, Philippide afirmă că Istroromînii sînt o ramură aparte (alături de Daco- şi Macedoromîni) a poporului nostru. Chiar în primul volum întîlnim această părere. Pornind dela fapte istorice ca năvălirea Slavilor în Sudul Dunării şi, deci, golirea teritoriilor din Nord, stăpînirea bulgară din stînga Dunării în timpul primului imperiu bulgar, alianţa Romînilor cu Cumanii în timpul imperiului al II-lea bulgar, golirea teritoriilor din Nord după ce Cumanii au fost risipiţi de Mongoli şi după retragerea acestora, Philippide adaogă: „că Romînii trebue să fi început a se scurge depe teritoriile din dreapta pe acele din stînga ei încă dela începutul sec. VII şi că trebue să fi continuat această scurgere pînă pela întîia jumătate a sec. XIII inclusiv. Aceasta în ce priveşte pe Dacoromîni. În ce priveşte pe Macedoromîni şi pe Romînii din Istria, presupunerea că Dacoromînii ar fi început să emigreze în părţile de deastînga Dunării pela începutul sec. VII implică pe aceia că tot atunci, din cauza presiunii celei mari a Slavilor în Peninsula Balcanică, se va fi început şi despărţirea celor trei trunchiuri româneşti, unul de altul". *(Originea Romînilor* I, pag. 858). Apoi spune că raporturile dintre cele trei ramuri ale romînismului nu pot fi lămurite decît prin studiul comparativ al celor trei dialecte, ceeace şi face în volumul II din *Originea Romînilor*, unde, la început, găsim istoria fonetică a celor trei ramuri, studiindu-le comparativ pentru a trage concluzii asupra înrudirii lor (din punct de vedere geografic) şi a timpului cînd s'au despărţit. Iată concluziile la care ajunge Philippide. Istroromîna este mult mai unitară decît celelalte dialecte româneşti, ceeace probează că Istroromînii au venit în actualele lor teritorii

deodată şi au trăit nedespărţiţi (pag. 391 şi 395). Mai mult încă, acest filolog afirmă că dialectul istroromîn are mai multe caractere comune cu dialectul macedoromîn decît cu cel dacoromîn (cf. pag. 336 şi 397), punînd la un loc toate caracterele, şi mai importante şi pe cele de mai puţină importanţă. Într'adevăr, macedo- şi istroromîna, fiind ambele mai arhaice, au unele fenomene pe care dacoromîna le prezintă mai evoluate, deci deosebite, aşadar „mai mare legătură genetică (ramură) este între Macedoromîni şi Istroromîni decît între Dacoromîni şi Istroromîni" (pag. 397). Din faptul că acest dialect are numai patru fenomene progresiste, Philippide deduce că Istroromînii sînt veniţi de curînd în actualele lor teritorii şi că înainte trăiau mai apropiaţi de locul de obîrşie decît Macedoromînii. Însfîrşit la pag. 404-405: „Pînă în a doua jumătate a sec. VI p. Chr. poporul romîn a trăit în Peninsula Balcanică pe acel teritoriu pe care l-am delimitat la §§ 111, 173, 174, 234 No. 1, în cea mai mare conformitate etnică şi în cea mai strînsă legătură politică şi geografică. În a doua jumătate a sec. VI-lea s'au despărţit însă Dacoromînii împreună cu Istroromînii de o parte, de Macedonenii de altă parte, iar grupul format de Dacoromîni împreună cu Istroromîni, măcarcă rămas în mai strînsă legătură faţă de Macedoromîni, a căpătat el însuşi, tot în a doua jumătate a sec. VI, ori căpătase poate chiar mai dinainte, scisiuni, nu aşa de mari ca despărţitura faţă de Macedoromîni, dar în tot cazul scisiuni. Tulpina romînească a început să se desfacă în ramuri. Iar scisiunile au fost foarte probabil însoţite de deplasări. Masa romînească a început depe atunci, cel mai tîrziu din a doua jumătate a sec. VI, să se reverse în valuri. Depe atunci datează cea dintîiu mişcare a Macedoromînilor spre Sud, a Istoromînilor spre Vest şi a Dacoromînilor spre Nord". La aceleaşi concluzii ajunge Philippide, studiind formele şi lexicul dialectelor romîneşti (cf. pag. 333 urm.).

Istroromînii sînt urmaşii Romînilor Apuseni, care, din cauza invaziei slave, se despind de locul de origine, apucînd spre Vestul Peninsulei Balcanice. Ei ajung pe coastele dalmatine încă de prin sec. IX. Pornind tot din Apusul Peninsulei Balcanice (Bosnia, Serbia Veche şi Herţegovina), Romînii se aşează în Istria (sec. XV şi XVI).

Din cauză că Drăganu consideră dialectul istroromîn ca „un grai dacoromîn rotacizant", adoptînd părerea lui Al. Rosetti din *Grai şi Suflet* V, nu ne spune lămurit căreia din cele trei ramuri romîneşti aparţin Romînii care trăiau odinioară în Pannonia, Moravia şi Galiţia (cf. afirmaţia dela pag. 453: „Dat fiind acest fapt (cf. dr. *fată*, alături de ar. *feată*, megl. *fęță*, istr. *fęțę*), numele cătunului *Fata* depe Valea Someşului ne arată apoi că întemeetorii lui după toată probabilitatea n'au fost Romîni sud-dunăreni, cum ar dori susţinătorii teoriei lui Roesler, ci Romîni nordici (de origine apuseană) de felul celora din Nitra şi Ung, ori Dacoromîni de felul celor din Bihor şi Bodrog". Foarte probabil însă că erau Dacoromîni, dacă avem în vedere poziţia lor geografică, apoi limba (de n'ar fi decît cuvîntul *Fata*, pe care îl găsim la 1221 în Bihor, la 1219 în Nădudvar, în Regestrum de Várad, la 1217 şi 1271 în Nitra, la 1290 în Ung, la 1391 în Bodrog, aşadar în diferite regiuni, care prezintă fonetism dacoromînesc, precum şi alte numiri cu aceeaşi înfăţişare fonetică pe tot teritoriul Daciei, cît şi în celelalte regiuni). Aceasta o afirmă dealtfel implicit şi Drăganu, cînd spune că din grupa Romînilor din Pannonia se trag cei din Maramureş şi Moldova.

Nu avem niciun izvor istoric care să arate o emgirare în masă (trebue admis că Dacoromînii veniţi în Istria erau mai numeroşi decît locuitorii găsiţi acolo, pentru a le putea impune limba lor) din Munţii Apuseni spre Istria. Probabil rotacismul s'a dezvoltat independent în dacoromînă şi în istoromînă, fiind o tendinţă lingvistică generală (îl întîlnim pe teritoriul romanic în dialectele valdense şi savoice, apoi în albaneză, dialectul tosc), fără să avem nevoe de a-l considera ca un împrumut din Dacia. Dealtfel şi în dialectul dacoromîn se întîlneşte rotacismul, şi a existat odinioară în unele graiuri dezvoltate din ramura transcarpatină: Criş-Mureş, Nordul Transilvaniei, Maramureş, Bucovina), dialect pe care Philippide îl consideră ca avînd maximum de caractere comune cu istroromîna (cf. *Originea Romînilor* II, pag. 336).

Prin lumina aruncată asupra începuturilor vieţii romîneşti, opera lui Drăganu probează şi ea netemeinicia părerii celor care susţin neîntrerupta continuitate a Romînilor în Dacia. Lucrarea sa prezintă o deosebită importanţă pentru studiul originii Romînilor.

Lucia Pop.

Petru Caraman, *Obrzęd kolędowania u Słowian i u Rumunów. Studjum porównawcze* (= Datina colindatului la Slavi şi Romîni. Studiu comparativ). Cracovia 1933, VIII + 631 pagini în 8°. [1])

Această lucrare folklorică, tipărită de Academia Polonă de Ştiinţe din Cracovia, se ocupă cu studiul colindatului, datină care se bucură de atîta popularitate, în timpul sărbătorilor Crăciunului şi Anului Nou, la toate naţiunile Europei, precum şi în afară de graniţele acestui continent, pretutindeni peunde s'au statornicit colonişti europeni. Din numeroasele aspecte ale datinei, care toate sînt trecute în revistă, autorul desprinde colindatul din noaptea de Crăciun, fixîndu-şi cercetarea sa asupra lui. Totodată îşi limitează şi zona etnografică la teritoriul dintre Marea Egee şi Marea Baltică în direcţia Sud-Nord; iar în direcţia Vest-Est, dela Adriatica şi versantul răsăritean al Alpilor pînă spre Urali.

În raza investigaţiilor sale cade, deci, întregul Orient al Europei cu Grecii, Albanezii, Romînii, Bulgarii, Sîrbo-Croaţii, Slovenţii, Ceho-Moravii,

1) Recensie scrisă în urma invitaţiei pe care directorul acestei publicaţii a adresat-o autorului: fiind vorba de o operă valoroasă, scrisă într'o limbă inaccesibilă celor mai mulţi dintre noi, am crezut că fac un serviciu cetitorilor, rugînd pe D-l Caraman să-i informeze asupra conţinutului ei. (Iordan.)

Slovacii, Polonii, Ukrainenii, Bialoruşii, Ruşii, Litvanii, Letonii. Punctul central al studiului îl formează popoarele slave şi Romînii, deşi autorul se ocupă pe larg şi de aspectul neogrecesc al datinei. Datina colindatului, invadată cum e de profunde influenţe religioase, atît în apusul cît şi în răsăritul Europei, apare astăzi ca un apanagiu al popoarelor creştine, deşi la obîrşie n'are nicio legătură cu creştinismul. În Occident, influenţa bisericească a mers pînăla exterminarea elementelor vechi. În Răsărit însă, cu toate că înrîurirea religioasă apocrifă este deasemenea imensă, totuşi aici s'a ajuns mai mult la o armonizare a ceeace era specific datinei, cu ingredientele creştine. În afară de aceasta, în Europa orientală s'au putut păstra chiar forme străvechi nealterate. Deci, pentru cercetătorul care urmează firul evolutiv al dezvoltării colindatului, datina aşa cum o aflăm în Orient este mult mai preţioasă ca în Occident: e mai bogată, mai variată şi mai bine conservată.

Autorul, voind să pătrundă cu analiza la originile datinei, lasă intenţionat la o parte, în acest studiu, toate elementele religioase, deoarece le socoteşte drept stratificări tîrzii, rezultate mai ales din lupta dusă de biserică pentru nimicirea colindatului, cu producţii de-ale sale. El îşi îndreaptă toată atenţia asupra elementului profan, pe care îl consideră esenţial pentru studiul datinei, atît prin autenticitatea lui strict populară şi prin vechimea lui, cît şi prin aceea că într'însul continuă să trăiască pînă'n zilele noastre ceeace a avut mai caracteristic acest obiceiu decînd există. În Orient, datina umblatului cu colinda la Crăciun prezintă două aspecte profane cu totul distincte: colindatul flăcăilor şi cel al copiilor, care îl precedează pe primul. Afară de unele elemente comune, aceste două aspecte se deosebesc fundamental între ele, atît prin persoanele executoare ale datinei şi prin organizaţia lor,—cu mult mai complexă la colindatul flăcăilor—, cît şi prin colinde şi anumite rituri speciale. Colindatul copiilor este tipul general care se află în apusul caşi'n răsăritul Europei. Colindatul flăcăilor însă, cu totul necunoscut în Occident, e aspectul cel mai reprezentativ al tipului oriental. Este în floare la Bulgari, Romînii nord-dunăreni şi Ukraineni. Mai puţin cultivat e acest tip astăzi la Greci, Sîrbi, Ruşi... şi se află în complectă decadenţă la cea mai mare parte din Poloni, la Slovaci şi Moravi. În general vorbind, acest aspect al colindatului lipseşte la Slavii de rit occidental: la Croaţi, Slovenţi, Cehi, Sorabi, Poloni, Caşubi... Deaceea autorul stabileşte ca un fel de etalon al colindatului din Orient tipul pe care-l numeşte „bulgaro-romino-ukrainean", după popoarele ce l-au conservat mai bine şi-l cultivă azi cel mai mult. Pentru definirea acestui tip, el îl descrie, folosindu-se de materialuri cercetate direct la izvor, pe care le expune în chip comparativ. Se ocupă de toate momentele importante ale datinei, oprindu-se cu deosebire asupra colindelor. Dupăce, prin numeroase exemplificări şi juxtapuneri, documentează identitatea acestui tip la Slavi, Romîni şi Neogreci,—atît din punctul de vedere al modului cum se desfăşoară datina, al persoanelor ce o săvîrşesc, cît şi al motivelor folklorice din colinde, al schemelor formale, etc.—, autorul trece la clasificarea colindelor care aparţin acestui tip, urmînd de aproape aici împărţirea făcută chiar de popor. Relativ la acest tip, autorul e de părere că în trecut el a existat la toţi Slavii fără excepţie. Hipoteza sa se verifică perfect pentru Poloni şi Moravi, la care, alături de tipul occidental predominant, ne sunt arătate foarte elocvente reminiscenţe de tipul oriental. Diferenţa capitală între colindatul flăcăilor şi al copiilor stă în aceea că ultimul e alcătuit excluziv din urări directe, în timp ce primul prezintă urarea ca realizată. Colinda copiilor urează gazdelor, de ex., bogăţie, fericire, sănătate... Colinda flăcăilor le cîntă că deja sunt foarte bogaţi, fericiţi, etc., slujindu-se pentru acest scop de diferite tablouri şi scene, în care sînt încadrate persoanele colindate, sau de anumite povestiri al căror element epic este adesea tot aşa de dezvoltat caşi în baladele populare. În colindele acestui tip aflăm deasemenea urările directe, însă aici ele sînt reduse la cîteva formule stereotipe exprimate la sfîrşitul cîntecului. În acele formule şi în colindatul cel atît de simplu al copiilor vede autorul aspectul care continuă tipul roman al datinei. În tipul cu mult mai complicat al colindatului flăcăilor, vede el un rezultat al evoluţiei pe care datina numai în răsăritul Europii a suferit-o. Ca centru de expansiune al datinei ne este arătată Italia, deunde, cu creşterea împărăţiei romane, ea a fost dusă pretutindeni, atît în apus cît şi în răsărit. Autorul caută a dovedi că în Orient datina, — întîlnindu-se cu ceremonialuri în uz la sărbătorile dionisiace—, a devenit mai populară chiar decît în ţara de origine.

Apoi, bazîndu-se pe argumente folklorice, filologice şi istorice, schiţează căile ei de răspîndire în Orient. Cei dintîi balcanici care au primit-o dela Romani au fost Grecii. Totuşi Romînii n'au primit obiceiul colindatului dela dînşii, ci ei s'au născut ca popor cultivînd această datină. Elementele romane sau romanizate, care au contribuit la formarea Romînilor, adusese, firește, cu ei şi obiceiul de a colinda. Nici Slavii n'au primit colindatul dela Greci. Examinarea atentă a caracterelor fonetice pe care le prezintă la Greci şi Slavi numele datinei şi întreaga terminologie derivată dela el ne arată că e imposibil să se fi întîmplat aceasta: ci Slavii, care la început au avut datina în forme romane, datoresc acest împrumut, caşi alte împrumuturi folklorice, vechilor Romîni, pe cari i-au întîlnit în Peninsula Balcanică şi, desigur, şi la nord de Dunăre. La Slavi însă datina n'a rămas în forma supt care le fusese transmisă de vechii Romîni, ci a suferit mari transformări prin suprapunerea peste o altă datină veche slavă şi prin puternice influenţe venite din alte domenii folklorice. Supt aspectul acesta

nou, datina trece iarăşi la Romîni şi la Greci, şi se continuă aşa pînă'n vremea noastră. Odată stabilit centrul de expansiune şi căile de răspîndire, autorul caută să pătrundă tainele genezei datinei. El respinge legenda, pusă în circulaţie de cei ce au studiat pîn'acum colindatul, cum că această datină ar avea origini mitologice. Cei care văd în datina colindatului numai elemente culturale se află a priori pe un drum greşit; înseamnă că n'au înţeles adevărata ei semnificaţie. Aceştia continuă, uneori fără să ştie, o veche atitudine a bisericii, care, prin factorii ei, nu vedea în datina colindatului decît manifestări religioase păgîneşti, iar în colinde, imnuri închinate unor divinităţi păgîne. In realitate, elementele culturale sînt foarte puţine. Autorul le evidenţiază şi pe acestea. Ele decurg mai ales din împrejurarea că datina avea loc la nişte mari sărbători ca Saturnalia şi Calendele lui Ianuarie. Dar aceste elemente nu constituesc partea esenţială. Centrul de gravitate al datinei îl formează preocupările magice pure. Elementele magice care stau la baza colindatului fac parte din două categorii principale:

1. Unele sînt reprezentantele cele mai caracteristice ale magiei cuvîntului.

2. Altele sînt manifestări de tipul magico-homeopatic.

Primele îşi află expresia cea mai puternică în urări, al căror moment de exuberantă înflorire se plasează cu deosebire la începutul anului (la Romani, Calendele lui Mart întîiu, apoi Calendele lui Ianuarie).

Autorul porneşte cu analiza dela afectul dorinţii, care stă la temelia oricărei urări. Dorinţile traduse în expresie dau naştere urărilor. El scoate în relief importantul rol psiho-social al urărilor, începînd dela colectivităţile cele mai primitive pînăla cele mai civilizate. Arată cu acest prilej că cea mai mare parte din formulele uzuale de politeţă — la toate popoarele — nu sînt altceva, la origine, decît urări izolate în expresii stereotipe. Forţa uriaşă a urărilor stă în sugestie, care în popor este simţită şi interpretată în chip magic.

In aceste manifestări universale ale sufletului omenesc îşi află sursa şi cîntecele datinei noastre: colindele. Numai că ele reprezintă o evoluţie mult mai înaintată faţă de obişnuitele urări şi o concentrare a acestora cu prilejul unor momente solemne, cînd elementul magic poate avea maximum de efect.

Elementele de tipul magico-homeopatic din datina colindatului îşi au originea în anumite rituri şi practici gospodăreşti, săvîrşite de şeful familiei sau de alţi membri pentru fericirea şi belşugul casei şi al gospodăriei. Astfel de rituri îmbinate cu cîntece alcătuesc în esenţă colindatul. Autorul arată cum asemenea motive magice au atras cu timpul şi altele, ceeace a făcut ca acest element să se întărească în Orientul Europei, unde magia atingea culminaţii pe care nu le cunoştea

Occidentul. Diferite datini răsăritene, dintre care unele slave, vin să influenţeze colindatul şi chiar intră în contaminaţie cu el. Intre acestea, un loc important îl ocupă datina de an-nou a primului oaspete („Polaznik"). Producţiile populare ale magiei secrete —vrăjile şi descîntecele — vin deasemenea să întărească puternic. Autorul relevează nu numai faptul că toate colindele tipului „romîno-bulgaro-ukrainean" se încadrează perfect în tipul magic al descîntecelor, pe care, ca mai vechi, le-au avut de model, dar probează cu exemple că unele colinde sînt identice cu descîntecele, avînd ca fond aceleaşi motive folklorice, aceasta nu numai la Romîni, ci şi la alte popoare din Orientul Europei. Apoi autorul arată că şi unele manifestări plastice ale magiei au avut un puternic răsunet asupra colindatului; aşa este scrisul magic al colacilor Crăciunului, foarte bine păstrat pînă astăzi în Balcani la Bulgari şi Sîrbo-Croaţi, mult mai puţin însă la Romîni şi aiurea.

Atmosfera magică a datinei în chestiune este atît de decizivă, încît chiar elementele religioase,—nu numai acele puţine de provenienţă păgînă, dar şi un foarte mare număr din cele creştine—, sînt exploatate în sens magic.

O altă problemă care-l preocupă pe autor este şi aceea a naşterii colindelor-dedicaţii. El susţine că, la origine, colindul se referea la succesul întregii familii şi era închinat gospodarului în calitatea lui de şef. Cu timpul însă, supt influenţa unor datine de primăvară, care au de obiect iubirea şi căsătoria şi în care eroii principali erau fata şi flăcăul, s'au născut şi colinde cu astfel de motive. Aşa au apărut colindele închinate fetelor şi flăcăilor. De aici înainte, specializarea colindelor după persoane şi împrejurări ia o dezvoltare din ce în ce mai mare, ajungînd să oglindească fidel realităţile sociale de fapt ale clasei rustice la anumite popoare, cum e, de ex., la Bulgari, Romîni, Greci, Ukraineni. Autorul urmăreşte evoluţia genetică a datinei pînăla această importantă etapă, care, odată atinsă, s'a ajuns la formele colindatului de tipul oriental, aşa cum îl cunoaştem astăzi. Evoluţia datinei însă nu este definitiv terminată cu aceasta. Autorul intenţionează ca, în lucrarea ce o va da în romîneşte, în rame mai cuprinzătoare, să ducă mai departe studiul genezei. Un loc de frunte îl vor ocupa, în continuare, aspectele religioase apocrife, pe care creştinismul le-a impregnat datinei şi în special colindelor.

Din această lucrare răsare clar un fapt foarte important: cîntecele ce însoţesc datina, cunoscute supt numele de colinde, au încetat de mult de a mai fi ceeace au fost la obîrşie,—nişte simple formule magice care urmăreau excluziv anumite scopuri practice—, şi au devenit cu vremea adevărată poezie, după cum, în acelaşi timp, din recitativul cel primitiv, au devenit cea mai frumoasă produc-

ţie muzicală corală a poporului, la Romîni şi la Slavi. Aflăm între colinde, ceeace foarte puţini ştiu, exemplare pe care le putem considera printre cele mai estetice incarnaţiuni poetico-muzicale ale geniului popular. Nu este acesta un fenomen unic în istoria creaţiunilor de artă. Colindele însă ne oferă în această privinţă un exemplu clasic pentru procesul de transformare pe care l-a urmat cîntecul popular în drumul lungii sale evoluţii, dela manifestarea magică în forme ritmate pînăla expresia artistică pură.

P. Caraman.

CRONICĂ.

Lazăr Şăineanu (1859-1934). Ştiinţa filologică, romînă şi străină, a suferit o mare pierdere prin moartea fostului nostru compatriot. Institutul de Filologie Romînă şi-a făcut datoria faţă de memoria acestui celebru savant: în ziua de 20 Maiu a. c. a ţinut o şedinţă specială pentru prezentarea personalităţii şi operei ştiinţifice, iar comunicarea cetită atunci de directorul Institutului a fost publicată în revista *Viaţa Românească*, Iunie 1934. Reproducem încheerea: „Aceasta a fost, pe scurt, activitatea ştiinţifică a compatriotului nostru. Nu-i greu de văzut importanţa ei cu adevărat neobişnuită, atît pentru filologia romînă, cît şi pentru cea romanică. Dacă lucrările anterioare anului 1900 se disting mai cu samă prin erudiţie, celelalte trebuesc apreciate, în primul rînd, pentru ideile personale pe care le conţin. Graţie acestora din urmă Şăineanu a contribuit în mare măsură la reînnoirea studiilor de specialitate şi, indirect, la progresul lingvisticii generale. Atitudinea lui originală şi independentă faţă de problemele în discuţie i-a atras, este drept, numeroase critici, dar i-a putut da satisfacţia rară că multe din afirmaţiile sale, combătute adesea cu înverşunare, au fost încet încet acceptate chiar de către adversari. Cu atît mai adîncă trebue să ne fie părerea de rău că un astfel de învăţat n'a putut rămînea printre noi, pentruca în galeria oamenilor iluştri ai ştiinţii europene să figureze un Romîn mai mult".

Adăugăm acum că volumul postum, care va ieşi în „Biblioteca dell'Archivum Romanicum", poartă titlul *Recherches étymologiques*.

Institutul de Filologie Romînă „Alexandru Philippide". După moartea fostului profesor de Filologie Romînă dela Universitatea din Iaşi, s'a hotărît ca Institutul, creat din iniţiativa lui, să-i poarte numele. Acest lucru s'a trecut şi în statutele Institutului, alcătuite în 1933 şi aprobate de consiliul Facultăţii de Filozofie şi Litere. Un exemplar din aceste statute a fost înaintat Ministerului Instrucţiunii Publice, împreună cu o cerere de ajutor, care a rămas însă fără rezultat.

Începînd cu anul şcolar 1932-1933, s'au ţinut şedinţe, din două în două

săptămîni, la sediul Seminariilor Facultăţii mai întîiu şi la sediul Institutului (într'o sală din noul local, amenajată special pentru acest scop) după aceea. Majoritatea studiilor şi recensiilor publicate în volumul de faţă au fost cetite şi discutate la şedinţele acestea.

Din 1932 Institutul nu mai primeşte nicio subvenţie dela Ministerul Instrucţiunii Publice sau de aiurea. Dacă totuşi a fost posibilă apariţia acestui prim volum, asta se datoreşte faptului că fostul director al Institutului a pus la dispoziţia succesorului său suma de 30.758 lei, care, după ce a servit, în 1932, la acoperirea unei părţi din cheltuelile necesare imprimării cărţii *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice*, Iaşi 1932, a fost restituită de autorul acesteia şi întrebuinţată pentru publicarea prezentului volum. Deasemenea s'au primit 3074 lei dela Rectorat (din puţinele fonduri care pot fi utilizate în acest scop).

Redacţia.

ADĂUGIRI ŞI INDREPTĂRI.

Pag. 78, nota 8: să se cetească Mihai < Μιχάλης.

Pag. 81, nota 1, ultimul aliniat: să se cetească ΕΜΜΑΝϗΗΛ în loc de ΕΜΜΑΝϗΑ.

Pag. 97, r. 3: să se cetească *neimar* în loc de *neamir*.

Pag. 102, r. 3 de jos: să se cetească Greek în loc de Greet.

*

Pag. 161, r. 1: să se şteargă 1 (din titlu); pag. 161, n. 2, r. 1: să se cetească -ár̥ι în loc de -αρι; pag. 164, r. 14: să se cetească *mănc-* în loc de *mănc-*; pag. 167, r. 16: să se cetească Suceava (astăzi Baia) în loc de Soroca.

La pag. 167-8 să se adauge următoarele.

Ulterior am aflat de cartea lui C. D. Vasiliu, *Movila Răbii (Hantepesi). Monografie istorico-arheologică*, Bucureşti 1933, unde se spune, între altele, ce crede poporul despre originea movilei. Ipoteza pe care o emisesem eu, anume că ar putea fi vorba în legendă de un personaj feminin, se adevereşte (cf. *op. cit.*, pag. 12). Autorul mai arată şi relatările unor străini de prin sec. XVII şi XVIII, care, venind prin Moldova, au auzit ceva şi despre această movilă. Informaţiile lor se potrivesc toate între ele şi seamănă cu ale lui Dimitrie Cantemir.

In ce priveşte etimologia, constat că şi Vasiliu s'a gîndit la rus *rabîn'a*. Este adevărat că, spre deosebire de dînsul, eu am admis şi posibilitatea unui împrumut rutenesc, ceeace deocamdată n'are importanţă. Dar Vasiliu nu crede de loc, sau mai de loc, în această etimologie, căci iată ce spune la pag. 20: „Lucrul pare simplu, dar nu şi sigur, căci, dacă te gîn-

deşti să legi înţelesul cuvîntului slav cu al... [celui romînesc], nu mai este tot aşa de simplu. Căci necunoscînd mediul natural—geografic şi istoric—al cuvîntului, ar însemna să trecem în domeniul imaginaţiei, la speculaţii imprudente şi riscate". Lucrurile nu stau însă tocmai aşa. Numele movilei poate veni foarte bine dela cuvîntul rus (mai precis, rutean), şi admiţînd că „movila Răbii" însemna la început „movila roabei", nu facem nicio afirmaţie imprudentă sau riscată. Dacă putem avea vreo îndoială asupra etimologiei, aceasta nu pentrucă ar fi insuficient explicată din punct de vedere lingvistic, ci pentrucă cineva ar mai putea da o etimologie, împotriva căreia să nu se ridice nicio obiecţie. Dar celelalte explicaţii propuse pînă acum nu îndeplinesc această condiţie.

Pentru etimologia lui Gh. Ghibănescu (cf. C. D. Vasiliu, *op. cit.*, pag. 14), trimet pe cetitor la critica judicioasă pe care i-o face acesta la pag. 14-20. Cît despre cealaltă etimologie la care se gîndeşte Vasiliu (căci el propune două explicaţii), şi adică arabul *rabia*, care ar fi însemnînd 'petite montagne, movilă', ea nu poate fi admisă şi pentru motivul arătat de Vasiliu (pag. 20), dar mai ales pentrucă avem acum atestată faza mai veche a numelui *Răbiia*, anume рѣбїа, într'un document dela Alexandru cel Bun, din anul 1415 (cf. C. D. Vasiliu, *op. cit.*, pag. 7 şi 13).

Pag. 187, r. 9: să se adauge XV + 120 pagini după 1930; pag. 187, r. 16: să se cetească ar trebui în loc de ar trebul; pag. 189, n. 1, r. 2: să se cetească dupăcum în loc de dnpăcum şi fizică în loc de psihică; pag. 189, n. 2, r. 4: să se cetească Sintezei în loc de sintezei; pag. 195, r. 15: să se cetească apar în loc de apare.

G. Ivănescu

Pag. 178 urm.: După S. Puşcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* (în *XXVI. Beiheft zur Zeitschrift der romanischen Philologie*, Halle a. S. 1910), pag. 63-64 *amar* (din *atît amar...*) ar putea fi alb. *mal* 'Fülle, Überfluss' (Iordan).

INDICE. [1]

a) MATERII.

accent: schimbarea poziţiei accentului din cauza afectului 117-118.
acuzativul cu infinitiv căzut în desuetudine în lat. 27, 28.
adjectivul: grade de comparaţie în latina tîrzie 23-25.
adverbul ca predicat în latina tîrzie 25.
afect 111, 118, 123, 124, 220.
afereză 76.
analogie 22, 30, 162, 164.
antroponim > toponim 75, 76 n. 1.
argot 8-9.
Aromîni v. Macedoromîni.
asimilaţie: *ct* > *tt* (în lat.) 21, *rs* > *ss* (în lat.) 22.
auditiv (elementul) 183.
cazuri: nom. refăcut din cazurile oblice 23.
Codex Parisinus Latinus 10233. 20.
compuse (cuvinte) în latina tîrzie 26.
conflict lingvistic între vorbitori aparţinînd la dialecte diferite 149 n. 1.
conjugare: treceri dela o ~ la alta în lat. tîrzie 23; auxiliarul *am* în formarea timpurilor compuse active 218; forme de conjunctiv în limba lui Creangă 107 urm.; forma mold. de infinitiv din limba lui Creangă 105 urm.; ~ de indicativ ~ 108; ~ de participiu ~ 109; viitorul cu *volo* + infinitivul 219; înlocuirea infinitivului 219; crearea de verbe din neologisme 177.
consonantism: c. latin 21: *-t-* > *-d-* 21; velarele lat. *c*, *g* + *e*, *i* > palatale 209; evoluţia explozivelor intervoc. neolatine 186; palatalizarea labialelor 5; ~ în istrorom. 58 n. 1; palatalizarea lui *d* + *e*, *i* în lat. 22; rotacism 34, 57; *h* > *c*, *g* 124; *cf* > *f* 156 n. 3; *-v-* > *h* 163.
contaminaţie 124, 155 n. 1.
contracţie 78, 79.
Creangă: limba lui ~ 103 urm.; v. conjugare.
cuvinte şi lucruri (metoda) 10.
declinare: evoluţii istorice în latineşte 23.
derivate imediat 165.
dialect 5.
diferenţiere 186.

1) Lucrat: a) de D. Găzdaru, b) şi c) de P. Ciureanu şi Gh. Ivaşcu.

disimilaţie 166.
estetism lingvistic 145.
etimologia 11.
etimologie populară 97, 111, 114, 116, 151 n., 153, 180.
etnografie: raporturi între ~ şi lingvistică 15.
eufemism 141.
expresiv (cuvinte ~ e) 152, 155 n. 2, 185.
fiziologia sunetelor 182.
folclor: balada pop. 64, 65; colindul 233 urm.; contaminaţie folclorică 95; legendă 64; raporturi între f. şi lingvistică 15; produse folclorice specifice anumitor medii sociale 66 urm. (prisăcarilor 66, plugarilor 67-68, păstorilor 68, haiducilor 68-69, zidarilor 63, 64, 69); superstiţii de tip primar, general 64.
fonetică 16, 182; experimentală 183; evolutivă 183; impresivă 184, 194 n. 2; statică şi evolutivă 191 urm., 194 n. 2; fonetică şi fonologie 186-187.
fonologie 182.
formule de politeţă 236.
franceză: caracterizarea limbii ~ 207 u.
genul: neutrul dispărut în lat. şi înlocuit prin masc. 22, fem. 22-23.
geografic: aspectele ~ e ale limbii 4.
haplologie 70-71.
hiat: evitarea lui 76, 78.
hiperurbanism 156, 167.
imitativ: cuvinte ~ e 125.
influenţa limbilor vorbite de popoarele înconjurătoare 13.
Istroromîni: numele etnice 33 urm.; prima atestare a numelui Cici 36, originea numelui Cici 38 urm.; Ciribiri 54 urm., originea onomatopeică a numelui ~ 59 urm.; palatalizare 58 n. 1.
iudeo-spaniolă 211 u.; cuvinte împrumutate de Romîni din ~ şi din limba romînă în ~ 212.
izolare 180; izolări 132, 134, 146.
legi fonetice 16, 183.
limbă comună 5, ~ vorbită, scrisă 6.
limbă intermediară între l. com. şi dialect 7-8.
limbă literară 6.
limbă scrisă propriu zisă 6.
limbaj special 9, limbajul copiilor 112 urm.
lingvistică: balcanică 14, 214 urm.; franceză 206 urm.; descriptivă 3, generală 16-18, 206 urm.; istorică 3; verticală 5.
Macedoromîni 223, porecle 41, porecla Ţinţari 57, Gogii creatori şi răspînditori ai baladei Meşterului Manole 64, 70 urm.
moldovean: graiul ~ nordic 4-5.
mutaţii articulatorii 184.
neogreacă: contracţii în ~ 78, 79.
neologism 7, 14.
nume propriu > nume comun 51 şi n. 2.
omonimie 30.
onomasiologie 220.
onomastică 11-12, 225 urm.
onomatopee 126, 147.
porecle 33; ~ etnice provenite dela particularităţi lingvistice 42-44, 56.
prepoziţii latine 25.
regresiune (falşă) v. hiperurbanism.

semantică: 'ard' > 'fac aluzie, ironizez' 115 n. 1; 'bătrîn, slab' > 'prost, incapabil' 136; 'doamnă' > 'prostituată' 143; 'negru' > 'nenorocit' 217; 'pasăre' > 'liber' 132; degradare semantică 138 urm.; derivare ~ 111, schimbări semantice latine 28-32.
silaba în legătură cu sonoritatea 196.
simbolismul fonetic 116, 153, 158 urm., 160.
sincopă 21.
sinonimie 30.
stilistică 10.
sufix: -ăr 161; dalmatin -ul 49; ital. -olo 50 şi n. 1; substituţie 165.
tabù 15.
tendinţă lingvistică generală 218.
topică românească 209 n. 1; rolul afectului în ~ 111.
toponimie 225 urm.
unitate lingvistică în opere medicale lat. din epoca tîrzie 29.
vocalism: articulaţia vocalei *a* 195-196; impresia acustică a vocalei *u* 148; corespondentele lat. ale sunetelor greceşti η, υ, οι 20-21; înlocuirea cantităţii prin calitate 209 urm.; ī > ĕ, ū > ŏ, amestecul dintre *e*, *i* neacc. în lat. 21; vocalism romînesc: oi > *o* 70-71, 71 n. 2, 73; *á* (precedat de *i* cons., sunet muiat şi urmat de *e*, *i*, sunet muiat) > *é* 162, 166; vocalism bulgar: oi > *o* 73; ~ neogr. ου > ω (*o*) 79 şi n. 3, 5.
vocativ: generalizarea formei de ~ 84 n. 2.

b) AUTORI.

A.

Aderca 169.
AGavriloaei 130, 132.
Agîrbiceanu 171.
Alecsandri 115, 156, 157, 179.
Amati 62.
Anglade 125.
Anthimus 23, 28.
Apuleius 30.
Aravantinos 92.
Arghezi 128, 171.
Arnaudov 72, 73, 74, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 217.
Auerbach 39, 55.

B.

Baehrens 32.
Bailly 102.
Ballagi 140.
Bally 10, 178, 206 urm.
Baltazar, Camil 169, 171, 172, 173.
Baroncelli 40.
Bartoli 43, 50.
Bauche 142, 143.
Belli 52.
Berneker 119, 130, 135, 148.
Bernussi 39.
Bertoldi 215.
Bezdechi 214.
Bezzola 140.
Bianchi 36.
Bidermann 36, 39.
Binder 220 urm.
Biundi 51.
Boerio 52, 60.
Boethius 19.
Bogrea 44, 125, 134, 151, 154.
Boiagi 223.
Boisacq 148.
Bonelli 59, 61.
Bosanac 100.
Botez, Demostene 172, 174.
Braun 51, 53.
Brăescu 111.
Brătescu-Voineşti 174.
Brînzeu 119.
Brogger 20.
Broz 100.
Brucăr 171, 172.
Brückner 70, 71.
Brunialti 41.
Burghele 37.

Burileanu 41, 43.
Buturas 44.
Byhan 56, 59.

C.

Caix 42.
Cancel 35.
Candrea 116, 144, 156.
Cantemir, D. 167, 168, 228, 239.
Capidan 35, 42, 50, 218, 223 urm.
Caprin 61.
Caracostea 217.
Caragaţă 121.
Caragiale 7, 138, 217.
Caraman 233 urm.
Cavalli 48.
Cavallioti 223.
Călinescu, G. 172, 173.
Celarianu 115, 160, 172, 174.
Cervenca 172.
Cherubini 52.
Chiappini 125, 130.
Ciauşianu 115, 127, 157.
Cicero 30.
Cihac 163.
Cinnamus 77.
Ciorănescu 171.
Comarnescu 173, 176.
Combi 40.
Comnena, Anna 77, 81.
Constantin, N. 132, 134.
Cossàr 51.
Costin, Lucian 118, 119, 129, 137.
Coşbuc 127.
Covaz 35.
Coyan 93.
Creangă 103, 104, 105, 109, 110, 115, 134, 179.
Cristo, Domenico De 51.
Cristureanu 173.
Croce 141.
Cumin 39, 56.

D.

Dalametra 97, 98.
D'Amato 52.
D'Ambra 51, 52.
Dan, Sergiu 156.
Daniil Moscopoleanul 223.
Dante 127.
Dauzat 144.
Davidescu 172.
Dăianu 172.
Delavrancea 157.
Delarue 77.
Densusianu, O. 58, 68, 144, 231.
Deogilo 228.
Depoli 50.
Devoto 209 urm.
Diculescu 153.
Dieterich 91.
Diez 209.
Dima, Al. 174.
Dioscoride 19, 22.
Długosz 228.
Dozon 87.
Drăganu 147, 225 urm.
Dragomir, Silviu 33, 37, 45, 54.
Du Cange 77, 81, 82.

E.

Efeso, Rufo d' 19, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32.

F.

Farmachides 77.
Ferri 52.
Foresti 61.
Franceschi, Camillo De 61.
Franceschi, Carlo De 49, 55, 56.
Franckenstein, von 38.
Fraščić 36.
Frei 8.
Frunzescu 166, 167.

G.

Galenus 19.
Gambini 52, 60.
Gartner 35.
Găluşcă 37.
Găzdaru 49, 50.
Geagea 225.
Georges 27.
Gherov 73, 101.
Ghibănescu 166, 240.
Gigante 38.
Gilliéron 111.
Gîrcineanu, Puiu 174.
Giuglea 125.
Glavina 35.
Grammont 136, 148, 152, 160, 182 urm., 192.
Graur, A. 50, 114, 137, 139, 222.
Gravisi 61.
Grigore, C. Pr. 77.
Grigore de Nazianz 102.
Grandgent 22, 26.
Grinčenco 167.
Gyr, Radu 172.

H.

Hahn 72.
Hamp 26.
Hasdeu 34, 179, 216.
Hegi 52.
Hepites 163.

Holban, Anton 172.
Homer 19.
Hörmann 100.
Huss, R. 113.

I.

Iatridis 88, 90.
Ioanid, D. M. 173.
Iogu 154.
Ionescu, Ghiţă 174.
Iordan, Iorgu 188, 231.
Iorga 42.
Ireneo della Croce 33, 34, 37, 53.
Irimescu, S. 172, 173, 174.
Ispirescu 179.
Ive 40, 43, 56, 60.

J.

Jaberg 220.
Jespersen 116, 189, 190.
Jipescu 179.
Jireček 41, 42, 50, 54.

K.

Karaǧić 72, 85, 99, 101, 120.
Karłowicz 70, 71.
Károlyi, Arpád v. 54.
Kandler 33, 39, 40, 47, 48, 49, 55, 61, 62.
Kobler 36.
Kopitar 214.
Kosowitz 52, 60.
Krauss 99.
Krumbacher 77.
Kukuljević 36.

L.

Lacea 125.
Laurian 128.
Lechner 36, 56.
Legrand 75, 163.
Leskien 167.
Levy, E. 145.
Liechtenhan 23.
Littré 19, 20, 22, 27, 29.
Livezeanu, O. 112.
Löfstedt 28, 30.
Luciani 62.

M.

Maior, Petru 180.
Maiorescu, I. 35, 55, 61.
Mancaş, M. 174.
Marcoff 120.
Marcotti 44.
Marcu, Al. 173.
Marian, P. B. 174.
Marian, S. Fl. 133.
Massimu 128.
Meillet 138, 219.
Merlo, C. 215, 220.
Meyer, G. 72, 140, 151, 216, 224.
Meyer-Lübke 21, 23, 32, 51, 57, 125, 126, 136, 165, 221.
Migliorini 51, 209.
Migne 79, 102.
Mihăescu, Gib. 113, 119, 146, 150, 174.
Mihăileanu 97.
Miladinovţi 85.
Moisil 39.
Molin 120, 121.
Mollinier 20.
Morariu, Lecca 35.
Morri 52.
Musatti 52.
Muşlea 119.

N.

Nădejde, Gh. 122.
Neculcea 119.
Negruzzi, C. 179.
Neimarević 100.
Nicetas Choniates 77, 228.
Nicolaidi 97.
Niedermann 24.
Novaković 54.
Nyrop 43.

O.

Obedenaru 97, 98.
Odobescu 103, 179.
Oprescu, Horia 139.
Orăşanu, N. T. 151.
Orghidan 81, 83.
Oribasius 19, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 31.
Ortiz 127.

P.

Panaitescu, Emil 55.
Panconcelli-Calzia 189, 191.
Pandrea, P. 169.
Panţu, Z. 122.
Papahagi, Pericle 41, 42, 97, 98, 99, 217.
Papahagi, Tache 42.
Parodi 20, 21.
Paşca 151, 154, 155, 156, 213, 222.
Paseu 122, 140, 147, 152, 161, 163, 165, 166, 167, 198, 231.
Paspati 94, 95.
Passow 75.
Paul, H. 186.
Pauli 220.
Pavel, Pavel 173.
Pavel, Sorin 111.
Pawlowsky 129, 130, 137, 167.
Păsculescu, N. 157.
Pedersen 216.

Pelmuş 174.
Peltz 112, 114, 160.
Pernot 78, 79.
Peschieri 60.
Peterson 51.
Petrescu, Cezar 142, 175.
Petronius 22, 30.
Petrovici, C. C. 128.
Philippide 1, 3, 16, 18, 34, 58, 108, 109, 118, 166, 181, 182, 186, 189, 215, 217, 224, 225, 230, 231, 232, 233.
Pič 231.
Pillat 176.
Pirandello 111.
Pirona 52.
Plautus 27.
Plopşor 121.
Politis 75, 98.
Popa, V. I. 119.
Popovici, Iosif 33, 35, 40, 41, 43, 56, 61, 231.
Procopovici 145, 147.
Prodromos 82.
Puşcariu 33, 34, 37, 44, 45, 54, 55, 56, 57, 58, 117, 118, 130, 143, 145, 159, 163, 182, 221, 240.

R.

Radloff 97.
Randi 42.
Răcăciuni, Isaiia 128.
Rebreanu 150.
Rešetar 60.
Retowski 81.
Riegler 15, 133, 133.
Roesler 230, 232.
Rohlfs 216, 219.
Roja 223.
Romani 51.
Rosa 52.
Rosetti, Al. 58, 114, 182, 186, 187 urm., 231, 232.
Roudet 192.
Rousselot 183, 189.

S.

Sabatier 81, 82.
Sachs-Villatte 178.
Sadoveanu, Izabela 172, 173, 174.
Sadoveanu, Profira 221.
Sandfeld 14, 214 urm.
Saru 77.
Sauley 81, 82, 83.
Saussure 4, 182.
Saverschnigg 37.
Scheludko 217.
Schiaffini 135, 136.
Schiavuzzi 43.
Schladebach 89, 90, 98.
Schmalz-Stolz 26, 27, 29, 31.
Schönleben 37.
Schuchardt 43, 59, 152, 155, 216.
Schück 35, 55.
Scorpan 109.
Scriban, A. 154, 157.
Sebastian, L. 173.
Sebastian, M. 169.
Sievers 192.
Simionescu-Rîmniceanu, M. 172.
Sîrku 90.
Skok 41, 43, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 84, 86, 92, 93, 96.
Sokolović 81.
Soleirol 81, 83.
Sophocles 74, 102.
Soranus 19.
Sorbelli 60.
Sperantia, Th. 144.
Spinčić 39, 55.
Spitzer 6, 10, 116, 139, 152.
Spon 51.
Stere, C. 223.
Stojković 100.
Stradner 55.
Suchianu, D. I. 169, 171.

Ş.

Şandru, D. 119, 166.
šapkarev 74, 84, 85.
Şăineanu, L. 54, 88, 89, 90, 125, 127, 129, 132, 150, 156, 157, 238.
Şutu 59.

T.

Tagliavini 125.
Tamaro 46, 48, 53.
Tappolet 220.
Tarsulis 78.
Tatu 173.
Teodoreanu, Al. 150.
Teodorescu-Braniște 112.
Teodorescu, Cicerone 171.
Teodorescu-Kirileanu 105, 108, 109, 134.
Teodoru, L. 173.
Tiktin 38, 115, 118, 124, 127, 129, 130, 132, 133, 135, 137, 144, 146, 147, 148, 151, 152, 154, 155, 163, 166, 179, 222.
Timuş 115.
Tiraboschi 52.
Tocilescu 38, 98.
Tomasin 42, 45, 48, 55.

Tommaseo-Bellini 52.
Toro y Gisbert 146.
Trallianus 19, 26.
Tziatziou 75.

U.

Ucuta 223.
Urbas 39, 42.

V.

Valvasor 37.
Vasconcellos 41, 44.
Vasiliu, Al. 134.
Vasiliu, C. D. 239, 240.
Vassilich 33, 37, 39, 56, 61.
Veress 37.
Viciu 120.
Vidossich 60.
Vissarion, I. C. 114, 149.
Vlad, C. 171.
Vrčević 100.

W.

Wagner, Guilelmus 80.
Wagner, M. L. 116, 125, 126, 143, 211 urm.
Wartburg 136, 143.
Weigand 40, 41, 43, 50, 55, 56, 57, 73, 118, 120, 121, 216.
Wheler 51.
Winkler 10.
Wölfflin 24.
Wroth 81, 83.

Y.

Yriarte 38.

Z.

Zanne, Iuliu 93, 94.
Zauner 220.
Zenatti 47, 48.
Ziliotto 49.

c) CUVINTE.

ROMÎNEŞTI.

abstrahizá 177.
acel(a) 111.
acest(a) 110, 111.
accidentá 177.
activá 177.
activism 177.
acţie 217.
acţioná 177.
acţionism 177.
acţiune 217.
aista 110.
aiuri 111, 112.
aiuristic 111.
aiurit 111.
ala-bala 113, 114.
albeaţă 218.
alivanta 212.
allo 119.
amar 178 urm., 240.
amoreză 139.
Amuneni 43.
apropiá 105.
apropié 105.
arbitrá 177.
arde 114, 115.
arfivă 156.
ars 114.
Arsene 115.
atît(a) amar 178 urm., 240.
aureolá 177.
auzí 117.
ave(a) 105, 110.
bamă 120
Batrîna 226.
Bălgrad 228.
băut 217.
be(a) 106.
beşteli 149.
bibí 213.
bibic(ă) 213.
bibilică 213.
Bîrsa 228.
boambă 119, 120.
bombă 119.
borîtură 221.
boţ 222.
broască 221.
bueze 121.
buiede 120.
buiege 120.
buieji 121.
buştean 120.
butuc 120.
calendroiu 122, 123.
calitatizá 177.
Caracaciani 41.
Caracaş 113.
Caraiene 113.
casăi, casei 110
călcăiu, etc. 104.
căpătăiu 104.
căscătură 221.
căst 118.
căşare 223.
căţel 222.
ceas 213.
celu! 125.
centrifugá 177.
cfit(ui) 156, 157
Chichio 45 urm.
Chiciură 54.
childă plăcintă 115.
chintesenţiá 177.
chit 156.
chitcăit 123, 124.
chití 124.
Chuma (falva) 227.
cic(ă)! 125.
cic-ceá 124 urm.

cicea 38.
Cici 34, 35 urm.
circ-bîre 56.
Ciribiri 34, 54 urm.
ciuc-ciuc 127.
ciuc-ceá 124.
cîrpi 148.
clădar, etc. 161, 162.
cloncan 222.
Cluj 228.
cocă 221.
cocon 221.
codofăţ 221.
coltuc 127 urm.
comisie, -une 217.
condol(i)á 177.
conferenţiá 177.
corgăní 130 urm.
corhană 130 urm.
corhăniş 132.
crailic 134.
crancalîcuri 134.
crancău 132 urm.
crangă 133.
cranganaua 133, 134.
crăngăí 133.
croncan 133, 222
croncăí 133.
cuciu 126.
cucoană 138.
cuconiţă 138.
cuţu 126.
cvit(ui) 157.
dadă 135 urm., 160.
damă 137 urm.
dameză 139.
danciu 222.
dea, dee 107.
desmînic 106.
diavol 221.
didă 137.
dimon 221.
direcţioná 177.
dispăre(a) 106.
doar 144, 145.
doară 145, 146.
dod 137.
Dodu 137.
domne 119.
domnişoară 141.
dor 145.
Doten 43.
doua oară 147.
drăcuşor 221.
drug 213.
drughineaţă 213.
dud 137.
Duluţă 115, 116.
dup! 116, 147, 148.
dupac 148, 148.
dupăcí 147.
dupăí 147.
dure(a) 106.
durlă 222.
durlige 222.
elogiá 177.
evidenţiá 177.
fasonel 153.
Fat(h)a 227, 232.
fată 141, 144, 232.
fălcare 231.
fătul mieu 221.
feştanic 149.
feşteleală 148, 149.
feşteli 149, 150.
filfison 150 urm.
Filip 115, 116.
firfison 150, 153.
fit 155 urm.
fitui 157 urm.
fituială 157.
fiut! 157, 158.
filfilson 151, 153, 156.
firliconda 154.
firlicundac 154.
firlifus 151, 152, 154.
firţă 154.
fleoancă 155.
fluşturatic 155.
flutură 155.
fofîrlică 154.
foiuşteţ 221.
frumuseţă 219.
fuioagă 221.
fundamentá 177.
furcoiu 222.
furlandisi 154.
fiiit! 158, 159.
gazetă 217.
germăt 221.
ghiontí 148.
Gogălniceanu 131.
gorgan 131.
Gorgan(i), etc. 131.
grangur 222.
haimana(ua) 133.
haît! 158.
hladnic 167.
huciu! 134.
ia, ie(e) 107, 108.
iau, ieu 107, 108.
iei 107, 108.
iesă, iese 108.
independentizá 177.
îmborderá 177.
împărat 217.
împrăştiat 109.
încheetă 109.
închiet 109.
înfăţişá 104.
înfăţoşá 104.
înfuriat 109.
întăiu 104.
întîiu 104.
înţepat 217.
Karaguni 41.
k(e)nez 227, 229.
knéhina 229.
Kraesun 226.
lăfăiată 109.
lase, lese 109.
lele 135, 143.
leliţă 119, 135, 143.
lelţă 119.
lindinos 222.
lip(a)-lip(a)! 116.
lume 165, 213.
lumină 165.
lupoaie 218.
madamă 142, 143.
maimar 97.

UNIVERSITATEA DIN IAŞI

BULETINUL

INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE"

Director: IORGU IORDAN

VOLUMUL II
(1935)

IAŞI — TIPOGRAFIA CONCESIONARĂ ALEXANDRU TEREK — IAŞI

CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pentru tot ce privește administrația și redacția cei interesați se vor adresa INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ, Facultatea de Litere și Filozofie, Iași.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

UNIVERSITATEA DIN IAȘI

BULETINUL

INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE"

Director: IORGU IORDAN

VOLUMUL II
(1935)

IAȘI — TIPOGRAFIA CONCESIONARĂ ALEXANDRU ȚEREK — IAȘI

CUPRINSUL.

STUDII.

Pag.

† A. Philippide, Ştiri despre limba romînească pînă în sec. XIV (cu note de D. Găzdaru) 1

H. Mihăescu, Latino congetturale, latino volgare . . 13

Gr. Gr. Scorpan, O problemă de fonetică veche românească. Diftongul *ea* urmat de *e* în textele sec. XVI . . . 27

Iorgu Iordan, Forme de conjugare mixtă în limba română . 47

G. Ivănescu, Din fonetica evolutivă a limbii române. (Cu cîteva discuţii de fonetică generală.) I. Soarta diftongului latinesc *au*. II. Schimbările grupurilor *br, bl* şi *mn* intervocalice în *ur, ul* şi *un* 128

NOTE LINGVISTICE.

Leo Spitzer, *atît(a) amar de vreme* 162

Iorgu Iordan, *baider, fleoancă, găbji, înfesa* 164

P. Ciureanu, Note de argot 203

Iorgu Iordan, Complectări şi observaţii la articolul precedent . 208

Gr. Scorpan, Limba lui Creangă. Răspuns D-lui Al. Graur . 213

Iorgu Iordan, Curiozităţi lingvistice 222

RECENSII.

W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (Iorgu Iordan). 241

Eugen Lerch, *Historische französische Syntax* III (Iorgu Iordan) 244

Paul Scheuermeier, *Wasser- und Weingefässe im heutigen Italien* (Iorgu Iordan). 247

Émile Petrovici, *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales* (G. Ivănescu) 250

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pag.

Alf Lombard, *La prononciation du roumain* (G. Ivaşcu) . 257
Alexi Procopovici, *Pronumele personal în funcţiune morfologică* şi Dr. Radu L. Paul, *Un capitol de stilistică românească: Subiectul de voinţă* (Iorgu Iordan) 261
Nicolae Drăgan, *Numele proprii cu sufixul -şa* (G. Istrate) . 269
A. Graur, *Les mots tsiganes en roumain* (Iorgu Iordan) . . 271
Ştefan Paşca, *Glosar dialectal* (Iorgu Iordan) 279
Cronică 294
Indice 296

ŞTIRI DESPRE LIMBA ROMÎNEASCĂ PÎNĂ ÎN SEC. XIV.

Dacă pentru timpurile îndepărtate în trecut ale vieţii poporului romînesc tot avem oarecare ştiri în ce priveşte istoria sa politică şi socială, ştirile privitoare la limba acestui popor, a cărui literatură în limba naţională o cunoaştem numai dela al XVI-le secol încoace, sînt minime şi se reduc la următoarele notiţe.

1. C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, Denkschriften*, Bd. 48, anul 1902, pag. 20 nota relevează ca romîneşti următoarele fenomene: *Γεμελλομοῦνιες* Moesia Inferior la Prokopius (născut sfîrşitul sec. V, mort puţin după 562) de aedificiis ed. Bonn 307, 38; *Καλβομοῦνις* [Haemus în partea despre Marea Neagră] Theophylaktos l. II, cap. 15 pag. paris. 52, pe vremea lui Heraklios (610-640 despre un eveniment dela p. Chr. 587); *Οὐλίβουλα* Epirus Nova Prokopius ibid. 278, 17; *Βοῦνος*, nume de persoană, la Menandros (sec. VI), fragmentul 8; *Μουτζιάνι κάστελλον* lîngă Naissus, Prokopius ibid. 284, 20; *Λούτζολο* lîngă Remesiana, Prokopius ibid. 284, 44; *Ραζαρία* = Ratiaria la Hierokles Synekdemus (timpul lui Justinianus 527—565) ed. Burckhardt p. 14 [în ed. Bonn pag. 393 e *Ρατιάρια*]; *Δομεντζίολος*, nume de persoană, la Theophylaktos 3, 8, 5; *Παλάστολον* Moesia inferior = *Παλατίολον* la Theophylaktos 8, 5 şi 6. Dintre aceste fenomene trebuesc scoase *mutian, lúţolo, raţaria, domenţiolos, palástolon*, pentrucă aparţin limbii latine populare; trebue scos *ulivula*, pentrucă se găseşte în Epirus Nova = provincia Dyrrhakium, şi aparţine, deci, teritoriului grecizat (C. Jireček, *op. cit.*, pag. 15). Ar rămînea romîneşti fenomenele

muntes, muntis, bunos, de unde am afla că fenomenul de alunecarea sunetului românească *ón* < *ún* ar fi avut fiinţă deja pela anul 550. Cu toate acestea, fiindcă diferite consideraţii ne fac să admitem că fenomenul românesc nu este prea vechiu, trebue să considerăm pe *u* din *muntes, muntis, bunos* numai ca un *o* foarte închis. Vezi A. Philippide, *Originea Românilor* I, 471—475 şi II, 312—313 [1].

2. Theophylaktos Simokattes (a înflorit supt împăratul Heraklion 610—640) supt anul 587 (anul 587 după Tomaschek, *Ueber Brumalia und Rosalia*, în *Sitzungsberichte*, Bd. LX, anul 1868, pag. 351 sqq., pag. 400; şi după C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I, în *Denkschriften*, Bd. 48, pag. 18) l. II, cap. 15, pag. paris. 52: E vorba de oştirea bizantină care se scobora din Balcanii orientali spre cîmpia Traciei pentru a atăca oştirea chaganului Avarilor ce poposea la patru mile depărtare dela muntele Calvus (Pleşul). „Se scoborîră, deci, din Haemus la muntele Calvus şi la Lividurgos cu gînd de luptă şi văzură pe chagan că-şi aşezase corturile nu departe de acolo, cam la vreo patru mile depărtare, fără nicio grijă, deoarece şi oştirea lui era împrăştiată prin toată Tracia. Comentiolos şi-a întocmit atunci oştirea, a aşezat-o într'un singur corp şi a pus-o în mişcare; planul lui era să meargă spre Astike, să petreacă noaptea sub pază, iar a doua zi să năvălească ca o furtună şi să măcelărească pe Avari. Soarta însă a vrut să turbure planurile comandantului, căci ca un gărgăun a distrus stupii chibzuirii şi a prădat osteneala ce-şi dăduse generalul ca o albină. Căci, după-ce soarele a întors spatele spre întunecoasa noapte, după-ce prea frumoasa şi dătătoarea de lumină lampă şi-a ascuns strălucirea şi a cedat puterii nopţii, unul dintre animalele de povară a zvîrlit sarcina depe dînsul. Se întîmplase însă ca stăpînul animalului să meargă la o distanţă oarecare înainte, astfel că cei care mergeau pe alături şi vedeau cum animalul tîrăşte sarcina după dînsul nu cum trebue au fost nevoiţi să strige la stăpîn să se întoarcă înapoi şi să îndrepte greşala animalului. Ei bine, acest lucru a fost cauza că or-

[1] Pentru note vezi (pg. 11-12) sfîrşitul articolului.

dinea oştirii s'a turburat şi că aceasta a apucat fuga îndărăt, pentrucă vorbele strigate cu această ocazie li s'a părut celor mai mulţi a fi un semnal de fugă, caşi cum duşmanul a fi apărut lîngă dînşii pe neaşteptate. S'a născut atunci o învălmăşală şi un zgomot ca acela, învremece toţi strigau cît îi ţinea gura şi se îndemnau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare în limba ţării «retorna», caşi cum ar fi avut loc o luptă fără veste cu duşmanul în timpul nopţii *(ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ εἰς τοὐπίσω τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττε, «ρετόρνα» μετὰ μεγίστου ταράχου φθεγγόμενοι)*. Se strică prin-urmare toată ordinea oştirii, aşa dupăcum s'ar sfărma ordinea unei armonii în coardele unei lire, iar chaganul scăpă astfel de această nouă primejdie, care fusese mai mare încă decît cea dintîiu, părăsi drumurile obişnuite şi cît îl ţinură picioarele fugi spre alte locuri, scăpînd de astădată în mod încă mai neaşteptat decît cum scăpase întîia oară. Tot aşa fugiau Romeii în altă direcţie, alungaţi de o falşă frică şi turburaţi de o falşă primejdie".

Theophanes Confessor (născut în timpul domniei lui. Constantin Kopronymos 741—775, mort pela 817) pag. paris. 218: „Chaganul, trecînd prin Mesembria, s'a îndreptat contra Traciei şi a luat zidul cel lung [al împăratului Anastasios, care se întindea dela Silivri la Derkos], iar Kommentiolos, care stătuse ascuns prin codrii Haemului, a eşit de acolo împreună cu Martinus, şi surprinzînd pe chagan nepregătit, căci oştirea barbarilor era împrăştiată prin Tracia, a plecat contra lui pe înserate. Ar fi reuşit Commentiolus foarte bine în întreprindere, dacă o întîmplare nu i-ar fi stat împotrivă. Un animal de povară anume şi-a sucit sarcina depe dînsul, iar un tovarăş al stăpînului animalului a îndreptat sarcina la loc, strigînd totodată în limba părintească «torna, torna, fratre» *(ἑταῖρος τοῦ δεσπότου τοῦ ζώου προσφωνεῖ τὸν φόρτον ἀνορθώσας τῇ πατρῴᾳ φωνῇ· τόρνα, τόρνα, φράτρε)*. Şi stăpînul animalului n'a auzit strigătul, dar l-a auzit oştirea şi, crezînd că au dat duşmanii peste dînsa, a apucat fuga, strigînd cît îi ţinea gura torna, torna. Chaganul pe de altă parte s'a speriat şi el şi a fugit în dezordine. Aşa că şi Avarii şi Romeii fugiau unii de alţii fără nicio pricină".

Acest loc celebru a fost scos întîiaş dată la iveală de

Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig, 1774, pag. 341, apoi de Şincai, supt anul 587, şi de o mulţime alţii, depildă de Tomaschek, *Ueber Brumalia und Rosalia*, anul 1868, *Sitzungsberichte*, Bd. LX, pag. 400. Toţi au interpretat cuvintele *retorna* din Theophylaktos şi *torna torna fratre* din Theophanes ca făcînd parte din limba romînească din al şaselea secol, pănă ce C. Jireček în *Archiv für slavische Philologie*, vol. XV, anul 1893, pag. 98 a dat la iveală părerea că aceste vorbe ar fi nişte termini de comandament ai oştirii bizantine: „O observaţie asupra exclamaţiei, atît de des citate în scrierile privitoare la chestia romînească, torna ori torna frater din descrierea unei expediţii contra Avarilor din anul 587 în Tracia: torna nu-i un rest de limbă romînească, ci un termin de comandă latinesc, care este citat lămurit în Strategia împăratului Mauricius alături cu altele ca cede, sta, move, etc." Asupra chestiunii a revenit C. Jireček în *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I Theil, anul 1902, *Denkschriften*, Bd. 48, pag. 18: „Scrierea strategică atribuită împăratului Mauricius, care după Zachariae von Lingenthal este scrisă de un oarecare Rufus, contemporan cu Mauricius, cere ca articolele de războiu să fie cetite înaintea trupelor în latineşte şi greceşte, şi ca ofiţerii (Adjutanten) să ştie latineşte. Vorbele de comandă din textul grec sînt latineşti: cede, sta, move, transforma, largiter ambula, etc., între acestea torna, care se poate ceti la Theophylaktos şi la Theophanes în descrierea unei expediţii contra Avarilor în Thracia anul 587. Cuvîntul acesta, din cauză că cei doi cronicari observă că a fost pronunţat în limba maternă a soldaţilor *(ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ, τῇ πατρῴᾳ φωνῇ)* a fost greşit interpretat în zilele noastre ca un rest de limbă romînească. Mai originală este varianta *retorna* la Theophylaktos şi adaosul *frater* la Theophanes. Toată terminologia din *Στρατηγικά* este plină de elemente latine: *βάνδος* (it. bandiera), *βανδοφόρος, ἀρμάτος, κούρσωρ, μένσωρες, φλάμμουρα* (vexilla), *βούκινα* (buccina), *τουβάτωρ, φόσσα*, etc." Jireček citează după ediţiile lui De Boor, care a introdus în text variantele *torna* la Theophylaktos şi *frater* la Theophanes, dar se pare că n'a cetit pagina întreagă a descripţiei din Theophylaktos şi Theophanes. Acolo se vede

lămurit că nu avem a face cu un termin de comandă, căci un soldat s'a adresat unui camarad al său cu vorbele respective pentru a-l face atent asupra faptului că s'a deranjat sarcina depe spatele animalului şi că trebue să se întoarcă ca să o îndrepte cum se cade. Şi chiar armata, dacă a înţeles rău cuvîntul, ca şi cum ar fi fost vorba că trebue să se întoarcă cineva ca să fugă, nu l-a înţeles ca termin de comandă—căci terminul de comandă era *torna*, nu *retorna*,—ci ca un termin din limba ţării, căci toţi au început să strige *în limba ţării, în limba din partea locului, ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ, retorna*, ori *în limba părintească*, cum zice Theophanes, *τῇ πατρῴᾳ φωνῇ, torna*. In sfîrşit *fratre*, dupăcum însuş Jireček mărturiseşte, nu face nici el parte din limba de comandă. Trebue să rămînem, deci, la vechea interpretare, şi nu numai că recunoaştem în vorbele *retorna, torna, fratre* o rămăşiţă din limba romînească din al şaselea secol, dar şi că oştirea lui Kommentiolos era compusă în mare parte din Romîni. Părerea lui Jireček a fost totuş adoptată fără nicio critică de învăţaţii romîni; acum în urmă de Dl. D. Russo, *Elenizmul în Romînia*, Bucureşti, 1912, pag. 20, nota 1, şi de Dl. Iorga în *Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, Juin 1915, pag. 116, care pecetlueşte afacerea cu cunoscutul clişeu „dupăcum se ştie": „Les termes de commandement cités dans des sources byzantines du VII siècle, dans lesquels on a cru découvrir des prodromes du roumain, appartiennent, ainsi que l'ont depuis longtemps prouvé les phylologues, au langage militaire fortement empreint de vulgarité latine". Care filologi? Vezi *Originea Rominilor* I, 504 sqq. [2]

3. Kedrenus (a scris la sfîrşitul sec. XI ori începutul sec. XII) supt anul 1014 pag. paris. 707: „Impăratul Basilios pe fiecare an năvălea în Bulgaria şi devasta tot ce întîlnia în cale. Samuel, fiindcă nu îndrăznea să se bată la loc deschis, s'a hotărît să-l împiedece de a intra în Bulgaria prin şanţuri şi prin întărituri, şi fiindcă-l ştia că are obiceiu să năvălească prin aşa numitul Cîmpul Lung şi Kleidion *(ἔθος ἀεὶ τῷ βασιλεῖ διὰ τοῦ λεγομένου Κίμβα Λόγγου καὶ τοῦ Κλειδίου ποιεῖσθαι τὰς διελεύσεις)* a întărit şi a închis strîmtoarea aceea cu un zid lung". Probabil o strîmtoare între Struma şi Strumiţa,

pentrucă împăratul Basilios, după ce a reuşit să treacă strîmtoarea, sfărîmînd în aceiaşi vreme cu totul oştirea bulgărească condusă de însuşi Samuel, a ajuns îndată la Strumiţa, iar Samuel a scăpat cu fuga la Prilip.—Acest loc, după cît ştiu, întîiaşi dată la Tomaschek, *Ueber Brumalia und Rosalia, Sitzgsber.*, vol. LX, anul 1868, pag. 401 [2].

4. Pe drumul dintre Cîmpu-Lung şi Strumiţa, în apropiere de Strumiţa, împăratul Basilios a ocupat un castel numit *Măciucă*. Kedrenus supt anul 1014 pag. paris. 708: „Împăratul, după ce a dovedit să treacă strîmtoarea [dela Cîmpu-Lung şi Kleidion], a cuprins o cetate numită Măciuca şi s'a apropiat de Strumiţa *(παρεστήσατο μὲν φρούριον τὸ καλούμενον Ματζούκιον)*" [3].

5. Kedrenus pag. paris. 712 supt anul 1016, Stritter Bulgarica § 165: „[Împăratul Basilios Bulgaroktonos] trimete contra lui Ioan [Vladislav, regele Bulgarilor] cohortele gardei supt conducerea lui Constantin Diogenes. Fiindcă Ioan căuta să le întindă curse, împăratul, îngrijit de soarta lor, a plecat călare, zicînd numai aceste cuvinte: «Cine e războinic, să vie după mine». Îndată ce iscoadele lui Ioan au aflat de aceasta, s'au întors înspăimîntaţi în castre, strigînd «*βεζεῖτε ὁ τζαῖσαρ*».“ Citeşte *vezíte o ţésar*. Aceste cuvinte se pot interpreta ori ca romîneşti ori ca slavoneşti. *vdzíţ, ţésar* ar fi romîneşte, şi anume în dialectul macedoromîn, *fugiţi, împăratul!* Şi cum că aceste cuvinte ar fi latineşti, le-a venit în minte chiar celor dintîiu interpreţi. Xylander citeşte *fugite*, tot aşa Goar. Vezi nota din Stritter. Schafařik, *Slavische Alterthümer*, deutsch von Aehrenfeld, Leipzig, 1884, t. II, pag. 485 consideră cuvîntul *βεζεῖτε* ca slav şi citeşte *bežite*, fugiţi. C. Jireček în *Archiv für slavische Philologie*, vol. XV, pag. 100: „*βεζεῖτε, ὁ τζαῖσαρ* = бѣжите, цѣсарь. Observ ca o curiozitate că A. D. Xenopol în articolul *L'empire valacho-bulgare* din *Revue historique* 47, 1891, Noembre-Decembre, pag. 280 face din *βεζεῖτε* un macedormîn *vgitsi*, chipurile = fugitis.“ Nu-i aşa mare curiozitate!

6. Nicetas Akominatos Choniates pag. paris. 67 supt

anul 1156: „Fu trimes, deci, de împărat contra lui [regelui Ungurilor] hartulariul Vasile Ţinţi Luki (*στέλλεται γοῦν παρὰ βασιλέως στρατηγὸς κατ' αὐτοῦ ὁ χαρτουλάριος βασιλικὸς ὁ Τζιντζιλούκης*).“ Macedoromînul *ţinţi luki*=cinci lupi=quinque lupi. [3]

7. In actul de danie pentru mănăstirea Bańska al lui Ştefan Milutin dela 1318, *Convorbiri Literare*, anul 1890, pag. 488 sqq., se găsesc următoarele numiri de localităţi: *Ursulovţi* (Оурсоулокъ) = Ursuleşti şi *Ursulovī dolī* (adecă *ursulovă dolă*, ѣ = ѫ prin confuzie) (оурсоулокъ доль) = Valea ursului; şi următoarele nume personale: *Bogdul* (богъдоулъ), *Bucur* (боукорь), *Bunilă* (боуниле), *Bunişa* (боуниша), *Bunoie* (боуноие), *Bunislav* (боуниславъ), *Caştevara* (каштѣкара), *Coman* (команъ), *Copil* (копилъ), *Martin* (марьтинъ), *Mačcat* meglen. *măčcát* mare (мачькатъ), *Micul* (микоулъ), *Minuta* mr. *minút* supţire (миноута), *Neagul* vsl. nѣga voluptas, nѣgobati desiderare (нѣгоулъ), *Oprişa* (оприша), *Paia* (паіа), *Pelegrin* (пелегринъ), *Radeş* (радешь), *Radul* (радоулъ), *Raiul* (раюль), *Teahoie* (тѣхоіе), *Ursul* (оурьсоулъ), *Hirs* (хрьсь), turc-pers. *hirs* ours, homme grossier Zenker 406 a., *Şarban* (шарьканъ), *Şişca* (шишька), *Ciurilă* (кюрилъ, ceteşte *ţ'uril*). — In actul de danie pentru mănăstirea Arhanghelilor Mihail şi Gavril depe Bistriţa lîngă Prizren al lui Ştefan Duşan dela aproximativ 1348, Hasdeu, *Arhiva istorică* III, pag. 85 sqq., se găsesc următoarele numiri de localităţi: *Ciucă* (чюкоу), *Craciunişta* (крачоуница), *Milişora* (миниюра), *Necata* (неката), *Paunii* (паоуни), *Pechiani* (пекіани), *Petran* (петранъ), *Prună* (проуноу), *Sacat* (сакато), *Selceani* (селчанин), *Uşi* (оуши), ori poate slav *uši* urechi, ori poate alb. *uše* Jagdhütte?, *Vinişor* (винишор); şi următoarele nume de persoane: *Balan* (баланъ), *Bradel* (брадель), *Budilă* (боудилова), *Bunilă* (боунилокикъ), *Bunişa* (боуниша), *Buşat* (боушатоке), *Ciurilă* (кюрилокицъ), *Cocor* (кокорикъ), *Coia* (коіа), *Cuman* (коуманицъ), *Daiul* (даюль), *Doiul* (доюль), *Drace* (драчекы), *Dragul* (дражоулъ), *Duşman* (доушманъ), *Fecior* (Фичорь), *Gradul* (градоулъ), *Hinat* (хинатъ), *Hirs* (хрьсь, хрѫсъ), *Hraiul* (храюль), *Hranul* (храноулъ), *Idagul* (идагоулъ), ori *Dagul*, *i* conjuncţie?, *Laloe* (лалоіе), *Leu* (леw), *Liutovoe* (лютовоикикъ), *Mărăcină* (мрѣчина), *Mire* (мирѣ), *Mure* (моурикъ), *Neagul* (нѣгоулъ), *Novavaca* (новавака), *Oparitul* (опаритоулъ), *Orland* (орландъ), *Paţurea*

(пацоурикиа), *Pelegrin* (палигриноко sic), *Raiul* (раюлъ), *Raşul* (рашоулъ), *Staiul* (стаюлъ), v. sl. *staia* stabulum, *Stanul* (станоулъ), *Stupar* (стоупарикикъ), *Surdul* (сърдоулъ), *Şarban* (шаркань), *Ursul* (оурсоулокикъ), *Vladul* (владоулъ).

Din aceste cuvinte tragem următoarele concluzii asupra limbii romînești dela Romînii vestici depe teritoriul sîrbesc la începutul sec. XIV: 1. *a* neaccentuat se prefăcuse în *ă*. Acest lucru se probează prin *mărăcină*, мрѣчина, în caz cînd trebue pus în legătură cu it. *marruca*, lat. *marra* (Pascu, *Etimologii romînești*, Iași, 1910 pag. 48 propune pe *μυρίκη*), dar mai ales se probează prin *şarban* (шаркань), care n'a putut ajunge la această formă din *şarban* > *servus* + *-an* decît prin mijlocirea formei *şărban*, iar *še* < *šă* este probabil mai nou decît *a‿* < *ă‿*. 2. *e* neaccentuat precedat de *ş* se prefăcuse în *ă*. Acest lucru se probează prin *şarban*. Vezi numărul precedent. 3. Din *pekianī* (пикиин) nu se poate deduce că *cl* < *kĭ*, pentrucă etimologia > *pechea*, *pĭcula* e foarte nesigură. In adevăr grupul *cl'* se păstrează în dr. relativ pînă tîrziu, de pildă *Ureacl'a*, Оурѣкlакъ, anul 1407, Hasdeu, *Arhiva istorică* I, 1, 140, *cl'amă* 3 p. sing. prez. клѣмъ Praxiul Voroneț 72. In *Pekiani* mai degrabă avem a face cu sîrbul *pêć* Ofen, fornax. Pentru același motiv nici din *coĭa*, кош presupus ca > *coleus* nu s'ar putea deduce că *l'* < *i*, cu atît mai mult că evidentul etymon al lui кош este sîrbul *kója*, deminutivul lui *kostadin*. 4. Articolul se întrebuința la sfîrșitul cuvîntului și anume după sistemul dacoromîn și istroromîn, nu după cel macedoromîn.

Fenomenul 4 constitue o asemănare față cu dialectul dacoromîn și istroromîn și o deosebire față cu cel macedoromîn. Din punct de vedere al cuvintelor ceva macedoromîn ar fi *novavaca*, новакака, care e poate, dupăcum vrea Hasdeu, macedr. *nao vacă* Cavalliotis, juncă, dar poate mai degrabă e o greșală în loc de *Novac* (în caz cînd *novavaca* ar fi *nao vacă*, *v* din *nova* ar reprezenta un *ŭ* consonant). Ceva macedoromîn mai vede Hasdeu în *Laloe*, care ar fi un derivat din macedor. *lală* unchiu, și în *Milișoră*, care ar fi un derivat din macedor. *miĭură*, *mĭoară* (Dalametra) = mieoară (ori, cum scrie Hasdeu, *nilioară*, *milioară*. Hasdeu afirmă chiar că cuvîntul *milișoară*, cu înțelesul de *mieoară*, ar fi existînd în

dialectul macedoromîn actual?) Macedor. ar fi, poate, apoi *Minuta*. Dar chiar admițînd că *Laloe* (care e însă sîrb *Lâle)* și *Milișoră* și *Minuta* ar fi elemente macedoromîne, ceea ce e problematic, chiar din punct de vedere al cuvintelor există între resturile de limbă romînească din actele publice sîrbești și dialectul dacoromîn mai multă asemănare decît între ele și dialectul macedoromîn: *Bucur*, *Coman*, *Neagul*, *Oprișa* (cf. dr. *Oprișan)*, *Radul*, *Raiul*, *Teahoïe* (cf. *tehuïĭ ?)*, *Hîrs*, *Şarban*, *Şişca* (cf. *Şişcală)*, *Ciurilă*, *Ciucă*, *Crăciun*, *Pechea*, *Cocor*, *Mărăcină*, *Opăritul*, *Vladul*. In sfîrșit tot la dialectul dacoromîn, dar într-o cîtva și la cel istroromîn, aparține fenomenul africatizării în č a lui *k* înainte de *e* în *Selčanī* = *Sălceanī* > *salce*. S'ar părea că Romînii din Serbia au format o punte de trecere între Romînii nordici, Romînii sudici și Romînii vestici, care acești din urmă și-au căpătat caracterele lor specifice, din punct de vedere etnic și lingvistic, numai ca Romîni extrem vestici, pe coastele Dalmației. S'ar părea că, după ce s'a produs desfacerea Romînilor în trei grupuri, Romînii din Serbia, măcarcă aparținînd Romînilor vestici, au continuat încă de a avea oarecare legătură cu Romînii nordici.

8. Din documente depe coastele Dalmației dă C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Damatiens* I, *Denkschriften* 48, pag. 39 următoarele nume, după dînsul românești: *Ozanulo*, anul 852, Spalato; *Negulus*, anul 1070, Zara Vecchia; *Danulo*, anul 1018, Ossero; robii *Petrus Dracculus*, *Zorzi Draculus*, *Andriulus*, *Dedullus*, *Chuduli*, anul 1080, aparținînd mănăstirii S. Petri în Selo lîngă Spalato; Grossa filia de *Negula* în Veglia anul 1198; *Arboriči*, *Arbuliči*, familie din Trebinje și Canali XIV—XV secol; *Bon Blacus veteranus*, anul 1285, Ragusa; *Musbradus Bucorovich Vlacus*, anul 1313, Ragusa; *Buchorichi* de Vragoudol de Neuesigna, anul 1373, Ragusa; *Blacho* in caton de *Cernul*, anul 1373, Ragusa; *Dančul*, anul 1467, în Bobani, Trebinje; *Dracul*, *Drachugl*, *Drakuljević*, o familie de nobili din Trebinje în IV—XV secol; *Negul Vlacus*, anul 1323, Ragusa; Simon quondam *Nenulli*, anul 1331, Cattaro; *Radul*, *Radulović*, XIV—XV secol, Trebinje, Ljubinje și aiurea; *Scerban*, anul 1278, Ragusa; *Vladoe Ursul Vlachus*, anul 1372, Ragusa; *Bieloe Ursulovich Moroblachus*,

anul 1376, Ragusa; *Cotrul*, anul 1453 în Canali; familia *Cotrulli, De Cotrul, Cotrugl, Cotrullo, Cotruglio* în Cattaro şi Ragusa; *Vitule*, anul 1289, Zara; Vessello filius quondam *Domincul*, anul 1289, Zara; *Domulus*, anul 1361, insula Decii (Eso); *Draguli*, anul 1277, Zara; *Grgur Budulić* ori *Bodolić*, judele Vlahilor colonizaţi în Veglia, anul 1465—1468; *Čikulić* sotnic în Novi lîngă Zengg, anii 1445—1472; *Črnul*, anul 1275, Istria; *Dudulović*, anul 1497—1499, Lika; pop *Franul*, anul 1473, Zara; fratar *Krşul*, anul 1422, Novi; sotnic *Kersul*, anul 1449, Bribir: *Matul, Valah* din Lika, anul 1433; *Zišul*, anul 1466, insula Ugljan lîngă Zara. Asupra acestei liste de nume se pot face două întîmpinări:

1. Exceptîndu-se acele persoane care sînt desemnate anume că sînt Valahi, nu înţelegem după ce criterii s'a condus Jireček cînd a considerat cele mai multe din numele de mai sus ca aparţinînd la Valahi. Pentruce, depildă, *Ozanulo*, cel mai important din toate, căci ar proba existenţa articolului postpozitiv deja în anul 852, este un Valah, un Romîn? Se poate ca Jireček să fi avut motive, pentru care consideră pe Ozanulo şi pe ceilalţi ca Valahi, dar aceste motive nu ni le face din nenorocire cunoscute.

2. Acel *-ul* dela sfîrşitul numelor respective se poate foarte bine ca să fi reprezentînd sufixul deminutival *-ul* atît de întrebuinţat în numele proprii dalmate, după cum se poate vedea din bogata listă a numelor personale dalmate înşirate de C. Jireček, *ibid.*, pag. 66 sqq. De altfel această întîmpinare o face însuşi Jireček.

3. In ce priveşte în special numele femeeşti *Dobrula, Dražula, Prvula, Radula, Cutrulla*, date de C. Jireček, *ibidem*, apoi este evident că prezintă sufixul deminutival *-ul*, iar nu articolul romînesc, căci aparţin sec. XIV—XV (vezi C. Jireček, *ibid.*, pag. 70) şi este imposibil de admis că în al XV-lea secol ar fi fost articolul romînesc, chiar pe terenul occidental, *-la*, iar nu deja *-a*.

† A. Philippide.

NOTE LA ARTICOLUL PRECEDENT.

Dela A. Philippide au rămas în manuscris, după moartea sa (1933), mai multe opere inedite. (Lista lor a fost dată de noi în repertoriul bibliografic al operelor lui Philippide, publicat în broşura *Comemorarea lui Alexandru I. Philippide*, Bucureşti 1934, pg. 30). Articolul tipărit acuma este un scurt capitol din cursul universitar inedit, intitulat *Ştiri despre Romîni pînă în sec. XIV*. La acest curs face autorul aluzie în *Originea Romînilor*, vol. I, Iaşi 1925, pag. 858. In volumele viitoare ale acestui *Buletin* vom publica pe rînd şi alte capitole.

Pentrucă multe din aceste *Ştiri* (ne referim la cursul întreg, nu numai la capitolul de faţă) au fost scoase la iveală şi de alţi filologi *) şi istorici, romîni ori străini, şi pentrucă noi le publicăm aici întocmai ca în manuscris, credem necesar să fixăm aproximativ timpul cînd au fost redactate. Vom face-o pe baza informaţiilor capătate dela profesorul nostru pecînd trăia, precum şi dela unii din elevii săi mai vechi.

Pentru prima dată, şi într'o formă incomplectă, a înregistrat Philippide asemenea ştiri în *Introducere în istoria limbii şi literaturii romîne*, Iaşi 1888, în capitolul: *Privire generală asupra istoriei limbii romîne dinainte de veacul XVI*. O nouă redactare, mai complectă, a dat-o între 1893, anul numirii ca profesor universitar, şi 1898, data însărcinării din partea Academiei de a scrie *Dicţionarul limbii romîne*. Ultima redactare pare să fi dat-o acestui curs între anii 1906 şi 1916, adică după renunţarea la Dicţionar. Manuscrisul din care publicăm acest capitol este scris în această perioadă de timp. După 1916, pînăla 1921, Philippide a fost ocupat cu redactarea *Originii Romînilor*, operă alcătuită prin redactarea foarte mult amplificată a cursurilor sale de universitate. Din acest din urmă timp sînt unele adaose intercalate, cum sînt de ex. cele cîteva trimeteri bibliografice la opere recent apărute.

Ştirile de supt Nr. 1 (numai numirile din Procopius), 2, 3, 5 precum şi multe nume asemănătoare cu cele de supt Nr. 7 şi 8 se găsesc la O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* I, Paris 1901, în capit. IX *(Les plus anciennes traces de langue roumaine)*, pg. 389 — 397. Titlu asemănător are articolul lui I. Şiadbei, *Cele mai vechi urme scrise în romîneşte*, în *Anuarul Liceului Naţional din Iaşi pe 1929 — 1930*, Iaşi 1931, pg. 14 — 18, dar fără nicio ştire nouă, în realitate, pentrucă documentul dela 1055, în care apar numele *Petra, Ursa, Lupa*, era cunoscut deja de mai înainte. Cf. Densusianu, *op. cit.*, pg. 316.

Cea mai importantă contribuţie la cunoaşterea limbii romîneşti dinainte de sec. XIV, pe baza numelor proprii din documente, a adus-o N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*. [Academia Română, Studii şi Cercetări XXI]. Bucureşti 1933.

---

*) Ba încă unele *Ştiri* au fost «împrumutate» aproape aidoma de unul din auditorii cursurilor lui Philippide şi publicate ca găsite prin propria-i lectură. Aceste detestabile apucături ştiinţifice (autorul lor este I. Şiadbei) au fost relevate în parte de T. Roşculeţ, *«Ştiinţă şi improvizaţie»*, Iaşi 1927 [extras din *Revista Critică*, I, 1927, pg. 62 — 70].

Publicaţiile *Denkschriften* şi *Sitzungsberichte*, citate de Philippide fără nicio altă indicaţie, sint ale Academiei din Viena.

[1] Pentru numirile de castele date de Procopius vezi şi A. Philippide, *Introducere*... Iaşi 1888, pg. 38 şi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I. Paris 1901, pg. 390—391. Un examen general al tuturor numirilor din opera lui Procopius se află în studiul postum al lui C. Litzica, *Contribuţiuni la Topografia Balcanică în Evul Mediu. I. Procop din Cesarea*, în *Ioan Neculce*, Buletinul Muzeului Municipal, Iaşi. Fasc. VI-a (1926—1927), pg. 1 — 84.

[2] Ştire dată de Philippide, mai intîi în *Introducere*, pg. 38 — 39 şi apoi, mai amplu, în *Prejudiţii*, Iaşi 1916, pg. 3 — 8. Comentată în acelaş sens şi de P. Papahagi, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, II (1925), pg. 187—192, care vede în cuvintele lui Theophanes o expresie macedoromînă uzitată şi astăzi.

Aceeaşi observaţie de altfel fusese făcută cu mult înainte, de Thunmann (Cf. Th. Capidan, *Aromînii. Dialectul aromîn*, Bucureşti 1932, pag. 47 nota 1).

[3] Cf. şi Aurélien Sacerdoţeanu, *Considérations sur l'histoire des Roumains au Moyen - Âge*, în *Mélanges de L'École Roumaine en France* 1928, pg. 230—231, nota 3.

[4] şi [5] Locuri nerelevate de nimeni pînăla Philippide. Numele *Τζιντζιλούχης* este foarte important pentru datarea fenomenului palatalizării labialelor în limba romînă. Cf. şi *Originea Romînilor* II, Iaşi 1928, pg. 141.

D. Găzdaru.

LATINO CONGETTURALE, LATINO VOLGARE.

Nella storia della critica di testo c'è stato un tempo quando la mancanza della fotografia, l'insufficienza d'informazione e le difficoltà di spostamento ponevano impedimento serio ad una consultazione metodica di tutti i manoscritti esistenti. La pubblicazione dei testi si faceva al solito secondo il solo codice fornito dal momento, indifferentemente da vecchiezza o valore. L'epoca delle prime stampe conosce degli incunabuli che non sono che la riproduzione di un solo manoscritto. Citiamo il caso del Dioscoride alfabetico, quel verus Dyascorides, stampato a Colle in Toscana nel 1478. Le medesime cause hanno contribuito al prolungamento di questo sistema parzialmente fino all' inizio del secolo decimo nono. La congettura riceve un posto di onore da motivi diversi. Nel cinquecento gli umanisti cercano di far rinascere le preocupazioni per l'eleganza, l'amore del bello e dell' armonia. Quando la tradizione si mostra inuguale o difettosa, l'epressione poco felice, l'insieme minacciato dai luoghi comuni, il filologo del Rinascimento interviene con interpolazioni audaci e la fa adattabile alle esigenze del tempo [1]). Più tardi, il neoumanesimo del settecento è dominato profondamente dagli scritti di Cicerone e la lingua adoperata da questo diventa press'a poco norma per le edizioni dei classici latini di tutti i tempi. Lo spirito critico del novecento, nonostante le sue realizzazioni e progressi, si è lasciato trascinare dalla speculazione e ha concesso alla congettura una situazione di favore tutta speciale nelle indagini filologiche.

1) Th. Birt, *Kritik und Hermeneutik*, München 1913, p. 17.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Quì si manifestavano più facilmente le virtù, l'orizzonte esteso, la ricchezza di argomenti e l'acutezza d'ingegno dello scienziato. Heinsius, Bentley, Bücheler, per non citare che i più noti, sono considerati dei veri maestri in questo dominio. I risultati non sono stati però tra i più felici. Fra i grandi scrittori della letteratura latina, Orazio ha sofferto di più le conseguenze di questa figliola preferita della filologia. [1])

Uno stretto legame esiste tra la congettura e l'elemento volgare. Quando l'editore di testi popolari classicizza questi testi e li presenta sotto un abito accattato, esso pecca certamente contro lo spirito storico più elementare. E, se l'apparato è insufficiente, il filologo non ha che da ricominciare coll'esame della tradizione manoscritta. L'ignoranza del vero spirito della lingua dà nascita a supposizioni improbabilissime o inutili e perciò è così grande il numero delle congetture rigettate da conoscitori del latino volgare come Max Niedermann, Einar Löfstedt, Wilhelm Baehrens ed altri. Questi hanno mostrato come per lo più la tradizione manoscrittta non può essere facilmente sostituita perchè presenta fenomeni e fatti linguistici reali.

Sottopongo nelle seguenti pagine alla discussione l'elemento congetturale della antica versione latina di Dioscoride del sesto secolo, conservata in manoscritti molto antichi, anteriori al secolo decimo. Ma prima d'ogni altra cosa voglio riferire alcuni esempi dalla letteratura medicale contemporanea.

Il ben noto fonetismo volgare ***salvaticus*** per il classico ***silvaticus*** (cf. ***delmaticus*** > ***dalmaticus***, ***aeramen*** > ***aramen*** ecc.), ereditario in gran misura nel romanzo, si trova presso lo scrittore Antimo [2]) in tre dei migliori codici della sua opera. I manoscritti più recenti contengono il fonetismo classico ***silvaticus***. Le edizioni V. Rose (Teubner 1870) e Weber (Leiden 1924) non hanno mentovato nemmeno nell'apparato

1) „Das Lieblingskind der Philologie", così chiamata da Th. Birt, *op. cit.*, p. 124.

2) Anthimi, *De observatione ciborum* recensuit E. Liechtenhan, B. G. Teubner, MCMXXVIII, 31, 11; *mora sive domestica sive salvatica maxime congrua sunt et sanis et infirmis.*

critico la lezione ***salvatica***. La nuova edizione di Liechtenhan ristabilisce press'a poco dappertutto l'elemento popolare. La dissimilazione crea da ***coriandrum*** la forma volgare ***coliandrum***, ritrovata in uno dei codici del medesimo scrittore. Nessuno degli editori l'accetta nel testo, sebbene la sua esistenza nella lingua comune sia stata accertata. [1]) I frammenti di Filumeno e Filagrio, editi da Th. Puschmann [2]), contengono il popolare ***salmoria*** per il classico ***salis muria***. [3]) Il fonetismo ***salmoria*** si trova in tutti i codici dei frammenti e una buona parte degli esiti romanzi (it. ***salmoia***, sp. ***salmuera***, port. ***salmoura***) conferma questa tradizione [4]). Puschmann congettura però ***salis muria*** (cf. ***euphtharta*** per ***euptarda***, ***strychni*** per ***strigni*** ecc.).

L'analogia ha fatto scomparire nel linguaggio popolare le forme, pochissime di numero, terminate in ***-im*** all'accusativo, ***-i*** all'ablativo: ***sitim***, ***siti***, ***tussim***, ***tussi*** ecc. La grammatica di Fr. Neue [5]) cita ***sitem***, ***site***, ***tussem***, ***tusse***, attestate in testi letterari. L'unaninimità della tradizione dei frammenti ricordati più sopra possiede ***tussem***, ***tusse*** (***de tusse: paussare facit tussem et somnum prestat***, ed. Mihăileanu 192, 3 e 13). Puschmann ristabilisce il classico ***tussim***, ***tussi***, sebbene non sia stato trasmesso da nessuno dei codici collazionati. La stessa analogia viene a fissare dagli aggettivi di tre terminazioni un solo tipo di flessione, generalizzato poi dappertutto: il tipo ***-us***, ***-a***, ***-um***. Le terminazioni degli aggettivi di terza declinazione in ***-er***, ***-is***, ***-e*** (***acer***, ***acris***, ***acre***), meno numerosi, cedono il passo al rivale molto più di frequente uso e danno nascita alle forme popolari in ***-us***, ***-a***, ***-um***: ***acrus***, ***acra***, ***acrum***. Puschmann congettura pure quì ***acre*** per ***acrum*** (***et ignitum et acrum temperat***, ed. Mihăileanu, 192, 12), e Littré procede nella stessa maniera nel testo di Rufo, scrivendo ***acrem*** per ***acram*** offerta dalla tradizione (***salemoriam acram***, cap. 7) o ***lac***

1) Max Niedermann, *Gnomon* V (1929) 571.

2) Th. Puschmann, *Nachträge zu Alexander Trallianus*, Berlin 1886.

3) P. Mihăileanu, *Fragmentele latine ale lui Philumenus şi Philagrius*, Bucureşti 1910, 130, 10—11; *quodsi iniectionem non contineant, multi salmoriam iniciunt.*

4) G. Gröber, *Archiv für lateinische Lexikographie* IV (1887), 120.

5) Fr. Neue, *Formenlehre der lateinischen Sprache* I, 303—4.

per *lactem (lactem dabis*, cap. 25), *movent* per *movunt (vomitum movunt*, cap. 20).

Nel latino tardo *postquam* viene sostituito da *post* come congiunzione. Lo scrittore Antimo lo adopera nel passaggio: *bucellas istas, post infunderint, cum cocliar manducentur*, ed. Liechtenhan 27, 9. Sebbene tutti i codici possedanno *post*, V. Rose congettura a torto *postquam*. [1]) La forma di accusativo plurale in *-as*, usata come nominativo-soggetto, è stata attestata nel III secolo a. Ch. [2]) e nell'epoca postclassica essa si incontra quasi dappertutto nella letteratura popolarizzante. Presso Antimo gli editori V. Rose, Weber, Liechtenhan hanno adottato in uno di questi casi la lezione di un manoscritto molto recente *(caballi furiosi*, I), invece della tradizione degli altri codici più vecchi: *quomodo caballi furias ustulantur*, ed. Liechtenhan 3, 7. [3])

Nel *Buletinul Institutului de Filologie Română* di Iaşi I (1934), p. 30 ho discusso la situazione di *ante* rispetto ad *antea* nel latino volgare, con speciale riguardo a Rufo. Col significato di congiunzione *ante* ha cacciato via *antea*, fatto visibile anche nell'Itinerario di Eteria. I frammenti di Filumeno e Filagrio procedono similmente: *ante autem coquatur in aqua... commiscebis*, ed. Mihăileanu 122, 7. Tutti i codici hanno *ante*, Puschmann però ne ristabilisce il classico *antea*, come anche *rosaceus* per *roseus*, trasmesso dalla medesima tradizione: *aceto et oleo roseo*, ed. Mihăileanu 192, 8.

I composti preposizione + avverbio erano caratteristici del latino volgare. Ho mentovato nel *Buletinul...* di Iaşi I (1934), pp. 26-27 un numero assai grande di tali esempi forniti dalla traduzione di Rufo. Risulta dagli studi del Löfstedt, Sanius, Mörland ecc. una stupenda ricchezza di formazioni di tal genere. Le mie ricerche intorno alla versione latina di Dioscoride mi hanno confermato questa convinzione. Ce ne sono alcune ignote ancora ai lessici, presentanti un valore apprezzabile per lo studio della tarda latinità. Citiamo dall'antica versione di Dioscoride: *abintus (intus, ἐντός, ἔνδοθεν), aforis, (foris, ἔξωθεν), deforis, (foris, ἔξωθεν, ἐντός), deintus, (intus, ἐντός, ἔνδοθεν), deiusu (deorsum, iosu, iusu, κάτωθεν), desusu (sursum, susu, ἄνωθεν), exinde, delonge (longe, μακρόθεν), desuper, pro quare* ecc. La tradizione manoscritta dei frammenti di Filumeno e Filagrio trasmette il composto *deforis (flos salis sciromeno spleni impositus deforis cum vesica sanat sciron*, ed. Mihăileanu 185, 7-9), dove Puschmann congettura a torto *foris*.

1) Max Niedermann, *Neue Jahrbücher* XXIX (1912), 316.
2) *Revista clasică* III (1931), 256.
3) W. Baehrens, *Philologische Wochenschrift* XLVI (1926), 852.

Allo scopo di una ricerca più ampia sulla lingua della *De materia medica*, l'antica versione latina di Dioscoride, dove s'incontra un ricco materiale pochissimo messo in valore, ho esaminato prima d'ogni cosa il testo stampato in *Romanische Forschungen* I (1883), 49-105, X (1896-99), 181-247 e 369-446, XI (1899-1901), 1-121, XIII (1901-2), 161-243 da K. Hofmann, T. M. Auracher e H. Stadler. Ho fatto la revisione appoggiato alla totalità dei manoscritti dell'antica versione e cioè:

Monacensis Latinus 377, dell' VIII secolo,
Parisinus Latinus 9332, del IX secolo,
i frammenti conservati dal Bernensis A91 e 363, del secolo X, rispettivamente dell' VIII,
i frammenti contenuti dal Goettingensis Hist. Nat. 91, del secololo IX.

Aggiungo a questi il Casanatensis (Roma) 955, del secolo XIII e l'incunabulo stampato a Colle in Toscana nel 1478.

Nel modo come è stata concepita e pubblicata, questa edizione non effettua che parzialmente le condizioni di una opera definitiva. Il primo libro viene ridato solamente dopo il Monacensis e appena dal secondo incomincia la collazione graduale degli altri codici. Le lezioni del Parisinus e Casanatensis concernenti il primo libro e riprodotte da me più in giù sono inedite. Ho l'intenzione di rieditare più tardi questa parte per far accessibile l'intera tradizione. Per il momento faccio il tentativo di discutere alcuni problemi di testo che stanno in immediata relazione col latino volgare e la congettura.

Per *analardu* offerto dal Monacensis *(est analardu Celtica montuosa* I, 60, 16-17 b [1]) gli editori hanno proposto la lettura *alia nardus*. Il Casanatensis contiene appunto *alia nar-*

1) Nel citare il testo stampato in *Romanische Forschungen* I, 60, 16—17 b significa: il volume della rivista, la pagina, le righe, la colonna a o b.

dus, che viene così in aiuto di questa interpretazione. Il medesimo codice facilita la comprensione di un altro luogo dove la tradizione del Monacensis è difettosa: *eligenda est illa que fuerit rufo colore subruteo similis corallo* I, 61, 32-34 b. Hermann Rönsch, appoggiandosi sull'originale greco, ha proposto *subrubeo* al posto di *subruteo*.[1]) La lezione *subrubeo* viene ora confermata dal Casanatensis. L'interpretazione del Monacensis *tertium* (sc. *costum) syriaticum pondere gravior, colore vulseo, odore stiptico* I, 64, 3-4 a diventa sicura rispetto a *vulseo*, dove gli editori hanno letto *buxeo*. La lezione del Casanatensis è *coloris buxei*. Per *sariis* del luogo *menstrua provocat* (sc. *costum) et sariis adiunctus id est dolore matricis mitigat* I, 64, 10-11 a Hofmann-Auracher hanno presentato la spiegazione: gr. *σάρι*, pl. *σάρια* 'eine Nilpflanze'. Il testo greco non contiene questa parola e la lezione del Casanatensis è *pessariis*, che può essere anche la migliore.

Il testo di *Romanische Forschungen*, riprodotto dal Monacensis, presenta un *ammixtures (murra et storaci ammixtures gratius fumigat* I, 67, 32-33 a), che ha dato difficoltà di comprensione agli editori. Il finale *-es* si trova su una cancellatura e perciò essi pensano alla lettura *ammixtura* o *mixtura*. La frequenza del suffisso *-ura* nella tarda latinità è certamente un argomento molto buono, tanto più che anche quanto concerne il senso non c'è niente da dubitare. Ma la supposizione va forse un po troppo lontano. La lezione del Bernensis, *ammixtus res*, ci dimostra che non si tratta se non di una sbagliata separazione per parole della tradizione: *ammixtu res*. Del rimanente *ammixtura* non viene tramandato dal testo Dioscorideo, mentre *ammixtus* è una parola normale, quasi indispensabile (cf. *frequenter ammixtus sucu tysane cotula una* I,69, 14 b).

Molto più chiara ed evidente rispetto all' originale greco appare la lezione del Bernensis *fossa* in vece di *versa* del Monacensis: *radix eius estate versa siccatur* I,69, 2 a. In *versa* nel Monacensis le prime tre lettere sono scritte su una cancellatura e, siccome le lettere che precedono il finale *-sa* di *fossa* non sono più di tre, una stretta relazione tra i due

1) *Textkritische Bemerkungen zum Longobardischen Dioscurides* in *Romanische Forschungen* I (1853), 413.

codici dev'essere esistita nella trasmissione della traduzione. Il testo greco *ὀρύσσεται δὲ ἡ ῥίζα τέρενς καὶ τεμνομένη ξηραίνεται* fa meglio pensare a *fossa* del Bernensis, cioè ad una lezione più recente, sebbene una delle regole della critica di testo esige di dar preferenza alla lectio difficilior, specialmente quando questa è anche più antica.

Hermann Rönsch[1]) tenta di spiegare *utlitum (utlitum mulieribus in facie traiectus limpidam facit* 1,70, 11-12 b) per *utile autem* o *utillimum*, forma di superlativo attestata dalla grammatica di Neue.[2]) Evidentemente questa spiegazione corrisponde come senso, ma ne rimane trascurata la tradizione. Nell'indice Stadler presenta l'uguaglianza *utlitum = vultus*. Rispetto all'originale greco *ἐπὶ τῷ προσώπῳ ἐπὶ τῷ στιλβόῃῳ litus, -u(lino)*, citato dal dizionario del Georges dalla storia naturale di Plinio, si confà col contesto, esimendoci ancora dalla necessità della congettura.

Il Monacensis, il migliore e più antico manoscritto della versione latina di Dioscoride, presenta nello stesso tempo anche gli elementi popolari più numerosi rispetto al resto della tradizione. Esso trasmette la frase: *sciadicis utilis si calida ut malagma imposita fuerit* I,70, 21-22 b. Davanti a *ut* c'è una cancellatura che ha fatto scomparire una lettera. Il Bernensis possiede in questo luogo la lezione *aut*. Nello stesso Monacensis la lettera *g* di *malagma* si trova scritta al di sopra della parola. Del resto nel Monacensis *malagma* si trova sempre col fonetismo popolare *malauma* e per conseguenza anche qui *g* è stata aggiunta più tardi. In ciò che concerne *aut-ut*, tanto il senso, quanto il testo greco *(ἀντὶ μαλάγματος ἢ πυρίας)* fanno più accettabile la lezione *aut*, offerta dal Bernensis.

Per il volgare *triblare*, incontrato in Monacensis *(sinape accipes et infundes in aqua calida et triblas fortius* I,72, 31-32 b), gli editori consigliano di scrivere *criblare*, appoggiandosi su altre citazioni: *haec omnia tusa et cribellata* I,77, 1-2 b; *ita tusa et cribellata pro polenta quiliacis datur* I,100, 13-14 a; *tusu et cribellatu* XIII,194, 10-11. L'osservazione non corrisponde alla

1) H. Rönsch, *o. c.*, p. 413.
2) Fr. Neue, *Formenlehre der lateinischen Sprache* II, 110.

verità, perchè la versione Dioscoridea fa distinzione di senso tra *triblare* e *cribellare*, rispettivamente *criblare* 'stacciare, crivellare'. *Triblare* ha il senso di 'fregare, stropicciare', attestato anche in Mulomedicina Chironis [1]) ed evidente anche dal seguente: *illo tempore, quo folia eiciet, si manibus tribletur, tragi odore habet, pro quo nomen accepit* XI,27, 18-20. Qual sostegno di questo senso viene la lezione del Parisinus, *tribulas*, forma asincopata.

Una sbagliata interpretazione si è data per *pampanoco* del passaggio: *haec omnia tusa oleo et vino conmiscis et mittis in vas quos pampanoco operis* I,79, 1 b. Gli egitori hanno pensato a *pampinatus*, partecipio del *pampinare*, o ad una derivazione da *pampĭnus*. La lezione del Parisinus, *pampino coperis*, ci chiarisce che in primo luogo ci troviamo di fronte ad una sbagliata separazione di parole nella tradizione del Monacensis. Scriveremo dunque: *pampano cooperis*. Considero *pampano* come un elemento volgare risultato da *pampĭno* per effetto dell'assimilazione $i > a$, fenomeno frequente nel latino comune: *ansar -aris, cammara, carcar -aris, passar -aris* ecc.

La versione di Dioscoride contiene *aluminare* che non si trova se non molto di rado nei testi letterari. Come partecipio s'incontra in Plinio (Nat. Hist. 31, 59 *aqua sulpurata... aluminata... bituminata)* e Marcello Empirico (Med. 15,5 *pellem lupi aluminatam lumbis dolentibus impone)*. Il Monacensis lo attesta su la forma di *adluminare (cui admisces species tales squinantos ad adluminandum oleum* I,80 37-38b) e gli editori ne propongono la lezione: *adglutinandum o adglomerandum, πρὸς τὴν στύψιν*. Hermann Rönsch [2]) ha cercato di spiegare questo *adluminare* per *aluminare* 'alluminare'. Il *Thesaurus linguae latinae* fa delle riserve sull'identità di questo *adluminare* con *aluminatus*, citato in Plinio e Marcello Empirico. La lezione del Parisinus è *aluminandum* e la parola si trova anche nel quarto libro: *quam pimentarii ad miri confectionem utuntur oleum aluminantes* XI,19, 14-15.

L'*indignatio* del Monacensis non può essere che autentico *(nervorum indignationem mixto vino et aqua depellit* I,82, 8-10 a), l'attesta anche il Parisinus e Herman Rönsch [1]) ha dimostratro in modo molto convincente come questa parola ha ricevuto nel latino tardo, specialmente nel linguaggio dei medici, il significato di 'indisposizione, mala disposizione, viva e maladiva commozione'. Corrispondente al greco *σκληρία*, essa non è necessariamente congetturabile coll'*induratio* proposta dagli editori di *Romanische Forschungen*.

Incontriamo la dissimilazione *r-r* > *l-r* nella parola *plurigo -inis*. I fenomeni di assimilazione e dissimilazione sono molto amati dal latino volgare e Max Niedermann [2]) ha mostrato con lusso di argumenti le cause del loro grande sviluppo. Leggiamo presso Dioscoride: *plurigines palpebrorum conpescit* I,83, 1-2 b. Il fonetismo *plurigines*, offerto anche dal Parisinus, può essere citato pure in altri luoghi: *pluriginem omnem carnis* X,196, 2; *pluriginem capitis tollit* X,197, 12; *pluriginem ...tollet* XIII,179, 12. Questo aspetto volgare si alterna coll'aspetto classico *prurigo -inis*, ciò che dimostra che ci troviamo, come è anche naturale, di fronte a delle copie di seconda o terza mano. Il Monacensis data dell'ottavo secolo e la traduzione si è fatta nel sesto. Per la forma dissimilata *plurigo* gli editori propongono la lezione classica *prurigo*, non giustificata forse completamente dal rigore scientifico.

Si è trascurato di dare una interpretazione più giusta anche nel passo che segue: *quae* (sc. *cedria) nimiae etate caloris sui pellibus traiecta uret et siccat* I,87, 23-24 a. Nel Monacensis c'è *nimie* e non mi posso spiegare per quale ragione questa lezione è stata trascritta *nimiae*. Nell' *etate* l'*e* iniziale si trova su una cancellatura e questo fatto ci determina a pensare immediatamente a *nimietate* al posto di *nimiae etate*, come si conclude anche dal testo greco: *καὶ ἱμάτια δὲ καὶ δέρματα φθείρει διὰ τὸ θερμαίνειν ἐπιτεταμένος καὶ ξηραίνειν*.

La forma popolare *cinus* per *cinis*, come anche *pulvus* per *pulvis*, è attestata in alcuni scrittori postclassici: *cinus desiccativus* presso Oribasio latino. [3]) Essa era molto diffusa

1) K. Hoppe, *Glotta* XVI (1927–28), p. 207.
2) Hermann Rönsch, *o. c.*, p. 414.

1) Hermann Rönsch, *o. c.*, p. 414.
2) Max Niedermann, *Über einige Quellen unserer Kenntnis des späteren Vulgärlateinischen* in *Neue Jahrbücher* XXIX (1912), 313 sgg.
3) Henning Mörland, *Lateinische Oribasiusübersetzungen*, Oslo 1932, p. 66.

nella Penisola Balcanica ed il suo derivato in *-ea* si è continuato nel romeno *cenuşă*. Dev'essere interpretato in questo senso anche *cinicinus* di Dioscoride: *peduculos et lendes pernecat, eius cinicinus similiter menstrua stringit* I, 90, 10-12 a. Il Parisinus offre la medesima lezione: *cinicinus*. Questa è stata congetturata dagli editori di *Romanische Forschungen* per *ligni cinis*, spiegazione che può essere accettata se si prende in considerazione l'originale greco: *ἢ ἀπὸ τῶν ξύλων δὲ τέφρα προστεθεῖσα*. Essa pecca solamente in quanto concerne la sua parte formale, perchè non rispetta l'elemento volgare. Più vicino alla verità sarebbe *ligni cinus*.

Ad un errore di lettura del Monacensis si deve certamente la lezione *in terre: alii vero super ramos ipsos funes traunt estensuri in terre et si quid ex ipsa pinguedine funi adheserit colligunt* I,92, 13-16 a. Il testo greco non fa nessuna menzione sul senso 'terra' e la lezione del Parisinus, *extensuri intra se*, m'ha determinato a esaminare più attentamente il Monacensis che contiene di fatto *inter se*. E l'errore interviene un po più in giù: *cicatrices nigras in tergo reddet colori* I,92, 27-29 a. L'originale greco ci dà delle riserve in quanto concerne *tergo*. Nel Parisinus leggiamo *integro ...colore* ed il Monacensis offre similmente *integro* al posto di *in tergo*.

Evidentemente in modo erroneo è stato letto dal Monacensis il passo che segue: *sardiane etiam balani quas et castaneas aut lepomata dicunt aut lobi valanu vocant (αἱ δὲ Σαρδιανὰι βαλανον, ἃ τινες λόπεμα ἢ καστανίας.., ἢ Διὸς βαλάνους)*. Il Parisinus contiene *iopis balanu* e l'autentica lezione del Monacensis è *Iovis valanu*.

La pretesa forma *contrarit (dolorem capitis conmovet tussientibus contrarit* I,101, 19-20 b), considerata dagli editori come una innovazione popolare, messa anche in legame con *contrait* I,63, 12 b, non è che un errore di lettura. Tutti i codici hanno *est contraria*.

Il *testose ruenti* letto dallo Stadler non può ridare il senso della frase: *eius iecor siccatum testose ruenti et sole repositum exunctum omnia suprascripta facit mirifice* X,118, 5-6. Nel Monacensis *se* di *testose* si trova su una cancellatura e l'*s* non si distingue che molto difficilmente. In realtà è da leggere *f* e la giusta lezione *testo ferventi*, come anche nel Parisinus, *ἥπαρ δὲ αὐτοῦ ξηρανθὲν ὑπ' ὀχρώχου*.

Riconosciuto il fatto che moltissimi plurali neutri del greco in *-α* passano in latino comune a femminili singolari, cambiando anche la declinazione, ho citato un numero di tali casi dal trattato di Rufo nel *Buletinul...* di Iaşi, I (1934), p. 23. Le forme latine della greca *γλαύκωμα -ατος* in Dioscoride hanno seguito la stessa via: *glaucomatas... limpidat* I,87, 25-26 a; *caligines et glaucomatas... detergit* X,237, 24-25; *caligines et clаucomas tollit* X,189, 15. Il medesimo fenomeno riesce in *κονδύλωμα -ατος*: *condilomatas solvet* I, 73, 27 a; X,404, 25 e X,426, 6; *condilomatis medicatur* XIII,208, 21; *condilomatas medicatur* XIII,209, 18. Sebbene il Parisinus contenga le stesse forme come il Monacensis, lo Stadler non annette nessuna importanza a queste coincidenze e congettura a torto *condilomata* al posto di *condilomatas*.

Non mi pare giustificata la congettura *fetura* per *fetu* in *pullu de fetu primaru luna prima aperis et invenis in eum lapides duos* X, 193, 19-20. Leggiamo nel Parisinus *fetu primario* e l'incunabulo di Colle presenta una lezione assomigliante: *fetu primo (ἐκ τῆς πρώτης νεοσσοποιίας)*. Dal punto di vista lessicale *fetus* possiede anche il senso di *fetura*, v. *Thesaurus*.

Quando Hermann Stadler interviene per sostituire *invilicas*, offerto dalla tradizione, per *umbilicus*, pecca certamente contro lo spirito storico e dimostra come l'operazione commoda del congetturare nel senso classico diventa dannosa agli studi linguistici. Gli esiti romanzi di *umbilicus* sono molto variati e numerosi, come non è accaduto, si può dire, a nessuna altra parola latina.[1] Questa diversità presuppone fino ad un certo punto un aspetto formale variato anche in latino e leggiamo appunto nell' *Appendix Probi: umbilicus non imbilicus*.[2] L'uso di *imbilicus*, condannato dal grammatico latino, dev'essere stato assai esteso, perchè, accanto a *umbilicus*, entrambe le forme hanno sviluppato discendenti romanzi ugualmente numerosi.[3] Nella versione latina di Dioscoride è at-

1) A. Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile* in *Romanische Forschungen* XIV (1903), p. 497.

2) *Grammatici Latini*, ed. Keil, IV, 198, 4.

3) W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 9045.

testata la forma *invilicus (in invilico posita* I,101, 30; *invilico inpositi* X,203, 20; *invilico positus* X,414, 21; *sicut invilicu* X,421, 10; *invilico posita* X,429, 7), dove lo Stadler congettura *umbilicus.*

La preposizione *cum* è stata spesse volte notata in relazione con una forma di accusativo e la stessa cosa è accaduta anche a *de* o altre preposizioni. Lo studio di H. Mörland sulla lingua di Oribasio latino accerta casi numerosi di tal genere. Perciò non sono necessariamente desiderabili le congetture nel senso classico, là dove l'intera tradizione dà prova di quest'evoluzione: *si nimie comesta fuerit aut bibita, cum tortiones (tortiones* anche nel Parisinus, presso Stadler *tortione) sanguem deponit* X,215, 25-26; *cum pollines* (anche nel Parisinus, presso Stadler *polline) yrini illirice et acetu... maculas corporis limpidat* X,411, 19-20.

Le numerose grafie *ortopnicus* per *ortopnoicus (ortopnicos curat* I,69, 7a; *ortopnicis prestolatur* I,82, 29b; *hortopnicos* < Parisinus *ortopnicos* > X,236, 25; *ortopnicis* X,408, 12 e 429,22) non possono giustificare la congettura *ortopnoicus* (gr. *πρὸς ὀρθόπνοιαν*), come anche *celerat* per *celebrat (digestionem celebrat* X,240, 19).

Gli interrogativi *quis, quid,* più espressivi e più adatti per la loro drasticità, sono poco a poco ed anche di buon'ora riusciti di rivendicare il posto dei relativi corrispondenti *qui, quae, quod,* specialmente nella lingua comune. Ne fanno menzione Catone r. r. 148 *dominus vino quid volet faciat, Festo quis volet magistratus facere, faciat,* Gellio 13,23, 8 *quis erat egregia et praestanti fortitudine, Nero adpellatus est,* l'Antologia 520 *et quid non multi poterant iuvenes, hic semper solus agebat,* Seneca Apoloc. 9,5 *censeo uti divus Claudius ex hac die deus sit, ita uti ante eum quis optimo iure factus est,* Petronio 50,7 *ignoscetis mihi quid dixero: ego malo mihi vitrea, certe non olunt,* Venantio Fortunato 1,16, 33 *ineptus est quis ipse se praeferre vult ecclesiae,* Ammiano Marcellino 14,11, 11 *qui eum adulabili sermone seriis admixto solus omnium proficisci pellexit vultu adsimulato saepius replicando, quod flaglantibus votis eum videre frater cuperet patruelis, quid per imprudentiam gestum est remissurus ut mitis et clemens...* [1]) *Quisquis* troppo pesante, es-

1) Einar Löfstedt, *Beiträge zur Kenntnis der späteren Latinität,* Upsala 1907, pp. 55–59.

primendo una distinzione considerata non pienamente necessaria dalla coscienza linguistica popolare, viene ad essere sostituito da *quisque.* [1]) In conseguenza la congettura *quisquis* dello Stadler al posto di *quis* nella versione di Dioscoride è certamente non accettabile: *et quis eum in collo portaverit incussu serpentum non timet* X,382, 17-18, perchè *quis* per *quisquis,* come anche *quis* per *quidam,* hanno avuto una esistenza di fatto. [2])

Tra le forme di *vas -is* il tardo latino conosceva *vasum, vasus,* abl. *vaso,* pl. *vasa* e per la terza declinazione *vas* si è imposta alla coscienza linguistica anche come forma di ablativo singolare. La congettura dello Stadler *vase,* rispetto a *vas* accertata dalla tradizione, non è in certo modo necessaria: *cepulas et ros siriacu in vas aeneo coces* X,390, 17; *mittis acetu viscidu in vas aeneum et coperis alia vas aeneo* XIII,205, 5.

H. Mihăescu.

1) H. Grandgent, *Introduzione,* p. 51.

2) Quanto concerne *quis* per *quidam* posso ricordare una nota di W. Baehrens che accerta numerosi esempi: *quis* = *quidam (Glotta* V [1913–14], 83–85).

O PROBLEMĂ DE FONETICĂ VECHE ROMÎNEASCĂ.

Diftongul *ĕá* urmat de *e* în textele sec. XVI.

Fonetismul limbii romîneşti, aşa cum apare în textele veacului al XVI-lea, mai prezintă încă unele puncte obscure din cauza chipului defectos cum au fost adaptate caracterele alfabetului chirilic. La această greutate, inerentă obiectului supus cercetării, s'au adăugat şi altele provenite din unele ipoteze clădite pe o interpretare unilaterală a faptelor, care, de cele mai multe ori, are la bază un excesiv excluzivism în formularea teoriilor originale.

De mică importanţă în aparenţă, problema felului cum apare reflectat diftongul *ĕá* urmat de *e* (tipul *vĕáde*) în textele sec. XVI prezintă însemnătate mai întîiu prin faptul că persistenţa lui sau prezenţa unui stadiu evolutiv (*ę*) către *e* de astăzi dădea o coloratură specială limbii vechi. Apoi soluţionarea ei cere cercetarea, în prealabil, a altor probleme de limbă şi cultură din cele mai importante, cum ar fi, depildă, chestiunea dacă a existat sau nu în sec. XVI o tradiţie grafică, dacă se poate vorbi, pentru acel timp, de o limbă scrisă cu o structură proprie deasupra deosebirilor dialectale, etc.

Cel dintîiu care a supus unei minuţioase cercetări soarta diftongului *ĕa—e* a fost H. Tiktin în *Studien zur rumänischen Philologie*, Leipzig 1884. Bazat pe alternanţele grafice ѣ, ı, el ajunge la concluzia că în limba sec. XVI *ĕa* urmat de *e* se schimbase în *ę* pe tot teritorul dialectului dacoromîn.

Pentru a putea analiza dovezile aduse de Tiktin în sprijinul ipotezei sale, reproducem rezumatul acestora făcut de Iorgu Iordan în cartea sa *Diftongarea lui e şi o accentuaţi în poziţiile ă, e*, Iaşi 1921, pag. 163-166:

Deosebirea de pronunţare începe chiar depela 1550 şi constă în aceea că ѣ, ꙗ în poziţia *e* nu se mai pronunţau *ĕá, ĭá*.

Imprejurările care ne fac să afirmăm acest lucru sînt:

1) In Psaltirea în viersuri a lui Dosofteiu (1673) cuvinte cu ѣ, ꙗ, reflectaţi astăzi prin *ĕá, ĭá*, rimează cu altele care au *á*; depildă *sîꙗlă* cu *neválă*... etc. Dimpotrivă, nu găsim niciodată rime ca *vѣ'de-cade*... Urmează de aici că în pronunţarea lui *vѣ'de, pꙗ're* nu exista un *á*.

2) In veacul XVII unele opere tipărite întrebuinţează alte caractere pentru a reda pe *ĕá, ĭá* = *ĕá, ĭá* actuali decît pentru redarea lui *ĕá, ĭá* = *é, ĭé* de astăzi. Această deosebire ortografică apare desăvîrşită în Psaltirea în viersuri a lui Dosofteiu (1673) şi în Divanul sau gîlceava înţeleptutui cu lumea a lui D. Cantemir (1698). Alte scrieri întrebuinţează o ortografie nesigură, deşi chiar în ele se poate recunoaşte într'o oarecare măsură tendinţa de diferenţiare pomenită mai sus. Interesant este faptul că semnele folosite pentru *ĕá, ĭá* în poziţia *e* serveau şi pentru reproducerea lui *ĕá, ĭá* finali, care, se ştie, în dialectul moldovensc sînt pronunţaţi *é, ĭé*. Această constatare nu se poate înţelege altfel decît că semnele grafice deosebite corespundeau unei pronunţări deosebite a diftongilor în cele două poziţii.

3) Dar nu numai în secolul XVII şi în Moldova a existat o pronunţare diferită a tipurilor *lѣ'ge, chꙗme* şi *lѣ'gă, chꙗmă*, ci pe tot teritoriul dacoromîn şi mai înainte de cele dintîiu monumente literare. Intr'adevăr, singularul *másă* a rezultat dintr'un mai vechiu *mĕásă* < *mēnsa*, tot aşa cum pluralul *mése* a ieşit din *mĕásă* < *mēnsae*. (Formele *mĕásă, mĕáse* există pînă astăzi în macedoromîn.) Căderea lui *e* din sing. *mĕásă* este însă mai nouă decît prefacerea, suferită din cauza lui *e* următor, a lui *ĕá* din pl. *mĕáse*; dacă *ĕ* din *mĕásă* ar fi căzut pe vremea cînd se zicea încă pl. *mĕáse*, atunci şi în acesta din urmă ar fi căzut *ĕ* şi din aceiaşi cauză, adică a lui *m* precedent: în acest caz am fi avut *máse*, din care nu putea rezulta actualul *mése*... Deci *másă* nu putea sta alături de *mĕáse*, de unde urmează că vechiu rom. *mѣse* nu trebue cetit *mĕáse* nici chiar în texte mai vechi, pentrucă în acestea *mĕásă* este totdeauna redat prin *másă*,

că, prin urmare, căderea lui *é* după *m* şi celelalte labiale se arată ca desăvîrşită deja în cele mai vechi texte.

4) Cea mai puternică dovadă—matematică, zice Tiktin —că ѣ—*e*, ѫ—*e* nu sînt *ĕá—e*, *îá—e*, ne-o oferă grupele *cea, gea*. In aceste grupe *e* a dispărut pentru motivul că nu se pot pronunţa în acelaş loc două palatale (*e* alături de *č*, *ğ* precedenţi, care au timbru de *ĭ*), astfel că ele sunau *ča, ğa*. Textele chirilice reproduc aceste grupe—indiferent de originea lor—prin ча, ꙗа sau чѣ, ꙗѣ (alături de чѧ, ꙗѧ şi чѫ, ꙗѫ). Dacă ѣ' din *acѣ'ste, cѣ're*, etc. ar fi sunat la fel cu ѣ' din *acѣ'stă, cѣ'ră*, adică *a*, atunci ar trebui să întîlnim şi ortografii ca *aчáste, чáre...* Tiktin n'a găsit nicio ortografie de acest fel.—Aceste patru dovezi arată cît se poate de lămurit că ѣ, ѫ în poziţia *e* nu redau aceleaşi sunete ca aceleaşi semne în poziţia *ă*.

Atunci care era valoarea fonetică a caracterelor ѣ', ѫ', cînd în silaba următoare se afla un *e*?... Valoarea fonetică actuală nu puteau s-o aibă..., pentrucă în acest caz scriitorii s'ar fi servit de semnul *ѥ*, dupăcum fac cu formele *lég, légi, pier, piéri*, iar nu de semnele ѣ, ѫ. Asemenea nu se poate invoca o tradiţie în sprijinul întrebuinţării acestor caractere, devremece între 1570 şi 1700 era un haos în ortografia textelor romîneşti, iar vreme pentru formarea unei tradiţii nu fusese suficientă, întrucît prima dată cînd s'a scris de către un Romîn romîneşte cu alfabetul chirilic a fost puţin înainte de 1570. In afară de asta, tradiţia n'ar putea explica îndeajuns grija foarte mare de a deosebi în scris ѥ de ѣ, chiar în cuvinte omonime ca: *acѣ'ia* (feminin singular) şi *acѥ'ia* (masculin plural), care nu se confundă niciodată.

Prin urmare: dacă ѣ' în poziţia *e* nu putea avea valoarea *ĕá*,—căci am văzutcă nu rimează, cu *á*—, dar nici valoarea de astăzi *e*,—căci ѣ' se deosebeşte foarte îngrijit în scris de ѥ—, atunci lui ѣ' trebue să-i atribuim o valoare fonetică intermediară între *ĕá* şi *é* şi anume *ę* = germ. *ä*, singurul sunet care seamănă la timbru cu diftongul *ĕá*.'

Am citat pe larg argumentele lui Tiktin, deoarece, multă vreme, au fost primite de aproape toţi cercetătorii care s'au ocupat de istoria limbii romîneşti, iar pînă în momentul de faţă nimeni n'a cercetat în special această problemă.

Observăm mai întîiu că primele două argumente se referă mai ales la soarta diftongului *ĕá—e* în a doua jumătate a secolului XVII. E sigur că în această epocă se săvîrşise, în limba scrisă, evoluţia *ĕá* > *e*, iar grafiile cu ѣ, ѫ, în aceste cazuri, trebuesc atribuite tradiţiei. Proba pe care o aduce Tiktin pentru a dovedi această transformare este concludentă (v. mai sus Nr. 1).

Argumentul al treilea se bazează pe un paralelism între evoluţia *mĕásă* > *másă* şi *mĕáse* > *mése*. Insuşi I. Iordan a relevat în nota dela pag. 163 că paralelismul este inexistent. «Avem de observat numai că *ĕ* din pl. *mĕáse* n'ar fi putut să cadă, cum presupune Tiktin, din cauză că în silaba următoare avem un *e*; iar căderea lui *ĕ* în cazul de faţă,—prefăcut întîiu în *ă* din pricina lui *m* precedent—, nu se poate întîmpla, după chiar spusele lui Tiktin (pag. 71-72), decît dacă în silaba următoare nu este o palatală».

Altă evoluţie a avut *ĕa*, precedat de labială şi urmat de *ă*, şi alta cînd a fost precedat de labială, dar în silaba următoare se afla un *e*: 1. *mĕásă* > *măásă* > *másă* («Din *e* accentuat şi neaccentuat, la care se cuprinde şi *ĕ* consonat din diftongul *ĕá*, latin şi nelatin, precedat de *m, p, b, f, v, u*, cînd în silaba imediat următoare nu este *e*, *i* ori sunet muiat, rezultă *ă*...» Philippide, *Orig. Rom.* II, pag. 40, Nr. 28); 2. *mĕáse* > *mése* (nu mai era posibilă schimbarea lui *ĕ* în *ă*, din cauză că în silaba imediat următoare este *e*; în cazul de faţă *ĕá* > *e* se supune altei norme: «*á* accentuat, precedat în aceeaşi silabă de *e, i*, sunet muiat, şi urmat în aceeaşi silabă ori în silaba imediat următoare de *e, i*, sunet muiat, se preface în *é*.» Philippide, *op. cit.* pag. 18, Nr. 7).

In ceea ce priveşte valabilitatea argumentului dela Nr. 4, pe care Tiktin îl consideră ca cel mai puternic («dovadă matematică»), cercetările ulterioare au descoperit destule grafii cu *a* după africatele *č*, *ğ*: «E o scăpare din vedere... afirmarea că în vechile texte nu se scrie чa, ꙗa, ci numai чѣ, ꙗѣ, cînd în silaba următoare e ѥ. Căci şi aşa se scrie, dupăcum se scrie *a* şi după alte consonante palatale ca *š*. Astfel, în Codicele Voroneţean se află *čareţi* alături de *čѣreţi* şi *čareţi*, precum şi *dulčaţele*. Psaltirea Şcheiană are dease-

meni *a čare* şi *čkrčeţi*. Intr'un doc. munteano-slav din a. 1586 găsim satele *Vălčale*... ceea ce în alt doc. munteano-slav din a. 1620 e scris *Vlăčkle*... Un act din 1627 al mitropolitului din Ardeal, Dositei, către călugării dela mînăstirea Bisericani din Moldova are: *ačale*... şi *ačkle*... Intr'un act din 1563 e: *Vălčale*...» I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic*, Bucureşti 1904, pag. 148-149.

I.-A. Candrea, care s'a ocupat în special de limba textelor rotacizante, face aceleaşi constatări: «Dacă vocala silabei următoare era *e*, diftongul [*ĕá*] s'a menţinut încă multă vreme şi a evoluat mai tîrziu spre *ę*... Alături de forme ca *ačkle*, *ačkste*... şi de altele, în care *k* e redat prin *e*..., găsim însă uneori cuvinte în care *k* e redat prin *a*: *čarcetu*, *čare*, *indulčaşte*... *săğate*... etc. Codicele Voroneţean, în special, întrebuinţează mai adesea formele cu *a*: *ačaste*, *čareţi*...» (*Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII*, vol. I, Bucureşti 1916, pag. CXXXIX—CXL).

Cu toate că argumentele lui Tiktin nu mai au tăria de altă dată, totuşi ipoteza sa capătă un sprijin, dacă considerăm starea actulă a repartiţiei lui *ę* şi *e*, ca descendenţi ai vechiului diftong *ĕá—e*, în dialectul dacoromîn. Tiktin a căutat să dea o explicaţie alternanţelor grafice *k* şi *e*, pe care le constatăm încă din sec. XVI, şi a ajuns la concluzia că ele reproduceau sunetul intermediar *ę*. Dacă această părere nu se mai poate astăzi susţinea cu argumentele lui Tiktin, în schimb ea exprimă o stare de fapt valabilă măcar pentru o parte din vorbirea sec. XVI, aşa cum o putem presupune prin analogie cu starea actuală.

Al. Rosetti a încercat să facă unele obiecţii de ordin principial acestei teorii, care, dela Tiktin încoace, a fost adoptată de mai toţi cercetătorii:

«Pentru a admite că alternanţele grafice exprimă un stadiu fonetic intermediar (nu confund, bine înţeles, stadiu fonetic intermediar cu fonem greu de notat...), ar trebui să se probeze:

1. că schimbările fonetice de tipul *ĕa* > monoftong sau *e* nazalizat > *i* se fac prin etape succesive (nimic nu indică acest lucru; din contra, trebue să ne reprezentăm trecerea bruscă dela *e* la *i* de exemplu, ca o consecinţă a acţiunii de închidere a ocluzivei nazale...);

2. că putem surprinde peviu, datorită acestor notaţii, o schimbare fonetică pe cale de a se săvîrşi...» (*Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle...*, Paris 1926, pag. 52, nota 2).

Observăm mai întîiu că schimbarea lui *ĕa*, urmat de *e*, în *e* presupune o fază anterioară *ę*. Lucrul este perfect explicabil din punct de vedere fonetic şi dovedit prin faptul că, pînă în ziua de astăzi, unele graiuri mai păstrează încă pe *ę*.

Trebue să facem deosebire apoi între un stadiu intermediar, care, pentru o epocă din viaţa limbii, devine normal, şi între momentul, cînd se efectuează procesul de schimbare. Desigur că trecerea lui *ĕa* la *ę* s'a făcut înafara posibilităţii noastre de observare şi acelaşi lucru pentru schimbarea lui *ę* în *e*. Insă etapele succesive *ĕa* şi *ę* au constituit o stare normală, şi aceasta a fost observată şi, eventual, notată, dacă într'adevăr oamenii depe vremuri aveau posibilitatea să facă acest lucru.

După Tiktin, cel care s'a ocupat mai pe larg de această problemă este O. Densusianu în *Histoire de la langue roumaine*, tom. II, fasc. I, Paris 1914, pag. 61-65.

'In sec. XVI... *ĕá—e* devenise *é—e*, adică formele care prezentau altădată *ea* revenise, după mai multe secole, la formele latine din care ieşise: *lége* < *lĕáge* < *lĕgem*. Numărul mare de forme cu *e*, atestate în această epocă, ne îndreptăţeşte să ajungem la această concluzie; mărturia lor este categorică şi nu poate fi interpretată altminteri. Dacă ne-ar fi rămas un singur text cu particularitatea constantă *ea—e*, s'ar putea la urma urmei să admitem că în unele regiuni vechiul stadiu fonetic se menţinea încă; ceea ce însă nu-i cazul. Chiar Codicele Voroneţean, care prezintă un fonetism mai consecvent şi are, de exemplu, totdeauna *lĕáge*, *trĕáce*, lasă să se strecoare pe alocuri fonetismul nou. Găsim, înadevăr, trei forme cu *e*: *clevete* LXXIII, 7; CXLIV, 13—14; *dumnedzeeştele* CLXVIII, 4, *meşter* XII, 4; 8, 4; CXXV, 10; dacă prima şi ultima pot fi contestate, din cauza originii lor

străine şi deci avînd posibilitatea unui fonetism special, a doua rămîne în picioare şi confirmă şi pentru acest text pronunţarea cu *e* şi nu cu *ea'*.

Mai departe Densusianu aduce ca argument şi cele susţinute de Tiktin (paralelismul dezvoltării: *mĕásă* > *másă* şi *mĕáse* > *mése*), care însă nu mai sînt valabile astăzi (v. mai sus).

Densusianu explică alternanţele *ĕá—e*, *é—e* prin puterea tradiţiei grafice: «Deoarece... limba romînă trebue să fi fost întrebuinţată uneori în scriere chiar înainte de sec. XVI, s'a păstrat din această epocă mai veche cîteva deprinderi grafice, care corespundeau condiţiunilor fonetice de atunci, dar nu mai puteau să reflecteze evoluţia ulterioară a limbii în momentul în care primele texte religioase începeau a fi traduse. Trebue să presupunem chiar că persoanele cu oarecare învăţătură rămăsese credincioase acestei tradiţii grafice, în timp ce acei mai puţin cultivaţi urmau curentul limbii, scriind aşa cum pronunţau, adică *lege*, etc.» (Pag. 32.)

Densusianu face distincţie între *ĕá* şi *ĭá* şi stabileşte, pentru fiecare, altă durată în evoluţia lor către *e*: «Fiindcă exemplele cu *e* < *ĭa* < *ę*, *ę—e* sînt cu mult mai rare decît acele cu *e* < *ĕa* < *ę—e*, credem că sîntem în drept să admitem pentru *ĭa* > *e* o evoluţie mai înceată decît pentru *ĕa* > *e*; consideraţii fiziologice ne îndreptăţesc deasemenea să separăm din punct de vedere cronologic transformarea acestor doi diftongi, pentrucă trecerea dela *ĕa* la *e* presupune mai puţine etape intermediare decît aceea dela *ĭa* la acelaşi sunet. Cu alte cuvinte, credem că *ĭa* devenise *e*, în secolul XVI, numai în cîteva regiuni mai înaintate în evoluţia fonetică; mai tîrziu această transformare a cîştigat întregul domeniu dacoromîn.» (Pag. 64.)

Deosebirea dintre această ipoteză şi aceea mai veche a lui Tiktin o stabileşte însuşi Densusianu la pag. 64, nota:

«Asupra valorii pe care o avea *ĕa—e* Tiktin emite o părere care se deosebeşte într'un punct de aceea expusă de noi; cu toate că şi el admite că *ĕa* trebue să fie interpretat ca *e*, crede că poate atribui acestui *e* valoarea de *ę*; după părerea sa, acei care scriau în sec. XVI, dîndu-şi samă că *e* era pronunţat în aceste condiţiuni ca *ę*, au căutat să

noteze această nuanţă specială a vocalei palatale adoptînd semnul *ĸ*. Este totuşi foarte îndoelnic dacă strămoşii noştri au avut o ureche aşa de fină pentru a distinge pe *e* deschis şi dacă au căutat să noteze aceasta în scris. Pentru a da un sprijin părerii sale, Tiktin aminteşte că în unele regiuni ale domeniului limbii romîne *e* (< *ĕa*) apare ca *ę* (*lęge*), în timp ce în altele el este pronunţat în cu totul alte condiţiuni (*lege* ca *leg*, *negru*, etc.). Dar chiar această circumstanţă infirmă interpretarea lui Tiktin, căci nu este cu nimic probat că pronunţarea *lęge* era caracteristică pentru întreaga limbă romînească veche şi nu vedem cum s'ar putea ea restitui pretutindeni în textele din sec. XVI. Dacă ne găsim în prezenţa unui text vechiu aparţinînd unei regiuni care prezintă astăzi *ę—e*, se poate admite în chip natural că el ascunde aceeaşi particularitate, cu toate că are forme cu *ĕa*. Dar chiar şi în acest caz ar fi prematur să credem că acel care a scris un asemenea text a avut conştiinţa pronunţării lui *e* ca *ę* şi l-a transcris în consecinţă cu *ĸ*.

Un alt punct în care ne deosebim de Tiktin este atunci cînd el presupune că *fiare* se schimbase pretutindeni în *fiere*... Tiktin n-a ţinut samă de faptul că, în sec. XVI, formele cu *ĭe* < *ĭa* sînt cu mult mai rare decît acele cu *e* < *ĕa* şi că este mai aproape de adevăr să presupunem că aceşti doi diftongi n'au aceeaşi evoluţie către monoftongare.»

La cele susţinute de Densusianu avem de făcut mai multe obiecţii:

1. Cele trei exemple din Codicele Voroneţean cu *é—e* în loc de *ĕá—e* (*clevete*, *dumnedzeeştele* şi *meşter*) nu probează «pentru acest text pronunţarea cu *e*». Prima şi ultima formă sînt înlăturate din discuţie chiar de Densusianu: aceste cuvinte, fiind mai nouă, nu s'au supus diftongării. A doua formă «e o greşală a copistului în loc de *dumnedzeeştile*» (C a n d r e a, *op. cit.*, pg. CXXIV). In felul acesta posedăm un text din sec. XVI, în care, în toate exemplele s i g u r e, găsim notat pretutindeni diftongul *ĕá—e*. In consecinţă Densusianu trebue să admită «că în unele regiuni vechiul stadiu fonetic se menţinea încă».

2. In ceea ce priveşte tradiţia grafică, prin care autorul vrea să explice alternanţele *ĕá—e*, *é—e*, vom arăta mai

departe, cînd vom discuta teoria lui Rosetti, dacă ea poate constitui sau nu o dovadă temeinică.

3. Trecerea dela *ĕá* la *é* nu s'a făcut într'un timp mai scurt decît aceea dela *ĭá* la *é*. La amîndouă evoluţiile găsim aceleaşi stadii intermediare: *e* foarte deschis, *e* deschis şi *e* mijlociu aşa cum îl întîlnim astăzi. In textele sec. XVI raportul numeric dintre *ĕá* şi *é* (< *ĕá)* pedeoparte şi dintre *ĭá* şi *é* (< *ĭa)* pedealtăparte este egal. Depildă, copistul *C* al Psaltirii Şcheiene care scrie deseori *é*, acolo unde copistul *B* are ѣ, întrebuinţează forma *este* alături de *iaste*, singura care apare la copistul *B* (Candrea, *op. cit.*, pg. XXXV). In documentele din Arhivele Bistriţei, publicate de A. Rosetti, raportul se păstrează. Astfel în scrisoarea din Lucavetz (Bucovina), sec. XVII, găsim *este* şi *acele* (pg. 57); în cea provenită dela Cîmpulung (Bucovina), 1604—1608, găsim *iaste, treboiaşte*, dar şi *treboeşte* (pg. 74)..., etc.

Candrea, care a adoptat ipoteza lui Densusianu, caută să explice formele cu *e* provenite din *ĭe* întîlnite în textele rotacizante: «Dupăcum ѣ alternează deseori cu ѥ, tot astfel găsim în unele texte ѩ inlocuit uneori cu ѥ sau є. Astfel: în *S* [Psaltirea Şcheiană] singurele exemple pe care le găsim sînt: *pĭere, ele* şi *este*. In *H* [Psaltirea Hurmuzaki] exemplele deasemenea nu sînt prea numeroase: *amĭedzi, este, mĭerea, pĭere, vĭerme, pelea*, scris poate astfel sub influenţa cuvîntului *peliţă*. In *V* [Psaltirea Voroneţeană] şi *CV* [Codicele Voroneţean] nu întîlnim grafii de această natură. Cele cîteva exemple citate mai sus nu probează deloc că, pela începutul veacului al XVI-lea, ѩ, în forme ca *pĭare, mĭare*, etc., ajunsese să se pronunţe ca *ĭe*, sau că începuse evoluţiunea în acest sens. Parte din forme, ca *ele, este* se pot explica prin poziţia lor adesea ca atone în frază, altele, ca *piere, pierde, vierme*, etc., au putut fi influenţate în grafie de formele *pier, pierzi, viermi*, etc., mai ales dacă ţinem seama de exemplele care apar în *H*, unde greşelile de ortografie sînt aşa de numeroase» (pg. CXXV—VI).

Observăm mai întîiu că acele texte care prezintă în mai numeroase exemple *é* în loc de *ĕá* au şi *é* înloc de *ĭa*. Astfel toate formele citate de Candrea din Psaltirea Şcheiană aparţin, afară de *pĭére*, copistului *C*, care scrie deseori *é* acolo unde ceilalţi copişti întrebuinţează *ĕá*. Cele şase exemple de *ĭá* > *é* din Psaltirea Hurmuzaki concordă cu celelalte, mai numeroase, de *ĕá* > *é* (v. Candrea, *op. cit.*, pg. XLVIII). Remarcăm apoi faptul că acele texte care nu au *ĕá* > *é* nu au nici *ĭá* > *é*, cum e, depildă, Codicele Voroneţean. Singurul text care face excepţie dela această regulă este Psaltirea Voroneţeană. In acest text întîlnim trei cuvinte cu *ĕá* > *é* şi niciunul cu *ĭá* > *é*. Din aceste trei cuvinte unul este evident o greşală de scris din partea copistului: *pomѣkneşte* în loc de *pomenѣşte*.

Desigur că aceste coincidenţe nu sînt întîmplătoare. Ele ne fac să credem că cei doi diftongi *ĕá* şi *ĭá* s'au schimbat în *é*, în unele regiuni dialectale, în acelaşi timp. Incercarea de a da o altă explicaţie acestui fapt, cu ajutorul accentului şi analogiei, se poate face pentru a demonstra contrarul, adică exemplele cu *ĕá* > *é*. Faptele reale însă ne împiedică să dăm altă explicaţie; ele ne obligă să tragem o singură concluzie: paralelismul în timp al evoluţiei celor doi diftongi *ĕá, ĭá* > *é*.

In ce priveşte obiecţiunile aduse de Densusianu teoriei lui Tiktin, avem de făcut următoarele observaţii:

1. Nu putem şti dacă strămoşii noştri au avut sau nu ureche fină ca să surprindă deosebirea dintre un *ę* şi un *e*. Ceeace putem afirma cu siguranţă este faptul că între aceşti doi *e* sînt deosebiri uşor de surprins mai ales pentru nişte oameni care, pentru prima oară, să căzneau să adapteze un alfabet străin limbii lor. Faptul că ei, cei dintîi, acomodau caractere ortografice slavone sunetelor romîneşti îi obliga oarecum la un fel de analiză,—mai fină sau mai puţin fină după capacitatea fiecăruia,—a sunetelor, pentruca mai apoi să le poată transcrie. Scrisul lor nu se automatizase prin regule învăţate în mica copilărie. Evident că, atunci cînd afirmăm aceste lucruri, ne gîndim la oamenii cu oarecare pregătire, cum erau acei scriitori ai textelor religioase cunoscători şi ai limbii slavoneşti. [1]) Ceeace, sigur, lipsea

1) Deosebirea între felul de a reda sunetele unei limbi, prin caractere grafice, al oamenilor cu oarecare pregătire în direcţia aceasta şi felul cum scriu oamenii lipsiţi de cultură a fost făcută de A. Philippide în *Principii de istoria limbii*, pg. 239—240: «In ce priveşte pe Romînii din sec. XVI, XVII, fiind-

diecilor, era posibilitatea de a nota pe ę. Tiktin s'a bazat tocmai pe acest fapt, care nu se poate nega, ca să explice alternanţele ѣ, ѥ. Explicaţia e simplă: pentru unii ę se apropia, ca timbru, mai mult de *ĕá*, pentru alţii mai mult de *e*. Acelaşi scriitor putea să stea la îndoială dacă avea de a face cu un sunet mai apropiat cu *ĕá* sau cu unul mai apropiat de *é*.

2. Starea actuală a diftongului *ĕá* urmat de *e* nu infirmă ipoteza lui Tiktin. In unele regiuni dialectale s'au păstrat formele vechi cu *ĕá* şi ę, pecînd în altele evoluţia a mers mai departe şi s'a ajuns la *e* de astăzi. A fost o vreme, însă, cînd pe întreg domeniul limbii romîne se pronunţa cu ę. Nu se poate admite că trecerea dela *ĕá* la *e* să se fi făcut fără stadiul intermediar al lui ę. Faptul că, în unele regiuni, se păstrează încă ę, probează acest lucru, cerut, dealtminteri, şi de condiţiunile fonetice în care se efectuiază această monoftongare. In consecinţă, apare curioasă obiecţia lui Densusianu că pronunţarea *lęge* nu era caracteristică pentru întreaga limbă romînească veche. Intrebarea care se pune este dacă în sec. XVI se pronunţa pretutindeni cu ę sau dacă nu cumva, depe atunci, limba romînească prezenta regiuni dialectale asemănătoare cu acele de astăzi.

I. - A. Candrea în Introducerea la ed. Psaltirii Şcheiene admite concluziile lui O. Densusianu, însă nu poate pre-

că n'aveau nici tradiţii literare [ceea ce este încă de probat], nici, cu siguranţă, pedantism, putem admite prea bine că nu căutau să exprime prin scriere prototipele, ci înseşi sunetele prezente. Dar trebue să distingem, altceva e un popor fără tradiţii literare, şi altceva un om incult. Ceea ce este adevărat pentru unul, nu e de fel adevărat pentru celălalt. La un popor chiar fără tradiţii literare, chiar incult cu desăvîrşire, acei ce fixează alfabetul sînt încă oamenii cei mai pricepuţi. O scriere care emană dela aceşti din urmă, adică dela bărbaţii cei cu pricepere, o putem ceti astfel cum este scrisă, şi ne putem permite să hotărim că orideciteori vedem cutare literă, acea literă reprezintă pe cutare sunet numai şi nu pe un altul. Putem ceti, cum vedem scris, de pildă, *Vedele*, pentrucă sînt scrise în timpuri fără pedantism şi fără tradiţii literare de Brahmani, de oamenii cei mai cu pricepere dintre toţi Indienii, pu'em ceti deasemenea cum vedem scris o poemă provensală din prima jumătate a veacului de mijloc, evanghelia v. slovenească, psaltirea lui Coresi, pentrucă toate sînt scrise în timpuri fără tradiţie literare, fără pedantism, şi de bărbaţi pricepuţi, care se gîndeau bine la literele puse pe hîrtie».

ciza dacă, în primul şfert al sec. XVI, evoluţia către *e* se terminase în regiunile rotacizante.

«Valoarea primitivă de *ĕá* pe care au avut-o literele cirilice ѣ, ѧ, ѩ a evoluat încetul cu încetul spre *e*, după ce a trecut prin fazele ę [foarte deschis], ę, păstrate încă în unele regiuni din Transilvania. Singurul punct, asupra căruia mai trebue păstrată oarecare îndoială, este dacă pela începutul secolului XVI-lea, în regiunile rotacizante, se ajunsese deja definitiv la pronunţarea actuală *e*, sau se va fi menţinut încă în parte faza intermediară ę. Evoluţiunea spre *e* va fi început în acele regiuni în primul sfert al veacului XVI-lea, după cum dovedesc numeroasele grafii cu ѥ în loc de ѣ; dacă însă această evoluţiune era desăvîrşită la acea epocă, e o chestiune care n'a fost încă lămurită.» (Candrea, *Psaltirea Scheiană* I, pg. CXXIII.)

In ultimul timp, ipoteza lui Densusianu a fost reluată de Al. Rosetti în studiile sale despre limba romînă în sec. XVI: *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle*, Paris 1926 şi *Limba romînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti 1932.

Rosetti explică alternanţele ѣ, ѥ, admiţînd că prima grafie se datoreşte tradiţiei, iar a doua exprimă fonetismul viu al scriitorilor. In consecinţă singura concluzie care se impune este aceea că, în sec. XVI, diftongul *ĕa*, urmat de *e*, ajunse pretutindeni la stadiul *e*, deoarece alternanţele se întîlnesc în mai toate textele păstrate.

Ceeace pare curios e faptul că Rosetti pedeoparte admite tradiţia grafică ca un argument puternic în sprijinul teoriei sale, potrivit căreia ѣ nu mai avea valoarea fonetică de *ĕá*, ci se întrebuinţa dintr'o veche obişnuinţă, iar pedealtăparte neagă tocmai vechimea primelor texte scrise în romîneşte: «După părerea mea, alternanţele grafice [ѣ, ѥ] exprimă conflictul între două ortografii: ortografia tradiţională, care impunea grafia ѣ, şi ortografia nouă, care oglindea realitatea fonetică.» (Rosetti, *Recherches...*, pg. 51).

Rosetti nu admite sec. XV ca epocă în care s'au făcut traducerile textelor rotacizante. Acestea ar fi datînd din sec. XVI, pentrucă, după părerea autorului, numai propaganda luterană putea să provoace o asemenea mişcare culturală:

«Se poate preciza această dată, dacă punem în legătură curentul de traducere cu propaganda luterană, care căpătase o mare extensiune în regiunea Ungariei vecină cu Maramureşul, către 1530 şi anii următori. Pedealtăparte, ediţia Evangheliilor imprimată de Coresi apare în 1561. Desigur că între aceste două date trebue să punem traducerea textelor rotacizante. In felul acesta se explică drumul făcut de traducerile rotacizante către sudul Transilvaniei, unde ele erau cerute de Coresi şi colaboratorii săi, care le imprimau cu oarecare schimbări.» (Rosetti, *op. cit.*, pg. 40.)

Inainte de Rosetti, Candrea, care admite şi el că evoluţia *ĕá—e* se săvîrşise în parte în momentul traducerii textelor rotacizante, a căutat să dea o explicaţie alternanţelor ѣ,ѧ, sprijinindu-se tocmai pe existenţa unei puternice tradiţii grafice, ajungînd astfel, în chip logic, la concluzia că aceste texte sînt mult mai vechi decît sec. XVI:

«In toate textele vechi romîneşti diftongul *ĕa* din cuvinte ca *leagă, teamă, treacă, lumea, vedea, fereascâ*, etc. e transcris regulat cu ѣ... arareori cu ѧ şi numai în cazuri extrem de rare, abia odată sau de două ori în cîte un text, cu *ea*... Acelaş ѣ fiind întrebuinţat, prin tradiţiune, în scrierea formelor *leage, teame, treace, fereaşte*, etc., urmează de aici că, la început, adică în epoca cînd s'a fixat sistemul de transcriere a limbii romîne cu cirilice, ѣ se va fi pronunţat în aceste cuvinte exact în acelaş fel ca şi în *leagă, teamă, treacă*, adică ca *ea*. Numai astfel ne putem explica de ce s'a adoptat una şi aceiaş slovă ѣ pentru amîndouă cazurile. Cum însă în primele texte romîneşti dela începutul veacului al XVI-lea, în Ps. Hurmuzachi bunăoară, ѣ din cuvintele *lѣge, tѣme, trѣce* nu mai avea aceeaşi valoare de *ĕá* ca în *leagă, teamă*, ci evoluase spre *ę* [foarte deschis] sau *ę* şi poate chiar devenise *e*, trebue să admitem un spaţiu de timp relativ mare între epoca cînd apar primele texte şi momentul cînd se va fi fixat sistemul de scriere care a atribuit lui ѣ valoarea de *ea*, atît în forme ca *leagă*, cît şi în acele ca *leage*. Cu alte cuvinte, ţinînd samă că evoluţiunile fonetice se fac în genere cu o mare încetineală şi admiţînd că între faza primitivă *leage*, deoparte, şi *lęge* sau *lege*, de altă parte, au trecut mai multe generaţiuni, încercările de transcriere cu chirilice a limbii romîneşti ne duc cel mai tîrziu la jumătatea a doua a secolului al XV-lea, dacă nu şi mai înainte. Aşa că, fixînd... traducerea Psaltirii Scheiene între anii 1460—1480, nu sîntem departe de epoca cînd presupunem că se vor fi orînduit normele transcrierii cu cirilice a limbii romîne, de nu se vor fi făcut cumva aceste încercări tocmai în vederea traducerii textelor religioase.» (*Psaltirea Scheiană I*, pg. CXXIV—CXXV).

A. Procopovici, *Dacoromania* VI, pg. 399 a relevat contradicţia în cele susţinute de Rosetti: «Deunde această tradiţie a scrisului romînesc... ea n'a putut fi creată prin cîte un cuvînt romînesc rătăcit prin documentele noastre slave din sec. al XV-lea sau prin vreo scrisoare, două dela sfîrşitul acelui secol, despre existenţa cărora deabia că mai aflăm prin vreo mărturie indirectă».

Al. Rosetti a încercat să înlăture această obiecţie în lucrarea sa mai recentă *Limba romînă în secolul al XVI-lea*, pg. 15: «...Existenţa textelor romîneşti netraduse, în sec. XV-lea, este asigurată şi ortografia aplicată în mod constant cuvintelor romîneşti în documentele slavo-romîne nu are nevoe să fie probată: la tot pasul, în colecţiile de documente slavoneşti din sec. al XV-lea, întîmpinăm cuvinte romîneşti (nume proprii sau topice); ѣ, în special, revine des în aceste cuvinte. Intrucît faptul că cunoaştem existenţa unui mic număr de texte romîneşti din sec. al XV-lea, poate infirma existenţa unei tradiţii a scrisului romînesc, în această epocă? Deunde ştie Procopovici că nu au fost texte mai multe (astăzi pierdute)?...»

La pg. 3, Rosetti spune că «trebue să se fi scris romîneşte întotdeauna, sporadic şi pentru nevoi particulare. Dar aceste texte s'au pierdut...»

Ne întrebăm însă dacă sînt suficiente textele scrise «sporadic» şi «pentru nevoi particulare» spre a se stabili o aşa de înrădăcinată tradiţie grafică, încît la un moment dat ea să fie mai puternică decît tendinţa firească de adaptare strictă a semnelor grafice la fonetismul viu al limbii. Pentru a se produce asemenea discordanţe între grafie şi graiul viu este nevoie de o îndelungată tradiţie, care să cuprindă o intensă şi continuă activitate culturală scrisă. In cazul de faţă

trebuia în chip necesar să se transmită scrierea cu ѣ în diftongul *ĕá* şi mai tîrziu, cînd acest diftong evoluase către *e*. Această obişnuinţă nu se putea căpăta însă decît dacă admitem anumite şcoli ortografice cu autoritate şi influenţă asupra mai multor generaţii de dieci.

Dacă cercetăm scrisorile particulare, observăm tocmai contrarul. Diecii nu ştiau să întrebuinţeze alfabetul chirilic. Şi acest lucru se întîmpla la sfîrşitul sec. XVI şi chiar în prima jumătate a sec. XVII, cînd se poate vorbi de o tradiţie grafică. Ca dovadă ne servesc scrisorile romîneşti din arhivele Bistriţei, publicate de Rosetti, precum şi cele publicate mai de mult de Hasdeu în *Cuvente*.

Existenţa şcolilor ortografice, care să impună anumite norme şi să determine o tradiţie puternică, trebue pusă în legătură numai cu o veche mişcare culturală de ordin religios, pornită de oameni luminaţi. Nu trebue să pierdem din vedere faptul că altă atenţie se dădea pe vremea aceea unui text religios şi cu totul alta unei scrisori particulare, fie ea şi de afaceri. Din acest punct de vedere considerată problema, nu putem afirma existenţa unei tradiţii grafice, dacă nu admitem, cel puţin pentru vremea care ne interesează, existenţa unui puternic şi permanent curent de scriere a limbii romîne cu alfabetul chirilic, curent determinat de o mişcare religioasă. Rosetti însă nu admite că traducerea textelor s'a făcut înaintea propagandei luterane. In consecinţă el ar fi trebuit să nege în chip logic şi tradiţia grafică. [1])

1) In altă lucrare a sa, *Étude sur la rhotacisme en roumain*, Paris 1924, Rosetti îşi dă samă că scrisorile particulare n'au putut determina o tradiţie: «întrebuinţarea aceluiaşi semn special pentru a nota pe *r* vibrant, mai ales, este una din caracteristicile şcolii ortografice din Nord-Est. In starea actuală a cunoştinţelor noastre este imposibil de a preciza dacă e vorba, în acest caz, de o tradiţie ortografică sau de corespondenţe fixate de oameni ai bisericii, reuniţi, pe cît se pare, într'un loc oarecare, — poate într'o mînăstire —, cu ocazia traducerii vechilor texte romîneşti. In ceeace priveşte textele care făceau parte din cealaltă categorie... ele emană dela diferiţi dieci, care nu erau, în chip necesar, în relaţie unul cu altul şi nu erau animaţi de aceleaşi preocupări" (pg. 47). Nu-i locul să discutăm fondul părerii lui Rosetti. Ceeace voim să scoatem în evidenţă e faptul că, în lucrarea sa mai recentă *Limba romînă în sec. XVI*, (1932), Rosetti nu mai pomeneşte de acea Academie din sec. XVI, care ar fi fixat scrierea limbii romîne cu litere chirilice. Dacă însă presupusa Academie dădea un temeiu ipotezei sale, renunţînd la ea, autorul trebue, în chip fatal, să admită că scrisorile particulare, cum sînt acele din arhivele Bistriţei, datorite «diecilor care nu erau, în chip necesar, în relaţie unul cu altul şi nu erau animaţi de aceleaşi preocupări», au fost singurele care au determinat tradiţia grafică. Şi chiar admiţînd existenţa acestei ipotetice Academii, ne întrebăm dacă la «şedinţele» ei s'a discutat numai notarea rotacismului? Căci, în ceeace priveşte transcrierea diftongului *ĕa*, observăm că nu s'a luat nicio hotărîre. Şi în alte chestiuni ortografice (cum ar fi, depildă, notarea sunetelor *ă, î*) Academia sec. XVI iarăşi a fost absentă!

Pentru Rosetti e deajuns un singur exemplu cu *e* în loc de diftongul *ĕá* ca să tragă concluzia că schimbarea lui *ĕá* în *e* se terminase: «Prezenţa grafiei cu *e*, o singură dată chiar, în cuprinsul unui text, are, deci, o valoare deosebită: ea constitue pentru noi indicele de evoluţie fonetică...» *(Limba romînă în sec. XVI*, pg. 31). Acest «indice fonetic» îl găsim însă în mai toate textele din sec. XVI. Prinurmare autorul afirmă, consecvent cu părerea sa de mai sus, că «diftongul *ĕá* urmat de *e* fusese redus la *e* încă din selul XVI» *(Recherches*, pg. 52). Şi ca să probeze că ѣ în conştiinţa diecilor îşi pierduse vechea valoare fonetică de *ĕá* şi căpătase pe cea nouă de *e*, Rosetti dă exemple în care ѣ înseamnă *é* în chip sigur *(Limba romînă în sec. XVI*, pg. 31—32).

Totuşi în textele din sec. XVI găsim şi fenomenul grafic invers, în care *e* este întrebuinţat cu valoarea fonetică de *ĕá* tot în exemple sigure.

Acest lucru este recunoscut de însuşi Rosetti, care dă exemple din Textele Bogomilice, publicate de Hasdeu în *Cuvente* II *(aseră* pt. *aseară*, pg. 449, *vecu* pt. *veacu*, pg. 314), din Textele Mähăcene, *ibidem* I *(dulceţa* pt. *dulceaţa*, pg. 48) şi din Psaltirea Şcheiană, după textul publicat de Bianu *(preimescă* pt. *preimească*, ps. 71, 5) (Rosetti, *Limba romînă...*, pg. 32.)

Desigur exemplele de felul celor de mai sus sînt mult mai numeroase. Vom mai cita cîteva chiar din colecţia de scrisori din Arhivele Bistriţei, publicată de Rosetti:

Suceava (Bucovina), 1601: *ce-u* (ce-au); *eră* (iară); *decă* (deacă); *le-m* (le-am); dece *e-u* întrebat (...i-au...); *slujescă* (slujească) (pg. 69).

Cîmpulung (Bucovina), 1604—1618: ce *ne-u* scris (...ne-au...) (pg. 74).

Ne întrebăm dacă nu cumva în exemplele în care apare «indicele de evoluţie fonetică», din aceste documente, *ѣ* avea valoarea fonetică de *ea*?

In chip logic, dacă păstrăm aceeaşi încredere în felul cum diecii ştiau să adapteze semnele chirilice la graiul lor, trebue să tragem concluzia, tot aşa de întemeiată principial ca şi aceea a lui Rosetti, că în cuvintele în care *ѣ* este înlocuit în chip sporadic cu *e* acest *e* are în realitate valoarea fonetică de *ea*.

Această concluzie se impune pentru acele texte provenite din regiuni dialectale în care pînă astăzi se păstrează diftongul *ĕá* sau *ę*.

Tiktin, şi după dînsul şi alţi filologi, admisese că diftongul *ĕá*, urmat de *e*, se schimbase în *ę* în toate textele din sec. XVI. Rosetti combate această afirmaţie tocmai din cauza excluzivităţii ei. Dar aceiaşi excluzivitate o găsim şi în concluzia sa. Şi, dacă părerea mai veche poate fi susţinută pînăla un punct, admiţîndu-se că în unele regiuni dialectale stadiul mai vechiu a persistat pînă astăzi, iar în altele a evoluat către *e*, cea nouă contrazice o stare de fapt actuală, anume aceea a diversităţii tratamentului diftongului *ĕá*, urmat de *e*, în dialectul dacoromîn.

Lucrul ar fi mai simplu de lămurit dacă, în textele din regiunile în care şi astăzi se păstrează *ĕá*, am întîlni reprezentat numai acest diftong. Dar «indicele de evoluţie fonetică», de care vorbea Rosetti, îl găsim în mai toate textele, indiferent de regiunile dialectale de unde provin. Astfel în *Palia dela Orăştie*, text din Banat, întîlnim forme ca *acele, aceste, dede, fete*. Se ştie însă că în Banat diftongul *ĕá* se păstrează pînă în momentul de faţă. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu textele rotacizante, a căror traducere s'a făcut, cu cea mai mare probabilitate, în regiunile maramureşene. Pentru a da o soluţie acestui fapt, greu de explicat, S. Puşcariu (*Dacoromania* I, pg. 384—388) admite că în textele vechi se oglindeşte lupta dintre două rostiri. In unele regiuni a învins cea cu diftongul, în altele cea cu *e*: «...in Muntenia forma mai nouă *peşte* [cuvînt normal luat din harta respectivă a Atlasului lui Weigand] a învins pretutindeni forma mai veche *peaşte*, în Banat şi în regiunile nordice forma mai nouă *peşte* a fost învinsă de forma mai veche *peaşte*. In aceste regiuni avem dar un caz de regresiune, precum numeşte Meyer-Lübke, *Einführung*, § 71, astfel de reveniri la o formă mai veche...»

Rosetti, *Recherches...*, pg. 52—53, combate soluţia propusă de Puşcariu: «Dacă este admisibil, în principiu, ca acei care ne-au lăsat textele cu alternanţe să fi putut pronunţa în acelaş timp *ĕá* şi *é* în acelaş cuvînt, nu este de crezut ca ei să fi notat în mod scrupulos această fluctuaţie, pe care numai un fonetician poate s-o surprindă». Pentru a explica izbînda pronunţării *ĕá* în Banat, ar trebui arătat că vorbirea din această regiune a suferit influenţa unei limbi comune, al cărei efect să se fi tradus prin adoptarea unui sistem articulator nou; această influenţă însă nu poate fi demonstrată; în sec. XVI nu poate fi vorba de o limbă literară care să-şi impue norma».

Rosetti îşi dă sama că nu poate afirma cu certitudine o unitate a limbii vorbite în sec. XVI. Deaceea spune mai departe: «A priori nu se poate respinge posibilitatea că au existat regiuni care au cunoscut în sec. XVI pe *ę* [despre diftongul *ĕá* nu vorbeşte nimic], însă această pronunţare nu apare în grafie şi nimic nu este mai puţin sigur decît ipoteza potrivit căreia liniile de izoglose actuale ar corespunde cu acele din sec. XVI...»

Se poate întîmpla ca încercarea de stratigrafie, făcută de Puşcariu, să nu fie exactă. In lipsă de probe ea nu poate fi nici susţinută, nici respinsă. Observăm însă că principalul argument al lui Rosetti, cu care a căutat să răstoarne soluţia lui Puşcariu, intră în contradicţie cu temeiul propriei sale concluzii. Astfel el nu admite existenţa unei limbi comune în sec. XVI, care, singură, după părerea sa, putea să influenţeze graiul din Banat, ca acesta să adopte un nou sistem articulator. Fără certitudinea existenţii acestei limbi comune, crede că ipoteza lui Puşcariu nu are trăinicie. Ne întrebăm, însă, care limbă comună a influenţat graiul tuturor scriitorilor de texte religioase şi laice în felul acela ca aceştia să adopte, în chip unitar şi pe întreg teritorul daco-

romîn, pronunţarea *e* în loc de *ea* sau *ę*, în timp ce în rostirea lor obişnuită se deosebeau unii de alţii măcar tot aşa de mult ca şi cei de astăzi? In chip firesc Rosetti trebue să admită această limbă comună cu mult mai multă consecvenţă şi să-i presupue o structură mult mai unitară decît o cerea dela Puşcariu ca sprijin de căpetenie al teoriei respective.

Diversitatea tuturor acestor păreri este cauzată, în mare parte, de faptul că, pedeoparte, scriitorii noştri vechi aveau la dispoziţie pentru un singur sunet mai multe semne grafice, iar pedealta acelaşi semn grafic putea avea mai multe valori fonetice. In aceste condiţiuni era greu de realizat o adaptare strictă a alfabetului chirilic la limba noastră.

Dacă textele din sec. XVI ar fi fost scrise cu alfabetul latin, evident că problema ar fi fost de mult soluţionată. Astfel de texte însă sînt, din nefericire, foarte puţine. Totuşi ele ne pot da unele indicaţii preţioase pentru a putea fixa în linii generale existenţa diftongului *ĕa—e* în vremea care ne interesează.

Aceste texte au fost cercetate de G. Pascu în articolul *Diftongul ea în poziţia e în secolul XVI şi XVII*, publicat în Arhiva, 1921, pg. 244—245:

«Examinînd cu atenţie textele romîneşti scrise cu litere latine din secolul XVI şi XVII, eu cred că pot proba că diftongul *ea* în poziţia *e* s-a menţinut pînă pela 1680.

Pentru a ne da samă de modul cum putea fi scris diftongul *ea*, să vedem cum era scris diftongul *oa*.

Stroici 1593 scrie consecvent *oa*, cf. penia noastre secioase; Haliciu 1674 *o*, cf. frumosze csetate = frumoasă cetate, oszpe = oaspe, Domnae = Doamne; Vito Pilutio 1677 *o*, cf. morte (de 4 ori) = moarte.

Aceasta ne arată că şi diftongul *ea*, care nu este scris niciodată *ea*, a putut fi scris simplu *e*. Iată exemple sigure, adică pentru poziţia *ă*, din 1677: ledzce krijstineska = creştinească, mijna cie direpta = mîna cea dreaptă, szij acie direpta = şi acea direaptă.

Din cauza timbrului de *a* pe care-l are *ea*, *ea* este redat şi prin *a*: 1674 legse derapte au dat (legem directam dedit) = dereaptă; 1677 szede la derapta = şede la dreapta, cie

iest sze krade homul krijstienesko? = ce este să creadă omul creştinesc?

In Tatăl Nostru scris de Luca Stroici la 1593 cu ortografie poloneză *ea* este redat deasemenea prin *a* în poziţia *ă* şi *e*, atunci cînd *ea* este precedat de *c* (= *ţ*), *l*, *r* şi *t*, deoarece în poloneşte *ţ* are timbru de *ĭ* (*ţĭ*), iar *l*, *r*, *t*, *d* se pronunţă muiat, deci cu timbru de *ĭ* (*lĭ*, *rĭ*, *tĭ*, *dĭ*). Exemplele sînt următoarele: swincaskese = svinţească-se, fitlanul = fitleanul, putara = putearea.

Prinurmare legse derapte din 1674 şi ledze krijstineska din 1678 = leage, potere din 1678 şi din Miron Costin Chronika 1675? = poteare.

Veczij vecilor din 1593, puternikul şi puternik din 1677 prezintă ori *ea* prin analogie cu veac şi puteare ori mai probabil *e*, deoarece silaba următoare are *i*, nu *e*. Chiar cuvîntul puteare sună la plural puteri; cuvîntul *veac* suna la pl. *veaci*, fiindcă prototipul slav *veakŭ* era prezent în memorie (azi sună *veci*).

Prin urmare *ea—e* a durat pînă spre sfîrşitul secolului XVII. Trecerea diftongului *ea* la modernul *e* s'a făcut desigur prin *e deschis*. Acest *e deschis* îl observă Tiktin, Studien zur rumänischen Philologie, încă la 1673 în Psaltirea în versuri a lui Dosofteiu, v. şi Iordan, Diftongarea lui *e* şi *o*».

Afară de aceste texte, în care diftongul *ĕá—e* este păstrat, posedăm o psaltire, atribuită lui Tordas şi provenită din Banat, care prezintă pe *ĕá* trecut la *e*. [1]) Pe acest text se bazează în special Rosetti ca să dovedească existenţa excluzivă a lui *e* pentru mai vechiul *ĕá* în această regiune. Trebue cercetat dacă însă nu cumva şi în psaltirea atribuită lui Tordas se întîmplă acelaşi fenomen ca şi în celelalte texte scrise cu litere latine, adică dacă pretutindeni şi în exemplele sigure (*ĕá—ă*) şi în cele nesigure (*ĕá—e*) diftongul *ĕá* este notat cu *e*. In acest din urmă caz textul nu poate fi considerat ca o probă concludentă.

Exemplele din textele scrise cu alfabetul latin, în care sigur avem a face cu diftongul *ĕá—e*, sînt dovezi suficiente

1) A fost publicată de Sztripszky Hiador şi Alexics György, *Szegedy Gergely, énekeskönyve XVI századbeli román fordításban*, Budapest 1911 (Rosetti, *Recherches...* pg. 15, nr. 28).

pentru a demonstra că, în sec. XVI, în unele regiuni acest diftong nu evoluase cătră *e*.

Nu putem preciza însă care erau anume liniile de izoglose, din cauza nepreciziunii notării diftongului în textele chirilice, care constituesc marea majoritate. Desigur că şi în sec. XVI dialectul dacoromîn prezenta aceiaş lipsă de unitate ca şi astăzi. Probabil însă că exemplele cu *ĕá* şi *ę́* erau cu mult mai numeroase.

In ceia ce priveşte regiunea Banatului, care păstrează încă vechea pronunţare cu *ĕá* şi *ę́* pentru *é*, trebue să admitem că şi în sec. XVI situaţia era aceeaşi. Exemplele din Palia dela Orăştie şi cele din Psaltirea lui Tordas (dacă acestea într'adevăr sînt sigure) cu *é* peutru *ĕá* nu le putem interpreta în felul indicat de Rosetti, adică nu putem să le socotim ca «indice de evoluţie fonetică». Foarte probabil că în aceste texte se reflecta pronunţarea cu *ę́*.

Pentru celelalte regiuni, atunci cînd e vorba să aflăm dacă diftongul s'a păstrat sau nu în texte, trebue să ne orientăm după starea de astăzi. Intr'adevăr, dacă într'o perioadă de trei secole tot mai persistă în unele părţi pronunţarea cu *ĕá* şi *ę́*, se impune concluzia firească că oamenii aceia opun o rezistenţă organică la transformarea diftongului în *e*.

Cum vedem, atunci cînd e vorba de a lămuri o problemă de fonetică pentru dezlegarea căreia nu avem dovezi suficiente şi sigure, nu trebue să recurgem la soluţii extreme pornite din simple ipoteze fără putinţă de a fi demonstrate.

Gr. Gr. Scorpan.

FORME DE CONJUGARE MIXTĂ ÎN LIMBA ROMÎNĂ.

Supt acest titlu îmi propun să studiez un fenomen dintre cele mai caracteristice pentru morfologia verbului romînesc. Il găsim şi în limba veche, dar mai ales în cea actuală, fie comună (vorbită şi scrisă), fie populară, în proporţii care variază, după împrejurări, dela un caz la altul. Deşi în momentul de faţă situaţia se prezintă destul de complicat, căci limba străbate, evident, o epocă de transformări profunde, se observă lesne o tendinţă de simplificare a conjugării, care ar putea să aibă drept rezultat final chiar împuţinarea categoriilor verbale, aşa cum s'a întîmplat, depildă, în limbile iberoromanice (cu deosebire în spaniolă şi portugheză), unde există numai trei clase de verbe, în loc de patru. Comparaţia aceasta se impune cu atît mai stăruitor, cu cît vom vedea că prefacerile cele mai adînci prin care trece limba noastră ne întîmpină la conjugările II şi III, întocmai ca în Peninsula Iberică. Dealtfel tot în cuprinsul acestora s'au produs şi în latina populară cele mai multe schimbri, lucru firesc, deoarece verbele în *-ére* şi cele în *-ere* au avut numeroase şi importante elemente morfologice comune. Şi este clar că punctul de plecare pentru trecerile dela o conjugare la alta l-au constituit, în majoritatea cazurilor, tocmai aceste elemente comune: asemănările existente la un moment dat în aspectul morfologic al unor verbe s'au înmulţit cu vremea pînăla dispariţia totală a deosebirilor, adică pînăla confundarea categoriilor verbale cărora aparţinuse mai înainte.

In ce priveşte evoluţia acestui proces, se constată lucruri care contrazic unele păreri curente despre raporturile

dintre limba comună şi dialecte pedeoparte, dintre diversele dialecte dacoromîneşti pedealta. Astfel tendinţa de simplificare a conjugărilor se manifestă mai puternic în limba comună decît în graiurile populare (cel putin în majoritatea lor). Se observă deasemenea că această tendinţă lucrează cu o forţă care diferă mult dela unul la altul: dialectul muntenesc se vădeşte mai avansat decît celelalte, în special decît cel moldovenesc. Dealtmintrelea această constatare este numai o altă faţă a celei precedente. Se vede lămurit că inovaţiile s'au ivit întîiu în limba vorbită din Muntenia (am impresia că mai cu samă în limba vorbită de oamenii culţi) şi de acolo au intrat în limba scrisă (a gazetelor şi revistelor, apoi a cărţilor literare şi ştiinţifice), deunde au început să se răspîndească şi la autorii originari din alte provincii. Se dovedeşte, astfel, odată mai mult, ce puternică influenţă exercită limba scrisă în centrul cultural şi politic al ţării, iar prin ea dialectul regiunii respective. Această stare de lucruri ne arată, aşadar, o tendinţă a limbii comune şi a graiului muntenesc deosebită de aceea care le stăpîneşte din punct de vedere fonetic. Se ştie că evoluţia sunetelor este, aproximativ vorbind, mai înceată în Muntenia decît în Moldova.

Printre verbele cu forme de conjugare mixtă se află o grupă aparte, care trebue anunţată depe acum. Mai toate sînt neologisme, împrumutate din limba franceză, unde modelele lor aparţin clasei în *-er*. La noi se dă lupta între terminaţiile cu *- á* şi cele cu *- e*. Această luptă, care se va sfîrşi, fără îndoială, în favoarea conjugării I, n'ar fi avut, poate, loc, dacă n'ar fi intervenit latinismul, puternic tocmai în vremea cînd verbele respective se introduceau în romîneşte. Spiritul limbii noastre cerea să le înglobăm la conjugarea I, în concordanţă, dealtfel, şi cu situaţia din limba de origine; teoriile gramaticilor însă voiau adaptarea lor la prototipele latineşti. Atitudinea latiniştilor a găsit oarecare sprijin în faptul că pentru unele din aceste împrumuturi franţuzeşti existau elemente analogice la verbe romîneşti moştenite. Totuşi sistemul lingvistic, sau spiritul limbii, cum zic alţii, s'a dovedit şi în cazul acesta mai puternic decît dorinţile celor stăpîniţi de idei preconcepute.

Am pomenit pînă aici numai de a n a l o g i e. Dar ea

nu-i singura cauză a transformărilor morfologice în discuţie, deşi cea mai importantă prin efectele ei. Vom vedea că o bună părte din trecerile dela o conjugare la alta se datoresc p r o n u n ţ ă r i i s p e c i f i c e a s u n e t e l o r care se află imediat înaintea terminaţiilor flexionare. De data aceasta inovaţiile pornesc din dialect (indiferent care), lucru natural, întrucît vorbirea oamenilor inculţi, bucurîndu-se de o mare libertate în evoluţia ei, se abate mai uşor şi mai des dela normele limbii comune (ale celei fixate în scris).

Materialul l-am adunat din dicţionarele curente mai bogate (al Academiei şi al lui Tiktin). Numai întîmplător am notat forme găsite în glosare şi texte populare. Căci intenţia mea n'a fost să epuizez problema din acest punct de vedere. Se va vedea totuşi că, cel puţin în unele privinţi, materialul discutat este extrem de bogat. Am utilizat apoi cunoştinţele mele practice asupra graiului moldovenesc şi a limbii comune. Cînd informaţiile provin din altă sursă, fac menţiune specială. La sfîrşit, voiu arăta, într'o anexă, fenomene similare din celelalte dialecte romîneşti (după Th. C a p i d a n, *Aromînii. Dialectul aromîn*, Bucureşti 1932, I d e m, *Meglenoromînii* I, Bucureşti 1925 şi S. P u ş c a r i u, *Studii istroromine* II, Bucureşti 1926; am consultat şi glosarele lui P. P a p a h a g i, *Basme aromine*, Bucureşti 1906 şi I d e m, *Meglenoromînii*, Bucureşti 1902).

Am aşezat verbele pe grupe, nu numai pentrucă în chipul acesta se poate urmări discuţia mai uşor, ci şi pentru alt motiv: amestecul conjugărilor diferă dela o categorie la alta şi în ce priveşte aspectul pur formal şi în ce priveşte cauza. Nu cred necesar să anunţ depe acum care sînt aceste grupe. Cetitorul va observa lesne despre ce este vorba, supt fiecare cifră romană în parte.

Lucruri asemănătoare cu cele studiate aici au observat şi discutat, în timpul din urmă, S. P u ş c a r i u, *Dacoromania* I, pag. 227-8, 249 şi *Dacoromania* III, pag. 676, O. D e n s u s i a n u, *Histoire de la langue roumaine* II, pag. 196 urm. şi, mai ales, Leca M o r a r i u, *Morfologia verbului predicativ romîn* în *Codrul Cosminului* I (1924) şi urm. (să se compare, în special, vol. I, pag. 67 urm.).

*

I. Prima grupă o alcătuesc verbele cu forme după conjugarea I şi IV. Sînt foarte numeroase. Deşi nu prezintă un interes deosebit, cred că o listă oarecum complectă a lor poate fi utilă. Deaceea o dău aici, în ordine alfabetică. Citez numai una din formele infinitivului, fiindcă cealaltă se înţelege dela sine.

Absolvi, aburi, aciua, adăposti, ademeni, adeveri, adia, adînci, aiuri, ajutora, alimăni, alina, alunga, amuţa, arina, aripa, aromi, arvuni, asedia, asemăna, aşchia, atocmi, aţinti, auri, batjocuri, bălsăma, bărăţi, bîrzoia, bîzdări, biciuli, boroni, brăzda, broboni, bruma, bubui, buchisi, buiestri, bulbuca, canoni, canonisi, căciula, căina, căruţi, cătrăni, chioti, cina, cionti (ciunti), cisnovi, ciufuli, ciuli, ciumăra, circoti, clătina, cocîrja, cocoţa, comanda, conteni, coviţa, covrigi, creştina, crîmpoţi, cuceri, cucurigi, curăţi, curmezişa, datora, disolvi, fărîma, fărîmiţa, făţări, făuri, ferici, fiinţa, gardina, gargarisi, găităna, găti, găunoşi, găvăni, gidila, ginguri, glăsi, gomoni, grămujda, gudura, guiţa, gunoi, hilţina, impesta, insinua, institui, instrui, interesa, iscodi, îmbăia, îmbălţa, îmbărbăta, îmbezna, îmbogăţi, îmboldori, îmborboi, îmboura, îmbrinci, îmbujora, îmbumbi, îmbumbica, îmbuna, îmbutuşi, împăienjeni, împăivăni, împăna, împărtăşi, împătri, împături, împăuna, împestriţa, împicioroga, împietri, împietroşa, împila, împintena, împizma, împlătoşa, împodobi, împoncişa, împresura, împrietenoşi, improhita, imputeri, înainta, înapoia, înaripa, înauri, încatifela, încăpuşa, încărdăşi, încărunţi, încătuşa, (în)căţela, încenuşa, înceti, încetini, închinga, închiondora, înciuda, încîni, încîrci, încîrlionţa, încleia, încleioşa, încolţi, încornora, încorona, încota, încredinţa, încrîncena, încrosna, încruci, încuia, încuiba, încujba, îndatori, îndeletnici, îndelunga, îndesa, îndestula, îndoi, îndoldora, înduioşa, înfia, înfierbînta, înfiora, înflora, înfofoli, înfoia, înfrigări, îmfrumuseţa, înfrumuşa, înfrunţi, înfrupta, înfurca, îngăuri, înghiţi, îngloti, îngriji, îngroşa, îngrozi, îngurlui, înhobota, înholba, înierba, înjitniţa, înjosi, înjosori, înjumătăţi, înmii, înmugura, înnisipi, înnoroi, însănătoşi, însfora, înstatornici, înstrăina, însufleţi, întemeia, înteţi, întineri, întitula, întomna, întrebuinţa, întregi, întroloca, întruni, întrupa, întuneca, întunereca, înţesa, înţigla, înţoli, învălmăşi, învălura, învăpăia, învecina, înviora, învioşa, învîrteji, învîrtoşa, învrăjbi, înzestra, lămuri, lehămeta, mişeli,

nineri, nunti, obezi, obidi, oftica, oglindi, ogoi, orbăcăi, ostoi, pădurit, pătimi, petici, picoti, pironi, pitula, piţigăia, pospăi, potoli, prefera, prelungi, publica, răguşi, refera, repeta, rezolva, riura, roti, rotili, rugini, scormoni, scrîşni, scuipa, singurit, strîmtora, struni, sughiţa, şchiopa, tărăgăna, tocăna, traversa, tropoti, tulnica, ţesăla, ţîţîi, undoi, urechia, ursi, văicăra, viermănoşa, vifori, visli, vrista, zghihui, zgîlţîi, zgîndări, zîmbi, zvăpăia.

Inainte de a căuta explicaţia formelor duble ale verbelor înşirate mai sus, este necesar să lămuresc anumite lucruri privitoare la o bună parte din ele. Am citat numai una din formele infinitivului şi anume pe aceea care mi s'a părut mai conformă cu spiritul limbii comune romîneşti. Este probabil să mă fi înşelat cîteodată, din cauză că, fiind Moldovean, voiu fi fost influenţat de formele cunoscute din graiul mieu de acasă (Tecuciu). Deoarece am atins chestia aceasta, trebue să spun depe acum că cele două dialecte principale dacoromîneşti, corespunzînd vechilor principate aşa cum le cunoaştem din epoca lor de înflorire, preferă, deobiceiu, una din cele două forme infinitivale. In general, se poate spune că dialectul moldovenesc manifestă o predilecţie foarte pronunţată pentru conjugarea IV, cel muntenesc una tot aşa de vizibilă pentru conjugarea I. Nu-i nevoe, — dealtfel ar fi şi imposibil —, să aduc fapte precise şi amănunţite în sprijinul acestei afirmaţii, dar impresia foarte clară pe care o am cu privire la chestia în discuţie se bazează pe cunoştinţele mele despre limba dacoromînească, aşa cum apare ea în tot felul de scrieri, dela operele literare şi ştiinţifice ale celor mai autorizaţi reprezentanţi ai culturii noastre pînăla gazete şi texte populare. Deasemenea a contribuit la crearea acestei impresii experienţa mea de om mai mult sau mai puţin atent la chipul de a vorbi al conaţionalilor miei, în primul rînd al Moldovenilor, dar, într'o măsură destul de însemnată, şi al Muntenilor, graţie legăturilor familiare şi prieteneşti cu numeroşi Romîni de peste Milcov.

Cu acest prilej ţin să rectific spusele lui P u ş c a r i u, *Dacoromania* I, pag. 227 că în limba actuală predomină formele în—*i*. Din cele arătate mai sus rezultă că această afirmaţie poate fi primită cel mult pentru dialectul moldovenesc. Limba scrisă prezintă mai degrabă tendinţa contrară, ceeace

nu trebue să ne surprindă, dacă ţinem samă că influenţa graiului muntenesc asupra limbii comune (nu numai scrisă, ci şi vorbită) devine din ce în ce mai puternică, datorită atîtor împrejurări care nu mai au nevoe să fie discutate în mod special. Deaceea cred că o statistică făcută în condiţii ştiinţifice ar dovedi că formele în *—a* sînt mai răspîndite decît celelalte. Dealtfel poate servi la verificarea afirmaţiei mele însăşi lista dată mai sus. Pentru motive similare sînt de părere că, în general, formele cu *—a* sînt mai recente decît celelalte. Vreau să spun că, la naşterea unui verb nou (fie creat cu mijloace proprii, fie împrumutat), tendinţa limbii a fost să-i dea terminaţia *i.* [1]) Foarte des însă, din cauze pe care le vom vedea mai încolo, s'au ivit, alături de formele în*—i*, altele în*—a*. Astfel s'a produs o luptă între unele şi celelalte, luptă care s'a terminat de multe ori repede, dar de mai multe ori a durat vreme îndelungată, cum se poate vedea în textele vechi (din secolele trecute) şi cum probează mai cu samă limba actuală, pentru un însemnat contingent de verbe intrînd în această categorie.

Că spiritul limbii noastre prefera odată formele în*—i*, rezultă, între altele, din faptul că chiar neologisme franţuzeşti de conjugarea I au sunat la început şi, probabil, sporadic (numai un timp şi numai în gura unui număr mic de oameni) în*—i*. Am notat în lista de mai sus, după informaţiile existente în dicţionare, pe *impesta, insinua* şi *interesa*, care astăzi au pretutindeni aspectul acesta, dar mai de mult au prezentat şi variante în*—i*, şi pe *institui*, la care, împotriva prototipului franţuzesc, a învins forma de conjugarea IV. La alte neologisme, ca *prefera, refera*, etc., se dă încă lupta între cele două terminaţii, deşi ar fi trebuit, poate, dată fiind situaţia din franţuzeşte, să fi avut dela început numai o formă, şi anume pe aceea în*—a*. Afirmaţia lui Puşcariu, pomenită mai sus, trebue modificată astfel: în primul moment, verbele de care ne ocupăm aici au căpătat forme în*—i*, potrivit tendinţei limbii noastre de a aplica această terminaţie împrumuturilor şi crea-

1) H. Tiktin, *Gramatica română* I, ed. II, Bucureşti 1895, pag. 131, § 255 şi S. Puşcariu, *Dacoromania* I, pag. 227 nu fac nicio deosebire între *—i* şi *—a*, ci cred că verbele formate pe teren romînesc primesc deopotrivă de uşor pe oricare din aceste două terminaţii.

ţiilor proprii, dar cu vremea s'au ivit pentru fiecare din ele variante în*—a*,—se va arăta mai încolo pentruce—, care, în foarte multe cazuri, s'au impus şi, datorită preferinţei actualului graiu muntenesc pentru conjugarea în*—a*, continuă să se impue nu numai în limba scrisă, ci şi în vorbirea multor oameni culţi din toate provinciile Romîniei actuale.

Să vedem acum amănunte cu privire la unele verbe din această categorie. *Absolvi*: forma în*—a* se întrebuinţează, de preferinţă, cu sensul 'achit, iert', cealaltă cu înţelesul 'a termina studiile'. *Adînci:* Dicţ. Acad. I, 1, pag. 31, col. 1 spune că varianta în*—i* s'a născut (ori, cel puţin, s'a răspîndit) în cursul sec. XIX, iar citatele pe care le dă sînt luate aproape toate din autori moldoveni; acest din urmă amănunt, dacă într'adevăr corespunde realităţii, vorbeşte în favoarea afirmaţiei mele, că graiul moldovenesc preferă formele în*—i*. *Aiuri*: am impresia că limba tinde să diferenţieze din punct de vedere semantic variantele acestui verb, întrebuinţînd pe *aiura* mai ales cu însemnarea 'a delira' (despre un bolnav) şi pe *aiuri* cu aceea de 'a vorbi într'aiurea, a fi zăpăcit, etc.' (despre un om sănătos, cel puţin în aparenţă). La această diferenţiere a contribuit, cu siguranţă, şi frc. *ahurir*, aşa de asemănător în toate privinţile cu rom. *aiuri*. [1]) *Ajutora*: informaţiile pe care le dă Dicţ. Acad. I, 1, pag. 85, col. 2 confirmă ceeace am spus mai sus, că tendinţa actuală a limbii comune este să prefere formele în*—a*. Din citatele făcute acolo se vede că *ajutori* era mai răspîndit în limba veche decît *ajutora*, deşi acesta ni s'a transmis direct din latineşte, pecînd celălalt a luat naştere pe teren romînesc. Şi în acest amănunt găsesc un sprijin pentru punctul meu de vedere: alături de *ajutora* < lat. **adjutulare*, [2]) limba a creat, potrivit tendinţei foarte puternice într'o vreme, o variantă în*—i*, care s'a bucurat cîtva timp de mare favoare, dar apoi a început să cedeze în faţa formei moştenite. S'ar

1) Cf. Iorgu Iordan, *Buletinul Institutului de Filologie Română* I, pag. 111-2. Al. Graur, *Adevărul* dela 8 Decembrie 1934 se gîndeşte şi la „interjecţia *aiurea* pronunţată cu un accent slab pe primul *a* şi cu unul mai puternic pe *u*. Înţelesul ei este: «ei, aşi! fugi, că spui prostii»".

2) Candrea—Densusianu, *Dicţionar etimologic*, nr. 35 derivă dela *ajutor* ambele variante ale acestui verb şi au, probabil, dreptate.

putea trage de aici şi altă concluzie, pe care o impune alternanţa aceasta repetată a celor două forme verbale: în secolele trecute, cînd scrisul moldovenesc predomina şi cantitativ şi calitativ, conjugarea în—*i*, totdeauna preferată în Moldova, trebuia să fie mai răspîndită, pecînd astăzi, cu influenţa tot mai mare a limbii centrului politic şi cultural, este firesc să învingă varianta în—*a*, pe care o întîlnim mai des la Munteni. ***Alunga***: Dicţ. Acad. I, 1, pg. 129, col. 1 înregistrează adj. ***alungit***, care face impresia unui participiu trecut izolat, fără familie. Cu toate acestea se pare că există un verb ***alungi***: Victor Ion Popa scrie în *Romînia literară* dela 15 Aprilie 1933, pag. 1, col. 4 *să alungească şoseaua pînăla tîrg*. Este evident că între acest verb şi ***alunga*** avem o asemănare pur întîmplătoare (deşi originea lor etimologică este identică), ceeace rezultă nu numai din faptul că unul este moştenit, iar celelalt format, probabil, recent, după model străin (Dicţ. Acad. se gîndeşte, pentru ***alungit***, la frc. ***allongé***), ci şi din deosebirea de înţeles. Totuşi în exemplul lui Popa se vede o influenţă semantică din partea lui ***alunga***, şi aceasta m'a determinat să-l citez aici, cu rezervă, firește. ***Aripa*** şi ***aripi*** trebuesc considerate ca două verbe diferite, măcarcă sînt derivate amîndouă din ***aripă*** şi destul de înrudite ca înţeles. Intr'o vreme însă ele vor fi fost identice, cum par a dovedi participiile trecute, devenite adjective, ***aripat*** şi ***aripit*** (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 255-6). ***Aromi***: printre numeroasele citate din Dicţ. Acad. I, 1, pag. 267 singure două reprezintă conjugarea I, şi ambele aparţin dialectului muntenesc. Aceeaşi observaţie pentru ***arvuni*** (ibid., pag. 280-1). ***Asemăna***: varianta în—*i* concurează pe cealaltă numai atunci cînd aceasta însemnează 'niveler, égaliser, rendre uni (un terrain)'. [1]) ***Atocma***: infinitivul substantivat sună ***atocmire*** (la fel negativul ***neatocmire***), şi toate apar numai la D. Cantemir. Probabil avem a face cu formaţii proprii ale acestuia, interesante totuşi, fiindcă ne arată şi ele lupta (adică şovăiala autorului) între cele două conjugări. ***Aţinti***: toate citatele, afară de unu, aparţin literaturii moldoveneşti, deasemenea

1) Numai în Transilvania. Moldovenii spun, cu acest înţeles, *asămălui* (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 299, col. 2 îl traduce pe acesta numai prin 'comparer; s'assimiler').

provin dela scriitori munteni, iarăşi cu o singură excepţie, formele în—*a*. Dicţ. Acad. I, 1, pag. 356, col. 1 spune că ***aţinti*** s'a născut, prin schimb de conjugare, din ***aţinta***, ceeace presupune că varianta aceasta este mai veche decît cealaltă. Sînt dispus să mă îndoesc. In orice caz, ar trebui urmărite deaproape lucrurile, pentru a ne putea pronunţa hotărît într'un fel ori altul. ***Bărăţi***: niciun exemplu în —*ta*, aşa că nu înţeleg dece Dicţ. Acad. nu înregistrează ca formă principală pe cea pomenită de mine. Dacă etimologia lui Candrea, *Grai şi suflet* VI, pag. 321 (<lat. * *balatrare*) este justă, am avea iarăşi un caz de înlocuire a variantei originare de conjugarea I printr'o creaţie nouă de a IV. [1]) ***Broboni***: citatele din Dicţ. Acad. se repartizează cu cea mai mare preciziune potrivit afirmaţiei mele că formele în—*i* sînt moldoveneşti, cele în—*a* munteneşti. ***Bruma***: numai pentru participiul trecut, întrebuinţat adjectival, sînt atestate ambele variante. ***Buchisi***: imperfectul ***buchisa***, luat dela Creangă, singurul demn de încredere dintre autorii puşi la contribuţie, pentru acest verb, de Dicţ. Acad., trebue cetit, în limba comună, ***buchisea***, deci după conjugarea IV. Dealtfel nu ţin minte să fi auzit vreodată în Moldova, unde terminul este foarte răspîndit, forme veritabile în—*a*. ***Canoni***: varianta cealaltă sună ***incănuna***. ***Canonisi***: cu sensul 'canoniser' apare şi supt forma, foarte recentă, ***canoniza***. ***Cisnovi***: dela conjugarea I este atestat numai participiul trecut, ***cisnovat*** (cf. şi ***chiznovat***, cu varianta ***chiznovit***). ***Comanda***: din vechiul ***comendui*** s'a păstrat pînă astăzi infinitivul substantivat ***comenduire*** (care în Moldova sună foarte des ***comănduire***: din cauza labialei precedente ori supt influenţa actualului ***comanda*** s'a prefăcut *e* în *ă*?). ***Conteni***: cf. S. Puşcariu, *Dacoromania* I, pag. 226 nom. ***Coviţa***: varianta cealaltă este ***coviţăi***. ***Covrigi*** şi ***încovriga***. ***Crimpoţi*** şi ***crimpota*** (cu *t*, nu *ţ*). ***Cucurigi***: Tiktin, pag. 448, col. 2 dă, pentru conjugarea I, formele ***cutcuriga*** şi ***catcurica***, luate din dicţionare mai vechi. Cf. Cezar Petrescu, *Oraş patriarhal* I, pag. 262: *nu cucuriga niciun cucoş* şi I. A-

1) Am totuşi impresia că verbul acesta, explicat în Dicţ. Acad. prin 'gronder, vociférer; faire des remontrances', este acelaşi cu *bărătui* 'acheter (qqch.) après avoir longtemps marchandé', ceeace pare a se confirma prin existenţa lui *bărătăi*, variantă a primului.

gîrbiceanu, *Viaţa românească*, Ian.—Febr. 1932, pag. 19: *să behăe ca iezii ori să cucurige. Curăţi:* forme după conjugarea I se găsesc deja în texte munteneşti din secolul XVII (v. Tiktin, pag. 463, col. 2). *Curmezişa*, pe care Tiktin îl citează (pag. 467, col. 1) din cărţi vechi munteneşti, este acelaşi cu mold. *curmezişi;* deaceea trebuesc puse împreună, într'un singur articol. *Datori:* Tiktin, pag. 508 spune că în dialectul muntenesc se aude şi *datora*. Am impresia că tendinţa limbii comune merge spre separarea semantică a acestor două forme, preferînd pe prima (în—*i*) pentru sensul figurat (cf. şi izolarea *datorită* = *graţie)*, iar pe cealaltă pentru sensul propriu ('a fi dator cu bani'). *Disolva:* se spune şi *disolvi* (lipseşte la Tiktin), probabil supt influenţa verbelor aparţinînd aceleiaşi familii, precum *absolvi, rezolvi* ş. a. Varianta în —*i* pare a fi întrebuinţată excluziv de chimişti, farmacişti, medici, şi deaceea tinde să se fixeze ca termin tehnic, pecînd *disolva* se potriveşte foarte bine pentru însemnarea figurată 'a împrăştia o adunare de oameni'. *Fărimiţa*: forma în—*i* lipseşte în dicţionare, dar este curentă la Tecuciu. *Ferici:* după informaţiile Dicţ. Acad. II, 1, pag. 102, col. 2 *ferica*, destul de răspîndit în scrierile religioase ale secolelor XVI—XVII, se mai păstrează astăzi numai într'o localitate ardelenească. La dispariţia lui a contribuit, foarte probabil, în primul loc omonimia cu *fereca*, prununţat dialectal *ferica*. Dealtfel sună el însuşi *fereca* acolo unde se mai întîlneşte. *Gargarisi*: varianta de conjugarea I sună *gargariza* şi-i mai recentă, întrucît provine din franţuzeşte. *Gidila:* judecînd după citatele Dicţ. Acad. II, 1, pag. 204, col. 1, s'ar părea că formele în —*a* sînt răspîndite astăzi pe tot teritoriul lingvistic dacoromînesc; de fapt Moldova (foarte probabil că şi Basarabia şi Bucovina) cunoaşte, cel puţin în vorbirea populară, numai pe *gidili. Insinua*: în sprijinul părerii exprimate mai sus, că acest verb va fi avut la început, împotriva etimonului (franţuzesc-latinesc), numai forme de conjugarea IV, vin citatele Dicţ. Acad., foarte interesante pentru evoluţia-i morfologică (C. Negruzzi şi Odobescu sînt reprezentanţii conjugării IV, iar Maiorescu face transiţia la formele actuale, căci într'un discurs din I-ul volum spune la indicativul prezent, pers. III sing., *insinue*, iar în altul, din

volumul IV, spune *nu puteţi insinua). Imborboi:* cealaltă variantă suna *imborbora. Îmbrînci* şi *îmbrînca* au sensuri întrucîtva diferite. *Îmbumbica:* nu mi se pare aşa de sigur că *îmbumbăci*, care se deosebeşte şi din punct de vedere semantic, ar fi numai o variantă a lui *îmbumbica*, precum susţine Dicţ. Acad. II, 1, pag. 485, col. 2. *Împăna:* forma de conjugarea IV sună *împănui. Împărtăşi:* singurele două exemple în —*a* notate de Dicţ. Acad. aparţin la autori munteni. *Împătri:* dintre formele în —*a* numai participiul trecut, *împătrat*, se găseşte atestat în izvoarele exploatate pentru Dicţ. Acad. *Înainta:* citatele pentru *înainti* sînt mai vechi decît celelalte (v. Dicţ. Acad. II, 1, pag. 545-6), iarăşi o dovadă că primul aspect al acestui verb, creat în prima jumătate a sec. XIX după modelul frc. *avancer*, a aparţinut conjugării IV. *Înapoia*: cele mai multe exemple înregistrate de Dicţ. Acad. merg după conjugarea IV şi sînt toate, cu o singură excepţie (al lui Odobescu), moldoveneşti. Se pare că acest verb a luat naştere la fel cu *înainta*, a cărui soartă a împărtăşit-o în toate privinţele. *Încolţi:* dintre formele în —*a* numai participiul trecut *încolţat* există în Dicţ. Acad. *Încota:* varianta *încoti* o suspectează Dicţ. Acad. *Îndatori:* ce-am spus mai sus despre dubletul *datori-datora*, supt raportul semantic, pare că se potriveşte şi aici. *Îndesa:* în graiul meu de acasă varianta aceasta însemnează 'a îngrămădi, a apăsa, etc.' (are „înţeles material", cum se exprimă Dicţ. Acad. II, 1, pag. 628, col. 1), pecînd *îndesi* însemnează 'a înmulţi', are, adică, sens temporal. *Îndoi:* cît de fireşti sînt pentru limba noastră ambele forme de conjugare la unul şi acelaşi verb, se vede din uşurinţa cu care pot sta alături chiar într'o singură frază (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 635, col. 1, citează din Coresi pasajul acesta: *datoriu iaste să se nevoiască să-l îndulaze, că îndoirea este ce e către vecin folosul). Înflori:* şi aici se observă tendinţa de a separa semantic varianta în —*i*, moştenită, de varianta în —*a*, creată pe teren romînesc, şi anume de a întrebuinţa pe aceasta din urmă numai cu însemnarea 'a împodobi cu flori' şi, mai ales, 'a face (brodînd, săpînd, etc.) flori pe un obiect oarecare' (ambele sensuri sînt foarte strîns înrudite, căci în primul se cuprinde şi al doilea). *Îngriji:* situaţia seamănă cu aceea pe

care am arătat-o la *datori*, întrucît şi aici forma de conjugarea I a căpătat înţeles figurat (cf. şi sinonimul *îngrijora*, care va fi luat naştere tot pentru a se evita confuzia cu *îngriji)*, pecînd cealaltă rămîne să se întrebuinţeze cu sensul propriu, material. *Îngrozi:* după conjugarea I este atestat numai participiul trecut, *îngrozat* (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 698, col. 2 îl citează dintr'o poezie populară, unde rimează cu *înfricoşat*, ceeace-i reduce mult din importanţă). *Însănătoşi:* judecînd după materialul adus de Dicţ. Acad., ar crede cineva că cele două variante sînt repartizate cam deopotrivă în dialectele dacoromîneşti principale; de fapt, cel puţin astăzi, în Moldova se aude numai (sau aproape) *însănătoşi*. *Întemeia:* conjugarea IV este considerată de Dicţ. Acad. II, 1, pag. 786, col. 1 ca învechită. Observaţia aceasta pledează pentru părerea exprimată mai sus, că formele în *—i* s'au ivit, în general, mai devreme, dar în multe cazuri au dispărut ori au cedat în faţa celorlalte. O constatare asemănătoare se poate face cu privire la neologismul *intitula*, pentru care cel mai vechiu citat din Dicţ. Acad. II, 1, pag. 809, col. 2, luat din *Hronica* lui Şincai, merge după conjugarea IV. *Întomna:* lipseşte în Dicţ. Acad. (şi *întomni)*; la Tiktin figurează *tomna* 'den Herbst zubringen lassen' (pag. 1621, col. 2). Eu am găsit însă pe *întomna*, supt forma de infinitiv substantivat, la G. Lesnea, *Adevărul literar* dela 4 Sept. 1932, pag. 3, col. 2 *(iar întomnarea vinătă s'aşterne...)*, iar pe *întomni*, supt forma participiului trecut, la Otilia Cazimir, *ibidem*, 14 Aprilie 1929, pag. 1, col. 2 *(pe aurul întomnit al zării)*, şi, evident, nu cu înţelesul notat de Tiktin pentru *tomna*. *Întrebuinţa:* şi acest verb, creat pela începutul sec. XIX (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 825, col. 2), a avut, în primul moment, o variantă în *—i* (Dicţ. Acad. o consideră învechită, după ce o citează din *Jalnica tragodie* a lui Beldiman), iarăşi o confirmare a punctului mieu de vedere. *Întruni:* forma în *—a*, cam izolată, o înregistrează Dicţ. Acad. II, 1, pag. 840, col. 2 din *Graiul nostru* I, pag. 119 (satul Albeşti, judeţul Muşcel). Aşadar preferinţa, de care pomeneam la începutul discuţiei de faţă, a graiului muntenesc pentru conjugarea I. *Întrupa:* în *Evanghelia cu învăţătură* a lui Coresi Dicţ. Acad. a găsit ambele variante;

toate celelalte citate, începînd cu *Cazania* lui Varlaam, aparţin numai conjugării I. Şi în această situaţie cred că am dreptul să văd un argument în sprijinul părerii mele amintită chiar aici mai sus. *Învecina:* cu o singură excepţie, toate citatele conţin forme în *—i*, şi totuşi Dicţ. Acad. pune în capul articolului varianta în *—a*. Încă o dovadă că tendinţa limbii comune merge, în momentul de faţă, spre formele de conjugarea I, ceeace au simţit autorii Dicţ. Acad., în ciuda materialului prelucrat, care-i trimetea la conjugarea IV. *Învrăjbi:* singurul exemplu în *—a* l-a găsit Dicţ. Acad. la Anton Pann. Tot aşa singura formă de conjugarea IV pentru *înzestra* apare în *Pravila Moldovei*. *Lămuri:* varianta în *—a* lipseşte la Tiktin, dar există, de fapt, în vorbirea populară (din Valea Lupului—Iaşi, mi se comunică *lămurat* 'desluşit, înţeles bine', iar O. Densusianu, *Grai şi suflet* V, pag. 135 îl citează din descîntece). *Lehămeti:* Tiktin înregistrează numai pe acesta (şi pe *lehămetisi*, tot de conjugarea IV, cu sufixul de aorist grecesc); se întrebuinţează totuşi şi forma în *—a*, cum cred că probează construcţia *voiam să mă lehamet* dela Ioachim Botez, *Insemnările unui belfer*, pag. 229. *Mişeli:* varianta în*—a* este mai răspîndită decît pare a rezulta din informaţiile lui Tiktin, pag. 996, col. 2; cf. *Grai şi suflet* VI, pag. 251 (într'un descîntec din Buneşti—Fălciu). *Nunti:* pe *nunta*, care lipseşte la Tiktin, l-am auzit în satul Agapia din judeţul Neamţu *(Nuntezi şi azi?* întreba un ţăran pe altul într'o Luni, după nuntă). *Obeda* şi *obezi*, pe care Tiktin le separă, deşi le derivă, just, pe amîndouă din *obadă*, sînt unul şi acelaşi verb, cu forme de conjugare mixtă (şi înţelesurile sînt perfect identice, chiar dacă citatul pentru *obezi* ne arată o întrebuinţare figurată). *Obidi:* Tiktin, pag. 1070, col. 1 găseşte varianta în *—a*, o singură dată, la A. Pann, şi o suspectează, dar la sfîrşitul articolului spune că 'dicţionarele' înregistrează, pentru Muntenia, pe *obida*. Faţă de cele constatate pînă aici, se vede clar că informaţiile 'dicţionarelor' corespund cu atît mai mult realităţii, cu cît sînt confirmate de textul lui A. Pann, pe care Tiktin n'ar fi trebuit, deci, să-l... comenteze (cu sic între [ ]). *Oftica* şi *oftigi* sînt repartizate, în general, conform cu cele spuse mai sus (primul în Muntenia şi în limba scrisă, celălalt în Moldova). Totuşi la

Tecuciu am auzit totdeauna (în vorbirea populară, firește) *oftica*, al cărui prezent (indicativ și conjunctiv) sună însă *oftichez* (nu *ofticez*, cum apare la A. Pann).[1]) *Ostoi:* Tiktin, pag. 1097, col. 1-2 pune în fruntea articolului pe *osteia*, deși niciunul din citatele sale nu conține această variantă. In orice caz informațiile pe care le dă sînt suficiente ca să confirme odată mai mult punctul mieu de vedere, și anume că limba comună actuală, bazîndu-se mai ales pe dialectul muntenesc, preferă conjugarea I (Tiktinspune lămurit că limba veche și graiul moldovenesc prezintă varianta în *—i*). *Pădurit* și *pădurat*, notate de Tiktin, pag. 1105 și 1106 sînt, probabil, rămășițe ale unor verbe care nu se mai aud astăzi (ori n'au fost înregistrate). Dict. Acad. II, 1, pag. 491, col. 2 citează numai pe „modernul" *impăduri*. Oricum ar fi, aceste două adjective (=participii trecute) ne arată aceeași șovăire a limbii între formele de conjugarea I și cele de a IV. *Pătimi:* varianta în *—a*, absentă la Tiktin, am întîlnit-o la Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, pag. 170, r. 5 *(am spus ce am pătimat)*. *Petici:* dela forma de conjugarea I Tiktin, pag. 1150, col. 2 notează numai participiul trecut, *peticat*. *Pironi:* alături de *impiroia*, înregistrat de Tiktin, găsim un *impirona*, neexplicat mai deaproape, în Dict. Acad. *Potoli:* varianta în *—a* o citează Tiktin dintr'o poezie populară, unde apare în rimă. *Prefera:* deși < frc. *préférer*, verbul acesta a căpătat încă dela început și forme de conjugarea IV, nu numai pentrucă spiritul limbii cerea aceasta, ci și din cauză că ele găseau un sprijin în verbul moștenit *suferi*, cu care seamănă atît de bine din punct de vedere fonetic. Dealtmintrelea, grație acestei asemănări se menține pînă astăzi conjugarea în *—i*, măcarcă apare mai rar decît aceea în *—a*, pe care o ajută enorm modelul etimonului franțuzesc. Dovadă că așa stau lucrurile, avem pe *oferi*, care n'a avut, foarte probabil, niciodată o variantă în *—a:* atît frc. *offrir*, cît și rom. *suferi* au făcut ca acest verb să se fixeze din capul locului în cadrul conjugării IV.[2]) Ce-am spus aici despre

1) Trebue să vedem aici, ca și în alte cazuri similare, o influență muntenească asupra graiului din sudul Moldovei.

2) Cf. totuși *deferi*, pe care etimonul franțuzesc *(déférer)* nu l-a împiedecat să aparție dela început conjugării IV, și, se pare, numai acesteia.

prefera se potrivește, în toate detaliile, pentru *refera* și *repeta* (la acesta din urmă a lucrat, în favoarea conjugării IV, verbul moștenit *peți*). *Prelungi:* Candrea-Densusianu, *Dicționar etimologic*, nr. 1026 îl scot din lat. *per-longare:* înlocuirea vechiului *prelunga*, existent astăzi dialectal (cf. și Tiktin, *op. cit.*, pag. 1243, col. 1, care-l citează după V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*), prin *prelungi* se datorește influenței lui *lungi*. Profit de prilej spre a înregistra aici pe *delunga*, cu varianta mai veche (sec. XVII și XVIII) *delungi* (Tiktin, pag. 519, col. 2). *Publica:* Tiktin, care se știe că a lăsat intenționat la o parte neologismele, notează numai formele vechi, în *—i*, ale acestui verb, *publicarisi* și *publici*, și ele o dovadă în sensul afirmațiilor făcute mai sus, că, la început, deprinderea limbii de a îngloba la conjugarea IV verbele împrumutate era așa de mare, încît s'a întins, împotriva modelului străin, asupra tuturor creațiilor nouă. *Răguși:* ar fi fost bine ca Tiktin să indice mai deaproape 'izvoarele moldovenești' unde a găsit varianta *răgușa*, care contrazice constatările făcute pînă aici. *Riura* și *riuri*, deși aparent deosebite din punct de vedere semantic, sînt, în realitate un singur verb, derivat dela *riu*, care, păstrînd ambele forme vreme ceva mai îndelungată, le-a diferențiat în ce privește sensul (să se compare, depildă, *inflora* și *inflori*, discutate mai sus). *Roti:* după conjugarea I merge numai participiul trecut, *rotat* (sau e un adjectiv format dela *roată ?*).[1]) Aceeași observație pentru *rotilat* față de *rotili* (Tiktin, pap. 1340, col. 1). *Rugini:* pe *rugina* Tiktin, pag. 1344, col. 2 spune că l-a găsit numai în rime de poezii populare. *Scormoni:* varianta în *—a* este atestată la imperfect, persoana III singulară supt forma *scîrmona* (Tiktin, pag. 1390, col. 1). *Scrișni*, alături de *scîrșca* (vechiu) și *crișca* (moldovenesc actual): deși verbele slave citate de Tiktin, pag. 1385, col. 1 sînt cît se poate de asemănătoare cu cele românești, cred că avem a face cu creații onomatopeice (așa se explică nu numai terminațiile diferite dela o variantă la alta, ci și fonetismul destul de

1) G. Pascu, *Sufixele românești*, pag. 93 urm. dă o bogată listă de cuvinte în *—at*, printre ele adjective derivate dela substantive, dar multe din cele puse în această categorie sînt, de fapt, participii trecute ale unor verbe dispărute sau chiar existente în momentul de față.

deosebit al temelor). *Scuipa*: forma în *—i* era, după spusele lui Tiktin, pag. 1396, col. 1, răspîndită aproximativ în toată Dacia, astăzi mai ales în Moldova (cu Basarabia şi Bucovina) şi în Oltenia. Incă un caz când, împotriva, poate, a etimonului însuşi, varianta în *—a*, recentă (şi originară, ca debiceiu, din Muntenia), se impune în limba literară. *Singurit* şi *singurat*, identice ca înţeles, participiile trecute (?) ale unor verbe neatestate [1]) (cf. Tiktin, pag. 1431, col. 2). *Strimtora*: forma în *—i*, pe care Tiktin, pag. 1517, col. 1 o înregistrează fără citat, pare a fi tot specific moldovenească; am găsit-o în *Graiul nostru* I, pag. 476 (bucata XI, r. 4, Moreni—Roman). *Sughiţa*: Tiktin nu cunoaşte varianta în *—i*, care este totuşi foarte răspîndită (şi singura) în graiul moldovenesc. *Şchiopa*: la acest verb diferenţierea formelor de conjugarea I şi de a IV s'a făcut cu privire la funcţiunea lor sintactică (în cazul dintîiu verbul este intransitiv, în celălalt transitiv). *T(ă)răgăna*: după Tiktin, pag. 1560, col. 1, limba veche cunoaşte numai varianta aceasta, uzitată pînă astăzi în Moldova şi Transilvania; *t(ă)răgăni* s'a născut ulterior, în Muntenia şi Oltenia, unde apare obişnuit în momentul de faţă (cu modificări fonetice în partea iniţială şi în terminaţie). Aşadar o situaţie total diferită de aceea pe care am constatat-o aproape mereu pînă aici. Afară de asta, limba comună a adoptat, pe cît se pare, varianta moldovenească şi ardelenească, iarăşi contra aşteptărilor. *Tocăna*: Tiktin, pag. 1616, col. 1 înregistrează numai pe *tocăni*, din graiul muntenesc, cu însemnarea 'hämmern, pochen, (vom Storch) klappern'. In sudul Moldovei se întrebuinţează curent *tocăna (carne, varză*, etc.), cu înţelesul 1 al lui *toca* (dela Tiktin) 'hacken, haschieren, wiegen'. *Traversa:* în vorbirea populară (adică mahalagească) din Moldova se zice şi *traversi* (am auzit o femee simplă din oraşul Iaşi spunînd *am traversit strada)*. Iarăşi o dovadă că, indiferent de alte consideraţii, dialectul moldovenesc vădeşte o preferinţă foarte accentuată pentru conjugarea IV. *Tulnica*: Tiktin, pag. 1660, col. 2 înregistrează numai forma aceasta, pe care o traduce

1) V. cele spuse mai sus despre *rotat*. Pascu, *op. cit.*, pag. 109 are numai patru adjective în *—it* (două, cel puţin, sînt, de fapt, participii trecute) şi printre ele niciun derivat dela teme adjectivale.

prin 'auf dem *tulnic* blasen'. Există însă şi *tulnici*, derivat dela acelaşi *tulnic* 'un fel de bucium' şi cu înţeles diferit: *...fugi Ioane, neică, că-mi cade necazul depe el pe tine şi te tulnicesc* (I. C. Vissarion, *Adevărul literar* dela 16 Decembrie 1928, pag. 5, col. 3). Eu însumi l-am întîlnit foarte des, tot prin Muntenia (la Buzău), şi în situaţii asemănătoare. Pentru partea semantică ne-am putea gîndi la *a face cuiva spinarea tobă* sau *a face (pe cineva) tobă (de bătăi)*. [1]) *Ţesăla:* Tiktin, pag. 1580, col. 2 citează varianta de conjugarea IV *(cesălui)* din Dosofteiu. *Ţiţii:* Tiktin, pag. 1611, col. 2 traduce prin 'zirpen, pfeifen' această variantă şi prin 'zittern' pe *ţiţiia*. In sudul Moldovei se aude numai cea dintîiu, dar cu sensul celei de-a doua *(a-i ţiţii cuiva inima)*. *Undoi:* deşi împrumutat din franţuzeşte (sau creat după modelul frc. *ondoyer)*, forma în *—i* există alături de aceea în*—a*, ba se pare că-i mai răspîndită chiar decît aceasta. *Urechia:* Tiktin, pag. 1690, col. 2 citează pe *urechesc* din *Opincarul* lui Jipescu. Trebue arătat că în Moldova singura conjugare existentă la acest verb este a IV. *Ursi:* varianta *ursa*, despre care Tiktin, pag. 1698, col. 2 spune că aparţine graiurilor oltenesc şi ardelenesc, se întîlneşte şi în Muntenia; cf. Damian Stănoiu, *Adevărul literar* dela 9 Octombrie 1932, pag. 1, col. 3: *S'o ursez să trăiască din cameră mobilată. Văicăra:* varianta în *—i* lipseşte la Tiktin, dar e curentă prin Moldova. [2]) Aceeaşi observaţie cu privire la *viermănoşa*. *Visli:* Tiktin, pag. 1758, col. 1 citează *Apostolul dela Voroneţ* pentru forma în *—a* (precizînd că se întîlneşte acolo de mai multe ori); a găsit-o (imperfectul *visla*) şi la Alecsandri, *Poezii populare*, dar, fără să arate

1) T. Pamfile, *Jocuri de copii* III (Academia Romînă: Din viaţa poporului romîn VI), pag. 37-8 descrie buciumul şi tulnicul. Despre cel dintîiu ne spune că se face din coajă de teiu sau din lemn de teiu ori de paltin învălit cu coajă de cireş. Şi fluierul, de toate felurile, se îmbracă regulat în coajă de alun sau de cireş (cf. *ibidem*, pag 38-9). Deşi cu privire la tulnic autorul nu ne dă acest amănunt, faptul că tulnicul seamănă foarte bine cu buciumul ne îndreptăţeşte să presupunem o confuzie între ele, cel puţin în unele regiuni (sau în mintea unor anumiţi indivizi), şi atunci *a tulnici pe cineva* a putut să însemneze, la început (şi numai figurat vorbind) 'a-i lua pielea pentru a îmbrăca cu ea tulnicul'.

2) Cf. şi I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 408: *„Nu te mai văicări, madam!"* (Acest autor este originar din Fălticeni.)

motivele, o crede greşală pentru *vislea. Zghihui:* varianta cealaltă sună *zghehuna,* se deosebeşte, deci, nu numai prin terminaţia propriu zisă, ci şi prin sunetul imediat precedent. Cauza acestei stări de lucruri trebue căutată în originea onomatopeică a verbului nostru. [1]) Aceeaşi situaţie, datorită aceloraşi împrejurări, se constată la *zgîlţii—zgîţîna.* [2]) *Zimbi* şi *zîmba* trebuesc puse împreună, nu separat, cum face Tiktin, chiar dacă s'au diferenţiat supt raportul semantic. *Zvăpăia:* varianta cealaltă sună *văpăi* şi se deosebeşte întrucîtva şi ca înţeles de aceasta.

*

Să vedem acum în ce împrejurări s'a produs (ori s'a putut produce) amestecul de conjugare la verbe de felul celor înregistrate şi, parţial, discutate mai sus. Avem, în primul rînd, cauze fonetice. Existenţa în partea finală din temă a unui sunet palatal face ca un însemnat număr de forme, dintre cele mai întrebuinţate, să nu prezinte absolut nicio deosebire dela conjugarea I la IV. Pentru uşurarea discuţiei, să luăm, de exemplu, pe *tăia* şi *sui.* Terminaţiile persoanelor 1—3 şi 6 [3]) dela indicativul prezent şi dela conjunctivul prezent, acele ale tuturor persoanelor din singular şi plural dela imperfect şi aceea a participiului prezent sînt, la aceste două verbe, perfect identice, astfel că, dacă am judeca numai după ele, ne-ar fi imposibil să spunem cărei categorii aparţin. Cu alte cuvinte, cam jumătate din numărul formelor simple sînt, în ce priveşte terminaţia, şi aceasta interesează la flexiunea verbală, aceleaşi la conjugările I şi IV şi, prinurmare, o trecere a lor dela una la alta apare ca un lucru oarecum firesc, în orice caz foarte uşor realizabil.

1) Nu înţeleg dece Tiktin, pag. 1802, col. 1 pune în fruntea articolului forma *zbihui,* care, dacă există într'adevăr (citatele prezintă toate pe *zghihui),* trebue considerată ca un hiperurbanism. Din această pricină i-a fost greu lui Tiktin să vadă că-i vorba de o creaţie onomatopeică (alternanţa *—ui* şi *—una* vorbeşte, mi se pare, foarte elocvent în favoarea ipotezei mele). Aceeaşi observaţie, în ce priveşte originea, pentru *zgîlţii.*

2) Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet,* pag. 195 scrie: *Viscolul zgîlţîna ferestrele...* (contaminaţie între *zgîlţii* şi *zgîţîna,* mai puţin probabil amestecul lui *zgîlţii* cu *clătina).*

3) Aceasta sună, la verbul *sui,* perfect identic cu 3, deşi, fiind vorba de terminaţia infinitivală *—i* (nu *—î*), ar trebui să semene cu 1 (tipul *aud—aude— aud).*

Lista dată de mine mai sus conţine multe verbe a căror temă se sfîrşeşte în *i.* Iată-le: ***adia, aşchia, birzoia, bubui, gunoi, îmbăia, îmborboi, înapoia, încleia, încuia, îndoi, înfia, înfoia, îngurlui, înmii, înnoroi, întemeia, învăpăia, ogoi, orbăcăi, ostoi, pîţîgăia, pospăi, ţîţii, undoi, urechia, zghihui, zgîlţii, zvăpăia.*** S'ar putea adăuga ***aciua*** şi ***asedia,*** la care intervine epenteza unui *i* consonant între partea finală a temei şi terminaţia propriu zisă, depildă ***aciuiez, aciuiezi,*** etc., ***asediiază, asediiam,*** etc., ceeace provoacă un amestec al celor două conjugări la imperfect şi participiul prezent (cf. ***apropia,*** dintre verbele vechi, şi ***crea,*** printre neologisme; acesta din urmă este pronunţat şi scris de foarte mulţi oameni ***creia, creind, creiază*** ş. a.), şi numai la acestea, din pricină că pers. 1—3 şi 6 dela prezentul indicativului şi conjunctivului primesc sufixele—***ez,*** resp. —***esc,*** graţie cărora o confuzie între conjugarea I şi IV este exclusă. [1])

Trebue precizat, dealtmintrelea, că existenţa sau neexistenţa acestor sufixe la prezentul verbelor în discuţie are o mare importanţă. Cînd ele se adaugă, numărul formelor care pot fi simţite ca aparţinînd atît clasei în *—a* cît şi celei în *—i* se împuţinează simţitor, şi atunci posibilităţile de amestec al conjugărilor se reduc în aceeaşi măsură. Dicţionarul Academiei şi al lui Tiktin spun de multe ori cum sună prezentul verbelor de mai sus, iar cînd nu fac asta, ne putem informa din citatele respective. Astfel întîlnim forme cu şi fără sufix la ***adia, birzoia, bubui, încleia, încuia, îndoi,*** [2]) ***înfoia, îngurlui, ogoi, ostoi, ţîţii, zghihui, zgîlţii.*** Pot adăuga, în baza cunoştinţelor mele directe, pe ***orbăcăi.*** Despre celelalte este greu să hotărîm dacă prezintă numai forme cu sufix, deşi se pare că aşa stau lucrurile în general. Greutatea vine de acolo că simţul nostru lingvistic ne poate înşela, deoarece se întemeiază, înainte de toate, pe limba vorbită de noi înşine, adică pe dialectul de-acasă, care poate să se deosebească şi, în cazul de faţă, chiar se deosebeşte, de celelalte

1) Dicţ. Acad. I, 1, pag 19, col. 2 dă, pentru *aciua,* varianta de prezent (învechită) *aciu;* aşadar într'o vreme (citatul respectiv, *să aciuo,* este luat din Coresi) condiţiile pentru schimbarea conjugării au fost şi mai favorabile.

2) La acesta *mă îndoiu* înseamnă 'mă plec' (sens material), *mă îndoesc* 'sînt nesigur' (înţeles moral).

dialecte mai puțin cunoscute nouă. Am impresia că tendința de a lăsa la o parte sufixul prezentului (și la conjugarea I și la a IV) este mai puternică la Romînii de peste munți, după care vin, în ordine descrescendă, Oltenii, Muntenii și Moldovenii. Este nu numai posibil, ci chiar probabil, ca realitatea lingvistică să desmintă, în numeroase cazuri, această impresie, dar, în linii mari, cred că nu mă înșel prea mult. Ar urma atunci că împrejurări mai favorabile pentru schimb de conjugare (dela I la IV și invers) există în graiul ardelenesc (cu diversele lui ramificații), apoi în cel oltenesc-muntenesc. Nu știu însă dacă situația va fi fost la fel și în trecut, cînd, cu siguranță, au avut loc cele mai multe amestecuri în flexiunea acestor verbe. Dacă tendința actuală datează de mult, și în aceeași măsură ca astăzi, am putea vedea în starea de lucruri schițată aici o confirmare a punctului de vedere exprimat la începutul acestei discuții. Am susținut, anume, că formele în *—i* sînt pedeoparte mai vechi (cel puțin în majoritatea cazurilor), pedealta mai răspîndite în dialectul moldovenesc. Insemnează, deci, că amestecul conjugărilor a început în limba din Oltenia și Muntenia, [1]) pentrucă acolo prezentul apărea și cu sufix și fără sufix, pecînd în Moldova, unde se întrebuințau mai ales formele sufixate, posibilitățile de confuzie au fost mai limitate și deaceea vechea conjugare în *—i* se păstrează bine pînă în momentul de față.

Cele spuse pînă acum despre rolul jucat de sufixul prezentului în procesul morfologic care a dus la situația actuală trebuesc avute în vedere nu numai pentru verbele cu tema în *—i*, notate în lista de mai sus, ci pentru toate verbele din categoria aceasta (cu forme duble, după conjugarea I și și după a IV).

Dacă la temele în *-i* lucrurile sînt foarte clare și nu pot fi interpretate diferit, nu urmează că acesta e singurul sunet care a influențat asupra terminațiilor în sensul arătat mai sus. Șuerătoarele, și adică *s, z, ș, j, ț*, au avut același efect ca și *-i* acolo unde pronunțarea lor a fost înmuiată. Chestia aceasta am discutat-o în două articole dela începutul activi-

1) Dialectul din Ardeal, Banat, etc. îl las la o parte, fiindcă îi cunosc mai puțin. Afară de asta, ceeace interesează în primul rînd este aspectul oarecum teoretic al problemei, nu realitatea lingvistică, adică materialul, faptele.

tății mele lingvistice (în *Școala normală*, Iași, Maiu 1916, pag. 260 urm. și în *Arhiva* XXVIII [1921], pag. 110 urm.). Exemplele citate acolo din publicații de tot felul, ca și din propria mea experiență, dovedesc cu prisosință că în vorbirea unei bune părți din locuitorii Munteniei sunetele enumerate mai sus se articulează cu un timbru palatal foarte perceptibil, cel puțin pentru urechea unui Moldovean, care nu-i deprins cu o astfel de pronunțare. [1]) Mai greu este de precizat întinderea geografică a fenomenului, precum și împrejurările în care se ivește cu mai multă sau mai puțină regularitate, etc. Dar existența lui n'o poate tăgădui nimeni. O. Densusianu, *Viața nouă*, Decembrie 1916 — Februarie 1917, pag. 314 se ridică împotriva părerii mele, dar fără dreptate (v. răspunsul mieu în *Arhiva* citată, pag. 111 urm.). Atitudinea aceasta mi se pare cu atît mai curioasă, cu cît același savant reprezintă în *Histoire de la langue roumaine* II, pag. 68-9 un punct de vedere identic cu cel pe care l-a combătut trei ani mai tîrziu. Iată ce spune acolo: „...la substitution de *i* à *î* [în *sint* pentru *sînt*] peut bien y être due à l'influence de *s*; nous aurions à faire dans ce cas à une particularité dialectale analogue à celle que nous avons signalée plus haut (54) pour *singe* < *sînge*; le passage de *î* à *i*, par suite d'une prononciation particulière de *s*, n'est pas tellement invraisemblable qu'il pourrait paraître à première vue; le phénomène analogue s'observe lorsque *i* se trouvait après *(d)z*, comme le montrent *ședzindu* CB. I, 26; *vădzindu* TB. 453; le changement de *i* en *i* a pu facilement se produire par une sorte d'iotacisation de *s, z* (une trace de cette iotacisation semble se cacher dans *ziestre* CB. I, 38)". Să se compare apoi pag. 54, unde-i citat *singe*, pomenit și în pasajul reprodus aici, și unde găsim pe *strimb* și *strimbătate* (cu *i* < *î* avînd la bază un *a* urmat de *m* + consoană), luate

1) Iată și alte cuvinte pe care mi le-am notat întîmplător, cu diverse prilejuri: *jeandar* (*Adevărul literar* dela 8 Iulie 1934, pag. 3, col. 7 și dela 14 Aprilie 1935, pag. 3, col. 6), *mîrșevenie* (Gib Mihăescu, *Zilele și nopțile unui student înfrigurat*, pag. 136), *neglijeabilă* (D. D. Roșca, *Existența tragică*, pag. 90; la pag. 92 *deranjem*), *șențuleț* (*Cuvîntul liber* dela 23 Iunie 1934, pag. 5, col. 5), *șetrar* (*Revista istorică română* II, pag. 29).

din *Palia dela Orăştie*, precum şi pag. 72, unde Densusianu explică la fel pe *Simbătă* (pentru *Simbătă*).

Dacă admitem, aşadar, o pronunţare 'iotacizată', adică înmuiată, a lui *s* şi *(d)z* pentru sec. XVI (şi numai în unele regiuni, firește), bazîndu-ne pe cîteva exemple, nu înteleg dece am tăgădui existenţa unei pronunţări identice a aceloraşi sunete pentru limba romînească vorbită de locuitorii unor anumite ţinuturi din Romînia actuală, în gura cărora avem prilejul să constatăm la tot pasul o astfel de pronunţare? Să aibă puţinele cuvinte din textele de acum 400 ani, asupra cărora deseori ne exprimăm îndoiala dacă reprezintă realităţi lingvistice sau sînt numai nişte simple grafii, valoare probantă mai mare decît vorbirea contemporanilor noştri, pe care o putem observa şi studia direct? Şi din moment ce admitem pronunţarea 'iotacizată' a lui *s* şi *(d)z* vechi, în condiţiile arătate mai sus, pentruce ni s'ar părea aberaţie ideia, întemeiată iarăşi pe fapte lingvistice sigure din momentul de faţă, că şi *ţ, ş, j* sînt articulate de mulţi Romîni cu acelaşi timbru de *i* ca *s* şi *(d)z* din sec. XVI? [1]) Acelaşi lucru cu *r*.

Dar în sprijinul acestei păreri se pot invoca, dacă mai este nevoe, şi alte fapte. Urmărind citatele din Dicţionarul Academiei privitoare la verbele aici în discuţie, am notat, la întîmplare, fiindcă scopul mieu era altul, cîteva forme care dovedesc şi ele că şuerătoarele s'au pronunţat şi continuă să se pronunţe palatal şi, din această cauză, au provocat în unele cazuri schimbarea conjugării sau, cel puţin, confuzie între conjugarea I şi IV. Depildă: *împietroşeat, îngroşése* şi *îngroşé* (pentru *îngroşă), să nu se îngroaşe, se cam îngroaşe,* [2])

1) I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* I, pag. CXXX scrie: „*ă*, rezultat din *a* tonic, a trecut prin asimilaţiune la *e*, după *i* şi după *ş*:... *îngrăşe-se...*, *îngroşe-se...*, *învrătoşe...* etc." Cf. şi pag. CXLIV: „*ă* final apare în toate textele rotacizante trecut la *e* după *j* sau *ş*: *grije, cămaşe, ceruşe, învrăloaşe, uşe*, etc". De remarcat că acest lingvist admite un *ă* mai vechiu în asemenea cazuri, la fel cu cele susţinute de mine (contra lui Densusianu, care în articolul citat din *Viaţa nouă* afirma că la unele din aceste cuvinte am avut din capul locului *e*, care apoi, dialectal, adică în Moldova şi aiurea, a devenit *ă*).

2) Exemplele acestea sînt luate din texte aparţinînd ambelor Principate şi tuturor epocilor, lucru interesant pentru discuţia de faţă.

învîrtoaşe, învioşeţi. [1]) Acelaşi fenomen îl constatăm la derivatele verbelor în discuţie: *cocoşetură, îngroşetură, cenuşetură* (dela *cenuşa*, variantă a lui *încenuşa*, care sună şi *încenuşi*).

Dealtmintrelea derivatele au putut contribui şi în alt chip la schimbarea conjugării verbelor studiate aici. Ţinînd samă că silaba care se află imediat înaintea sufixului este complect neaccentuată, vocala ei, fie *i* (în cazul conjugării IV), fie *e* (rezultat din *ă*, în cazul conjugării I), şovăe, tocmai din pricina lipsei de accent, între *e* şi *i*, aşa că verbul dela care s'a format un asemenea derivat poate fi simţit ca avînd infinitivul în *—i* şi în *—a*. Am găsit două exemple: *îmbăietură* alături de *îmbăitură* [2]) şi *împonceşitură*. Mai ales însă derivatele în *— eală* au putut lucra în acest sens, din pricină că înfăţişarea lor este aceeaşi, indiferent de categoria căreia aparţine verbul în discuţie: *îndoială* poate avea la bază tot aşa de bine pe *îndoi*, ca şi pe *îndoia*, la fel *îngroşeală, învălmăşeală, tropoteală, văicăreală*, etc. O observaţie similară se poate face pentru cuvintele formate cu sufixul *— inţă*, foarte rare însă, cu *— enie* şi *— anie* (cf. *împărtăşenie* şi *împărtăşanie*), etc.

Cîteodată elementul fonetic a intervenit şi altfel. Verbele formate dela teme în *-t* pot fi simţite ca fiind derivate dela singularul (cu *-t*) ori dela pluralul (cu *-ţ*) al adjectivului sau substantivului respectiv, depildă *îmbărbăta* alături de *îmbărbăţi* (întocmai ca *părintesc* al. de *părinţesc*). [3])

Tot cauze fonetice trebue să vedem la o serie de verbe, care, chiar dacă în momentul de faţă merg, cel puţin în limba comună şi în cele mai multe graiuri dacoromîneşti, după conjugarea IV, îşi formează persoanele 3 şi 6 dela prezentul indicativului şi al conjunctivului ca şi cum ar aparţinea conjugării I. Cu deosebire aici trebue să luăm în consideraţie

1) Din sec. XVI, Densusianu, *op. cit.*, pag. 209 şi 215 dă următoarele exemple: *se învîrtoaşe, îmbrăţişe, îngrăşe, îngroşe, întăroşe, învermănoşe, învîrtoşe* (toate, afară de primul, sînt forme de perfect; la pag. 215 autorul spune: „3-e pers: *—a*, changé souvent en *—e* après *ş*, comme après *—i*").

2) La acelaşi autor amîndouă!

3) Cf. şi *bărăta* alături de *bărăţi*, pentru care, indiferent de etimologie, indivizii vorbitori au imaginat, ca punct de plecare, un **barat* şi pluralul acestuia **baraţi*.

lipsa sufixului *—esc*, resp.*—ez*, de care a fost vorba mai sus: vreau să spun că numai atunci cînd se întrebuinţează formele nesufixate are loc confuzia morfologică. Astel *chioti*, despre care Dicţ. Acad. spune că apare rar supt forma în *—a* (şi toate citatele, destul de numeroase, confirmă această apreciere), sună la pers. 3 şi 6 dela indicativul prezent, cînd n'are sufix, *chiotă* (exemplele luate din *Dacia literară* şi dela St. O. Iosif), nu *chiote*, cum ar trebui (după modelul lui *auzi)*; pentru conjunctiv n'am găsit exemple, dar este evident că se spune *să chiote*, nu *să chiotă*. La fel *tropoti:* cred că toată lumea zice la indicativ *tropotă* şi la conjunctiv *să tropote*, deşi varianta *tropota*, atribuită de Tiktin 'literaturii moderne', fără alte detalii, pare a fi aproape neexistentă. Alături de verbele cu tema în *-t*, [1]) avem pe cele în *-r*, de felul lui *(în)găuri, înjosori, lămuri, zgîndări*, etc., al căror prezent nesufixat face la pers. 3 şi 6 ale indicativului în *—ă* şi la ale conjunctivului în *—e*, chiar acolo unde varianta obişnuită, adică excluzivă, merge după conjugarea IV. Dicţ. Acad. II, 1, pag. 239, col. 1 citează *fluiera... se îngăură cu burghia* şi *se îngăură urechile copiilor* ca probă pentru conjugarea I, dar cred că se înşeală. Dacă asupra acestui verb, ca şi asupra lui *înjosori* şi *lămuri*, poate fi discuţie, în ce priveşte pe *zgîndări* pare sigur că toţi Romînii care-l întrebuinţează fără sufix spun *zgîndără* la indicativ şi *să zgîndăre* la conjunctiv.

Am afirmat mai sus că şi în astfel de cazuri avem a face cu cauze fonetice. Menţin această afirmaţie, deşi trebue să recunosc că nu pot preciza totdeauna care anume este cauza. Cu privire la *r* se ştie că, atît în limba veche romînească (v. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* II, pag. 82-3, 87-8), cît şi în cea actuală, pronunţarea lui în unele regiuni (astăzi în Moldova şi ţinuturile care merg deobiceiu cu ea, precum Basarabia, Bucovina şi Ardealul de nord), este de aşa natură, încît provoacă transformarea lui

1) S'ar putea aminti şi *ciunti*, despre care Dicţ. Acad. afirmă că sună aşa în Muntenia şi *ciunta* în restul Daciei (la Tecuciu se zice însă *ciunti*, iar citatele respective arată amestec de forme dela o provincie la alta): cred că chiar Muntenii spun *(el, ei) ciuntă* şi *să ciunte*, cînd lasă sufixul la o parte.

e următor în *ă* (şi a lui *i* următor în *î)*. Despre *t* nu se poate susţinea acelaşi lucru decît într'o măsură foarte redusă: A. Philippide, *Originea Romînilor* II, pag. 53 şi O. Densusianu, *op. cit.*, pag. 83 şi 86 [1]) înregistrează fenomenul, dar aduc, în general, material puţin bogat, tocmai pentrucă această modificare fonetică nu este prea răspîndită. Dealtfel vom vedea mai departe că dialectal terminaţia *-ă* la pers. 3 şi 6 ale prezentului indicativ dela verbe în *—i* apare şi după alte sunete afară de *t* şi *r*.

Inrudite cu cauzele fonetice discutate pînă aici sînt acelea care intervin la verbele de origină onomatopeică. In lista dată la pag. 60 figurează cîteva de acest fel. Deşi din cele constatate de S. Puşcariu, *Dacoromania* I, pag. 96 urm. se vede clar că verbele onomatopeice aparţin, deobiceiu, la conjugarea IV, găsim destule care merg şi după I, mai exact spus, care au variante şi după IV şi după I. Luînd în consideraţie pe cele înşirate mai sus, se observă că la forma în *—a* terminaţia infinitivului este precedată de *n*, la forma în *—i* este precedată de *î* (sau *ă): hîţîna—hîţîi* [2]), *zghihui —zghehuna, zgî(l)ţîi—zgîţîna*. Că se poate vorbi de un paralelism *— na: — îi (—ăi)* la onomatopeile verbale, probează şi alte creaţii similare, precum *mieuna—miorlăi, scheuna—schelălăi*, pe care nu le-am notat în lista mea, fiindcă deosebirea fonetică dintre cele două variante ale unuia şi aceluiaşi verb este prea mare. Tot originii onomatopeice este de atribuit existenţa dubletelor morfologice la *bărăta—bărătăi, coviţa—coviţăi* şi *scrîşca—scrîşni*.

Altădată amestecul de conjugare se datoreşte influenţelor străine. Pentru unele verbe împrumutate ne-am putea gîndi la forme duble în chiar limba lor de origine. Astfel Tiktin, *op. cit.*, pag. 1333, col. 1 s. v. *roboti* invoacă slav. *robotati* şi *robotiti*. Tot aşa, la pag. 1821, col. 1 s. v.

1) Foarte puţine exemple de *e* neaccentuat > *ă* după *t* în elemente moştenite şi împrumuturi.

2) Dicţ. Acad. le separă, ceeace mi se pare cu atît mai curios, cu cît şi fonetic şi semantic aceste verbe se dovedesc a fi unul şi acelaşi. Este drept că varianta principală a celui dintîiu sună *hîlţîna*, dar, dacă avem a face cu verbe diferite, pentruce *hîţîna* figurează la articolul *hîlţîna* şi nu la *hîţîi*? Cf. *zgî(l)ţîi* şi *zgîţîna*.

zîmbi, citează bulg. *zăbja se* şi ceh. *zubiti se*. Foarte probabil că se mai pot găsi cazuri asemănătoare cu acestea, indiferent dacă în romîneşte sînt sau nu atestate forme în *—a* şi în *—i* dela verbul respectiv, căci ceeace interesează în discuţia de faţă este mai ales aspectul ei teoretic. Ştiu că pentru verbele de origine străină şi în special slavă se porneşte, deobiceiu, dela tema prezentului, adesea foarte deosebită de aceea a infinitivului. Nu văd însă dece aceasta din urmă n'ar fi servit niciodată ca model pentru adaptarea verbului împrumutat la spiritul limbii romîneşti.

In ce priveşte neologismele propriu zise, acelea care au început a intra în limba noastră odată cu civilizaţia apuseană şi sînt, din această cauză, în majoritate franţuzeşti, existenţa variantei în *—i* chiar acolo unde etimonul aparţinea conjugării I trebue pusă, cred, pe sama influenţei greceşti, foarte puternică în sec. XVIII şi la începutul celui de-al XIX. Aproape totalitatea verbelor greceşti, mai ales a celor împrumutate, cu şi fără rost, în timpul domniilor fanariote, sînt formate dela aorist sau viitor şi se termină în *—(is)i*. Astfel conjugarea IV, deja foarte bogată, [1]) şi-a înmulţit peste măsură numărul verbelor şi a influenţat, trebuia să influenţeze asupra împrumuturilor mai recente. Aşa se face că verbe de felul lui *impesta, institui, interesa* ş. a., în ciuda prototipelor franţuzeşti *empester, instituer, intéresser*, au avut ori continuă să aibă forme în *—i*. Altădată influenţa grecească se manifestă direct: terminaţia *—isi* apare acolo unde nu ne-am aştepta deloc, ca la *publicarisi*, părăsit astăzi. Să se compare şi *lehămetisi*, de origine obscură, dar nu tare vechiu în limbă, judecînd după citatele din Tiktin.

Tot cauze externe, străine, trebuesc făcute responsabile de existenţa unei conjugări mixte la verbe ca acestea: *canonisi — canoniza, comanda — comendui, gargarisi — gargariza*, etc. Cele două variante au origine diferită: la primul şi al treilea forma în *—i* (adică în *—isi)* provine din greceşte, [2]) iar cea

1) Cf. A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, pag. 78 urm. (6 pagini întregi faţă de $3^1/_2$ pentru toate celelalte conjugări, dintre care aproape 3 conţin verbe de conjugarea I).

2) Cu privire la *gargarisi* sînt dispus să pun la îndoială originea grecească, la care se gîndeşte Dicţ. Acad. Cred mai degrabă că-i tot frc. *gargariser*,

în *—a* din franţuzeşte, la cel de-al doilea, *comanda* e frc. *commander*, pecînd *comăndui*, probabil rus. *komandovatь*. [1]) Poate că la fel se explică *aiura — aiuri*, şi adică: varianta în *—a* ca formaţie romînească, cealaltă ca produs, măcar parţial, al influenţei frc. *ahurir*. Mai sigură mi se pare această ipoteză la *auri — aura*, unde raportul este însă invers: prima e moştenită (v. Dicţ. Acad. I, 1, pag. 368, col. 1), a doua creată după modelul frc. *dorer*.

*

II. Amestec de forme între conjugarea I şi IV are loc şi la alte verbe decît cele discutate pînă aici, numai că în alt chip, şi anume. Terminaţia infinitivului este pretutindeni *i* sau *î*, aşadar verbele acestea aparţin excluziv conjugării IV. Totuşi persoanele 3 şi 6 dela prezentul indicativului şi conjunctivului, în loc să se termine în *—e, —(u)*, resp. *—ă* (tipul *aude — aud — să audă)*, se termină în *—ă*, resp. *—e*, ca la conjugarea I (şi, tot ca la conjugarea I, pers. 6 este egală cu 3, nu cu 1, cum s'ar cuveni să fie). Trebue precizat că situaţia aceasta o găsim numai în flexiunea verbelor care nu primesc sufixul *—esc* (sau *—ăsc)* la prezent (sau numai la variantele nesufixate ale verbelor care se întrebuinţează cu şi fără sufix). Distingem mai multe grupe.

1. In primul rînd avem verbele cu temă vocalică. Le înşiră Philippide, *Gramatica...*, pag. 95: *bîjbîi, hîrîi, mîntui, mîrîi, pîpăi, pîlpîi, scîrţîi, sfîrîi, sudui, sui, trebui, ţîrîi, ţiui, vîjîi, zbîrnîi, zgudui*. [2]) Aici lucrurile se prezintă simplu şi le-am explicat, indirect, în cursul discuţiei de mai sus. Intrucît aceste verbe au numeroase forme comune cu cele de conjugarea I, [3]) trebuia ca asemănarea dintre ele să tindă a creşte şi să ducă la identitatea pers. 3 cu 6 dela indicativul prezent. Intre terminaţiile lui

trecut la conjugarea IV, ceeace s'a putut întîmpla cu atît mai uşor, cu cît finala etimonului semăna aşa de bine cu terminaţia (de origine grecească) *—isi*. Să nu uităm apoi că cei mai mulţi Romîni au c e t i t cuvîntul franţuzesc, nu l-au a u z i t. Împotriva originii greceşti pare a vorbi şi noţiunea exprimată de acest verb.

1) Mai potrivit decît pol. *komenderować*, la care se gîndeşte Tiktin.

2) Am lăsat la o parte pe acelea care au variante în *—a* la infinitiv, deoarece am vorbit de ele sau în legătură cu ele în prima parte a acestui studiu.

3) Cf. pag. 64 urm.

apropiiu, apropii, apropie, de conjugarea I, şi ale lui *bîjbîiu, bîjbîi, bîjbie*, de conjugarea IV, nu există, supt raportul fonetic, absolut nicio deosebire. Era firesc, deci, ca pers. 6, care, indiferent de conjugare, sună totdeauna la fel ori cu 1 ori cu 3, să meargă, la verbe de felul lui *bîjbîiu*, după modelul conjugării I, şi aceasta cu atît mai mult, cu cît pedeoparte astfel de verbe au prea slabe legături cu marea majoritate a tovarăşelor lor, care primesc suf. *—esc (—ăsc)* la prezent, iar pedealtăparte ele seamănă cu cele în *—a* şi la alte forme, cum am arătat deja la locul cuvenit. Prinurmare, această categorie de verbe aparţinînd conjugării IV trebue pusă, în multe privinţi, alături de cele discutate supt I. Singura deosebire esenţială între unele şi altele constă în faptul că acestea au o singură formă de infinitiv, cu alte cuvinte s'au dovedit ceva mai rezistente, pecînd acelea au dobîndit cu vremea o variantă a infinitivului (în *—a*, dacă din capul locului aparţineau conjugării IV, sau în *—i*, dacă la început erau de conjugarea I). Să se mai noteze că verbele aici în discuţie au prezentul indicativului perfect egal cu prezentul conjunctivului, iarăşi la fel cu cele de conjugarea I, tipul *apropiiu*, al căror *-ă* dela pers. 3 şi 6 ale indicativului s'a prefăcut în *e*, supt influenţa vocalei palatale imediat precedente, ceeace a dus la identitate de terminaţie cu aceleaşi persoane ale conjunctivului.

2. A doua grupă de verbe de conjugarea IV, care îşi formează prezentul indicativului şi al conjunctivului după modelul conjugării I, sînt cele terminate în *—ri*, tip *cobori: cobor —coboară—coboară*. Numărul lor este redus, fiindcă trebue să îndeplinească o condiţie esenţială, aceea de a-şi forma prezentul fără sufix, şi majoritatea verbelor în *—ri* primesc la prezentul indicativului şi al conjunctivului pe *—ăsc*. Iată-le: *cobori, (d)obori, omori, pogori, scobori, vîri*. Toate sînt de origine străină, şi adică slavă, deşi în amănunte există încă discuţii asupra etimologiei unora din ele. Deasemenea toate au la bază, în limba din care le-am împrumutat noi, un *ri* (sau *re*), ceeace însemnează că prefacerea lui *i* în *î* a avut loc pe teren romînesc.

Dealtfel avem şi dovezi directe, dacă ar mai fi nevoe, în acest sens. Dicţ. Acad. I, 2, pag. 605 urm. citează (pentru *cobori* şi variantele lui: *pogori, scobori*), din texte vechi şi dialectale, forme în *—i* (*pogorit, coborea, pogoriia, pogorí, pogorîră, coborea, scoborea, pogoriia*). [1] La fel Tiktin, pag. 557, col. 1 (pentru *[d]obori: oborea, oboreau*). Evident că *i* > *î* se datoreşte lui *r* precedent, care s'a pronunţat şi continuă să se pronunţe aşa fel în unele regiuni dacoromîneşti, încît schimbă pe *i* următor în *î* (şi pe *e* în *ă*). [2] Există numeroase alte verbe, aparţinînd conjugării IV, care deasemenea se termină în *—i*, supt influenţa lui *r* din temă. Lista lor o dă Philippide, *op. cit.*, pag. 94-5. Este de remarcat că, afară de *amări*, toate au origine străină sau onomatopeică. Să fi contribuit acest fapt la modificarea lui *—i* în *î*? Nu se poate, căci numeroase alte verbe de conjugarea IV, formate dela teme în *-r*, fie latineşti, fie străine, păstrează pe *—i* dela infinitiv (tot aşa pe *e* din sufixul *—esc*) neschimbat, indiferent dacă-i vorba de poziţie accentuată sau neaccentuată. Dimpotrivă, după spusele lui O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* II, pag. 18, 20, 24, 55, 57, 70, 82-3, 87-8, 121, 124, tendinţa de velarizare a vocalelor palatale precedate de *r* este puternică tocmai la elementele moştenite (după *r* iniţial, care se va fi pronunţat odinioară ca *rr*, şi după *r* dublu medial, mai cu samă în silabă neaccentuată). [3] Trebue relevat amănuntul că în lista exemplelor cu *rr* interior, pe care o dă Densusianu, la pag. 121, figurează, între alte cuvinte de origine străină, *hotarră, izvoarrele*, [4] *oborri, omorri* (şi *umorriţilor*), foarte interesante pentru discuţia de faţă: ultimele două sînt verbe din grupa celor pe care

1) Unele apar în rime de poezii populare, altele în scrieri din prima jumătate a sec. XIX, cînd, cel puţin în limba comună, *— i* devenise pretutindeni *—î*, aşa că avem a face cu arhaisme voite. Rămîn totuşi cîteva sigure, care ne arată că transformarea lui *i* în *î* s'a produs în epoca literară.

2) Dupăcum acelaşi *r* provoacă şi fenomenul invers (*î* > *i*, *ă* < *e*). Aşa se explică alternarea lui *i* cu *i* (şi a lui *e* cu *ă*) după *r* în texte vechi romineşti, precum şi în vorbirea noastră actuală.

3) Chestia nu este totuşi clară, în special cu privire la sec. XVI, ale cărui texte prezintă numeroase abateri dela regula lui Densusianu. Să se compare şi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* I, pag. CXXXII, CXXXVII, CXLI, CXLII-VIII, CL, CLXIV-V şi Philippide, *Originea Rominilor* II, pag. 43-4, 61-2, 101. Potrivit concepţiei lui Densusianu încearcă G. Giuglea, *Dacoromania* II, pag. 389 urm. să explice pe *amări* din lat. **amarire* contaminat cu v. germ. *marrjan* (*rr* al acestuia ar fi provocat prefacerea în *i* a lui *i* latinesc).

4) Pe acestea două le înregistrează şi Candrea, *op. cit.*, pag. CXLVIII.

le studiem acum, celelalte se găsesc în tema lui *hotări* şi *izvori*, două verbe cu *—i* transformat în *—î* la infinitiv (şi cu *—esc* devenit *—ăsc*). Densusianu le consideră însă ca simple grafii, provocate de analogia cuvintelor latineşti cu *rr* corespunzînd unui *rr* din etimon, deşi nu se exprimă hotărît în acest sens („là, *rr* s e m b l e avoir été introduite arbitrairement par le copiste"). Nici eu nu cred că trebue să pornim dela asemenea cazuri pentru a explica existenţa lui *—i* după *r* la verbele aici în discuţie. Ţinînd samă de faptul că limba veche prezintă destule exemple cu *i* păstrat în aceste condiţii, avem tot dreptul să afirmăm, cum am făcut deja în nota 1 dela pag. 75, că înlocuirea definitivă a lui *i* prin *î* la *cobori*, etc. a avut loc în epoca literară (mai precis am putea spune în sec. XVII), cel puţin pentru limba comună. Ar trebui urmărite textele pe provincii, ca să vedem unde este punctul de plecare al acestei modificări fonetice. Deşi citatele D i c ţ. A c a d. pentru *cobori* sînt foarte bogate, ar fi imprudent să ne bazăm pe ele spre a răspunde la această întrebare. Am impresia totuşi că nu greşim prea mult dacă ne fixăm asupra Moldovei: forme ca *hotară*, *izvoară*, etc., curente în graiul moldovenesc (nu numai actual; pentru cel vechiu găsim exemple destule în D i c ţ. A c a d., dar cu privire la *hotar* singur), [1] par a sprijini această presupunere.

Lupta dintre formele în *—i* şi cele în *—î* o constatăm, pentru sec. XVI—XVII, eventual şi pentru epoca de mai tîrziu, la verbele aici în discuţie şi la modurile care ne interesează direct pe noi, adică la indicativul şi conjunctivul prezent. D i c ţ. A c a d. I, 2, pag. 606 citează, între altele, *se coboare* (din colecţia de poezii populare bănăţene a lui Hodoş) şi *să-i pogoară* (din Pravila Moldovei). Dacă prima formă poate fi suspectată, fiindcă apare în rimă (internă: *Sfîntul soare se coboare*), cea de-a doua ne arată în mod neîndoelnic lupta dintre aspectul actual şi cel vechiu (din aceeaşi

1) Dacă prefacerea lui *-e* în *-ă* la cuvinte de felul acesta nu se găseşte prea des în limba veche, cred că trebue să tragem la răspundere analogia cu elementele moştenite terminate în *—ár*, *—ór*, care sunau atunci (mai sună şi astăzi popular) — *—ariu*, — *—oriu* (de fapt *—ar*, *—or*), din cauza etimonului. Dovadă avem variantele *hotariu*, *izvoriu* (D i c ţ. A c a d. II, 1, pag. 409, col. 2, resp. pag. 936, col. 1).

Pravilă a Moldovei se citează *rude ce vor pogori*, aşadar infinitivul în *—i*, căruia ar fi trebuit să-i corespundă un conjunctiv *să pogoare*). [1] La sfîrşitul articolului (pag. 607, col. 1 sus), D i c ţ. A c a d. spune că pers. 3 a conjunctivului prezent sună rar şi învechit *să coboară*, dar nu arată cînd şi unde anume. T i k t i n, pag. 1089, col. 1 are (din Biblia dela Bucureşti) *să se omoară*, D e n s u s i a n u, *op. cit.*, pag. 210 *să omoară* (foarte des în sec. XVI). Să se compare şi *să izvoară*, aflat de Tiktin, pag. 866, col. 2 într'un text bănăţean contemporan. Biruinţa formelor actuale a fost ţinută puţin în loc şi de faptul că unele din aceste verbe au avut şi continuă să aibă variante cu sufix; se ştie că existenţa lui *—esc* (ca şi a lui *—ez* la conjugarea I) împiedică amestecul flexiunilor. La D e n s u s i a n u, *op. cit.*, pag. 204 şi 210 găsim *omorăsc*, *omoreşte* (şi *—ăşte*), *se omorească*, alături de forme nesufixate (cf. şi C a n d r e a, *op. cit.*, pag. CXLI şi CLXXXIX), iar la T i k t i n, pag. 1753, col. 1 *vireşte* (în rima unei poezii populare). [2]

La crearea acestei conjugări mixte au contribuit şi cauze fonetice. Participiul prezent şi imperfectul verbelor în *—i* sună identic cu al celor în *—a*: *coborînd — lăudînd*, *coboram — lăudam*, *coborai—lăudai*, etc. (toate persoanele dela singular şi dela plural). Aşadar o situaţie foarte asemănătoare cu aceea pe care am văzut-o la verbele cu forme infinitivale în *—i* şi în *—a*. Singura deosebire, dealtfel importantă, este că aici nu avem d o u ă flexiuni paralele, dar diferite, la unul şi acelaşi verb, ci o singură flexiune, după conjugarea IV, cu amestec, la anumite forme (pers. 3 şi 6 ale prezentului indicativ şi conjunctiv), din partea flexiunii după conjugarea I. Cît de uşor se poate produce confuzia între aceste două conjugări la verbele cu tema în *—r*, ne arată, dacă mai este necesar, exemple ca *bizdăra* (citat deja supt I), care, deşi sună la infinitiv şi în *—i* (n u în *—î*), face pers. 3 sing. a indicativului prezent *bizdoară* (D i c ţ. A c a d. I, 1, pag. 532, col. 2): acest *bîzdoară* poate avea la bază un

1) T i k t i n, pag. 1202, col. 2 citează *să pogoară* din Biblia dela Bucureşti.

2) Pentru alternarea variantelor în *—i* şi *—î* la unele verbe de care ne ocupăm aici v. D e n s u s i a n u, *op. cit.*, pag. 199, 214-5 şi C a n d r e a, *op. cit.*, pag. CXC.

infinitiv în *—a* ca şi unul în *—i* (mai bine decît în *—i*, măcarcă deosebirea între *i* şi *i*, la această formă verbală, nu contează prea mult din cauza accentului: este sigur că confuziile între conjugări s'au produs mai degrabă şi mai uşor la formele accentuate pe temă). Tot aşa *închiondoară, înjosoară, însfoară* (dacă există pe undeva) dela *închiondora, înjosori, însfora*. Şi mai ales imperfectul, apoi participiul prezent se confundă cu cea mai mare uşurinţă: cine poate spune, cînd e luat repede (şi aceasta-i starea psihologică obişnuită a individului vorbitor, în special la cuvinte şi forme gramaticale mai puţin întrebuinţate), dacă lui *ciumăram, —ai*, etc., şi *ciumărînd* îi corespunde un infinitiv în *—i* sau unul în *—a*?

La grupa verbelor de felul lui *cobori* se pot adăuga următoarele: *ponori*, care se aude şi fără sufix *(să nu se ponoare zidul:* comunicat din Asău—Bacău; Tiktin are citate numai în *—ăsc), zgîndări* [1]) care, deşi terminat în *—i*, prezintă dialectal variante nesufixate cu *—ă* la pers. 3 şi 6 ale indicativului şi cu *—e* la pers. 3 şi 6 ale conjunctivului *(ce tot îşi zgîndără băiatul cela buba; ia să mai zgîndăre oleacă focul, că se stinge:* asemenea fraze sînt curente în sudul Moldovei), o probă mai mult în favoarea celor susţinute aici de mine, şi *coase*. Acesta din urmă cere oarecare discuţie. D i c ţ. A c a d. I, 2, pag. 598, col. 1 spune „regional, foarte răspîndit şi la unii scriitori [pers. 3 a indicativului prezent] *coasă*", deasemenea (tot regional) pers. 6 a aceluiaşi mod şi timp *coasă* şi pers. 3 şi 6 dela prezentul conjunctivului *să coase* (de fapt, din cauza prefacerii în *ă* a lui *e* precedat de *s, să coasă;* aşa cel puţin în Moldova). Prinurmare în vorbirea populară acest verb de conjugarea III îşi formează prezentul indicativului şi al conjunctivului după modelul conjugării I (şi IV în *—ri*). Dacă ar fi numai atît, s'ar cuveni să-l pun aiurea, nu aici, unde-i vorba de conjugarea în *—(r)i*. La Tecuciu însă verbul acesta ţine aproape în întregime de conjugarea IV, grupa lui *cobori*, etc. Iată-i formele: *a cusi, cusînd, cusut* (dar şi *cusit*), *cos, coşi, coasă, cusîm, cu siţi, coasă*, la fel conjunctivul (cf. cele spuse mai sus), apoi *cusam, cusai*, etc., *cusuiu, cususi*, etc., *cususem, cususeşi*, etc. Au intervenit

1) Pus şi în lista de supt I (cf. mai sus, pag. 70).

cauze fonetice, morfologice şi semantice, pentruca să poată avea loc această schimbare de conjugare cam curioasă. In primul rînd pers. 3 dela prezentul indicativ, sunînd dialectal *coasă*, a fost asimilată lui *cîntă* pedeoparte, lui *coboară* pedealta. Din acest moment, *să coase*, care se pronunţa şi el *(să) coasă*, tot din cauza lui *s*, a fost simţit ca corespunzînd lui *(să) cinte, (să) coboare*. Apropierea din ce în ce mai mare de verbele în *—a* şi în *—ri* a fost ajutată enorm de identitatea formelor imperfectului şi participiului prezent cu ale acestora din urmă: *cusam, cusai*, etc. (pentru *cuseam*, cu *e* > *ă* > zero supt influenţa lui *s* precedent) şi *cusînd* seamănă perfect cu *cîntam, cîntai*, etc. şi *cîntînd* (prinurmare şi cu *coboram, coborai*, etc. şi *coborînd*). Astfel s'a ajuns la *coasă*, pers. 6 a indicativului prezent (ca la verbele în *—a* şi în *—ri*), iar apoi şi infinitivul a căpătat forma *cusi* (*coase*, de fapt *coasă*, nu se mai putea menţinea şi pentrucă majoritatea timpurilor simple mergeau după alte conjugări, dar şi pentrucă apărea prea des în flexiunea verbului: pers. 3 şi 6 dela indicativ, pers. 3 şi 6 dela conjunctiv şi pers. 2 dela imperativ). Dece *cusi*, şi nu *cosi?* Intîiu, fiindcă numeroase forme sunau deja cu *u* (din *o* neaccentuat), al doilea, pentru evitarea omonimiei cu *cosi*. Dealtfel această omonimie cred că s'a amestecat încă dela început: fără ea n'ar fi învins, probabil, formele cu *u* în prima silabă (cînd aceasta era neaccentuată), depildă la participiul prezent, care astăzi e general românească, şi, în dialect, la pers. 4 şi 5 dela indicativul şi conjunctivul prezent *(cusîm, cusiţi)*. [1]) Dovadă că teama confuziei cu *cosi* a intervenit într'o măsură oarecare, avem variantele, tot dialectale, *cosém* şi *coséţi*, pe care le înregistrează D i c ţ. A c a d., fără a preciza însă regiunile unde ele există.

3. Asemănătoare, în bună parte, cu verbele de supt 2 sînt cele care vor fi cercetate acum. Aparţin, în majoritate, conjugării IV, dar se termină la infinitiv în *—i* (nu în *—i*), cîteva sînt însă de conjugarea III. Elementul morfologic comun

1) Cf. *cosîndu-le* [aceste piei] *una lingă alta*, luat de D i c ţ. A c a d. din traducerea lui Herodot (Moldova, an. 1645). Tiktin spune lămurit (pag. 421, col. 1) că imperfectul *coseam*, etc. coincide cu al lui *cosi*. Cred însă că în graiul ţăranilor, mai sensibil la omonimia aceasta decît al altor Romîni, forma *cuseam* (dela *coase*) predomină.

tuturora, şi dela unul la altul şi cu grupa celor în *—ri*, este terminaţia *-ă* la pers. 3 şi 6 ale prezentului indicativ (deci, implicit, egalitatea acestor două persoane) şi terminaţia *-e* la pers. 3 şi 6 ale prezentului conjunctiv. Cîteva din ele prezintă asemănare cu conjugarea în *—a* şi în *—ri* şi la alte forme, anume (ca totdeauna pînă aici) la imperfect şi participiul prezent. Acest din urmă fapt este în funcţiune de consoana finală a temei, care provoacă dialectal prefacerea în *i* a lui *—i* (şi pe aceea în *ă*, apoi în zero, a lui *e*). Dealtmintrelea trebue precizat că fenomenul acum în discuţie se găseşte numai în vorbirea populară a unei părţi din teritoriul dacoromînesc, spre deosebire iarăşi de cele constatate supt 1 şi 2, care, cu puţine şi neînsemnate excepţii, caracterizează limba comună (şi majoritatea dialectelor).

Iată aceste verbe [1]): *(a)coperi* (cu compusul *descoperi*), *beşi, cumpli, ieşi, înnăduşi, mirosi, sprijini, suferi* (la fel neologismele, înrudite din punct de vedere etimologic, *deferi, diferi, oferi, preferi, referi), ţese, umplea, zvirli* (şi compusul *azvirli).* Să vedem unele amănunte asupra formelor care ne interesează în această discuţie. Dicţ. Acad. I, 1, pag. 22, col. 2 spune că pers. 3 dela indicativul prezent sună *acopere*, iar 6 *acoper* şi („dialectal, formă analogă") *acopere*. Nu înregistrează deloc o variantă în *—ră*. Şi totuşi faptul însuşi că dialectal se aude *acopere* la pers. 6 pare a dovedi că există la pers. 3 un *acoperă*, care, din cauza terminaţiei (identice cu a verbelor în *—a* şi a celor în *—ri*, tipul *cobori*), s'a întins şi la plural. Altfel, dacă admitem pers. 3 *acopere* şi 6 (fie şi dialectal) *acopere*, însemnează că avem a face, supt raportul strict gramatical, cu o greşală, ceeace, evident, se întîmplă în vorbirea populară, dar nu aceasta a înţeles să spue Dicţ. Acad. Tiktin, pag. 15, col. 1 se dovedeşte mai precis informat, căci arată, tot la sfîrşitul articolului, unde discută partea pur gramaticală, că pers. 6 sună *acopere* în Oltenia şi într'un text muntenesc din sec. XVIII (ediţia II a *Mărgăritarelor* lui Ion Zlataust) şi *acopără* iarăşi în Oltenia. (Este

1) Înşir pe cele cunoscute curent, fără să am intenţia a epuiza materialul. Această observaţie este valabilă, dupăcum am mai spus, pentru intregul studiu, căci m'a interesat mai ales, ca să nu zic excluziv, partea pur lingvistică a problemei, adică discuţia teoretică.

drept acuma că şi el dă, pentru pers. 3, numai pe *acopere*, fără să precizeze regiunea, ceeace însemnează însă că-i forma comun romînească, adică dacoromînească, şi eu mă ocup aici de dialecte, de graiul oamenilor inculţi.) Varianta în *—ră* la pers. 6, care nu poate corespunde decît unui *acoperă* la pers. 3, apare deja la Coresi: Dicţ. Acad. citează (din *Psaltirea* acestuia) *ferice de cei ce li se acoaperă păcatele.* In orice caz există astăzi foarte mulţi Romîni care spun şi scriu *el acoperă, ei acoperă*, fără să pot preciza în ce ţinuturi dacoromîneşti sînt curente aceste forme de indicativ prezent (am văzut căTiktin ne trimete la Oltenia). Eu însumi le întrebuinţez regulat, dar nu ştiu dacă le am din dialectul mieu de acasă ori mi le-am însuşit ulterior, supt cine ştie ce influenţă. Cît priveşte conjunctivul, cred că nu spune nimeni *să acoperă*, ci numai *să acopere* (se pare, după materialul din dicţionare, că tot aşa a fost şi în trecut), iarăşi un argument, indirect, pentru existenţa lui *acoperă* (pers. 3 şi 6) la prezentul indicativului. *Beşi:* pers. 3 şi 6 ale indicativului şi conjunctivului prezent sînt egale în dialectul moldovenesc, căci toate sună *besă* (la conjunctiv această formă este simţită ca terminată în *-e*, întocmai cum *casi*, care corespunde lui *casă* şi lui *case* din limba comună, reprezintă în mintea individului vorbitor cînd singularul, cînd pluralul, după împrejurări). La fel se prezintă în Moldova situaţia verbului *ieşi*, în ce priveşte indicativul; conjunctivul sună *să iasă*, ca în limba comună. Dicţ. Acad. II, 1, pag. 459, col. 2 consideră necorecte formele de pers. 6 indicativ *iese, iesă*, adăugînd apoi această observaţie: „La scriitorii aparţinînd regiunilor care prefac pe *se* în *să*, se întîlnesc şi formele *el iasă* s. *iesă*". Ar urma, deci, că şi Moldovenii zic *iasă* la pers. 3 a indicativului prezent, mai ales că la pag. 467, col. 2 se citează, din C. Negruzzi, *ce intră pe o ureche iase pe alta.* Sînt dispus să suspectez această formă, vreau să spun că scriitorul moldovean o va fi împrumutat fie din limba veche, unde o găsim, între alţii, chiar la Dosofteiu (dar se explică prin faptul că lat. *exit* a dat rom. *iase*, care a existat o bucată de vreme pretutindeni în limba noastră), fie dela vreun autor contemporan, originar din Oltenia ori influenţat de graiul acestei provincii. Că rezerva mea este îndreptăţită,

probează împrejurarea că același Negruzzi scrie *ce iese din miță șoareci prinde* (Dicț. Acad. II, 1, pag. 458, col. 2). Formele *iasă* (pers. 3 indicativ ; poate și 6?) și *să iese* (pers. 3 și 6 conjunctiv) sînt specific oltenești și, împreună cu alte particularități de tot felul, disting în chip lămurit vorbirea din Oltenia de vorbirea altor regiuni dacoromînești. Este drept că am auzit, aș putea spune mai precis aud în momentul de față, și în gura Moldovenilor variantele oltenești. Să fie o rămășiță a vechii stări de lucruri ori produsul unei influențe recente, cărturărești? Mă opresc hotărît la ipoteza a doua, nu numai pentrucă *iasă, să iese* apar excluziv la Moldoveni culți, ci și din altă cauză: aceste forme au început să se introducă în limba scrisă, ceeace ar putea fi o indicație că ele există și prin Muntenia (căci scriitori olteni de talent, afară de Arghezi, nu prea sînt).[1] *Înnăduși:* în vorbirea populară moldovenească verbul acesta se prezintă, la persoanele care ne preocupă aici, întocmai ca *beși (înnădușă* este forma comună pentru toate). Cred că tot așa se prezintă situația și în limba vorbită a Moldovenilor culți, care numai în scris deosebesc indicativul de conjunctiv. Dicț. Acad. trimete, pentru *înnăduși*, la *năduși*, dar la pag. 719, col. 2 (vol. II, 1), s. v. *înnăbuși*, citează din T. Pamfile *aceste buruieni... le înnădușă sau înnăbușă...* In măsura în care *înnăbuși* apare la autori moldoveni, cele spuse aici se aplică și acestui verb. *Mirosi: miroasă* sună, în Moldova, pers. 3 și 6 dela prezentul indicativului și al conjunctivului.[2] Interesant este amănuntul că Tiktin, pag. 994, col. 2 citează, pentru pers. 3 și 6 indicativ, *miroase* și *miroasă*, iar pentru aceleași persoane dela conjunctiv *(să) miroasă* și *(să) miroase*, fără a mai arăta răspîndirea geografică a acestor forme duble, ceeace ar fi un indiciu că ele apar în mod obișnuit la tot felul

1) Tiktin se arată și de data aceasta mai precis informat decît Dicț. Acad. La pag. 599, col. 2 spune că *iasă* (pers. 3 și 6 indicativ) și *să iese* sînt oltenești și bănățenești. Adaugă apoi amănuntul că pers. 6 indicativ sună adesea în limba (comună!) modernă *iese* (așadar ca mold. *iesă* pentru ambele persoane III ale indicativului prezent: să se fi lăsat influențat Tiktin de graiul moldovenesc, pe care-l cunoștea direct?).

2) Acolo unde accentul stă pe prima silabă se spune *mirosă*, iarăși la toate persoanele în discuție.

de Romîni, indiferent de originea lor locală. In orice caz, pentru mine (cred că la fel stau lucrurile și pentru mulți alți Moldoveni culți) o propoziție ca *florile miros*, pe care o aud mereu în Muntenia și care-i foarte corectă (singura formă regulată din punct de vedere gramatical este, la pers. 6 a indicativului, tocmai *miros)*, se prezintă așa de neobișnuit (din cauza deprinderii cu formele moldovenești ale acestui verb), încît îmi face impresia că-i greșită. Dealtfel Tiktin nu notează deloc, pentru pers. 6, un *miros*, ceeace este, evident, o scăpare din vedere, căci, chiar dacă această variantă se întrebuințează, poate, mai rar, ea există. In citatele pe care le aduce Tiktin nu apare nici *miros*, dar nici *miroase*, așa că nu putem urmări, fie și numai aproximativ, situația reală a acestor două forme în ce privește răspîndirea lor pe provincii. *Sprijini:* nu încape nicio îndoială că, deși de conjugarea IV (exemplele la Tiktin, atît vechi, cît și nouă, aparțin toate clasei în *—i)* din capul locului, acest verb, cînd este întrebuințat, la prezent, fără sufix, —și limba comună actuală preferă formele nesufixate—, merge, la persoanele care ne interesează aici pe noi, după conjugarea I (sau, ceeace-i același lucru, după a IV în *—ri*, tipul *cobori)*, și aceasta pretutindeni, indiferent de dialect. *Suferi:* situația seamănă, în limba vorbită actuală, cu aceea pe care am văzut-o mai sus la *acoperi*. Tot așa se potrivesc informațiile lui Tiktin, pag. 1256, col. 1 cu cele date de el însuși privitor la acest din urmă verb: pers. 3 indicativ *sufere*, pers. 6 *sufer* (în ediția II a *Mărgăritarelor* lui Zlataust *sufere)*, dar și *sufăr*, iar în Banat și Oltenia *sufără*, pers. 3 și 6 conjunctiv *să sufere*, dar și *să sufără*. Prinurmare un amestec destul de complicat al conjugărilor IV și I (mai precis spus, al celor două categorii de verbe în— *i* și *—ri*, aparținînd conjugării IV), cu toate că, la infinitiv și alte forme, acest verb a mers totdeauna și excluziv după conjugarea IV. Despre asemănarea lui *suferi* cu *acoperi* va fi vorba la sfîrșitul paragrafului. La fel se petrec lucrurile cu neologismele *deferi, diferi, oferi, preferi* și *referi*, înrudite supt raportul etimologic. Și dacă unele din ele au avut ori mai au variante în *—a* (v. cele spuse mai sus, pag. 60-1, supt I), primele trei s'au terminat, foarte probabil, din capul locului numai în *—i*, și totuși prezentul lor sună astăzi *deferă*,

să defere (pretutindeni), *oferă, să ofere* (la unii oameni, care vor cu orice preţ sa se conformeze 'regulelor' gramaticale, întîlnim *ofere* pentru 3 şi *ofer* pentru 6; conjunctivul apare însă şi la aceştia totdeauna supt forma *să ofere*). [1] *Tese:* pentru graiul moldovenesc să se compare cele spuse mai sus s. v. *beşi*. In Oltenia situaţia este, după T i k t i n, pag. 1581, col. 2 (pers. 3 indicativ *ţasă*, pers. 3 şi 6 conjunctiv *să ţese*), întocmai ca la *ieşi*. [2] *Umplea:* în limba populară din Moldova pers. 6 indicativ este egală cu 3, deci *umple* la singular şi plural; aceiaşi formă o au pers. 3 şi 6 dela conjunctiv (ca în limba comună, dealtfel). Aşadar, cele patru persoane interesante pentru discuţia de faţă (se poate adăuga şi pers. 2 singulară a imperativului, şi nu numai aici) sînt perfect identice, întocmai ca la alte verbe din grupa aceasta. Dealtmintrelea începuturi de confuzie apar şi în limba scrisă, căci conjunctivul *să umple* este 'neregulat' faţă de indicativul (pers. 3) *umple*. T i k t i n, pag. 1680, col. 1 notează un conjunctiv oltenesc *să umplă*, care ar putea fi o rămăşiţă din limba veche (O. D e n s u s i a n u, *Histoire de la langue roumaine* II, pag. 210 înregistrează, de mai multe ori, un *să împlă*, alături de actualul *să imple*, atestat tot atît de des), [3] dar şi o formaţie analogică recentă. *Zvirli* (şi *azvirli*): în dialectul moldovenesc se conjugă, la indicativ şi conjunctiv, ca *umplea*. D i c ţ. A c a d. I, 1, pag. 395, col. 2 consideră ca forme comun romîneşti, pentru pers. 3 indicativ *(a)zvîrle*, pentru pers. 6 indicativ *(a)zvîrl* şi pentru conjunctiv *să (a)zvîrle*. Alături de acestea înregistrează pe dialectalele *(a)zvîrlă* (pers. 3 indicativ), *(a)zvîrlă* şi *(a)zvîrle* (pers. 6 indicativ), *să (a)zvîrlă* (pers. 3 şi 6 conjunctiv). Cît de artificiale pot fi, cîteodată, regulele gramaticale, chiar cînd aparent se bazează pe material lingvistic sigur, dovedesc înseşi citatele D i c ţ. A c a d.: Odobescu, scriitor extrem de îngrijit şi, pedeasupra, Muntean, cunoscător, adică, al graiului cu care limba comună seamănă foarte adesea, spune *vînătorul... o azvirlă* (pag. 394, col. 2), [Artemida]... *azvirlă darde ucigătoare* (pag. 396, col. 1); în schimb Creangă, moldovenist la extrem, scrie *să ne zvirlă baba pe drum?* (pag. 395, col. 1), formă, într'adevăr, dialectală, cum afirmă D i c ţ. A c a d., dar nu moldovenească. [1] Dealtfel chiar limba comună se abate dela 'regula' gramaticală, căci indicativului *(a)zvirl(e)* trebue să-i corespundă un conjunctiv *să (a)zvirlă*. [2]

Să vedem acum cauzele amestecului de conjugări la verbele discutate mai sus. Ca şi la cele de supt I, vom constata şi aici că punctul de plecare îl constitue p r o n u n ţ a r e a dialectală a sunetelor care se găsesc imediat înaintea terminaţiei specifice a formelor de indicativ şi conjunctiv (pers. 3 şi 6). Dupăce, din pricina acelor sunete, s'au modificat terminaţiile înseşi, a intervenit a n a l o g i a: asemănarea unora din formele nouă ale verbelor în discuţie cu formele corespunzătoare ale verbelor aparţinînd altor conjugări a provocat modificări analogice în aspectul altor forme şi a dus, cu vremea, la situaţia destul de complicată, iar supt raportul strict gramatical, cam ciudată, pe care am avut prilejul s'o cunoaştem în paginile precedente. Lucrurile se prezintă clar la *beşi, ieşi, înnăduşi, mirosi* şi *ţese*, unde atît *ş*, cît şi *s* au transformat pe *e* şi *i* imediat următori în *ă* şi *î*, aşa că terminaţiile indicativului prezent (pers. 3 şi 6), infinitivului (la verbele de conjugarea IV), participiului prezent şi imperfectului au devenit identice cu terminaţiile respective ale ver-

1) S. P u ş c a r i u şi T. A. N a u m, *Indreptar şi vocabular ortografic (după n o u a o r t o g r a f i e o f i c i a l ă...)*, Bucureşti [1932], pag. 133, col. 2 scriu: „*oler; oleri* 2; *oferă* 3 sg. şi pl., *ofere* 3 conj. sg. şi pl." Sînt respinse, aşadar, *ofere* şi *ofer* (3 şi 6 dela indicativ). La fel se pronunţă autorii acestei cărţi şi despre *diferi*.

2) Interesantă este constatarea pe care o face autorul acestui dicţionar, că în aceiaşi provincie se aude şi o variantă de conjugarea I *(ţăsa;* dela aceasta ar fi formele citate mai sus: *ţasă, să ţese*, afirmaţie falşă sau cel puţin gratuită faţă de ceeace am văzut la *ieşi*).

3) Cu *umplea* seamănă foarte bine *cumpli*, din care actuala limbă se pare că nu păstrează decît participiul trecut: D e n s u s i a n u, *op. cit.*, pag. 210 îl pune alături de *umplea* (conjunctivul sună, în sec. XVI, *să cumplă* şi *să cumple*).

1) Cf. I. P e l t z, *Foc în hanul cu tei*, pag. 337: *bărboşii întunecaţi şi serioşi care zvîrle lumii fulgere din ochi sfredelitori* (autorul e originar din Fălticeni, dacă nu mă înşel).

2) Cu *(a)zvirli* merge, în Moldova, *gîdili:* pers. 3 şi 6 indicativ *gîdile*, pers. 3 şi 6 conjunctiv *să gîdile*. Deoarece însă acest verb sună la infinitiv şi *gîdîla*, fără să fim siguri că situaţia actuală a fost şi în trecut aceeaşi (că, adică, Moldovenii au zis totdeauna *gîdili*), l-am pus supt I: formele de conjugarea I ar putea proveni, în graiul moldovenesc, dela varianta *gîdîla*.

belor de conjugarea I (şi IV în *—rî*, fără sufix). Urmarea a fost crearea unor forme nouă, analogice, de conjunctiv (în *-e*, care s'a prefăcut şi el în *-ă*, din pricina aceloraşi *ş* şi *s* precedenţi, dar este simţit ca *e*, vreau să spun că în mintea individului vorbitor mold. *el ţăsă* şi *el să ţăsă* sînt diferite nu numai din punctul de vedere al funcţiunii, ci şi ca sunete: *-ă* dela indicativ reprezintă pentru Moldoveni alt fonem, alt sunet tip sau model, altă noţiune fonetică decît *-ă* dela conjunctiv, întocmai cum *ce casă*, care, în acelaşi graiu moldovenesc, poate fi şi singular şi plural, este simţit, după împrejurări, cînd într'un fel, cînd în altul, şi nu numai din cauza înţelesului diferit). [1]) La *ieşi, ţese*, etc. (cu *é* în poziţia *ă, e*) a mai intervenit şi păstrarea ori pierderea diftongului, dupăcum în silaba următoare se afla un *ă* (vechiu) ori un *e* (iarăşi vechiu, şi indiferent dacă s'a menţinut ca *e* sau a devenit *ă*, supt influenţa şuerătoarei precedente), fără ca acest amănunt să schimbe cu mult situaţia din punctul de vedere care interesează aici, anume amestecul conjugărilor.

Mai puţin limpede se prezintă lucrurile la celelalte verbe din această grupă. *Acoperi* şi *suferi* trebuesc puse impreună, din pricina nu numai a lui *r*, ci şi a labialei dinaintea lui *e*. Căci începutul modificării morfologice aici în discuţie este de căutat tocmai în sunetele labiale ale acestor verbe. La pers. 1 şi 6, *e* precedat de *p*, resp. *f* s'a prefăcut în *ă*, prinurmare *acopăr* şi *sufăr* (la celelalte persoane schimbarea aceasta n'a avut loc din cauza lui *e* şi *i* din terminaţie). După aceea, supt influenţa verbelor în *—ri*, fără sufix, pers. 6 a căpătat un *ă* final *(omor — omoară : acopăr — acopără, sufăr — sufără)*. Insfîrşit, *-ă-* a revenit la *e*, prin analogia pers. 2, 3, 4 şi 5, care şi-au păstrat tot timpul neschimbat pe *e* din cauza vocalei palatale următoare. Aşa se explică variantele *acoperă* şi *suferă* (tot analogia a făcut ca pers. 1 şi, acolo unde există supt forma aceasta, pers. 6 să sune *acoper)*. S'ar putea da şi altă explicaţie. Pers. 3 *acopere* şi *sufere* au devenit *acoperă* şi

1) Poate că tot aşa se petrec lucrurile şi cu *-e* din *umple — să umple, zvîrle — să zvîrle* (cf. *apropie — să apropie, ştie — să ştie*, unde la baza lui *-e* avem sunete latineşti deosebite). Exemplele moldoveneşti trebuesc cetite cu *-ə* (vocală intermediară între *ă* şi *i*, cum au observat, foarte just, E. Herzog şi V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean* în *Codrul Cosminului* I, pag. 359).

suferă, după modelul verbelor în*—ri*, ceeace s'a întîmplat cu atît mai uşor, cu cît *r* se împacă foarte bine cu un *ă* (în loc de *e*) imediat următor (chiar atunci cînd în silaba precedentă se găseşte o vocală palatală). Pe urmă, supt influenţa aceloraşi verbe (ca şi a celor de conjugarea I), pers. 6 a ajuns egală cu 3.

La *cumpli, umplea* şi *(a)zvîrli*, care merg şi ele împreună, din cauza lui *-l* din temă, elementul fonetic n'a intervenit decît în sensul că terminaţiile flexionare sînt precedate de o lichidă plus consoană, care au în limba noastră o situaţie specială din punctul de vedere al tratamentului lui *i* şi *u* imediat următori. Într'adevăr, grupul muta + liquida cere *i* şi *u* sonanţi după el, deaceea pers. 1 *cumplu, umplu*. La pers. 6 *-u* a părut, dela o vreme, ciudat, căci, dupăce *u* final s'a consonantizat şi apoi a dispărut, nu mai exista niciun verb cu terminaţia *u* la această persoană. [1]) Şi atunci *-u* a fost înlocuit, în graiul moldovenesc, prin *-e*, mai exact spus, pers. 6 a devenit identică cu pers. 3. Se pare că flexiunea acestor verbe a fost influenţată şi de aceea a lui *umbla* şi *umfla*, graţie grupului consoană + *l* din partea finală a temei: aşa cred că trebuesc explicate *să cumple, să umple* (existente deja în vechea romînă, alături de *să cumplă, să umplă*, singurele forme 'regulate' şi pentru conjugarea IV în *—i* şi pentru II). *(A)zvîrli* ar putea fi pus alături de *cumpli* şi *umplea*, în ce priveşte cauza pentru care prezintă forme de conjugare mixtă. Este drept că *rl* diferă de consoană + lichidă, dovadă faptul că pronunţarea lui *rl* este posibilă fără sprijinul unui *u* următor, dar, ca impresie acustică, aceste două grupuri consonantice prezintă destule elemente comune, pentruca soarta lui *(a)zvîrli* să fi atîrnat, într'o măsură oarecare, de aceea a lui *cumpli* şi *umplea*.

A mai rămas, însfîrşit, *sprijîni*, pe care nu ştiu cum să-l interpretez. Singura explicaţie a formei *sprijîni* la pers. 6 (în

1) Afară, firește, de cele cu expl. + lichidă în partea finală a temei. Altele, ca *ştiu*, nu contează, fiindcă au *u* consonant. Şi pers. 1 se afla în aceeaşi situaţie faţă de pers. 1 a celorlalte verbe, dar s'a păstrat pînă astăzi cu *-u*, fiindcă terminaţia ei este pretutindeni consoană sau *u*, iar grupul expl. + lichidă nu poate avea după el nici zero, nici *u*. Pers. 6 are dezinenţe mai variate şi deaceea a putut, în cazul verbelor noastre, să sufere mai uşor influenţa analogică.

loc de *sprijin*) ar fi existența, în trecut (căci limba nouă nu înregistrează o conjugare în *—a)*, a unei variante după conjugarea I, care, deși dispărută cu timpul, și-a impus terminația *-ă* la pers. 6 a indicativului prezent. [1])

*

III. Inrudite oarecum cu verbele discutate pînă acum sînt cîteva care au forme flexionare după conjugările IV, I și III. Numărul lor este redus (chiar dacă nu le-am notat pe toate). *Adăugi*, cu variantele *adăuga* și *adauge* (sau *adaoge*). Originară este ultima, singura existentă în sec. XVI (O. Densusianu, *op. cit.*, pag. 196). Celelalte două s'au născut ulterior, pe cale de analogie, și anume întîiu *adăugi*, pentrucă numai acesta [2]) a avut forme comune cu *adauge*, atunci cînd, evident, se întrebuința fără sufix la prezent (pers. 1, 2, 3 și 6 ale indicativului și conjunctivului prezent, apoi imperfectul întreg). După aceea, în împrejurări similare cu cele arătate supt I, s'a creat *adăuga*, în graiul muntenesc, precum *adăugi*, la rîndul lui, se va fi ivit, pentru prima oară, în cel moldovenesc, potrivit constatărilor repetate pe care le-am făcut în prima parte a acestui studiu. Afirmațiile mele, bazate numai pe considerații teoretice, se dovedesc conforme cu realitatea, așa cum ne-o înfățișează Dicț. Acad., unde (I, 1, pag. 32, col. 2) se spune că pentru întîia dată apare varianta *adăugi* la Enache Kogălniceanu, iar *adăuga* se întrebuințează mai ales de către Munteni și (astăzi) în limba comună. *Ascuți*: Dicț. Acad. I, 1, pag. 297, după ce înregistrează pe *ascute*, găsit la Polizu, *Vocabular romîno-german*, adaugă „există, probabil, și un verb *ascuța*, vb. I, cfr. *ascuțat*". Din păcate nu dă nicio altă informație asupra acestuia din urmă. Cît despre *ascute*, Hasdeu, *Magnum Etymologicum*, pag. 1834 afirmă, fără să facă citate, că la infinitiv se zice și așa. Mie personal o construcție ca *nu poate ascute*, pe care n'am auzit-o însă niciodată, îmi sună totuși românește, cînd o spun cu glas tare, ceeace ar proba, indirect, că

1) Neregularități de felul celor discutate supt II a constatat, la unele din verbele respective, Tiktin, *Gramatica română* I, pag. 134-5.

2) La *adăuga*, singur participiul prezent ar fi putut servi ca punct de plecare pentru amestecul conjugărilor.

o variantă după conjugarea III a acestui verb nu este ceva imposibil. In ce privește nașterea ei, cred că trebue explicată altfel, nu prin contaminația lui *poți ascuți* cu *se ascute*, cum susține Dicț. Acad. I, 1, pag. 375, col. 2 (despre *aude*=*auzi*, alături de care pune însă și pe *ascute*=*ascuți*). Explicația mea se va vedea mai încolo, supt IV. *Asmuța:* Dicț. Acad. I, 1, pag. 316, col. 1 consideră această variantă drept principală și originară, [1]) iar pe *asmuți*, creat ulterior, în urma „obișnuitului schimb de conjugare" între I și IV; *asmute* apare și de data aceasta tot numai la Polizu. *Incumeta:* situația se prezintă, în general, ca la *adăugi*, căci și aici forma cea mai veche aparține conjugării III (*incumete*), potrivit etimonului (lat. *committere*); *incumeți*, deși mult mai rar [2]) întrebuințat decît *incumeta*, s'a născut, cu siguranță, înaintea acestuia, întrucît conjugările III și IV au mai multe elemente comune decât III și I. Astfel stînd lucrurile, *incumeta* trebue socotit ca o variantă imediată a lui *incumeți*, precum am constatat mereu supt I, nu a lui *incumete*. *Învoalbe*, cu variantele *învolbi* și *învolba*: ce-am spus despre *adăugi* și *incumeta* se potrivește întocmai și aici. [3]) *Scrie*: în graiul Moților și al Bănățenilor [4]) acest verb merge după conjugarea I (*a scria*, ca la Aromîni), iar limba vorbită din Muntenia tinde să-l treacă la IV (*scrim, scriți, a scri*, etc.). [5]) Explicația trecerii dela III la IV, pe care o dă Tiktin, pag. 1392, col. 2 (influența analogică a lui *ști*), este justă, dar trebue complectată. *Știu, știm, știți* n'ar fi putut da naștere lui *scri, scrim, scriți*, dacă aceste două verbe n'ar fi semănat așa de bine la numeroase moduri și timpuri (pers. 1, 2, 3 și 6 dela indicativul și conjunctivul prezent, toate persoanele imperfectului și

1) La fel Candrea-Densusianu, *Dicționar etimologic*, nr. 1198.

2) Dealtmintrelea poate chiar acest amănunt pledează pentru o vechime mai mare.

3) La fel *dezvoalbe*, absent la Tiktin, dar discutat destul de amănunțit de Candrea-Densusianu, *op. cit.*, nr. 791.

4) Și aiurea la Rominii de peste munți (v. Leca Morariu, *Codrul Cosminului* I, pag. 78).

5) Aceste forme au intrat și în limba literară, unde, grație influenței puternice a lui Tudor Arghezi, care le întrebuințează regulat, tind să se răspîndească tot mai mult. Și compusul *descrie* apare supt aspectul conjugării IV.

participiul prezent). Hotărîtoare au fost mai cu samă formele indicativului şi conjunctivului prezent *(ştiu, ştii, ştie, ştiu — scriu, scrii, scrie, scriu, să ştie — să scrie;* identitatea pers. 3 şi 6 la indicativ şi conjunctiv, destul de rară în romîneşte, a contribuit şi ea în largă măsură la producerea acestui schimb de conjugare). Cît despre *scria*, Tiktin invoacă analogia lui *tăia (taiu, tai, taie — scriu, scrii, scrie)*. Nu văd însă cum formele acestea ale lui *tăia* au putut provoca ivirea lui *scria*, etc. Trebue pornit, cum am arătat deja în cursul lucrării de faţă, [1]) dela imperfect şi dela participiul prezent: *tăiam, tăiai*, etc. — *scriam, scriai*, etc., *tăind — scriind*.

•

IV. In categoria aceasta intră o serie de verbe, care, alături de forme, obişnuite şi 'regulate', în *—i*, prezintă unele în *—e*. Este vorba, aşadar, de amestecul conjugării III în cuprinsul celei de a IV. Din această cauză discuţia făcută supt III poate fi de folos, în parte, şi aici, dupăcum, mai ales, cele spuse în această rubrică ajută la înţelegerea faptelor cercetate acolo. Aşa se explică, între altele, afirmaţia mea cu privire la varianta *ascute* (v. mai sus, pag. 89). Trebue precizat numai că, spre deosebire de verbele studiate supt I, II şi III, acestea de acum par a se găsi la începutul procesului de amestec al conjugărilor: pedeoparte numărul formelor mixte este mai mic decît la acelea, pedealta impresia ciudată pe care o produc formele în *—e* este mult mai puternică. *Auzi*: Dicţ. Acad. I, 1, pag. 375, col. 2 citează din St. O. Iosif *de poţi aude musca 'n pod cum zboară*, după-ce afirmă întîiu că I. Costinescu, *Vocabular romano-francesu* notează şi un infinitiv *aude*. Explicaţia dată acolo (contaminaţie între *poţi auzi* şi *se aude)* nu poate fi primită, din cauză că aceste două construcţii diferă mult una de alta şi

1) Datorită lui *i* din temă, *scrie* se comportă ca un verb de conjugarea IV (tip *sui*) şi ca unul de conjugarea I (tip *tăia*); deaceea trecerea lui la conjugarea I s'a făcut în condiţiile arătate supt I, unde m'am ocupat de verbele cu forme în *—i* şi în *—a*. Un **scribĕre*, presupus de Leca Morariu, *Codrul Cosminului* I, pag. 78 pentru a explica pe *scriare*, se dovedeşte astfel inutil. Contra acestei ipoteze se poate invoca şi oltenescul *făsa*, variantă a lui *fese*, citat aici mai sus, pag. 84, nota 2.

ca aspect morfologic şi ca funcţiune sintatică. [1]) Punctul de plecare trebue căutat, cred, în pers. 3 a indicativului prezent, egală, prin terminaţia ei, la conjugările III şi IV, şi iarăşi egală, adică perfect identică, la verbele în *—e*, cu infinitivul. Deoarece se spune *el merge* şi *a merge*, analogia cere ca lui *el aude* să-i corespundă un **a aude* (şi aceasta cu atît mai mult, cu cît *auzi* prezintă în partea-i finală nu numai altă vocală decît aceea pe care o vrea simetria, ci şi o consoană deosebită). Avem, aşadar, aplicat aici 'sistemul proporţiei', de care se vorbea la tot pasul în gramaticile istorice depe vremuri. Condiţii mai favorabile pentru producerea analogiei se găsesc în construcţii ca *n'are cine..., n'are ce..., n'are unde..., n'are cum...*, unde infinitivul unui verb de conjugarea III *(merge, spune, trece*, etc.) poate fi simţit foarte bine ca indicativ prezent. Intre *n'are cine spune* şi *cine spune* asemănărea este atît de izbitoare, încît confuzia celor două moduri se poate face cu cea mai mare uşurinţă: existenţa lui *n'are* în prima construcţie este neglijabilă, mai cu samă că, avînd verbul tot la indicativ, ea poate trezi în mintea individului vorbitor ideia că şi verbul următor îndeplineşte aceeaşi funcţiune sintactică. Dealtfel sînt convins că marea majoritate a Romînilor nu simt deloc clar că în *n'are cine spune* verbul al doilea stă la infinitiv (mai exact spus, că stă la alt mod decît în *cine spune)*. Elementul fonetic n'a avut rol, ori a avut unul foarte redus, în schimbarea de conjugare pe care o discutăm aici. Se va fi amestecat, dar numai dialectal, adică la oamenii influenţaţi, în pronunţare, de graiul lor de acasă, participiul prezent *auzind*, care, acolo unde *i* devine *i* după *z*, face impresia că aparţine conjugării III.

Explicaţia aceasta se potriveşte şi pentru verbele *împărţi* (cu compusul *despărţi)* [2]) şi *şti*, al căror infinitiv are adesea formă în *—e (împarte, desparte, ştie)*. Dealtfel şi consideraţiile dela începutul rubricii de faţă se aplică tot numai lor (nu şi celor pomenite mai încolo, care se găsesc în-

1) Contaminaţia sintactică se produce între elemente asemănătoare, ba foarte asemănătoare. In cazul nostru, depildă, ar putea avea loc acest fenomen între *poate auzi* şi *poate să audă* (cf. *audze* pentru *să audă* la Dosolteiu).

2) Bineînţeles că trebuesc avute în vedere variantele fără sufix la prezentul indicativului (pers. 3 *împarte* şi *desparte)*.

tr'o situaţie specială). Nici Dicţ. Acad., [1]) nici Tiktin nu înregistrează astfel de variante, ceeace ar fi un indiciu că ele n'au pătruns în literatură. Este drept că şi eu însumi le-am întîlnit numai prin ziare, reviste (mai puţin îngrijite), lucrări scrise de-ale elevilor, afişe de cinematograf, etc., unde apar însă cît se poate de frecvent. Trebue să precizez că originea etnică a autorilor nu joacă rol, cel puţin aşa cum se prezintă lucrurile în momentul de faţă: ***se vor împarte premiile, nu pot ştie*** ş. a. le-am găsit deopotrivă de des la Romîni, ca şi la străini. [2])

Amestecul conjugării III în domeniul celei de-a IV se constată şi la urmaşul lat. *investire:* vechiul ***înveşti*** a devenit ***înveşte***, după analogia lui ***creşte*** (explicaţia, justă, o dă Dicţ. Acad. II, 1, pag. 867, col. 1: punctul de plecare a fost prezentul indicativului şi al conjunctivului, la care o parte din forme semănau din capul locului cu ale lui ***cresc)***. Aici procesul morfologic este sfîrşit, şi încă de multă vreme. Deaceea nu poate fi pus ***înveşte*** alături de verbele amintite mai sus decît numai pentrucă schimbul de conjugare are loc în aceeaşi direcţie (dela IV la III).

Găsim însă şi fenomenul opus: treceri dela conjugarea III la IV. Iată-le. ***Fringe*** apare la Elena Sevastos, ***Cîntece moldoveneşti*** supt forma ***fringi***, şi nu numai odată (cf. Dicţ. Acad. II, 1, pag. 167, col. 2: ***mîna stîngă să-ţi fringească)***. ***Învinge:*** limba veche posedă numeroase forme după conjugarea IV, cu ĕ însă, nu cu ğ (dealtfel şi varianta moştenită, în *-e*, avea, şi are încă dialectal chiar astăzi, africata afonă în locul celei fonice). ***Rage:*** Tiktin, pag. 1294, col.

1) Acesta citează (II, 1, pag. 499, col. 2) infinitivul substantival *împărţăre* (la C. Rădulescu-Codin, originar din Muşcel), pe care-l explică, prin schimbare de accent, din *împărţire*. Conform cu cele constatate de mine, acest infinitiv ar trebui să sune *împărţere*. În orice caz chiar schimbarea de accent arată un început de amestec al conjugărilor.

2) În ce priveşte pe *a şti*, atacul dat de conjugarea III este vechiu: pers. 3 a indicativului prezent *şti*, ieşită în chip regulat din lat. *scit*, a fost înlocuită prin *ştie* (după modelul verbelor în *-e*; este drept că şi cele de conjugarea IV se termină, la această formă, aproape totdeauna în *-e)*. Tiktin, pag. 1494, col. 2 citează pe *şti* (pers. 3) din *Cazania* lui Varlaam (şi din *Ornitologia* lui S. Fl. Marian: aici s'ar putea însă explica fie ca o greşală de tipar, fie, mai probabil, prin contragerea celor doi *i* din forma moldovenească *ştii* pentru *ştie)*.

1 notează infinitivul *răgi*, bazîndu-se pe autori moldoveni vechi (Dosofteiu şi Cantemir). În toate aceste cazuri se vede uşor că amestecul conjugărilor are cauze fonetice, vreau să spun că analogia a fost pusă în mişcare de marea asemănare fonetică a unor anumite forme verbale, precum imperfectul (toate persoanele), indicativul şi conjunctivul prezent (pers. 1, 2, 3 şi 6). [1])

*

În toată discuţia de pînă acum am văzut că rolul cel mai important îl joacă conjugarea IV şi, împreună cu ea, ca un fel de anexă ori, mai exact spus, ca o consecinţă oarecum naturală, conjugarea I. De data aceasta intrăm în domeniul altor grupe de verbe, şi anume I şi III, în rubrica de faţă, II şi III în cea următoare. La această deosebire pur formală, deci fără însemnătate deosebită, se adaugă una organică, privitoare la cauza care provoacă trecerile dela o conjugare la alta. Pînă aici punctul de plecare l-au constituit aproape totdeauna sunetele, adică potrivirile fonetice din partea finală a temei, modificările produse de anumite foneme în terminaţiile verbale, etc. Analogia a avut o importanţă mult mai mică, intervenind ca o cauză secundară, pe care o pune în mişcare, foarte adesea, tot elementul fonetic.

Amestecul conjugărilor de care mă voiu ocupa supt V şi VI îşi are foarte adesea izvorul exclusiv în analogie. Urmările acestui fapt sînt mai cu samă două: pedeoparte procesul morfologic se dovedeşte foarte adînc şi aproape definitiv încheiat, pedealta procentul verbelor respective este, relativ (în comparaţie cu numărul total al categoriei căreia aparţin), foarte ridicat (mai ales în rubrica următoare).

V. Ne oprim, deocamdată, asupra trecerilor efectuate în cuprinsul conjugărilor I şi III. Direcţia fenomenului merge în ambele sensuri, avem, adică, verbe care trec dela III la I şi altele care străbat drumul invers. Este interesant de constatat că în prima grupă intră numai elemente moştenite, iar în

1) La imperfect, la pers. 2 şi 3 a indicativului prezent şi la pers. 2 a conjunctivului prezent avem ĕ, resp. ğ, indiferent dacă infinitivul se termină în *-e* sau în *-i*.

a doua numai împrumuturi foarte recente. Chiar dacă informaţiile mele nu sînt complecte, în ce priveşte materialul lingvistic, această constatare merită atenţie, deşi nu văd cum s'ar putea explica.

1. V. rom. şi dial. *cură* (= *cure*) < lat. *currĕre* sună dialectal *cura*, după conjugarea I. [1]) Explicaţia acestei modificări flexionare au dat-o Candrea-Densusianu, *loc. cit.*: „supt influenţa pers. 3-a sg. ind. pres. *cură* şi a formelor de imperfect (*curam*, etc.), care fiind socotite de conj. I-îi au adus trecerea verbului la această conjugaţiune (nu e deci nevoe să admitem păstrarea lui c o l a r e)". Trebue adăugat numai că şi alte forme au înlesnit acţiunea analogiei, şi adică acelea pe care le-am întîlnit mereu pînă aici (pers. 1, 2 şi 6 dela indicativul prezent, participiul prezent, apoi adjectivul verbal *curătoriu*). Este evident că, fără transformarea în *ă* a lui *e* supt influenţa lui *rr* precedent, asemănările între urmaşul lat. *currere* şi verbele de conjugarea I n'ar fi existat, prinurmare, nici trecerea aici în discuţie n'ar fi mai avut loc. Alături de *cură — cura* trebue pus v. rom. *incură*, devenit astăzi pretutindeni *încura*. Candrea-Densusianu, *op. cit.*, nr. 463 văd în el pe lat. *incurrĕre*, care şi-a schimbat conjugarea, aşa cum am arătat chiar acum la *cura* < *cură*. Dicţ. Acad. II, 1, pag. 615, col. 2 reconstruieşte un lat. pop. * *incurrare*, «factitivul lui *curro, -ere*». [2]) V. rom. şi dial. *invie*, compus, cu prefixul *in-*, din vechiul *vie* < lat. *vivere* a devenit *invia* prin schimbarea conjugării în aceleaşi împrejurări ca şi *cură*, *incură* de mai sus. Aici elementul fonetic a avut rol hotărîtor: datorită lui *i* din temă (cf. *tăia*, *apropia*, etc., precum şi discuţia făcută supt I), numeroase forme ale lui *învie* au avut din capul locului sau au dobîndit cu vremea aspect de conjugarea I, depildă, *invia*,

1) Se întîlneşte această formă deja în Biblia dela Bucureşti. Pentru răspîndirea ei actuală cf. Tiktin, pag. 465, col. 2 şi Candrea-Densusianu, *Dicţionar etimologic*, nr. 457.

2) De fapt, trimete la un articol al lui S. Puşcariu din *Dacoromania* IV, pag. 687 urm., unde necesitatea de a porni dela un **incurrare* este motivată semantic, iar funcţiunea de factitiv a acestui verb este atribuită prefixului *in-* şi conjugării I. Interesantă discuţia asupra trecerilor dela conjugarea III la I în sînul limbii latine.

invii, *învie*, *să învie*, *inviam* (şi celelalte persoane ale imperfectului), *inviind*. Şi în cazul de faţă Dicţ. Acad. II, 1, pag. 869, col. 1 explică pe *invia*, răspîndit astăzi în limba comună şi în majoritatea dialectelor dacoromîneşti, dintr'un verb latinesc popular neatestat (* *invivare* < *vivus*), pe care S. Puşcariu, *Dacoromania* IV, pag. 704 îl justifică la fel ca pe * *incurrare* (factitiv, din cauza lui *in-* şi a conjugării I). [1]) Candrea-Densusianu, *op. cit.* nu se pronunţă asupra acestor verbe, fiindcă dicţionarul lor s'a oprit, după cum se ştie, la *putea*, iar planul urmat în toată partea publicată a operei cerea să le discute s. v. *viu*. Sînt sigur însă că părerea lor ar fi fost identică cu cea exprimată asupra lui *încura*, şi adică schimb de conjugare (dela III la I). Acest punct de vedere mi se pare aici cu atît mai admisibil, cu cît necesitatea unui factitiv (în sensul şi cu motivarea lui Puşcariu) nu se impune absolut de loc: între *invia* şi *învie* deosebirile semantice sînt aproape inexistente (de remarcat în special, funcţiunea intransitivă şi transitivă a amîndorora). Dacă am analiza atent citatele făcute în Dicţ. Acad. supt aceste verbe, ne-ar fi greu să hotărîm totdeauna cu siguranţă că avem a face cu verbul *învie* şi nu cu *invia*, sau invers. La pag. 869, col. 1 cetim (despre primul): „E, în cele mai vechi texte din regiunile nordice şi din Moldova, termenul corespunzător lui *invia* al regiunilor de miază-zi". Şi totuşi, în aceiaşi coloană, urmează un citat din *Psaltirea* lui Coresi (*învie, Doamne, cu mînia ta*). Vrasăzică, chiar în sec. XVI, epoca celor mai vechi texte, *învie* ('nordic şi moldovenesc') apare şi la autori din 'miază-zi'. Afară de asta, cine poate proba, în chip neîndoios, că *învie* din această frază este imperativul lui *învie* şi nu al lui *invia*, chiar dacă imperativul celui dintîiu sună şi *învie* (nu numai *învii*), cum ne asigură Dicţ. Acad. la aceeaşi pagină, col. 2. Nedumerirea creşte mai ales cînd ne oprim asupra următorului pasaj, luat tot din Coresi, dar pus s. v. *invia* (pag. 868, col. 2): ... *să ia fratele lui, muiarea lui, şi*

1) La pag. 705 Puşcariu crede că şi *via* 'a trăi' ar putea fi un lat. pop. * *vivēre* (deşi se gîndeşte că şi din adj. *viu* ar ieşi foarte bine acest verb), întocmai cum pe *scria* îl scoate din * *scribĕre* (cf. aici mai sus, pag. 89-90). Nu înţeleg pentruce să recurgem la construcţii ipotetice inutile, cînd astfel de formaţii se explică mai mult decît satisfăcător prin mijloacele proprii ale limbii noastre.

să invie sămînța fratelui lui. Din moment ce întîlnim, după spusele Dicț. Acad. însuși, la unul și același scriitor ambele verbe, iar înțelesul lor, în cele două citate, este, iarăși potrivit afirmațiilor Dicț. Acad., perfect identic, [1]) ce criterii atît de sigure avem la dispoziție ca să decidem cînd ne găsim în fața lui *invia*, cînd în a lui *invie?* [2])

Ar putea fi amintit, din fugă, tot aici *păsa*, al cărui participiu trecut *păsut* (citat de Tiktin, pag. 1128, col. 2 din Caragiale) [3]) arată un început de schimbare a conjugării în sens contrar celor discutate pînă aici. Este aproape sigur că începutul acesta nu va avea urmări asupra celorlalte forme ale verbului nostru. [4])

2. Dacă în paragraful precedent am discutat treceri dela conjugarea III la I (cu excepția lui *păsa*, care nu contează) existente numai în materialul lingvistic moștenit, verbele de care mă voiu ocupa acum prezintă schimbări în direcție opusă și sînt toate împrumuturi (foarte recente). Ele sînt: *coincida, conceda, corija, discerna, diviza, poseda, preceda, proceda* și *succeda*. Toate au ori au avut și forme în *-e: coincide, concede, corige,* [5]) *discerne, divide, posede, precede, procede, succede.* Existența lor în limba noastră datează de puțină vreme,

1) Sînt traduse amîndouă prin 'ressusciter'. Numai funcțiunea diferă (în primul pasaj verbul e intransitiv, în al doilea transitiv). Sînt sigur însă că s'ar putea găsi exemple și fără această deosebire sintactică, dacă s'ar cerceta textele cu băgare de samă.

2) Tiktin, pag. 847, col. 2 le pune împreună și consideră pe *invie* ca mai vechiu, iar pe *invia* ca rezultat din primul prin schimb de conjugare. Între formele înșirate de Tiktin este interesantă, pentru a aprecia valoarea elementului fonetic în această modificare morfologică, pers. 1 dela indicativul prezent *inviu*, căci ne arată epenteza unui *i* consonant, care a determinat, în cea mai mare măsură, trecerea dela o conjugare la alta.

3) Cf. și T. Arghezi, *Poarta neagră*, pag. 7: *că nu ți-a păsut de inima mea.*

4) Ivirea lui *păsut* se datorește, cred, analogiei unor anumite verbe de conjugarea III (nu tuturora), și adică acelora care, alături de infinitivul substantival în *-ere*, posedă încă unul în *-âre* (după conjugarea I, căreia aparține *păsa*): *crezare, născare* ș. a. (cu participiile trecute *crezut, născut* ș. a.). Să se compare, pentru fenomenul invers, dar oarecum paralel, olten. *făsa* și *făsat* (pentru *fese, fesut*), notate deja la pag. 84, nota 2.

5) Nesigur! Tiktin, pag. 416, col. 1 notează numai varianta *corija*, iar Dicț. Acad., care ne-ar putea informa din belșug, n'a ajuns încă pînăla acest cuvînt.

cum se poate vedea nu numai din noțiunile pe care le exprimă, ci și din înfățișarea lor fonetică (fac impresia că nu sînt complect asimiliate). Ca atîtea alte neologisme, și ele ne-au venit din franțuzește, unde absolut toate aparțin conjugării I. Prinurmare, formele romînești în *—a* se datoresc prototipelor respective. Ne-am putea gîndi însă și la faptul, amintit adesea în discuția de față, că verbele împrumutate (la fel cu cele formate pe teren romînesc) sînt, în general, de conjugarea I (și IV).

Cum se explică atunci variantele în *-e?* Se știe că neologismele franțuzești (și din alte limbi romanice) au fost deseori modificate supt influența etimonurilor latinești: spre a le adapta la spiritul limbii noastre, Romînii (adică scriitorii, gramaticii, oamenii de cultură, etc.) s'au servit de modelul latinesc și astfel au reușit să le dea un aspect mai mult sau mai puțin băștinaș. [1]) Ei bine, toate verbele amintite mai sus merg în latinește după conjugarea III. Era firesc, deci, ca alături de formele în *—a* să se nască altele în *-e*, mai ales că introducerea neologismelor în cantități mari coincide, aproximativ, cu epoca de glorie a latinismului lingvistic. A intervenit însă și altceva. Cele mai numeroase dintre verbele aici în discuție au găsit, pentru trecerea lor la conjugarea III, un puternic sprijin în elemente moștenite cu care semănau bine supt raportul fonetic, ba aveau cîteodată aceeași origine latinească. Astfel *coincide* a fost pus alături de *ucide, închide* ș. a., cum probează, între altele, participiul prezent *(coincizînd*, care sună totdeauna așa, indiferent dacă verbul aparține conjugării III sau I), și pers. 3 și 6 ale conjunctivului (*să*) *coinciză* din vorbirea dialectală (cf. Dicț. Acad. I, 2, pag. 639, col. 1). *Concede, precede, procede* și *succede* au fost influențate de *purcede*, care conține, în partea a doua, aceeași temă (iar cu *procede* alcătuește un dublet, căci provin amîndouă din lat. *procedere). Discerne* a mers cu *cerne*, existent, indirect, la baza neologismului însuși. Și pentru celelalte s'ar putea găsi analogii în verbe vechi romînești, depildă asupra lui *divide* va

1) S'au conformat în aceasta unui fel de instinct lingvistic, pe care însă a trebuit să-l ...descopere Eliade-Rădulescu și să-l recomande încă dela 1828 (în prefața *Gramaticii* sale).

fi influenţat *închide* (cu compusul *deschide*). Cît despre *posede*, el se va fi alăturat de grupa lui *concede*.

Cu toate acestea, la marea majoritate a verbelor de care ne ocupăm aici a învins definitiv sau este pe cale să învingă pînăla urmă conjugarea I, ceeace probează că o tendinţă lingvistică are mai mare forţă decît analogia pură şi simplă, mai ales cînd în sprijinul ei vine şi limba din care s'au făcut împrumuturile. In această situaţie se află *conceda*, [1]) *corija*, *discerna*, [2]) *diviza*, [3]) *poseda*, *preceda*, *proceda şi succeda*. Numai *coincide* şi-a pierdut, se pare, complect varianta în *—a*, pe care Dicţ. Acad. I, 2, pag. 639, col. 1 o citează din *Vocabularu romano-francesu* de Ion Costinescu. Cred că pierderea conjugării I, care tot timpul trebue să fi fost slab reprezentată în flexiunea acestui verb, se datoreşte faptului că prezentul ar fi trebuit să primească sufixul *-ez* (altfel nu s'ar fi deosebit prea mult de conjugarea III), şi o asemenea formă *(coincidează, să coincideze)* are ceva insolit (poate din cauza numărului cam mare de silabe). Ce importanţă are acest sufix în evoluţia morfologică a verbelor respective, se dovedeşte şi altmintrelea. Dacă la *conceda*, *discerna*, *poseda*, etc. lupta între cele două conjugări nu s'a terminat încă, explicaţia este de căutat tocmai în împrejurarea că adăugarea lui *-ez* la prezentul indicativului şi conjunctivului întîmpină oarecare dificultăţi, probabil din cauză că aceste verbe sînt prea recente şi prea apropiate de modelele lor franţuzeşti pentruca să poată primi o terminaţie atît de caracteristic romî-

1) Tiktin, pag. 339, col. 1 înregistrează ambele variante. Este posibil ca aici şovăiala limbii să dureze mai multă vreme, ba chiar să ducă la biruinţa lui *concede*, fiindcă prezentul după conjugarea I ar trebui să aibă sufixul *-ez* (altmintrelea se confundă cu a III la unele persoane) şi ar deveni astfel omonim (sau aproape) cu al lui *concedia*.

2) La Tiktin, pag. 551, col. 2 găsim numai pe *discerne*. Dacă aşa se prezentau lucrurile acum 35—40 ani, cînd şi-a lucrat Tiktin dicţionarul, urmează că limba a evoluat în sensul arătat de mine, căci astăzi infinitivul acestui verb sună mult mai des *discerna*.

3) Şi aici Tiktin, pag. 554, col. 1 notează numai pe *divide*. Trebue precizat că *diviza* are un înţeles intrucîtva diferit, mai exact spus, însemnează 'a împărţi un obiect concret în fragmente', pecînd *divide* are sens oarecum abstract. Din cauza aceasta cred că se vor menţinea amîndouă, mai ales dacă diferenţierea semantică va merge pînăla ultima ei limită.

nească. Într'adevăr nesiguranţa limbii se constată numai la formele prezentului (şi numai la pers. 3 şi 6, căci pers. 1 şi 2 nu diferă după conjugare, iar pers. 4 şi 5 se termină în *—em* la III şi în *—ăm* la I). Deaceea se zice, depildă, *(el) discerne* şi *discernă*, *(să) discearnă* şi *(să) discerne*, *(el) posedă* şi *posede*, *(să) posede* şi *poseadă*, *(el) precede* şi *precedă*, *(să) preceadă* şi *precede*, *(el) procede* şi *procedă*, *(să) proceadă* şi *procede*, *(el) succede* şi *succedă*, *(să) succeadă* şi *succede*. [1]) Cît despre pers. 6 a indicativului, am impresia că se formează mult mai des, dacă nu chiar totdeauna (sau aproape), după conjugarea I: cred că *(ei) discernă*, *posedă*, *precedă* [2]) spun şi aceia care preferă, la singular, forma în *—e*. Toate celelalte timpuri şi moduri simple sună la fel în gura tuturor Romînilor care întrebuinţează aceste verbe, [3]) indiferent de aspectul morfologic al prezentului.

*

VI. Ne-a mai rămas să studiem o ultimă categorie de verbe cu conjugare mixtă, în multe privinţi cea mai importantă din toate, fiindcă procesul care a provocat amestecul flexiunilor poate duce la dispariţia uneia din cele patru conjugări romîneşti, în cazul cînd el va merge pînăla capăt, şi sînt indicii că această eventualitate se va realiza într'un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat. Este vorba de verbe cu forme în *—eă* şi în *—e*. Se ştie că singurele deosebiri între conjugarea II şi III le prezintă infinitivul (împreună cu modurile şi timpurile în compoziţia cărora intră : viitorul I, condiţionalul prezent şi pers. 2 a imperativului negativ), pers. 4 şi 5 dela prezentul indicativului şi conjunctivului, pers. 5 a imperativului. Celelalte, şi adică: pers. 1—3 şi 6 dela în-

1) La unele, precum *proceda* şi *succeda*, formele cu sufixul *-ez* sînt întrebuinţate mai des decît cele nesufixate (în special la primul), deaceea şi progresul conjugării I este mult mai marcat. *Discerna* se pare că nu primeşte niciodată pe *-ez* (poate din cauza lui *cerne*, care nu-l împiedică totuşi să aibă şi forme în *-a*), iar celelalte apar deobiceiu fără sufix (cu deosebire *poseda*, deşi în flexiunea lui predomină conjugarea I).

2) *Proceda* şi *succeda* fac, în general, apel la sufix.

3) Toate, afară de *coincide*, care, am spus deja, merge exclusiv după conjugarea III, şi de *divide*, care, deşi pare alt verb decît *diviza*, se deosebeşte de acesta numai la imperfect.

dicativul şi conjunctivul prezent, pers. 2 a imperativului, imperfectul, perfectul simplu, mai mult ca perfectul, participiul prezent, participiul trecut şi toate timpurile trecute compuse (perfectul, viitorul II, condiţionalul şi conjunctivul), sînt identice la ambele conjugări. Aşa se explică trecerea, foarte uşor de realizat, a unui verb în *—eá* la categoria celor în *—e* şi viceversa. Elementul fonetic nu contribue cu nimic la producerea acestui fenomen, care se bazează în mod excluziv pe analogie. Şi tot deaceea între indivizii vorbitori care preferă varianta de conjugarea II şi cei care preferă varianta de conjugarea III nu există deosebiri în flexiunea verbelor respective decît la formele din prima categorie. Cum situaţia aceasta exista, cu oarecare aproximaţie, şi în limba latină, au avut loc şi acolo treceri dela o clasă la alta, treceri care s'au transmis apoi şi limbilor romanice. Urmează, deci, că efectul fenomenului care se produce astăzi supt ochii noştri este, între altele, revenirea unor verbe la conjugarea lor iniţială, anterioară procesului morfologic petrecut în latina populară.

Altă caracteristică a acestui schimb de conjugare este următoarea. Cele două dialecte principale dacoromîneşti arată şi aici, întocmai ca la verbele discutate mai sus supt I, preferinţă pentru o conjugare sau pentru cealaltă. Graiul muntenesc, şi în consecinţă limba comună, manifestă o predilecţie specială pentru conjugarea III, cel moldovenesc, dimpotrivă, pentru II. Mai exact spus: Muntenii trec la categoria în *—e* foarte multe verbe care în Moldova rămîn la infinitiv cu terminaţia *—eá*, aşa cum au fost ele odinioară la Romînii de pretutindeni (între altele, fiindcă această formă este moştenită din latineşte). Vorbirea moldovenească preferă conjugarea II, nu numai în sensul că o păstrează la verbele care au avut-o din capul locului, ci şi altfel: numeroase verbe aparţinînd la început în toate dialectele romîneşti, iar astăzi în cel muntenesc, conjugării III prezintă la Moldoveni forme în *—eá*. Trebue precizat că acest lucru se petrece numai în graiul moldovenesc de nord care se dovedeşte astfel inovator şi în domeniul morfologiei. [1]) Sudul Moldovei ocupă un loc aparte,

1) Să se compare, depildă, dispariţia perfectului simplu, ale cărei începuturi sînt de căutat tot în Moldova nordică, unde fenomenul s'a realizat complect, pecînd în partea sudică a acestei provincii lupta dintre cele două forme de perfect tot mai continuă, evident că în favoarea perfectului compus.

căci nu merge, cum se întîmplă deobiceiu, nici cu dialectul moldovenesc propriu zis, nici cu cel muntenesc, ci conservă vechea stare de lucruri. Cu privire la vorbirea din Muntenia este necesară încă o lămurire. Alături de fenomenul pomenit deja, că numeroase verbe de conjugarea II trec la III, există acolo şi o tendinţă opusă, destul de puternică. Aşadar graiul muntenesc familiar se întîlneşte, supt acest din urmă raport, cu cel moldovenesc de nord. In amănunte se constată unele fapte, care schimbă puţin configuraţia generală, aşa cum am prezentat-o aici.

1. Conjugarea II este extrem de săracă. [1]) Philippide, *Gramatica*, pag. 78 înşiră numai 20 verbe (şi probabil n'a lăsat prea multe pe dinafară). Cu excepţia lui *avea, bea, durea, putea* şi *şedea*, care, din cauza unor 'neregularităţi' în flexiune (provocate de modificările fonetice), se arată foarte rezistente (şi la fel vor fi, cu siguranţă, şi în viitor), toate celelalte, şi anume: *cădea, displăcea, încăpea, întrevedea, mînea, părea, plăcea, prevedea, rămînea, scădea, tăcea, ţinea, umplea, vedea* şi *zăcea*, au trecut, în dialectul muntenesc şi adesea în limba comună (nu numai a Muntenilor !), la conjugarea III. Să vedem unele amănunte lămuritoare. *Cădea:* nici Dicţ. Acad., nici Tiktin nu înregistrează infinitivul *cade* sau alte forme cu accentul pe temă, [2]) deşi ele există şi pot fi auzite, ba chiar citite la tot pasul. Am notat întîmplător un exemplu: *să evite de a fi cucerit şi a cade pradă chaosului intern* (T. Cristureanu, *Viaţa romînească*, Nov.—Dec. 1934, pag. 67). Acelaşi lucru cu compusele *decădea* şi *scădea*. Despre ultimul Tiktin, pag. 1373, col. 2 ne informează că are în Oltenia forma *scade* la infinitiv. *Incăpea:* Dicţ. Acad. II, 1, pag. 566, col. 2 citează un *închepe* (după conjugarea III) din Transilvania. Sînt sigur însă că şi în dialectul muntenesc se zice *încape (va încape, aş încape*, etc.). *Părea:* Tiktin nu spune nimic despre trecerea la categoria în *—e* a acestui verb, şi nici eu n'aş putea afirma cu toată siguranţa că am auzit ori am cetit o asemenea formă.

1) Poate că şi acest fapt a contribuit, într'o măsură oarecare, la producerea fenomenului de care mă ocup în paragraful de faţă.

2) Am controlat numai partea finală a articolelor respective, unde autorii dau explicaţii gramaticale.

Compusele lui însă, *apărea, compărea* şi *dispărea*, se conjugă regulat după III. Despre cel dintîiu cetim în Dicţ. Acad. I, 1, pag. 189, col. 1: „Se conjugă ca a părea. In timpul din urmă se observă tendenţa de a-l conjuga, mai ales la viitor, după verbele de conj. II [greşală de tipar pentru III]: *Cartea va apare în curînd*". *Plăcea:* la Tiktin nu găsim nicio informaţie în sensul care ne interesează aici, dar oricine a auzit şi a cetit, de nenumărate ori, construcţii ca *mi-ar place, îmi va place* ş. a. Tot aşa se conjugă compusele *complăcea* şi *displăcea.* [1]) *Răminea* sună obişnuit *rămîne;* [2]) poate că şi *mînea* are forme de conjugarea III, [3]) din moment ce aparţine la aceeaşi familie (este simţit ca primitivul lui *răminea*). *Tăcea:* cred că am auzit *ar tace*, dar nu sînt sigur. In orice caz asemănarea fonetică neobişnuit de mare cu *face* nu va întîrzia să-şi arate efectele morfologice (*face* a influenţat, pentru acelaşi motiv, şi asupra lui *plăcea). Ţinea:* Tiktin, pag. 1598, col. 1 spune că acest verb, împreună cu *răminea*, a trecut, în dialectul muntenesc modern, la conjugarea III. Ceeace trebue relevat în deosebi este faptul că şi infinitivul substantival sună acolo *ţi'nere*, în loc de *ţinére* (o constatare analoagă pentru alte verbe din categoria aceasta nu cred că se poate face; aceasta dovedeşte că procesul morfologic este la *ţinea* mai avansat decît la toate celelalte). In acelaşi chip se conjugă compusele *abţinea, aţinea, conţinea, deţinea, întreţinea, menţinea, reţinea, susţinea. Umplea:* Tiktin nu pomeneşte nimic de schimbarea conjugării acestui verb, care poate fi totuşi lesne observată în limba vorbită şi scrisă de Munteni (ba şi de alţi Romîni). *Vedea:* dacă nu spune încă nimeni * *a vede* sau * *védem*, în schimb *întrevedea, prevedea* [4]) şi *străvedea* apar des cu forme de conjugarea III. *Zăcea:* Tiktin, pag. 1788, col. 1 atribue limbii moderne (fără a preciza din ce provincie) infinitivul *zace*. Iată şi un citat găsit de mine: *In curînd voiu zace în adînc* (Oct. Şireagu, *Adevărul literar* dela 21 Aprilie 1935, pag. 7, col. 7). [1])

1) Pe acesta l-am întîlnit, supt forma *a displace*, în *Adevărul literar* dela 21 Aprilie 1935, pag. 7, col. 3.

2) Tiktin, pag. 1296, col. 1 înregistrează „munt. mod." *rămîne* (infinitiv), *rămî'nem, rămî'neţi.*

3) Tiktin, pag. 986, col. 2 atribue graiului muntenesc modern forma infinitivală *mîne.*

4) Am auzit chiar substantivul *prevédere.*

Din discuţia de mai sus rezultă unele lucruri care merită a fi relevate. Deşi amestecul conjugărilor are, la verbele acestea, cauze pur morfologice, adică analogice, nu-i greu de observat că a putut interveni cîteodată şi un element fonetic care a pus în mişcare sau a accelerat acţiunea analogiei. Astfel *plăcea, tăcea* şi *zăcea* au fost influenţate, şi în general de toate verbele conjugării III, din pricina marilor asemănări flexionare (cf. pag. 99—100), dar şi în special de *face*, cu care prezintă atîtea sunete comune. Am văzut apoi că în cîteva cazuri verbul simplu rezistă încă destul de bine atacului pe care-l dă analogia, pecînd compusele lui au trecut definitiv la conjugarea III. Să se compare, depildă, *apărea, compărea* şi *dispărea* faţă de *părea*, sau *întrevedea, prevedea* şi *străvedea* faţă de *vedea*. Urmează, deci, că procesul morfologic în discuţie a început la verbele compuse, deunde s'a întins şi la primitivul lor. Cauza acestei stări de lucruri trebue căutată, cred, în faptul că limba noastră evită, pecît poate, poziţia extremă a accentului în cuvînt: dupăcum numai foarte rar se accentuiază silaba a patra (numărînd dela sfîrşit către început), tot aşa, într'un cuvînt mai lung, accentuarea silabei finale apare ca ceva neobişnuit şi nepotrivit cu spiritul limbii. Deaceea se mută accentul, la verbe compuse de felul celor înşirate mai sus, depe ultima pe penultima. [2]) A mai contribuit însă şi altceva. Marea majoritate a compuselor sînt, de fapt, împrumuturi (franţuzeşti şi latineşti), care, găsind în materialul lingvistic moştenit verbe simple din aceeaşi familie, au fost considerate ca formate dela acestea şi deaceea s'au alipit grupului lor. Dar apropierea aceasta a fost mai mult exterioară şi deci superficială: conştiinţa că verbele respective sînt venite, de curînd, din altă limbă, au, adică, altă origine, era cu atît mai vie, cu cît marea majoritate a oamenilor care le întrebuinţau în mod obişnuit aveau totdeauna în minte prototipul lor străin. Urmarea acestei

1) Autorul articolului respectiv pare a fi Ardelean.

2) Vom vedea mai încolo, supt 2, că aceeaşi deplasare a accentului, provocată de aceeaşi cauză, are drept consecinţă schimbarea conjugării unor verbe în sens invers (dela III la II).

stări de lucruri a fost detaşarea treptată a verbelor împrumutate de cele moştenite şi supunerea lor la o flexiune mai mult sau mai puţin diferită. E foarte probabil că unele împrumuturi au intrat dela început în conjugarea III, depildă *a compare, a complace, a deţine*, dela care un infinitiv în—*eá* sună straniu chiar pentru urechea Romînilor deprinşi cu conjugarea II, cum sînt Moldovenii.

2. Am spus la începutul rubricii de faţă că trecerea dela conjugarea III la II caracterizează, în primul rînd, graiul moldovenesc de nord. Materialul lingvistic pe care-l am la dispoziţie este cam sărac şi l-am adunat din colecţiile de texte dialectale cunoscute, precum şi din studiile lui W e i g a n d publicate în ale sale *Jahresberichte*. Repet ce-am declarat şi altădată dealungul acestui articol, că bogăţia şi chiar siguranţa faptelor invocate interesează mai puţin decît constatarea şi explicarea fenomenului. Deaceea am trecut cam repede asupra documentării, rămînînd ca cercetări de amănunt s'o complecteze şi s'o precizeze.

Spre deosebire de verbele înşirate supt 1, acestea de acum prezintă schimb de conjugare numai la pers. *4* şi *5* ale indicativului şi conjunctivului prezent şi la pers. *5* a imperativului. Celelalte forme verbale, care, cum am arătat în paragraful precedent, diferă dela conjugarea III la II, îşi păstrează totdeauna (sau aproape) înfăţişarea lor originară. Aşadar procesul morfologic este aici mai puţin avansat, ceeace ar dovedi că începuturile lui nu datează de multă vreme. Că evoluţia va continua, pare probabil, căci găsim cîteodată la verbele în discuţie şi forme infinitivale după conjugarea II (în loc de III). Curios este însă că asemenea infinitive ne întîmpină n u la Moldovenii nordici, unde fenomenul, în totalitatea lui, se arată a fi mai răspîndit, ci la Romînii din Serbia (v. mai jos).

La sfîrşitul discuţiei de supt 1, am atribuit un rol destul de important, în amestecul conjugărilor II şi III, locului pe care-l are deobiceiu accentul în cuvînt. Acolo am întemeiat părerea aceasta pe deosebirea dintre verbul primitiv şi compusele lui. Aici am constatat, chiar în gura oamenilor care păstrează flexiunea tradiţională, că atunci cînd o formă verbală are un pronume enclitic, ceeace face ca numărul si-

labelor să crească, accentul se mută, prin forţa lucrurilor, depe temă pe terminaţie, apropiindu-se astfel de locul pe care este obişnuit să-l ocupe în cuvînt. Depildă: *spúneţi adevărul*, dar *spunéţi-ne adevărul, dúceţi corespondenţa*, dar *ducéţi-vă în oraş, faceţi zgomot*, dar *făcéţi-vă de cap*, etc. Din cauză că forma pronominală are patru silabe, este incomod şi împotriva spiritului limbii noastre să se menţie accentul pe temă, căci ar însemna să stea pe ante-antepenultima, şi atunci se mută cu o silabă mai către sfîrşit. Poate că şi în cazul cînd pronumele este proclitic a intervenit această regulă de accentuare romînească: *ne ducém, vă făcéţi*, etc. corespund mai bine ritmului nostru (şi nu numai în versuri) decît *ne dúcem, vă fáceţi*, etc. Trebue adăugat că accentul a servit ca un simplu imbold, care ar fi rămas fără ascultare, dacă n'ar exista aşa de multe şi de mari asemănări între conjugarea III şi II. [1])

Să vedem acum materialul lingvistic. Din textele publicate de I.-A. C a n d r e a, Ov. D e n s u s i a n u şi Th. D. S p e r a n t i a, *Graiul nostru* I (le-am cetit pe cele din judeţele Dorohoiu, Botoşani, Baia, Iaşi, Neamţu, Roman, Vasluiu şi Fălciu) am cules numai foarte puţine exemple sigure (autorii neglijează, deobiceiu, să noteze accentul), şi anume: *(uni) meréţ* (pag. 469, bucata XII, Cotîrgaş-Baia) şi *să mergém* (de trei ori; a patra oară lipseşte accentul, din nebăgare de samă: pag. 498, bucata IV, Corni-Fălciu). La acestea se pot alătura, cu destulă siguranţă, [2]) următoarele: *un'va ducéţi, ni ducém, ducéţi-va, va ducéţ* (toate la pag. 469, bucata XII, Cotîrgaş-Baia), al căror accent, nenotat, l-am indus aşa cum am arătat în notă. Dacă ţinem samă că *é* se păstrează, pecînd *e* neaccentuat se transformă în *i*,—această prefacere fonetică este foarte răspîndită tocmai la Moldoveni—, ar trebui să punem împreună cu exemplele înşirate mai sus şi pe *(s'o) adu-*

1) O confirmare, indirectă, a acestui punct de vedere o găsim la W e i g a n d, *IX. Jahresbericht*, pag. 190, unde cetim că trecerea dela conjugarea III la II se constată, în Moldova, la verbele b i s i l a b i c e.

2) Fiind vorba de un descîntec versificat, se poate uşor constata accentuarea (dacă admitem, firește, că ritmul se conformează pedeplin regulilor prozodice). Să se compare, în aceeaşi bucată şi la aceeaşi pagină, *nu va dúcţ* (cu *e* neaccentuat devenit *i*).

ceţ (pag. 463, buc. XVI, Cotîrgaş-Baia), *crïedem* (pag. 483, buc. II, Curseşti-Vasluiu), *mergem, dzicem, alegeţ, alegem* (pag. 488, buc. X, Deleni-Vasluiu), *ducem* (pag. 491, buc. XVII, Moara-Grecilor-Vasluiu), *pitreceţ* (pag. 497, buc. IV, Corni-Fălciu), *credeţ* (pag. 521, buc. I, Iaşi). Am greşi însă procedînd astfel: din lectura atentă a pasajelor respective se vede lesne că toate aceste forme sînt accentuate pe temă, nu pe terminaţie, şi dacă totuşi *e* al acesteia din urmă apare neschimbat, vina aparţine culegătorului, care n'a perceput pe *i*, atît de real şi de caracteristic pentru dialectul moldovenesc, ci s'a lăsat influenţat de limba comună. Ce puţină încredere inspiră, din acest punct de vedere, *Graiul nostru*, probează şi faptul că în jud. Dorohoiu majoritatea verbelor de conjugarea III sînt accentuate, la formele aici în discuţie, totdeauna pe terminaţie, iar textele respective nu înregistrează deloc fenomenul. Am trăit aproape un an la Pomîrla şi nu cred să fi auzit vreodată *făcem—făceţi, mérgem—mérgeţi, spúnem—spúneţi*, etc. Amintirile mele, vechi de peste 20 ani, sînt confirmate de Gh. Agavriloaei, asistent universitar şi originar din acelaşi judeţ.

G. Weigand a constatat şi el această modificare a flexiunii verbale, în diverse regiuni dacoromîneşi: Banat (la Bufani) *făcém, ducém, mergém*, etc. (*III. Jahresbericht*, pag. 239), Criş-Mureş (în cîteva localităţi, cu deosebire la generaţia mai tînără) *făcém* (*IV. Jahresbericht*, pag. 295), [1]) Serbia *a punea, a plîngea* (*VII. Jahresbericht*, pag. 55), Odobeşti-Putna *vindém, făcém* [2]) (*VIII. Jahresbericht*, pag. 277), Moldova *făcém, mergém, vindém* (*IX. Jahresbericht*, pag. 190: numai verbele de două silabe, apoi, cel puţin în ce priveşte pe *merge*, numai la indicativul şi conjunctivul prezent, nu şi la imperativ, unde accentul stă de cele mai multe ori pe temă, chiar prin ţinuturile în care celelalte forme de prezent sînt accentuate pe terminaţie), Bucovina—Basarabia *puném, ţăsắm-ţăsắţ, mergém* (*Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens*, pag. 54).

Dicţ. Acad. I. 1, pag. 49, col. 2 citează infinitivul

1) In amănunt, Weigand declară că nu poate preciza cît de departe merge această prefacere morfologică.

2) Dar *mérgem*.

aducea (pentru *aduce*) dintr'o poezie populară (în rimă); pag. 525, col. 1, cu privire la *bate*, scrie: „In unele părţi ale Munteniei se zice, cu trecere la conjug. a II-a, în pers. 4 şi 5 prez. indic. şi conj. *bătém, bătéţi; să bătém, să bătéţi*"; [1]) I, 2, pag. 299, col. 2 înregistrează, dela *cere*, varianta oltenească a infinitivului substantivat *cerére* (trebue adăugat că nu numai prin Oltenia, ci şi în Muntenia se spune obişnuit *cerére*, cu sensul de 'petiţie': la diverse autorităţi din Bucureşti am auzit foarte des acest cuvînt cu accentul pe silaba penultimă, atît în gura funcţionarilor, cît şi în aceea a petiţionarilor înşişi); II, 1, pag. 22, col. 2, despre *face*: „Uneori (mai ales în rimă) se găseşte şi infinitivul *făcea*, cu trecerea la conj. II", iar la pag. 23, col. 1 se citează imperativul „muntenesc" *nu făcea!*; pag. 571, col. 1 găsim, dela *începe*, substantivul infinitival şi supt forma *începére*, fără nicio altă indicaţie. La Tiktin n'am găsit nimic nou faţă de informaţiile pe care mi le-au procurat izvoarele înşirate aici mai sus.

*

Fenomenul discutat în paginile precedente se întîlneşte şi la Romînii din afară de Dacia. Foarte răspîndit este el în dialectul aromîn, unde procesul de simplificare a conjugării pare mai accentuat decît în dacoromînă. Totodată lucrurile se prezintă acolo mai puţin complicat decît la noi, ceeace ar vorbi deasemenea în sensul unei evoluţii mai avansate. Iată, pe scurt, situaţia, aşa cum rezultă dintr'o consultare, cam rapidă, recunosc, a glosarului dela sfîrşitul volumului *Basme aromîne* de Pericle Papahagi.

O primă grupă de verbe, foarte numeroase, au forme infinitivale după conjugarea IV şi II. [2]) Nu-i greu de observat că aspectul originar al infinitivului acestor verbe a aparţinut în mod excluziv conjugării IV: multe din ele sînt împrumuturi (şi se ştie că verbele romîneşti împrumutate merg sau după I sau după IV), altele s'au format pe teren aromînesc dela teme, în general, moştenite (acestea sînt tratate,

1) Cf. şi mold. pop. *bătu-l-ar Dumnezeu* (pentru *bate-l-ar...*), foarte obişnuit, dar numai în blesteme, şi anume în prima lor parte, unde verbul se găseşte totdeauna la început.

2) Ceeace n'am constatat deloc în dialectul dacoromînesc.

deobiceiu, la fel cu împrumuturile), iar altele au la bază verbe latineşti, care au făcut dela început parte din conjugarea IV, cum probează, neîndoelnic, faptul că şi la Dacoromîni infinitivul lor se termină în *—ire*. Această grupă ar corespunde celor discutate mai sus supt I, cu deosebirea, dealtfel esenţială, că acolo amestecul avea loc între conjugarea IV şi I. Deasemenea diferă situaţia din dacoromînă de situaţia din aromînă prin faptul că aici numai infinitivul prezintă forme duble, celelalte moduri şi timpuri continuă să-şi păstreze înfăţişarea lor primitivă, după conjugarea IV. In ciuda acestor deosebiri, se vede lesne că la baza amestecului morfologic avem şi în graiul aromînesc tot cauze fonetice : deoarece atît *i*, cît şi *e* influenţează, adesea în acelaşi chip, asupra consoanei imediat precedente, este natural să se creeze, la un verb în *—ire*, o formă infinitivală nouă în *—eare*, mai cu samă că *e* consonant al acesteia din urmă este, de fapt, un *i*, cel puţin în majoritatea cazurilor. Iar cele mai numeroase verbe din grupa de faţă au teme terminate în consoană. Este drept acum că, din acest punct de vedere (fonetic), s'ar fi putut naşte aproape la fel de uşor şi un infinitiv în *—ere*. Dacă a fost totuşi preferată conjugarea II, asta se datoreşte pedeoparte împrejurării că *e* din terminaţia accentuată *—eare* seamănă, în ce priveşte efectul asupra consoanei precedente, mult mai bine cu *i*, iar pedealta faptului că, dupăcum vom vedea, conjugarea II se bucură în aromînă de o situaţie privilegiată, datorită căreia se amestecă adesea în existenţa celorlalte categorii de verbe.

Incă un amănunt care merită a fi relevat este următorul. Unele verbe aici în discuţie pierd, supt influenţa consoanei precedente, pe *e* din terminaţia infinitivală *—eare*, aşa că par a merge după conjugarea I (şi amintesc, deci, de grupa I din dacoromînă). Este numai o aparenţă, de care nu trebue să ne lăsăm înşelaţi. Că, în realitate, şi aceste infininitive în *—are* aparţin tot conjugări II, ne arată nu numai fonetica istorică a dialectului aromîn, ci şi majoritatea celorlalte verbe care au forme infinitivale în *—ire* şi în *—eare*. [1])

1) Afară de aceasta, vom vedea ceva mai incolo că aproape nu există verbe aromîneşti cu terminaţiile *—ire* şi *—are* (conjugarea I!) la infinitiv. Cf. şi Th. Capidan, *Aromînii*, pag. 434.

Dau acum lista lor completă, pe baza materialului din glosarul operei citate a lui Papahagi. [1]) *Agudire—agudeare, alăcire—alăcare, ancinire—ancineare, anduchilire—anduchileare, andzirire—andzireare, ansărire—ansăreare, antrisărire—antrisăreare, anvălire—anvăleare, anvărtire—anvărteare, aňurzire—aňurzeare, apitrusire—apitruseare, apirňire—apirňare, arăchire—arăcheare, arăţire—arăţeare, ariňire—ariňare, aruire—arueare, arupire—arupeare, aruşuţire—aruşuţare, aurňire—aurňare, auşire—auşare, azvirnuire—azvirnueare, brire—breare,* [2]) *chirire—chireare, cîrtire—cărteare, duchire—ducheare, duriňire—duriňare, grire—greare, hărisire—hăriseare, hivrire—hivreare, işire—işare, limbidzire—limbidzare, lindzidzîre—lindzidzare, mintire—minteare, mplătire—mplăteare, mtrire—mtreare, ncăldzire—ncăldzare, nchisire—nchiseare, ndisire—ndiseare, ngrăpsire—ngrăpseare, niduriňire—niduriňare,* [3]) *ňiluire—ňilueare, păpsire—păpseare, păţire—păţare, prindzire—prindzare, sălăgire—sălăgare* (şi celeltalte variante fonetice), *tăcinire—tăcineare, tăxire—tăxeare, tuchire—tucheare, upărire—upăreare, urdzire—urdzare, urixire—urixeare, văpsire—văpseare, viduire—vidueare, vinire—vineare* (şi variantele cu *y* şi *ň*), *yilcire—yilcare, zgărlire—zgărleare, zguriňire—zguriňare, zilipsire—zilipseare.*

O grupă tot atît de bogată o constitue verbele la care observăm amestecul conjugărilor II şi III. Spre deosebire de cele înşirate mai sus, acestea prezintă forme mixte nu numai la infinitiv, ci şi la pers. 4 şi 5 ale prezentului (indicativ şi conjunctiv), apoi la pers. 5 a imperativului. Aşadar întocmai ca în dacoromînă (cu excepţia pers. 2 a imperativului negativ, care, la noi, este identică cu infinitivul scurt, pecînd la Aromîni nu se deosebeşte prin nimic de forma imperativului pozitiv). Dintre cele două conjugări, II şi III, care vin în concurenţă aici, este clar că predomină II. In principiu se poate afirma că nu există verb aromînesc de

1) Pentru evitarea dificultăţilor tehnice întrebuinţez ortografia cea mai simplă cu putinţă.

2) Cf. *mtrire* de mai incolo.

3) Existente numai ca substantive infinitivale. Dealtfel trebue să precizez că, in general, n'am ţinut samă dacă infinitivele respective funcţionează şi ca verbe, ori sînt numai substantive. Pentru discuţia noastră acest amănunt nu interesează.

conjugarea III care să nu prezinte variante morfologice după II. Capidan, *op. cit.*, pag. 430, § 276 socoteşte la 75 numărul verbelor aparţinînd conjugării III. Lista alcătuită de mine, cu ajutorul glosarului din *Basme aromine*, conţine 54; rămîn, prinurmare, puţine cu forme mergînd excluziv după conjugarea III. [1]) Sînt sigur însă că unele verbe din glosarul lui Papahagi, la care autorul înregistrează numai pers. 1 a indicativului prezent şi arată că aparţin categoriei în *-ire* (= dacorom. *-ere*), posedă şi variante în *-eare*. Depildă *astingu, astrag* (compus de-al lui *trag*, care figurează în lista mea), *discos* (compusul lui *cos*), *disfac* (compusul lui *fac*), etc. Afară de asta, Papahagi citează aproape regulat întîiu forma de conjugarea II şi apoi pe cealaltă, ceeace dovedeşte că măcar graiul lui de acasă preferă infinitivul în *-eare*. La aceeaşi concluzie ne duc şi alte fapte. Verbele de conjugarea II, deşi extrem de puţine (după Capidan, *op. cit.*, pag. 430, § 276 deabia zece), se păstrează, în general, foarte bine (Capidan găseşte, la pag. 437, numai patru cu forme şi după III, dar printre aceste se află două, *păteare* şi *ţineare*, care lipsesc în lista celor zece). Am văzut apoi, aici mai sus, că terminaţia infinitivală *-eare* a invadat, într'o largă măsură, şi domeniul conjugării IV, iarăşi o dovadă a marii ei vitalităţi.

Urmează lista verbelor de conjugarea III cu forme care merg şi după II. *Aduţire — aduţeare, ag̑undzire—ag̑undzeare, aleadzire—alidzeare, alindzire—alindzeare, antreaţire—antriţeare, (a)nveaştire — (a)nvişteare, aprindire — aprindeare, aridire — arideare, ascundire — ascundeare, aspardzire — aspărdzeare, aspunire—aspuneare, aşteardzire — aştirdzeare, aundzire — aundzeare, batire—băteare, chiardire—chirdeare,* [2]) *coasire—cuseare, coaţire—cuţeare, creaştire—crişteare, cunoaştire—cunuşteare, dipunire—dipuneare, disţindzire — disţindzeare, dişcl'idire—dişcl'ideare, duţire—duţeare, dziţire—dziţeare, faţire—făţeare, fridzire—fridzeare, frîndzire—frîndzeare, h'arbire — hirbeare, hidzire—hidzeare* (cu varianta *nhidzire—nhidzeare), meaştire—mişteare, muldzire—muldzeare, ncl'idire—ncl'ideare, ndreadzire—ndridzeare, nardzire—nîrdzeare, pîndzire—pîndzeare, pitreaţire—pitriţeare, plîndzire—plîndzeare, prifaţire—prifăţeare, prindire—prindeare, scheardire—schirdeare, scoatire — scuteare, străbatire — străbăteare, strîndzire—strîndzeare, sudzire—sudzeare, tîndire—tîndeare, toarţire—turţeare, tradzire—trădzeare, treaţire—triţeare, tundire—tundeare, ţîndzire — ţîndzeare, vîndire — vîndeare, voamire — vumeare, zmuldzire — zmuldzeare, zvoamire—zvumeare.*

Verbe de conjugarea II avînd forme care merg şi după III am găsit, în total, şase, mai multe, deci, decît Capidan (v. aici mai sus): *cădeare—cadire, scădeare—scadire, tăţeare—taţire, ţineare—ţinire, umpleare—umplire, videare—veadire.*

Alte verbe cu conjugare mixtă în dialectul aromîn sînt foarte puţine, în comparaţie cu cele deja notate, şi, ceeace iarăşi interesează, prezintă variante numeroase şi curioase faţă de situaţia din limba dacoromînească. Le aşez tot pe categorii. a) Verbe cu forme după I şi IV: *andrupare—andrupire, ndrăştare—ndrăştire, şuţare—şuţire, tuşare—tuşire.* [1]) b) După I şi II: *stare—stiteare* (şi *stăteare*). c) După III şi I: *scriare* (un infinitiv în *-ere* nu mai are acest verb, în schimb numeroase forme aparţin, ca şi la noi, conjugării III, moştenite). d) După II, III şi I: *adăvdzeare—adavdzire—adăvgare, aştirneare—aştearnire—aştirnare.* e) După IV, II şi I: *fudzire—fudzeare—fugare,* [2]) *urg̑ire—urg̑are—urbare.* f) După IV, II şi III: *surg̑ire—surg̑are* (şi *surbeare)—soarbire.*

Capidan, *op. cit.*, pag. 432 urm. se ocupă într'un paragraf special (277) de această problemă morfologică. Constatările lui diferă, în amănunt, de ale mele. Cum este vorba însă de lucruri fără importanţă, şi ca să nu lungesc prea mult discuţia, trimet pe cetitor la cele spuse de lingvistul

1) Trebue relevat amănuntul că lista dată de Capidan nu este perfect identică cu a lui Papahagi. Dar situaţia nu se modifică prin nimic din punctul de vedere al discuţiei noastre.

2) Papahagi notează, ca formă aparte, numai pe *chirdeare* (substantiv infinitival), dar s. v. *cherdu* (cu *k*) spune că-i verb de conjugarea III. Aceeaşi observaţie pentru *scherdu*, compus al lui *cherdu*.

1) Judecînd numai după infinitiv, s'ar putea crede că ultimele două aparţin la conjugările IV şi II (nu I, cu *-eare* > *-are*, din cauza lui *ţ* şi *ş* precedenţi). Papahagi citează însă din textele respective şi alte forme afară de a infinitivului, aşa că orice îndoială este exclusă.

2) Cf. dacorom. *fugare*, pe care Dicţ. Acad. II, 1, pag. 184, cf. 1 îl consideră moştenit (< *fugare*), nu format pe teren romînesc. Capidan, *op. cit.*, pag. 438 crede că arom. *fugare* este o variantă recentă a lui *fudzire*.

clujan. Trebue arătat totuşi că acesta distinge între verbele care prezintă forme duble numai la infinitiv şi acelea care posedă într'adevăr o conjugare mixtă. Primele coincid, în general, cu grupa întîia dela mine (în *—ire* şi *—eare)*. Toate celelalte aparţin, aproximativ, categoriei a doua, cu mai multe forme după două sau trei conjugări. Relativ la primele aflăm că infinitivul în *—(e)are* este întrebuinţat, împreună cu cel în *—ire*, de către Aromînii meridionali. Alte detalii, mai puţin însemnate, deoarece se referă la situaţia unor verbe anumite, se pot vedea la pag. 438 urm., unde se dau tablourile formelor verbale, după moduri şi timpuri.

In dialectul meglenoromîn fenomenul nostru apare numai sporadic, ceeace ar proba că se află deabia la început. Glosarul lui P. Papahagi, *Meglenoromînii* conţine aşa de puţine fapte lingvistice interesente pentru discuţia de faţă, încît o examinare mai rapidă a lui poate lăsa impresia că meglenita nu cunoaşte amestecul conjugărilor. Singurele lucruri sigure mi se par următoarele: dacorom. *păstrez* îi corespund două forme, una după I *(păstres*, cu *—es* < *—ez)*, cealaltă după IV *(păstres*, cu *—es* < *—esc)*, [1]) iar lui *sperĭu* îi corespunde *spar*, de conjugarea III. Din unele indicaţii ale lui Papahagi ar putea rezulta că şi alte verbe prezintă astfel de particularităţi morfologice: *bat* şi *răzbat*, despre care spune că aparţin conjugării II, fără să citeze din textele respective pasaje hotărîtoare, [2]) *rămɔn*, care ar merge după III, dar exemplul *rămănéţi cu Domnu* contrazice această afirmaţie, şi *ţɔn*, socotit de a III. Cît despre *pizmes* 'pizmuesc', pentru care se invoacă citatul *au pizmau ampiratiţa*, trebue pus la conjugarea IV, cum face, dealtmintrelea, şi autorul, fiindcă *pizmau* este o greşală de tipar (în locul lui *pizmiau* din textul dela pag. 143, r. 23 de jos; cf. şi *au pizmi...* dela pag. 141, r. 7 de jos).

Date mai multe şi mai precise găsim la Th. Capidan, *Meglenoromînii* I, pag. 157 urm. Mai întîiu ne lămurim asupra

1) Dealtfel autorul le consideră oarecum ca două verbe, căci le pune în două articole diferite.

2) Pentru *bat* trimete la G. Weigand, *Vlacho-Meglen*, pag. 37, unde aflăm însă că acest verb se accentuiază la pers. 4 a prezentului pe temă, întocmai ca în dacoromînă.

verbelor îndoelnice de mai sus: *bat* [1]) (împreună cu compusul *răzbat)* şi *ţɔn* merg după conjugarea III, tot aşa *rămɔn* (cf. pag. 157). Cît despre *spar*, la pag. 157 figurează în lista verbelor de I, iar la pag. 161 vedem că pers. 4 şi 5 ale prezentului sună *spărɔm, spăraţ* (după I) şi *spărim, spăriţ* (după III); avem, aşadar, o adevărată conjugare mixtă. Constatarea pe care am făcut-o mai înainte, cu ajutorul glosarului lui Papahagi, că fenomenul aici în discuţie se întîlneşte rar la Meglenoromîni, este confirmată de Capidan cînd spune (pag. 158): „Treceri mai nouă [dela o conjugare la alta], în sînul dialectului meglenoromîn observăm foarte puţine, şi acelea provenite din cauza prefacerilor fonetice. Astfel avem *ampl'u—ampl'ari* pentru *ampl'eari; suĭu—suĭari* (în Ţîrnareca) pentru *suiri*, amîndouă avînd la persoana a doua plural dela indicativ prezinte *ampl'aţ* pentru *ampl'eţ* şi *suĭaţ* pentru *suiţ* (cf. § 14). In vorbirea curentă verbele *ţɔn* şi *fac* se aud la persoana a doua plural dela ind. prez. *ţineţ* sau *ţăneţ* pentr *ţɔniţ* şi *făţeţ* pentru *faţiţ*, etc... Cu toate acestea, formele cu accentul pe tulpină sînt cele mai întrebuinţate şi numai ele se întîlnesc în textele strînse de mine". Procesul fonetic graţie căruia au intervenit modificări în flexiunea verbelor *ampl'u* şi *suĭu* este descris amănunţit la pag. 159-160.

Şi alte verbe, afară de cele pomenite mai sus, posedă forme de conjugare mixtă. Iată-le: *ţer* face la pers. 4 şi 5 ale prezentului *ţearim, ţeariţ* şi *ţirem, ţireţ; scot* sună, la aceleaşi persoane, *scutem, scuteţ*, în loc de *scoatim, scoatiţ* (pag. 161); *scup* 'scuip' are trei variante de perfect simplu: *scupai* (după I), *scupii* (după IV), *scupş* (după III), şi două de participiu trecut: *scupt* (după III), *scupeat* (după I, întrebuinţat numai ca substantiv) (pag. 171). Deasemenea trebue arătat că unele verbe deja citate prezintă amestec de conjugare nu numai la formele amintite aici. Astfel perfectul simplu al lui *ampl'u* merge după I *(ampl'ai)* şi după II *(ampl'ui)*, al lui *spar* după

1) Curios este totuşi că în paradigma prezentului conjunctiv (pag. 161) cetim *bătem, băteţ*, în loc de *batim, batiţ*, şi doar conjunctivul meglenit nu se deosebeşte prin nimic de indicativ (nici chiar la pers. 3 şi 6, ca în dacoromînă). Avem a face, evident, cu o greşală de tipar, destul de gravă prin urmările pe care le poate avea asupra cetitorului mai puţin atent, sau cu o confuzie între formele megleno- şi cele macedoromine (Capidan este Aromîn).

I *(spăr[e]ai)* şi după III *(spărui)* (pag. 164 şi 171); participiul trecut al acestuia din urmă sună *spăreat* (după I) şi *spărut* (după III) (pag. 164). [1])

Ne mai rămîne să vedem situaţia din istroromînă. După S. Puşcariu, *Studii istroromine* II, pag. 166 urm., acest dialect aminteşte bine de cel aromînesc prin faptul că cele două conjugări înrudite, II şi III, sînt pe cale să se contopească în una singură. Ba încă aici evoluţia este şi mai avansată decît la Aromîni, căci verbele de a III-a sînt identice cu cele de a II-a la toate formele, afară de infinitiv: „Conjugarea III se deosebeşte de a doua numai la infinitiv, căci la pers. 2 şi 3 din pluralul prezintelui indicativ (conj. şi imper.) verbele acestea au trecut, după analogia tuturor celorlalte verbe, accentul pe terminaţiune" (pag. 169). [2]) Aşadar şi în istroromînă tot conjugarea II se dovedeşte mai puternică. Dealtfel acest lucru rezultă şi din împrejurarea că nu există nicio trecere dela conjugarea II la III (pag. 169, supt b). Să se compare deasemenea, cu privire la raportul dintre aceste două clase de verbe, cele spuse la pag. 175, precum şi paradigma conjugării III dela pag. 187. Avem apoi cazuri izolate, precum: *taţâ* şi *zaţâ* (din mai vechile **taţea* şi **zaţea*, cu *e* prefăcut în *ă*, supt influenţa lui *ţ* precedent, şi după aceea dispărut din pricina lui *a* următor), cu participiul trecut *taţât*, *zaţât* şi pers. 5 imperativ *tăţât*, *zaţât*, dar păstrînd şi forme după conjugarea II; *ramarę*, care la indicativul prezent singular poartă accentul pe prima silabă, prin analogia verbelor de conjugarea I de felul lui *cumpară*, *maţiră*, etc., şi tot după modelul acestora are, la pers. 3 a indicativului prezent şi la pers. 2 a imperativului, terminaţia *ę* în loc de *e*; acelaşi verb posedă şi un prezent în

1) La pag. 171 cetim *spăreai* şi *spărat*: forma a doua poate fi o greşală de tipar pentru *spărut*, dar şi o variantă a celei dintîiu, întocmai ca *spăreai* şi *spărai* dela perfect; în ipoteza ultimă ambele forme aparţin conjugării I, ceeace nu se potriveşte cu afirmaţia dela pag. 164.

2) In citatul acesta merită să relevez partea lui finală, pentrucă ne ajută să înţelegem şi mai bine dece în lupta dintre cele două conjugări birue aproape totdeauna a II-a. Ţinînd samă că verbele în *—ére* sînt mult mai puţin numeroase decît cele în *—ere*, ne-am aştepta ca influenţa analogică s'o exercite acestea asupra acelora, nu invers. Dacă lucrurile se petrec totuşi altmintrelea, asta se datoreşte şi faptului că la toate conjugările, afară de III, pers. 4 şi 5 ale prezentului sînt accentuate pe terminaţie.

—esc (ramaresc), după IV; *crepesc* alături de *crepu* dela *crepâ*; *ploĭi* pentru dacorom. *ploua*; *se mirí* pentru al nostru *a se mira*; *spămentí* corespunzînd lui *spăimînta*; *mují* (cu prezentul *mujesc)* în loc de *mu(ĭ)je*; *fermenţę* (după II) pentru dacorom. *frămînta*; *tucí* alături de *tučâ*; *temâ* pentru dacorom. *teme*; *ănmestí*, cu pers. 3 dela indicativul prezent (şi numai aceasta!) după III, adică *(a)nmęste* (pag. 166—7). [1]) Insfîrşit poate fi citat şi *sparut*, part. trecut al lui *sparâ* 'speria' (pag. 172), care, deşi lui Puşcariu i se pare curios, trebue să fie real, căci seamănă foarte bine cu megl. *spărut* (alături de *spăreat)*, citat aici mai sus (pag. 114).

*

Rezultatele obţinute în urma acestui studiu sînt, pe scurt, următoarele. Forme de conjugare mixtă posedă toate dialectele romîneşti, precum şi limba comună dacoromînească. Nu urmează însă că avem a face cu un fenomen datînd din vremea unităţii lingvistice a Romînilor. Impotriva unei asemenea ipoteze vorbesc mai multe fapte. In primul rînd numeroasele şi relativ însemnatele deosebiri de amănunt dela un graiu la altul. Am văzut că meglenoromîna participă într'o măsură foarte redusă la această evoluţie morfologică. Iar istroromîna, dacă trecem cu vederea schimbările săvîrşite în cuprinsul conjugării III, poate fi pusă, supt raportul cantitativ, alături de meglenită. Afară de aceasta, o comparaţie între dacoromîna actuală şi cea veche ne arată că este vorba de o modificare, în majoritatea cazurilor, recentă. Acelaşi lucru sîntem îndreptăţiţi să admitem şi pentru celelalte dialecte, ba chiar cu mai mult temeiu, cum probează, cred, faptul că în megleno- şi istroromînă procesul este mai puţin avansat. Aşadar în fiecare teritoriu lingvistic romînesc trecerile dela o conjugare la alta s'au produs în mod independent, datorită analogiei şi unor anumite prefaceri fonetice, diferite şi ele, adesea, dela un dialect la altul. Ne-am putea gîndi, cel mult, la o tendinţă morfologică, ai cărei germeni vor fi existat în limba noastră încă din epoca ei primitivă. Dar nici o astfel

1) In ce priveşte pe *vîle*, Puşcariu nu se poate hotări pentru un infinitiv *vîle* (după III) sau pentru *vîia* (după I), fiindcă în ambele cazuri pers. 3 a indicativului prezent trebuia să sune *vîle* (pag. 167).

de presupunere nu mi se pare necesară, pentru motivul că, fiind analogia, cauza inițială a acestei tendințe, un principiu foarte general, care lucrează în toate limbile omenești, și cu o forță irezistibilă tocmai în domeniul morfologiei, mai ales al celei verbale, cu formele ei atît de numeroase, variate și complicate, nu ne este permis să vorbim de o tendință lingvistică generală specific românească.

Am afirmat aici mai sus că dialectul istroromîn, deși prezintă destule cazuri de conjugare mixtă, poate fi pus pe aceeași linie cu meglenoromîna, în care exemplele sînt foarte puține. Intr'adevăr, dacă facem abstracție de schimbarea accentului depe temă pe terminație la pers. 4 și 5 ale prezentului (indicativ, conjunctiv și imperativ) verbelor istroromînești de conjugarea III, rămîn numai cîteva fapte, la fel de izolate și neînsemnate ca și cele din meglenită. Dar mai este ceva. Infinitivul acestor verbe își păstrează forma-i primitivă, după conjugarea III, ceeace nu se întîmplă, deobiceiu, la Dacoromîni și Aromîni. Aceasta probează că procesul morfologic din istromînă nu-i destul de avansat. Cum se explică păstrarea tocmai a infinitivului, care, judecînd cel puțin după cele constatate în aromînă (v. mai sus, pag. 109 urm.), nu pare a fi cea mai rezistentă formă verbală? Cred că trebue să ne gîndim la dispariția totală (și ca verb propriu zis și ca substantiv) a formei lungi de infinitiv (cf. Pușcariu, *op. cit.*, pag. 172, § 150-a și pag. 211, § 193). Mai ușor se produce schimbarea accentului la *cérere* decît la *cére*, depildă, și asta din cauza ritmului limbii noastre, de care am mai pomenit în cursul acestei lucrări (pag. 103 urm.).

Celelalte două dialecte, macedo- și dacoromîn, iarăși seamănă între ele din punctul de vedere al întinderii fenomenului. Nu-i o întîmplare faptul că aceste graiuri, vorbite de un mare număr de oameni și pe teritorii considerabile, prezintă o evoluție morfologică mai înaintată, sînt, adică, mai apropiate de stadiul către care tind, se pare, idiomele popoarelor civilizate, și anume simplificarea formelor gramaticale. [1]) Aceste două dialecte românești vădesc o vitalitate cu mult

1) Cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, pag. 199 urm.

mai puternică decît megleno- și istroromîna, și vitalitatea lor se manifestă, cred, și prin atitudinea pe care o au față de fenomenul aici în discuție. Iar mulțimea celor ce vorbesc o limbă, precum și răspîndirea ei pe o suprafață mare de pămînt, sînt condiții indispensabile pentru o evoluție lingvistică oarecum normală.

Am constatat însă și deosebiri între dialectul aromîn și cel dacoromîn. Situația este mai puțin complicată în primul și tot așa procesul morfologic pare mai avansat acolo. Aceste două lucruri merg mînă în mînă, căci se condiționează reciproc, și trebuesc puse, în primul rînd, pe sama faptului că întinderea teritorială, ca și numărul de indivizi vorbitori ai graiului aromînesc diferă mult, în defavoarea acestuia, față de cel din Dacia: unitatea și, indirect, simplitatea lingvistică stau în raport invers cu mărimea teritoriului și a populației. Pelîngă aceasta, Aromînilor le lipsește o limbă comună (vorbită și mai ales scrisă), care să ție puțin în frîu libertatea nelimitată a vorbirii populare. La Dacoromîni această limbă comună există, și deaceea, în anumite cazuri, evoluția morfologică a fost și continuă a fi împiedecată. Și cum influența limbii comune nu se exercită pretutindeni și la toți membrii colectivității lingvistice cu aceeași putere, este firesc să întîlnim la noi mai multe deosebiri dela o regiune la alta, adică o stare de lucruri mai complicată decît la Aromîni.

Adăugiri și îndreptări. Trebuind, după redactarea definitivă a acestui studiu, să consult din nou, pentru alte scopuri, colecțiile de texte dialectale dacoromînești, am urmărit, fără să vreau, și aspectul problemei aici în discuție. Astfel am notat un număr de forme verbale pe care cred util să le înșir mai la vale. Deasemenea am adunat, din opere literare și de altă natură, apoi din publicații periodice, destule fapte lingvistice care pot sprijini unele afirmații ale mele sau desminți pe altele. Gruparea lor o fac după normele stabilite mai sus. Deaceea, în loc să arăt pagina la care se referă adăugirile, mă voiu limita să indic grupa respectivă de verbe (I, II, etc.). Numai pentru rectificări voiu cita precis pagina și rîndul.

I. Alături de *aciua* și *aciui*, există, se pare, forma *aciuia*,

rezultată prin contaminaţia acestor două: *se aciuiase*, scrie Stoian Tudor, *Cuvîntul liber* dela 20 Iulie 1935, pag. 4, col. 1. *Bulbuci: şipotul... care bulbucea printr'un jgheab* (M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi* 335). *Căciula: înveliţi în straiu lucitor şi căciulaţi cu seceri de aur* (T. Arghezi, *Ochii Maicii Domnului* 297). *Dansa* şi *dănţui* (al doilea e mai vechiu şi deaceea pare astăzi arhaic). *Descoja: el descoja seminţe* (Arghezi, *op. cit.* 51);[1]) varianta în *—i* este mult mai răspîndită (la fel vor fi stînd lucrurile cu verbul simplu *coji*, pe care deasemenea nu l-am trecut în lista dela pag. 50). *Fărîmiţi: explicaţia istorică a fărămiţit...* (M. D. Ralea, *Valori* 66). *Holba:* varianta *holbi*, pe care Dicţ. Acad. o înregistrează pur şi simplu, fără nicio indicaţie, există în Oaş (v. I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului* 52).[2]) *Imbrînca: unii îmbrîncau, loviţi de moarte* (Sadoveanu, *op. cit.* 270). *Imbroboda* (absent în Dicţ. Acad.): *o cîntă ca pe o madonă; şi o îmbrobodează...* C. Stere, *Ciubăreşti* 321). *Imbuna:* în Haţeg se zice *imbuíi* (Ov. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului* 48). *Impătura* (niciun citat, în Dicţ. Acad., din autori moldoveni, care figurează numai supt *impături*): *l-a impăturat* (Anişoara Odeanu, *Intr'un cămin de domnişoare* 55; la pag. 126 part. *impăturate*).[3]) *Impiciorogi: te-ai impiciorogit oleacă* (D. Petraşincu, *Singele* 13). *Incenuşa: El încenuşa lumina undelor irizate* (Arghezi, *op. cit.* 290). *Indestuli: Indestulire... nu poţi să afli* (O. Goga, *Tragedia omului*, trad. după Emerich Madách, pag. 86; singurul citat din Dicţ. Acad. pentru această formă aparţine tot unui poet ardelean, lui Coşbuc. Chiar Creangă figurează cu *indestulare*). *Inneguri* (lipseşte în Dicţ. Acad): *poalele-i* [ale Ceahlăului] *innegurite* (Stere, *op. cit.* 56) *Instrăina:* varianta după IV n'are prefix (v. Dicţ. Acad. II, 1, pag. 758, col. 2); tot aşa am găsit-o şi eu, supt forma de infinitiv substantival, în *Graiul nostru* II, pag. 6 (o poezie populară din

1) Ar putea fi o greşală pentru *descojea*, dar nu cred, fiindcă tendinţa autorilor, ca şi a zeţarilor munteni merge mai degrabă în sens invers (de a pune, adică, un *e* după *j* chiar acolo unde uzul corect al limbii literare nu-l cere).

2) In *Buletinul Societăţei Filologice* II (1906).

3) Şi această autoare este, foarte probabil, tot Munteancă. In schimb E. Herzog—V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean* înregistrează, pentru graiul din Marginea (Bucovina), pe *împătura*.

Basarabia, care conţine, în două versuri consecutive, ambele variante: *streinari* şi *streiniri:* fiecare rimează cu alt cuvînt, deaceea au terminaţii deosebite). *Înşira* şi *înşirui*, discutate de Dicţ. Acad. în două articole, sînt de fapt unul şi acelaşi verb, cum arată lămurit şi valoarea lor semantică (toate sensurile lui *înşirui* le găsim şi la *înşira*, care mai are cîteva în plus): *obiectele lui de toaletă înşiruite pe scrin* (H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul* 94).[1]) *Ochia* (lipseşte la Tiktin): *un pădurar, care a ochiat ş'a dat cu puşca 'n mine (Graiul nostru* I, 155, din Frăsinet-Vlaşca). *Orbecăi* (la Tiktin citatele moderne aparţin autorilor munteni şi au *ă* în loc de *e*): *ce-orbecăind grăbesc şi cad şi pier* (Goga, *op. cit.* 37). Cît de uşor pot veni în mintea Romînului ambele forme (în *—ire* şi *—are)* pentru unul şi acelaşi verb împrumutat (sau creat pe terenul limbii noastre), dovedeşte o postumă a lui Eminescu, unde găsim, într'un singur vers, *pericliseşte* şi *pericliseză*[2]) (ap. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* III, 54). *Pipăi:* Ov. Densusianu, *op. cit.* 48 notează un *apipăia*, singura formă uzitată în ţinutul Haţegului. *Prosti*: varianta în *—a*, absentă la Tiktin, apare în *Graiul nostru* I, 280 *(s'a prostat di bătăi*, Găgeşti-Putna). *Prostitua* (singura formă curentă astăzi) sună şi *prostitui:* Călinescu, *op. cit.* III, 185 scrie *se prostituise. Proteja* şi *protegui* (Tiktin nu înregistrează pe niciuna, fiind vorba de neologisme).[3]) *Pustii:* Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, pag. LXVIII notează varianta *pustiia* dintr'un text versificat. Deşi faptul că se află în rimă îi micşorează importanţa, să nu uităm că o localitate din judeţul Roman poartă numele *Pustieta*, adică *pustiata*, deci tot după conjug. I (cf. Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik* 141). *Refera* şi *referi:* după Puşcariu—Naum, *Indreptar şi vocabular ortografic* 147 prima variantă însemnează 'a face un raport despre ceva', a doua (refl.) 'a se raporta la ceva'. *Scrijela* şi (moldovenesc) *scrijeli* (Tiktin, pag. 1392, col. 2). Ov. Densusianu, *op. cit.* 48 suspectea-

1) *Înşirui* pare mai expresiv. In orice caz e mai 'nou', adică mai puţin uzitat, şi din această cauză îl preferă scriitorii moderni (şi moderniştii!).

2) Din frc. *péricliter* (cu finala modificată după modelul atîtor verbe de origine grecească).

3) Raportul cronologic şi stilistic între aceste două variante este acelaşi ca la *dansa — dănţui* de mai sus.

ză pe *spoveda* pentru *spovedi*, fiindcă l-a găsit numai în rimă. *Sticli:* la Sadoveanu, *Nopțile de Sînziene* 13 cetim *copiii... stăteau neclintiți, sticlindu-și în soare goliciunea.* [1]) *Tărăgăna:* dacă limba comună a adoptat această formă, populară astăzi, după afirmațiile lui Tiktin, în Moldova și Transilvania, lucrul este mai puțin surprinzător decît pare la prima vedere. Din moment ce limba scrisă, supt influența graiului muntenesc, preferă conjugarea I, trebuia să se conformeze acestei tendințe și în cazul de față, indiferent de originea locală a variantei respective. *Tărița*: lipsește la Tiktin, căruia îi este necunoscută și forma în *—i*, [2]) dar le-am găsit pe amîndouă la Arghezi: *tărițarea călciiului (op. cit.* 32); *un copac era despuiat, rumegat, tărițit într'o secundă (Adev. liter.* dela 30 Aprilie 1933, pag. 3, col. 2). *Tropoti:* la pag. 70 m'am arătat dispus să atribuiu forma *tropotă* persoanei 3 a indicativului prezent de pretutindeni; Goga, *op. cit.* 32 scrie *ce îmbătată tropote pămîntul. Ursa*, înregistrat de Tiktin pentru Oltenia și Transilvania, fără altă indicație, apare și la Candrea, *op. cit.* 52. *Văicăra*: observ acum că cele două citate dela Tiktin arată conjugarea IV, nu I, căci sună amîndouă *văicărea(u);* avem a face, deci, sau cu o greșală de tipar sau cu o scăpare din vedere a autorului, cînd cetim, în fruntea articolului, *văicăra.* Există însă și această variantă: *l-am auzit... văicărîndu-se* [3]) (I. Peltz, «*Actele vorbește*» 299). *Zăhări:* Tiktin, pag. 1789, col. 2 înregistrează, dintr'o poezie populară, participiul *zăhărat;* cf. *inspirație zaharată* (G. Călinescu, *Adev. liter.* dela 1 Sept. 1935, pag. 9, col. 7).

La pag. 66 am susținut că sufixele verbale *—ez* și *—esc* se lasă la o parte mult mai des în Ardeal, Oltenia și Muntenia decît în Moldova. O constatare oarecum asemănătoare, pe baza materialului adunat de el însuși, a făcut G. Weigand

1) Nu poate fi greșală de tipar, deoarece *i* din interiorul cuvintelor este redat, în această operă, totdeauna prin *â*. Am avea dreptul mai degrabă să ne gîndim la o creație individuală, cum se întîmplă adesea la marele povestitor moldovean, depildă *în laturi*, pentru corectul *în lături, altă oară* pentru *altă dată*, etc.).

2) Sînt sigur că există în Moldova, deși n'o pot atesta, nici prin texte, nici prin proprie experiență.

3) Cu *â*, deci sigur.

în studiile sale dialectologice din *Jahresberichte*, și anume: lipsesc, după el, aceste sufixe, mai mult sau mai puțin, în Banat *(III. Jhb.* 238-9), în Someș-Tisa *(VI. Jhb.* 36), în Oltenia-Sîrbia-Bulgaria *(VII. Jhb.* 54). Relativ la dialectul moldovenesc ne spune *(IX. Jhb.* 190-1) că acesta prezintă pe *—esc* mult mai rar decît oriunde aiurea, iar despre celelalte graiuri dacoromînești nu aflăm nimic în legătură cu fenomenul nostru. Lipsa celor două sufixe o notează și Densusianu, *op. cit.* 48 (pentru Hațeg), Candrea, *op. cit.* 52 (pentru Oaș), Tache Papahagi, *op. cit.* LXVII (pentru Maramureș). Afirmația lui Weigand, cu privire la Moldova, pare că nu corespunde întocmai realității. Impresia mea, bazată pe o cunoaștere serioasă a dialectului moldovenesc și de sud și de nord, este că acesta din urmă preferă formele sufixate. [1]) Dovadă, aș putea spune directă, întrucît Bucovina merge aproape totdeauna cu Moldova nordică, avem *Glosarul dialectului mărginean*, deja citat, unde un mare număr de verbe, care și în graiul meu de acasă și în limba comună sînt nesufixate, apar cu sufixele aici în discuție. Iată și cîteva exemple, culese din texte populare și culte: *jumule* (Tîncăbești-Ilfov, *Graiul nostru* I, 187), *să slobod* (Letea-Bacău, *ibid.* 430), *lucră* (Horodnic-Bucovina, *ibid.* II, 33), [2]) *greablă* 'greblează' (Zagra-Transilvania de nord, *ibid.* 80), *să slobăzd* (Brașov, *ibid.* 96), *să lucre* (Sălișteă-Sibiu, *ibid.* 104). O. Goga, *op. cit.: te-ajutor* (88), *am să zgribur* (122), *vrei să 'ncercui* (161), *feri din dramul lui* (171); Arghezi, *op. cit.: să-l ciupe* (11); Sadoveanu, *op. cit.: să tingue* (60), *incleaștă* (118); *O carte de demult* (de Axel Munthe, traducătorul anonim): *să strălucе* (227); I. Peltz, *op. cit.: să cheltue* (177); Odeanu, *op. cit.: intrigă* (120); [3]) D.I. Suchianu, *Cuvîntul liber* dela 8 Iunie 1935, pag. 3, col. 3: *să invente*; [3]) M. Mancaș, *Viața românească*, Martie-Aprilie 1935, pag. 83: *să prezide;* [3]) Angela Radeș, *Adev. liter.* dela 25 August 1935, pag. 7, col. 1: *mă amuză;* [3]) I. Bunescu, *Cuvîntul liber* dela 22 Iunie

1) Venind dela Tecuciu la Iași, acum 30 ani, am fost izbit, între altele, și de această deosebire dintre cele două ținuturi ale Moldovei (depildă eu ziceam *stuchiă* 'scuip', iar colegii ieșeni, botoșăneni, etc. *stuchesc).*

2) Numeroase particularități, mai ales fonetice, ale acestui text ne arată că-i vorba de o insulă lingvistică bănățeană (sau din apropierea Banatului).

3) La aceste verbe trebue să se fi amestecat și prototipul franțuzesc.

1935 pag. 9, col. 7: *să(te) dărui;* V. Spiridonică, *ibid.*, 24 Aug. 1935, pag. 5, col. 7 *emoţia mea străjue.* [1])

II, 2. V. rom. *omorăsc*, etc. (pag. 77) se păstrează pînă astăzi în Maramureş (cf. T. Papahagi, *op. cit.* LXVII); alături de ele găsim pe *coborăşte (ibid.* LXIX). Despre verbele de felul acestora ar mai trebui, poate, amintit faptul că sună deseori, la pers. 6 a indicativului prezent, *omor, cobor*, etc., în loc de *omoară, coboară*, etc. Este drept că un bun cunoscător al limbii romîneşti nu întrebuinţează astăzi asemenea forme, care apar necontenit la primii noştri poeţi (Cîrlova, Alexandrescu, Bolintineanu, Alecsandri), chiar atunci cînd dificultăţile prozodice erau inexistente ori se puteau evita. Dacă nu uităm că limba veche prezintă numeroase forme care probează că aceste verbe s'au conjugat odată, cel puţin parţial, după clasa IV în *—i(re)*, frecvenţa lui *ei omor, cobor* ş. a. la scriitorii din întîia jumătate a veacului trecut s'ar putea înţelege ca o continuare a unei stări de lucruri anterioare. Poate că pe aceasta se bazează Dicţ. Acad., cînd spune (I, 2, pag. 606, col. 2) „pers. 3 plur. ind. prezent *coboară*, sau *cobor*". Dar din bogatul material pe care-l aduce nu rezultă că forma *cobor* ar fi 'corectă', căci n'o găsim nici în citatele din texte vechi, nici la autorii moderni (cu excepţia celor pomeniţi mai sus). Ceeace pare a vorbi contra acestui punct de vedere este şi împrejurarea că, alături de *(ei) omor*, etc., un Bolintineanu, un Alexandrescu ş. a. întrebuinţează şi pe *(ei) zbor.*

Pag. 76, nota, r. 4 să se cetească *—ar'* în loc de *—ar.*

III, 3. Pentru verbele din această categorie am cules un număr de forme care pot ajuta la înţelegerea situaţiei lor în limba romînească actuală. *(A)zvirli: crupierii azvîrle* (Al. Robot, *Cuvîntul liber* dela 10 August 1935, pag. 7. col. 5); *să azvirle* (Romulus Cioflec, *Viaţa romînească*, Martie-Aprilie 1935, pag. 51); *să zvîrlă* (M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi* 275); *mărăcinii zvîrlu frunze* (Al. Stefanopol, *Adevărul literar* dela 11 August 1935, pag. 4, col. 1). *Descoperi: se descoperă pagini* (G. Călinescu, *ibid.* 18 Aug. 1935, pag. 9, col. 7). *Ieşi: nu mai iesă* [el] (Peltz, *op. cit.* 339); *să iese* (Odeanu, *op. cit.* 185); *pare să reiese* (I. Petrovici, *Viaţa rom.*, Martie-Aprilie 1935, pag. 22). *Mirosi: să miroasă* (Petraşincu, *op. cit* 201); *pereţii... miros* (id., *ibid.* 256). *Oferi: i se oferă flori* (Peltz, *op. cit.* 309). *Prăvăli* (nu l-am notat la locul cuvenit, dar merge împreună cu verbele din această grupă): *cei trăsniţi se prăvăl* (Eminescu, ap. Călinescu, *op. cit.* I, 43). [1]) *Suferi: unele suferă de inimă* (Al. Robot, *Cuv. liber*, 10 Aug. 1935, pag. 7, col. 7). *Ţese: să ţese* (Ilie Cristea, *ibid.*, pag. 1, col. 4); *femeia... ţăsă* (Slobozia-Tecuciu, *Graiul nostru* I, 392); *femeile... ţăs* (Scărişoara-Tecuciu, *ibid.* 405). *Zvircoli* (cu aceeaşi observaţie ca la *prăvăli): se zvircole marea* (Eminescu, ap. Călinescu, *op. cit.* II, 155). [2])

III. De adăugat la verbele din categoria aceasta neologismul *dirija*, care sună, dar mult mai rar, şi *dirige* (după modelul lat. *dirigere;* a influenţat, poate, şi dubletul *drege*, în vechea romînă *direge, derege)* şi *dirigui* ('arhaic', probabil prima formă romînească a acestui verb împrumutat). Tiktin, pag. 550, col. 1 înregistrează toate trei variantele (despre a II-a spune că n'are perfect şi nici participiu). [3]) *Dirige* apare astăzi extrem de rar şi face impresia că nu-i romînesc: Stere, *op. cit.* 295 pune pers. 2 plur. ind. prez. *dirigeţi* în gura unui personaj, care spune, între altele şi *directore* (influenţat, deci, de latinism, ceeace explică apariţia acestei forme). Să se compare şi pasajul *al revistei pe care o dirije (Cuvîntul liber* dela 29 Iunie 1933, pag. 6, col. 1: articol scris şi publicat întîia oară la 1906 de către Dr. Ygrec). Şi totuşi este curent în limba actuală adj. *dirigent (clasa dirigentă* şi în special plur. *clasele dirigente)* < frc. *dirigeant* (ca să nu mai vorbim de forma 'romînizată' şi substantivizată *diriginte*, care s'a generalizat şi impus definitiv cu sensul de 'conducător al unui o-

1) Citeodată unul şi acelaşi verb, apărînd în aceiaşi regiune cu şi fără sufix, ajunge să-şi diferenţieze sensul (întocmai ca *îndoi*, notat mai sus, pag. 65, nota 2), de exemplu *mîntuiu* 'sfîrşesc' şi *mîntuesc* 'salvez', *strîmb* (figurat, despre oameni) şi *strîmbez* (propriu, despre lucruri) (la Tecuciu). În unele cazuri, probabil că numai la verbele de a IV-a, formele nesufixate fac impresia că sînt, adică par celor ce umblă cu orice preţ după stil 'frumos', mai poetice (cf. *dărui, străjue*).

1) Cf. şi Tiktin, pag. 1235, col. 2.

2) La Tiktin, pag. 1834, col. 1 formele de prezent, cite apar, au toate suf. - *esc*, iar partea gramaticală (la urma articolului) nu pomeneşte nimic de variantele nesufixate.

3) Fiindcă s'ar fi confundat (sau aproape) cu ale lui *drege*.

ficiu poştal, al unei clase liceale' ş. a.). [1]) *Scrie:* varianta în *—i* apare şi prin Moldova *(scrii* într'o poezie populară din Corni-Fălciu, *Graiul nostru* I, 497). Dealtfel cred că aşa spun Romînii inculţi de pretutindeni.

IV. *Despărţi: ne vor desparte* (Eugenia Petrescu, *Adev. liter.*, 21 Iulie 1935, pag. 4, col. 6; rimează cu *departe). Şti: te-oiu ştie, nu te-oiu ştie* (Peltz, *op. cit.* 14); persoana 3 *şti* se păstrează şi astăzi în Maramureş (v. Papahagi, *op. cit.* LXVII) şi în Oaş (v. Candrea, *op. cit.* 53), aşa că exemplul din *Ornitologia* lui Marian, pe care l-am suspectat (cf. aici mai sus, pag. 92, nota 2), trebue să fie real. Dar se pare că acest verb este pe cale să sufere modificări profunde şi la pers. 4 şi 5 ale indicativului prezent. In romanul, de mai multe ori citat, al lui Peltz, ai cărui eroi aparţin 'mahalalei' (în sensul caragialesc al cuvîntului), am găsit formele *ştiim* (pag. 172, 264, 286, 293, 308) şi *ştiiţi* (pag. 234, 311, 314). [2]) Dacă în unele cazuri ar putea fi vorba de o dublare (ortografică!) a lui *i*, pentru a exprima întrebarea sau exclamarea, în altele este exclusă o atare ipoteză. Nu sînt imposibile nici greşelile de tipar, deşi, după experienţa pe care o am în această materie, aproape totdeauna se pune greşit un singur *i* pentru doi (şi numai extrem de rar,—în marea majoritate a cazurilor după muta + liquida—, apar doi *i* în loc de unu). Intrucît n'am mai întîlnit acest fenomen la niciun alt autor afară de Peltz, mă mulţumesc să-l semnalez, cu toată rezerva, rămînînd să observ ulterior cum stau lucrurile şi la alţi scriitori. Declar totuşi depe acum că principial sînt dispus să admit că ne aflăm în faţa unei realităţi lingvistice: din moment ce infinitivul lui *şti* a început să sune *ştie*, iar pers. 3 indic. prezent face, de multă vreme *ştie*, un * *ştiem* şi un * *ştieţi* se impun oarecum dela sine. Şi dacă în locul acestora se spune *ştiim, ştiiţi*, vinovată este conştiinţa încă vie a indivizilor vorbitori că verbul *şti* aparţine conjugării IV şi trebue, deci, să se termine la pers. 4 şi 5 ale in-

1) Poate că şi *proteja* (cu varianta *protegui)*, va fi avut sporadic o variantă după III *(protege)*, şi din aceeaşi cauză (influenţa lat. *protegere)*.

2) Şi cred că nu le-am însemnat pe toate, fiindcă la început le voiu fi considerat ca simple greşeli sau neglijenţe.

dicativului prezent în *—im, —iţi*. Modelul, în această privinţă, este *scrie*, singurul verb de conjugarea III cu temă vocalică (cel puţin aşa rezultă dintr'o cercetare a listei foarte bogate pe care o dă Philippide, *Gramatica* 78). [1])—La verbele de supt IV am de adăugat pe *răsări*, al cărui infinitiv prezintă şi el o variantă în *—e: nu vor răsare* (L. Sereanu, *Cuvîntul liber* dela 10 August 1935, pag. 6, col. 7). Dacă parcurgem lista verbelor dela pag. 90 urm., observăm că cele mai multe *(ascuţi, auzi, despărţi, împărţi)* prezintă o particularitate fonetică comună, şi anume: *t*, resp. *d* dela pers. 1, 3 şi 6 ale prezentului corespund unui *ţ*, resp. *z* dela pers. 2, 4 şi 5 ale aceluiaşi timp şi dela infinitiv. Această alternanţă pare a fi jenantă, [2]) şi deaceea limba caută s'o înlăture, unificînd elementul consonantic al finalei. Dece au învins tocmai *t, d*, şi nu *ţ, z?* Fiindcă primele sunete există la unele din formele cele mai întrebuinţate (în special la pers. 3, care cred că joacă un rol hotărîtor în această evoluţie morfologică).

V, 1. Trecere dela conjugarea III la I a suferit, parţial, şi *sumete:* în *Graiul nostru* I, 367 găsim *a sumeţat mîna* (Cavaclar-Constanţa).

VI, 1. *Cădea: şi haina ta de lut va cade* (Goga, *op. cit.* 38); *codru cînd a cadi* (Cîmpurile-Putna, *Graiul nostru* I, 298: în rimă!). *Plăcea: cum ţi-ar place* (H. P.-Bengescu, *op. cit.* 164); *deprinderea de a place* (id., *ibid.* 190); *dacă i-o place* (Petraşincu, *op. cit.* 156); *Beethoven nu poate «place»...* (Doina Bucur, *Adev. liter.*, 4 Aug. 1935, pag. 3, col. 1); *nu are altă grijă decît aceea de a place* (id., *ibid.*, pag. 4, col. 7). [3]) *Prevedea: nu putem prevede* (F. Aderca, *Cuv. liber*, 29 Iunie 1935, pag. 3, col. 4). *Zăcea: cimitir... în care va zace* (Petraşincu, *op. cit.* 17).

1) Să se compare şi *să fiim*, existent tot la Peltz, *op. cit.* 290, apoi infinitivul *ştii (ibid.* 66), care este însă, cu siguranţă, o greşală de tipar.

2) Mi-aduc foarte bine aminte că în copilărie greşeam regulat imperfectul şi mai mult ca perfectul verbului *puti*, confundîndu-le cu ale lui *putea*, din cauză că pers. 1, 3 şi 6 dela prezent aveau *t*, şi nu *ţ*.

3) Mărioara Ventura (ca să n'o pomenesc decît pe ea dintre actorii noştri) spune obişnuit, pe scenă, *mi-ar place, ţi-o place* ş. a.

VI, 2. Din *Graiul nostru* I: *şi cu bine petrecém* (Gîngiova-Dolj, pag. 72: am dedus accentul cu ajutorul ritmului, ceeace reduce din importanţa exemplului); *şi 'ncepea a trăgea* (din aceeaşi bucată, pag. 75: *trăgea* rimează cu *arunca* şi *putea* din versurile învecinate); *ducéţ-vă* (Atîrnaţi-Teleorman, pag. 149; nesigur); *afară dă una ş'una făcem arătură* (Berbeceni-Dobreni—Ilfov, pag. 191); *făşeţi-vi datoriia* (Independenţa-Covurluiu, pag. 336); *bune chefurĭ să făcem* (Mustafaci-Constanţa, pag. 380: rimează, adică asonanţează, cu *mincăm* şi *arătăm)*. Din *Graiul nostru* II: *cu lemnu o duşém greü* (Marginea-Bucovina, pag. 26); *cîn ni duşém acolo* (Voroneţ-Bucovina, pag. 32); *cînd oĭ maĭ făcea ieü* (Braşov-Transilvania, pag. 91; un rînd mai departe *ce-oĭ face ieü?)*.

Din limba scrisă a oamenilor culţi: *Băteţi din palme* (Eminescu, ap. Călinescu, *op. cit.* III, 242; în vers); *băteţi-vă capul* (N. Marcu, *Cuv. liber*, 29 Iunie 1935, pag. 2, col. 4); *din pozitivă făceţi-o platonică* (Ralea, *op. cit.* 86); *făceţi-ne loc* (Paul Păun, *Cuv. liber*, 16 Martie 1935, pag. 8, col. 4); *făcem parte* (O. Ghibu-Silviu, *ibid.*, 20 Iulie 1935, pag. 4, col. 4). [1]

Vorbind, la pag. 106, de tratamentul pe care Moldova nordică îl aplică verbelor în *-́e*, am spus că, după cunoştinţele mele, întărite de afirmaţiile lui Gh. Agavriloaei, originar din jud. Dorohoiu, graiul din acea regiune a desfiinţat aproape cu totul conjugarea III. Arătam apoi că nici din *Graiul nostru* şi nici chiar din spusele lui Weigand cu privire la dialectul moldovenesc propriu zis nu reiese deloc lămurit această situaţie. Şi totuşi dreptatea stă de partea mea, cum probează foarte îngrijitul *Glosar al dialectului mărginean* de Herzog—Gherasim. Am însemnat toate verbele în *-́e* (pînăla litera *m* incluziv, cît a apărut înainte de moartea autorilor), care prezintă forme de conjugarea II la pers. 4 şi 5 ale prezentului indicativ [2] (şi conjunctiv, fireşte; trebue adăugată şi pers. 5 a imperativului, identică totdeauna cu 5 dela prezentul celorlalte două moduri): *aleşém, -éţ, aşterném, batém* (şi compusul *abatém), direşém, —éţ, dişkidém, duşém, —éţ* (şi compusul *aduşém, —éţ), dzîşém, —éţ, faşém, —eţ* (şi compusul *disfaşém, —éţ), înţaleşém, înkidém, înşépém, koşém, —éţ, krʲedém* (şi compusul *înkrʲedém), krĭeştém, —éţ, kuleşém, —éţ, kunoştém, —éţ, linşém, —éţ, mĕrşém, —éţ*. De adăugat *prindém, —éţ* (citat de autori în introducerea explicativă a *Glosarului)*, împreună cu compusul *aprindém, —éţ* (despre care aflăm că se conjugă la fel cu *prindi)*.

1) Din aceste cinci exemple aparţinînd limbii culte trei, deci mai mult de jumătate, conţin un pronume enclitic pelîngă verb, ceeace confirmă, cred, explicaţia propusă de mine la pag. 104-5.

2) Citeodată găsim trecută în lista formelor numai pers. 4. Nu ştiu cum trebue explicat acest lucru.

Schimbările de conjugare ale verbelor de supt VI, 2 le-am atribuit analogiei şi sper că am dovedit cu prisosinţă aceasta. Dacă analogia lucrează atît de puternic şi numai decît în această direcţie, faptul se datoreşte, cred, şi dificultăţii, mai mari sau mai mici, după împrejurări, de a nimeri formele 'corecte' ale conjugării III. Aşa trebue explicată predilecţia copiilor pentru verbele în *—ea* şi, prinurmare, oroarea lor de cele în *-́e*. Am fost totdeauna extrem de atent la vorbirea copiilor, nu numai din interes profesional, ci şi, mai ales, din plăcere estetică: nu-mi aduc aminte să fi auzit vreodată formele corecte ale pers. 4 şi 5 dela indicativul prezent al verbelor de conjugarea III. Regulat le-am înregistrat cu accentul pe terminaţie, aşa cum am văzut mai sus. Adulţii păstrează ceva din această dificultate, i-am putea zice mai degrabă lene, a epocii copilăriei, şi urmările ei se manifestă, cu mai multă sau mai puţină forţă, în sistemul flexiunii verbale.

Pag. 113: megl. *amplu* şi celelalte forme ale lui au un *a* închis, pe care Capidan îl redă prin *a* cu un punct dedesupt. Tipografia noastră nu dispune de acest semn.

Numeroase cazuri de felul celor discutate în acest studiu relevează O. Densusianu, *Limba descîntecelor* în *Grai şi suflet* VI, pag. 78 urm. (pe toate lingvistul bucureştean le consideră 'artificiale', pentru motivul că apar în versuri şi cu deosebire în rimă, sînt, adică, provocate de necesităţi prozodice).

Iorgu Iordan.

DIN FONETICA EVOLUTIVĂ A LIMBII ROMÎNE

(CU CÎTEVA DISCUȚII DE FONETICĂ GENERALĂ).

I. *Soarta diftongului latinesc* au.

1. Diftongul latinesc *au*, accentuat şi neaccentuat, a suferit în limba romînă schimbări care variază nu numai dela dialect la dialect şi dela subdialect la subdialect, dar chiar şi dela un cuvînt la altul al aceluiaşi dialect. Dacă variabilitatea dela dialect la dialect se înţelege, aceea însă care apare în cuvintele aceluiaşi dialect ne apare de neînţeles atîta timp cît nu se găsesc condiţii deosebite pentru fiecare caz în care avem şi o schimbare deosebită. Cred că nu mi se va lua în nume de rău, dacă voiu încerca să aplic şi aici acele principii care s'au aplicat şi se aplică necontenit dela neogramatici încoace în studiul schimbărilor fonetice, adică să deosebesc ceeace este împrumut şi analogie de ceeace este schimbare reală de sunet. Şi cer să mi se îngădue aceasta nu pentrucă asemenea principii au fost socotite falşe de unii lingvişti,—mie ele nu mi se pare falşe, iar greşala neogramaticilor cred că consistă nu în stabilirea acestor principii şi aplicarea lor practică, ci în interpretarea extralingvistică, filozofică, pe care au dat-o acestor fapte, socotind legile fonetice analoage cu legile fizice—, dar pentrucă, dupăcum se va vedea, rezultatele la care voiu ajunge nu vor putea fi socotite toate ca adevăruri incontestabile, cum este de dorit să fie în ştiinţă (căci acest lucru nu se poate totdeauna realiza). Cauza este puţinătatea exemplelor de care dispunem. [1]) Pentru rezolvarea a-

1) In prezentul articol m'am servit aproape numai de exemplele adunate de A. Philippide în *Originea Romînilor* II şi de cele pe care le cunosc prin proprie experienţă.

cestor chestiuni ne vom folosi şi de luminile pe care ni le poate da soarta celorlalţi diftongi cu *u* consonant. Mai înainte însă de a trece la studiul schimbărilor, este necesar să ştim ce particularităţi de articulare prezintă sistemul fonetic al limbii romîne,—sau, cu terminul întrebuinţat de Philippide, baza de articulaţie romînească—, din punctul de vedere al diftongului *aŭ*. Se înţelege că voiu lua în consideraţie numai timpul de faţă, singurul în care putem cunoaşte limba direct. Asupra epocilor anterioare vom trage concluziile permise.

2. Diftongul *aŭ*, atît accentuat cît şi neaccentuat, în care se cuprinde şi diftongul *aŭ* din triftongi ca *ĭaŭ, ŭaŭ, ĕaŭ*, etc., nu există sau, mai propriu, nu poate exista în limba romînă decît la sfîrşitul cuvîntului: *lăudáŭ, lăudát-aŭ*, etc. In categoria alcătuită de aceste cuvinte trebuesc socotite şi cuvintele monosilabe care nu consistă decît din diftong sau din diftong precedat de vreo consonantă (ori consonante): *aŭ* (<*habent, aut*), *aŭ !* (interjecţie care arată spaima), *laŭ, daŭ, ĭaŭ*, etc. La începutul şi în interiorul cuvîntului *a* şi *u* din seria *au-, -au-* fac parte din silabe deosebite: *áur, aúd, aurít, láud*, etc. Există însă la aceste cazuri o restricţie, dupăcum se poate constata din pronunţia următoarelor cuvinte: *Jáŭcă* (nume de familie, probabil din Moldova), *Tîrnáŭca* (nume de sat din jud. Dorohoiu), *A'ŭgust* (numele lunii), *áŭgust, -ă* ori *aŭgúst, -ă* (adj.). Se pare deci că, la începutul şi în interiorul cuvîntului, diftongul *aŭ* poate exista, dacă este urmat de *c*, sau *g* şi dacă se află în silabă deschisă (adică dacă aceşti *c* şi *g* fac parte din silaba următoare). In *augmént, augmentatív*, etc., unde *g* aparţine, în limba de origine, aceleiaşi silabe, *au* se pronunţă disilabic.

Acestea sînt normele de articulare a diftongului *aŭ* în limba romînă, legile statice prin care se formulează nu o schimbare, ci felurile de pronunţare dintr'un anumit moment al limbii, cazurile cînd diftongul poate exista şi cînd nu. La aceste norme se adaptează cuvintele pe care le împrumutăm din limbi străine, în cazul cînd în aceste limbi ele prezintă diftongul *aŭ*. In condiţiile în care diftongul poate exista în romîneşte, *aŭ* din cuvintele împrumutate se păstrează. In cazurile celelalte diftongul s'a desfăcut în două si-

labe, şi, dacă era accentuat, accentul a trecut, în urma dierezei, pe *a*, sau, mai bine zis, avînd în vedere că în diftong această vocală avea mai mare durată, mai mare intensitate a curentului expirator şi mai mare amplitudine a vibraţiilor coardelor vocale decît *u*, a rămas pe *a*. Aşa s'a întîmplat cu cuvinte ca *augmént, áulă, auróră, paupertáte, Aurél, Aurélia*, etc. In vorbirea aproape a tuturor celor care întrebuinţează aceste cuvinte *au* este pronunţat disilabic. Puţini din pătura cultă îşi dau silinţa să pronunţe cele două vocale într'o singură silabă, aşa cum sînt în limba de origine. Se face însă excepţie chiar în cazul acesta cu cuvinte ca *Aurél, Aurélia*, în care pronunţia disilabică a grupului *au* s'a impus tuturor.

Cînd un Romîn, neobişnuit cu pronunţia limbii străine din care s'a împrumutat un cuvînt cu diftongul *aŭ*, pronunţă acest cuvînt, el desface, involuntar şi inconştient, diftongul în două silabe, realizînd astfel o adaptare a cuvîntului la propria lui pronunţie. Eu însumi mi-aduc aminte că în primul an de studiu al limbii germane, probabil însă şi'n următorii, pronunţam prepoziţia *aus* în două silabe şi, cînd o pronunţam izolat, accentuam pe *a*. Cazul se petrecea, desigur, cu toate cuvintele în care acest diftong se găsea fie la începutul, fie în interiorul lor. Deabia mai tîrziu, dîndu-mi sama de adevărata pronunţare, mi-am corectat greşala. Să ne gîndim apoi la felul cum este pronunţat diftongul latin *au* în şcolile noastre secundare [1]).

3. Tot ce-am spus mai sus cu privire la pronunţarea diftongului *aŭ* în limba romînă se aplică şi altor diftongi descendenţi al căror element vocalic cu funcţie de consonantă este *u*, şi anume diftongilor *eŭ* şi *ăŭ*. Exemple: mold. *şidéŭ* (< *şedĕáŭ*) şi *vorghéŭ* (< *vorbĭáŭ*), *mincáŭ*; *léucă* (o piesă dela car, în satul Vutcani din jud. Fălciu), *găucă* (se denumeşte astfel ceva dela rîşniţă, în Vutcani; informaţii mai amănunţite voiu da cu altă ocazie); *Európa* (în patru silabe), *Zéus* (disilabic), *răule*, etc. In special exemplele *léucă* şi *găucă* sînt importante, căci ne arată că diftongii *éŭ* şi *ăŭ* pot exista

1) Se observă că, pentru a stabili normele de pronunţare ale limbii romîne, am luat mai ales în consideraţie cuvinte străine, intrate de curînd în limbă, şi felul cum pronunţă Romînii limbile străine. In adevăr nu poate fi alt criteriu mai sigur.

în romîneşte, în interiorul cuvîntului, numai dacă sînt în silabă deschisă şi urmaţi de o explozivă velară, întocmai ca şi diftongul *aŭ*.

Diftongii *oŭ*, *iŭ* şi *îŭ*, accentuaţi şi neaccentuaţi, nu pot exista în romîneşte decît numai la sfîrşitul cuvîntului şi în monosilabe alcătuite excluziv din diftong sau din diftong precedat de o consonantă (ori consonante). Exemple: *biróŭ* ori *bĭuróŭ, tulburíŭ, médiŭ,* [1]) *ţîu* (din interj. *ţîu—ţîú*), *îu!* (interj.); *médiuluĭ* (în patru silabe), *nóur, plíurĭ* (pl. dela *plíŭ*), *ţîuĭe* (în trei silabe), etc.

4. Dar starea de lucruri pe care am descris-o mai sus nu este decît aceea a Moldovei (fără Bucovina şi Basarabia?) şi Muntenia (cu Oltenia), precum şi a limbii comune. Pentru celelalte graiuri dacoromîneşti şi pentru celelalte dialecte lucrurile stau altfel, dupăcum se poate vedea din exemplele adunate de Philippide, *op. cit.*, pag. 27-28. Chiar pentru Moldova şi Muntenia (cu Oltenia) se găsesc, în textele culese de Weigand (v. *ibidem*), exemple care să contrazică cele stabilite mai sus. Pentru Bucovina şi Basarabia Philippide dă numai exemple care nu se împacă cu regulele noastre. Pentru Ardeal (anume Criş-Mureş, Someş-Tisa, Ţara Bîrsei şi Ţara Oltului, Sudestul Ardealului şi Munteni-Pădureni) cele mai multe exemple, aproape toate, luate din textele lui Weigand şi I. Popovici, prezintă diftongul în condiţiile în care el nu poate exista în Moldova, şi numai în cîteva cazuri apare pronunţia disilabică. In Ţara Oaşului diftongii *au, eu*, etc. există deasemenea în condiţiile în care nu pot exista în Moldova şi sînt şi mai frecvenţi decît în celelalte părţi ale Ardealului, pentrucă în această regiune a avut loc transformarea oricărui *l* precedat de vocală şi urmat de consonantă (deci a oricărui *l* care închide silaba) în *ŭ*, prin faza intermediară *ł* (*O. R.* II, pag. 110 şi 117 şi I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, pag. 14). Exemple ca *cót, cotăm, cotát* din ţara Oaşului (v. *O. R.* II, pag. 27 şi Candrea, *op. cit.*, pag. 9) ne arată că în acest ţinut diftongul *aŭ* exista şi mai înainte, căci altfel nu s'ar mai fi putut

1) Eu pronunţ *médiĭ*, nu *médiu*, cum pronunţa de ex. Philippide. (Se poate cunoaşte pronunţia lui Philippide din felul cum este ortografiat acest cuvînt în *Originea Romînilor*.)

realiza schimbarea lui *aŭ* în *o* în acest cuvînt. Tot aşa stă lucrul cu acele regiuni din Ardeal care au păstrat pînă astăzi diftongul *aŭ* în cuvintele de origine latină ce aveau în latineşte acest diftong. In Banat probabil că unele cuvinte prezintă diftongul latin *aŭ* neschimbat pînă astăzi (v. § următor). In macedoromînă probabil nu există diftongi descendenţi cu *u* consonant decît la sfîrşitul cuvîntului (cf. *áŭ* < ***habent***, *dáŭ*, *ľáŭ*, *éŭ*, *óŭ*, *bóŭ*, *yíŭ*), iar în istroromînă probabil nu există deloc. Altfel stă cazul cu dialectul meglenit, pentru care v. Philippide, *op. cit.*, pag. 28 şi 117, precum şi Th. Capidan, ***Meglenoromînii*** I, pag. 135. Desigur că în acest dialect asemenea diftongi au existat fără întrerupere dela latina comună şi pînă astăzi.

5. Trecem acum la schimbările pe care le-a suferit diftongul latinesc *au* în romîneşte. Se înţelege dela sine că nu voiu lua în consideraţie şi cuvintele de felul lui *cŏádă* < ***coda*** *(=cauda)*, *uréche* < * *orécla* < *auricula*, etc., în care *au* latinesc se prefăcuse în *o* deja în latina comună şi pe care le putem cunoaşte prin compararea limbilor romanice între ele (v. W. Meyer-Lübke, *Einführung*[3], pag. 121) sau direct, prin monumentele de limbă rămase dela Romani.

Vom cerceta mai întîiu schimbările pe care *aŭ* le-a suferit în Banat, în macedoromînă şi în istroromînă. [1])

In aceste dialecte *ŭ* din diftong, fie că acesta era accentuat, fie că nu, se găseşte schimbat într'o consonantă labială. In mr. consonanta este *v* sau *f*, dupăcum sunetul imediat următor este fonic sau afon. Se găsesc însă neschimbaţi diftongii în *-ŭ* dela sfîrşitul cuvîntului şi cei izolaţi, care sînt toţi recenţi, fiind produşi în urma consonantizării lui *u* sonant final precedat de vocală. [2]) Faptul se explică, probabil, prin aceea că schimbarea lui *ŭ* în *v*, *f* a avut loc mai înainte ca *-u* să se se consonantizeze şi să formeze diftong cu

1) In ciuda deosebirii de tratament, dela un dialect la altul, al acestui diftong, la cîteva cuvinte găsim aceeaşi situaţie în toate dialectele romineşti. Afară de aceasta, tratamentul lor este în fiecare dialect altul decît cel obişnuit. Este cazul cuvintelor *apúc*, *ascúlt*, *tŏámnă*, care sună astfel în dr. şi mr., *scúlt*, *tŏámnă* în mgl. şi *scútu*, *tómnă* în ir.

2) Nu se poate, dealtfel, şti dacă şi ceilalţi diftongi în *-ŭ* afară de *aŭ* ar fi schimbat pe *ŭ* în *f* sau *v*, căci nu avem cuvinte care să fi conţinut aceşti diftongi *(eŭ*, *oŭ*, *ăŭ*, etc.) la începutul sau în interiorul lor.

vocala precedentă. In acest caz însă trebue să admitem că tendinţa de a schimba pe *ŭ* în spirantă labiodentală s'ar fi manifestat nu numai cînd *ŭ* era urmat de consonantă, ci şi la sfîrşitul cuvîntului (cînd, adică, nu-i mai urma niciun sunet). (Diftongul *aŭ*, urmat de vocală în acelaşi cuvînt, pierde pe *ŭ*, care trece la silaba următoare; *aŭ* urmat de vocală nu există, deci, în romîneşte.)

In dialectul bănăţean se găseşte *p* înainte de consonantele afone şi *b* înainte de cele fonice. Foarte probabil că nu orice *ŭ* din diftongul *aŭ* a devenit consonantă în acest dialect. Exemplele adunate de Philippide, *O. R.* II, pag. 27, care prezintă o asemenea schimbare, aveau toate un *aŭ* urmat de *t* sau *d*. Probabil, deci, că numai în aceste condiţii *ŭ* a devenit o explozivă labială.

Inchiderea complectă (ocluziunea) s'a căpătat, probabil, prin faza intermediară a lui *v* şi *f* bilabiali. Philippide citează şi două exemple luate din Weigand, care prezintă spiranta fonică bilabială. Curios este însă că ea apare şi înainte de consonantele afone (cf. *láwtă* < ngr. *λαοῦτα*). In Banat schimbarea lui *ŭ* în consonantă labială se întîlneşte şi la ceilalţi diftongi cu *-ŭ*. Philippide dă exemplul ***cheptoare*** < *cheŭtŏáre*, care prezintă schimbarea lui *ŭ* în *p* în aceleaşi condiţii ca şi la *ŭ* din *aŭ*, adică urmat de *t*. Este apoi foarte probabil că forma *cáŭt*, care există în Banat alături cu *cápt*, e un împrumut din subdialectele vecine, aşa că nu ar constitui o excepţie la schimbarea constatată mai sus.

In ir. *ŭ* apare prefăcut în *v*, *w* (=spiranta fonică bilabială), *m* şi *p*. V. exemple în *O. R.* II, pag. 28 şi 89. Această spirantă se întîlneşte nu numai la diftongul *aŭ*, ci şi la *eŭ*, *oŭ* şi *ăŭ*. Dintre sunetele care rezultă prin schimbare cel mai frecvent este *v*. Mai puţin frecvent este *w*. *M* apare numai în două exemple, culese din I. Popovici, şi pare că se datoreşte lui *p* imediat următor, într'un caz, şi lui *m*, ceva mai îndepărtat, în celălalt caz *(ĭe ăl'-ąm [=av] pogledit* = el s'a uitat la dînsa şi *ĭa spús-a c-ąm [=av] ĭą ămnąt* = ea a spus că s'a dus). *P* apare într'un singur cuvînt, anume în *captą* (după S. Puşcariu, ***Studii istroromîne*** II, pag. 105). La drept vorbind, în dialectul istroromîn nu avem a face cu schimbări diferite,

ci cu o variaţie a pronunţării. Acelaşi cuvînt se pronunţă cînd cu *v*, cînd cu *w*, cînd cu *m*.

In acest dialect vedem, deci, că în locul lui *ă* apare numai consonanta fonică *v* sau *w*, nu şi cea afonă *f*, cum ar fi de aşteptat înainte de consonantele afone. Apoi, spre deosebire de mr., schimbarea se găseşte realizată şi la diftongii recent născuţi, dela sfîrşitul cuvîntului.

Cuvîntul *aúr*, pe care Philippide îl citează după I. Popovici, trebue socotit, poate, ca un împrumut dintr'un subdialect dacoromîn care desfăcuse diftongul în două silabe. (In acest caz el merge alături cu acele cîteva cuvinte istroromîne care prezintă palatalizarea labialelor şi care nu pot fi explicate mai plauzibil decît tot ca împrumuturi din dialectul dacoromîn.) S'ar putea însă admite că, înainte ca *aă* să devie *av* în ir., acest cuvînt *(aúr)* suferise, printr'un accident oarecare, dezmembrarea diftongului şi trecerea accentului pe *u*.

6. Vom cerceta acum schimbările pe care le-a suferit *aă* în cealaltă parte a dialectului dacoromîn şi în dialectul meglenit. Aceste teritorii lingvistice se deosebesc de celelalte prin aceea că *ă* nu se preface în consonantă, ci rămîne tot vocală, numai că, în unele regiuni, din consonant devine sonant.

In cea mai mare parte a Ardealului diftongul se găseşte păstrat. Se întîlnesc totuşi şi exemple cu diereză. In Ţara Oaşului *căút, căutắm, căutát* au dat *cót, cotắm, cotát*. Nu pot şti dacă prefacerea lui *aă* în *o* s'a produs în această regiune la toate cuvintele care prezentau diftongul. Forma *cót* se mai găseşte în Someş-Tisa, împreună cu *căút, cát*, şi în Criş-Mureş, împreună cu *căút, cáot, cắt, cắút, cọ́út, cápt, cált* (v. *O. R.* II, pag. 27; exemplelele sînt luate din Weigand). *Cắt* este, probabil, o formaţiune analogică după *cătắm, cătáţi, cătám*, etc. *Cắút* a rezultat, probabil, printr'o contaminaţie între *cắt* şi *cáut*, iar *cọ́út*, printr'un fel de contaminaţie între *cót* şi *căút*. *Cápt* trebue să fie un împrumut din dialectul bănăţean, iar *cált*, o falşă regresiune a lui *căút*, motivată de faptul că *aă* + consonantă din ţinutul apropiat al Oaşului corespundea lui *al* + consonantă din vorbirea locuitorilor dela Criş şi Mureş (Philippide, *loc. cit.*, pag. 117 socoteşte fenomenul ca o alunecare de sunet—Lautwandel— şi-l compară cu prefacerea lui *ă* în *l* din dialecte italieneşti, pentru care trimete la W. Meyer-Lübke, *Italienische Grammatik*, § 125).

In Moldova şi Muntenia diftongul *aă*, accentuat şi neaccentuat, a trebuit să se desfacă, conform celor stabilite la § 2, în două silabe, dacă era iniţial sau medial şi neurmat de *c* sau *g* în aceeaşi silabă; a trebuit, dimpotrivă, să rămînă aşa cum era, dacă se găsea la sfîrşitul cuvîntului, dacă forma singur cuvîntul sau dacă, fiind la începutul ori în interiorul cuvîntului, era urmat de un *c* sau *g*, care aparţinea silabei următoare. Accentul trebuia să rămînă pe *a*, în cazul cînd diftongul fusese accentuat. Aşa s'au şi petrecut lucrurile în aceste două subdialecte. *Aurum, laude* au dat *áur, láudă*, iar *aut* a dat *áă*. Nu avem însă cuvinte de origine latină, în care *aă* să fi fost urmat de *c, g* aparţinători silabei următoare. In *adaugeo*, cu celelalte forme ale sale, diftongul era urmat de *ğ* şi de *s* (cf. *adáus*, care altădată era participiu şi care a rămas numai substantiv decînd *adáug* a trecut la conjugarea IV şi I), iar dacă mai tîrziu s'au creat prin analogie şi forme cu *g*, acestea n'au putut să impună celorlalte forme păstrarea diftongului, mai ales că, după căderea lui *-u* dintr'o formă ca *adáăgu, g* rămînea în aceeaşi silabă cu *aă* şi nu mai putea menţine diftongul.

La legea stabilită mai sus (v. şi § 2), de fixare a accentului, avem o excepţie: *audio* a dat în dr. *aúd*, iar nu *áud*, şi ar trebui să adăugăm şi pe ir. *aúr*. Nu pot pricepe căror cauze se datoreşte schimbarea de accent din cuvîntul istroromîn. Cred însă că dr. *aúd*, pentru **áudu* sau **áud*, se explică foarte bine ca formaţie analogică, alcătuită pe baza acelor verbe care se accentuiază pe ultima silabă la pers. 1 sing. a prezentului indicativ. Şi alte verbe, tot de conj. IV ca şi *aúd*, au schimbat accentul depe silaba penultimă pe cea din urmă (cf. *răpắd*, format dela *răpede*, şi *slobód*, dela *slóbod*). Verbele de conj. III, *culég* şi *înţeleg*, la care se întîlneşte aceeaşi schimbare de accent (cf. lat. *colligo* şi *intelligo*), au suferit-o supt influenţa participiului lor, *culés* şi *înţelés*, la care accentul a fost totdeauna pe silaba finală. Schimbarea accentului la verbele de conj. IV, arătate mai sus, nu se poate explica prin participiu, ci numai prin analogie cu celelalte verbe de conj. IV şi I, care nu se termină în *-ésc* şi

-éz şi care, în acelaşi timp, au accentul pe ultima silabă. După modelul *tresărím—tresár*, lui *auzím* trebuia să-i corespundă la pers. 1 sing. *aúd* (în locul vechiului * *áud)*. La unele verbe de conj. I, ale căror forme legitime sînt cele cu accentul pe silaba penultimă, căci sînt alcătuite cu un sufix neaccentuat *-ur*, se observă astăzi o oscilaţie între aceste forme şi altele cu accentul pe ultima silabă, oscilaţie care poate fi şi ea invocată în cazul de faţă: cf. *înfăşur—înfăşór, desfăşur—desfăşór* .Tot aşa *încónjur* are o variantă oxitonă, pe *înconjór*. Dacă *înlătur* şi *mătur* nu au şi ele forme corespunzătoare lui *înfăşór, înconjór*, asta se datoreşte, poate, faptului că se opun substantivele *látură, măturá*, care au accentul pe silabele *la-, mă-*. *Măsór* şi *înfiór* vin, probabil, din nişte mai vechi *măsur* şi * *înfiéur*, prin acelaşi procedeu prin care dela *înfăşur* şi *încónjur* s'a ajuns la *înfăşór, înconjór*. (*Măsur* se întrebuinţează prin unele părţi; în Vutcani se întîlneşte numai *măsór*, deşi se zice *încónjur* şi *înconjór, înfăşur*, şi *înfăşór*. * *Infiéur* ar fi un derivat cu prefixul *în-* şi cu sufixul zero dela * *fiéur(ă)*, forma la care trebuia să ajungă lat. *fébris* în limba noastră; căci aceasta este, evident, originea cuvîntului romînesc.) O alternare a accentului pe cele două din urmă silabe ale persoanei 1 dela prezentul indicativ mai prezintă şi verbele *dărím* şi *sfărím* (cf. *dárăm, sfárăm*).

Este, deci, foarte probabilă schimbarea de accent pe care am presupus-o pentru *aúd*. [1])

Odată dezmembrarea diftongului *aŭ* împlinită, *u* neaccentuat putea să alterneze cu *o*, şi aşa se explică forme ca *adáog, adăogat*, etc. Deasemenea, în cazul cînd diftongul fusese neaccentuat, *a* rămas în urma dezmembrării, putea (ori trebuia) să se prefacă în *ă*, dacă nu cumva se prefăcuse deja depe cînd constituia diftongul (cf. *adăugat, lăudat*, etc.).

In mgl. *aŭ* a rămas neschimbat dela latina comună şi pînă astăzi. Singurul cuvînt care prezintă un tratament deosebit este *úd (<audio)*. El vine desigur, dupăcum presupune Philippide, *op. cit.*, pag. 28, din *aúd*, prin apocopa lui *a*

1) O altă explicaţie decît cea propusă aici a schimbării accentului depe o silabă pe alta în cuvîntul *aúd*, a fost dată de S. Puşcariu, *Dacoromania* III, pag. 773-4 şi adoptată, cu modificări, de I. Iordan, *Buletinul Institutului de Filologie Română* I, pag. 117. N'aş putea afirma care dintre aceste două explicaţii corespunde faptelor. Amîndouă sînt tot una de posibile.

iniţial, care este foarte frecventă în acest dialect. O asemenea apocopă se putea însă produce numai la forma *aúd*, în care nu mai exista diftong, iar accentul stătea pe *u*. Dar *aúd* este ceva normal numai pentru dialectul dacoromîn. Ne arată oare asemenea formă că între meglenită şi dacoromînă au fost raporturi de comunitate,—sau cel puţin de vecinătate—, pînă într'o epocă destul de tîrzie?

7. Tratamentul diftongului *aŭ* şi al celorlalţi diftongi descendenţi cu *u* consonat variază, deci, după regiuni. In interiorul dialectului dacoromîn, tratamentul din Banat este altul decît în celelalte părţi ale acestui dialect şi, probabil, tot aşa stau lucrurile cu Ţara Oaşului şi cu regiunile Criş-Mureş şi Someş-Tisa. Moldova şi Muntenia merg împreună cu unele ţinuturi din Ardeal. Cu alte regiuni din Ardeal merge meglenita. Macedororomîna şi istroromîna prezintă tratamente deosebite între ele şi deosebite şi de ale celorlalte regiuni.

Dar între unele tratamente sînt asemănări, care în unele cazuri merg pînăla identitate. Asemănarea dintre macedoromînă şi istroromînă este identitate în cazul cînd mr. *a* este urmat de o consonantă fonică. Asemănarea dintre macedoromînă şi dialectul bănăţean este deasemenea identitate, dacă luăm în consideraţie prefacerea grupului mr. *fs* în *ps* şi prefacerea bănăţeană a lui *ŭ* în *p*.

Nu putem şti însă dacă macedoromîna n'a prefăcut cumva diftongul *aŭ* în *av, af* supt influenţa limbii neogrece, cum spun unii, sau dacă a suferit schimbarea fără influenţa acestei limbi, cum înclină a crede Philippide, *O. R.* II, pag. 29. Deaceea nu putem şti dacă în realitate (adică din punctul de vedere al tendinţelor fonetice ale limbii romîneşti; se exclud, deci, schimbările provenite prin imitaţie) macedoromîna nu merge împreună cu Banatul, ci cu celelalte regiuni în care *aŭ* a rămas nemodificat, anume cu meglenita şi cu unele părţi din Ardeal. In cazul cînd schimbarea din macedoromînă s'a produs supt influenţa limbii greceşti, aceea din istroromînă, care nu poate fi atribuită unei asemenea influenţe, ne face să admitem, pentru o epocă anterioară o asemănare etnică sau o perioadă de comunitate [1]) cu

1) Schimbările fonetice comune mai multor dialecte despărţite unele de altele, sau mai multor limbi care se trag toate din aceeaşi limbă primitivă, se pot

dialectul bănăţean. Identitatea dintre macedoromînă şi Banat, amintită mai sus (mr. *fs* < *ps* şi băn. *ă* > *p*), este întîmplătoare,

explica, într'adevăr, în două feluri: sau prin apariţia în timpul cînd acele dialecte şi limbi erau vecine şi trăiau în strîns contact, deci în perioada de comunitate,—şi pe vremea comunităţii limbile „surori" de mai tîrziu erau dialecte —, sau prin apariţii independente în fiecare dialect ori limbă, apariţii cauzate de identitatea de rasă a indivizilor care vorbesc acele limbi sau dialecte. Schimbări fonetice identice se produc doar şi în limbi a căror origine comună este destul de îndepărtată în timp, sau a căror origine comună nici nu se poate dovedi. Dar dacă admitem că schimbări fonetice identice pot avea loc în mod independent, urmează că, chiar într'o perioadă de comunitate, o schimbare caracteristică întregii comunităţi sau numai unei părţi din ea se poate produce în mod independent. Pentruca acest lucru să se întîmple, este nevoe de o asemănare sau identitate de rasă a indivizilor care formează comunitatea. (Să se observe că, de fapt, expresia „perioadă de comunitate" poate să nu fie totdeauna justă. Este foarte posibil ca dialectele din care se trag limbile „surori" de mai tîrziu să nu fie deloc sau mai deloc în contact unele cu altele şi totuşi să dezvolte independent aceleaşi schimbări fonetice, fiindcă indivizii vorbitori se aseamănă ca rasă. Nu întotdeauna o limbă formează o comunitate în adevăratul înţeles al cuvîntului,—dacă ar forma-o, acea limbă n'ar mai avea decît foarte puţine şi mici deosebiri dialectale—, şi adeseori terminul „comunitate", singur sau în expresia „perioadă de comunitate", nu înseamnă decît suma diferitelor comunităţi mai mici—acestea adevărate comunităţi—în care se împart toţi indivizii vorbitori ai unei limbi. Cu o comunitate în sensul propriu al cuvîntului avem a face însă în cazul limbilor aşa zise comune, deşi suprafaţa pe care se vorbeşte o asemenea limbă este tot aşa de întinsă ca şi aceea pe care se vorbesc toate dialectele unei limbi.)

Deoarece am afirmat că deosebirile de aptitudini articulatorii şi de tratament al unor sunete sau grupuri de sunete se datoresc unor deosebiri de rasă, cred necesar să spun aici cîteva cuvinte asupra acestui fel de explicaţii.

Singurele explicaţii valabile ale variaţiei sistemelor fonetice (cuprinse fiind toate aptitudinile articulatorii) şi ale variaţiei schimbărilor fonetice dela un dialect la altul sau dela o limbă la alta sînt acelea care pun aceste variaţii în legătură cu deosebiri de rasă. Lingviştii au început în ultimul timp să se folosească din nou de acest fel de explicare, neglijat depe la 1900 încoace. Fundamental în această privinţă mi se pare articolul lui J. van Ginneken, *La biologie de la base d'articulation*, publicat în *Psychologie du langage*, Paris 1933, pag. 266-320. Pentru prima oară s'a arătat că anumite sisteme fonetice şi anumite schimbări fonetice se întîlnesc numai în limbile vorbite de anumite rase. Altele sînt sistemele şi schimbările fonetice la rasele dolihocefale, altele la rasele brahicefale. Şi tot pentru prima oară s'a arătat dece cutare sistem fonetic sau schimbare fonetică convine cutărei rase şi dece cutare altele convin altor rase. Este desigur nevoe de numeroase cercetări în această direcţie, pînăce se va ajunge ca toate caracterele sistemelor fonetice şi toate schimbările fonetice să fie puse în legătură cu caracterele antropologice (anatomice) ale indivizilor vorbitori. Dar deja din articolul lui van Ginneken reiese legătura dintre limbă şi rasă, sau, mai precis, oglindirea rasei în limbă.

macedoromîna îndeplinind această modificare supt influenţa limbii greceşti (v. *O. R.* II, pag. 28). Dialectul moldovenesc

Mulţi înţeleg această influenţă a rasei asupra limbii în felul t e o r i e i s u b s t r a t u l u i. S'a observat anume că schimbări fonetice dintr'o limbă sînt identice sau asemănătoare cu schimbări fonetice din limba unui popor anterior care a intrat în compoziţia celui nou. Şi s'a mai observat că popoare care vorbesc limbi deosebite, dar care sînt sau au fost vreodată vecine, prezintă deasemenea unele schimbări fonetice comune. S'a admis atunci că aceste schimbări se datoresc în primul caz faptului că poporul anterior a intrat în compoziţia celui nou, iar în al doilea caz, faptului că unul şi acelaşi popor anterior a intrat în compoziţia celor două popoare vecine. Alteori s'a afirmat că deosebirile de tratament între limbile care se trag din aceeaşi limbă primitivă se explică tocmai prin faptul că limba primitivă a fost vorbită în diferitele ei regiuni de popoare deosebite. Astfel înţeleasă, teoria substratului se confundă cu aceea a determinării schimbărilor fonetice de către rasa indivizilor vorbitori, care este perfecţionarea celei dintîiu. Dar deseori schimbările fonetice, atribuite cutărui substrat, nu sînt prea numeroase, şi cei care stabilesc aceste legături nu afirmă nimic despre restul schimbărilor fonetice dintr'o limbă, sau vorbesc de ele ca şi cum n'ar fi în legătură cu niciun substrat. S'ar părea că pentru dînşii schimbările fonetice ale unei limbi se pot împărţi în două categorii: unele care ar fi un fel de împrumuturi dela neamuri anterioare ori vecine, şi acestea sînt cele atribuite unui substrat, iar altele, care ar fi ieşite din felul propriu de a fi al limbii în discuţie, din spiritul limbii, şi acestea sînt cele care nu sînt puse în legătură cu niciun substrat. Desigur că o asemenea clasificare se poate face, dar lingviştii care o aprobă sînt inconsecvenţi. Dacă admiţi că anumite schimbări fonetice se datoresc cutărui substrat, trebue să admiţi că şi celelalte schimbări sînt în legătură cu vreun substrat oarecare. Faptul că mulţi lingvişti vorbesc de substrat numai la schimbările care se pot pune în legătură cu cele din alte limbi se explică, poate, prin aceea că ei nu înţeleg să pună schimbările fonetice în legătură cu rasa, ci le socotesc numai ca variabile în raport cu limba. În urma celor arătate de van Ginneken se înţelege însă că o asemenea teorie a substratului trebue modificată. În realitate toate schimbările fonetice ale unei limbi sînt determinate de rasa poporului care vorbeşte acea limbă. Iar dacă un popor nou se aseamănă ca rasă cu unul vechiu, pentrucă este continuarea aceluia, sau se aseamănă ca rasă cu unul vecin, pentrucă s'a amestecat cu el, în mod independent el va dezvolta aceleaşi schimbări fonetice pe care le dezvoltase şi poporul anterior sau vecin.

Cei care admit influenţa substratului comit adeseori şi altă greşală. Deşi admit că un popor oarecare este, în majoritatea lui, ieşit dintr'un alt popor, schimbările fonetice pe care le atribue vechiului popor sînt foarte puţine. Dacă în compoziţia poporului francez se găsesc, în majoritate, elemente celte, sau dacă aceste elemente au fost în majoritate pînă într'o anumită epocă, atunci substratului celt trebuesc atribuite nu numai cîteva schimbări fonetice, ci majoritatea schimbărilor fonetice din limba franceză, cel puţin pînă într'o anumită epocă. (Şi zic: „cel puţin pînă într'o anumită epocă", nu pentrucă substratul celt ar fi trebuit să lucreze numai imediat după ce a primit limba latină, ci pentrucă la un

şi cel muntenesc, care au desfăcut diftongul în două silabe, au realizat, desigur, acest fenomen în urma schimbării de aptitudini articulatorii ale indivizilor vorbitori, produsă prin vreun amestec cu populaţii străine. La noua bază de articulaţie, ieşită prin acest amestec, au trebuit să se adapteze vechii diftongi descendenţi cu *-ă*.

Nu putem şti dacă influenţa limbii greceşti asupra dialectului macedoromîn s'a realizat indirect, adică prin vreun amestec etnic (o „aromînizare" a unor Greci), sau direct, prin imitarea de către Macedoromîni a pronunţiei limbii neogrece, pe care Macedoromînii, ca bilingvi, o cunoşteau. Este însă mai probabil că avem a face cu un fenomen de imitaţie.

---

anumit moment au putut intra în compoziţia poporului francez şi alte neamuri. Dar asupra acestor lucruri voiu insista mai amănunţit cu altă ocazie.) Este aceasta o presupunere care se impune numaidecît, dacă admitem că rasa indivizilor vorbitori determină schimbările fonetice.

Una din cele mai serioase contribuţii la studiul raporturilor dintre rasă şi limbă, înainte de publicarea articolului lui van Ginneken, mi se pare aceea a lui Philippide din *Originea Rominilor*, vol. II. Philippide n'a atribuit cutare schimbări fonetice cutăror caractere antropologice, dar a arătat cum un foarte mare număr de schimbări fonetice (aproape toate) sînt comune unor dialecte despărţite de multă vreme unele de altele şi cum numai un mic număr de schimbări fonetice sînt proprii fiecărui dialect. Asemenea fapte sînt elocvente prin ele înseşi şi ne fac să bănuim că multe din schimbările comune s'au produs în mod independent în fiecare dialect. De fapt aceasta se şi poate constata prin cronologia absolută (stabilită cu ajutorul cuvintelor împrumutate din limbi străine) şi relativă a schimbărilor fonetice. Atîtea dezvoltări identice independente din dialecte despărţite de vreme îndelungată şi prin spaţii aşa de mari, cum e cazul cu dialectele româneşti, l-au dus în mod necesar pe Philippide să admită unitatea de rasă a tuturor Rominilor, căpătată prin vreun amestec de neamuri, pe un teritoriu redus, pe vremea romanizării. Pentru dînsul schimbările fonetice din limba noastră sînt solidare unele cu altele, iar ceeace le-a determinat este ceva comun tuturor dialectelor, ceva identic în toate dialectele. Ce putea fi acest lucru comun şi identic în toate dialectele româneşti decît rasa indivizilor vorbitori? Philippide a arătat, deci, un caz aproape extrem de dezvoltare identică independentă a unor dialecte din punct de vedere fonetic şi către ce fapt ne duce numaidecît o asemenea dezvoltare. Avem a face aici cu una din puţinele probe temeinice aduse în sprijinul teoriei determinării schimbărilor fonetice de către rasă. Rămînea ca legătura dintre rasă şi limbă să fie atinsă în însăşi esenţa ei, şi acest lucru l-a făcut, în parte, van Ginneken. (Evident, fără a cunoaşte opera lui Philippide; dar, pentru cine cunoaşte pe Philippide, cercetările de felul celor inaugurate de van Ginneken apar şi mai legitime.)

8. Schimbările fonetice, despre care am vorbit pînă acum, sînt de trei feluri. O schimbare ca diereza lui *aă* în Moldova şi Muntenia şi în unele părţi ale Ardealului consistă într'o adaptare bruscă la aptitudinile de pronunţare ale indivizilor vorbitori, care, din diferite motive, sînt altele decît cele de mai înainte. Adaptarea este bruscă, adică se produce dintr'odată şi în acelaşi moment în care grupul fonetic ce se schimbă este pronunţat pentru prima oară cu noua bază de articulaţie. O schimbare ca prefacerea lui *u* consonant, urmat de *t* sau *d* (şi se înţelege dela sine că *ă* este precedat de vocală), în *p* sau *b*, care se petrece în Banat, este de altă natură. Ştiinţa actuală nu ne poate spune ce sînt aceste schimbări, aşa cum ne spune, de exemplu, că cele ca *aă* > *au* sînt de adaptare bruscă, sau că transformările plantelor şi animalelor sînt o adaptare la mediu prin selecţie naturală. Totuşi nu ne putem îndoi că aceste modificări sînt de altă natură decît celelalte, căci ele nu se pot explica nicidecum ca schimbări de adaptare bruscă. Insfîrşit o schimbare ca prefacerea lui *aă* în *af* şi *av* din dialectul macedoromîn este de altă natură decît celelalte două feluri de schimbări de care am pomenit, căci consistă în imitarea unei pronunţii dintr'o limbă străină, pe care indivizii ce vorbesc altă limbă o cunosc.

Cel care a insistat întîia oară asupra distincţiei dintre primele două categorii de schimbări este A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* (v. ed. VII, pag. 17-26), unde vorbeşte însă nu numai despre schimbările fonetice, ci despre toate schimbările limbii. Lingviştii, în practica lor, nu iau de loc sau mai de loc în consideraţie o asemenea clasificare, care este însă absolut necesară, dacă vrem să avem o idee mai lămurită despre schimbările sunetelor. Probabil neglijarea se datoreşte faptului că în istoria unei limbi oarecare se întîlnesc foarte puţine schimbări de adaptare bruscă. Cea mai mare parte sînt de a doua categorie şi întotdeauna cînd lingvistul vorbeşte despre schimbări fonetice la acestea se gîndeşte. Meillet înţelege, dealtfel, schimbările de adaptare într'un sens prea restrîns: acelea care se produc cînd o populaţie îşi schimbă limba. Schimbări de adaptare bruscă se produc însă şi la cuvintele pe

care o limbă le împrumută dela altele vecine (trebuesc lăsate la o parte, în acest caz, schimbările prin audiţie). Astfel v. bulg. *črkda* a dat *cireadă* chiar în momentul cînd acest cuvînt a fost împrumutat de Romîni. Şi mai este încă o categorie de schimbări de adaptare bruscă: acelea care se produc imediat în urma schimbărilor fonetice de natură necunoscută, atunci cînd aceste schimbări produc sunete ori grupuri de sunete în contradicţie cu normele de articulare ale limbii (vezi § 16), precum şi acelea care se produc în cazul cînd prin compunere sau derivare ori prin căderea unei vocale ori prin schimbări sporadice se ajunge la o combinaţie de sunete iarăşi contrară aceloraşi aptitudini de pronunţare (cf. *paşnic* < **pačnic* < *pace* + *-nic, obzeci* < *optzeci*, etc.).

Despre schimbările de imitaţie a pronunţiei unei limbi străine Meillet nu vorbeşte, dar relevă existenţa unei alte categorii de schimbări, asemănătoare cu acestea, întrucît presupun cunoaşterea tot a două idiome şi consistă tot dintr'un fenomen de imitaţie. Este vorba de schimbări ca înlocuirea lui *üé* francez dialectal, din cuvintele *lüé, rüé*, etc., prin *üá*, pe care îl impune pronunţia pariziană din corespunzătoarele *loi, roi*, etc.

In aceste patru categorii de schimbări cred că se pot împărţi toate schimbările fonetice generale din istoria unei limbi, adică acelea care se produc în orice cuvînt care conţine acelaşi sunet sau acelaşi grup de sunete, deci schimbările numite l e g i f o n e t i c e.

II. *Schimbările grupurilor* **br, bl şi mn** *intervocalice în* **ur, ul** *şi* **un.**

9. Se ştie că *br* latinesc intervocalic se preface în romîneşte în *ur*, iar *bl* latinesc intervocalic în *ul*. Vezi, de exemplu, A. P h i l i p p i d e, *O. R.* II, pag. 147, care însă nu adaugă pentru *bl* condiţia de i n t e r v o c a l i c. Cum **amblo* (< *ambulo*) a dat *úmblu*, urmează că formula complectă a schimbării este cea pe care am dat-o mai sus. In dacoromînă se întîlnesc pretutindeni *ur* şi *ul*. Probabil însă că, în unele regiuni, *u* din aceste grupuri este consonant. In macedoromînă lui *br* îi corespunde *vr*. Excepţie face numai descendentul cuvîntului latinesc *cribrum*, care sună *ţîr*. Pentru istroromînă dispunem probabil numai de cuvîntul *ts'úr*, urmaşul aceluiaşi cuvînt latinesc. Motivele care ne fac să admitem că în macedoromînă actualul grup *vr* suna mai înainte *ur* le vom vedea ceva mai jos.

O excepţie atît la tratamentul obişnuit în macedoromînă, cît şi la cel din dacoromînă este cuvîntul *întunéric* (vrom. *întunĕárec*, mr. *ntunĕáric*), subst., şi mr. *ntunĕáric*, verb (această formă a existat, desigur, mai înainte şi în dacoromînă, unde însă ea s'a schimbat în **întunĕánec*, **întunenecáre*, etc., deunde vine, prin haplologie, actuala formă *întúnec*). Deasemenea se mai observă că, în cazul cînd *br* era precedat de *u* (cf. dr. *lúnec*, mr. *alúnic*, mgl. *luréc* < *lubrico*), vechiului *br* îi corespunde în toate cele trei dialecte pentru care avem exemple (dr., mr. şi mgl.) numai *r* (transformat în dr. şi mr. în *n*).

In ce priveşte schimbarea lui *bl*, exemplele sînt şi mai neîndestulătoare. Există, se pare, numai două, dintre care unul, *stául* (< *stablum* < *stabulum*), se găseşte numai în dacoromînă, iar celălalt, *súlă* (< *subla* < *subula*), în dacoromînă, macedoromînă şi istroromînă (în ultimul dialect sună *súlţ*). Acest din urmă cuvînt se află într'o situaţie cu totul asemănătoare lui *lúnec*, *bl* fiind precedat de *u*, aşa că pentru macedoromînă nu avem niciun exemplu care să prezinte o prefacere a lui *bl* în *vl*, cum ne-am aştepta după cele petrecute cu *br*.

10. Schimbările fonetice, a căror natură spuneam că este încă necunoscută (vezi § 8), trebuesc, dupăcum se zice, explicate. O explicaţie complectă ar fi aceea care ne-ar arăta din ce cauză s'au produs, din ce cauză schimbarea s'a produs în cutare sens şi nu în altul şi din ce cauză schimbarea se petrece numai în cutare limbă sau dialect şi nu şi în alte limbi sau dialecte. Lucruri mai sigure în actuala stare a ştiinţei se pot spune numai despre primele două cauze. Inadevăr, G r a m m o n t şi M e i l l e t au observat că schimbările fonetice, generale sau sporadice, se pot încadra în formule generale, valabile pentru toate limbile în care aceste schimbări apar şi că unele din ele se produc numai într'un anumit sens şi acelaşi în toate limbile în care ele apar. Uneori ei au crezut că aşa stă lucrul cu toate schimbările fo-

netice, ceeace nu este adevărat. Altă serie de schimbări fonetice se petrec în sensuri opuse sau, dacă nu în sensuri opuse, în orice caz nu se produc în acelaşi sens. (Exemple: *ū* > *ü* în fr., *ū* > *î* (scris *y*) în slava comună, *e*, *i* > *ă*, *î* şi *ă*, *i* > *e*, *i* în romîneşte,—vezi pentru schimbările romîneşti A. Philippide, *O. R.* II, pag. 44-47—, etc.) Fapt este însă că unele schimbări se produc, în toate limbile în care apar, numai în una şi aceeaşi direcţie. O explozivă afonă intervocalică poate deveni spirantă fonică, dar o spirantă fonică intervocalică nu poate deveni explozivă. Asta înseamnă că sensul schimbării este determinat de condiţii pretutindeni şi oricînd aceleaşi. Aceste condiţii le putem afla, dacă luăm în consideraţie articularea seriilor de sunete. Intr'un grup ca *ata* coardele vocale trebue să se se oprească din vibrarea lor şi apoi imediat să înceapă din nou a vibra. Perioada de neactivitate a lor este mai scurtă decît cea anterioară şi cea posterioară, în care ele vibrează. Se înţelege că organele întîmpină o oarecare dificultate să se oprească din neactivitatea lor şi apoi imediat să înceapă din nou aceeaşi activitate. Prin fonicizarea explozivei intervocalice s'a înlăturat, deci, o activitate fiziologică nu destul de comodă prin alta la care se cere mai puţină energie. Deasemenea într'un grup ca *ada* distanţa dintre maxilarul inferior şi cel superior şi distanţa dintre limbă şi palat trebue să se reducă, în momentul articulării lui *d*, la zero. Timpul acesta este de cîteva ori mai scurt decît cel în care distanţa dintre maxilare sau dintre limbă şi palat era mare. Dacă acum luăm în consideraţie un grup ca *ada*, unde în locul lui *d* avem o spirantă, este evident că mişcarea şi energia întrebuinţată pentru articularea acestui grup este mai mică decît cea întrebuinţată pentru *ada*.

O asemenea considerare a faptelor ne arată, în parte, cauza schimbării şi a sensului schimbării (evident, numai pentru acele schimbări care se petrec în una şi aceeaşi direcţie, nu şi pentru celelalte). Aceste schimbări consistă într'o simplificare a mişcărilor necesare pentru articularea unui grup de sunete, şi prin această simplificare se obţine o economie de efort muscular.[1]) Cauza schimbării ar fi deci o

1) A spune că aceste schimbări fonetice consistă într'o simplificare de mişcări sau într'o micşorare de efort fiziologic nu înseamnă, cum s'ar putea crede,

tendinţă către cel mai mic efort sau, cu alt cuvînt, comoditatea. Cauza sensului schimbării stă în însuşi felul de articulare a sunetelor: numai în cazul cînd vocalele ar fi întotdeauna afone am avea schimbări ale consonantelor intervocalice în afone, şi numai în cazul cînd vocalele ar fi mai închise decît spirantele am avea schimbări ale spirantelor intervocalice în ocluzive. Dar asemenea presupuneri sînt absurdităţi. Faptele nu pot fi niciodată astfel, şi sensul schimbării nu poate fi, prinurmare, decît în direcţia arătată mai înainte.

Cu schimbările care se produc în sensuri opuse sau disparate lucrurile stau altfel. Ele constau tot într'o economisire de forţe,—aceasta este aproape evident, cînd e vorba de schimbări combinatorii, ca *ct* > *pt* din romîneşte, pentru care vezi § 16, nota 3 şi *ct* > *tt* din italieneşte, şi este cu totul obscur, cînd e vorba de schimbări spontane ca *ū* > *ü* din franţuzeşte; că aşa este însă şi cu acestea din urmă, voiu dodovedi cu altă ocazie—, şi sînt produsul tot al unei tendinţe către minimum de efort sau al comodităţii. [1]) Dar sensul lor nu mai poate fi explicat prin însuşi felul de articulare a sunetelor. Tocmai din cauză că direcţia schimbării nu este determinată de felul de articulare a sunetelor se şi pot petrece ele în direcţii deosebite. Grupul *ct* se poate schimba şi în *pt* şi în *tt*. Rămîne să se găsească în legătură cu ce particularităţi antropologice (conformaţia organelor articulatorii) stă schimbarea grupului, căci acest grup nu se schimbă în toate limbile, şi, după aceea, în legătură cu ce particularităţi antropologice stă rezultatul schimbării în romînă, şi în legă-

a discuta însăşi natura lor. Aceasta este numai o jumătate de adevăr, căci alte întrebări se pun: dece este necesară această micşorare de efort? Sînt într'o limbă, la un moment dat, sunete sau grupuri de sunete care constituesc ceva mai dificil de pronunţat decît alte sunete ori grupuri de sunete? Dacă este aşa, din ce cauză avem, în anumite momente ale unei limbi, asemenea situaţii? Numai cînd se va răspunde la aceste întrebări, natura schimbărilor fonetice va fi lămurită. S'ar părea, poate, că aceste întrebări nu trebuesc puse sau că nu prezintă nicio importanţă. Nu pot arăta aici că lucrurile stau altfel. Tuturor acestor probleme le voiu da un răspuns cu altă ocazie şi atunci se va vedea şi temeinicia problemelor.

1) Cele spuse în nota precedentă sînt valabile şi pentru această categorie de schimbări.

tură cu ce alte particularităţi antropologice stă rezultatul schimbării în italiană (căci este sigur că numai rasa va da explicarea, dupăcum am spus în § 7, nota). Numai în chipul acesta se va putea şti cauza sensului schimbării şi cauza pentru care schimbarea apare numai la cutare popor sau numai la cutare popoare.

11. Dar pentru a da un răspuns mulţumitor la cele trei chestiuni care se pun în legătură cu o schimbare fonetică oarecare (anume, care este cauza schimbării, care este cauza sensului schimbării şi care este cauza pentru care schimbarea se petrece în cutare limbă), trebue lămurită întîiu o altă chestiune, oarecum preliminară acestora. Este ceeace s'ar putea numi interpretarea unei formule fonetice. In adevăr, schimbările fonetice sînt dezignate prin formule, care stabilesc o corespondenţă între o stare lingvistică anterioară şi alta posterioară. Un termin al formulei îl constitue sunetul sau grupul de sunete din starea anterioară, celălalt termin este sunetul sau grupul de sunete din epoca posterioară. Se poate însă ca formula schimbării să nu cuprindă toate sunetele vecine între care se petrece la un moment dat o acţiune (anume atracţie, respingere ori interversiune, care corespund celor trei categorii de schimbări fonetice: asimilaţii, disimilaţii, metateze). Se poate apoi ca schimbarea fonetică să fie mai complicată decît trecerea dela un sunet la altul (dela articulaţia unui sunet la articulaţia altuia). Formula arată doar numai începutul şi sfîrşitul schimbării, şi între aceşti doi termini s'a putut trece prin sunete despre care nu avem nicio indicaţie. Este, deci, necesar să ştim, în primul caz, care sînt sunetele între care s'a produs înadevăr o acţiune, iar în al doilea, care sînt fazele intermediare ale schimbării sau care a fost ţinta urmărită de schimbare. Exemplele de mai jos vor arăta în mod concret despre ce este vorba.

Se înţelege că o asemenea considerare a faptelor trebue aplicată atît la sunetul fizic, produs de organele articulatorii, cît şi la mişcările acestor organe, adică la articulaţii. Cînd vorbim de schimbările fonetice, noi ne imaginăm, deobiceiu, schimbări ale sunetelor. Dar în realitate nu sunetul fizic se schimbă, ci articularea lui. Deaceea este absolut necesar ca

la interpretarea unei formule fonetice să luăm în considerare faptele fiziologice. O interpretare este chiar imposibilă fără a trece în domeniul fiziologic.

Nu toate formulele fonetice pe care le stabilim au nevoe de o interpretare. Cu alte cuvinte, la unele schimbări fonetice interpretarea nu oferă nicio dificultate. Aşa stă lucrul, de exemplu, cu schimbările explozivelor intervocalice sau cu schimbările lui *ct* (în *pt*, în *tt*), de care am vorbit în § 10. In alte cazuri, mai multe interpretări sînt posibile pentru aceeaşi formulă fonetică, şi din această cauză cred că se poate vorbi de o interpretare a formulelor fonetice.

O schimbare ca prefacerea lui *cl* în *cl'* şi a lui *gl* în *gl'*, din romîneşte şi din alte limbi, s'ar putea să nu fie bine formulată. Poate, fiziologiceşte nu avem a face cu schimbarea articulaţiei lui *l*, precedată de articulaţia lui *c* sau *g*, ci cu schimbarea articulaţiei lui *l*, precedată de articulaţia lui *c* sau *g* şi urmată de articulaţia unei vocale. [1]) Şi atunci formularea justă este: *cl*, *gl* + vocală dau *cl'*, *gl'* + vocală (formularea atîrnă, deci, de interpretarea fiziologică); dar cum *cl* şi *gl* nu pot fi urmaţi de alt sunet decît de vocală, formularea este complectă chiar dacă excludem terminul vocală din formulă, căci atunci el este subînţeles. Aşadar, aceeaşi formulă a schimbării se poate referi la amîndouă interpretările. Acesta este cazul în care mai multe interpretări sînt posibile pentru aceeaşi formulare.

Alt caz îl prezintă acele prefaceri fonetice în urma cărora se produce o schimbare de adaptare bruscă. Vezi ce am spus despre ele la § 16. Prin schimbare ar fi trebuit să se ajungă la alt sunet decît cel la care s'a ajuns. A intervenit însă o schimbare de adaptare bruscă, care s'a produs imediat în urma celeilalte. Astfel stînd lucrurile, sîntem expuşi să ne înşelăm asupra cauzei şi sensului schimbării. Explicarea schimbării presupune, deci, şi o interpretare.

Un alt caz, însfîrşit, ni se prezintă atunci cînd stadiile lingvistice pe care le comparăm între ele sînt prea îndepărtate în timp unul de altul, aşa că este posibil ca supt o for-

1) In felul acesta crede Grammont, *Traité de phonétique*, Paris 1933, pag. 209-212 că trebue interpretată această schimbare.

mulă de corespondenţă să se ascundă mai multe schimbări fonetice succesive. *A* accentuat latinesc, urmat de *n* + vocală, *n* + consonantă şi *m* + consonantă, a dat, poate, mai întîiu *ă*, care, apoi, urmat de aceleaşi sunete, s'a schimbat în *î*. Noi însă nu avem nicio dovadă de existenţa lui *ă*.

Se înţelege acum că interpretarea fiziologică a unei schimbări presupune şi o cunoaştere a cauzelor schimbărilor şi a cauzelor sensului lor. Nu putem da o interpretare fără a fi cît de puţin lămuriţi asupra acestor chestiuni. Sau: acea interpretare fiziologică a unei schimbări este justă care se împacă cu cauza schimbării şi cu cauza sensului schimbării. (Cît priveşte aceste cauze, am văzut în § precedent că ele se pot afla mai uşor la acele schimbări fonetice a căror interpretare este simplă.) Interpretarea fiziologică a unei schimbări este, deci, o procedare preliminară în fonetica evolutivă, dar ea se face implicit cu acelea de care vorbeam în paragraful precedent.

12. După aceste consideraţii de ordin general, să încercăm a explica schimbările pe care le-au suferit *bl* şi *br* intervocalici în limba romînă. Aceste schimbări pot fi formulate şi altfel: *b*, precedat de vocală şi urmat de lichidă *(l, r)* plus vocală, se preface în *u*. In acest caz însă se poate spune că dăm schimbării fonetice, în mod sumar, altă interpretare decît cea conţinută în prima formulare. In această dintîiu formulare înţelegem că lichida nu are nici un rol activ în fenomenul petrecut şi că totul s'a făcut numai supt acţiunea vocalelor; în cea de a doua înţelegem că lichida acţionează împreună cu vocalele înconjurătoare asupra labialei *b*.

Dar să examinăm mai de aproape felul cum se prezintă aceste două interpretări. Să arătăm întîiu ce au ele comun. Mi se pare un lucru aproape sigur că schimbarea lui *b* în împrejurările arătate este un fenomen de acelaşi fel cu schimbarea ocluzivelor intervocalice. Oricare ar fi formularea şi interpretarea dată fenomenului, fapt este că avem a face cu o explozivă care se găseşte între sunete cu o deschidere mai mare decît a spirantelor şi că schimbarea consistă într'o pierdere a ocluziunii şi înlocuirea ei prin o deschizătură a gurii tot aşa de mare (sau aproape tot aşa de mare) ca şi a sunetelor înconjurătoare. Exploziva labială fonică *b*, precedată de vocală şi urmată de lichidă plus vocală, se preface în vocala omorgană *u*. Avem a face, deci, cu acel caz în care o explozivă fonică intervocalică se preface în spirantă şi spiranta astfel provenită, fiind în aceleaşi condiţii ca şi exploziva, dispare cu totul sau se preface într'o vocală. Şi să se ia în consideraţie că numai exploziva labială fonică, *b*, nu şi cea afonă, *p*, sufere schimbarea. Deci încadrarea în formula schimbărilor consonantelor intervocalice este, din acest punct de vedere, perfectă. Mai mult încă: mi se pare că această schimbare a lui *b* urmat de lichide trebue pusă alături cu căderea lui *b* şi *v* (care era bilabial, nu labiodental) intervocalici latineşti în romîneşte, adică socotită ca ieşită din aceeaşi tendinţă a limbii romîne. In limba franceză *pr* şi *tr* intervocalici dau *br* şi *dr*, iar *br* şi *dr* intervocalici dau *vr* şi *rr* sau *r* (prin faza *ðr*), şi este evident că aceste schimbări au fost produse de aceeaşi tendinţă a limbii franceze, care a schimbat pe *p* şi *t* intervocalici în *b* şi *d* şi pe *b* şi *d* intervocalici în *v* şi zero (prin faza *ð*). O consonantă precedată de vocală şi urmată de *r* + vocală este, deci, tratată în franceză întocmai ca şi o consonantă intervocalică. Faptul poate fi interpretat în două feluri (acum începe deosebirea de interpretare, de care vorbeam mai sus):

a) Se poate admite că lichidele au aceeaşi influenţă asupra consonantei anterioare ca şi vocalele (ceeace este explicabil, dacă ne gîndim că între o lichidă şi o vocală sînt asemănari mai mari,—sau mai multe?—, decît între o explozivă şi o vocală).

b) Dar se poate admite şi că lichida n'a avut nicio acţiune asupra lui *b* precedent (sau a altor consonante de dinaintea lui), ci totul se datoreşte numai vocalelor. Am avea, în acest caz, a face cu o influenţă la distanţă a vocalei următoare, cu o influenţă care s'ar exercita, adică, peste, mai exact prin articulaţiile lichidei. Un asemenea fel de acţiune este posibil în limbă, dupăcum ne arată atîtea fenomene care se petrec între sunete la distanţă. Se pune însă în acest caz problema dece numai prin articulaţiile lichidelor a putut să se exercite acţiunea vocalelor, şi nu şi prin a altor conso-

nante. Probabil că acest fapt s'ar explica tot prin caracterul special al lichidelor. [1])

Dar ori că admitem prima interpretare, ori că o admitem pe cea de a doua, fapt este că socotim schimbarea în *u* a lui *b* urmat de lichide ca un caz special al căderii lui *b* şi *v* latineşti intervocalici. Să nu întîrziem însă a arăta şi consecinţele acestei presupuneri, chiar dacă ele ar fi aşa de îndrăzneţe, încît presupunerea pe care am făcut-o să apară, din cauza aceasta, ca mai puţin probabilă. Dacă interpretarea dată mai sus este justă, urmează numaidecît că populaţiile din imperiul roman, care au intrat în constituţia poporului romîn, au avut ele înseşi tendinţa de a schimba pe *b* intervocalic latinesc în *w* (spiranta bilabială fonică), şi nu era numaidecît nevoe ca oamenii centrului de guvernămînt ori ai Bisericii ori ai relaţiilor comerciale să aducă din altă regiune noul mod de pronunţare. (Părerea că *bl* şi *br* intervocalici s'ar fi schimbat chiar în latina populară în *wl* şi *wr* nu se poate admite pentru motivele arătate în § 14.) Se poate însă presupune că schimbarea lui *b* intervocalic latinesc în *w* se petrecuse în latina comună mai înainte ca strămoşii Romînilor să fi avut tendinţa de a produce aceeaşi schimbare, şi că ei adoptase deja prin imitaţie ceeace ar fi produs ceva mai tîrziu din propria lor iniţiativă. Cînd a venit timpul ca tendinţa românească de dezocluzivare a lui *b* intervocalic să

1) Mai sînt cazuri cînd o vocală exercită influenţă asupra unei consonante anterioare, de care este despărţită printr'o lichidă, ba încă şi printr'o altă consonantă. In romineşte *s* + *ĭ* + voc şi *s* + *i* s'au prefăcut, în anumite condiţii, în *š*. Acţiunea lui *i* asupra lui *s* s'a exercitat şi cînd între *s* şi *i* era o consonantă linguală (nu labială), adică *t* sau *k* (se înţelege însă că un asemenea *k* trebuia să se pronunţe k^i, căci după el urma un *i*), dupăcum ne arată schimbarea lui *st* + *ĭ*, *i* în *şt* şi a lui *skie*, *skii* în *şte*, *şti* (asta însă numai dacă *şte* şi *şti* nu vin din *sce*, *sci*, în care africata *č* ar fi fost ieşită din *ki* latinesc). Dar acţiunea lui *i* se poate exercita şi peste grupurile *tr* şi *cl*, dupăcum se poate constata din schimbarea, în anumite condiţii, a lui *str* + *i* în *ştr* şi a lui *scl'* în *šķ*. Desigur, în cazul lui *scl'* nu mai avem a face cu un *i*: dar elementul esenţial al lui *i* se găseşte în articularea lui l', şi acest element are asupra lui *s* aceeaşi influenţă ca şi un *i*. S'ar putea obiecta că această articulare palatală, care se găseşte printre articulaţiile lui l', nu este după lichidă, ci în acelaşi timp cu ea, şi că, prinurmare, influenţa ei asupra lui *s* se exercită numai peste *c*. O obiecţie analoagă nu se mai poate însă aduce în cazul schimbării lui *str* + *i* în *ştr*, unde avem în adevăr a face cu o influenţă exercitată şi prin articulaţiile lui *r*.

se manifesteze, ea nu s'a mai putut manifesta, fiindcă nu se găseau combinaţii de sunete asupra cărora să lucreze. Numai cazul cînd între *b* şi vocala următoare era o lichidă se întîlnea la unele cuvinte, şi numai în acest caz s'a putut ea manifesta. Dar acestea sînt simple ipoteze, făcute asupra unor fapte despre care niciodată nu vom putea fi mai bine informaţi, şi nu ştiu care din ele este cea adevărată, şi nici dacă, înadevăr, a existat la Romîni o tendinţă de schimbare a lui *b* intervocalic în *w*. Totuşi asemenea ipoteze trebuesc făcute, dacă nu pentru faptul că s'ar putea să fie juste, cel puţin pentru a arăta cît de slabe sînt informaţiile noastre şi că lucrurile sînt mai complicate decît ne închipuim deobiceiu. [1]) In orice caz, este sigur că strămoşii Romînilor au avut tendinţa de a distruge pe *w* intervocalic, şi măcar cu acest fenomen se poate pune în legătură schimbarea lui *bl* şi a lui *br* în *ul* şi *ur*.

Acestea sînt interpretările pe care le propun pentru schimbările lui *bl* şi *br* intervocalici în *ul* şi *ur*. Cu ele devine inteligibilă şi cauza schimbării (simplificare de mişcări articulatorii, deci comoditate) şi cauza sensului schimbării (nu putea să fie decît deschidere). Mai rămîne însă de găsit cauza pentru care s'au petrecut ele la poporul romînesc şi pentru care s'au petrecut numai în cutare timp. Dar renunţăm la aceasta, pentrucă ne-ar trebui cunoştinţe de antropologie şi asupra actualilor Romîni şi asupra celor depe vremea schimbărilor ce discutăm.

13. Fazele intermediare prin care *b* din *bl* şi *br* a ajuns la *u* trebue să fi fost următoarele: *b* s'a transformat mai întîiu în *w*, spiranta fonică bilabială, care apoi s'a prefăcut în *u* consonant. Din *b* trebuia să iasă numaidecît *w*, iar nu *v*, spiranta fonică labiodentală, căci dela acest sunet ar fi fost

1) Despre legitimitatea presupunerilor că o tendinţă fonetică nu se poate manifesta în limbă, din cauză că sunetele asupra cărora ar trebui să se aplice nu există atunci în acea limbă, şi că, dacă aceste sunete ar exista, ea s'ar manifesta schimbîndu-le, nu pot vorbi aici. Voiu arăta cu altă ocazie cît de dese sînt asemenea cazuri. (Şi este necesar să se arate acest lucru, pentrucă nu aceasta este concepţia curentă despre schimbările fonetice.)

imposibil să se treacă la *u* consonant. [1]) Că *u* născut din *b* era consonant, se poate înţelege dacă luăm în consideraţie faptele fiziologice. O vocală care provine dintr'o consonantă trebue să fie tot consonantă, adică să se pronunţe într'un timp mai scurt, cu o amplitudine mai mică a vibraţiilor coardelor vocale şi cu un curent expirator mai slab decît o vocală sonantă. *U* care provine din *l* urmat de consonantă, în franceză şi în Ţara Oaşului, este tot consonant ca şi *l* din care ieşise. Dar că *u* născut din *b* era consonant, se poate deduce şi din faptul că cuvintele *súlă, lúnec* nu pot veni din *súulă, lúunec*, ci din *súŭlă, lúŭnec*, precum şi din faptul că, în macedoromînă, *u* ieşit din *b* a suferit aceleaşi schimbări ca şi *u* din diftongul latin *aŭ* şi din toţi diftongii descendenţi cu *ŭ*. (Dealtfel identitatea de rezultat între schimbările acestor doi *u* nu există numai în dialectul mr., ci şi în celelalte dialecte.)

Că sunetul *v*, care corespunde în macedoromînă lui *b* din grupul latinesc *br*, este provenit dintr'un mai vechiu *ŭ*, cu alte cuvinte, că nu este faza intermediară dintre *br* şi *ŭr*, ne arată următoarele fapte: 1. identitatea de rezultat de care vorbeam adinioarea; 2. cuvîntul macedoromîn *ţír*, care vine, desigur,—prin schimbarea, întîlnită şi în alte cuvinte, a lui *ĭu* în *i*—, dintr'un mai vechiu *ţĭúr*, iar acesta, la rîndul lui, din *ţĭŭru* sau *čĭŭru*; [2]) (Dintr'un *ţúr* nu putea ieşi actuala formă macedoromînă.); 3. cuvîntul macedoromîn *ntunĕáric*, care nu poate veni nici el din *intenevricu*. Un cuvînt ca *fábru* a dat, deci, pe tot teritoriul romînesc *fáŭru*, iar după aceea *u* consonant, care a alcătuit un diftong cu vocala precedentă, a suferit schimbările pe care le-a suferit şi *ŭ* din diftongul latinesc *au*. Prefacerea lui *b* în *ŭ* era un fapt împlinit atunci cînd au început schimbările diftongului *aŭ* şi ale celorlalţi diftongi descendenţi cu *ŭ*, în dialectele romineşti.

Odată cu chestiunea fazelor prin care s'a ajuns dela *b* la *ŭ* se mai pune şi altă întrebare. Dacă schimbarea aceasta iese din aceeaşi tendinţă care a făcut ca *b* şi *w* intervocalici să cadă, dece *b* din *bl* şi *br* n'a fost distrus complect, cum s'a întîmplat cu *b* şi *w* intervocalici? Desigur, aceasta se explică tocmai prin faptul că *b* nu era intervocalic, ci urmat de *l* sau *r*. Cînd din *b* s'a ajuns la o deschidere a buzelor şi a gurii ca aceea a lui *u*, schimbarea s'a anchilozat în această fază, pentrucă lichida următoare nu avea o deschidere mai mare decît aceea a vocalelor celor mai închise *(i, u, ŭ, ĭ)*. Vocala care trebuia să iasă din *b* ar fi fost un *ŭ* fără articularea părţii posterioare a limbii, căci la *b* partea posterioară a limbii nu are niciun rol. Cum însă un asemenea *u* nu există nicăeri, el a fost înlocuit din capul locului cu un *ŭ* obişnuit.

14. A. Philippide, *O.R.* II, pag. 147 socoteşte schimbarea lui *b* din grupurile *bl* şi *br* intervocalice ca anteromînească, adică latinească comună, şi trimete pentru acest lucru la Grandgent, *Introduzione*, § 318. Lucrurile stau însă altfel. Schimbarea lui *bl* intervocalic în *ul* şi al lui *br* intervocalic în *ur* s'a petrecut în latina comună în foarte puţine cuvinte. Deobiceiu grupurile *bl* şi *br* intervocalice au rămas neschimbate. Aceasta se poate constata prin compararea limbilor franceză şi italiană. Cea dintîiu a păstrat pe *bl* latinesc provenit în numeroase cazuri dintr'un mai vechiu *-bul-* sau *-bil-*, intact, pînă astăzi, cea de a doua l-a schimbat în *bbĭ*, grup în care exploziva a continuat să existe şi a devenit dublă. Un cuvînt ca *fiaba* (<* *flaba* <* *fabla)* ne arată deasemenea că în primele timpuri ale limbii italiene grupul *bl* conţinea o explozivă labială, iar nu o spirantă sau vocală. Cît priveşte pe *br* intervocalic latinesc, el a dat în italieneşte *bbr*, iar în franceză *vr*, care vine însă, cu siguranţă, dintr'un grup francez, mai vechiu, *br*, deoarece şi latinescul *pr* se găseşte schimbat în franceză în *vr*. Numai cuvintele franceze *forge* (< lat. *fabrĭca)* şi *parole* (lat. *parăbŏla)* presupun nişte latineşti comune * *faurga* şi * *paraula* (vezi, de exemplu, E. Bour-

1) Desigur, din cauza acestei schimbări a lui *w* în *v*, *v* intervocalic francez, provenit din *p* şi *b* intervocalici, n'a căzut de tot, cum s'a întîmplat cu *t* şi *d* intervocalici, iar în anumite cazuri şi cu *c* şi *g* intervocalici, ci a rămas ca *v*.

2) Dacoromîna şi istroromîna prezintă deasemenea schimbarea lui *čĭúru* în *čúru*. Ea s'a produs, desigur, în felul următor. Diftongul *ĭŭ* nefiind obişnuit la Romîni în interiorul cuvîntului (vezi § 3), organele articulatorii l-au schimbat în *ĭu*, sau, mai exact, au avut această tendinţă. Cum însă, în cazul nostru, *ĭ* din *ĭu* ar fi fost precedat de sunetul *č*, care cuprinde, în articulaţia sa, toate elementele esenţiale ale articulaţiei lui *i*, *i* consonant, care trebuia să se producă prin schimbarea lui *ĭŭ* în *ĭu*, n'a mai apărut. Schimbarea lui *čĭŭru* în *čúru* este de aşa natură, că a trebuit să se petreacă în mod independent în toate părţile.

c i e z, *Phonétique française*, ed. VII, Paris 1930, pag. 223 şi 224). Dar dintre aceste cuvinte, cel care ne arată în mod sigur că a avut loc în latină o schimbare a lui *b* în *u*, este numai *forge*. La celălalt cuvînt poate nu avem a face cu prefacerea lui *b* în *u*, ci cu o cădere a lui *b* intervocalic, după ce se prefăcuse în *w*.

Schimbarea lui *b* precedat de vocală şi urmat de lichidă plus vocală este un fenomen ieşit dintr'o tendinţă a limbii romîne, şi nicidecum un fenomen de imitaţie după alte regiuni ale imperiului roman. Ea este posterioară rotacismului lui *l* intervocalic din romîneşte, căci altfel ar fi trebuit ca *stául, súlă* să sune *stáur, súră*. (De fapt posterioritatea se poate afirma cu siguranţă numai pentru prefacerea lui *w* în *u*, nu şi pentru schimbarea lui *b* în *w*.)

16. Din aceeaşi tendinţă care se găseşte la baza schimbării lui *bl* intervocalic în *ul* şi a lui *br* intervocalic în *ur* cred că iese şi schimbarea lui *mn* în *un*. Cu alte cuvinte, socotesc acest fenomen ca paralel cu celelalte şi produs de aceeaşi cauză. Vom vedea mai jos motivele de ordin fiziologic şi cronologic care ne fac să admitem acest lucru. Aici trebue să spun că schimbarea se găseşte realizată numai în două cuvinte de origine latină : *dáună* < *damna* (pluralul lui *damnum* ; e mai probabil, cum admite şi Millardet, locul citat mai jos, că vine dela pluralul cuvîntului latinesc), care s'a păstrat numai în dialectul dacoromîn, şi *scáun* < *scamnum*, care se găseşte în toate dialectele. Schimbarea se întîlneşte numai în dacoromînă fără Banat. In Banat şi în macedoromînă se constată grupul *mn*. Regiunea Criş-Mureş prezintă amîndouă cazurile : *scámn* şi *scáün(d)*. Pînăla o documentare mai bogată nu putem şti dacă cele două tratamente sînt caracteristice fiecare cîte unei părţi deosebite a acestei regiuni, sau dacă nu cumva numai unul din aceste tratamente este cel normal pentru întreaga regiune, iar celălalt se găseşte în variante (ale cuvîntului *scáun*) împrumutate din subdialectele vecine. Regiunea Criş-Mureş este doar la hotarul dintre aria lui *mn* şi aceea a lui *un*. Deasemenea nu putem şti dacă meglenita şi istroromîna au avut tendinţa de a preface pe *mn* în *un* sau, mai bine zis, dacă ar fi realizat această tendinţă, căci în aceste dialecte *scamnum* sună astăzi *scánd* (mgl.) şi *scând* (ir.). Apariţia lui *d*, produsă printr'o anticipare a lipirii vălului palatului de păretele posterior al faringelui, adică prin pătrunderea unui element al vocalei *u* (din *scamnu*) în partea finală a lui *n*, s'a putut realiza mai înainte ca *mn* să dea *un*, dacă o asemenea tendinţă a existat în aceste dialecte. Cum * *scámndu* trebuia să se prefacă numaidecît în *scándu* printr'un fenomen de adaptare bruscă, deoarece grupul *mnd* era — şi este — împotriva aptitudinilor de pronunţie ale bazei de articulaţie romîneşti (şi, în general, împotriva aptitudinilor de pronunţie ale oricărei baze de articulaţie), acest cuvînt nu mai poate fi luat în consideraţie pentru schimbarea ce ne interesează.

16. Că schimbarea lui *mn* în *un*, prezentată de cele două cuvinte, a ieşit din aceeaşi tendintă fonetică din care au ieşit şi celelalte două schimbări, ne arată interpretarea fiziologică cea mai nimerită care se poate da acestei schimbări. Faptul că fenomenul se găseşte limitat numai la o parte din teritoriul romînesc nu este un motiv pentru a susţine că el nu merge împreună cu celelalte. In toate limbile se găsesc schimbări fonetice, care ies din aceeaşi tendinţă a limbii, dar care au arii neegale ca întindere. In diferite locuri din *Traité de phonétique* al lui M. G r a m m o n t se pot găsi asemenea cazuri. [1])

O interpretare fiziologică a schimbării lui *mn* în *un*, care se mai întîlneşte şi în alte părţi (în dialectul gascon şi în armeană), au dat G. M i l l a r d e t, *Linguistique et dialectologie romanes*, Paris 1923, pag. 297-8 şi M. G r a m m o n t, *op. cit.*, p. 235-6. Amîndoi o socotesc ca o diferenţiere (adică disimilaţie de sunete în contact) a celor două sunete, care sînt şi unul şi altul ocluzive şi nazale. «La première des deux nasales en contact se dénasalise dans sa totalité, elle perd aussi

1) Dealtfel s'ar putea ca, cel puţin în Banat, dacă nu şi în macedoromînă, *mn* să provină dintr'un mai vechiu *ŭn*. Este, adică, foarte posibilă o schimbare inversă, care să fi adus lucrurile la starea în care erau la început. Acest fenomen ar fi paralel (ieşit din aceeaşi tendinţă) cu schimbarea lui *ŭ* dela sfîrşitul silabei şi urmat de *t, d* (sunete anterolinguale ca şi *l, r, n* ; pentru terminul a n t e r o l i n g u a l v. nota următoare) în *p*, care se întîlneşte în Banat, şi cu prefacerea lui *ŭ* dela sfîrşitul silabei, urmat de consonantă, în *f, e*, care se întîlneşte în macedoromînă. Cum în Banat *ŭ* a dat *p* sau *b*, după cum consoanta următoare era afonă sau fonică, este de presupus că, înainte de *n*, a dat o nazală, adică *m*.

le caractère occlusif de son élément labial...» zice Millardet. Grammont crede însă că pierderea ocluziunii lui *m* a fost produsă de vocala precedentă «printr'o extensiune de deschidere» şi că numai nazalitatea lui *m* s'a pierdut, în acelaşi timp cu deschiderea, prin diferenţiere faţă de *n* următor. Grammont scapă însă din vedere că, astfel interpretată, schimbarea nu mai este în primul rînd o diferenţiere, ci o asimilaţie. Fenomenul esenţial este în acest caz dezocluzivarea lui *m* de către vocala precedentă, iar pierderea nazalităţii întîmplată în momentul dezocluzivării este un fenomen secundar, de adaptare bruscă, care trebuia să se întîmple într'o limbă fără vocale nazale şi fără spirante nazale. (Din *m* trebuia să iasă, prin dezocluzivare, spiranta *v* bilabială nazală. V. § 17.) Insuşi Grammont a arătat, dealtfel, în numeroase ocazii cum asemenea fenomene secundare vin să adapteze rezultatul unor tendinţe fonetice la normele de articulare, caracteristice limbii în momentul schimbării. Este un fel de terapeutică aplicată nu la simboale şi nu de către creer, ci la sunete şi de către organele articulatorii. Tendinţele fonetice sînt de aşa natură, că rezultatul lor poate să fie chiar contrar aptitudinilor de pronunţie ale organelor articulatorii.

Cred că schimbarea ce ne interesează apare mai motivată, dacă o socotim ca efectul acţiunii pe care cele două vocale înconjurătoare au exercitat-o asupra grupului *mn*. Nu numai vocala de dinainte, ci şi cea din urmă a căutat să-şi facă mai asemănător ei însuşi grupul alcătuit din cele două nazale. In orice caz, ceeace mi se pare înafară de orice îndoială este faptul că acest fenomen trebue socotit ca manifestarea aceleiaşi tendinţe, supt impulsia căreia *bl* şi *br* intervocalici au dat *ul* şi *ur*. Acest lucru ni-l arată asemănările dintre *bl* şi *br* pedeoparte şi *mn* pedealta, apoi asemănările dintre schimbările pe care aceste grupuri le-au suferit. Inadevăr, ca şi *bl, br*, grupul *mn* este alcătuit dintr'o ocluzivă fonică labială urmată de o consonantă anterolinguală alveolară, [1]) care să nu fie explozivă sau spirantă (în mod implicit este, deci, fonică) şi amîndouă aceste consonante sînt nazale, dupăcum în grupurile celelalte aveam a face numai cu sunete orale. Apoi sunetul care se schimbă în grupul *mn* este tot cel labial, iar sunetul care rămîne neschimbat prezintă deasemenea mare asemănare cu lichidele. (O dovadă în sprijinul acestui fapt ne-o furnisează chiar istoria sunetelor limbii romîneşti, în care, într'o perioadă foarte veche, *l* şi *n* intervocalici au avut aceeaşi soartă.)

Dacă luăm în consideraţie faptul că schimbarea lui *gn* în *mn* trebue socotită ca ieşită din aceeaşi tendinţă care a făcă *ct* să dea *pt* [1]),—şi pe baza paralelismului fenomenelor se

1) Înţeleg prin sunete anterolinguale pe cele care se pronunţă cu partea anterioară a limbii; cele care se pronunţă cu partea posterioară a limbii trebuesc numite posterolinguale. Amîndouă aceste categorii formează clasa sunetelor linguale, care se alătureză celor labiale şi labiodentale. Cred că terminii lingual, anterolingual şi posterolingual sînt de preferat celor obişnuiţi: dental, palatal, velar. Asta însă nu înseamnă că excludem pe aceştia din urmă. Sunetele care se articulează cu limba trebuesc numite cu doi termini (cum sînt numite, de exemplu, sunetele *f* şi *v* labiodentale): unul care să arate organul care articulează şi partea care articulează a acestui organ, iar altul care să arate locul la care se produce această articulaţie. Vom întrebuinţa, deci, pentru sunetele linguale terminii anterolingual dental, anterolingual alveolar, anterolingual palatal, posterolingual palatal, posterolingual velar. Această terminologie, cu deosebiri de construcţie şi de pronunţare, a fost întrebuinţată de A. Philippide în cursul său de *Fiziologia sunetelor*, ţinut la Universitatea din Iaşi. El spunea: lingual, limbal anterior, limbal posterior.

1) Prefacerea lui *ct* în *pt* a fost socotită de Philippide, *O. R.* II, pag. 274 ca o disimilaţie (cu terminul lui Meillet, diferenţiere), şi cu drept cuvînt, căci un grup care consistă din două consonante linguale s'a transformat într'un grup alcătuit dintr'o consonantă labială urmată de una linguală. Tot aşa trebue socotită şi schimbarea lui *gn* în *mn*.

Mobilul care a determinat aceste schimbări cred că este următorul: baza de articulaţie romînească nu putea îngădui ca o consonantă posterolinguală velară să fie urmată de alta anterolinguală alveolară. Acest lucru se înţelege în parte, dacă ne gîndim că trecerea dela articulaţia uneia la a celeilalte nu se putea face printr'o mişcare într'o singură direcţie a organelor articulatorii, cum este, de pildă, cazul cu trecerea dela *p* la *t*, dela *t* la *u*, dela *p* la *u*, dela *p* la articulaţia labială a lui *o*, etc., şi nici prin mişcarea imediat posterioară ca timp, şi în parte chiar simultană, a unui alt organ, cum e cazul cu trecerea dela *p* la *r* sau dela *p* la articularea linguală a unei vocale. Aici avem a face cu mişcarea succesivă a două părţi ale aceluiaşi organ, ceeace constitue o dificultate de articulare, căci mişcarea care urmează celei dintîiu nu se poate face în toată libertatea, cum e la *pr, pu, po*, ci numai după sfîrşirea deplină a celeilalte. Această situaţie a fost înlăturată prin schimbarea organului care trebuia să facă mişcarea cea

poate presupune fără hazardare că şi *gd* a trebuit să dea *bd*, dar nu avem exemple în care să se fi găsit acest grup—, părerea exprimată mai sus cu privire la *mn* > *un* apare şi mai verosimilă. Nazala *n* are, în schimbarea unor sunete, acelaşi rost ca şi consonantele anterolinguale nenazale, ceeace, fiziologiceşte, este foarte explicabil. Schimbarea lui *mn* în *un* merge, deci, împreună cu aceea a lui *bl* în *ul* şi a lui *br* în *ur* şi comportă aceeaşi interpretare fiziologică. Ea este un fenomen de asimilaţie a grupului la vocalele înconjurătoare şi trebue formulată astfel: *mn* intervocalic dă *un*. Se pare, dealtfel, că în romîneşte *mn* nici nu există altfel decât intervocalic. O consonantă adăugată imediat înainte sau după el l-ar face greu de pronunţat. Totuşi faptul că nu există decît în poziţie intervocalică nu trebue să ne împiedice de a enunţa această condiţie în formula pe care o dăm schimbării. Dacă în limba romînă grupul *mn* nu există decît intervocalic, în armeană el există şi precedat de o lichidă, şi, în acest caz, în limba armeană schimbarea lui *mn* în *un* nu se mai realizează.

Un singur motiv ne-ar putea face să ne îndoim că aceasta este interpretarea cea justă a schimbării. Dacă socotim că fenomenul *mn* > *un* iese din aceeaşi tendinţă din care au ieşit şi schimbările *bl* > *ul*, *br* > *ur*, ni s'ar părea firesc ca alături cu schimbarea lui *mn* în *un* să existe şi o schimbare a lui *m* intervocalic, dupăcum schimbării lui *bl* şi *br* intervocalici i se asociază o schimbare a lui *b* intervocalic. Dar o schimbare a lui *m* intervocalic n'a existat în limba romînă.

S'ar putea ca această obiecţie să nu aibă nicio soliditate, căci, poate, *m* din grupul *mn* are, faţă de *b*, asemănări mai mari decît le are *m* intervocalic faţă de acelaşi sunet. Dacă însă nu se poate admite acest lucru, atunci trebue să căutăm, pentru schimbările lui *bl*, *br* şi *mn* în *ul*, *ur* şi *un*, altă explicaţie decît cea dată în prezentul articol. Ceeace totuşi mi se pare mai sigur între toate aceste presupuneri pe care le-am făcut pînă acum este faptul că *mn* > *un* merge împreună cu *bl*, *br* > *ul*, *ur*. Ar fi interesant de cercetat dacă în armeană şi în dialectul gascon schimbarea lui *mn* în *un* nu este însoţită şi de celelalte două. Am avea în acest caz o puternică probă că toate cele trei schimbări ies din aceeaşi tendinţă. Şi ar mai trebui cercetat dacă, acolo unde se produc schimbările lui *bl* şi *br* intervocalici în *ul* şi *ur*, nu se întîlneşte şi schimbarea sau căderea lui *b* intervocalic (*bl* > *ul* şi *br* > *ur* apar şi în nordestul Franţei). In caz cînd nu se găseşte, ar fi o indicaţie că explicaţia dată în studiul de faţă este falşă. [1])

17. Fazele intermediare prin care s'a ajuns dela *m* la *u* trebue să fi fost următoarele: *m* a dat *w* nazal (adică o spirantă nazală), sau, mai precis, acesta este sunetul care trebuia să iasă din *m* prin dezocluzivare. Cum este foarte probabil că nazalitatea la spirante nici nu există, nici n'a existat în limba romînă, *w* şi-a pierdut nazalitatea, sau, mai bine zis, vălul palatului a început să se depărteze de păretele faringelui numai cînd începea articularea lui *n* următor. Această schimbare a trebuit să se întîmple concomitent cu aceea a deschiderii lui *m*. Pe urmă, *w* s'a prefăcut în *ũ*, care a suferit apoi schimbările studiate în prima parte a articolului nostru.

18. E sigur că acest fenomen este romînesc, adică produs de o tendinţă a bazei de articulaţie romîneşti, iar nu provenit prin imitaţie dela vreo populaţie oarecare depe timpul imperiului roman. Dovada ar putea fi şi împrejurarea că s'a produs numai într'o parte a dialectului dacoromîn, dar este mai ales faptul că el nu se întîlneşte pe teritoriile romanice decît într'o regiune foarte îndepărtată, unde s'a produs în mod independent.

Această schimbare este mai veche decît prefacerea lui

dintîiu. Se mai pune problema dece schimbarea s'a produs la primul sunet şi nu la al doilea, şi dece a fost evitat numai grupul consonantă posterolinguală velară + consonantă anterolinguală alveolară, şi nu şi grupul alcătuit din aceleaşi categorii de consonante în ordine inversă. Dar cu acestea ar însemna să lungim prea mult discuţii asupra altor fapte decît cele pe care ne-am propus să le discutăm. Vezi şi § 10.

1) S'ar putea oare socoti toate aceste schimbări ca nişte disimilaţii ale celor două consonante? S'ar putea spune că pierderea ocluziunii lui *b* şi *m* s'a produs din cauză că baza de articulaţie românească nu putea îngădui un *b* sau *m* (consonante fonice bilabiale) urmat de o lichidă sau nazală anterolinguală? Ar fi explicaţia dată de Millardet pentru *mn* > *un*, aplicată şi la celelalte schimbări. Şi s'ar putea explica, în acest caz, dece schimbarea s'a produs numai cînd grupurile erau intervocalice?

gn în *mn*,—destul de veche şi aceasta—, căci astfel *mn* provenit din *gn* ar fi dat *un*. Avînd în vedere că *bl* > *ul* sau cel puţin *wl* > *ŭl* este posterior rotacismului lui *l* intervocalic, putem fixa schimbarea aceasta, a sunetelor *b* şi *m*, în cele dintîiu timpuri de existenţă a limbii romîne.

19. Am lăsat înadins la urmă o chestiune care se mai pune în legătură cu schimbarea lui *mn* în *un*: aceea a restricţiilor pe care formula schimbării, aşa cum am stabilit-o în § 16, le comportă, căci nu orice *mn* intervocalic latinesc se schimbă în *un*. Cuvinte ca *domn, somn, Dumnezeu, doamnă, toamnă* au păstrat intact grupul *mn* intervocalic. Philippide, *O. R.* II, pag. 122 afirmă că fenomenul este sporadic. Millardet, *loc. cit.* şi Grammont, *loc. cit.* spun că schimbarea nu s'a produs cînd vocala de dinaintea lui *mn* era *o*. Millardet: «...dans cette position, l'*m* s'est trouvée prise entre deux forces différenciatrices contradictoires : l'élément vélaire de la voyelle *o* ayant fait obstacle à la vélarisation de l'*m* et à son passage à la semi-voyelle *w*. Ce phénomène est tout à fait parallèle à celui qui se constate en arménien, où en principe le groupe *mn* passe à *un*, mais où, après *u*, le groupe reste intact (v. Grammont, *M. S. L.*, XX, 242). D'où il ressort que l'*m* du roumain *somn* ne continue l'*m* du latin *somnum* qu'en vertu d'une sorte d'équilibre : repoussé dans un sens par l'*n*, il a été repoussé en sens contraire par l'*o*.»

Grammont: «...en roumain quand la voyelle précédente était un *o* elle a consolidé l'*m* par une différenciation préventive qui a empêché la différenciation demandée par l'*n*, parce qu'elle aurait abouti à un *u*, phonème si voisin de l'*o* pour le timbre et l'articulation qu'il aurait formé avec lui un groupe instable tendant à la monophtongue...»

S'ar putea ca una din aceste păreri să fie justă. [1]) Numărul redus al cuvintelor care posedau grupul *mn* şi al celor care au suferit schimbarea ne pune în situaţia de a nu putea afirma nimic sigur în această privinţă. Totuşi, dacă luăm în consideraţie schimbările paralele cu aceea a lui *mn* în *un*, se poate face o obiecţie părerilor celor doi învăţaţi franceji:

1) Dacă schimbarea este înadevăr sporadică, faptul nu este o piedică pentru a admite că ea face parte din aceeaşi tendinţă din care a ieşit schimbarea lui *bl* în *ul* şi a lui *br* în *ur*.

súlă şi *alúnec*, în care *bl* şi *br* erau precedaţi de *u*, au suferit schimbarea lui *bl* şi *br* în *ul* şi *ur*. Vocala *u* n'a împiedecat, deci, schimbarea lui *b* în *u* şi probabil că n'ar fi împiedecat-o nici pe aceea a lui *m* în *u*. Dar *u* este o vocală labială ca şi *o*, şi este încă de presupus că, dacă vocale labiale au avut un efect asupra schimbării lui *bl, br* şi *mn* în *ul, ur* şi *un*, acest efect a fost mai mare cînd preceda *u* decît cînd preceda *o*. [1]) Apoi Grammont şi Millardet nu iau în consideraţie cuvinte ca *doamnă, toamnă*, unde *mn* nu este precedat de *o*, ci de *a*, şi se găseşte totuşi păstrat. Părerea lor se poate însă împăca cu aceste fapte. Trebue numai să admitem că schimbarea lui *mn* în *un* este anterioară diftongării lui *ó* în *ŏá*. In caz contrar, în loc de *dŏámnă, tŏámnă* am avea *dŏáună, tŏáună*.

Dacă schimbarea lui *mn* în *un* se datoreşte unei influenţe a celor două vocale înconjurătoare asupra grupului, cum am opinat mai sus, atunci se mai poate face o ipoteză cu privire la restricţiile fenomenului. In unele limbi se constată o asimilare a explozivelor intervocalice la vocalele înconjurătoare numai în prezenţa vocalelor celor mai deschise (vezi Grammont, *op. cit.*, pag. 163-4). S'ar putea, deci, presupune că în romîneşte *mn* s'a schimbat în *un* numai cînd era precedat de *a* (bineînţeles, pelîngă condiţia că să fie urmat de vocală). In acest caz trebue să admitem, ca şi pentru părerea lui Grammont şi Millardet, că fenomenul *mn* > *un* este anterior diftongării lui *ó* în *ŏá*, căci după diftongare grupul *mn* s'ar fi găsit precedat de *a*.

20. Dacă schimbarea lui *mn* în *un* s'a petrecut în realitate numai în Ardeal (fără Banat) şi în Moldova şi Muntenia, atunci ea presupune o deosebire de rasă între indivizii care vorbeau aceste dialecte în cele dintîiu timpuri ale limbii romîne şi cei care vorbeau actualele dialecte bănăţean şi macedoromîn. In cazul cînd în aceste două din urmă dialecte avem a face cu o schimbare a lui *ŭn* în *mn*, atunci nu mai putem vorbi de o deosebire de rasă pentru o epocă aşa de veche, ci pentru una mai recentă, în care s'a petrecut această schimbare a lui *ŭn* în *mn*. **G. Ivănescu.**

1) Un cuvînt în care *mn* să fi fost precedat de *u* este, poate, *Dumnezeu*. Dar, poate, schimbarea lui *o* în *u* este aici posterioară fenomenului *mn* > *un*.

NOTE LINGVISTICE.

Atît(a) amar de vreme.

Ich muss gestehen, dass ich von I. Morărescu's *(Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»* I [1934], S. 178 ff.) Erklärung aus *mare* 'Meer' *(o mare de corăbii, de oameni)* nicht überzeugt worden bin. Die Belegstelle aus Petru Maior *(intru atita mare de vreme)* ist viel zu modern als dass sie irgend etwas beweisen könnte, auch ist sie ja nichts Neues nach den Belegen, die Tiktin und das Akademiewörterbuch geben. Selbst wenn man das volkstümlich-spanische *la mar de gente* 'eine Menge Leute', *la mar de bonito* 'bildhübsch' vergliche, ist doch nicht ausgemacht, dass auch in Rumänien die Anschauung des Meeres vorliegt: warum sollte sie sich dann übrigens verflüchtigt haben und ein logisches *atita mare de...* einem so irrationalen Gebilde wie *atît(a) amar de...* gewichen sein? Dagegen kann man ohne weiteres verstehen dass ein unverstandenes *atît(a) amar de vreme* in *mare* 'Meer' umgedeutet wurde. Auch ist doch bemerkenswert dass ein so übertreibender Ausdruck wie *mare* 'ein Meer' nicht genügte (allerdings gibt es *un amar de oameni* 'viele', Ak.-Wb., was Verfasser verschweigt, aber auch dies müsste sekundär umgebildet sein aus *o mare de),* sondern fast immer (vgl. höchstens Coşbuc: *sînt amar de ani, amar!)* exklamative *atît(a), ce de, mult* (letztere zwei von Morărescu nicht erwähnt) vorangehen, worauf das Ak.-Wb. hinweist, frz. *co ibien = comme bien* vergleichend: das Spanische begnügt sich mit *la mar;* 'ein solches Meer von' ist reichlich pleonastisch. Endlich muss auch das Verhalten der rumänischen Linguisten, die fast alle (Tiktin, Puşcariu usw.) für *amar* 'bitter' optieren, bedenklich stimmen: gerade die

Anekdote, die Verf. von Philippide erzählt, spricht dafür dass das Sprachgefühl des Rumänen, wenn es von gelehrter Spekulation unbeeinflusst ist, *atît(a) amar de...* zu *amar* 'bitter' bezieht.

Für mich ist kein Zweifel dass *atît(a) amar de...* zu *amar* 'bitter' und zwar zu dem von ihm ausgehenden *amar de* 'wehe, ach!' gehört. Wir müssen von einem ursprünglichen Ausruf *amar de vreme!* ausgehen: 'wehe über die Zeit!': eine Fülle oder ein grosses Ausmass von Dingen erregt leicht ein Gefühl der Machtlosigkeit oder Ohnmacht, das sogar schmerzhaft wirken kann. *Questo spende un orrore,* sagte mir eine Postbeamtin in Rom, als ich ein dickes Packet aufgab: 'das zahlt (kostet) schauerlich viel',—gewiss lag darin die Teilnahme eines fühlsamen Wesens, das noch nicht für die Ausgaben, also Leiden eines Nebenmenschen, das noch nicht bürokratisch abgestumpft war, aber auch das Erschrecken eines natürlichen Menschen vor dem Vielen an sich: Meyer-Lübke bucht (*REW*[3], 4190) s. v. *horror* vulgärport. *um ror de,* menorka. *un horror* 'sehr viel', vgl. rum. *o groază de* 'eine schwere Menge, Unmenge von'. Selbst Dinge, die uns an und für sich angenehm sind, können einen Affekt hervorrufen, der ins Negative umschlägt, wie P. Trost anlässlich der Schimpfwörter, die als Kosewörter auftreten, und auch des frz. *terriblement beau* in *Indogermanische Forschungen* LI (1933), 101 ff. ausgeführt hat. Man braucht nur an den vielfältigen Gebrauch der ungarischen 'ach'-Interjektion, *jaj,* zu denken, um hierin keine Schwierigkeit zu sehen: der Ungar sagt ja selbst *jaj de szép!,* wörtlich 'weh, wie schön!', und das deutsche *ach!* ist von solchem Gebrauch nicht weit entfernt. Diesen psychologischen Sachverhalt hat Philippide nicht bedacht, wenn er sein natürliches Sprachgefühl, das in *după-ce atît amar de vreme am suferit* korrekt reagierte, d. h. die Beziehung zu *amar* 'bitter' herstellte, von Sätzen wie atît *amar de oaste, atît amar de avuţie* überrumpeln liess: er hätte eher an *amar* 'wehe!' als an *amar* 'bitter' anknüpfen und an Fälle wie *vai, ce bucurie are să fie pe el!* 'Gott, wie wird er sich freuen!', *vai de mine, cum m'aş duce seara la guriţă dulce* 'ach! wie gerne ginge ich...' (Tiktin, s. v. *vai).*

Denken wir uns nun den Ausruf *amar de vreme!* in einen

Satz eingebaut: *sînt amar de ani, amar!*, so müssen wir annehmen, dass der Sprecher hätte sagen können: *sînt mulți ani, atîți ani*, dies aber nicht tut, weil ihn der Affekt übermannt, sondern innehält und in einen Ausruf ausbricht: 'es sind—ach die Jahre [die es sind]!'. Oder: *de mult amar de vreme* (Alecsandri)=*de mult* [scil. timp]—*amar de vreme!; ce de amar de bani dau* (Neculce)=*ce de bani dau*+*amar de bani* [ce dau]!; *ce a făcut el, că a scos atîta amar de grîu=a scos atîta grîu*+*amar de grîu* [ce a scos]! Der Vorgang des Einbaus eines affektischen Ausrufs in einen rein feststellenden Satz ist nicht merkwürdiger als etwa bei altfz. Ausdrücken vom Typus *cette lasse d'âme...* 'diese unglückliche Seele', wörtlich 'diese —Unglückliche von einer Seele', und die Unterbrechung des normalen Satzverlaufs hat etwa in span. *una como alegría* ihre Parallele: 'eine [wie soll ich sagen?]... gleichsam eine Freude'. Es reiht sich letztlich unser rumänischer Ausdruck in die Fülle affektischer Ausdrücke für 'viel' (vgl. frz. *beaucoup, bien [combien]*, also subjektiver Ausdrücke der Zufriedenheit, statt objektivem altem *moult)* ein. Man muss sich nur klar machen, dass der objektive (oder relativ objektive, da schon *atîta* affektisch ist, wie Iordan, Anm. 1, S. 180 hervorhebt) Ausdruck des viel schon vor dem Ausruf *amar de...!* gesprochen wird *(mult, atîta, ce de)*, dass dieser Ausruf selbst nur die persönliche Begleitreaktion darstellt. Jetzt versteht man die Notwendigkeit dieser *atîta, ce de...* usw. und man begreift auch dass mit der Grammatikalisierung des Gesamtausdrucks Gliederungsverschiebungen innerhalb desselben möglich wurden, so z. B. die Volksetymologien *mare* 'Meer' und *mare* 'gross' und die Pluralbildung *atîția amari de ani* (urspr. = *atîți* [ani] + *amar de ani), atîția mari de ani*, etc. Auch das südital. *mar a mmé* 'ich Unglücklicher' *(REW* s. v. *amarus)* zeigt ja in der Aphärese des *a-* die Verkennung des Ursprünglichen.

Istanbul. **Leo Spitzer.**

Baider.

Sînt în măsură să aduc unele fapte în sprijinul etimologiei propusă de A. Philippide, *Arhiva* XX (1909), pag. 480 și citată în Dicț. Acad. I, 1 pag. 431, col. 1, unde totuși originea acestui cuvînt este considerată necunoscută. Frc. *bayadère*, care-i stă la bază, s'a bucurat, în ultimul timp, de o atenție deosebită din partea specialiștilor (v. Elise Richter, *Volkstum und Kultur der Romanen* V [1932], pag. 1 urm., C. Tagliavini, *ibid.* VI [1933], pag. 166 urm. și L. Spitzer, *ibid.*, pag. 169). Ceeace ne interesează pe noi din toată discuția este amănuntul, relevat de Tagliavini *(loc. cit.*, pag. 168), că în italiana actuală *baiadera* are sensurile 'collana di piccole perle intrecciate, con due nodi o glandole in fondo' și 'stoffa a striscie' care, foarte probabil, își au punctul de plecare în împrejurarea că pedeoparte voalul baiaderelor, de care vorbește Philippide, s'a transformat cu vremea într'un simplu fular (sau fișiu) pentru înfășurat gîtul, întocmai ca baiderul țăranilor și mahalagiilor noștri, iar pedealtăparte s'a întrebuințat un anumit fel de ștofă (vărgată, în dungi) la confecționarea acestei părți din îmbrăcămintea bărbătească. Dar și frc. *bayadère*, singur sau ca adjectiv pelingă *étoffe*, însemnează 'ștofă cu dungi (colorate diferit)'. Această accepție nu se găsește în niciunul din dicționarele curente; mi-a fost confirmată însă de o doamnă, care cunoaște foarte bine limba franceză și tot atît de bine... secretele modei feminine. Dealtfel și în romînește se spune, evident supt influența cuvîntului franțuzesc, *baiaderă* (numai ca substantiv) la o 'ștofă cu dungi de diverse culori'.

Acest ultim amănunt a fost hotărîtor în evoluția semantică a cuvîntului nostru, care încă de mult ajunsese să însemneze 'față sau văl de mătase ce femeile pun și poartă pe umeri' și 'îmbrăcăminte de etichetă ce pun damele pe umeri în loc de șal' (Dicț. Acad., după Laurianu-Massimu, *Dicționariulu limbei romane*, resp. Ion Costinescu, *Vocabularu romano-francesu*, ambele apărute acum 60-65 ani).[1])

1) Trebue precizat însă că existența lui în romînește este mult mai veche. L-am întîlnit la C. Faca, *Comodia vremii („Franțuzitele")* (1833). Citez (din ediția V. Vîrcol, București 1906, pag. 30) un pasaj ceva mai lung, pentru a se vedea, măcar aproximativ, despre ce-i vorba:

În jurnalul după urmă, e ceva deosebit,
D'abor o domoazelă, cîn se află an vizit,

Modificarea sensului se datorește modei. Este clar că obiectul de îmbrăcăminte, care, cu 100 ani în urmă, constituia o adevărată podoabă a toaletei cucoanelor bogate, s'a degradat încet încet, a fost, adică, întrebuințat, prin imitație, de femei aparținînd unor pături sociale tot mai modeste. Deaceea el a dispărut, cu timpul, din viața așa zisei societăți înalte. Pe măsură ce se răspîndea în popor, acest fular și-a schimbat și destinația: din element al garderobei feminine a devenit un articot de îmbrăcăminte bărbătească (mai exact băiețească). Căci, dupăcum remarcă foarte bine T. Pamfile[1]) (v. Dicț. Acad. I, 1, pag, 430, col. 2), numai băieții poartă (sau purtau ?) baider. Am putea spune că a mai suferit o... degradare prin transformarea lui din obiect oarecum de lux (sau *și de lux*) în obiect de utilitate practică, absolut necesar în timpul iernii (băieților dela țară și din mahalalele orașelor, care, nepurtînd guler, trebuiau să găsească un mijloc spre a-și feri gîtul de răceală).

In ce privește partea formală, lucrurile se prezintă simplu. Din citatele făcute mai sus rezultă că finalul cuvîntului nostru a oscilat între *-eră* și *-er*. In vorbirea oamenilor mai mult sau mai puțin culți s'a impus prima variantă (supt influența frc. *bayadère*, ajutat, firește, de faptul că obișnuit acesta apărea împreună cu *étoffe*, căruia în romînește îi corespunde *ștofă*, feminin). Oamenii din popor l-au simțit ca masculin, fiindcă se termina în consoană și totodată semăna foarte bine cu derivatele în *-er* (forma moldovenească a sufixului *-ar*).[2]) Diftongul *-ĭa-* s'a prefăcut în *-ĭe-*, din cauză că era neaccentuat (dar influențat, probabil, și de *-er* din silaba următoare), iar *baederă* (la Costinescu, *op. cit.*) confirmă această modificare. Tot lipsa accentului, mai precis spus, existența lui *-ĭe-*

Este de bonton la modă să albă capot deschis,
In mînă cu portofeliu, și cu baiader închis.

(Am respectat ortografia și punctuația editorului.)

1) La explicațiile acestui bun cunoscător al vieții țărănești din sudul Moldovei trebue adăugat că baiderele de acum 35—40 ani erau totdeauna confecționate din împletitură de lînă colorată: mi-aduc bine aminte, căci am purtat eu însumi baider, că predominau roșul, galbenul și verdele.

2) Din explicațiile date în Dicț. Acad. se pare că *baider*, cu sensul 'legătură de gît pentru iarnă (la băieți)', este cunoscut numai (sau aproape numai) în Moldova.

între două silabe accentuate, adică în locul cel mai puțin rezistent, a dus la prefacerea lui *(ĭ)e* în *i*, întîiu sonant, apoi consonant (aflîndu-se imediat după *a*, *i* a format cu acesta un diftong descendent). O transformare fonetică perfect paralelă ne-o oferă mold. *băitan*,[1]) provenit din *băĭetan* (<*băĭat*+ *-an)*. Să se compare și (tot mold.!) *bairă* (pentru *baĭeră)*, *cair* (pentru *caĭer*), apoi, cu alt diftong, *bainetă* (pentru *baĭonetă*, *Graiul nostru* I, pag. 492, r. 8, într'un text din Moara Grecilor-Vasluiu).[2])

Fleoancă.

Insemnează, după Dicț. Acad. II, 1, pag. 137, col 2 'bouche' și 'femme vulgaire et mal mise'. Unul din aceste sensuri ori amîndouă se întîlnesc la numeroase alte cuvinte asemănătoare, mai mult sau mai puțin cu acesta, chiar supt aspectul fonetic. Depildă: *fleoarcă*, *fleoarță*, *fleorțotină*, apoi *fleandură*, *fle(a)ură*, etc. Mai interesant este faptul că o parte din ele au și înțelesul de 'haillon'. In această categorie intră *fleandură*, care seamănă, ca sunete, foarte bine cu *fleanță* 'haillon',[2]) mai puțin cu *fleștenic* idem (v. Dicț. Acad. II, 1, pag. 135 urm.). Deaceea cred că trebuesc puse toate la un loc, întrucît au o origine comună. Din punct de vedere semantic înrudirea este neîndoioasă. Sensul fundamental este 'cîrpă, zdreanță', între altele, pentrucă se găsește, dacă nu la toate, dar la cele mai multe din cuvintele citate. Chiar acelea care nu-l au astăzi îl vor fi avut odinioară. In orice caz, nu-

1) La fel *băițaș* <*băĭețaș*, *băițel* <*băĭețel* (Dicț. Acad. I, 1, pag. 435, col. 1; *băitan* lipsește, măcarcă-i foarte răspîndit în Moldova nordică). Repet ce-am spus în nota precedentă, că avem a face cu un cuvînt foarte întrebuințat (se poate spune întrebuințat excluziv) în Moldova. Cred că chiar *băitan* și celelalte sună, cel puțin în vorbirea repede, cu ĭ în loc de *i*.

2) Acesta-i singurul înțeles pe care-l dă Dicț. Acad. II, 1, pag. 136, col. 1, G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea*, Memoriile Academiei Romîne, secțiunea literară, ser. III, tom. V, București 1931, pag. 175 [25] explică pe *fleanță* prin 'șofilă, fișii dintr'o țesătură; brezae, femeie (sens. pejor.)'. Așadar încă un argument în favoarea afirmației, care va reveni mereu dealungul acestui articol, că un mare număr din terminii în discuție însemnează 'cîrpă', 'femeie ordinară' și 'gură'. G. Pascu, *Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu*, Iași 1931, pag. 216 caută să scoată pe *fleanță* din niște cuvinte slave și germane asemănătoare. Se va vedea mai încolo că nu-i nevoe să recurgem la limbi străine pentru a fixa etimologia acestui element lexical romînesc.

mai această însemnare ne poate explica pe celelalte. Căci dela 'cîrpă' la 'gură' (adică la 'limbă') trecerea se face uşor, din pricina asemănării obiectelor respective: limba (omului sau a animalelor) trezeşte în mod firesc imaginea unei petici, atît ca formă, cît şi, mai ales, ca mişcare. Cînd vorbim, în special cînd vorbim mult şi iute, limba se mişcă în gură întocmai ca o cîrpă expusă la bătaia vîntului. Insuşi zgomotul produs de limbă aminteşte întrucîtva fluturatul unei zdrenţe în vînt. La această asemănare să-i zicem fizică sau materială s'a adăugat alta. Cîrpa este un lucru fără valoare, murdar, chiar dezgustător (după ce am aruncat-o la gunoiu ori i-am schimbat destinaţia, degradînd-o). Un om vorbăreţ din cale afară deasemenea ne inspiră antipatie, dispreţ, adesea şi scîrbă. Numele pentru 'zdreanţă' trebuiau, prinurmare, să devie sinonime cu 'gura omului care vorbeşte mult şi urît', de fapt cu limba, care, cel puţin aparent, este principalul organ vocal. Să nu uităm că 'gurii' îi zicem 'fleoarcă', etc. numai atunci cînd sîntem stăpîniţi de stări afective identice sau similare cu cele amintite aici.

Dacă argumentarea mea nu pare convingătoare, o paralelă din limba franceză va împrăştia, sper, orice nedumerire. G. Esnault, *L'imagination populaire. Métaphores occidentales*, Paris 1925,[1]) pag. 163-4 discută frc. *pillou*, care în Basse-Bretagne însemnează 'chiffon' şi 'langue' totodată: *rentre ton pillou* se zice pentru *tais-toi*, iar *remuer son pillou* este echivalentul frc. argot. *balancer le chiffon rouge* 'parler'.[2]) Ca justificare Esnault adaugă: „La langue est un chiffon surtout quand elle pend, comme chez le chien altéré".

Celălalt înţeles figurat: 'femeie vulgară, depravată, etc.' îşi are punctul de plecare tot în ideia fundamentală de 'cîrpă', nu, cum şi-ar putea închipui cineva, luîndu-se după aparenţe, în aceea secundară de 'gură' (că, adică, femeile ordinare vorbesc mult şi urît). Astfel de fiinţe trezesc în noi acelaşi dezgust ca şi o petică murdară: dezgust mai ales fizic femeia vulgară, dezgust mai ales moral prostituata. Limba noastră însăşi ne oferă paralele care confirmă spusele mele: *otreapă*

1) Cf. recensia din *Arhiva* XXXIII (1926), pag. 283 urm.

2) Şi această locuţiune argotică întăreşte explicaţia dată aici pentru rom. *fleandură* şi familia lui.

'Wisch-, Wasch-, Scheuerlappen' (Tiktin, pag. 1100, col. 2), cu sensul figurat de 'femeie ordinară, prostituată', cum rezultă din pasajul următor: *Că pe mine nu m'ai luat dela mama... ca să mă înşeli cu toate otrepele* (C. Pelmuş, *Adevărul literar* dela 16 Decembrie 1934, pag. 4, col. 4); *pacea(v)ură* 'Wisch(-lappen); fig. vulg. von Menschen: Drecklappen, Schlampe' (Tiktin, pag. 1104, col. 2);[1]) *terfeloagă* 'coureuse, gourgandine' (G. Pascu, *Sufixele româneşti*, pag. 231), formă secundară a lui *terfelog* 'Stück Papier, Wischlappen' (Tiktin, pag. 1679, col. 2); *tîrfă* 'Luder, Vettel', cu varianta *teartă* (Mold.) 'Luder, Vettel; Lappen' (Tiktin, pag. 1671, col. 2 şi pag. 1605, col. 1);[2]) *ţolină* 'Schimpfwort für Weiber, besonders liederliche: Luder, Aas' (Tiktin, pag. 1621, col. 1) şi bănăţ. *ţoloabă* 'femeie stricată' (L. Costin, *Graiul bănăţean* II, Turnu-Severin 1934, pag. 202),[3]) derivate amîndouă dela *ţol, ţoală*,[4]) etc. Merită a fi pomenit şi *potloagă* 'femeie depravată, prostituată', variantă a lui *potlog* 'Stück altes Leder, alter Lederfleck' (Tiktin, pag. 1224, col. 1, unde nu-i înregistrat decît *potlog*, cu înţelesul propriu, arătat aici): dezvoltarea semantică este perfect paralelă cu a cuvintelor înşirate mai sus, căci drumul urmat este identic (dela 'obiect uzat, degradat' la 'femeie stricată, decăzută').[5]) Şi în alte limbi

1) In mod obişnuit femeilor li se spune *poceacură*; cf. varianta *panceavură* 'femeie şireată, rea de gură, prefăcută' (comunicat din Dobreni-Neamţu).

2) Să se compare spusele lui C. Lacea, *Dacoromania* IV, pag. 781 urm. (Mi s'a atras atenţia asupra acestui articol de către S. Puşcariu, care îmi face cunoscut în acelaşi timp că *•gură de cîrpă* e o expresie curentă pentru 'indiscret', deci iarăşi o dovadă în sprijinul explicaţiilor mele.)

3) La aceeaşi pagină găsim subst. *ţol*, pe care autorul îl explică prin fleoarcă', iar acesta însemnează 'leoarcă, ud' (pag. 98). Vom vedea mai încolo că numeroase cuvinte în care găsim grupul consonantic *fl* au sensul de 'moale', deci la fel cu 'cîrpă'.

4) Nu înţeleg dece Tiktin spune 'wahrscheinlich', cînd etimologia este mai mult decît evidentă, cum rezultă din citatul în care *ţol* şi *ţolină* apar unul după altul, ca într'un joc de cuvinte: *Haide, jupîneas', acasă, că tu n'ai faţă pe masă, n'ai nici ţol, n'ai nici perină, bată-te crucea, ţolină* şi din trimeterile (la *poceavură, tîrfă*, etc.), pe care le face el însuşi. L-au derutat, poate, înţelesurile lui *ţol, ţoală*, printre care nu figurează acela de 'sac, materie pentru făcut saci' (deci ştofă ordinară), existent în sudul Moldovei.

5) Deoarece împrejurările au fost favorabile, limba a diferenţiat, din punct de vedere morfologic, cele două accepţii ale acestui substantiv, ca şi la *terfelog*.

găsim modificări semantice asemănătoare, depildă portg. *marafona* 'păpușă din cîrpe; prostituată' (v. *Revue de linguistique romane* V [1929], pag. 270) și ung. *condra* 'haină veche stricată; femeie de moravuri ușoare' (citat de G. Pascu, *Revista critică* VI [1932], pag. 159, pentru a deriva pe rom. *toandră* 'haină veche stricată'). [1])

Trecînd la partea fonetică, observăm că toate cuvintele enumerate pînă aici conțin sunetele *f* + *l*, care în romînește servesc să exprime zgomotul produs de zborul păsărilor și, prin extensiune, zgomotul pînzei, steagului, flăcării, etc. în mișcare: verbul întrebuințat în acest scop, *a filfîi*, [2]) prezintă același grup fonetic *f*+*l* în prima lui parte, care-i și cea mai importantă, și are, firește, origine onomatopeică (cf. Dicț. Acad. II, 1, pag. 38, col. 2 și S. Pușcariu, *Dacoromania* I, articolul despre onomatopee în limba romînă, passim). Să se compare apoi *fluture*[3]), *a flutura*, *fluturatic*, *a fluștura*, *fluștur*[1]) *fluștaratic* ș.a., pe care Dicț. Acad., cel puțin în parte, nu le explică suficient, după aceea germ. *flattern*, *Flitter*, engl. *flitter*, *flutter* (v. F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. IX, Berlin-Leipzig 1921, pag. 137, col. 2 și 140, col. 1), în fine curd. *filfilik* (cu varianta *pilpiluk*) 'fluture' (M. L. Wagner, *Revue de linguistique romane* IV [1928], pag. 32, nota 2).

Așadar *fleandură*, *fleanță*, *fleoancă*, *fleoarcă*, *fleoarță*, *fleștenic*, *fleștură*, *fle(a)ură*, [2]) cu variantele și derivatele respective, au toate o singură origine, onomatopeică. Elementele lor fonetice fundamentale sînt *f* și *l*, care, fie unite printr'un sunet de transiție, ca în *a filfîi*, fie sprijinite pe o vocală următoare, ca în seria aceasta din urmă, exprimă zgomotul făcut de aripile unei păsări (sau insecte) în zbor și apoi pe acela al unei bucăți de pînză expusă la bătaia vîntului. Înțelesul primitiv și propriu a fost 'cîrpă, petică, zdreanță'.

---

dealtfel, ceeace la *fleoarcă*, etc. n'a fost posibil (și nici necesar, fiindcă genul originar al cuvintelor respective se potrivea cu sexul ființei pe care aveau s'o numească în urma modificării semantice).

1) Această etimologie a fost propusă și de Tiktin, pag. 1662, col. 2, pentru *fundră* 'Bauernrock der Bergbewohner aus grobem grauem, schwarzem oder auch weissem Tuche', care-i evident o variantă a lui *toandră*. Interesant este că *fundră* însemnează la Năsăud 'femeie vulgară' (comunicat de studentul G. Istrate), așadar întocmai sau aproape întocmai ca *fleoancă* și celelalte. Trebue adăugat că printre cuvintele străine citate de Tiktin s. v. *fundră* figurează și rut. *cundra* 'Lappen, Fetzen', care s'ar potrivi și mai bine decît ung. *condra* pentru transformarea semantică a năsăudeanului *fundră*, cel puțin în sensul discuției de față.

2) Cît de bine pot semăna citeodată acest zgomot și cel produs de limba omului se vede și din următorul fapt. Fiind elev de liceu, am cunoscut un medicinist care avea defectul că, în timp ce vorbea, limba-i umbla prin gură exact ca o cîrpă bătută de vînt, ba făcea impresia că-i și iese afară din gură. Deaceea căpătase porecla *Fîlfu*. S. Pușcariu, *Dacoromania* VI, pag. 533 citează (fără a spune unde l-a găsit) onomasticul *Fîlfă* (postverbal dela *a filfîi*).

3) A. Scriban, *Arhiva* XLI (1933), pag. 48 îl crede gepidic, dar n'are dreptate, căci tot așa de bine l-ar putea scoate și din alte limbi, unde există cuvinte asemănătoare. Numele acestei insecte sînt, foarte adesea, onomatopeice. Cf., pentru domeniul romanic, A. Griera, *Volkstum und Kultur der Romanen* I (1928), pag. 316 urm., R. Riegler, *ibid.* II (1929), pag. 259, M. L. Wagner, *Revue de linguistique romane* IV (1928), pag. 29 urm. ș. a. (acesta din urmă dă și o bogată bibliografie). În aromînă cuvîntul nostru sună *flîtur(ă)* și *fliutur*: deosebirea de vocală între aceste forme și cea dacoromînească vorbește, mi se pare, și ea în favoarea originii onomatopeice și contra derivării din latinește, unde presupusul etimon are în prima silabă *ū*. La noi *fluture* însemnează și 'fante, craiu':

fluturii care înconjurau în altă parte a terasei pe doamna Dolores Barancea (C. Stere, *Ciubărești*, pag. 318). Acest sens, care lipsește în Dicț. Acad., amintește cu atît mai bine de *filfison*, cu cît ambele cuvinte sînt formații onomatopeice și au la bază același grup fonetic *f*+*l* (v. vol. I al *Buletinului* nostru, pag. 150 urm.). Cf. și germ. *flatterhaftes Frauenzimmer*, prin care A. Steiger traduce arab. *marahaliina* (*Revue de linguistique romane* V [1929] pag. 271).

1) Pentru acesta S. Pușcariu, *Dacoromania* IV, pag. 683-4 propune un etimon latinesc, reconstruit, asupra căruia ar fi influențat apoi *a flutura* (ca să explice partea finală, neinteresantă în discuția de față).

2) Etimologia dată de N. Drăganu, *Dacoromania* V, pag. 897: *flear(ă)* 'gură' (< germ. *Flärre* 'spărtură') + *gură*, pe care o repetă, dezvoltînd-o, în *Dacoromania* V, pag. 273-4, unde aflăm că *Flärre* aparține dialectului săsesc transilvănean și că al doilea element din această contaminație este *gaură*, nu poate fi primită, cum cred că dovedesc explicațiile date pînă aici și cele ce vor urma. Împotriva originii săsești vorbește însă și răspîndirea geografică a lui *fle(a)ură*. Este drept că Dicț. Acad. II, 1, pag. 138, col. 1 îl consideră ca ardelenism, dar în realitate el se întîlnește și aiurea. În satul Schitul Ducăi, jud. Iași, se zice *a umbla fleaura* 'a umbla fără nicio treabă'. Nu știu dacă substantivul nostru se întrebuințează acolo și singur. Oricum este neîndoios că avem a face cu unul și același cuvînt. Izolarea moldovenească își are punctul de plecare în sensul 'gură, gură rea' al lui *fleaură* (să se compare pedeoparte *a umbla gură-cască*, pedealta faptul că oamenii care n'au ce face vorbesc mai mult decît cei ocupați). A influențat, poate, și *a fluiera*, care seamănă atît de bine, supt raportul fonetic, cu *fleaură*. Articolul lui Drăganu are totuși meritul că aduce un bogat material lingvistic romînesc și nemțesc, care-i în întregime de natură onomatopeică (toate exemplele conțin grupul *fl*).

ţă', din care s'au dezvoltat paralel cel de 'gură (= 'limbă') în acţiune' şi cel de 'femeie ordinară, stricată'.

Numărul cuvintelor care intră în această grupă onomatopeică este neînchipuit de mare. Încerc sa dau aici o listă cît mai bogată, fără pretenţia de a epuiza materialul romînesc (căci aceasta interesează în primul loc) şi de a garanta că aparţin toate, cu aceeaşi siguranţă deplină, la familia lui *fleoancă*, etc. Terminii amintiţi deja mai sus îi las la o parte (afară de cazul cînd comportă discuţie specială). ***Carafliostină*** 'denominaţie injurioasă pentru o femeie grasă, nesimţitoare' (Ciauşanu, *op. cit.*, pag. 163 [13], col. 1); ***chifligi*** 'a terciui' (Dicţ. Acad. I, 2, pag. 361, col. 1); ***chiflosi*** (despre fructele coapte, mai ales despre prune) 'a se sfărîma, a se face chisăliţă' (Dicţ. Acad. I, 1 nu cunoaşte această variantă, existentă la Tecuciu, iar pe ***chirfosi*** îl traduce greşit prin 'salir', deşi citatele dela pag. 378, col. 2 vorbesc oarecum împotrivă: dela 'a sfărîma prunele coapte', atunci cînd le transporţi cu căruţa pe o distanţă mare, s'a ajuns în chip firesc la 'a tăvăli, a bate rău, a face piftie', căci elementul comun şi fundamental este 'a face un lucru moale ca cîrpa'; din ***chiflosi*** a rezultat ulterior, prin metateză, ***chilfosi***, iar apoi, prin transformarea lui *l* în *r*, ***chirfosi)***; [1]) ***cioflinc*** 'gaffe' (Dicţ. Acad. I, 2, pag. 449, col. 2 explică foarte amănunţit sensurile acestui cuvînt şi întrebuinţările obiectelor respective. N. Drăganu, *Dacoromania* III, pag. 707 propune ca etimon săs. *Schivlänk*, pe care-l acceptă Dicţ. Acad. Ceeace m'a îndemnat să consider pe ***cioflinc*** drept formaţie onomatopeică este, pelîngă existenţa grupului *fl*, faptul că prin unele părţi acestui 'cuiu gros de fier' i se zice 'limbă' şi că pretutindeni avem a face cu o pană, un cuiu etc., care în mod obişnuit atîrnă de un lanţ, o frînghie, etc.); ***ciufleca*** (şi ***ciofleca)***' (despre urechi) a-şi blegi, a-şi blegoşa, a lăsa să atîrne, a pleoşti' (Dicţ. Acad. I, 2, pag. 497, col. 2); [2]) ***cofleşi*** (refl.) (despre

1) V. Bogrea, *Dacoromania* III, pag. 729 derivă subst. *chirfoseală* din sîrb. *krvosalija* 'schwere (i. e. blutige) Arbeit'. Această etimologie, pe care o aminteşte Dicţ. Acad., fără a lua poziţie hotărîtă faţă de ea, este artificială, ca şi apropierea lui *chilfoseală* de *chelfăneală* sau *sclifoseală*, din cauză că Bogrea nu cunoştea sensul adevărat al cuvintelor în discuţie.

2) Postverbalul *cioflec*, existent şi ca nume de persoană în Ardeal (Dicţ. Acad. I, 2, pag. 449, col. 2, care notează şi varianta *cioflic*, îl traduce prin 'verre (à eau-de-vie); moitié de citrouille; branchette'), trebue să fi însemnat, la origine, poate mai însemnează şi astăzi pe undeva, 'cîrpă, petică', aşa cum presupune şi Dicţ. Acad., care se gîndeşte însă, pentru etimologie, la germ. *Schuhfleck* 'petec (de gheată)'.

1) A. Graur, *Bulletin linguistique* II (1934), pag. 142 îl citează din vorbirea Bucureştenilor, cu însemnarea 'devenir flasque (en parlant des fruits)'. Apropierea, pe care o stabileşte, dar n'o lămureşte, mărturisind că nu vede cum, între cuvîntul acesta şi ţigăn. *coclo* 'mcu' se dovedeşte, în urma discuţiei de faţă, nefundată. Şi G. Pascu, *Revista critică* VIII (1934), pag. 184 respinge legătura dintre verbul romînesc şi adjectivul ţigănesc, la care se gîndeşte Graur, propunînd, ca etimon al lui *cofleşi*, pe *cofleaşă* 'coajă de bostan stricată' (cu varianta *scofleajă* 'jumătate din coaja dovleacului rămasă goală). Dar *cofleaşă* însuşi deunde vine? Este evident că trebue să vedem în acesta din urmă un derivat (postverbal) dela *cofleşi*, care, la rîndul lui, se explică mai mult decît satisfăcător în modul arătat aici. Tot aşa nu poate fi primită etimologia lui G. Giuglea: lat. **confléxire* 'a încovoia' (amintită, dar respinsă, indirect, de Dicţ. Acad.), pentru motive semantice şi principiale (cuvîntul latinesc este reconstruit, adică n'a existat în limba strămoşilor noştri).

2) Pentru *foflea* v. mai încolo, pag. 177.

oameni) 'a se muia, a se bacceli (de boală, bătrîneţă ş. a.), a-şi pierde puterile' (cu acest înţeles îl cunosc din graiul familiar moldovenesc de sud; Dicţ. Acad. I, 2, pag. 638, col. 1, care notează şi variantele ***cofleji***, ***coflişti***, îl explică prin 'a se muia, a se strica, a putrezi, a se bălmăji, a se fleşcăi' [despre fructe]); [1]) ***cofloşniţă*** 'poreclă dată unei bătrîne' (Şt. Paşca, ***Glosar dialectal***, Memoriile Academiei Romîne, secţiunea literară, ser. III, tom. IV, Bucureşti 1929, pag. 213 [21], col. 1); ***fălălăi*** 'bruire (en parlant des feuilles)' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 35, col. 1), cu varianta (reflexivă) ***fălălui*** 'se vanter (d'une manière excessive)' şi derivatul acestuia ***fălăluială***; ***Fefeleaga***, numele celebrei eroine a lui I. Agîrbiceanu (de fapt, o poreclă); ***feflea*** (şi ***foflea)*** 'moale' (comunicat de G. Istrate, Năsăud); [2]) ***felegă*** 'mouchoir de couleur; haillon' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 93, col. 1-2); ***feleşteu*** = ***feleştioc*** 'pămătuf făcut dintr'un băţ scurt, despicat la un capăt şi avînd în despicătură o bucăţică de petică (cîrpă) sau nişte cîlţi' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 94, col. 1): primul din aceste cuvinte mai însemnează 'băţ înfăşurat la un capăt cu o petică, servind de piston în proaşca copiilor', iar al doilea 'fitilul pentru opaiţ, făcut dintr'o bucată de petică'; *fil-*

fan 'varză ne'nvălită, care are foile mari, întinse în lături' *(Arhivele Olteniei* IV [1925], pag. 70); *filfota*, în izolarea *a umbla filfota* (sau *folfota* sau *forfota)* 'a umbla grăbit, fără rost și spor', împreună cu derivatul *filfoteală* 'alergare grăbită încoace și încolo' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 39, col. 1); *fleac* 'petec la talpa sau tocul ghetelor; lucru sau om de nimic; moft, palavră, etc.', [1]) cu derivatele *flecar* 'hâbleur', *flecări* 'hâbler' ș. a. (Dicț. Acad. I, 1, pag. 135, col. 1 scoate pe *fleac* din germ. *Fleck:* față de cele arătate aici, nu cred necesar să admitem un împrumut străin, și încă atît de recent, cum se presupune acolo; afară de asta, mi se pare curios că *flecar* este atestat mai timpuriu decît primitivul *fleac*, cel împrumutat din nemțește); dela *fleancă*, variantă a lui *fleoancă*, pe care Dicț. Acad. II, 1, pag. 137, col. 2 îl traduce prin 'bouche, femme vulgaire et mal mise', s'au derivat, între altele, *flencăni* (= *fleoncăni*, etc.) 'bavarder, jacasser', după Dicț. Acad. II, 1, pag. 137, col. 2, dar și 'a spînzura (despre o curea)', poate și despre o cîrpă („o curea dela ham, neîncheiată, care atîrnă în fuga calului, flencăne"), după Pașca, *op. cit.*, pag. 220 [28], col. 1 (acest verb este, din punct de vedere semantic, foarte interesant, fiindcă ne arată limpede cum s'a putut trece dela 'cîrpă' la 'limbă, gură, vorbă'), *flencău* 'pribeag, hoher' („îmblă ca un flencău toată ziua", L. Costin, *Graiul bănățean* I, Timișoara 1926, pag. 106; Dicț. Acad. II, 1, pag. 134, col. 1 îl pune printre variantele lui *flăcău*; pentru sensul din Banat cf. *a umbla fleaura*, citat aici mai sus, pag. 171, nota 2), *flencheș* '(corne de bœuf) recourbée vers l'œil', adică 'plecat, atîrnat în jos' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 137, col. 1), *flenciu* 'oboseală, toropeală' (Pașca, *op. cit.*, pag. 220 [28], col. 1; în ce privește sensul, cf. *cofloșniță*, deja notat, pag. 173: elementul comun este ideia de 'moale ca petica, fără putere, obosit)'; *fleandură* 'haillon; prostituée' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 136, col. 1 trimete la niște cuvinte străine, într'adevăr asemănătoare cu al nostru, dar nu din cauze istorice), [2]) cu derivatele *flenduri* 'a rupe, a face

1) Acest cuvînt eu îl simt și deaceea îl întrebuințez mai mult cu însemnarea de 'om lipsit de energie, moale, etc.'

2) Leo Spitzer, *Lexikalisches aus dem Katalanischen und den übrigen iberoromanischen Sprachen*, Genève 1921, pag. 69 urm. dă o listă foarte bogată

bucăți, a face flenduri' *(urechile flendurite de mușcături*, Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal* II, pag. 283; *cu opincile flendurite*, Idem, *Comoara regelui Dromichet*, pag. 209) și *flenduros* 'déguenillé'; *fleară* 'gură rea' (Pașca, *op. cit.*, pag. 220 [28], col. 1; în Dicț. Acad. lipsește: variantă a lui *fleaură*, mai exact spus, acesta este o formație secundară, avînd la bază pe *fleară)*, cu derivatul *fleros* 'bavard' (care iese mai ușor din *fleară*, decît din *fleură*, cum vrea Dicț. Acad. II, 1, pag. 137, col. 2); [1]) *fleașc* 'cuvînt onomatopeic imitînd sunetul înfundat ce se produce cînd lovim un corp moale și elastic cu altul' (variantă: *fleosc*, Dicț. Acad. II, 1, pag. 136, col. 1); *fleașcă* 'claque; cataplasme; neige boueuse; homme mou, femme échontée' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 136, col. 1), dar și 'gură (în sens injurios)' (Pașca, *op. cit.*, pag. 220 [28], col. 1: așadar toate însemnările pe care le întîlnim la familia onomatopeică *fl-*), [2]) derivatele *fleșcăi, fleșcărae*, etc.; *fleaură*, pelîngă înțelesurile deja arătate (vezi ceva mai sus, pag. 174), are și pe acela de 'gaură (la organul genital feminin)' (Costin, *op. cit.* II, pag. 93); *flec*, după Dicț. Acad. II, 1, pag. 135, col. 2, variantă a lui *fleac*, după Pașca, *op. cit.*, pag. 220 [28], col. 1, cuvînt deosebit, cu sensul 'poleidă, lapoviță' (dela el s'a derivat *flecui* 'a ninge și a ploua deodată'); *flecăci* 'a flecări fără socoteală' (Costin, *op. cit.* I, pag. 106); [3]) *fleci(ui)* (refl.) 'a (se) zdrobi prin

de cuvinte, aparținînd limbilor celor mai variate și avînd înfățișare și sens mai mult ori mai puțin apropiate de ale terminilor românești corespunzători. Tot așa S. Kroesch, *Modern Philology* XXIII (1925-6), pag. 225 urm., care discută etimologia fr. *flanc* (v. *Archivio glottologico italiano* XXIV [1930], sez. neolatina, pag. 80 urm.). Cf. și roman. *fiandra* 'donna furba e maliziosa' (G. Chiappini, *Vocabolario romanesco*, edit. B. Migliorini, Roma 1933, pag. 112). La Pașca, *op. cit.*, pag. 220 [28], col. 1 *fleandură* înseamnează 'lovitură cu dosul palmei'; cf. *fleașcă*, de care va fi imediat vorba.

1) Cf. *flear* (două silabe!) 'vorbăreț, guraliv' (Pașca, *op. cit.*, pag. 220 [28], col. 1).

2) Să se compare și următoarele două nuanțe semantice, asemănătoare întrucîtva cu sensurile deja notate: 1. (în izolarea *făcut fleașcă)* 'ud leoarcă, fleșcăit, muiat pînăla oase (de apă, etc.)' (Ciaușanu, *op cit.*, pag. 175 [25], col. 2); 2. 'pălărie bleagă, bască și alte lucruri similare' (curent în limbajul meu familiar și al multor altor oameni).

3) La G. Weigand, *III. Jahresbericht*, pag. 315, col. 2 *fleĕĕțș'i* 'Dummheiten reden'.

lovituri astfel ca să nu mai rămînă decît o masă inertă şi moale' („*Toate prunele s'au flecit* = s'o făcut fleaşcă, cum zicem prin Blaj"), cu derivatul *flecíu* 'moleşit, fleciuit' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 136, col. 2: varianta *fléciu*, luată din diverse dicţionare, există şi la Costin, *op. cit.* II, pag. 93, cu sensul 'de nimic, prea obosit, prea moale'); *flénder* 'prost, bleg' (nu sînt sigur că acesta-i înţelesul exact, deoarece l-am găsit într'un articol literar din ziarul *Opinia*, Iaşi, 17 Maiu 1933, pag. 1, col. 7, scris de Ion Brambură [= C. Argeşanu, originar din Muntenia]; iată pasajul: *— D-ta nu vezi că toate astea se bat cap în cap? — Bă, flendere, se bate cap in cap ăia dă nu pricepe)*, foarte asemănător cu *flínder* 'vagabond', notat de Paşca, *op. cit.*, pag. 220[28], col. 1, şi amîndouă strîns înrudite cu *fleandură* de mai sus (pag. 174);[1] *fleng* (şi *flenc)* '(despre urechile porcului) aplecate înainte, spre ochi' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 137, col. 1: acest cuvînt se află, cu siguranţă, la baza adj. *flencheş*, deja discutat, pe care l-am pus în legătură cu *fleancă); fleoarcă* n'are numai sensul de 'prostituée, catin' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 137, col. 2: figurează ca variantă secundară a lui *fleoarţă*, dar în sudul Moldovei este singura existentă), ci şi pe acelea de 'noroiu subţire, mîl' (Paşca, *op. cit.*, pag. 220[28], col. 1) şi de 'leoarcă, ud' (Costin, *op. cit.* II, pag. 93); *fleoş* 'fleşcăit, moleşit, veşted' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 137, col 2); *fleoaşcă* 'începutul topirii zăpezii după o ploaie' (Costin, *op. cit.* II, pag. 93); *fleştenic* 'cîrpă' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 138, col. 1, cf. aici mai sus *feleşteu* şi *feleştioc); fleştenog* 'neputincios, cotonog' (Costin, *loc. cit.); a (se) fleşteri* 'comprimer; se faner' (Dicţ. Acad., *loc. cit.); fleştură* (cu variantele *fliştură* şi *fliuştură)* 'prostituée; femme ou fille folâtre' (Dicţ. Acad. *loc. cit.); fleţ* 'nătăfleţ' (Costin, *loc. cit.);*[3] *fliş!* 'flic flac', *flişcă* 'sif-

1) Şi în jud. Gorj (com. Bărbăteşti) *flécíu* (monosilabic) 'ceva moale' (comunicat de studentul I. Lăudat).

2) Cf. *flíondor* 'vagabond' (Năsăud, comunicat de G. Istrate).

3) Cf. *Viaţa românească*, Nov.-Dec. 1934, pag. 81: *Înainte era mult mai inteligent... Acum, decînd îl văd aşa fleţ, nu mai dau doi bani pe el.* Apare şi ca substantiv: *fleţule!* (I. Brambură [=C. Argeşanu], *Opinia* dela 16 Dec. 1934, pag. 1, col. 7).

flet, fifre; claque; bavarde', cu derivatele *flişcăi, flişchii* şi *flişcoace* (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 138-9); *fliuşcă* 'cîne ce bate (latră) moale şi urît; femeie ce îmblă în necuviinţă şi-i certăreaţă ca ţigăncile' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 139, col. 1);[1] *floaşcă* 'foaie de cucuruz ce se despoaie depe tuleu (depe ciocălău)' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 141, col. 1); *flomoştoc* 'cocoloş' (Paşca, *op. cit.*, pag. 220[28], col. 1); bănăţ. *flosnęsk* 'aufschmettern (auf etwas Weiches)' (Weigand, *op. cit.*, pag. 315, col. 2); *floşcotină* 'femeie căreia-i plac vorbele, intriga' (Paşca, *loc. cit.); floştină* 'curvă, femeie decăzută şi beţivă' (id., *ibid.); floştoancă* 'femeie leneşă' (id., *ibid.); flotac* (cu variantele *—ag* şi *—oc)* 'gros flocon de neige' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 143, col. 1); *fluiera* (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 144, col. 2 îl derivă din *fluier*, a cărui etimologie o consideră nesigură; eu cred că verbul este primitiv şi substantivul derivat, iar originea verbului onomatopeică, ceeace rezultă pedeoparte din faptul că nu numai în limbile vecine, ci şi în multe altele cuvîntul corespunzător prezintă grupul fonetic *fl*, pedealta din natura zgomotului produs de un anumit fluierat, în timpul căruia limba se mişcă, dînd naştere unui sunet foarte apropiat de *l*; dealtfel aceeaşi impresie acustică o avem cînd auzim pe cineva cîntînd din fluier);[2] *fluştan* 'varza care creşte fără să facă căpăţînă' (Paşca, *op. cit.*, pag. 220[28], col. 2); *fluture* (îl pomenesc aici din nou pentru sensul dat de Costin, *op. cit.* II, pag. 93 'piesă de aramă cu care se manevrează în cazan pentruca să nu se prindă comina de fundul cazanului', care lipseşte în Dicţ. Acad., şi pentru diminutivul *Fluturica* 'nume de oaie', înregistrat de Ciauşanu, *op. cit.*, pag. 176[26], col. 1); *fluţui* 'a vîntura' („vaca prea fluţue cu coada, nu poţi mulge", Costin, *loc. cit.); fofelniţă* 'crucile vîrtelniţei; femeie vorbăreaţă, limbută, guralivă, limba meliţei' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 152, col. 2); *foflea* 'om puturos, leneş, trîndav, gură-cască' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 153, col. 1); *foflenchiu* 'exclamaţie onomatopeică, prin care se exprimă căderea unui corp' (Dicţ. A-

1) Prin Basarabia *fliuşcă* însemnează 'mîncare, zeamă lungă' (comunicat de Val. Chelaru, asistent universitar).

2) Şi P. Skok se gîndeşte la o origine onomatopeică a acestui cuvînt (cf. spusele lui E. Petrovici din *Dacoromania* VII, pag. 355).

cad., *loc. cit.*; cu tot citatul din Creangă, deunde pare a rezulta acest înţeles, trebue precizat că *foflenchiu* se întrebuinţează mai des pentru a arăta înmuierea unui obiect, pierderea poziţiei drepte pe care o avea la un moment dat, etc., depildă o aţă întinsă care se rupe, o minge de gumă care se sparge ş. a.; dealtfel, cercetînd mai deaproape pasajul din Creangă, am impresia că *foflenchiu* se referă la gîrneţul „care s'a înfierbîntat, s'a muiat" sau la căruţa care se apleacă într'o parte, nu la roata care sare); *foflinca* 'a-şi îndoi spatele încolo şi încoace' (Dicţ. Acad., *loc. cit.*); *fofoloc* 'împiedecat, care nu ştie să-şi poarte trupul, tont; boboc de raţă; (plur.) smocuri de păr, care cresc pe partea de jos a picioarelor unor cai' (Dicţ. Acad., *loc. cit.*); [1]) *folfăi:* „despre oamenii cei bătrîni, cărora le-au picat toate măselele şi din cauza aceasta nu pot nici mînca, nici vorbi bine, se zice că *folfăesc*" (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 154, col. 2), cu numeroase derivate; [2]) *folomoc* 'golomoz, mototol, ghemuit; materii moi (lînă, cîrpe, etc.) strînse mototol, formînd ca un ghem' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 155, col. 1), cu multe variante; *foloştină* 'rămăşiţe dela vegetale fierte, etc., fulg; floacă de lînă' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 156, col. 1); *foloştiuc* = *sfeştoc* (Dicţ. Acad., *loc. cit.*) *morofleacă* 'ţuică; prost, nătărău' (Costin, *op. cit.* I, pag. 140); *motoflete* 'om moale, bleg' (Cezar Petrescu, *Aurul negru*, pag. 200: *un motoflete dus de nas şi-un caraghioz*): poate fi o creaţie individuală (prin contaminarea lui *mototol* cu *nătăflete*, variantă a lui *nătăfleţ*), dar cu atât mai interesantă, deoarece arată că şi în momentul de faţă conştiinţa oamenilor cu simţ lingvistic dezvoltat, cum sînt, în general, scriitorii, stabileşte legătura între noţiunea 'moale' şi grupul fonetic *fl*; [3]) *nătăfleţ* 'ein-

1) Cf. *înfofoli* (şi *înfofola*) 'a îmbrăca, a învăli în multe haine (groase şi călduroase), spre a (se) feri de frig' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 666, col. 2), *înfolfoşa* 'a încărca pe cineva cu diferite obiecte, umplîndu-i braţele, buzunarele, etc.' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 667, col. 1) şi n. pers. (poreclă) *Fofolea* (nu pot preciza deunde-l cunosc).

2) Participiul trecut *folfăit* are varianta *filfiit* 'despre cei cu defect la vorbă', spune Dicţ. Acad. Cf. n. pers. *Filfă* şi porecla *Filfu*, citate aici mai sus, pag. 170, nota 2.

3) Cf. *morofleţuri* (plur.) 'moşturi': *faci atîtea morofleţuri, parc'ai fi cu nasul de ceară* (comunicat din Scînteia-Vasluiu).

făltig; (Einfalts-) Pinsel, Tropf' (Tiktin, pag. 1039, col. 1: partea II a acestui cuvînt am pomenit-o aici mai sus, iar partea I este, evident, sinonimul *nătîng*), cu varianta feminină, considerată drept nume propriu (al unui personaj fictiv), *Nătăfleaţă* (zicala populară: *pară mălăiaţă, în gura lui Nătăfleaţă* conţine o adevărată definiţie, foarte plastică, a expresiei noastre).

Lista aceasta poate fi mărită, adăugîndu-i-se cuvintele moştenite, care în limba latină au tot origine onomatopeică, depildă *floc*, împreună cu foarte bogata lui familie (amintesc de *floacă* 'om bătrîn, slab şi cărunt', explicat de Paşca, *op. cit.*, pag. 220 [28], col. 1 din „floc de lînă albă", deşi tot aşa de bine ne-am putea gîndi la moliciunea şi slăbiciunea omului bătrîn, asemănătoare cu ale „smocului de păr moale şi scurt, p. ext. de lînă, de mătasă şi de orice altă materie moale ca lîna", cum defineşte Dicţ. Acad. II, 1, pag. 141, col. 1 subst. *floc*).

In cursul discuţiei de pînă aici am vorbit necontenit de 'onomatopee', şi din deprindere, dar şi din cauză că Dicţ. Acad., depildă, care mi-a furnisat majoritatea exemplelor, se foloseşte de aceeaşi numire. In realitate nu toate sînt expresii onomatopeice, dacă luăm acest termin în sensul lui strict de 'impresie acustică produsă de sunetele vorbirii omeneşti şi identică sau cel puţin foarte asemănătoare cu zgomotul unui obiect oarecare'. Multe din ele sînt ceeace Francejii numesc 'mots expressifs': cuvinte care imită nu zgomote din afară, ci mişcarea şi aspectul exterior al lucrurilor sau fiinţelor înconjurătoare; avem a face, aşadar, cu impresii vizuale şi tactile. Iată cîteva exemple (din lista de mai sus): *felegă, feleşteu* (şi *feleştioc*), *fleandură, flec, flender, fleng* (şi *flencheş*), *foflenchiu, folomoc*, etc. La altele se amestecă cele două categorii de impresii: cînd spunem *a se chiflosi* (şi *a se chifligi*), *a se cofleşi, fleoancă* (şi variantele), *fleaşc, fleaşcă, floşcotină*, etc., ni se pare că auzim zgomotul făcut de obiectele sau acţiunile respective (depildă chifloseala prunelor prea coapte şi strivite de o lovitură, plimbarea prin gură a limbii celui care vorbeşte mult şi repede) şi totodată vedem sau simţim (cu pipăitul) mişcarea şi înfăţişarea lor (a prunelor chiflosite, adică sfărîmate şi moi, a limbii care

seamănă cu o cîrpă, etc.). La altele, însfîrşit, constatăm un singur fel de impresii, deşi bănuim uşor că, din capul locului, au existat de amîndouă. Aşa stau lucrurile cu *filfan* 'varză neînvălită, care are foile mari întinse în lături' (format dela *filfîi*, care imită şi zgomotul şi mişcarea aripilor unei păsări: foile mari şi întinse în lături ale verzei seamănă însă numai ca aspect cu nişte aripi desfăcute), *fleoş* 'moleşit, veşted' şi *fleoaşcă* 'începutul topirii zăpezii după o ploaie', care la început trebue să fi imitat şi zgomotul produl de căderea unui obiect moale, resp. a fulgilor de zăpadă gata să se topească, etc.

Se înţelege acum că separarea strică a diverselor categorii de impresii e un lucru foarte dificil, dacă nu chiar imposibil, şi eu însumi îmi dau sama că încercarea mea va trezi unele nedumeriri. Intr'un domeniu ca acesta predomină, nu se poate să nu predomine, elementul subiectiv. Totodată, afară de grupul fonetic *fl*, de care m'am ocupat în prezentul articol, intervin şi alte sunete ale cuvintelor în discuţie (cu deosebire consoanele, mult mai expresive decît vocalele), pentru a complica şi a tulbura oarecum impresiile fundamentale (ca un fel de armonice ale acestora). Astfel, ca să dau un singur exemplu, existenţa lui *ş* sau a lui *f* produce numai decît sensaţia unui anumit zgomot, chiar dacă, la origine, acest amănunt nu intra în consideraţie. Deasemenea contribue la modificarea sau precizarea într'un chip determinat a impresiilor noastre înţelesul cuvîntului: între sunetele şi sensul unei expresii oarecare se stabileşte o asociaţie de idei, o legătură strînsă, de care, oricît ne-am sili, nu putem scăpa în aprecierile noastre. Deaceeu *filfan*, pomenit aici mai sus, deşi derivat dela verbul *a filfîi*, nu deşteaptă în noi nicio impresie acustică: varza, indiferent de mărime, dimensiune, etc., nu poate produce zgomot. [1])

*

Pelîngă grupul fonetic *fl* întîlnim şi alte combinaţii con-

1) Foarte instructivă şi fină discuţie asupra raportului dintre sunete şi idei găsim la M. Grammont, *Traité de phonétique*, Paris 1933, pag. 377 urm. (partea III, intitulată 'phonétique impressive'). In ce priveşte valoarea fonetică a grupului *fl*, de care m'am ocupat pînă aici, să se compare în special pag. 389, 390, 394 şi 411-2.

sonantice, care, întrucît sînt formate tot din labială + lichidă, dau cuvintelor respective un înţeles mai mult sau mai puţin asemănător. Cea mai bogată categorie lexicală, care totodată prezintă, din punct de vedere semantic, o înrudire mai strînsă cu exemplelele din paginile precedente, aparţine familiei fonetice *b + l*. Iată cuvintele romîneşti care s'ar putea explica satisfăcător în chipul acesta (mai ales că majoritatea lor sînt socotite obscure ori au etimologii greşite în dicţionarele noastre): *bleabă* 'flecăreţ' (Costin, *op. cit.* II, pag. 43; lipseşte în Dicţ. Acad.); [1]) *bleandă* «cuvînt fără înţeles precis, deşteptînd imaginea unei „mase moi şi lepşite"; se întrebuinţează mai ales ca termin de comparaţie pentru oamenii molii, fără energie şi „prostănaci"» (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 576, col. 2 şi 577, col. 1), acelaşi cu *bleandă* 'izbitură, răpezeală, îmbrînceală, tiflă' şi cu *bleandă* 'sorte d'épervier' (ibid., pag. 577, col. 1), dela care s'au format numeroase derivate, ca *blendărău, blendău* şi *blendoiu* (augmentative cu prima însemnare), *blendău* şi *blendereu* [2]) (idem, cu înţelesul 3), *blenderi* '(despre picioare) a bălălăi, a bănănăi, a bălăbăni ca o bleandă', [3]) *blendi* 'a brînci, a da brînci (cuiva), a împinge brîncind', [4]) şi varianta *bleancă* 'gură-cască (se zice unui om prost, cînd caută la ceva sau stă fără a şti ce să înceapă)'; *bleaşcă* «cuvînt onomatopeic (cfr. fleaşcă, pleaşcă, germ. plitschnass) care imită sunetul produs la cea mai mică mişcare de un obiect foarte ud. (Se întrebuinţează atributiv pelîngă adj. ud, ca un fel de superlativ al acestuia). Leoarcă, bleoarcă», cu varianta *bleoaşcă* (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 577, col. 1-2); *bleau* „interj. (numai în expresiunea) *a*

1) Cf. n. pers. ardelenesc *Blebea*.

2) La Bărbăteşti-Gorj *blendereu* însemnează 'haimana' (comunicat de I. Lăudat), este, deci, sinonim (sau aproape) cu *blendărău* 'hădărău, beşleagă, unul care umblă cam aşa fără rost, îmbrăcat fiecum' (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 577, col. 1).

3) Dicţ. Acad. I, pag. 578, col. 2 consideră ca împrumut rutenesc acest verb, din care derivă apoi pe *bleandă* 'prost'. Contra unei asemenea etimologii vorbesc, între altele, şi argumente de natură geografică: *bleandă* este, după spusele Dicţ. Acad. însuşi, cuvînt specific muntenesc, ceeace nu se potriveşte cu o origine rutenească.

4) Dicţ. Acad., *loc. cit.* crede că *blendi*, pe care nu-l explică etimologic, a dat naştere lui *bleandă* 'izbitură'; de fapt raportul între ele este invers.

nu zice (nici) bleau = a nu zice (nici) cîrc, nici pis" (Dicț. Acad. I, 1, pag. 577, col. 2); *bleg* 'pendant, aux oreilles pendantes; mou, veule, nigaud, niais, sot', cu derivatele *bleau, bleahă, blegos, blegoșat, blehaucă* 'scroafă cu urechile mari, blegi', etc. (Dicț. Acad. I, 1, pag. 577, col. 2 și 578, col. 1-2), *bleaucă* 'prostovan' (Costin, *op. cit.* I, pag. 61) și *blegi* (foarte răspîndit în vorbirea tuturor Romînilor din Dacia și totuși deabia amintit în Dicț. Acad.); [1]) *blehăi* 'a lătra ca cățeii mici; a vorbi prost și fără a mai înceta, ca și cînd ar lătra un cîne', cu numeroase variante și derivate (Dicț. Acad. I, 1, pag. 578, col. 1); *blencheci* 'a vorbi fără rost' (Costin. *op. cit.* II, pag. 43); *bleoarcă* = *leoarcă* (Dicț. Acad. I, 1, pag. 578, col. 2); *bleoarce* 'broaște' (Costin, *op. cit.* I, pag. 61); *bleocăi* 'a flecări' (Costin, *loc. cit.)*; *bleoci* 'a vorbi prostii, a lătra' (Costin, *op. cit.* II, pag. 44); *bleojdi* '(despre ochi) a-i căsca, a-i zgîi, a-i holba, a-i beli, a-i boldi, a-i boboșa, a-i bloi, a se uita cu ochii căscați, prostește (la ceva), a rămînea cu ochii căscați la ceva', identic cu *a se bleojdi* 'a se blegoșa, a se moleși, (despre obiecte) a se fleșcăi, a se lăsa în jos, (despre oameni) a se ticăloși; a se surpa, a se vătăma, a se boșorogi' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 578, col. 2 și 579, col. 1 consideră ca onomatopeic pe al doilea și ca împrumut din slavonește pe întîiul, deși se vede bine că avem a face cu unul și același cuvînt); *bleoncăni (corfele desăgite bleoncăne în toate părțile,* I. Agîrbiceanu, *Fefeleaga;* lipsește în Dicț. Acad.); *bleoncos* 'fleanc de urechi (clăpăug, greoiu, grosolan-mocofan, mocofănos') (Ciaușanu, *op. cit.*, pag. 157 [7], col. 2; cf. și pag. 163 [13], col. 1, s. v. *carne); bleot* 'prostălău și nătîng, nătărău, tont', cu multe variante și derivate (deși citează pe *bleg*, despre care spune „poate cuvînt onomatopeic", Dicț. Acad. I, 1, pag. 579, col. 1 propune ca etimologie germ. *blöd:* cum se poate însă

1) Raportul dintre *bleg* și cuvintele pe care le-am înșirat după el nu-i totdeauna clar, în ce privește derivarea, din cauza părții lor finale. Dar la onomatopei chestia nu prezintă aproape nicio importanță: elementul hotărîtor îl formează începutul, existența grupului fonetic în discuție. Afară de asta, creațiile onomatopeice sînt întrucîtva capricioase, nu se supun regulilor de formare a cuvintelor. Așa se și explică marea lor bogăție și variație. Deaceea încercarea lui Al. Procopovici, *Revista filologică* II, pag. 133-4 de a explica pe calea obișnuită acest adjectiv și cîțiva membri ai familiei lui nu mă poate convinge.

împăca o origine germană cu faptul că *bleot* este un cuvînt eminamente popular și răspîndit, dupăcum rezultă din citate, numai în Vechiul Regat?); *bleotocări* '(despre ființe) a umbla, făcînd zgomot, prin apă, a bîltăci, a bălăci; (despre apă) a se clătina, a se mișca plescăind; a vorbi fără socoteală, într'aiurea, a flecări', bogat în variante [1]) și derivate (Dicț. Acad. I, 1, pag. 579, col. 1-2); *blescăi* 'a murdări, mînji, feșteli, stropind (cu noroiu)' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 579, col. 2); *blești* 'être au dernier moment de la vie, donner à peine signe de vie; pouvoir à peine parler, articuler, (ne) souffler (mot); s'enrouer; perdre la parole' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 581, col. 1 îl derivă dela *bleasc* 'suflet' și deaceea crede că sensul fundamental, la verb, este 'a fi cu sufletul la gură'; de fapt, trebue pornit dela 'a articula greu, a vorbi neînțeles, a bolmoji, a amesteca limba în gură'; afară de asta, pentru înțelesul prim se dă, din Creangă, un singur citat, foarte scurt, care apare iarăși, deastădată amplificat și puțin schimbat, ca mărturie pentru însemnarea 2, fără a se potrivi însă pentru amîndouă; dealtfel *bleasc* însuși poate fi explicat foarte bine tot ca onomatopeic, în ce privește sensurile 'scuipat, bale' și 'graiu', mai ales că nu știu unde a găsit Dicț. Acad. pentru v. bulg. *blъskъ* și însemnarea 'bale'); *blocoți* 'a se juca în apă' (Năsăud, comunicat de G. Istrate; lipsește în Dicț. Acad.); *bloacă* '(despre apă) stătută, caldă' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 592, col. 1); *blociori* 'a se juca în apă' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 582, col. 2); *bloj* 'om murdar, ordinar; mască (persoană mascată în carnaval)', [2]) cu derivatele *bloji* 'a murdări' și *blojori* 'a cleveti, a defăima, a bîrfi, a scorni (ceva pe sama cuiva)' (Dicț. Acad., *loc. cit.); bloșticăi* 'a înainta cu greu prin noroiu apătos și prin băltoace', cu variantele *bleoșticăi* și *blioșticăi* și derivatul *bleoștirae* 'tină, noroiu, glod apătos și amestecat cu băltoace, în urma unei ploi' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 583, col. 1 și 579, col. 1); *blotor* 'om de nimic' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 583, col. 1: pare a fi format dela *blot*, variantă a lui *bleot); bobleț* 'prost, prostălău, nătărău, bleg' și *bobletic* 'prost, prostănac, într'o

1) Printre acestea *blodogori*, pe care l-am explicat ca onomatopeic în *Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu*, Iași 1931, pag. 29-30.

2) Înseamnă și 'cerșitor' după Pașca, *op. cit.*, pag. 202 [10], col. 2.

ureche; moale, molatic, greoiu, neputincios' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 589, col. 2). [1])

In această familie de onomatopei intră și acelea la care între labială și lichidă există o vocală de legătură. [2]) Ca să nu lungesc prea mult vorba, renunț a le mai arăta însemnarea, rămînînd să fac acest lucru numai atunci cînd mi se va părea necesar pentru înțelegerea discuției. Le grupez în categorii după natura vocalei respective, și adică: 1. *(a) balmoș* (cu foarte numeroase variante și derivate); [3]) 2. *(ă) bălăbăni* (cu derivatele), *bălăbățat* 'cu mînile desfăcute' (comunicat din Basarabia de Val. Chelaru), [4]) *bălăcări*, [5]) înrudit de aproape, dacă nu chiar identic, cu *bălăci* (amîndouă au derivate), *bălălăi* [6]) (și derivatele), *bălăncăni*, [7]) *băldăbi* 'ètre dans

1) Cf. *Grai și suflet* IV, pag. 152-3, unde O. Densusianu încearcă o explicație etimologică, după mine artificială, a acestor două cuvinte, pornind de la spusele lui V. Bogrea, *Dacoromania* II, pag. 652-3, pe care-l combate.

2) Deși cuvintele onomatopeice cu *f* + *l* la bază le-am discutat pe toate împreună, indiferent dacă aceste sunete formau un grup fonetic sau erau legate printr'o vocală, cred mai potrivită aici o separare a unora de celelalte.

3) Că ne găsim în fața unui 'cuvînt expresiv', rezultă nu numai din sensul pe care-l are *balmoș* ('mîncare moale, făcută dintr'un amestec de alimente', cf. *bolmoji*, variantă a lui *bălmăji* 'a amesteca', refl. 'a se muia, a se moleși'), ci și din faptul că există, alături de el, formația *talmeș-balmeș*, asupra caracterului onomatopeic al căreia sper că nu se îndoește nimeni.

4) Cf. *lăbărța* 'schlaff, schlapp werden', obscur după Tiktin, pag. 884, col. 2.

5) Dicț. Acad. I, 1, pag. 444, col. 2 cunoaște numai înțelesul '(s')injurier, (se) dire des obscénités; dire du mal, médire', care trebue să fie secundar (și figurat); cel primitiv este 'a (se) bălăci' și apare la I. Agîrbiceanu, *Adevărul literar* dela 18 Aprilie 1926: *se bălăcăreau în bălțile din piață*. O variantă a acestui verb înregistrează Pașca, *op. cit.*, pag. 201 [9], col. 1: *bălăcători* 'a spune porcării, vorbe triviale'.

6) Poate o contaminație din *bălăbăni* și *bănănăi*, sinonime cu el. Derivatul *bălălău* are la Pașca, *op. cit.*, pag. 201 [9], col. 1-2 însemnarea 'mîncare făcută cu mămăligă', absentă în Dicț. Acad., dar foarte interesantă, fiindcă arată ce înrudite sînt noțiunile 'a atîrna (din cauza moliciunii)' și 'mîncare moale' (cf. cele spuse aici mai sus, nota 3). Același cuvînt apare în izolările *m'a bătut bălălăul* 'am dat-o dracului' (Ciaușanu, *op. cit.*, pag. 156 [6], col. 1) și *a lua în bălălău* 'a lua în ris' (Ioachim Botez, *Însemnările unui belfer*, pag. 102).

7) *Mai mult hodorogind și bălăncănind decît mergînd, vagonul pustiu se opri din nou* (A. Frunză, *Viața românească*, Sept.-Dec. 1932, pag. 21). La fel varianta *bălăngăni: brațele sale se bălăngănesc* (anonim, *Adev. liter.*, 8 Sept. 1935, pag. 2, col. 2). Dicț. Acad. I, 1, pag. 449, col. 1 cunoaște numai sensurile 'sonnailler; sonner'.

un état d'affaissement ou d'abattement physique à cause d'une chaleur excessive, languir à cause de la chaleur', cu derivatul *băldăbeală* (Dicț. Acad. I, 1, pag. 454, col. 2); 3. *(e) beleajă* 'prost, nătăfleț, guguman' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 539, col. 2), *beleujet* și *beleuz* idem (Dicț. Acad. I, 1, pag. 539, col. 2 și 540, col. 1); [1]) 4. *(i) bîlbii*, cu numeroase variante și derivate, *bîlbără* 'flacără', *bîlbătae* [2]) și *bîlboare* [3]) idem (Dicț. Acad. I, 1, pag. 452, col. 2 și 453, col. 1); 5. *(o) bolbóre* 'gîngav, bîlbîit' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 605, col. 2); 6. *(u) bulă* 'haillon; femme de mauvaise vie' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 682, col. 2) și *buleandră* idem (cred că acesta-i primitivul, cum pare a rezulta din asemănarea lui cu *fleandură*, iar *bulă*, o formație ulterioară). [4])

Altă grupă de cuvinte care se apropie de cele înșirate mai sus au la bază labiala *p* și lichida *l*. Numărul lor nu este prea mare. Iată-le: *pălălăi* 'lodern, lohen; flattern', cu varianta *pălăi* idem [5]) (din care cred că a ieșit *pală* 'Hitze,

1) *Beleujet* mai însemnează, ca substantiv feminin, 'femeie ce și-a pieptănat părul îndărăpt, de i se văd tîmplele și fruntea goală'. Finala *-et* arată proveniență moldovenească. Dar cuvîntul există, supt forma *beleujat*, și în Oltenia (Bărbătești-Gorj), unde are sensul de 'prost' (comunicat de I. Lăudat). Trebue adăugat că în sudul Moldovei *beleujet* pare a avea înțelesul de 'lăbărțat'; mi-aduc aminte că unui prietin din copilărie, care avea un ochiu mîncat de porci (de fapt numai partea de jos era despicată), îi ziceam în ris *beleujetul* (și am impresia că din cauza acestui defect).

2-3) Cf. *vîlvătae*, *vîlvoare*, citate mai departe.

4) În limbile romanice occidentale există cuvinte foarte asemănătoare, supt raportul fonetic și cel semantic, cu al nostru, și toate sînt obscure: portg. *balandrão*, catal. *balandran*, prov. *balandra*, ital. *palandra(na)*, toate cu însemnarea 'manta, haină (lungă)'. Foarte interesant, pentru discuția de față, este lomb. *pelanda* 'Art Mantel; Dirne' (W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ed. III, nr. 1431 și Leo Spitzer, *op. cit.*, pag. 76-7). Dicț. Acad. I, 1, pag. 684, col. 1 citează și el mai multe cuvinte romînice, înrudite cu al nostru, cum arată potrivirea fonetică (tema *bal-* sau *pal-*) și semantică dintre ele. Evident că nu poate fi vorba de o înrudire istorică, ci de una elementară. Meyer-Lübke, *Rom. Etym. Wb.*, ed. I avea un articol **balandra* 'Mantel', cu adaosul 'woher?' (nr. 892), care conținea aceste cuvinte; în ediția III articolul respectiv lipsește, iar terminii noștri sînt trecuți supt nr. 1431, unde se spune însă că nu au legătură etimologică cu frc. *bélandre* < oland. *bylander*, discutat acolo.

5) La Pașca, *op. cit.*, pag. 238[46], col. 1 *pălălăi* însemnează 'a ciorovăi, a flecări, a vorbi verzi și uscate', iar la Ciaușanu, *op. cit.*, pag. 197[47], col. 2 *pălăi* are sensul 'a sporovăi, a spune vrute și nevrute, a-ți împuia urechile cu fleacuri'.

heisses Blut') şi derivatele *pălălae* (foarte expresiv!) (Tiktin, pag. 1109, col. 1-2) şi *pălălău* (în izolarea *a merge pălălău*),[1]) *peletic* 'Pinsel zum Verzieren von Topfwaren' (Tiktin, pag. 1143, col. 1), *peple* 'om moale, nătîntoc,[2]) (Paşca, *op. cit.*, pag. 239[47], col. 1; cf. *ibid. pepehlui* 'pălărie cu marginile dăbălate'), *pilpîi*[3]), cu derivatele lui, *plaşcă* 'Obergerwand, Mantel; Sinau, Frauenmantel (Alchemilla vulgaris)' (Tiktin, pag. 1182, col. 1-2), *pleancă* 'gură rea, fleancă' (Paşca, *op. cit.*, pag. 239[47], col. 2: variantă a lui *fleancă*), *pleasc* şi *pleosc*, cu derivatele *plescăi*[4]) şi *pleoscăi, pleaşcă* 'pălărie bleagă' (variantă a lui *fleaşcă*, notat mai sus, pag. 175; Tiktin nu-l are), *pleoşti*, cu varianta *pleojdi*[5]) (la Paşca, *op. cit.*, pag. 239 [47], col. 2 *ploştit* 'cu cearcăn la ochi (?)'[6]), *plici!* 'klatsch!' (Tiktin, pag. 1188, col. 2), cu derivatul, absent la Tiktin, *pliciui (pune întîiu tocurile pe asfalt, apoi pliciue talpa pantofului de lac:* H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, pag. 322),[7]) *plist!* '(vom Schlage der Peitsche) klatsch!' (Tiktin, pag. 1190, col. 2), *pliurd* 'prost, bleg *'(albit, încocîrjat, tare de amîndouă urechile şi cam pliurd... Moş Fetcu era pliurd: nu cunoştea nicio buche. Mai mult ca 50 lei nu cred să fi nu-*

1) Cf. *bălălău*, însemnat mai sus, pag. 185, nota 6.

2) Sinonim cu *feflea* (v. mai sus, pag. 173).

3) Ce bine seamănă acest verb cu *filfîi!* O observaţie analoagă se poate face despre numeroase cuvinte cu *p+l* şi cu *f+l: pleancă—fleancă, pleasc—fleasc, pleaşcă—fleaşcă*, etc.

4) L. Costin, *op. cit.* II, pag. 93 înregistrează verbul *flescăi*, pe care-l explică prin 'a plescăi din limbă', deci iarăşi corespondenţă deplină între cuvinte din familia fonetică *fl* şi familia *pl*.

5) Existent la Sărmanul Klopştock, *Adevărul literar* dela 29 Maiu 1930, pag. 4, col. 4. Trebue precizat că înţelesul acestei variante este identic cu al lui *bleojdi*, notat mai sus, pag. 182, şi, prinurmare, diferit de al lui *pleoşti*, înregistrat de Tiktin ('ein-, nieder-, zusammendrücken'). Dealtfel pe acesta însuşi l-am găsit cu sensul lui *bleojdi (Mihu pleoşti ochii mari:* Gib. I. Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat*, pag. 200), ceeace pedeoparte confirmă presupunerea mea că *a bleojdi* şi *a se bleojdi* din Dicţ. Acad. sînt unul şi acelaşi verb (v. mai sus, pag. 182), pedealta arată ce uşor se pot confunda astfel de cuvinte, o dovadă, iarăşi, că-i vorba de creaţii onomatopeice.

6) Şi Tiktin citează, din Delavrancea, o variantă *ploşti*.

7) Interjecţia *plici!* poate avea şi altă însemnare decît aceea din citatul pe care-l face Tiktin; depildă: *Ia să mai şedem şi azi şi mîine şi poimîine, să vedem n'o crăpa dracul, n'o face plici!...* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 25 August 1928, pag. 5, col. 4).

mărat odată în viaţă: Nicodim Cola, *Adevărul literar* dela 19 Februarie 1933, pag. 7, col. 3-4), *ploscoteală* 'vorbărie neînţeleasă, ciorovăială' (Paşca, *op. cit.*, pag. 239[47], col. 2), apoi *copleşi*,[1]) în care eu văd o variantă a lui *cofleşi* (cf. mai sus, pag. 172-3), *plusti* 'a turti, a stropşi, a dăbăla' (Paşca, *loc. cit.*).

Deasemenea găsim în romîneşte cuvinte înrudite cu cele de pînă aici şi formate dela teme care au la bază *v+l*, precum: *viltoare*[2]), cu derivatul *viltura*[3]), *vilvă* 'Lohe' (Tiktin, pag. 1741, col. 2: dupăce-l consideră identic cu *vilvă* 'Magier; Geist; Prunk', etc., se gîndeşte la un radical, diferit de al acestuia şi avînd origine onomatopeică), cu derivatele *vilvătae* şi *vilvoare*, apoi *vilvoiu, vilvora, vilvotă (vilvota nemaipomenită, stîrnită la canton:* Victor Ion Popa, *Velerim şi Veler, Doamne*, pag. 128; *să dezghioc o lămurire din vilvota aceasta de strae duminicale:* idem, *Romînia literară* dela 6 Maiu 1933, pag. 1, col. 1), *vlej* 'cal bătrîn' (comunicat din Basarabia de studentul D. Strungariu), sau *m+l* ca: *meleajă* 'un cal slab de tot' (comunicat din Albeşti-Ialomiţa),[4]) *meleandră* 'haină rea, zdreanţă' (Paşca, *op. cit.*, pag. 233[41], col. 2),[5]) *mleoarce* (plur.), variantă a lui *bleoarce* 'broaşte' (L. Costin, *op. cit.* I, pag. 61; în vol. II, pag. 128 *mleoarcă* 'broască urîtă').

Citeodată labiala iniţială dispare (probabil din pricina unei greutăţi de pronunţare),[6]) şi atunci cuvîntul începe cu

1) Traducerea 'überschütten, überfluten, überhäufen', pe care o dă Tiktin, pag. 412, col. 1, fără a fi propriu zis greşită, se cam îndepărtează de adevăratul înţeles al acestui verb: toate citatele făcute acolo se împacă foarte bine cu sensul 'a turti, a face fleaşcă sau pleaşcă' (a cofleşi, adică, dacă ne gîndim la fructele coapte, asupra cărora apasă o greutate), vreau să spun că noţiunea exprimată de *copleşi* nu este 'îngrămădirea (peste capul sau corpul cuiva) a unei cantităţi mari de lucruri', ci 'rezultatul acestei îngrămădiri, urmarea finală (din punctul de vedere al individului care suportă această acţiune)'.

2) Această etimologie mi se pare preferabilă aceleia date de Tiktin, pag. 1740, col. 2 (latinescul reconstruit **voltoria*).

3) Sună şi *viltora: gîndurile ce se viltorau în adîncimile tulburi* (L. Rebreanu, *Jar*, pag. 143).

4) Cf. *beleajă*, notat mai sus, pag. 185, şi *vlej*, citat chiar acum. La S. Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului* în *Dacoromania* V găsim pe *vlej* şi derivatul *vlejoiu* (pag. 240), dar lipseşte *meleajă* (cf. terminul înrudit şi fonetic şi semantic *melegar*, pag. 211).

5) Foarte asemănătoare cu *baleandră* idem.

6) Această dificultate fiziologică ar explica naşterea vocalei de transiţie

l, fără a-şi pierde totuşi însemnarea originară. Aşa-i cazul cu *leoarcă* (în izolarea *ud leoarcă)*, dintr'un mai vechiu *bleoarcă* (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 578, col. 2), [1]) poate şi cu *leapşă* 'palmă; un joc de copii' *(...fereala din apropiere, ca la jocul de-a leapşa:* Camil Petrescu, *Romînia literară* dela 12 Martie 1933, pag. 1, col. 7; *leapşa pe ouate:* M. Celarianu, *Cuvintul liber* dela 31 Martie 1934, pag. 3, col. 3), [2]) cu derivatul *lepşi* 'a da o palmă'. Dela dublete ca *bleoarcă-leoarcă* s'a format deprinderea urechii noastre cu echivalenţa labială + lichidă = lichidă singură, depildă *leop!* 'plumps!, pardauz!' (Tiktin, pag. 904, col. 1), care produce o impresie foarte apropiată de a lui *fleaşc!*, notat mai sus, pag. 175 (poate din cauza lui *p* final, care compensează oarecum lipsa labialei dela începutul cuvintului?). Deaceea *leoarbă* (şi *leoapă)* '(verächtlich von dem Munde eines Redenden, etc.) Maul, Fresse, Gosche' (Tiktin, pag. 903, col. 2) [3]) cheamă imediat în minte pe *fleoarcă* şi ceilalţi termini înrudiţi cu acesta, deşi aparţine la o familie onomatopeică diferită (împreună cu *ceflăi* 'a mînca cu zgomot ca porcii', la Ciauşanu, *op. cit.*, pag. 164[14], col. 1, variantă a mai obişnuitului *clefăi*, [4]) cu *molfăi, morfoli* ş. a.).

între labiala iniţială şi lichida imediat următoare, fenomen pe care l-am constatat la mai multe din cuvintele discutate pînă aici.

1) Cf. şi bănăţ. *bleoarcă* = *mleoarcă* 'broască' (v. aici mai sus, pag. 187).

2) Jocul este descris de T. Pamfile, *Jocuri de copii* II, Analele Academiei Romîne, Mem. Secţ. Literare, ser. II, tom. XXIX. Bucureşti 1907, pag. 261[13], care-i zice *de-a cleapşa*, întrucît prin Bucovina *leapşă* 'palmă' sună *cleapşă* (la fel *clepşi* 'a pălmui', *clepşită* 'pălmuită; bătut la cap, prost, năuc'). La pag. 260[12], nota 4 se citează *leapşă* şi *lepşi* din Ţepu-Tecuciu. N'ar fi exclus ca exploziva iniţială din varianta bucovineană să se fi născut, prin disimilaţie la *p* următor, din labiala primitivă *(p, b* sau *f)*. In jud. Tutova *lepşit* însemnează 'îndărătnic şi într'o parte' (comunicat de prof. Dragomir din Chişinău), adică 'lovit cu leapşa' (cf. *lovit cu leuca* 'ţicnit, într'o ureche').

3) Cf. bănăţ. *leorbă* 'frunză de dafin', *leorfăi* 'a flecări' (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 119), *leoarfă* 'mască', *leorpăi* 'a sorbi (cînd e vorba de animale)' (id., *ibid.* I, pag. 129). L. Şăineanu, *Dicţionar universal*, ed. V, pag. 364, col. 1 are *leopă* 'palmă dată peste gură' şi *leopăi* 'a bălăci în noroiu, a flecări'. Interesant pentru discuţia noastră este *leorbăi* din următorul pasaj: *a început a leorbăi şi curcanul la mine* (Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, pag. 140).

4) In graiul bănăţean *lefăi* 'a mînca încet şi mult' (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 118), aşadar cu exploziva iniţială căzută, întocmai ca la exemplele notate mai sus (în special la *cleapşă* = *leapşă). Clefăi* are şi alt înţeles (mai exact,

*

In paginile precedente m'am ocupat de formaţiile onomatopeice romîneşti la baza cărora stă grupul fonetic labială + *l* şi al căror înţeles este identic sau de aproape înrudit cu al lui *fleoancă, flutura*, etc. Labialele se pot combina însă şi cu cealaltă lichidă *(r)*, cum am avut prilejul să constat, din fugă, în articolul despre *filfison* (vol. I al acestui *Buletin*, pag. 150 urm.). Ca o complectare a celor spuse acolo şi ca o continuare a discuţiei din studiul de faţă, cred util să notez acum o serie de creaţii lexicale formate din labială + *r* şi avînd un sens apropiat, într'o măsură mai mare sau mai mică, de al celor de pînă aici. Ţin să precizez că n'am deloc siguranţă deplină (cîteodată nici măcar aproximativă!) în ce priveşte aparţinerea cuvintelor care vor urma mai încolo la domeniul de activitate onomatopeică a limbii. Simbolismul fonetic joacă în asemenea cazuri un rol aşa de mare, încît impresiile noastre se tulbură, ba se şi falşifică foarte lesne: din moment ce cunoaştem însemnarea unui cuvînt, ni se pare că ea se datoreşte tocmai unor anumite sunete, despre care ştim, din exemple neîndoelnice, că au o valoare semantică determinată. Deaceea eu însumi sînt sceptic cu privire la unele din explicaţiile de mai la vale.

Grupez cuvintele în aceeaşi ordine ca şi pînă acum. I. *f* + *r: farafastic* cu varianta, interesantă pentru echivalenţa, cel puţin relativă, a lichidelor *falafastic); farfară* 'flecar, palavragiu', [1]) *farfuză (ăia... care... umplu cinematografele sau şantanele, cu toate farfuzele după ei:* M. Cela-

altă nuanţă semantică) decît cel obişnuit: *dricul primăriei clefăia prin glod* (G. Lesnea, *Manifest* dela 10 Iulie 1935, pag. 5, col. 2). Cred că tot aici poate fi pus *lefăi* (refl.) 'sich in unschicklicher Art, ungeniert, übermütig (aus)strecken, recken, räkeln' (Tiktin, pag. 886, col. 1 îl socoteşte obscur). Cf. şi *laf* 'Geschwätz', după Tiktin, *loc. cit.*, de origine turcească, ceeace mi se pare neprobabil.

1) Dicţ. Acad. II, 1, pag. 62, col. 2 îl derivă din turc. *farfara* idem. Nu combat această etimologie, deşi citatele făcute acolo nu probează că ar fi vorba de un „cuvînt din epoca fanariotă" (existenţa lui în numeroase poezii populare ar pleda, poate, pentru o vechime ceva mai mare), dar răspîndirea, în diverse limbi, a lui şi a altor expresii înrudite ne dă dreptul să-l considerăm pretutindeni ca o formaţie onomatopeică, la fel cu *farafastic*, pe care Dicţ. Acad. II, 1, pag. 56, col. 2 îl consideră obscur (trimeţînd totuşi la nişte cuvinte turceşti şi greceşi, foarte asemănătoare cu *farfara*, dar şi ele, cred, tot onomatopeice).

rianu, *Polca pe furaie*, pag. 35), [1]) ***ferfeniță*** 'zdreanță, petecă; peliță fină; (= *ferfăn*) vîzdoagă', cu numeroase variante și derivate (Dicț. Acad. II, 1, pag. 101, col. 1), ***ferferă*** 'haină subțire' (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 91), ***ferță*** 'fiecare dintre fășiile din care-i compusă pînza unei corăbii' (Dicț. Acad. II, 1, pag, 106, col. 1), [2]) ***firfă*** *(«e o firfă, o gură de petece* 'vorbă-multă, a mîncat picior de găină'»: Ciaușanu, *op. cit.*, pag. 174 [24], col. 2), cu derivatele ***firfoiu*** (și varianta mai răspîndită ***forfoiu***), în izolarea (glumeață sau ironică) ***cu firfoiu*** „care se întrebuințează despre tot ce se prezintă în mod neobișnuit și exagerat, cu vîlvă mare, cu pompă sau paradă (de cuvinte, în îmbrăcăminte, etc.), cu podoabe multe și deșarte" (Dicț. Acad. II, 1, pag. 158, col. 2),[3]) ***firfăi*** 'a flecări cu defecte organice' [sic!] (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 12; la pag. 19 ***fărfăi***, cu varianta ***fărfăli*** 'a flecări'), [4]) dela care ***forfoitură*** 'flecăreț' (id., *ibid.*, pag. 94), [5]) ***firfălăi*** 'o floare albă (există și albastră) ce înflorește în Maiu prin grădini)' (L. Costin, *op. cit.* I, pag. 104; la pag. 107 cetim *„forfologi*, plur. și ***fărfălăi*** colectiv pentru fel de fel de flori"), ***firfăli*** (plur.) 'prostii, fleacuri' (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 91), ***firfăli*** (refl.) 'a se făli' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 62, col. 1), [6]) ***firfinatic*** 'flecar (?)' (ibid., col. 2), ***firfotă*** 'om de nimic' (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 91), ***firță*** 'haină subțire' (L. Costin, *loc. cit.)*, [7]) în Dicț. Acad. II, 1, pag. 66, col. 1 ***firță*** 'enfant qui a du vif-argent dans les veines; langue de vipère, colporteur de fausses nouvelles; débauchée,

1) Lipsește în Dicț. Acad.

2) V. Bogrea, *Dacoromania* IV, pag. 814 se gîndește la ung. *fércz* 'Anschlag, Heft' și derivatul acestuia *férczel* 'heften, flicken', citînd totodată și pe ital. *filza*. Cred că pot face și aici observația pe care am făcut-o mai sus despre *farfară*.

3) La L. Costin, *op. cit.* II, pag. 94 *forfoae* (plur.) însemnează 'mofturi'.

4) În Basarabia *firfîi* 'a mînca (despre rațe)' (comunicat de D. Strungariu).

5) Dupăcum se vede, vocala de legătură între *f* și *r* la această familie de cuvinte nu-i totdeauna aceeași, deși altfel deosebirile dela una la alta sînt foarte mici (*i* și *ă* alternează des în limba noastră, fiindcă sînt înrudite, iar *o* a rezultat din *ă*, supt influența celor două labiale dinainte și de după el).

6) Evident același cuvînt cu *fărfăli* 'a flecări' dela Costin, notat ceva mai sus.

7) Variantă a lui *ferță*, deja amintit.

personne légère ou indécente', [1]) ***forfăi*** (refl.) 'a umbla de colo colo, a se foi' (cf. *firfăi*, notat mai sus, și ***forfoti***, care urmează), [2]) ***forfoandă*** 'neîngrijit îmbrăcat; ferfenițos' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 158, col. 2), ***forfoci*** 'a flecări' (L. Costin, *op. cit.* I, pag. 107), ***forfodii*** 'minciuni, vorbe băbești' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 158, col. 2), ***forfoti*** 'a umbla de colo pînă colo, iute, grăbit și preocupat; a furnica, a mișuna; (despre mîncările scăzute) a fierbe fără multă apă; a flecări', cu variante și derivate, care seamănă cu unele din cuvintele deja notate (Dicț. Acad. II, 1, pag. 158, col. 2 și 159, col. 1), ***freli*** 'a vorbi fără căpătîiu, fără motiv' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 174, col. 1), ***frișcă*** 'crème fouettée; houssine, badine; hochequeue (Motacilla); tendron; nom de chien de berger; chiquenaude' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 178, col. 1: dupăce pomenește de ung. ***fricska*** pentru sensul ultim și ne spune că în dialecte italienești și în albaneză există cuvinte asemănătoare, autorul înclină totuși pentru o «origine onomatopeică, cu înțelesul fundamental 'a mișca repede (o nuia) prin aer (și a produce un sunet șuerător cu ea)'»). [3])

1) Și derivatele *firfigău* 'om neastîmpărat, neașezat' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 66, col. 1), *firfli* (refl.) 'a se mișca de colo colo, (despre anumite femei) a-și mișca șoldurile în mod indecent', care lipsește în Dicț. Acad., dar e foarte frecvent în vorbirea familiară, *firfoagă* 'femeie neastîmpărată și ușuratică; (adj.) zburdalnică, zglobie' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 68, col. 1). Pe cel dintîiu l-am întîlnit supt forma *firfingău* (Gib. I. Mihăescu, *Zilele și nopțile unui student înfrigurat*, pag. 154: *pentru-un firfingău, pentru-un pomăduit, pentru-o haimana și-un porc fără rușine...)*, rezultată prin contaminație (de natură afectivă) cu *fingău*.

2) Auzit dela nevastă-mea, care nu poate preciza dacă-l cunoaște din graiul de acasă (Buzău) ori l-a auzit la Iași (eu bănuesc mai degrabă că-i vorba de o formație individuală momentană, evident onomatopeică).

3) Pentru a vedea cum 'Motacilla' s'a putut numi *frișcă*, trebue amintit că prin unele părți această pasăre se cheamă *codobatură*, iar în altele (la Tecuciu, depildă), și mai expresiv, *biftitoare*. G. Weigand, *III. Jahresbericht*, pag. 316, col. 1, dela care a luat Dicț. Acad. înțelesul acesta, notează (v. pag. 324, col. 1), și sinonimul *pliscă*, tot din Banat și, evident, tot onomatopeic. La adresa fetelor, *frișcă* a început să exprime o nuanță de dispreț (istețimea și vioiciunea sînt, cel puțin aparent, semne de neseriozitate pentru lumea obișnuită). Cf. *flișcă*, notat mai sus, pag. 176-7.—Și în unele limbi romanice occidentale există cuvinte la baza cărora stă grupul fonetic *f+r*. Le discută Leo Spitzer, *Lexikalisches aus dem Katalanischen...* pag. 77 (cf., de exemplu, prov. *farandoul[o]* 'danse de course cadencée que l'on exécute au son du tambourin en se tenant

II. *b+r: bîrfi* 'a flecări ; a spune minciuni, a bîigui; a vorbi de rău', cu derivatele lui (Dicț. Acad. I, 1, pag. 449, col. 1-2 : trimete el însuși la o temă onomatopeică slavă, dupăce spune că etimologia e necunoscută), *bîrliga* '(despre animale) a întoarce coada cu vîrful în sus' și derivatul *bîrligat* (Dicț. Acad. I, 1, pag. 500, col. 2 și 501, col. 1: și aici se citează un radical slav, iarăși onomatopeic), *bîrtă* 'femeie de ocară' (Pașca, *op. cit.*, pag. 201[9], col. 2), *boarfe* (plur.) 'rufe sau haine (vechi, murdare, zdrențuite); lucruri vechi și netrebnice (prin casă)' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 586, col 2), [1]) cu varianta *borfe* și diverse derivate (ibid., pag. 619, col. 1-2), *borhot* 'bucate sau mai ales fructe fermentate, plămădeală din care se extrage bere, rachiu, terciu de prune din care se face țuică, rămășiță de bucate sau fructe, etc.' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 619, col. 2), *brambură* (numai în izolări ca *a juca* sau *a umbla, a merge brambura)* 'a-landala, fără rost, fără țintă, la întîmplare' (lipsește în Dicț. Acad.), [2]) *bruftui* 'a arunca pe părete (cu mistria) un strat de bruftuluială, a tencui; a opări ceva în pripă; a arunca cuiva cuvinte aspre' (Dicț. Acad. I, 1, pag. 657, col. 2),

par la main ou avec des mouchoirs', *farandèu* 'gauche, sans gêne et sans tournure, un peu niais... écervelé..., jeune..., fou', span. *farándula* 'Betrügerei, Schwindelei, Windbeutelei', catal. *farandoler* 'ränkesüchtig'). In *Revue de linguistique romane* VI (1930), pag. 216 urm. găsim o bogată listă de cuvinte franțuzești, foarte asemănătoare, în general, cu ale noastre, atît ca aspect fonetic, cît și ca înțeles (depildă : *délerlampé, déferloquer, farfouiller, ferlamper, ferniller, fersiller, firloque, fourlore, frefel, freluche, freluquet, frétiller, fretouiller, furlucqué, furlufer* ș. a.). Autorul studiului, P. Barbier, vede în ele compuse cu prefixul *for-*, de origine germanică. Eu cred că mai satisfăcător s'ar putea explica, cel puțin o parte din ele, ca formații onomatopeice, înrudite cu cele discutate aici.

1) Acest substantiv se întrebuințează și la singular ; deasemenea se pare că *boarfă* 'un soiu de pești mici și grași', înregistrat de Dicț. Acad., *loc. cit.*, este același cuvînt, cu o accepție specială.

2) Cf. Leo Spitzer, *Zeitschrift für romanische Philologie* XLIX (1929), pag. 708-9, unde frc. *vrombir* este explicat cu ajutorul formulei fonetice (propusă de H. Schuchardt, *Zeitschrift...* XV [1891], pag. 121 «pentru formații onomatopeice, care exprimă un zgomot surd») explozivă + *r* + *o (u)* + *n (m)* (+ *t, d* sau *b)*. Dar *vromb-*, adaugă Spitzer, nu-i decît o variantă a lui *bromb-*, care apare în ladin. *brumblar* 'murmeln', alb. *brumbulinë* 'donnern'. Rom. *brambură* arată mai mult o mișcare decît un zgomot, iar din cauza lui *a* (vocală așa de deosebită, ca timbru, de *o* sau *u)* produce impresie diferită de a cuvintelor aici citate.

burduf, burduhan, burtă, toate mai mult sau mai puțin sinonime și avînd drept însemnare fundamentală pe aceea de 'pîntece, stomac, etc.', cu foarte numeroase variante și derivate (Dicț. Acad. I, 1, pag. 697-699, 703, col. 2 și 704, col. 1) [1]) (la L. Costin, *op. cit.* I, pag. 66 și II, pag. 51 întîlnim cîteva cuvinte din aceeași familie, care lipsesc în Dicț. Acad., anume: *burfă* și *burfan* 'stomac, burtă [la animale]', *burfăli* și *burfăi* 'a scotoci', *burfănos* 'burduhos', *burfui* 'a frămînta, a sparge, a trînti'), [2]) *zbirli* 'sträuben ; in Harnisch geraten' (Tiktin, pag. 1802, col. 2), *zburda* 'ausgelassen, mutwillig umherspringen, sich ausgelassen gebärden' (ibid., pag. 1805, col. 2).

III. *p + r: pîrlă* 'fată isteață, vioae' (Pașca, *op. cit.*, pag. 238 [46], col. 2), [3]) *pîrpă* 'gură' (id., *ibid.)*, *porlog* 'petec de opincă, plotog' (id., *ibid.*, pag. 240 [48], col. 2), [4]) *praftură* 'Lösch-, Sprengwedel', cu derivatul, sinonim, *praftoriță* [5]) (Tiktin, pag. 1231, col. 2), *prășcău* 'junger Bursche, besonders mit dem Nebenbegriff des Ausgelassenseins', *prășcău de zăpadă*

1) Printre variantele lui *burduhan* găsim unele cam deosebite de el, supt raportul fonetic, și, în schimb, foarte apropiate de alte cuvinte, pe care le explic în acest articol ca onomatopeice, depildă *bîrhăe, borhăe, borhan, borfeiu*, etc. Și în acest fapt cred că trebue să vedem un argument în favoarea punctului meu de vedere.

2) Am impresia că 'traducerea' unora din terminii aceștia nu-i exactă.

3) Ar putea fi un postverbal dela *pîrli*, pentru care să se compare *pîrlaciu* 'șiret, șoltic'. Cf. și *șperlă de fată* idem, mai ales în exclamări *(ce mai șperlă de fată !*, etc.), auzit de mine în vorbirea familiară din Moldova (v. mai departe *șperlă)*.

4) Poate o variantă a lui *potlog* idem (pentru transformarea lui *t* în *r* să ne gîndim la mold. pop. *chișorcă* < *chișotcă* 'cel care urinează noaptea în pat', *clopornițe* < *clopotnițe*, deși aici avem a face și cu un fenomen de analogie : *-otcă* a fost înlocuit prin *-orcă*, simțit ca sufix, iar lui *-otnițe*, falș sufix, i-a luat locul *-orniță)*.

5) Varianta cu *pl-* pare a fi mai veche ; în acest caz cuvîntul aparține la grupa *p + l*. G. Pascu, *Omagiu Bărbulescu*, pag. 217 compară alb. *pjaf* ș. a., care pot avea însă o origine asemănătoare, adică tot onomatopeică. *Praftoriță* însemna altădată (prin Oltenia) și 'ușă rudimentară de nuiele la bordeele Țiganilor' *(Buletinul Societății Regale Romîne de Geografie* XLI [1922], pag. 123), iar figurat se întrebuințează cu sensul de 'Țigancă' (auzit de mine în Moldova).

6) Cf. și *prășcar* 'Schleuderer' (Tiktin, pag. 1234, col. 1), înrudit, foarte probabil, cu *proașcă* și *împroșca*.

'Schneeschauer' (Tiktin, pag. 1234, col. 1-2), *şperlă* 'lohende, glühende Asche' (Tiktin, pag. 1468, col. 2). [1])

IV. *v + r: vărpălit* 'sucit, unul care se învîrteşte încoace şi încolo' (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 207), *vraişte* 'regellos, unordentlich, ausgebreitet hingeworfene Dinge; weit offen stehende Türen, Fenster' (Tiktin, pag. 1774, col. 1-2), [2]) *vraşc!* (la I. C. Vissarion, *Adevărul literar* dela 17 Februarie 1929, pag. 3, col. 2: *îl loveşte şi-l dă vraşc jos*), *vrăhăluit* 'zvînturatic' (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 209), *vruţă* 'persoană care se amestecă în trebi străine, fără să i se ceară intervenţia', [3]) cu derivatul *vruţelnic* 'neastîmpărat' (Paşca, *op. cit.*, pag. 253 [61], col. 1). [4])

V. *m + r: morceală* 'murdărie, tină', cu derivatele *morceli, morcelit* (L. Costin, *op. cit.* II, pag. 129 şi I, pag. 140), [5]) *morcoti* 'a bate pe cineva la cap cu vorba' (Tecuciu), *morhăi* 'a trudi' *(nu morhăi oamenii, că doară nu-s vite,* Paşca, *op. cit.*, pag. 235 [43], col. 1), [6]) *mormoloc* 'Kaulquappe' (Tiktin, pag. 1009, col. 1). [7])

1) V. mai sus *şperlă de lată*, sinonim cu *pîrlă*.

2) Să se compare cele spuse la pag. 192 despre *brambură*. Cred că sensul primitiv al lui *vraişte* este cel care, la Tiktin, figurează în rîndul al doilea, adică 'loc prin care poate trece oricine şi orice cu mare uşurinţă' (din această cauză lucrurile adăpostite acolo nu pot sta în ordine). Şi mai cred că la început de tot cuvîntul nostru a însemnat mişcarea însăşi (a fiinţelor) printr'un asemenea loc, cum rezultă din următorul pasaj: *a cui o fi* [junca] *de-o tot lasă să umble vraişte?* (Sp. Popescu, *Adevărul literar* dela 7 Decembrie 1930, pag. 5, col. 2).

3) La Bucureşti (şi prin Muntenia, în general) *vruţă* însemnează 'intermediară, codoaşă' (comunicat de D-ra Florentina Simionescu), iar la Bărbăteşti-Gorj '(om) isteţ' (comunicat de I. Lăudat).

4) Cf. frc. *verlater, vermiller, vernauler, vreliard* ş. a., discutate de P. Barbier, *Revue de lingaistique romane* VI (1930), pag. 291 urm..

5) Ar putea fi înrudit cu *smirc* 'mlaştină', *smorcăi* = *smîrcîi* (Tiktin, pag. 1447, col. 2).

6) Aminteşte întrucîtva de *morfăli* (şi *molfăi!*), dela care există o variantă *morfăi*, neînregistrată de Tiktin: *Eram şapte scoşi la părete... Examen, nu glumă. Ailalţi morfăiau în bănci. Unii aveau şi cărţi* [de cetit pentru examen] (Gib I. Mihăescu, *Adevărul literar* dela 30 August 1931, pag. 3, col. 3).

7) Mai are un înţeles figurat, care lipseşte la Tiktin, şi anume 'om moale, bleg, incapabil de o acţiune mai energică' (eu însumi îl întrebuinţez foarte des cu sensul acesta).

Găbji. [1])

Dicţ. Acad. II, 1, pag. 203, col. 2 socoteşte acest verb drept variantă a lui *găbui* 'a prinde (pe cineva) fără veste, la strîmtoare, deunde nu mai poate scăpa'. Explicaţia dată înţelesului este justă, vreau să spun că *găbji*, care la Tecuciu, depildă, se bucură de o largă răspîndire,—faţă de *prinde*, el apare ca un 'cuvînt expresiv', întrebuinţat în momente sufleteşti puternic stăpînite de afect—, este perfect sinonim cu *găbui*. In ce priveşte chestia, dacă ambele verbe au şi aceeaşi origine, cred că Dicţ. Acad. se înşeală. Pe *găbui* îl compară cu v. rus. *nagabati* 'zusetzen, bedrängen' şi cu rut. *hábaty* 'behelligen'. Presupunînd că această etimologie ar fi justă *(g* pentru rut. *h* ar putea fi atribuit, în definitiv, cuvîntului polonez corespunzător, *gabać)*, mai ales că, după informaţiile Dicţ. Acad., cuvîntul romînesc se aude numai prin Moldova şi prin regiunile învecinate ale Transilvaniei, nu văd cum s'a născut *găbji*, împreună cu variantele lui *găbşi* şi *găbăşi*, din *găbui*. Dicţ. Acad. nu spune nimic în această privinţă, şi totuşi lucrul nu-i deloc evident, ca să nu fi avut nevoe de oarecare discuţie.

Etimologia lui *găbji* trebue căutată în altă parte. Este turc. *qabz* 'das Ergreifen, der Empfang; die Hartleibigkeit, Verstopfung' (cf. şi *qabza* 'eine Handvoll, der Griff eines Degens, Säbels') (W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der türkischen Dialekte*, vol. II, pag. 461, col. 1). Din punct de vedere semantic nu se poate potrivire mai deplină între un etimon şi corespunzătorul lui, iar supt raportul fonetic au ne-

1) Deşi o etimologie foarte asemănătoare cu a mea a propus mai de mult G. Pascu, *Omagiu Bărbulescu*, pag. 216 (şi anume turc. *qabza* 'poignée, manipule; fig. possession' pentru rom. *gabjă* din izolarea *a pune gabja*), cred că pot publica acest articol, pe care l-am redactat cu cîţiva ani în urmă,—face parte dintr'o lucrare în pregătire, intitulată *Pe marginea dicţionarului limbii romîne*, după-cum am anunţat deja în acelaşi *Omagiu*, pag. 46—, nu numai pentrucă am ajuns la această explicaţie independent de alţii, ci şi pentrucă toate amănuntele lămuritoare pe care le dau eu lipsesc la Pascu.

2) Printr'o curioasă inadvertenţă Dicţ. Acad. scrie «v. rus. *-gabati*», ceeace n'are niciun sens: E. Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch* I, pag. 287 citează întîiu prezentul acestui verb vechiu rusesc, apoi infinitivul, la care însă nu mai repetă pe *na-*, ci-l lasă la o parte, punînd în schimb o liniuţă înaintea lui *gabati*. Aşadar un cuvînt vechiu rusesc *(-)gabati* nu există.

voe de lămuriri *g-* şi *-j-*. Turc. *k* (= *q*) s'a prefăcut în *g* prin asimilaţie la *b* următor, iar *z* a devenit *j* supt influenţa lui *i* din terminaţia verbală. Căci *găbji* este anterior lui *gabjă*; altfel nu s'ar putea explica redarea prin *j* a lui *z* din etimon. Că *gabjă* este un postverbal, rezultă şi din faptul că apare numai în izolarea *a pune* (s. *a turna) gabja (pe cineva)* 'a pune mîna, laba pe cineva, a-l apuca, a-l prinde' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 203, col. 1), nu şi ca substantiv independent: dupăce verbul avea deja existenţă în limba noastră, obiectului drept nepersonal din locuţiunea *a pune mina* i s'a substituit cuvîntul mai expresiv *gabja*, [1]) care trebuia să apară şi el supt forma articulată, întocmai ca elementul sintactic înlocuit. Avem aici un procedeu lingvistic foarte curent în vorbirea populară şi în argot, aşa numita derivaţie sinonimică: un cuvînt sinonim (sau considerat ca atare) ia cu vremea locul altuia, care, din cauza prea desei întrebuinţări, şi-a pierdut caracterul de termin expresiv şi deaceea nu mai poate satisface nevoile individului vorbitor stăpînit cu putere de afect.

O formaţie perfect paralelă cu *găbji* < *qabz* este *zăpsi* 'ertappen, überraschen' < *zapt* 'Besitz' (< turc. *zabt)*. Tiktin, pag. 1794, col. 1 crede că *zăpsi* este onomatopeic, dupăce spune că aminteşte de *găbji* (citează şi varianta acestuia *găpşi*, gîndindu-se, probabil, că asemănarea ei cu *zăpsi* este mai mare). Deşi o creaţie onomatopeică ar fi foarte naturală într'un asemenea caz (cf. cele spuse în nota de mai jos despre *hapcă)*, nu cred că trebue să ne oprim la ea, odată ce limba noastră posedă subst. *zapt*, din care iese foarte bine *zăpsi* (< *zăpţi*, cu *ţ* prefăcut în *s* prin disimilaţie la *p* precedent; cf. *zgrepţăna-gripsăna, zgripţor-zgripsor*, etc. la Tiktin, pag. 1816, col. 1). Ceeace l-a făcut pe Tiktin să presupună o formaţie onomatopeică este înfăţişarea fonetică a lui *zăpsi*: cele spuse mai sus despre *găbji* se potrivesc de minune şi aici (mai ales din cauza lui *p*, care aduce aminte de *hap!)*. Dealtmintrelea *zapt*, cuvînt oarecum literar la început (îl întîlnim numai la cronicari), a pătruns cu vremea şi în limba vorbită. Tiktin citează din graiul familiar actual izolarea *a face (ceva) zapt* 'etwas mit Beschlag belegen, als gute Prise nehmen, kapern, in die Tasche stecken'.

Din *găbji* au ieşit uşor variantele *găbşi* (de fapt *găpşi*: prin disimilaţie la *g* precedent, *b* şi-a pierdut fonicitatea, devenind *p*, iar apoi, supt influenţa acestuia, s'a petrecut acelaşi lucru cu *j*, care s'a transformat în *ş)* şi *găbăşi* (despre epenteza lui *ă* v. ceva mai încolo).

Cît despre *găbui*, este evident că a luat naştere prin contaminaţie din *găbji* + *dibui* 'etwas tastend suchen, danach tasten; tastend herausfinden, ausfindig machen, ausstöbern, -spüren' (Tiktin, pag. 543, col. 1-2). Din Andrieşeni-Iaşi mi se comunică încă o variantă a verbului nostru: *găbuji*, care a rezultat tot prin contaminaţie *(găbui* + *găbji)*. Incrucişările de cuvinte mi se par foarte naturale într'un caz ca cel discutat aici, din pricină că avem a face cu expresii la care, cum am mai spus deja, afectul joacă un rol important. Dealtfel *găbuji*, la fel cu *găbăşi*, s'a putut forma şi independent de influenţe exterioare: grupul fonetic *bj* este dificil pentru Romîni şi deaceea a fost evitat prin epenteza lui *u* (resp. *ă)*. In acelaşi chip au luat naştere alte două variante, deastădată compuse cu *în-*: *înghebeji* (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 686, col. 1), dela care s'au format cîteva derivate, şi *înghebuji* (Paşca, *op. cit.*, pag. 228 [36], col. 2). [1])

Ar mai fi de adăugat ceva despre raportul dintre *dibui* (cu varianta *ghibui)* şi *găbji*, etc. Tiktin spune despre *dibui* „vielleicht verwandt mit *a găbji* und *a găbui*". Cu toată asemănarea, care şi ca sunete e destul de mare, nu sînt dispus

1) Expresivitatea lui se datoreşte, foarte probabil, asemănării fonetice cu *hapcă*, cuvînt onomatopeic sau cel puţin simţit astfel (cf. *hap!)* şi sinonim cu *gabjă*, mai ales că şi el se întrebuinţează tot numai izolat *(cu hapca)* şi deaceea tot numai articulat. Dealtfel cred că unii indivizi vorbitori văd în *gabjă*, tocmai din cauza aceasta, o creaţie onomatopeică. Dar ceeace i-a mărit expresivitatea a fost originea ...turcească a primitivului *găbji*, adică spaima Romînului în faţa funcţionarilor şi militarilor turci, care se foloseau de toate mijloacele pentru a pune mîna fie pe cei vinovaţi de nesupunere la măsurile, mai ales de ordin economic (sechestrarea produselor agricole, etc.), ale autorităţilor, fie pe animalele şi obiectele necesare Porţii (cu deosebire în timp de războiu).

1) Va fi influenţat, prin etimologie populară, *gheb* (cînd prinzi pe unul care fuge, îl apuci de spate!) ori s'a prefăcut *ă* în *e* din cauza lui *e* următor, care, la rîndul lui, a putut ieşi din mai vechiul *ă* (un *găbăji* a putut uşor deveni *găbeji*, mai ales la formele cu *e* şi în terminaţie)?

să admit o origine comună pentru ambele verbe. Aceasta este şi părerea altor lingvişti, care au încercat să explice pe *dibui* separat de *găbji:* P. Skok (din rut. *dýbati* 'trottiner', v. *Dacoromania* III, pag. 835) şi L.-A. Candrea (din bulg. *debnja* 'lauern, aufpassen, Jmdn. belauern, beschleichen; heimlich, verstohlener Weise tun' sau bulg. *debja* 's'approcher furtivement, s'approcher à pas de loup', cu varianta *debnja* 'marcher à pas de loup; guetter, épier').

Inţesa.

Cu toatecă (ori, poate, tocmai pentrucă) încercările de a explica acest verb sînt foarte numeroase, se poate spune că originea lui a rămas tot obscură. Etimologia lui I. Ţiceloiu, *Zeitschrift für romanische Philologie* XLI (1921), pag. 589 (lat. **intensare* < *tēnsus)* o respinge, cu drept cuvînt, S. Puşcariu, *Dacoromania* IV, pag. 705 (şi, după el, W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ed. III, nr. 4485), pentru motive fonetice (dintr'un latinesc *tē-* n'are cum ieşi rom. *ţe-),* contra lui Leo Spitzer, care, în *Dacoromania* IV, pag. 651-2 (nota) se sileşte s'o sprijine, invocînd, pentru partea semantică, pe v. frc. *tesé* 'gonflé, appesanti', *teser* 'avoir le ventre tendu et l'estomac rempli au point de respirer difficilement' şi presupunînd (cu îndoială), în ce priveşte sunetele, o confuzie a lat. pop. *tēsus* cu *tērsus* (>**tesus*, cu *ē* deschis, cum ar proba span. *tieso* 'steif'<*tērsus).*[1]) G. Giuglea, *Dacoromania* II, pag. 823 a propus un * *insitiare* (dela *insitare* > sard. campid. *insidai* 'pfropfen', cf. M.-Lübke, *op. cit.*, nr. 4467 şi M. L. Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg 1921, pag. 114), pe care l-a acceptat, pentru moment, S. Puşcariu, *Dacoromania* II, pag. 886 şi III, pag. 380. Ca multe din etimologiile lui Giuglea, şi aceasta mi se pare artificială (etimon reconstruit, apoi o metateză, **inseţa* > *inţesa*, neobişnuită în limba noastră) şi deaceea neacceptabilă. Dealtfel a combătut-o, pentru motive similare, L. Spitzer, *Dacoromania* IV, pag. 651, nota, iar

1) Luat dela M.-Lübke, *op. cit.*, nr. 8675. In ediţia III acest articol lipseşte complect, iar span. *tieso* figurează, împreună cu *teso*, din aceeaşi limbă, supt nr. 8691 (s. v. *tēnsus)*, cu menţiunea 'nelămurit'.

M.-Lübke, *op. cit.*, nr. 4467 o califică de 'puţin probabilă'.

Ultima explicaţie etimologică este cea dată de S. Puşcariu, *Dacoromania* IV, pag. 705: **intĕxare*, «cu schimb de conjugare din *(in)tĕxere*», primită de Dicţ. Acad. II, 1, pag. 801, col. 1 şi de M.-Lübke, *op. cit.*, nr. 8693. Dacă supt raportul formal această etimologie pare întemeiată, deşi am impresia că Puşcariu exagerează cu reconstruirea de verbe factitive latineşti populare, [1]) din punct de vedere semantic ea nu poate fi acceptată. Înţelesurile lat. *tĕxere* nu seamănă cu ale rom *inţesa.* [2]) Toată discuţia, dealtfel nu prea lungă, pe care o face Puşcariu este cam forţată. Nu orice ţesătură este numai decît îndesată. Atîrnă de felul ei, de atenţia celui care o lucrează, etc. Deaceea nu mi se pare aşa de naturală «comparaţia cu o ţesătură deasă», mai exact spus, nu pricep cum s'a putut generaliza această comparaţie, care poate, în unele cazuri, să-şi aibă rostul, la toate ţesăturile (deci şi la una rară), pentruca *inţesa (=* **ţese)* să ajungă = *îndesa.* Dealtmintrelea Tiktin, pag. 834, col. 1 nu cunoaşte decît sensurile 'vollpfropfen, gespickt vollmachen, spicken', pe care Puşcariu însuşi le redă foarte just prin 'a înghesui, a îmbulzi, a introduce ceva vîrînd, astfel ca rezultatul să fie ceva îndesat, foarte plin'. Unde se cuprinde în aceste acţiuni (sau în efectul lor) ideia de 'ţese, ţesut'? Puşcariu precizează că la Bran 'ţesut' este sinonim uneori chiar cu 'des': «astfel despre o negură foarte deasă se zice curent că e ţesută (ca o pînză prin care nu poţi vedea)». Dovedeşte această comparaţie că *inţesa (= îndesa) = ţese?* Cînd e vorba de o ceaţă groasă, imaginea pînzei se impune dela sine: negura care se interpune între noi şi orizont este, în ce priveşte impresia asupra ochilor, ca o perdea, ca o ţesătură (căci perdelele se confecţionează, şi nu numai la ţară, din pînză). Dar o pînză nu trebue să fie numai decît deasă pentru a ne împiedeca vederea; cea mai rară şi mai slabă ţesătură încă du-

1) V. studiul meu despre forme de conjugare mixtă în volumul de faţă.

2) Traducerea lat. *texitur nemus alno* şi *intextum vitibus antrum* prin 'pădurea e înţesată de arini', resp. 'peştera e înţesată de viţă' este posibilă numai dacă pornim, ca Puşcariu, dela ideia, care are însă tocmai nevoe să fie dovedită, că *inţesa* al nostru este urmaşul lat. *texere.*

ce la acelaşi rezultat. Ceaţa pare ţesută n u din cauza desimii, ci fiindcă seamănă cu o pînză (care, teoretic, poate fi şi neţesută, dacă luăm în consideraţie numai împiedecarea vederii, singurul fapt, dealtfel, esenţial pentru discuţia noastră). Iar cine vrea să fie minuţios (ceeace la crearea şi, deci, la analiza unei metafore nu se cere, ba nici nu se recomandă), se poate gîndi la f ă ş i i l e d e c e a ţ ă, atît de asemănătoare cu făşiile unei pînze, ale unei ştofe.

Am impresia că Puşcariu s'a lăsat influenţat de un fel de 'etimologie populară'. *Inţesa*, aşa cum se prezintă în limba actuală, are aparent acelaşi radical ca *ţese*, şi deaceea în mintea noastră se stabileşte, fără voe, o legătură etimologică între aceste două cuvinte, legătură care poate trezi apoi foarte uşor ideia că şi înţelesurile lor sînt asemănătoare sau chiar înrudite (o etimologie populară duce mai totdeauna la acest rezultat). Aşa se explică dece Puşcariu,—căci el trebue să fie redactorul ultim al articolului respectiv din D i c ţ. A c a d.—, introduce, după mine fără dreptate, nuanţa de 'ţese' în toate sensurile verbului *inţesa*, deşi citatele pe care le face nu conţin această nuanţă. Depildă *formăm din aceste două-trei un cerculeţ de grosimea mînii sau pumnului, în care înţesăm capetele a 30, 40, 50 răchiţi din cele mai lungi:* D i c ţ. A c a d. glosează pe *inţesa* din acest pasaj prin 'a (între)ţese, p. e x t. a împleti împreună şi îndesat', cu alte cuvinte, elementul semantic esenţial ('a î n d e s a' = 'a v î r î b i n e, ca să intre, să se fixeze') devine secundar, iar cel accesoriu (eu îl socotesc chiar neexistent), adică 'a împleti', ajunge predominant. [1]) Şi mai forţată găsesc că este explicaţia 'p. a n a l. [= prin analogie] a (se) amesteca întreţesînd(u-se) s. intercalînd(u-se) unul într'altul ori intrînd în cantitate mare într'un loc, a (se) umplea grămădind(u-se) s. îndesînd(u-se)', pentru următoarele exemple: *Vara cînd cad şi să înţes razele drept în jos... cu cît va fi aerul mai curat...; razele luminii şi a căldurii soarelui ce curg şi să înţes în trup; oamenii altor naţii îşi înţesează pungoaiele cu bănet din negustorie şi noi strîngem într'ale noastre sărăcie lucie.*

1) Semnificativ, aş putea spune... trădător, mi se pare adaosul 'p. e x t. [= prin extensiune], care însemnează că astăzi şi în citatul respectiv *înţesa* n u m a i are sensul 'a întreţese' (eu susţin că nu l-a avut niciodată), ci pe acela de 'a împleti [apropiat de al lui *ţese*, dar nu identic] împreună şi îndesat' ('a împleti îndesat'? Ştiam că se spune 'a împleti strîns sau des').

Pentru motivele arătate se cuvine să ne gîndim la altă etimologie. Eu propun pe * *înţesta* (sau * *înţestat ?)* [1]) < *în* + *ţeastă*. Un lat. pop. *intĕstare* trebue îndepărtat, nu numai pentrucă sînt principial contra reconstruirilor, ci şi din cauză că, foarte probabil, avem a face cu un cuvînt recent. [2]) Să vedem întîiu partea semantică, cea mai importantă (şi în general, dar şi, mai ales, în cazul de faţă, cum rezultă din discuţia de pînă aici). Dela *ţeastă* 'craniu', 'cap', adică 'punctul cel mai de sus al corpului omenesc', 'vîrf' (la copaci şi alte obiecte) s'a format * *înţestat*, care a însemnat la început 'p l i n c u v î r f', iar * *înţesta* 'a u m p l e a c u v î r f' (cf. *a pune vîrf, a pune capac)*, 'a v î r f u i'. [3]) Dealtfel în diverse limbi 'cap' este sinonim cu 'vîrf' (tocmai din cauza locului pe care-l ocupă în ansamblul corpului omenesc): span., portg. *cabo* 'Haupt' ş i 'Spitze' (M.-L ü b k e, *op. cit.*, nr. 1668), anglosax., engl. *cop* (= germ. *Kopf)* 'Gipfel, Spitze' (Fr. K l u g e, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. IX, pag. 255, col. 1). Deaceea numeroase derivate dela terminii pentru 'cap', 'vîrf', etc. însemnează 'a pune vîrf, a umplea, a îndesa': rom. *vîrfui, covîrşi* (v. *Dacoromania* VI, pag. 313-4), ceh. *vršiti* 'accumuler, combler (la mesure)', n. slov. *vêršiti* 'entasser', lituan. *užwirszóti* 'accumuler, combler' (ap. C i h a c II, pag. 449), v.

1) Trebue arătat aici că citatele D i c ţ. A c a d. pentru verbul propriu zis sînt puţine, în schimb cele pentru adjectiv (= participiul trecut ?) sînt foarte numeroase. Este evident că această situaţie corespunde realităţii: de fapt, se întrebuinţează mult mai des participiul trecut decît celelalte forme ale verbului nostru. Ar fi o dovadă, poate, că, din capul locului, s'a format adj. *înţesat*, care cu timpul a fost socotit drept participiul trecut al unui verb, creat după aceea pe cale analogică.

2) Citatele D i c ţ. A c a d. aparţin numai la scriitori moderni, originari toţi din Muntenia (poate şi Oltenia), lucru trecut cu vederea de autorul articolului respectiv, dar remarcat de T i k t i n, care spune lămurit că-i vorba de un cuvînt din graiul muntenesc modern.

3) Să se compare şi *plin ochiu* (la început despre vasele umplute cu apă, vin, etc, : suprafaţa lichidului are forma unui menisc convex, asemănător cu ochiul). Deoarece ochiul este rotund ca şi capul (='ţeasta'), s'a putut amesteca şi izolarea aceasta la formarea cuvîntului nostru, cum ar proba, indirect, v. frc. *tester* şi derivatele citate în nota următoare.

frc. *tester* 'rund machen', [1]) catal. *encimbellar* 'bis zum Gipfel führen, bis zum Rand füllen' < *cima* 'Gipfel' (Leo Spitzer, *Lexikalisches aus dem Katalanischen...*, pag. 47, nr. 68) [2]) şi, în special, span. *atestar* 'anfüllen, vollstopfen, überladen' (M.-Lübke, *op. cit.*, nr. 8682), care mi-a şi sugerat această etimologie.

Cît despre partea strict formală, cred că nici ea nu prezintă dificultăţi. Verbe compuse cu *în-*, la baza cărora se află cuvinte de felul lui *ţeastă, cap, vîrf*, etc., există destule în limba noastră. Depildă *îndopa* 'a pune dop' (şi apoi 'a îndesa, a îngrămădi' : *a îndopa păsările cu mîncare, a îndopa soba cu lemne* ş. a., Dicţ. Acad. II, 1, pag. 637, col. 1-2) şi, mai cu samă, *înfunda*, care-şi păstrează încă sensul etimologic 'a pune fund la un vas' (deunde 'a umplea, a îndesa' : *şi-a înfundat buzunarele cu nuci, înfundă codrii, înfundă temniţele, aşa-i cînd te înfundă* [= te covîrşeşte] [3]) *sărăcia*, Dicţ. Acad. II, 1, pag. 675, col. 1). Chiar *învîrfare* 'point culminant', creaţie individuală a lui Conachi (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 851, col. 2) probează că Rominului (şi omului, în general) îi vine lesne în minte să formeze dela 'vîrf' (= partea superioară a unui obiect) un verb care să exprime noţiunea de 'îngrămădire, îndesare, întesare'.

Imi mai rămîne, însfîrşit, să discut elementul fonetic al acestei etimologii. Dispariţia lui *t*, singurul fapt care are nevoe de explicaţie, se datoreşte unei disimilaţii : **întsesta* > *întsesa* (la adj. **întsestat* căderea celui de-al doilea *t* s'a putut produce şi mai uşor, fiindcă a fost ajutată şi de *t* final). Con-

1) Cf. şi span. *acoparse* 'sich zur Gestalt einer Kugel runden', sard. logud. *auppare* 'dicht werden' < lat. *cuppa* 'Becher', care în unele idiome romanice este sinonim cu rom. *ţeastă* (ital. nord. *coppa* 'Hinterhaupt', prov. *cop* 'Schädel').

2) Acest verb constitue o paralelă la rom. **înfesta* şi din punctul de vedere al formării cuvintelor *(en + cima)*, pentru care vezi ceva mai încolo.

3) Exemplul acesta arată admirabil cum 'fundul' şi 'vîrful', cele două extremităţi ale unui vas, etc., pot servi deopotrivă de bine amîndouă pentru a da naştere la verbe perfect sinonime (un butoiu se poate într'adevăr 'umplea' şi dela fund în sus şi dela vîrf în jos ; atîrnă de chipul cum îl aşezi). Dealtfel unui vas plin (cu vin, cu murături ş. a. pentru păstrare), căruia nu i se desface capacul mai multă vreme, i se zice *vas înfundat*, deşi fundul adevărat nu-i cel pus deasupra şi la urmă, după umplerea vasului. Ba se spune chiar *sticlă înfundată*, în loc de... *îndopată*, cum ar fi logic, unei sticle menite să conserve lichidul turnat în ea.

form principiului stabilit de M. Grammont, că disimilaţia (la fel cu asimilaţia) se bazează pe 'legea celui mai tare' (cf. acum *Traité de phonétique*, pag. 185-6), trebue să pornim dela pers. 1-3 şi 6 ale prezentului, unde *ts*, fonemul disimilator, se găseşte în silabă accentuată, iar *(s)t*, fonemul disimilat, în silabă neaccentuată. La pers. 1 şi 6 căderea lui *-t* a fost mult uşurată de poziţia lui finală (fără un sunet de sprijin după el, ca la pers. 2 şi 3). Să se compare, depildă, *negustor* < **negutstor* (din *negutsător)*, unde *ts* din silaba neaccentuată, a devenit *s* prin disimilaţie la *t* din silaba accentuată, şi, mai cu samă, *Musteşani* 'locuitori din Musteşti' < **Musteşt(i)ani*. [1]) Să nu uităm apoi că, din pricina asemănării fonetice sau semantice cu *ţese*, resp. *îndesa*, verbul nostru a ajuns să fie influenţat de acestea, în momentul cînd indivizii vorbitori au început, graţie etimologiei populare, să le simtă ca înrudite cu ele.

Iorgu Iordan.

Note de argot.

In vara anului 1933, aflîndu-mă la Constanţa, am cunoscut, prin intermediul unui domn Papaianopol, funcţionar în port, pe un oarecare Iorgu Cernat, ale cărui ocupaţii, după toate aparenţele, erau extrem de variate : hamal, hoţ de buzunare, autor de opere inedite, politician excepţional în timpul alegerilor şi neobosit vizitator al beciurilor poliţiei.

Elocvent şi plin de ambiţia de a părea distins, mi-a vorbit în prima zi a cunoştinţei noastre despre Maxim Gorki şi limba grecească, despre viaţa mizerabilă a hamalilor şi muzica turcească, despre o călătorie a sa pe Marea Mediterană şi viaţa din închisori.

Fiind convins că n'aş avea nimic de pierdut dacă aş prelungi această convorbire, l-am rugat pe Iorgu Cernat să-mi ofere posibilitatea de a-l mai întîlni.

Foarte amabil, mi-a propus chiar în după amiaza aceleiaşi zile o întîlnire la silozuri. Intr'un ritm agreabil şi cu al-

1) Am neglijat să notez izvorul acestor nume, pe care nu le găsesc nici în listele mele de patronimice, nici în *Marele Dicţionar Geografic*. Foarte probabil le-am întîlnit în vreo colecţie de documente.

ternanţe de gravitate şi familiaritate, Iorgu Cernat a continuat să-mi vorbească de toate, dar mai ales de viaţa hamalilor şi vagabonzilor din port. Pentruca să-i pot înţelege mai bine, mi-a arătat adăposturile lor din timpul iernii şi al verii, mi-a prezentat diverşi hamali şi vagabonzi, mi-a indicat locurile lor de consfătuire, etc.

Vreme de două săptămîni am avut regulat convorbiri cu el şi amicii lui din port. Graţie încrederii şi prieteniei pe care le-o inspiram, i-am putut vedea jucînd barbut şi bătîndu-se, i-am putut auzi certîndu-se şi povestindu-şi diferite aventuri.

Fructul acestei experienţe de două săptămîni în lumea vagabonzilor, pungaşilor şi hamalilor din portul Constanţa îl constitue lista de cuvinte care urmează.

bătrînă „o mie de lei" : *face vreo 50-60 de bătrîne.* Bancnotele de 1000 lei reprezintă valoarea cea mai mare în sistemul monetar romînesc. Cum în lumea apaşilor cel mai mare este adesea cel mai bătrîn, se înţelege dece se aplică monetelor acelaşi criteriu de ierarhizare a valorilor ca şi oamenilor. Pentru 500 de lei se spune *ţărăncuţă*, pentru o sută de lei *centă*, iar pentru cinci lei *pisicuţă*. Pentru 'bani', în general, utilizează trei termini: *biştari, lovincă* şi *manghiri* (ultimul este turc. *mangher* „ancienne petite monnaie", v. R. Youssouf, *Dictionnaire turc-français*, Constantinople 1888, pag. 680).

blat „acel care pîndeşte să nu fie surprinşi pungaşii cînd săvîrşesc un furt" : *punem blatul să gineascâ şi-i dăm sperţ.* De obiceiu *blatul* e utilizat numai cînd e vorba de o afacere mare, o *cotoiasă*, cum se spune în argot.

bombă „cameră mizerabilă de han, în care pot dormi înghesuiţi, ca să se încălzească, 15-20 de oameni". Şt. Paşca, *Dacoromania* VII, pag. 166 îi dă înţelesul de „han complect înfundat în pămînt astfel că la suprafaţă nu se vede decît acoperişul". Acest sens îl are în portul Constanţa cuvîntul *hogeag*. Terminul *bombă* (cu înţelesul de 'han') Paşca îl pune în legătură cu ital. *bomba* „luogo dove uno dimora", pentru care compară *toccar bomba* „a sosi la un loc anumit şi a pleca îndată", *fare a toccar bomba* „a se opri puţin într'un loc", şi-l atribue vieţii maritime. In acest caz urmează că în argot-ul romînesc el va fi intrat prin intermediul marinarilor. Sensul pe

care îl are *bombă* în portul Constanţa ar fi atunci cel originar, pecînd celălalt s'a dezvoltat ulterior.

burchi „şmecher bătrîn", prietin cu *barosanul* (= şeful comisarilor), dar şi cu *bisericanul* (= hoţul de biserică), cu *brazilianul* (= negustorul de carne vie), cu *borfaşul* sau *şoarecele de hotel.* E *băşcălios* (= ia în băşcălie, în zeflemea) şi-i place să joace *barbut* (= joc cu zarurile foarte obişnuit în port).

cafti 1. sinonim cu *cardi* (v. mai jos) : *i-am caftit una ;* 2. „a bate pînăla sînge" : *l-au turnat şi l-au caftit fraerii în grabă.*

caraiman „buzunar" : *trinteşte laba în caraiman şi scoate cuţitul.* Şt. Paşca, *loc. cit.* îl dă cu înţelesul de 'pungă', înţeles pe care probabil îl avea cuvîntul în bucata din *Rev. Ilust. Romînă* II, nr. 11, pag. 7 ; în argot-ul portului Constanţa, după cît m'am interesat, însemnează peste tot 'buzunar'.

cardi „a lovi, a da o lovitură" : *i-am cardit o palmă.* Probabil de origine ţigănească.

căpitan „capătul ţigării fumate" : *lasă-mi căpitanul să trag cîteva fumuri.*

cot „an" : *i-a tras cinci coţi la grabă pentru mortăciune.* Cotul a servit, iar în popor serveşte pînă astăzi, ca unitate de măsură pentru lungime. Cum durata în timp este identică cu durata în spaţiu (= lungimea), a fost uşor ca unitatea de măsură a timpului să fie înlocuită prin aceea a spaţiului, mai ales că aceasta din urmă este concretă, pecînd cealaltă abstractă.

Pentru pedeapsa grea, aspră, se întrebuinţează expresia *i-a tras capac* „l-a condamnat la muncă silnică pe viaţă".

crăşani „pantaloni" : ar putea fi bulg. *kračulъ* 'la jambe d'un pantalon' sau *kračenъ* 'jambier' (v. N. Marcoff, *Dictionnaire bulgare-français*, 1898, pag. 337). Pentru 'haină' au terminul *clift*, pentru pălărie *ciupac* şi *găină*. Acesta din urmă este dat şi de Şt. Paşca, *loc. cit.*, cu acelaşi înţeles.

curcan „sergent de stradă". I se mai spune *greer, gaibăr (te gineşte gaibărul ;* cf. mai jos subst. *gabor)* şi *trocar.*

dreptate „poliţie". Am auzit, cu aceeaşi însemnare, şi *bursă*, dar, după cît am înţeles, acest ultim termin e întrebuinţat rar şi numai în cazuri de primejdie, depildă *şase ! bursa...* 'taci ! poliţia....'

gabor „agent secret". Şt. Paşca, *loc. cit.*, pag. 165 îl dă

Vezi și Dacoromania VII, 166

cu sensul de 'prost' şi admite etimologia propusă în Dicţ. Acad. (ung. *Gábor* 'Gavril'). In limba bulgară există subst. *габъръ* 'lemn prost din care nu se poate face mobilă'; (fig.) 'om în stare de prostraţie'. Se pare că este o legătură între terminul din argot-ul portului Constanţa şi cuvîntul bulgăresc, mai ales dacă ne gîndim la faptul că agenţii de poliţie sînt adesea înşelaţi de pungaşii din port şi în consecinţă socotiţi de aceştia drept proşti.

giorno „frumos, distins": *un fraer giorno.* Cred că terminul provine din expresia *luminat a giorno,* considerată sinonimă cu 'luminat frumos'.

grantaş: Şt. Paşca, *loc. cit.* îl pune în legătură cu expresia *hoţ prin grant* şi cu numele topice dela bariera Bucureştilor *Cîmpul lui Grant, Podul lui Grant.* Din expresia *nu-i trăsnitor, ci grantaş,* pe care am auzit-o în timp ce se stabilea identitatea unui nou sosit în port, reiese că-i vorba de o specie de pungaşi, care *lucrează prin grant.* Procedeul este următorul: doi pungaşi, sfătuiţi de mai înainte, acostează în drum pe un călător şi, arătîndu-i un portmoneu, pe care acesta l-ar fi pierdut, insistă foarte mult să-l primească. Călătorul, ca să-i încredinţeze că n'a pierdut nimic, îşi scoate din buzunar propiul său portmoneu. Atunci unul din pungaşi îi dă peste mînă ca să-i cadă portmoneul, iar celălalt se repede, serviabil, să i-l ridice. Printr'o abilitate uimitoare înlocueşte portmoneul călătorului cu portmoneul său gol. I-l dă, îşi cere scuze şi pleacă. Pînă să observe păgubaşul că a fost înşelat, pungaşii au dispărut fără urmă.

labă „gheată": *unde-s labele şi găina* (= pălăria)*?*

maimuţă „prostituată": *mergem diseară la maimuţe?* Cu acelaşi înţeles *cotoarbă, mastroacă* şi *paraşutistă.*

mandiru, mandea „subsemnatul": *vino la mandiru!*

nene „întreţinutul unei prostituate, pe care o ajută să-şi practice meseria". Să se compare şi *nea Vasilache* „comisarul".

salon „închisoare".

salto, Nae!: formulă de salut între pungaşi.

scardi, împreună cu adj. *liber* „a pune în libertate": *îl scardeşte liber.*

soili „a dormi": *fraerul nu soileşte.*

spital „palton".

şan „tovarăş": *merge şanul?*

şchiava! „pleacă, şterge-o!"

şest 1. „încet, pe tăcute": *ia-o pe şest, dă-o pe şest,* etc.; 2. „acel care stă la pîndă": *şestul, cînd a genit fraerul că vine, a întins-o şi s'a topit.* Probabil onomatopeic: cel ce stă la pîndă ţîştueşte tot timpul *(şşş..!)* pe cei care operează, ca să nu facă zgomot mare.

şindi „a tăia": *era să-l şindească.*

şindrel „cuţit" (derivat dela verbul precedent).

şuhări (refl.) „a se boieri".

tampon „lovitură dată în burtă, depe urma căreia leşini foarte uşor": cînd pungaşii sînt surprinşi asupra faptului, ca să nu fie denunţaţi, aplică celui care i-a descoperit lovitura aceasta şi îşi caută liniştiţi de treabă.

trăgaci „revolver".

trăsnitor „spărgător": *trăsnitor de meserie* (cf. aici mai sus s. v. *grantaş).*

tufli „portofel".

uşchi 1. (refl.) „a pleca, a fugi": *ne-am uşchit* „am şters-o, am plecat"; 2. „a rupe": *boarfă uşchită* „haină ruptă"; 3. „a lovi": *cînd ţi-oi uşchi una între felinare* „cînd ţi-oiu da una între ochi".

zuli „a fura": *gagica zuleşte?*

Expresii.

un vin puterea ursului „un vin foarte tare".

vede ceva „are ceva parale".

l-a turnat în ghips „l-a bătut rău".

m'a agăţat cu ţoc în poc „m'a prins asupra faptului".

vrei să mă duci cu iordanul? „vrei să mă minţi?"; *mai lasă iordanele, sîntem noi mîncaţi de ele...* „mai lasă minciunile, sîntem noi sătui de ele".

a rămas pădurar „a murit în închisoare".

l-am lăsat mască „i-am tras chiulul".

cum îi: 310 sau 308? „cum îi (furtul): mare sau mic?"

gîmbeşte marginea „e atent acolo..."

i-a făcut boiangerie la zîtcă „i-a dat o lovitură peste nas şi-i curge sînge".

P. Ciureanu.

Complectări şi observaţii la articolul precedent.

bătrînă : lovincă 'ban' este acelaşi cu *lovele,* de origine ţigănească (A. Graur, *Bulletin linguistique* II [1934], pag. 165), căruia i s'a schimbat sufixul. Il are şi Şt. Paşca, *loc. cit.*, pag. 165. Pentru *biştari* cf. A. Graur, *loc. cit.*, pag. 130. Cît despre *manghiri*, îl găsim deja în limba veche romînească, supt forma *mangîr*, plur. *-ri* (cf. L. Şăineanu, *Influenţa orientală* II, 1, pag. 246, Tiktin, pag. 948, col. 2 şi I.-A. Candrea, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, pag. 743, col. 2).

blat: a intrat şi în literatură, prin pana lui I. Peltz, bun cunoscător al limbajului păturilor sociale inferioare dela oraşe. Apare de mai multe ori în romanul *«Actele vorbeşte» : că noi îl ştim cu fiecare partid în parte blatt* (pag. 252); *vrei sa fii blatt cu toată lumea* (pag. 292); *vă ştiu bine cu toţi mahării şi blatt cu toţii !* (pag. 313). Se vede clar că *blatt* (scris de Peltz totdeauna cu *tt)* are în pasajele acestea sensul de 'bine, pe picior de egalitate', foarte deosebit de cel pe care-l dă Ciureanu. Deasemenea diferă funcţiunea gramaticală : acolo substantiv, aici adverb. Nu ştiu cum s'ar explica această divergenţă esenţială, care îngreuiază şi mai mult găsirea etimologiei. Eu m'aş gîndi la germ. *Blatt* (venit, poate, indirect, prin intermediu evreesc) : Val. Chelaru, asistent universitar, a auzit în vorbirea ceferiştilor ieşeni (din cartierul Nicolina, unde se află marile ateliere ale C. F. R.) expresia *blat pe blat* 'tocmai pe tocmai, cum trebue', în care cuvîntul nostru se potriveşte bine cu germ. *Blatt* şi din punct de vedere semantic ; deasemenea mi se pare uşoară trecerea dela această întrebuinţare a lui *blat* la aceea din *a fi blat cu cineva.* In graiul meseriaşilor ceferişti ar putea avea origine direct germană : se ştie că terminologia în acest domeniu de activitate conţine numeroase cuvinte nemţeşti (prima cale ferată din Moldova,— linia Iaşi-Paşcani—, a fost lucrată şi, o bucată de vreme, exploatată de Nemţi). Să se compare sensul de 'placă, lamă', pe care-l are germ. *Blatt* tocmai în limbajul tehnic. Rom. *blat pe blat* va fi însemnat, la început, 'foaie pe foaie', 'placă pe placă', adică potrivire deplină, ca dimensiuni, formă, etc., a două sau mai multe lame de fier, care trebuesc lipite una de alta.

bombă : iată cum o defineşte ziaristul Alex. F. Mihail în *Dimineaţa* dela 20 Ianuarie 1933, pag. 3, col. 4: „denumirea pe care vagabonzii, hoţii şi cerşetorii [1]) o dau hotelurilor tăinuite". Există şi derivatul *bombagiu* 'cel care locueşte într'o bombă' (Idem, *ibidem).* [2]) La explicaţia justă dată de Paşca pot adăuga amănuntul că, după N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Milano 1931-32, pag. 145, col. 2, *bomba* însemnează şi 'segno, luogo determinato (in un giuoco fanciullesco) dei birri e ladri'.

burchi : barbut, citat acolo, apare şi în opere literare (pus deobiceiu între ghilimete), depildă la T. Arghezi, *Poarta neagră*, pag. 37 : *Primul ia dijmă din cei 20% asupra cîştigurilor realizate de hoţi la jocul de cărţi şi «barbut», procente încasate de gardienii respectivi.* Cei care practică în mod obişnuit acest joc, cu scopul evident de a înşela pe naivi, se numesc *barbutari :* [trăgeai] *La «Rogojina» sau la «Hanul-mare—laolaltă cu ţăranii şi cu «barbutarii» de bilciu* (Peltz, *op. cit.*, pag. 183).

cardi : e de origine ţigănească (v. A. Graur, *loc. cit.*, pag. 133).

căpitan : joc de cuvinte, cu intenţii ironice, bazat pe asemănarea foarte mare dintre *capăt* (cf. mai ales plur. *capete)* şi primitivul subst. *căpitan,* pe care indivizii vorbitori l-au analizat în părţile lui componente, pornind dela ideia că tema este sinonimă cu derivatul.

curcan: cf. I. Peltz, *Calea Văcăreşti* II, pag. 146: *Gardistul, chemat de fete, scoase ţignalul.— Şeest ! făcu un nene. Curcanul.* [3]) Să fie =*curcan* 'dorobanţ' depe vremuri ? Este foarte posibil, căci uniforma de altădată a infanteriştilor seamănă bine cu a sergenţilor de stradă. Ne-am putea gîndi însă şi la pasărea *curcan,* mai ales că, tot în argot, gardiştilor li se spune şi *sticleţi* (cf. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 165). In acest caz stăm la îndoială, dacă punctul de plecare îl constitue atitudinea (comic de ţanţoşă) a acestor agenţi, cînd se găsesc, cum spun ei înşişi, în exerciţiul funcţiunii, ori, mai

1) In text greşală de tipar *(cercetaşii* pentru *cerşetorii).*

2) La Birlad *bombagiu* însemnează 'beţiv' (comunicat de G. Ivaşcu, licenţiat în Litere).

3) V. şi Idem, *Foc în hanul cu tei*, pag. 165.

degrabă, aspectul lor total (cu deosebire culoarea roşie dela guler, etc.). Este clar că şi alte elemente comune 'gardistului' şi uneia din păsările aici în discuţie au putut contribui la întrebuinţarea metaforică a numelor acestora din urmă.

dreptate: şase din *şase! bursa* trebue să fie acelaşi cu *şeest!* (v. mai departe s. v. *şest).* Probabil că Ciureanu a auzit greşit acest cuvînt (sau avem a face cu o deformare, prin etimologie populară voită, a lui *şeest?).*

gabor: cred că-i de preferat etimologia propusă de Paşca (după D i c ţ. A c a d.), mai ales că unul din sinonimele pentru 'agent de poliţie', notate de Ciureanu însuşi (s. v. *curcan),* este *trocar,* deci tot un nume care indică originea locală (identică, în multe cazuri, cu cea etnică), reală ori presupusă, a indivizilor respectivi. Dupăcum *Ugurean* şi *Ungur* se confundă deseori, şi nu numai din cauza asemănării fonetice, tot aşa au putut fi considerate sinonime *gabor* (=Ungur!, fiindcă-i nume unguresc) şi *trocar* 'Ardelean' (de fapt 'Romîn din Şchei-Braşov'). La B î c o v Emilian, *Adevărul literar,* 13 Oct. 1935, pag. 6 acest cuvînt apare, de mai multe ori, cu acelaşi sens, dar supt forma *gabăr.*

grant: furt prin grant şi derivatul *grantaş* sînt destul de răspîndite (le cunosc şi din ziarele noastre locale).

mandea: după A. G r a u r, *loc. cit.,* pag. 166-7, de origine ţigănească. L-am întîlnit adesea în opere literare, depildă la I. P e l t z, *Calea Văcăreşti* I, pag. 94, *Foc în hanul cu tei,* pag. 176, *«Actele vorbeşte»,* pag. 264. G. A. L ă z u r i c ă, autor de schiţe din viaţa Ţiganilor, îl face să apară şi într'un cîntec pur ţigănesc (v. *Adevărul literar,* 14 Aprilie 1935, pag. 4, col. 2). *Mandiru* trebue să fie un derivat, cu un sufix curios, necunoscut altfel. Perfect sinonim cu *mandea* este *Pieptea* (cu pronunţarea populară *Cheptea),* format dela *piept* [1]) (cînd vrei să scoţi în evidenţă propria-ţi fiinţă, duci, cu emfază, arătătorul mînii drepte la piept) şi simţit ca nume propriu (şi *mandea* face deseori impresia unui astfel de nume; cf. *Mandache,* răspîndit tocmai printre Ţigani şi care nu cred că are vreo legătură etimologică cu fem. *Mândiţa).*

1) Apare chiar şi supt acest aspect, o dovadă mai mult în sprijinul derivării propuse: *ba mai avea şi aşcheri.., fin-te chieptule să nu crăchi* (C a n d r e a-D e n s u s i a n u-S p e r a n t i a, *Graiul nostru* I, pag. 195).

nene: este 'pendant'-ul lui *ţaţă,* şi amîndouă însemnează, de fapt, 'proxenet, codoş, patron (şi protector) de prostituate'. Deoarece această meserie n'o practică nimeni decît în scop lucrativ, s'a ajuns uşor la sensul secundar (mai exact spus la nuanţa care însoţeşte totdeauna semnificaţia acestui cuvînt) de 'întreţinut' (şi, firește, numai la *nene,* fiindcă o femeie nu poate fi considerată ca 'întreţinuta' altei sau altor femei, oricît de crud le-ar exploata, tot aşa cum bărbatul trebue să trăiască depe urma unei femei, pentru a dobîndi acest... titlu infamant). *Nene* este, în bună parte, sinonim cu mai... nobilul (fiindcă-i recent şi decalcat după frc. *poisson) peşte,* cum rezultă, între altele, din următoarele pasaje: *Tîrziu au venit la masă şi «protectorii» fetelor—un monom de n e n i, toţi în cămaşă şi porniţi pe scandal* (I. P e l t z, *Calea Văcăreşti* II, pag. 145) şi *Unul din peşti* [e vorba de aceeaşi indivizi] *observă...* (I d e m, *ibidem,* pag. 146). Punctul de plecare pentru aceste numiri trebue căutat în obiceiul popular muntenesc [1]) de a spune fraţilor şi surorilor, apoi, prin extensiune, tuturor rudelor şi cunoscuţilor, mai în vrîstă, *nene,* resp. *ţaţă:* prostituatele se adresează exploatatorilor lor cu aceeaşi termini, nu numai pentrucă sînt, foarte probabil, totdeauna mai tinere decît ei (în cazul proxenetelor lucrul este sigur, întrucît acestea se recrutează din prostituate care nu-şi mai practică meseria, deci relativ bătrîne), ci şi din motive de... cuviinţă, cel puţin aparentă, menită să ascundă, în ochii naivilor, adevăratele raporturi dintre ele şi 'protectorii' lor. Cînd aceştia sînt bărbaţi, *nene* poate avea chiar valoarea afectivă pe care i-o cunoaştem din vorbirea familiară.—*Nea Vasilache,* citat tot acolo, n'are, din punct de vedere semantic, nicio legătură cu *nene* 'souteneur'. *Vasilache* trebue să fie o reminiscenţă (ironică, evident) despre personajul cu acelaşi nume atît de popular prin panoramele bîlciurilor.

salto: deformare voită a lui *salut,* poate supt influenţa unui model italienesc (depildă *saluto).* Am văzut deja că *bombă* are origine italienească, şi, foarte probabil, la fel se explică *centă* '100 lei' (< *cento),* notat de Ciureanu s. v. *bătrînă.*

1) Mă refer la Muntenia, şi pentrucă în Moldova se zice *bădie* (sau *bidie)* în loc de *nene,* dar şi pentrucă sensul aici în discuţie nu s'a putut dezvolta decît la Bucureşti, patria argot-ului de toate speciile.

Vehiculul acestor termini este, evident, marinarul italian, venit cu vasele de comerţ în portul Constanţa, precum şi, în unele cazuri, marinarul romîn însuşi, care a cunoscut, în acelaşi chip, porturile din Italia. Deformarea aceasta a lui *salut* a fost uşurată de faptul că, în gura multor oameni şi în anumite situaţii psihologice (supunere şi umilinţă faţă de cel salutat), cuvintul sună *sál't* (cu trecerea accentului pe prima silabă, ca la *párdon!*, [1]) provocată tocmai de atitudinea servilă a celui ce salută, grăbit oarecum să-şi exprime respectul şi devotamentul). Să se compare şi *sal'tare*, iarăşi foarte curent în vorbirea familiară (cu ritm repede şi întrucîtva neglijată).

soili: pare a fi ţigănesc (cf. A. Graur, *loc. cit.*, pag. 187).

şest: este, de fapt, interj. *şeest!*, de origine onomatopeică (aşa cum bănueşte şi Ciureanu), întrebuinţată ca nume pentru cel care atrage şîşîind atenţia 'operatorilor'. Cf. I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 438: *Ş e e s t ! făcu un găligan, zărind-o pe Lenuş. Apoi dulce: Bonsoir, domnişoară, mînca-ţi-aş...— Geni*, citat tot acolo, este acelaşi cu *gini* 'regarder, remarquer, etc.', discutat de A. Graur, *loc. cit.*, pag. 155-6, care dă şi varianta cu *e*.

şindi: format, cum spune şi Ciureanu, dela *şindrel*. A. Graur, *loc. cit.*, pag. 186 înregistrează pe acesta din urmă supt forma *şindel* 'jeu d'enfants avec le couteau ou la fourchette', de origine ţigănească. Varianta lui Ciureanu trebue să fie o greşală (de audiţie sau de transcriere), ceeace rezultă şi din faptul că verbul format dela el suna *şindi*, n u *şindri*.

şuhări: la A. Graur, *loc. cit.*, pag. 188 *a se şucări*, cu diverse înţelesuri, dintre care 'se débrouiller' este apropiat de 'a se boieri', dat de Ciureanu.

tufli: Şt. Paşca, *loc. cit.*, pag. 167 are *tuflă* 'poşetă'.

uşchi: îl notează şi A. Graur, *loc. cit.*, pag. 194, cu varianta *uşchia* şi cu însemnarea 's'en aller, s'échapper, voler'.

Iorgu Iordan.

1) V. *Dacoromania* VII, pag. 147.

2) Subliniate de autor; aceeaşi observaţie pentru toate cuvintele care apar aici imprimate cursiv şi spaţiat.

Limba lui Creangă.

Răspuns D-lui Al. Graur.

In articolul *Limba lui Creangă*, apărut în nr. trecut al *Buletinului* de faţă, susţineam că, atît în manuscrisele, cîte ni s'au păstrat dela povestitorul moldovan, cît şi în textul publicat în *Convorbiri literare* şi în acel al ediţiei dela Iaşi, formele moldoveneşti alternează cu cele muntenesti, devenite literare. Această neconsecvenţă se datoreşte, ce-i drept, şi lui Creangă, ea este însă cu mult agravată de editorii de mai tîrziu, începînd cu acei care au îngrijit ed. dela Iaşi (vol. de *Poveşti*, apărut în 1890, şi cel al *Amintirilor*, apărut în 1892).

Pentru a înlătura această neconsecvenţă, care, după părerea noastră, dăunează valorii artistice a operei lui Creangă, propuneam o uniformizare a limbii, stabilind următorul criteriu: «... dacă alături de o formă aşa zisă muntenească, devenită literară, care este în majoritate, găsim una specifică graiului moldovenesc, trebue să adoptăm în chip consecvent pe cea din urmă, ea fiind şi proprie limbii lui Creangă, căci nu trebue să pierdem din vedere caracterul de povestire verbală care predomină în toată opera sa...» Acestui criteriu îi aduceam şi o restricţie: «...sînt forme moldoveneşti care apar în chip cu totul sporadic şi care pot fi înlocuite cu cele literare, fără a denatura prin aceasta limba caracteristică lui Creangă».

D-l Al. Graur, în articolul *Limba lui Creangă*, publicat în *Cuvintul liber* din 16 Februarie 1935, găseşte că acestei păreri i se pot opune argumente puternice în stare să demonstreze falşitatea ei. Dela început însă, D-sa, printr'o subtilitate stilistică, încearcă să ducă la absurd cele susţinute de mine. Astfel afirmă că aş fi propus o unificare a textului în sensul acela că trebuesc generalizate «formele moldoveneşti pe care le cunoaştem din graiul poporului şi pe care însuşi Creangă le întrebuinţează u n e o r i». In realitate eu am susţinut că numai acele forme pe care le întîlnim la Creangă trebuesc generalizate. Adică am condiţionat generalizarea formelor moldoveneşti de p r e z e n ţ a lor în textul operei povestitorului moldovan.

Argumentele pe care le opune D-l Graur sînt de trei

feluri: istorice, filologice şi lingvistice. Le vom analiza pe fiecare în parte.

1. Bazat pe faptul că însuşi Creangă a supraveghiat tipărirea a zece coale din volumul de *Poveşti*, apărut la Iaşi în 1890, D-l Graur declară că «acestea ar trebui să fie socotite ca bune, dacă nu vrem să susţinem că tipograful moldovan a muntenizat textul, fără ca autorul să bage de samă. Dealtfel, spune mai departe D-l Graur, lucrul acesta pare exclus, căci, după anumite detalii, ca punctuaţia, se poate constata că Creangă a făcut o corectură foarte atentă şi foarte sistematică».

Păcat că D-l Graur, dela început, s'a decis să termine repede cu aceste argumente. Altminteri am fi aflat şi noi care sînt acele «anumite detalii», altele evident decît punctuaţia, care nu ni se pare deloc concludentă pentru a demonstra atenţia lui Creangă la corectura acestor zece coale.

Dacă D-l Graur ar fi dat mai multă importanţă primului argument, s'ar fi convins că, dimpotrivă, povestitorul moldovan nu poate fi răspunzător nici de punctuaţia, pe care, în cazul acesta, D-l Graur n'ar mai fi găsit-o atît de bună, şi nici de alte greşeli mult mai grave. Printre acestea din urmă vom cita două: una din primele zece coale şi alta din restul volumului, căruia D-l Graur îi acordă o egală încredere.

Intr'o scrisoare din 16 Decembrie 1881, adresată lui Maiorescu [1]), Creangă îşi manifestă dorinţa ca să i se facă unele îndreptări în textul *Poveştilor*, aşa cum apăruse în *Convorbiri literare*, în cazul cînd ele ar fi traduse în limba germană. Prima îndreptare intervine în versurile din povestea *Soacra cu trei nurori:* «Soacră, soacră, poamă acră». Anume, după versul al patrulea, Creangă introduce încă două: «De te-ai coace toată toamna, eşti mai acră decît coarna». A doua îndreptare o face în textul poveştii *Harap Alb*, în versurile: «Lumea asta e pe dos...». Anume, după versul a doilea: «Toate merg cu capu'n jos», trebue să urmeze: «Puţini sue, mulţi

1) Publicată de Nicolae Ţimiraş in *Ioan Creangă*. Bucureşti (f. a.), pag. 322-323 (reprodusă din *Convorbiri literare* XXV [1891-92], pag. 1117).

coboară, — Unul macină la moară», nu cum apăruse ele în *Conv. liter.* inversate (versul al patrulea în locul celui de al treilea). Dacă Creangă a făcut o atît de atentă corectură celor zece coale şi dacă cei însărcinaţi cu supravegherea mai departe a tipăririi volumelor au respectat în totul manuscrisul original, cum îşi explică D-l Graur că aceste versuri au apărut la 1890 fără îndreptările dorite de Creangă încă dela 1881? S'ar putea susţine că la cele două versuri intercalate de Creangă în *Soacra cu trei nurori* a renunţat el însuşi, poate după sfatul lui Maiorescu, care nu le-ar fi socotit că întrunesc suficiente calităţi artistice. Indreptarea însă din versurile din *Harap Alb* trebuia făcută, deoarece succesiunea acestor versuri, aşa cum apăruse în *Convorbiri literare*, altera însăşi logica textului.

Aceste două exemple sînt, credem, suficiente pentru a demonstra că încrederea D-lui Graur în atenta corectură a lui Creangă nu este cu nimic justificată.

Dealtminteri lucrul este pedeplin explicabil, cînd ne gîndim că, în ultimii ani ai vieţii sale, Creangă, din cauza bolii de care suferea, nu putea să se mai intereseze de operele sale.

Incă din 1885, într'o scrisoare adresată lui Iacob Negruzzi, Creangă, răspunzînd la o invitaţie a directorului revistei ieşene, se plînge că nu mai poate să se ocupe cu literatura din cauza bolii grave şi a îndatoririlor didactice (I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. I, pag. 308-309).

Cele zece coale, supraveghiate aşa de atent de Creangă, după convingerea D-lui Graur, au fost tipărite, desigur în cele cîteva luni înainte de moartea lui.

Ar fi într'adevăr foarte curios ca un om chinuit de o boală care-l silea să trăiască mai mult din jumătate de timp în stare de inconştienţă, făcînd, mai apoi, îndelungate sforţări să-şi recapete limpezimea minţii printr'un penibil control, de fiecare clipă, al memoriei, să fi avut răgazul şi luciditatea continuă de a-şi concentra atenţia pentru o muncă atît de migăloasă şi obositoare, cum este acea a corecturilor tipografice (vezi şi mărturiile Elenuţei Creangă citate de N. Ţimiraş în *Ioan Creangă*, pag. 304-305).

Dacă, dupăcum am văzut, nu ne putem baza pe pri-

mele zece coale din volumul de poveşti, cu atît mai mult nu putem să ne încredem în felul cum au supraveghiat tiparul cei care au rămas să îngrijească de prima ediţie. D-l Graur susţine că «restul volumului [de Poveşti] nu detonează cîtuşi de puţin pelîngă primele coale, ceeace dovedeşte că Xenopol s'a ţinut strict de manuscris». D-l Graur uită însă că tot Xenopol a supraveghiat şi tipărirea celui de al doilea volum, al *Amintirilor*. In acesta găsim forme munteneşti ca: mîinele, seamă, seară, care, în niciun caz, nu puteau figura în manuscrisul lui Creangă.

D-l Graur susţine că «Moldovenii» I. Negruzzi şi A. D. Xenopol nu au putut munteniza textul lui Creangă. Observăm că şi aici D-sa utilizează aceeaşi metodă de a duce, cu orice preţ, la absurd unele afirmaţii ale mele. Din vremea cînd Creangă şi-a tipărit scrierile sale în *Conv. liter.* şi pînăla 1890-1892, cînd apar cele două volume ale ediţiei dela Iaşi, limba literară primise unele forme caracteristice graiului muntenesc printr'un proces de infiltrare foarte uşor de explicat. In consecinţă, *Conv. liter.* puteau păstra mai uşor formele moldoveneşti, aşa cum se găseau ele în manuscrisul lui Creangă, nu pentrucă aceste forme erau moldoveneşti, ci pentrucă ele erau comune limbii scrise din Moldova. Tot aşa, dacă în textul ediţiei dela Iaşi întîlnim unele forme munteneşti, care, nici într'un caz, n'ar fi putut figura în manuscrisul lui Creangă, aceasta nu se datoreşte unei tendinţe de muntenizare din partea Moldovanului Xenopol (lucru pe deaîntregul absurd), ci faptului că aceste forme încetase de a fi privite ca munteneşti. Ele erau socotite ca făcînd parte integrantă din limba scrisă. Fiind deprins cu ele din lectura zilnică a publicaţiilor în limba cărora se întîlneau laolaltă, într'o lipsă de unitate caracteristică unei limbi literare la începutul formării ei, istoricul Xenopol nu putea să-şi dea samă de supărătoarele forme lingvistice importate de peste Milcov, cu care denatura limba povestitorului moldovan.

2. D-l Graur se decide să adopte în totul textul ediţiei dela Iaşi, bazîndu-se şi pe unele argumente filologice luate din ultimele metode de editare a textelor. Cînd avem mai multe variante ale unui text modern, nu este nevoe să

le colaţionăm, făcînd, după expresia D-lui Graur, un «cocktail» din toate variantele, ci trebue să ne mărginim pur şi simplu la reproducerea unuia din ele.

Intre cele două texte ale operei lui Creangă (*Conv. liter.* şi ediţia dela Iaşi), D-l Graur se decide pentru cel din urmă, pe care recomandă să-l reproducem cu cea mai mare conştiinciozitate. [1])

De fapt, valabilitatea acestui argument este în totul condiţionată de aceea a primului, de ordin istoric. Adică, dacă am reuşit să demonstrăm că textul ediţiei Iaşi este mai apropiat de textul manuscrisului decît acel al *Conv. liter.*, evident că trebue să-l adoptăm fără nicio rezervă. Deci argumentul istoric are întîetatea. Cum D-l Graur n'a reuşit să ne convingă că cel mai bun text este acel al ediţiei Iaşi, problema rămîne, în principiu, nerezolvată.

In realitate lucrurile nu sînt aşa de simple. Dintr'o superficială comparaţie între textul *Conv. liter.* şi acel al ediţiei Iaşi, constatăm că în primul formele moldoveneşti sînt şi mai numeroase şi mai consecvent întrebuinţate decît în cel de al doilea. Pentru a lămuri această deosebire putem face

---

1) Problema alegerii celui mai bun text pentru editarea lui Creangă l-a preocupat pe D-l Graur nu numai în chip teoretic, ci şi practic, pentrucă şi D-sa ne-a dat o ediţie «şcolară» a *Poveştilor*. Este interesant cum editorul a urmărit şi reprodus textul ediţiei dela Iaşi, despre care, în principiu, a hotărît că este cel mai bun şi, deci, trebue transcris cu cea mai mare atenţie. Cînd a fost însă să reproducă acest text, s'au ivit o mulţime de dificultăţi, pe care nu totdeauna a ştiut să le învingă în chip fericit. Astfel D-l Graur, de foarte multe ori, a respectat ortografia acestei ediţii, crezînd că respectă o particularitate lingvistică, şi a renunţat la transcrierea unei particularităţi lingvistice, crezînd că-i o simplă normă ortografică. D-l Graur transcrie regulat: *ie (e, este), iera (era), iel (el), iei (ei), ieu (eu)...*, etc., aşa cum se găsesc ortografiate aceste forme în ediţia dela Iaşi. Dar, ori că ai scrie *iera*, ori că ai scrie *era*, Rominul tot la fel le va pronunţa, adică cu un *i* consonant slab înainte de *e*. Pentru aceasta nu mai este nevoe să-l notăm în scris, şi deaceea s'a şi renunţat la asemenea subtile notări ortografice, care mai mult îngreuiază scrisul decît îl face mai clar. In schimb D-l Graur a crezut că este un balast ortografic acel *u* dela sfîrşitul unor cuvinte ca: feliu, cuptoriu, etc., care, în realitate, exprimă pronunţarea rotunzită a lui *i* final! Decît ar fi păstrat pe *i* dela începutul cuvintelor citate mai sus, care, scrise în chipul acesta, dau un aspect barbar textului, mai bine ar fi păstrat D-sa pe acel *u* final, absolut necesar pentru înţelegerea unor forme dialectale.

două ipoteze. a) In textul *Conv. liter.* s'au păstrat mai bine formele moldovenești din manuscrisul lui Creangă, pentrucă ele erau comune limbii scrise din vremea aceea. b) Dacă textul ediției Iași reprezintă într'adevăr redacția cea mai apropiată de ultimul manuscris al lui Creangă, trebue să admitem implicit că în manuscrisul care a servit la tipărirea textului *Conv. liter.* Creangă a renunțat, mai apoi, la multe forme moldovenești, precum și la consecvența întrebuințării celor păstrate. Iar acest manuscris, astfel a m e l i o r a t, a servit ca bază tipăririi ediției dela Iași.

Cum vedem, ipoteza a doua este imposibilă. Ar fi într'adevăr surprinzător ca povestitorul moldovan să renunțe la unele forme proprii graiului său și să adopte altele străine și, în același timp, să-și împestrițeze limba cu o mulțime de alternanțe, care nu-și găsesc nicio justificare.

Sîntem, deci, forțați să acordăm deplină valabilitate primei ipoteze și, în ceeace privește l i m b a, să ne orientăm după textul *Conv. liter.*, iar, în ceeace privește c o n ț i n u t u l, să adoptăm textul ediției Iași, bineînțeles nu cu excluzivitatea propusă de D-l Graur, ci dupăce vom fi cercetat toate izvoarele contemporane (v. mai sus scrisoarea lui Creangă, adresată lui Maiorescu). [1])

Spuneam în articolul pomenit că unele inconsecvențe lingvistice se datoresc lui Creangă însuși. D-l Graur caută să explica aceste inconsecvențe și, împotriva celor susținute de mine, încearcă să le găsească o justificare. Această formează categoria a treia a argumentelor.

3. D-l Graur începe prin a face teoria deosebirii dintre limba scrisă și cea vorbită. Polemizează apoi cu Gh. Panu, care, într'o vreme, susținuse că singurul merit al lui Creangă este acela de a fi redat poveștile populare exact în forma în care ele circulau în popor. Din toate argumentele l i n g v i s t i c e vom reține pe acele care privesc discuția de față.

a) D-l Graur crede că, în chip fatal, limba lui Creangă

1) Dacă D-l Graur n'ar fi avut atita încredere în ediția dela Iași, n'ar fi reprodus, în ediția sa, și greșelile acestei ediții, cum este aceea din poezia citată din Harap Alb.

trebuia să fie influențată de limba literară, din cauza tendinței de înnobilare a stilului. Deci, fără voia lui, Creangă a pus din loc în loc muntenisme. Această explicație însă nu-i pare destul de convingătoare, ca să îndreptățească întrebuințarea atît de frecventă a alternanțelor de graiu. Dealtminteri ea aruncă și o umbră asupra conștiinței artistice a scriitorului Creangă.

b) D-l Graur crede că i m p e s t r i ț a r e a aceasta s'a făcut cu buna știință și intenție a Autorului. Creangă nu este un simplu folclorist. El este un creator artistic. «Dacă Creangă s'ar fi mulțumit să repete, în forma lor absolut moldovenească, poveștile pe care le auzise în copilărie, ele n'ar fi interesat pe nimeni: nici pe Moldoveni, care le-ar fi găsit banale, nici pe Munteni, care nu le-ar fi putut urmări și înțelege... Din elementul dialectal, Creangă a păstrat exact atît cît era necesar ca să nu se piardă culoarea locală și farmecul regional... Limba lui Creangă nu este adevăratul dialect moldovan, ci este un dialect artistic, ca să nu zic artificial. El întrebuințează dialectul în așa măsură, încît nici să nu uităm că ne găsim în Moldova, dar nici să nu întîmpinăm dificultăți serioase în înțelegere. Dacă într'o frază scrie *așă*, poate după aceasta să spună și *acesta*, căci culoarea locală e salvată. Dacă însă a început cu *aista*, nu-l mai împedică nimic să scrie pe urmă *așa*. Urmăriți o poveste, ținînd samă de acest criteriu, și veți vedea că este aplicat în mod consecvent».

Din nefericire, o analiză din acest punct de vedere a unei povești, așa cum e reprodusă ea în ediția Iași, nu oferă niciun fel de argument în sprijinul criteriului estetic, formulat de D-l Graur, pe care, crede D-sa, l-a avut și Creangă. Să analizăm, pentru aceasta, cîteva pasaje. Desigur că, mai ales, în dialog va căuta Creangă să redea «culoarea locală» prin întrebuințarea mai frecventă a formelor moldovenești. Procedeul este foarte cunoscut și întrebuințat de unanimitatea scriitorilor.

Pers. 3 sg. ind. prez. dela verbul *lua* sună în moldovenește *ie* (lit. *ia*). Forma mold. alternează cu cea literară. Cea dintîi este întrebuințată cu consecvență, atît în dialog cît și în părțile de narațiune proprin zisă, la începutul poveștii *Ha-*

rap Alb. Forma literară apare la pag. 204 într'un epizod de pură narațiune. După trei pagini revine forma mold. într'un pasaj similar. Dela pag. 213 pînăla sfîrșitul poveștii găsim numai forma literară, atît în dialog, cît și în narațiune.

Pers. 3 sg. conjunctiv prezent dela verbul *da* sună în mold. *dee* (lit. *dea).* Forma mold. o găsim întrebuințată, în aceeași poveste, la pag. 191 de două ori în dialog și la pag. 198 într'un pasaj descriptiv; la pag. 200 apare forma literară în dialog; la pag. 228 apare din nou de trei ori forma mold. într'un pasaj descriptiv și același lucru îl întîlnim și la pag. 231; forma literară reapare la pag. 234 într'un proverb, iar la pag. 270-271 întîlnim încă odată forma mold. într'un pasaj descriptiv.

Exemplele de asemenea natură se pot înmulți. Ne dispensăm însă de a mai face astfel de analize, întrucît ele nu demonstrează nimic altceva decît că povestitorul moldovan a fost complect străin de criteriul estetic formulat de D-l Graur.

Pentru a explica aceste alternanțe între forma moldovenească și cea literară a unui cuvînt, trebue să avem în vedere, în primul loc, procesul intim de creație artistică caracteristic lui Creangă.

Ceeace predomină în opera acestuia este, dupăcum am arătat și în articolul pomenit, elementul verbal. Înainte de a fi scriitor, Creangă este, mai ales, povestitor, și, desigur, un povestitor popular de mare talent. Aici trebue să facem o distincție într'o afirmație a D-lui Graur. D-sa, pentru a-l combate pe Gh. Panu, susține că Creangă nu a reprodus poveștile poporului așa cum circulau ele, căci, în cazul acesta, putem socoti ca mari povestitori pe Candrea, Densusianu și Speranța, culegători de povești populare, ba chiar pe D. Șandru, care «înarmat cu un gramofon, a reprodus în chip mecanic frazele povestitorilor». D-l Graur face o confuzie între acel care povestește și acel care transcrie povestirea. Filologii citați de D-sa au transcris și, din această cauză, ei nu pot fi socotiți ca mari povestitori. Dacă un folclorist ar fi întîlnit vreun povestitor cu talentul lui Creangă și ar fi transcris exact povestirea lui, desigur că nu folcloristul ar fi fost socotit ca mare artist. Dar D-l Graur alternează în frază cuvîntul scriitor cu cel de povestitor, pentru a da naștere la o nouă confuzie. D-sa spune: «...dacă a reproduce fără nicio schimbare poveștile populare înseamnă a fi mare scriitor, atunci desigur cei mai mari povestitori sînt Candrea, Densusianu...». Sîntem obligați să facem și noi o nouă distincție. Desigur acel povestitor popular, avînd un talent egal cu al lui Creangă și ale cărui povestiri au fost transcrise de un conștiincios folclorist, va fi un mare povestitor, însă nu și un mare scriitor. Creangă a fost, în același timp, și un mare povestitor și un mare scriitor. El a avut rara posibilitate să-și transcrie singur poveștile sale. Povestitorul popular crează artistic, în măsura talentului său, în momentul în care povestește. Creangă a avut norocul să-și controleze ca scriitor creația sa de povestitor. Cu alte cuvinte, opera sa a avut două stadii de creație. Această caracteristică explică deosebirea dintre Creangă și ceilalți prozatori romîni, care sînt numai scriitori.

Am făcut această distincție, pentrucă ea ne explică și alternanțele de care am pomenit mai sus. Ca povestitor, la Creangă domina elementul auditiv. Evident că, atunci cînd povestea, el vorbea cel mai curat dialect moldovenesc din munții Neamțului. Cînd își scria însă poveștile, făcea o gradație involuntară între aceste elemente dialectale. Să nu uităm faptul că Creangă cunoștea limba literară, așa cum era ea pe vremea lui. El știa foarte bine că, în scris, nu se poate întrebuința pretutindenea graiul de acasă. Dacă însă el păstra în scris unele elemente dialectale, aceasta înseamnă că aceste elemente erau cele mai puternice forme care integrau în ele cel mai intim fond. Pe acestea le-a păstrat Creangă, și ele trebue să fie uniformizate (v. mai sus: *dee* și *ie).* Alternanțele literare ale acestor forme se datoresc scriitorului Creangă. Ele coincid cu momentul în care Creangă înceta pentru o clipă de a fi povestitor, cînd adică se umbrea cea mai caracteristică însușire a sa. A literariza limba lui Creangă înseamnă a-i răpi cea mai esențială calitate artistică. Emoția estetică complectă pe care ne-ar procura-o Creangă ar fi aceea de a-l auzi cetindu-și singur poveștile sale. Lucrul este imposibil, și nu ne rămîne altceva de făcut decît să tindem a păstra cît mai mult pe povestitorul Creangă.

Gr. Scorpan.

Curiozităţi lingvistice.

In primul volum al acestui *Buletin* (pag. 177) făceam.... profeţia că materialul, cules de mine din scrisul romînesc actual şi botezat, în lipsa (voită !) a altui nume, 'curiozităţi lingvistice', va fi, de astădată, şi mai bogat decît în anul precedent. Aşteptările mi-au fost întrecute cu vîrf şi îndesat, nu atît din cauza lecturilor mai numeroase, ci fiindcă am acordat atenţie mai mare elementului strict formal din producţiile noastre literare de toate speciile, după mine cel puţin tot aşa de important ca şi conţinutul însuşi. Voiu prezenta şi acum numai o parte din recolta mea neobişnuit de îmbelşugată, pentru motivul arătat acolo, dar şi pentru altul mai serios. Simpla semnalare a abaterilor dela uzul consacrat al limbii romîneşti contemporane nu ajunge pentru un lingvist, a cărui datorie principală este interpretarea faptelor constatate la un moment dat. Deaceea m'am hotărît să încerc, atunci cînd împrejurările îmi vor îngădui şi dupăce voiu fi strîns un material suficient de bogat şi de felurit, o prelucrare ştiinţifică, adică o clasificare, descriere şi explicare a tuturor fenomenelor din limba noastră comună actuală, scrisă şi vorbită, asemănătoare cu cele înregistrate supt titlul de mai sus. Mă gîndesc, cu alte cuvinte, la o lucrare în felul aceleia, atît de nouă şi de interesantă, a lui Henri Frei, *La grammaire des fautes*, Paris-Genève-Leipzig 1929, privitoare la limba franceză.

Pentru moment trebue să ne mulţumim cu partea practică, i-am putea zice pedagogică, a problemei. Supt acest raport constat bucuros că ostenelile mele merg paralel cu ale excelentului critic şi istoric literar G. Călinescu, a cărui solidă pregătire filologică iese la iveală şi în acest chip. Cronicile pe care le publică săptămînal în *Aderărul literar şi artistic* vădesc o mare sensibilitate faţă de limba operelor discutate. Merită a fi relevate mai ales recensiile despre cîteva traduceri romîneşti recente şi despre volumele *Focurile primăverii şi flăcări de toamnă* al lui Adrian Maniu şi *Din viaţa şi corespondenţa lui Carol Davila* de D-na General Perticari. In aceeaşi revistă şi cam în acelaşi timp (aproximativ August-Septembrie 1935) s'au discutat chestii de limbă şi la rubrica 'Cronica mizantropului', al cărei redactor se ascunde supt pseudonimul Aristarc (după cît am putut afla, pare a fi tot G. Călinescu).

Ceeace impresionează plăcut în toate observaţiile acestea este bunul simţ şi bunul gust al autorilor, măsura şi cumpătarea, care-i împiedecă de a cădea în exagerări. Două mari defecte se observă în limba celor mai mulţi dintre scriitorii noştri contemporani: abuzul de neologisme şi abuzul de „neoşisme", care, deşi s'ar părea că se bat cap în cap, apar deseori la unul şi acelaşi individ, fiindcă au izvoare diferite. Neologismele, produs de cele mai multe ori al lenii şi al dorinţii de a 'epata', sînt, din cauza absolutei lor necesităţi, recomandabile în opere ştiinţifice, unde merg chiar şi creaţiile proprii mai îndrăzneţe, dacă exprimă o noţiune cu adevărat nouă şi se conformează spiritului limbii. Goana după cuvinte neaoşe, cu iz de băştinătate (ca să zic aşa !), este nu numai comică, ci şi... suspectă: am impresia că în mintea unor scriitori contemporani numărul mare de termini autohtoni reprezintă un fel de certificat de romînitate, întocmai ca şi numele atît de căutate ale multora din ei (Camil Baltazar, Ilariu Dobridor, Iulian Vesper, Ilarie Voronca, etc.). Şi totuşi rezultatul obţinut nu corespunde absolut deloc intenţiilor.

Şi un ziarist, T. Pisani, arată interes şi pasiune pentru discuţii de acest soiu. Nu-i cunosc articolele, dar, din cîteva mostre reproduse de A. Scriban şi D. I. Suchianu, am înţeles că ne găsim în faţa unui diletant şi, ceeace este într'adevăr grav, a unui purist foarte exagerat.

In ce priveşte ordinea de prezentare a materialului, voiu începe, de data aceasta, cu creaţiile verbale, ca o continuare oarecum directă a articolului din volumul precedent, unde tocmai sfîrşeam cu ele. Numărul lor este de vreo cinci ori mai mare acuma, şi, dacă unele ar fi putut, din pricina desei lor întrebuinţări, cu atît mai uşor lipsi, cu cît, fără să vreau, am lăsat la o parte formaţii desigur mai caracteristice, majoritatea lor prezintă totuşi un interes deosebit şi arată destul de lămurit pe ce drum merge limba noastră, în domeniul acesta.

Iată-le [1]) (în ordine alfabetică şi, din cînd în cînd, cu citate din autorii la care le-am întîlnit): *accidenta (îşi accidentează baza craniului), activiza* (numai infinitivul substantivat), *afecţiona, agoniza, agrariza, altruiza (opera literară altruizează propriile tendinţe,* Al. Car., *Adevărul literar* dela 9 Iunie 1935, pag. 9, col. 1), *ambiţiona, anarhiza, aneantiza, antipatiza, antropomorfiza, apologia (toţi apologeau* [sic!] *o literatură patriotardă,* C. Baltazar, *Cuvîntul liber* dela 22 Iunie 1935, pag. 2, col. 3), *apoteoza, atenţiona, atmosferiza, autarhiza* (infinitivul substantivat), *automatiza, axa (se axează pe trăire), baladiza, betona, cafeneliza (cafenelizînd limba lui Lawrence,* G. Călinescu, *Adev. liter.*, 29 Sept. 1935, pag. 9, col. 4), *calitativiza, capacita, cascada (cascadări scurte de ris,* L. Aurel Areşan, *Cuv. lib.*, 22 Iunie 1935, pag. 6, col. 4; *ris cascadat), centra, concerta* 'a da un concert', *confuza, confuziona, contemporaneiza, convulza (faţa convulzată,* H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul,* pag. 154), *cooperatiza (a—pe ţărani* 'a-i organiza în cooperative'), *coresponda* 'a purta corespondenţă', *cosmetica, cronometra (fatalitate cronometrată,* D. Petraşincu, *Singele,* pag 26), *curenta, debanda (solidaritatea s'a debandat,* R. Pavel, *Cuv. lib.*, 22 Iunie 1935, pag. 3, col. 6), *deficita (balanţa economică deficitînd), descentra (oamenii trăiau descentraţi,* T. Arghezi, *Ochii Maicii Domnului,* pag. 108), *dezarticula, dezaxa, dinamita, dinamiza (a—progresul), efemeriza* (M. D. Ralea, *Valori,* pag. 66), *electrocuta, endemiza, enigmatiza (un ţiriit... enigmatiza tăcerea,* I. Panţu, *Cuvîntul liber,* 29 Iunie 1935, pag. 4, col. 4), *extrapsihiza, extravaga (privilegiul de a extravaga şase luni pe an,* E. Riegler, *Cuv. lib.*, 1 Ian. 1935, pag. 4, col. 5), *falimenta (dictatura a falimentat,* Gh. Dinu, *ibid.*, 31 Aug. 1935, pag. 1, col. 1), *fasciza, fertiliza, fundamenta, gelozi (S. şi M., care se gelozeau de moarte,* Anonim, *Adev. liter.*, 21 Oct. 1934, pag. 10, col. 3), *hidrogena, ignorantiza, impulsa, independentiza, indoeuropeniza, inferioriza, inutiliza (un pumn inutilizează un program,* M. Taneş, *Cuv. lib.*, 20 Apr. 1935, pag. 9, col. 5), *iperboliza,*

1) Se găsesc, printre ele, şi unele cu care ne-am deprins, fie pentrucă sînt ceva mai vechi în limbă, fie pentrucă apar mai des decît celelalte. Deasemenea le-am înregistrat şi pe acelea care, în volumul precedent al *Buletinului*, n'au fost enumerate alături de celelalte, deşi figurau, supt o formă sau alta, în mostrele de limbă date acolo.

ipostazia (refl.) 'a se pune în ipostază', *încelula, încolona, knokouta* 'a face knokout (la box)', *literaturiza, mansarda (încăperi mansardate,* M. Sorbul, *Adev. liter.*, 28 Oct. 1934, pag. 7, col. 2), *maximaliza (a — preţurile* 'a le fixa un maximum'), *mediocriza, meschiniza, miza* 'a pune o mizã (la jocul de cărţi, etc.)', *monumentaliza* (T. Arghezi, *op. cit.*, pag. 242), *motoriza, nevroza (mediu nevrozat,* C. Baltazar, *Cuv. lib.*, 28 Sept. 1935, pag. 4, col. 7), *nimba, opaciza (oboseala opacizează sufletul,* L. Aurel Areşan, *Cuv. lib.*, 22 Iunie 1935, pag. 6, col. 3), *optimiza* (refl.), *ortografia, ospitaliza, parazita (pacea parazitează faima războiului,* M. Sipsom, *Cuv. lib.*, 16 Iunie 1935, pag. 3, col. 6), *parizianiza, particulariza, pasteliza, pogromiza, perfecta, permanentiza, planifica, plusa* 'a cere «plus» (la jocul de cărţi)', *politica* 'a discuta politică', *portreta, potenţa* (şi *-ţia), precociza, previziona* (participiul trecut), *profesionaliza, programa (revoluţia nu poate fi programată,* M. Grigorescu, *Cuv. lib.*, 14 Iulie 1934, pag. 9, col. 2), *psihiza, reagrariza, refrena (lacrimi refrenate de apa...,* Anişoara Odeanu, *Într'un cămin de domnişoare,* pag. 28), *regenta (secretul care regentează fenomenul...,* T. Arghezi, *op. cit.*, pag. 86), *relativiza* (M. D. Ralea, *op. cit.*, pag. 139), *reminescenta (dela cine ai reminescentat,* T. Arghezi, *Adev. liter.*, 18 Nov. 1934, pag. 1, col. 7), *rougea* (refl.) 'a se da cu rouge' (A. Odeanu, *op. cit.*, pag. 208), *sateliza (căpătînd prin satelizare...,* T. Arghezi, *op. cit.*, pag. 227), *sciziona, sentimentaliza* (refl.), *seria, sexualiza, sifiliza, sovietiza, structura, superioriza, ştiinţifiza* (G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* II, pag. 218), *tamburina, terţiniza* 'a scrie terţine' (G. Călinescu, *op. cit.* III, pag. 314), *torturiza, urgenta, vehicula (vehicularea şi organizarea necesităţii,* T. Arghezi, *op. cit.*, pag. 84), *vehiculiza, victima (M. a fost un victimat al vieţii,* M. Grindea, *Cuv. lib.*, 30 Martie 1935, pag. 6, col. 5), *violenta, vitaminiza, vitriola* 'a distruge (alimente) cu vitriol; a da cuiva cu vitriol în faţă', *viziona (a viziona un film* 'a asista la desfăşurarea lui', *a viziona o stare de lucruri ideală* 'a avea viziunea ei'), *vizualiza, zigzaga* 'a merge în zig-zag', *zulufa (zbîrlită, zulufată şi neastîmpărată,* T. Arghezi, *op. cit.*, pag. 152).

Toate aceste verbe sînt, cu o singură excepţii *(zulufa)*, neologisme, fie împrumutate direct din limbi străine (adică

din franţuzeşte), fie formate pe teren romînesc dela cuvinte intrate de curînd în limba noastră. O bună parte din ele sînt termini tehnici, [1]) ceeace le explică suficient existenţa, mai întîiu în opere ştiinţifice, apoi, prin extensiune, şi în altfel de scrieri: exprimarea cîştigă în precizie şi, deci, în claritate, cînd se întrebuinţează un singur element lingvistic în locul unei perifraze. Din punct de vedere morfologic observăm că mai toate sînt verbe factitive ori cel puţin au o funcţiune foarte apropiată de a acestora. Dealtmintrelea sufixul *-iza*, pe care-l întîlnim la multe din ele, ne arată, dela prima vedere, despre ce fel de formaţii este vorba. Totodată se constată că aparţin, în întregime, la conjugarea I, întocmai ca verbele franţuzeşti care le stau la bază sau le-au servit ca model. Şi în latineşte factitivele aveau, la infinitiv, terminaţia *-are*.

Spuneam, în volumul precedent al *Buletinului*, că marea mulţime a creaţiilor de acest soiu pledează pentru existenţa unei tendinţe lingvistice, care merită epitetul de generală, deoarece se manifestă şi în alte limbi romanice, depildă în franţuzeşte. [2]) Pot invoca acum, în favoarea acestei păreri, cîteva verbe din vorbirea noastră populară şi familiară. Astfel, examinînd cu alte scopuri, o parte din textele publicate în *Graiul nostru* de către Candrea-Densusianu-Sperantia, am găsit *sucita* (refl.) 'a se asocia, a face o societate' *(să ne sucităm cu partidu ţărănesc*, vol. I, pag. 156, bucata IV), *luxi* (refl.) 'a face lux' *(acum s'a luxit lumea, ibid.*, pag. 204, buc. XVI), *solzi* 'a face solzi (= fluturi) la cămaşă, etc.' *(să-m solzăşt' o cămaşe cu galbiń*, vol. II, pag. 90), *rămăşi* 'a pune rămăşag' *(ibid.*, pag. 93; Tiktin, pag. 1296, col. 1 îl citează din A. Pann). La acestea pot adăuga pe *modi* (refl.) 'a se ţinea de modă' *(pela noi cucoanele se modesc al dracului*, auzit de mine la Fălticeni) şi *indelica* (refl.) 'a se face delicat' (auzit de mai multe ori în gura ţărancelor din Moldova nordică). Numeroase formaţii similare găsim în descîntece (cf. O. Densusianu, *Limba descîntecelor* în *Grai şi suflet* VI, pag. 88 urm.): deşi au un caracter special, ele prezintă interes tocmai prin faptul că ne arată posibilităţile limbii noastre în această direcţie.

1) Astfel *antropomorfiza, contemporaneiza, extrapsihiza, precociza, psihiza, vehiculiza* le-am găsit la Dr. J. Neuman, *Studiu psihanalitic al romanului Adela de G. Ibrăileanu.*

2) Cu privire la limba franceză, cîteva indicaţii ne dă A. Dauzat, *La langue française d'aujourd'hui*, ed. IV, Paris 1927, pag. 72-3 şi *Histoire de la langue française*, Paris 1930, pag. 228.

Urmează acum materialul lingvistic propriu zis, grupat ca şi în vol. I, după izvoarele care mi l-au furnisat, şi adică: I. periodice, II. opere literare şi ştiinţifice.

I

figurile apar cu atît mai blafarde (I. Igiroşianu, *Adevărul literar*, 8 Iulie 1934, pag. 7, col. 7);

pe colibele sărace nu le înconjoară nimic strălucitor (P. P. Stănescu, *ibid.*, pag. 8, col. 1);

de a-i subvenţiona pe agricultori... este iarăşi o altă anomalie (anonim, *ibid.*, 15 Iulie 1934, pag. 9, col. 2);

M-me Danton era deabia trecută de 17 ani. Acum îi ieşise [Danton] *pe coridor. Acesta o îmbrăţişă cu pasiune* (Coriolan Bărbat, *ibid.*, 29 Iulie 1934, pag. 2, col. 3); *ce josnicie că ci-devanţii îşi menţin printre noi spioni* (idem, *ibid.*, pag. 2, col. 4);

Carola începu să facă trotuarul [= să se prostitueze!] (D. I. Suchianu, *ibid.*, 5 Aug. 1934, pag. 8, col. 3);

Franţa nu se va putea răcori, aclimata noilor cerinţe pretinzîndu-se dela naţiune (Ghiţă Ionescu, *ibid.*, 26 Aug. 1934, pag. 1, col. 6); *o trăeşte în spectator; ar fi cercetat problema socială a ţării sale... nu cea a Chinei* (idem, *ibid.*, pag. 2, col. 1);

ambele aspecte ale vieţii... ne este redată (I. D. Suchianu, *ibid.*, 9 Sept. 1934, pag. 8, col. 2); *se poate fi în acelaşi timp şi un mare scriitor, artist şi mare gospodar* (anonim, *ibid.*, pag. 10, col. 2);

asupra cărora s'au evertuat toţi cugetătorii (Ghiţă Ionescu, *ibid.*, 16 Sept. 1934, pag. 5, col. 3); *cele două noţiuni... coabită foarte bine* (idem, *ibid.*, pag. 5, col. 4);

ceva imperceptibil, asemănător a tot ce lăsase în urmă (I. Igiroşianu, *ibid.*, pag. 6, col. 6);

a fost o surprindere generală. Nu s'aştepta nimeni (D. Şt. Rădulescu, *ibid.*, pag. 6, col. 7);

toate aceste strigăte de hulă nu mai trebue luate în tragedie (A. B., *ibid.*, 23 Sept. 1934, pag. 4, col. 2);

amîndouă aceste curînde apariţii; o literatură adevărată cu aparenţa realităţii cît de mult; o concluzie pe care s'o emane însăşi acţiunea (Ghiţă Ionescu, *ibid.*, pag. 4, col. 6); *ar mai însemna, în subsidiar, şi interzicerea artistului de a mai purta* (idem, *ibid.*, pag. 4, col. 7);

au devastat din nou ciţiva trecători de caii lor (Elena Eftimiu, *ibid.*, 30 Sept. 1934, pag. 3, col. 2);

această părăsire pe care mulţi o tem (M. S., *ibid.*, pag. 3, col. 3); *se poate oare scăpa destinului...; că nu aţi asculta şi voi deasemenea acestei uri obscure* (idem, *ibid.*, pag. 3, col. 5);

exemple vii, pentrucă mai recente (Ghiţă Ionescu, *ibid.*, pag. 3, col. 6); *anumite pagini din cele mai izbutite ale 18 Brumar-ului lui Marx* (idem, *ibid.*, pag. 4, col. 1);

războiul pe care-l face slabul celui tare (A. G. Stino, *ibid.*, pag. 4, col. 1); *să fie iubite fără să se îndrăznească de a li se spune* (idem, *ibid.*, pag. 4, col. 2);

cînd un profesor e prea dificultos (Aristarc, *ibid.*, pag. 6, col. 6);

de a se fi scos dela naftalină pe d. J. G. (D. I. Suchianu, *ibid.*, pag. 8, col. 2);

o problemă care merită dezbătută (anonim, *ibid.*, pag. 8, col. 5);

o întreagă după-prînz (anonim, *ibid.*, pag. 10, col. 3);

însfîrşit terţii [=a III-a categorie] *şi-au îndreptat atenţia* (A. Boldur, *ibid.*, 7 Oct. 1934, pag. 6, col. 1);

abordarea lui Gide la Jurnal, la forma literară prin esenţă autentică (Ghiţă Ionescu, *ibid.*, pag. 6, col. 1); *turmentul de fiecare zi* (idem, *ibid.*, pag. 6, col. 3); *disprefuieşte sociologia şi obiectul său* (idem, *ibid.*, pag. 6, col. 5); *acestea îşi au o formidabilă importanţă* (idem, *ibid.*, pag. 6, col. 6); *pentru aceştia conversiunea lui Gide înseamnă formidabil* (idem, *ibid.*, pag. 6, col. 7);

domnul care-l sfătuia cu atîta foc să joace acest cal (Paul B. Marian, *ibid.*, pag. 8, col. 3);

dacă nu ar fi murit în curînd după epizodul povestit (Florea Florescu, *ibid.*, pag. 9, col. 4); *amintiri confesate de cel ce scrie* (idem, *ibid.*, pag. 9, col. 5);

un reprezentant dintre mulţii, ai dezagregării; în cele vor urma, ne vom ocupa şi generalizările noastre vor porni nu dela toată opera lui Faulkner, ci dela o carte dintre cele două pe care Europa le-a adus pe piaţa sa (Ghiţă Ionescu, *ibid.*, 21 Oct. 1934, pag. 4, col. 2); *într'o formulă mai cunoscută, pentrucă reputată* (idem, *ibid.*, pag. 4, col. 3); *uşurează transferul cetitorului în aventura personajului* (idem, *ibid.*, pag. 4, col. 4);

puse de se execută pe M. fără judecată (anonim, *ibid.*, pag. 10, col. 3);

nu ştia dacă va deveni un profesor, un naturalist ori un matematician (anonim, *ibid.*, pag. 10, col. 4);

m'am hotărît odată pentru totdeauna, şi pînă acuma nu am transgresat; aş voi, bineînţeles, să pot să o reuşesc; a scri un roman (T. Arghezi, *ibid.*, 28 Oct. 1934, pag. 1, col. 1);

mai multe doamne ce s'au grăbit să-l felicite; Stanislaski, ce scurt, ras şi cu chelie explica doamnelor (M. Sorbul, *ibid.*, pag. 7, col. 2);

dar însuşi gîndul acesta nu-i de acum emoţionant? (Paul B. Marian, *ibid.*, pag. 8, col. 5);

ştie să exprime într'un lirism impresionant cele mai delicate nuanţe ale sufletului omenesc; tablourile din natură (Elena Eftimiu, *ibid.*, 4 Nov. 1934, pag. 4, col. 1); *au ridicat limba populară bulgară la cea mai minunată apoteoză* (idem, *ibid.*, pag. 4, col. 2);

majoritatea studenţilor în limba romînă (Milcovici Zinca, *ibid.*, pag. 6, col. 1);

era nevoe de un reflect de moravuri (anonim, *ibid.*, pag. 10, col. 6);

literatura proletară astfel candidează... la rînd de literatura universală; spirite impuse de întrebările aceste esenţiale (Ghiţă Ionescu, *ibid.*, 11 Nov. 1934, pag. 8, col. 1); *una* [literatură] *nouă validă, potentă şi totală; înseamnă a reieşi înzăuat şi proaspăt; a activa în domeniul tău propriu, deşi în media res* (idem, *ibid.*, pag. 8, col. 2);

asta se va fi chiar întîmplat (Emil Coliu, *ibid.*, 18 Nov. 1934, pag. 1, col. 3); *nu e nimeni ce ar putea să o audă* (idem, *ibid.*, pag. 1, col. 5);

cu toate că pentru acest scop ce-l intenţionase mai de mult, formalităţile noastre complicate o înspăimîntară (Vl. Ghidionescu, *ibid.*, 2 Dec. 1934, pag. 3, col. 7);

cite procente la sută (A. O., *ibid.*, 27 Ian. 1935, pag. 7, col. 1);

sala aclamă, bisează, trisează (Monica d'Aluta, *ibid.*, 10 Febr. 1935, pag. 4, col. 1);

întrebuințarea... expresiei impecabil corectă și adaptată (Izabela Sadoveanu, *ibid.*, 17 Febr. 1935, pag. 7, col. 7);

megafonul tapajos (C. Kiriţescu, *ibid.*, pag. 7, col. 7);

cap într'o parte și într'alta [= surpriză!] (I. Igirosianu, *ibid.*, 24 Febr. 1935, pag. 7, col. 2);

te copleșește atmosfera sa, îl simți în tine, ești mic supt puterea sa, supt groaza sa (Izabela Sadoveanu, *ibid.*, pag. 9, col. 3);

aceste cugete ale creerului (M. Sorbul, *ibid.*, 17 Martie 1935, pag. 1, col. 6);

se poate fi bucuros de unul singur; nu se poate fi vesel decît în mai mulți (D. I. Suchianu, *ibid.*, 14 Apr. 1935, pag. 8, col. 3);

orice contact cu realitatea dezlănțuia tempesta rece (Izabela Sadoveanu, *ibid.*, pag. 9, col. 3); *întîmplările vieții... boala mamei sale, centrează obsesia... în ideia fixă* (idem, pag. 9, col. 4);

devanseurul marxismului (I. Felea, *Cuvîntul liber* dela 14 Iulie 1934, pag. 8, col. 1);

i-a dat zidurilor abhoratei fortărețe... (Radu Popescu, *ibid.*, pag. 9, col. 2);

se putea tînărul să aibă succes (Lucreţia Demetrius, *ibid.*, 18 Aug. 1934, pag. 1, col. 7);

îndărătul fitecei camere (F. Brunea-Fox, *ibid.*, pag. 5, col. 2);

profitariatul muniționar (P. Pandrea, *ibid.*, 25 Aug. 1934, pag. 3, col. 5);

novarea fiecărei ființe aparte într'un număr dintr'o sumă (Ghiță Ionescu, *ibid.*, 10 Nov. 1934, pag. 2, col. 2);

un drum nou, tăiat la răscrucea evoluțiunii, ca prodomo al rasei ce va veni (Claudia Milian, *ibid.*, 17 Nov. 1934, pag. 4, col. 4);

o constituție [cea romînească] *împrumutată apusului* (M. Menicovici, *ibid.*, 19 Ian. 1935, pag. 3, col. 1);

partea noastră de contribuție la a răbda de foame; o edi-

ție bibliofilă trasă la o sută de exemplare; în Spania din care s'a evadat (Clarnet, *ibid.*, 2 Febr. 1935, pag. 5, col. 1-4);

se dovedea total absentă preocupărilor cerebrale; tineret ce se cerea la o comandă socială, ce se refuza tutelei familiare ce-i sugruma elanul (Gh. Dinu, *ibid.*, 9 Febr. 1935, pag. 4, col. 3-5);

cine obstruiază peizajul (Șt. Roll, *ibid.*, 23 Febr. 1935, pag. 6, col. 3);

înfățișarea lor rudă (Șt. Tita, *ibid.*, pag. 8, col. 2);

știe că ambianța sa e perfectată; cînd ucidea ca să se răzbune, o făcea din aceste două primate: al mîncării, al iubirii (Gh. Dinu, *ibid.*, pag. 9, col. 4-5);

arată-ne calea, Doamne, și îndrumă-ne o cărărue (Ad. Byck *ibid.*, 23 Martie 1935, pag. 9, col. 2);

însuși opera lui Marx (C. Micu, *ibid.*, 30 Martie 1935, pag. 4, col. 4);

tot ce-a fost omenesc... în viața aceasta făurită din mizerii... el le-a adunat în sufletul lui (Clarnet, *ibid.*, 6 Aprilie 1935, pag. 2, col. 1);

deaceea acești fără niciun scrupul preconizează (Gh. Dinu, *ibid.*, pag. 6, col. 7);

bestie în care răcnește ancestrul (A. Schileru, *ibid.*, 20 Apr. 1935, pag. 9, col. 3);

datele din afară se refuză oricărei cercetări (Badea Marinescu, *ibid.*, 4 Maiu 1935, pag. 3, col. 5);

vom înfrunta recifurile și rafalele, durerile și exasperarea (Marc Sipsom, *ibid.*, pag. 5, col. 1);

a nu se face pe martirul (D. I. Suchianu, *ibid.*, 18 Maiu 1935, pag. 2, col. 1);

a realităților supt care Tolstoi a scris Învierea (Șt. Roll, *ibid.*, pag. 8, col. 7);

îl revoltă din totdeauna nedreptățile (M. Grindea, *ibid.*, pag. 10, col. 2);

un zîmbet—îl au—în afara noastră...—și cei care citesc (Gherasim Luca, *ibid.*, 1 Iunie 1935, pag. 8, col. 3);

Italia, Țările de jos... au ratificat și ei acordul (Gh. Dinu, *ibid.*, pag. 8, col. 7);

a exprimat de trei maniere (Perpessicius, *ibid.*, pag. 10, col. 2);

susceptibil mai multor întrebări (Miron Paraschivescu, *ibid.*, pag. 11, col. 1);

legile de represiune... nu fac decît să stagneze progresul (Gh. Dinu, *ibid.*, 8 Iunie 1935, pag. 2, col. 7);

situaţia, în forma aceasta, era intenabilă (Ilie Zaharia, *ibid.*, pag. 5, col. 3);

proletariatul agricol identic proletariatului industrial (I. Vintu, *ibid.*, pag. 5, col. 7);

R. Rolland este dintre singurele rare personalităţi mondiale; rescapatul R. Rolland narează tinerilor (anonim, *ibid.*, pag. 8, col. 1);

au salvat în multe clipe eminenţa unui carnagiu (anonim, *ibid.*, 15 Iunie 1935, pag. 3, col. 1);

culoarea îşi pierde aprinsul (Dorina Rudich, *ibid.*, pag. 6, col. 5);

viaţa unui vagabond—unui lumpenproletar... şi a unei florărese oarbe, tot o lumpen (Şt. Roll, *ibid.*, pag. 7, col. 6-7);

şase eseuri de mare respiraţie; frescă literară, în care e zugrăvită şi închenăruită cu un tuş de apă tare (C. Baltazar, *ibid.*, 22 Iunie 1935, pag. 2, col. 3-4);

scriitorul atacant (R. Pavel, *ibid.*, pag. 3, col. 7);

aparenţele sînt mai amuzante, mai inofensiv hilare (I. R. Şomuz, *ibid.*, pag. 5, col. 1);

că, la urma urmelor, deabia nu înseamnă decît un mizerabil expedient, asta n'ar fi... (Const. Coman, *ibid.*, pag. 7, col. 1);

multe tirajii; subiectul face concesiuni de public (Claudia Milian, *ibid.*, pag. 8, col. 6);

daruri ce se năzuesc împlinite (Şt. Tita, *ibid.*, 29 Iunie 1935, pag. 3, col. 6);

cele două gheene, al tîrfelor şi al cerşetorilor (C. Baltazar, *ibid.*, pag. 6, col. 4);

întîlnim cizeluri de imagini (P. Ancu, *ibid.*, 6 Iulie 1935, pag. 5, col. 5);

specialiştii... s'au dat în petec (I. Felea, *ibid.*, pag. 9, col. 3);

flaneurii tachinează; trotuarista îşi soarbe în grabă cafeaua (Sarina Cassvan, *ibid.*, pag. 9, col. 6);

anii dinainte de războiu... Tardieu le-a folosit (M. Menicovici, *ibid.*, 13 Iulie 1935, pag. 3, col. 1);

cu cît creşte anul şi'n aură vechea noastră dragoste'nrourată; adaug în fiecare zi o smaragdă (C. Baltazar, *ibid.*, pag. 5, col. 2-3);

cu excepţia catedralei..., erijată în sec. XIV (I. Ludo, *ibid.*, pag. 7, col. 1);

dacă S. S. R. îmi poate ajuta pe loc cu o sumă; e... în aceeaşi primejdie de a trebui să-şi împrumute cîteva mii de lei (C. Baltazar, *ibid.*, 20 Iulie 1935, pag. 2, col. 2);

eh, unde-i vremea de odinioară (Şt. Tita, *ibid.*, pag. 2, col. 7);

să-l numească ca măturător; tu şi cei de-o samă cu tine aţi trebui ucişi (Stoian Tudor, *ibid.*, pag. 4, col. 1-3);

vreo zece inşi... se împărţeau... dintr'o halcă de pîine (Melnic Gheorghe, *ibid.*, pag. 4, col. 2);

fîncul de nici trei ani; fie că e în umbra palatelor... sau în păînjenişul... (O. Ghibu-Silviu, *ibid.*, pag. 4, col. 4-5);

viaţa, păminteană şopîrlă (C. Baltazar, *ibid.*, pag. 4, col. 6-7);

[oameni] *emanaţi din mijlocul ei* [al burgheziei] (Gh. Dinu, *ibid.*, pag. 7, col. 1);

nu se distruge o carieră pentru un nimica toată (C. Ardeleanu, *ibid.*, 27 Iulie 1935, pag. 4, col. 4);

la fel oricărui călător străin (N. Davidescu, *ibid.*, 3 Aug. 1935, pag. 4, col. 6); *în altfel se izolează de mediu* (idem, *ibid.*, pag. 5, col. 2);

conflictul care opune cele două ţări (M. Menicovici, *ibid.*, 10 Aug. 1935, pag. 1, col. 1);

să-şi afirme ideile pînăla absurdum; exemple eclatante; stratagemă paradoxică; o perfect naturală măsură; personal am luat parte la conferinţele (T. Cristureanu, *Viaţa românească*, 15 Apr. 1934, pag. 61); *o formidabilă putere coercitivă şi omnivalentă* (idem, *ibid.*, pag. 62); *o politică de adhoc* (idem, *ibid.*, pag. 63);

asta pentrucă „In jurul..." face eminamente literar (D. I. Suchianu, *ibid.*, pag. 66);

care în vară treceau pela mînăstire; pe D-zeu a învăţat să-l cunoască şi să-l teamă (T. Şoimaru, *ibid.*, 30 Apr. 1934, pag. 10); *ziua toată tolănea* (idem, *ibid.*, pag. 11); *el nu ar fi putut odihni în ruptul capului; se întreţinea cu ei în prietin* (idem, *ibid.*, pag. 12); *în pîrjoala insomniei* (idem, *ibid.*, pag. 13);

cu faţa către sud, spre acolo unde o aureolă... (E. Coliu, *ibid.*, pag. 22); *ea o frecventează şi o cunoaşte bine* (idem, *ibid.*, pag. 25); *nu e dînsa numai o iluzie ?* (idem, *ibid.*, pag. 31); *studiu sistematic şi chintezenţial* (N. Tatu, *ibid.*, pag. 59); *orînduirea lor întîe; ce face să se întîmple aşa şi nu în altfel* (Ilariu Dobridor, *ibid.*, pag. 62); *se înseriază în marele avînt; o tinereţe izbucnindă* (idem, *ibid.*, pag. 64); *roboritatea reală a poporului; pînăla curonamentul existenţei* (idem, *ibid.*, pag. 65); *amestec bizar de străfunduri infernale; tinde la mîntuire tocmai prin aureolizarea acestora* (idem, *ibid.*, pag. 67); *oamenii după stradă* (V. V. Stanciu, *ibid.*, pag. 75); *problemă a crimei matată de o violentă poftă* (D. I. Suchianu, *ibid.*, pag. 80); *decît, pentru odată, făcîndu-se aşa, dreptatea era de partea acuzaţilor* (idem, *ibid.*, pag. 81); *din care va puiza dispreţul pentru autentic* (idem, *ibid.*, pag. 82); *să se refuze dela un efort naţional* (V. Madgearu, *ibid.*, 15 Maiu 1934, pag. 6); *guvernul nostru, formal sau informal...* (idem, *ibid.*, pag. 7); *mobilizarea generală a întregii industrii* (idem, *ibid.*, pag. 9-10);

vor conveni, dacă nu tuturor studenţilor, majorităţii dintre ei (Izabela Sadoveanu, *ibid.*, pag. 39);

ceeace i-a succes D-lui Benador (Liviu Teodoru, *ibid.*, pag. 64); *cu etalonul interesului cu care se devorează paginile acestea de înaltă frecvenţă* (idem, *ibid.*, pag. 65);

cinema şi viaţa agricolă, cinema şi tineretul, etc. (C. Kiriţescu, *ibid.*, Iunie 1934, pag. 31); *materialul necesar discuţiunilor şi a sistematizării lui* (idem, *ibid.*, pag. 31-32); *rapoarte... colecţionate în două volume; s'au ţinut conferinţe de personalităţi; vizite făcute la instituţiuni, sau în localităţi, care aveau de scop; aprobîndu-le rezoluţiile încheiate în şedinţele comisiunilor* (idem, *ibid.*, pag. 32); *din cauza a însuşi caracterului* (idem, *ibid.*, pag. 33); *cinema rural trebue să dea lucrătorului agricol* (idem, *ibid.*, pag. 35); *reclamă ca să se vegheze ca filmele...* (idem, *ibid.*, pag. 39);

nimeni nu condescindea să considere...; a vorbi, timp de o întreagă cronică (D. I. Suchianu, *ibid.*, pag. 94);

vor fi poate că inferioare (T. Cristureanu, *ibid.*, Iulie 1934, pag. 41); *de a reconstrui... şi de a găsi... este într'adevăr...*

(idem, *ibid.*, pag. 43); *şi-a mărit exportul de următoarele produse* (idem, *ibid.*, pag. 44);

raţionamente... puse în triunghiulaţiile logicii absurde (Ilariu Dobridor, *ibid.*, pag. 59); *epos, din latenţele căruia ţîşneşte* (idem, *ibid.*, pag. 61); *constitue langajul cotidian* (idem, *ibid.*, pag. 63);

cartea abundă cu material (T. Tudor, *ibid.*, pag. 94); *meritä de relevat Neumark* (idem, *ibid.*, pag. 95);

menirea lui în literatură se reclamă mai de sus şi mai de departe (V. V. Georgescu, *ibid.*, August 1934, pag. 6); *acestea ţin... de o viziune romanescă* (idem, *ibid.*, pag. 9); *al D-rei de Scudery, care împrumută lui Xenophon cadrul* (idem, *ibid.*, pag. 10); *în mersul către eliberarea de contingent* (idem, *ibid.*, pag. 12);

tragicul omului de azi nu are mîntuirea din pricina (Gh. Corneanu, *ibid.*, pag. 69);

nu sînt lipsite de interes... studiul lui I. Halippa (Alex. Kidel, *ibid.*, pag. 76); *e negociant din Paris, unde, după ce a dat faliment, a fugit la Constantinopol* (idem, *ibid.*, pag. 84);

acest războiu... a secerat pe cîmpul de luptă 10 mil. de vieţi, 20 mil. de răniţi (T. Cristureanu, *ibid.*, Septembrie 1934, pag. 3); *tronuri... au cedat de a mai exista* (idem, *ibid.*, pag. 4); *în spre schiţarea planului ...nu trebue însă să ne lăsăm* (idem, *ibid.*, pag. 8);

nimeni nu le-a putut ajuta [copiilor] (U. Benador, *ibid.*, pag. 12); *îmbăierea în apă lunară* (idem, *ibid.*, pag. 13); *altfel dece e aşa o linişte* (idem, *ibid.*, pag. 23);

dacă şi la noi această cale va fi apucată şi vom ajunge.... (M. Chiriţescu-Arva, *ibid.*, pag. 28);

în momentul în care îşi face apariţia candidatul la victimă; pentru o lovitură frumoasă şi reuşită de către celălalt (Dem. Botez, *ibid.*, pag. 39); *ea atinge însăşi codul manierelor vînătoreşti* (idem, *ibid.*, pag. 40); *pentru mine, dacă totul era aranjat..., nu mai simţeam niciun farmec* (idem, *ibid.*, pag. 42);

această coardă a lirei franceze, atît de multicordă..., s'o numim cu un termin anticipativ (Al. Ciorănescu, *ibid.*, pag. 57); *o mlaştină a cărei fadoare; conştiinţa lui sucomba celor mai atroce dureri* (idem, *ibid.*, pag. 58); *celei mai lancinante mizerii* (idem, *ibid.*, pag. 59); *puţinul înţeles pe care pot să-l încapă*

dimensiunile; Rollinat l-a afecționat [rondelul] *în mod deosebit* (idem, *ibid.*, pag. 68); *Literatorul, această tenuă foaie* (idem, *ibid.*, pag. 71);

este antrenat de vagul revoluționar (Nicanor & Co., *ibid.*, pag. 75);

la urma urmii este foarte la dreptul său (i. d., *ibid.*, pag. 78); *toată cartea e o lănțălărie de nume* (idem, *ibid.*, pag. 79); *deprinderea... criticii noastre, zornică a registra* (idem, *ibid.*, pag. 81); *astfel la Sibiu: Provincia literară, căreia adăugindu-i-se gruparea „Thesis", a izbutit să înmănuncheze* (idem, *ibid.*, pag. 84);

structurează într'un fel viața insului; cari sunt ceva cu totul altceva; într'o sinteză armonioasă, aureolată de o schimbare a sentimentului timpului (E. Cervenca, *ibid.*, pag. 89); *înțelegerea ei este dealtfel îngreunată* (idem, *ibid.*, pag. 90); *o imediateță a relației om-lume* (idem, *ibid.*, pag. 91);

pentru-acest lianic lac (E. Jebeleanu, *ibid.*, Octombrie 1934, pag. 5);

neavînd nici în clin nici în minică—legătură cu răsăritul sau apusul (C. Gr. Grigorescu, *ibid.*, pag. 20).

II.

D. D. Roșca, *Existența tragică: pentrucă, spuse cele de mai sus, e evident...* (pag. 9); *„seninătatea" elină și cea goetheană... au fost creaturile unor mari tensiuni* (pag. 11); *adevărul celei, după noi, mai prețioase idei* (pag. 16); *încercare de sinteză filozofică fiind, cartea noastră...* (pag. 17); *chiar dacă ea ar vrea ca să fie* (pag. 20); *știința este ...direct necesară, căci utilă* (pag. 22; cf. și pag. 36, 102, 140); *pînăcînd nevoia... nu e de ordin biologic* (pag. 22; cf. și pag. 100, 198); *înrudite în străfundul lor* (pag. 26); *pînă bine de curînd* (pag. 30, 46); *platoul arătat cu nepățită îndrăzneală* (pag. 32); *ideia—utopică după toate probabilitățile—unei legi unice* (pag. 45); *dacă dealtfel inteligența de care e vorba* (pag. 48); *sînt aievea înseși lucrurilor* (pag. 59); *aceasta vrea să spună că...* (pag. 88); *acționează prin intermediarea elementului individual* (pag. 106); *s'a dovedit a fi sisifească și donchișotească* (pag. 111); *aspecte unde extinsă, această formă...* (pag. 116); *de ordin secund* (pag. 126, 143); *dat însă punctul de vedere empiric; punctul de vedere depe care am dus discuția* (pag. 131); *otrăvuri dizolvante... ale insului* (pag. 149); *a-*

rată cu, după a noastră părere, elocventă putere (pag. 152); *recăzînd în pură și alergătoare'n nemărginit devenire* (pag. 165); *dînd prin aceasta ansă la păgubitoare confuzii* (pag. 183); *în sens rar, dar foarte tare și înalt al cuvîntului* (pag. 186); *pe care nu le proclamă de eliminat nici în principiu* (pag. 191); *principiar cel puțin; nici măcar principiar* (pag. 198); *însuți n'o crezi* (pag. 205); *cel puțin egali celor ce...* (pag. 208); *adecă în însași substanța primă existenței* (pag. 219); *care e această valoare? Păi, ideia de dreptate* (pag. 223); *exemplele amintite și altele pe care i le iertăm cititorului* (pag. 228); *cu rol decizător de soartă* (pag. 232); *să spunem, în trecere, că...* (pag. 236); *clubul suicidului* (pag. 239); *în zona... contemplației curate* [= pure !] (pag. 246).

L. Rebreanu, *Ițic Ștrul dezertor: mi-ai zdrobit viața cu pe-a Ilenii* (pag. 177); Idem, *Jar: dezbrăcîndu-se nonșalant* (pag. 31); *pauză sacadată de pașii lui Mircea* (pag. 33); *nu-i rău să ni-l apropiem* (pag. 34; cf. și pag. 36); *carcasa abajurului* (pag. 35); *melodie de alt* (pag. 46); *străfunduri ferecate* (pag. 79); *se apropia obsechios* (pag. 82); *ajunse curînd să nici nu se mai gîndească* (pag. 147); *cu o patimă de torționar* (pag. 189); *sfărîmîndu-și mereu capul cu proiecte de răzbunare* (pag. 275); *i-au clacat nervii* (pag. 317).

I. Peltz, *Calea Văcărești: imună frigului* (I, pag. 112); *indiferent vieții lor chinuite* (II, pag. 49); *lua parte în apărător* (pag. 85); *care se lupta cu gîndurile precum cu oamenii* (pag. 117); *cu ochiul lui egal din totdeauna* (pag. 184); Idem, *«Actele vorbește»: face foame la Craiova* (pag. 1); *se voia darnic* (pag. 26); *dacă ar izbuti fuga definitivă din tîrg* (pag. 39); *șade rușine* (pag. 41); *ai să trebue să te culci și cu el* (pag. 72); *materiile care se cer cunoscute* (pag. 91); *la noapte am ajuns în orașul lui Scoarță* (pag. 153); *rostește... cu dicțiune* (pag. 323).

H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul: era greu ca pe un același coridor cu unchiu* (pag. 22); *nici nu puteai închipui glume mai nesăbuite* (pag. 23; cf. și pag. 106); *unchiului i-a abătut asupra vizitelor lui* (pag. 26); *el nu era închipuit* (pag. 33); *ar putea să nici nu mai dea pe acolo* (pag. 44); *auzi! să traverseze! să-l planteze!* (pag. 54); *un bariton prea făimat* (pag. 55); *mîinile răcîră în buzunar* (pag. 57); *ceruse, în secret de Nina* (pag. 61); *se examinase... de față, de profil, de trei sferturi* (pag. 69-70); *nu-i primise, n'avea atunci hal* (pag. 75); *nu mai*

o dureau nici şalele (pag. 79); *se rămine aşa la prietene, cînd te aşteaptă lumea acasă?* (pag. 89); *observă... ca pe un semn de perdiţie* (pag. 103); *se întreba ce-i căpiase să se întoarcă aşa de vreme* (pag. 132); *n'oi fi vrînd* [tu] *s'o păzesc eu* (pag. 152); *întorsese acum capul de trei sferturi* (pag. 156); *sînt atîtea alte mai importante* (pag. 157); *ras fresc* (pag. 168); *îţi dă abia măsura pestilenţei* (pag. 177); *alergase prăvăliile după tîrgueli* (pag. 183); *nu-l putea încontra* (pag. 186); *boala a dizgraţiat-o* (pag. 189); *care se cerea îndulcită; cu atît mai de haz, cu cît mai pipărate* (pag. 199); *mai mult ca pe oricine alt* (pag. 213); *se temea oarecît de Costel* (pag. 227; cf. şi pag. 231); *nişte cópii după el* (pag. 248); *cea mai mare dintre copii era ea* (pag. 260); *starea lui sufletească ar fi fost perceptibilă mamă-si* (pag. 272); *decînd răsise cu întîlnirile* (pag. 291); *pînă să nu se urce în taxi, încă o cafeluţă* (pag. 301); *îi vede, dar nu-i deosebeşte* (pag. 302); [jerbă] *din frunze şi imortale* (pag. 304-5); *un drum fără de finit* (pag. 306); *dascălul care la Bucureşti aşa şi aşa nu se simte la locul lui; Costel se consolează din aceea că* (pag. 312); *a plecat şi luat cîmpii; în societatea persoanelor cele mai de samă* (pag. 322); *imagină nestabilă însă, căreia i se amesteca clişeul mai proaspăt al cuconiţei* (pag. 325-6).

Anişoara Odeanu, *Într'un cămin de domnişoare: unei prietene ale mele* (pag. 11); *îmi rata... orice altă activitate* (pag. 12); *cea mai mare parte a geamurilor era acoperită* (pag. 13); *am închipuit-o; nu pot s'o închipui pe Marta* (pag. 17); *să fac mai verosimilă vrerea mea* (pag. 24); *îl imaginam... cu chipul lui frumos* (pag. 36); *le dezocupă* [scaunele ocupate] (pag. 37); *eram pe sală în faţa cazei cu cărţi* (pag. 40); *depe uşa dinspre sufragerie intră Rose-Marie* (pag. 58); *se face să merg aşa* (pag. 62); *a hlizit dinţii* (pag. 76); *mi-am propus că deacum am să fiu liniştită* (pag. 99); *foarte plictisită de a trebui să îndeplinească* (pag. 116); *cu ochii rimelaţi vampic* (pag. 128); *mi-am dat din nou sama de fără de rostul mieu* (pag. 164); *faţa îi iradia* (pag. 187); *e mult neclar în toate* (pag. 207); *împotriva bietei Anişoara* (pag. 221); *mă mîră că nu l-ai întîlnit pe stradă* (pag. 232).

T. Arghezi, *Ochii Maicii Domnului: această întîia lui înălţare la cer* (pag. 82); *nicio îngerie* (pag. 103; subliniat de autor); *tablouri oblungi* (pag. 139); *întoarce-te niţel de profil* (pag. 185); *după-prînza întinsă ca o pustietate* (pag. 189); *părea*

să aparţie obiectelor (pag. 197; cf. şi pag. 294); *cantităţile asudate ale dascălului fură circulate de un cutremur* (pag. 224); *brunele blonde şi ruchine* (pag. 244); *marginile unui precipiu de ghiaţă* (pag. 263); *nu mai mă cheamă* (pag. 264); *unde somnolau* (pag. 289).

O. Goga, *Tragedia omului*, trad. după Emeric Madách: *ajută-mi, Doamne* (pag. 41); *un lucru e de care-l tem* (pag. 56; cf. şi pag. 64); *te răstigneşte dînsul* (pag. 84); *văd, cetăţene, că nu-mi crezi* (pag. 138); *cîţiva sans-culoţi tîrăsc* (pag. 139); *în trei luni să-mi urmezi* (pag. 149); *caşul e pe gata* (pag. 209); *trăesc... o simt... o simt* (pag. 228).

Dan Petraşincu, *Sîngele: maladia lui V. Stroici* (pag. 8); *senzaţia unei sfîrşiri, al unui drum spre neant* (pag. 20); *sincopată, bătrîna îl blestema* (pag. 30); *imposibilitatea asta de-a nu putea ieşi* (pag. 43); *o realitate streină aceleia delicate* (pag. 51); *clipind semn tainic* (pag. 63); *mă resemnez în a crede* (pag. 69); *Sorina i se apropiase totdeauna cu un fel de sfială* (pag. 76); *cînd eram tinere, nu ne ardea atîta după plecat* (pag. 94); *prin tocmai complecta ei nemişcare* (pag. 99); *ei, drăcia-a-dracului!* (pag. 101, 170); *îi plăcea purul nopţii de vară* (pag. 101); *reînviau obsesiv în faţa ochilor* (pag. 115); *neîndrăznind nici de a-şi retrage* (pag. 118); *sobrietatea lui semăna uneia de bolnav* (pag. 119-120); *ca într'o telepatie fraternă* (pag. 122); *Emilia i se va refuza pentru totdeauna* (pag. 124); *ideia se reinstăpînise în el, obsesiv: biruinţa aceasta i se părea una de natură străină eului său* (pag. 125); *o ciudată tremolare gravă din fundul vocii* (pag. 130); *iar... deacapo... acelaşi joc* (pag. 147); *cred că nu-mi poţi răspunde ca unui oarecare străin* (pag. 148); *remarcase... onomatopeicul numelui său* (pag. 154); *Sorina se alătură ei încet* (pag. 155); *da'ndeminatic mai te-a făcut; cafeaua aburindă* (pag. 161); *mai o fi cineva în chilie?* (pag. 171); [ţăcănitul] *scobora pînăla neauz* (pag. 176); *îşi împiedecă piciorul sting de prag; trebuia să aştepte tîrziul, să se culce...* (pag. 187); *totul e inert, insignifiant* (pag. 188); *ochii ei de pisică dibuiau experte draperiile negre depela porţi* (pag. 199); *ridurile încremenite... pe obraz* (pag. 203); *se voia mai respectată* (pag. 204); *cînd ei i se refuzau* [ochii]; *dacă i se refuza, dece n'o lăsa* (pag. 205); *o ceată de ţigănuşi... deliberînd porcării sexuale* (pag. 206); *tresărirea ei... ţine de lanţul purtărilor ciudate din ultimele zile* (pag.

208); *un grup... de femei se opri... şi lui i se păru că vorbesc de ei* (pag. 211); *avea un fel prea naiv... în a i se impune ca prietin; voise să i se apropie* (pag. 224); *te-ai comportat cu aceleaşi vulgarităţi, cu aceleaşi preţiozităţi* (pag. 229); *acest individ inferior care furnica la picioarele lui; îi trecu prin minte un cuvînt cît mai jicnitor, cu care să-l poată răni cît mai adînc* (pag. 230; cf. şi pag. 232); *ideia avea un mers orb, precum al însăşi acestei fatalităţi; pînă sînt conştient şi-mi voiu putea explica faptele, judeca, nu sînt nebun* (pag. 235); *sentiment de instabilitate, de hău supt picioarele lui* (pag. 246); *să spere cu naivitate şi fervoare* (pag. 247); *cu insinuanţa obişnuită...* (pag. 249); *vîrtejul planurilor de plecare îl aţipi; la urma urmei cedase prin a-l primi de confident* (pag. 259); *dacă aş atinge pe cineva, s'ar topi desprăfuit pînă în oase* (pag. 264); *ar fi vrut să şi-l contopească spiritului* (pag. 279); *faptul că vorbise i se părea a fi unul de curaj* (pag. 280); *dezvăluit de sforţările...* (pag. 286); *era de-o blajinătate atît de fără limite* (pag. 291).

Iorgu Iordan.

RECENSII.

Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 3. vollständig neubearbeitete Auflage, Heidelberg 1930-35. XXXIII + 1204 pag. în 8°.

Spre deosebire de *Grammatik der romanischen Sprachen*, care, deşi apărută între 1890 şi 1902, a rămas la prima ediţie, *Dicţionarul* lui Meyer-Lübke, publicat întîiu deabia la 1911-20, a trebuit să se tipărească acum pentru a treia oară. Este foarte probabil că şi *Gramatica* s'a epuizat de mult, şi, dacă autorul n'a întreprins totuşi o nouă ediţie (fragmente complect transformate din *Lautlehre* a scos însă mereu la iveală în anii de după războiu), aceasta se datoreşte, între altele, împrejurării că cercetările romaniştilor asupra sunetelor (mai puţin asupra faptelor strict gramaticale) romanice s'au înmulţit enorm dela 1890 încoace, aşa că o refacere a *Foneticii*, care să ia în consideraţie tot ce s'a publicat, este o sarcină copleşitoare pentru puterile unui singur om. Cine a cercetat, fie numai şi din fugă, sunetele unei limbi în realitatea ei vie ştie că nu există domeniu mai complicat, mai nesigur şi, deci, mai greu de fixat într'un manual. Dar cred că nevoia unei ediţii noui a *Gramaticii* nu se simte cu aceeaşi tărie ca pentru *Dicţionar*, pedeoparte fiindcă gramatica diferitelor limbi romanice a fost studiată, după Meyer-Lübke, în opere speciale, din care ne putem documenta mai amănunţit şi mai precis decît dintr'o gramatică comparată a idiomelor neolatine, pecînd dicţionare etimologice bune lipsesc pentru cele mai multe (printre ele, spaniola şi italiana, atît de importante), pedealtăparte preocupările lexicologice ale romaniştilor contemporani sînt mai răspîndite decît cele pur gramaticale.

Această ediţie nouă a *Dicţionarului* este, de fapt, a doua, căci cea imediat anterioară (din 1924) reproducea fără nicio modificare pe prima. Planul lucrării a rămas acelaşi. Astfel, depildă, articolele sînt aşezate tot în ordine alfabetică, după iniţiala etimonului, [1]) ba încă

1) Aranjamentul acesta este singurul recomandabil într'un dicţionar etimologic, fiindcă, oricît de avansată ar fi ştiinţa etimologică, nu sîntem încă în

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

poartă același număr de ordine ca în ed. I. Articolele nouă sînt numerotate ca și cum ar fi anexe ale celor imediat precedente, cu adaosul literelor a, b, etc. la numărul de ordine al acestora (dealtfel și în ed. I găsim, de ex., nr. 5770a, 7569a ș. a.). Procedeul prezintă avantaje practice, întrucît ușurează controlul și consultarea ambelor variante ale operei. Așa se face că numărul total al articolelor a rămas, aparent, neschimbat (9636, resp. 9635a). In realitate, ediția actuală este mult mai bogată, cum dovedește numărul paginilor (803 față de 734). Trebuesc adăugate însă alte 10 pagini, de „Nachträge", cu articole numerotate dela 9637 la 9721.

Cifrele acestea arată că Meyer-Lübke a ținut samă, într'o măsură destul de însemnată, de cercetările etimologice ale celor zece ani scurși între I-a și a II-a ediție. Că nu le-a luat în considerație pe toate, ba nici măcar majoritatea lor, se vede lesne și ne spune autorul însuși. Tot felul de motive l-au silit să neglijeze numeroase studii, depildă *Les sources indigènes de l'étymologie française* de L. Sainéan, *Recherches étymologiques romanes* de G.-G. Nicholson, din cauza neîncrederii pe care i-o inspiră; altele, nemenționate, pentru motive în legătură cu economia operei (să nu-i crească din cale afară de tare volumul), etc. Evident că, oricît de bogat ar fi, un dicționar etimologic al unei familii de limbi nu poate cuprinde tot materialul lexical, chiar dupăce ai hotărît din capul locului să elimini numeroase categorii de cuvinte, precum elementele nelatinești din romînește, cele germane recente din idiomele învecinate cu teritoriile lingvistice respective, cele slave din venețiană și friulană, etc. (cf. „Prefața", pag. VIII). Este în firea lucrurilor ca o asemenea întreprindere să aibă lacune, mai ales cînd o ia asupra-și un singur om. Dar nu știu dacă lipsa de spațiu și faptul că *Dicționarul* se adresează și altcuiva decît bibliotecilor universitare, seminariilor ș. a. sînt argumente suficiente pentru reducerea volumului, adică pentru lăsarea la o parte a unui material important din punct de vedere cantitativ ca și al valorii lui intrinsece. In orice caz, criticile pentru această lacună trebuesc aduse editorului, nu autorului, care avea obligația să respecte anumite norme, impuse de natura colecției „Sammlung romanischer Elementar- und Handbücher" a lui C. Winter din Heidelberg.

M'aș fi așteptat ca Meyer-Lübke, maestrul necontestat al lingvisticii romanice actuale, mai ales dacă avem în vedere școala istori-

situația de a cunoaște absolut sigur originea tuturor cuvintelor, așadar nu putem ști, cu privire la elementele obscure, dacă etimonul lor este latinesc, germanic, etc., pentru a-l pune în grupa respectivă. Deaceea autorii de dicționare etimologice moderne, ca W. v. Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache* ș. a., aplică sistemul întrebuințat de Meyer-Lübke.

că tradițională (și în domeniul lexicografiei altă metodă este principial exclusă), să discute problemele etimologice pe care le pun limbile romanice, într'o introducere ceva mai dezvoltată. Orice autor al unui dicționar etimologic are această îndatorire, cu atît mai mult Meyer-Lübke, care este fruntaș între fruntașii disciplinei noastre. Afară de asta, în ultimul timp s'au frămîntat necontenit astfel de chestii, s'au emis tot felul de păreri, concepții dintre cele mai deosebite s'au ciocnit și continuă să se ciocnească, etc. Ar fi fost, deci, foarte utilă și potrivită o dezbatere asupra principiilor etimologiei romanice în fruntea unei opere ca aceasta. Știu că autorul ei are groază de discuții „academice", cum le spune el, evident din cauza spiritului său pozitiv (pot adăuga și pozitivist). Dar aceasta constitue cu atît mai puțin o scuză, cu cît cele șapte pagini ale „Prefeței" reproduc, fără schimbări esențiale, adesea cu păstrarea strictă a textului, „Introducerea" dela ediția anterioară, conțin, adică, lucruri în legătură mai degrabă cu partea tehnică decît cu cea doctrinară a operei. Dealtmintrelea această lacună vorbește aparent mai mult decît s'ar cuveni împotriva lui Meyer-Lübke, căci poate da impresia că a ignorat pur și simplu cercetările bazate pe o concepție deosebită de a sa, ceeace nu corespunde adevărului. Astfel, ca să citez un singur fapt, numărul etimonurilor (mai ales latinești) reconstruite s'a redus simțitor față de prima ediție, ceeace se datorește nu numai progresului pe care l-au făcut specialiștii în ce privește cunoașterea latinei populare, ci, cu siguranță, și unei renunțări voite a lui Meyer-Lübke la asemenea etimologii artificiale.

Un defect mai grav, fiindcă încurcă pe cetitorul mai puțin informat, îl constitue pedeoparte greșelile de tipar, prea numeroase chiar pentru o operă greu de imprimat, cum este aceasta, pedealta erorile produse în aranjarea multor articole. Și unele și celelalte probează că tiparul n'a fost supraveghiat cu toată grija. Asupra acestor lipsuri au insistat recenzenții primelor fascicule, iar unii din ei, precum E. Gamillscheg, *Deutsche Literaturzeitung* LI (1930), col. 1894 urm. și G. Rohlfs, *Zeitschrift für romanische Philologie* LIV (1934), pag. 741 urm. le-au criticat cu asprime.

Ar fi nedrept însă dacă din obiecții de felul celor de mai sus, oricît de întemeiate și de numeroase, ar trage cineva concluzii defavorabile. *Dicționarul etimologic* al lui Meyer-Lübke este o operă excepțional de importantă, prin imensul material prelucrat, ca și prin mulțimea mare a problemelor puse și, de cele mai multe ori, soluționate. In starea actuală a lingvisticii romanice, tot învățatul dela Bonn, urmaș, în toate privințile, al lui Diez, era cel mai indicat s'o alcătuiască. Cît despre utilitatea ei, nu-i nevoe de stăruit. Chiar numai din cele spuse la începutul acestei recensii se vede că pentru multe

limbi romanice lucrarea lui Meyer-Lübke serveşte drept dicţionar etimologic. Şi nouă Romînilor ne va fi de mare folos, pentrucă poate fi considerată ca ultimul cuvînt în ce priveşte elementele latineşti ale limbii noastre. Dela *Dicţionarul* lui S. Puşcariu şi al lui L.-A. Candrea—O. Densusianu (ultimul necomplect), acest domeniu lexical n'a mai fost studiat în ansamblul lui. Desigur că acestei părţi din opera lui Meyer-Lübke lingviştii romîni sînt îndreptăţiţi şi totodată datori să-i aducă complectările şi corectările necesare. S'ar cuveni, deci, să fac şi eu acest lucru aici. Dar ar trebui să lungesc peste măsură recensia. Deaceea renunţ pentru moment, în speranţa că voiu putea relua discuţia cu altă ocazie.

Iorgu Iordan.

Eugen Lerch, *Historische französische Syntax.* III. Band, Leipzig 1934. XVI + 504 pag. in 8°.

Cu toate împrejurările grele în care lucrează autorul acestei cărţi, fost profesor la Universitatea din Münster i. W. pînă astăvară, cînd a fost pus „în retragere" (la vrîsta de 47 ani !), pasiunea, priceperea şi puterea lui de muncă i-au îngăduit (să sperăm că-i vor îngădui şi de acum înainte) să desfăşoare o activitate ştiinţifică uimitoare. In ultimii ani a publicat *Hauptprobleme der französischen Sprache,* 2 volume, Braunschweig 1930-31, conţinînd, ce-i dreptul, studii apărute deja, în mare parte, prin diverse periodice, *Französische Sprache und Wesensart,* Frankfurt a. M. 1933, un volum de peste 300 pagini, unde analizează, potrivit doctrinei 'idealiste' a lui Vossler, limba franceză paralel cu caracterul etnic al Francejilor, şi vol. III din opera, cu adevărat monumentală, *Historische französische Syntax.* Primele două volume ale acesteia s'au tipărit în 1925, resp. 1929, [1]) şi cuprind, I-ul definiţia şi metodele sintaxei, generalităţi despre frază şi conjuncţii, apoi studiul propoziţiilor coordonate şi al celor introduse prin *que, si, quand, comme,* iar al II-lea, cercetarea propoziţiilor subordonate şi a conjuncţiilor subordinătoare.

Volumul de faţă are de obiect 'modalitatea', adică, după definiţia însăşi a autorului, «raportul dintre realitatea obiectivă şi simţirea subiectivă a individului vorbitor». Mijloacele de exprimare a acestei 'modalităţi' sînt 1. modurile verbului, 2. tonalitatea (sau melodia frazei) şi 3. accentul (propriu zis sau de intensitate). Aproape tot volumul se ocupă numai de tonalitate şi accent, fiindcă împrejurările în care apar modurile verbului, precum şi înţelesul lor au fost studiate în volumele anterioare, cu prilejul discuţiei asupra diverselor categorii de propoziţii. Ca să se vadă ce înţelege Lerch prin fiecare din aceste două subdiviziuni ale cărţii sale, citez titlurile capitolelor. La 'tonalitate' se cercetează melodia frazei (cum exprimă variaţia melodiei nuanţe semantice deosebite, chiar cînd fraza conţine exact aceleaşi cuvinte dela un caz la altul), interjecţiile (proprii şi improprii : aceste elemente lingvistice se pronunţă totdeauna cu o intonaţie specială) şi frazele nominale (care constau, adică, numai din nume, deoarece nevoile afective ale individului vorbitor cer suprimarea verbului), iar la 'accent' se analizează contribuţia accentului de intensitate la nuanţarea sensurilor, construcţiile perifrastice cu *c'est qui..., c'est que...* şi topica sau ordinea cuvintelor în frază.

Este totuşi greu ca din această înşirare sumară a chestiilor pe care le tratează Lerch să-şi dea cineva samă de calităţile lucrării sale. Ceeace impresionează în primul rînd este bogăţia neobişnuit de mare a materialului, cules din toate secolele, dela primele monumente de limbă franceză pînă în zilele noastre, şi, se poate spune, din toţi scriitorii mai importanţi ai literaturii franceze. Trebue precizat că acest material Lerch ştie să-l utilizeze cu cel mai mare profit, nu numai pentru explicarea şi înţelegerea fenomenelor lingvistice, dar şi pentru altceva : anumite construcţii, predominarea unora sau a altora, etc. îl ajută să caracterizeze o epocă, o şcoală literară sau un autor şi totodată să stabilească un raport de cauzalitate între sintaxa particulară a acestora şi atmosfera timpului, doctrina şcolii respective sau psihologia personală a scriitorului. Dar şi limba vorbită este foarte des luată în consideraţie, mai ales spre a fi pusă în opoziţie cu cea scrisă, de care se deosebeşte, ca pretutindeni dealtmintrelea, printr'o mai mare libertate în folosirea mijloacelor de exprimare a 'modalităţii'. La fel de bogată este informaţia strict bibliografică : pentru fiecare problemă sînt analizate părerile predecesorilor şi, după împrejurări, admise ori respinse, aşa că cetitorul poate urmări evoluţia şi starea actuală a fiecării probleme în parte. Cunoscut fiind spiritul critic al lui Lerch, este de prisos să arăt că contribuţia lui personală la rezolvirea chestiilor în discuţie nu rămîne mai prejos de a altora.

Studiind fapte sintactice franţuzeşti, autorul nu neglijează să le compare cu cele latineşti corespunzătoare, iar adesea invoacă şi alte limbi romanice (cu deosebire italiana şi spaniola). Putem vedea astfel asemănările şi deosebirile dintre ele, prinurmare ne dăm sama şi mai bine de particularităţile specific franţuzeşti. Pentru unele chestii, în special la topică, procedeul acesta este aplicat aşa de sistematic şi merge aşa de departe, încît avem impresia că cetim o lucrare de sintaxă comparată latino-romanică. Din cauza avantajelor pe care

1) Vol. II a fost anunţat, tot de mine, în *Arhiva* XXXVII [1930], pag. 306 urm.

le prezintă, cred că o asemenea metodă trebue urmată la studiul sintaxei oricării limbi romanice, deci şi la a noastră. Fiindcă veni vorba de asta, se cuvine să scot în evidenţă şi altă calitate a operei lui Lerch: discuţiile teoretice (în primul rînd definiţiile şi precizarea noţiunilor curente) ocupă un loc însemnat, ceeace iarăşi poate fi de folos pentru sintaxa altor limbi, care, cum este cazul celei romîneşti, se găseşte încă la începuturile ei. Dealtfel sînt de părere că şi planul, în întregime, ar merita să fie utilizat într'o viitoare cercetare a fenomenelor sintactice din limba noastră.

Se ştie că Lerch este adeptul 'idealismului' vosslerian şi, în această calitate, a dus polemici cu numeroşi adversari, care, trebue, tot spre lauda lui, să recunoaştem, au dat dat dovadă de o înverşunare cu atît mai reprobabilă, cu cît cel atacat s'a menţinut, deobiceiu, în limitele unei perfecte obiectivităţi. Aceeaşi atitudine constatăm, negreşit, şi acum, ba chiar într'o măsură şi mai mare. Se poate spune că un cetitor neprevenit nu simte că autorul este reprezentantul unei anumite şcoli lingvistice, ba încă a uneia revoluţionare. Pe Vossler îl citează de multe ori (dar nu mai des decît pe alţii, dimpotrivă), pentru chestii de ordin general şi fără a-şi trăda, în niciun chip, admiraţia pe care ştim altfel că o are pentru maestrul său. Insist asupra acestui amănunt, fiindcă, din nefericire, nu totdeauna întîlnim o asemenea atitudine la lingviştii contemporani. Dealtmintrelea şi metoda aplicată de Lerch este cea strict istorică. Lipsesc încercările, obişnuite la Vossler şi la el însuşi, de a explica faptele lingvistice prin 'spiritul limbii', adică prin psihologia etnică specific franţuzească. Se vede bine că, deastădată, autorul şi-a ales ca model pe fostul său profesor dela Berlin, A. T o b l e r, invocat la tot pasul, şi cu drept cuvînt, fiindcă studiile acestuia, strînse în *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik* (5 volume), sînt, în multe privinţi, fundamentale pentru sintaxa şi stilistica franceză. Dar Lerch îl întrece pe Tobler, cum este şi natural, faţă de progresul, din ultimele decenii, al disciplinei noastre, prin bogăţia şi felurimea punctelor de vedere din care discută problemele. Toate momentele care pot contribui la înţelegerea fenomenelor lingvistice sînt luate în consideraţie: cel social (limbă scrisă şi limbă vorbită, după categorii sociale), psihologic (afect, obiectivitate, etc.), literar (şcoală şi epocă literară, proză, versuri), geografic (limbă comună şi dialecte), cronologic (franceză veche, medie şi modernă) şi pur lingvistic (ritmul limbii franceze, în cuvînt şi în frază, paralelism între amîndouă).

O constatare foarte interesantă, care ne arată în ce grad franceza literară poate fi socotită drept produs al reglementării gramaticilor, este următoarea. Sintaxa veche franceză se bucură, în general, de mare libertate, aşa că ordinea cuvintelor este, de preferinţă, cea impulsivă (cum o numeşte Lerch): individul vorbitor are în vedere numai starea sa sufletească (afectul), neglijînd complect pe ascultător, şi deaceea pune la începutul frazei cuvîntul cel mai important din punctul său de vedere. In epoca nouă, cam din sec. XVI (şi, mai ales, al XVII-lea) încoace, predomină ordinea logică, obiectivă sau raţională, care ţine sama, în primul rînd, de ascultător, aşa că elementul sintactic cel mai important pentru acesta se aşează la sfîrşit, sau, cu alte vorbe, fraza începe cu lucruri deja cunoscute ascultătorului şi termină cu cele necunoscute lui. Deosebirea dintre franceza medievală şi cea modernă se datoreşte, în bună parte, gramaticilor, care au fost foarte numeroşi şi influenţi tocmai în sec. XVI şi, cu deosebire, al XVII-lea, adică atunci cînd locul libertăţii chibzuite din epoca veche îl luase o anarhie care trebuia numai decît înlăturată. Că gramaticii au mers prea departe, iar Francejii s'au arătat, între 1550 şi 1800, aproximativ, prea docili faţă de canoanele gramaticale, dovedeşte faptul că în cursul sec. XIX (mai ales în a doua lui jumătate, începînd cu naturaliştii şi impresioniştii) şi, în special, după 1900 se observă o tendinţă foarte accentuată de a reveni, evident că numai în parte, dar în bună parte, la stările de lucruri vechi franceze.

Am stăruit asupra cîtorva din chestiile de ordin principial şi metodologic pe care le pune opera lui Lerch, renunţînd la orice discuţie de amănunt, pentru a respecta spiritul publicaţiei noastre.

Iorgu Iordan.

Paul Scheuermeier, *Wasser- und Weingefässe im heutigen Italien*, Bern, A. Francke AG. 1934. 61 pag. in 8° + 3 hărţi şi 37 fotografii. Preţul 6.80 franci elveţieni.

Autorul acestui studiu este unul din anchetatorii *Atlasului lingvistic şi etnografic al Italiei şi Elveţiei meridionale*, şi anume cel mai important, nu numai fiindcă, la început şi pentru o bună bucată de timp, a fost singurul, ci şi din pricină că a contribuit mai mult decît ceilalţi la realizarea acestei opere: aproximativ două treimi din întreg teritoriul lingvistic respectiv, şi adică Elveţia meridională, apoi nordul şi centrul Italiei, au fost explorate de dînsul. Precum se ştie, *Atlasul* lui Jaberg şi Jud prezintă, printre alte inovaţii, şi pe aceea că, alături de cuvinte, a luat în consideraţie şi 'lucrurile'. Astfel s'a adunat, supt formă de schiţe şi fotografii, un imens material etnografic, care va fi publicat în întregime, după ce va fi apărut complect *Atlasul* propriu zis (din acesta au ieşit 5 volume, iar al VI-lea trebue să fie gata, aşa că mai rămîn 2). Pînă atunci, îl poate utiliza, cu per-

misiunea conducătorilor întreprinderii, oricine se interesează de existența și extensiunea pe teren a diverselor obiecte de întrebuințare zilnică.

Dacă unii învățați ar fi mai avut dreptul să se îndoiască de posibilitatea aplicării metodei geografice în studiile etnografice, cîtă vreme chestia se punea numai teoretic, lucrarea lui Scheuermeier este menită să reducă la tăcere și pe cei mai sceptici dintre adversari. Alegîndu-și drept obiect al cercetării sale un aspect foarte caracteristic din viața Italiei celei așa de sărace în apă potabilă și urmărind răspîndirea numeroaselor și feluritelor vase întrebuințate pentru transportul, păstrarea, etc. a apei și a vinului, autorul a izbutit să alcătuiască o monografie care poate servi ca model pentru viitoarele studii de geografie etnografică. Rezultatul cel mai remarcabil din punctul de vedere al principiilor acestei discipline nouă, care, găsindu-se la începuturile ei, are nevoe, în primul rînd, de o bază teoretică, mi se pare următorul: între geografia lingvistică și geografia etnografică sînt legături atît de strînse, încît metodele uneia se pot aplica și celeilalte, fără nicio modificare esențială. Constatăm, depildă, că există regiuni înapoiate și regiuni avansate supt raportul civilizației materiale, așa cum ne-o arată răspîndirea obiectelor aici în discuție. Sudul Italiei aparține totdeauna la prima categorie, și ca formă a vaselor (unele sînt continuatoarele celor grecești și romane de odinioară) și ca material de fabricație (predomină lemnul și lutul) și ca mijloc de transport (pe cap, iar Albanejii din satele unde locuesc, în spinare). Dimpotrivă, nordul peninsulei, cel bogat în industrii de tot felul, se dovedește un adevărat focar de inovații. Între ele se află Italia centrală, care ocupă o poziție mijlocie în această privință, deși o tendință conservatoare, destul de accentuată, se observă și acolo. Italia nordică servește însă ca centru de iradiare a civilizației numai decînd industria modernă a luat un avînt mai mare. Înainte vreme, adică în epoca Renașterii și după aceea, inovațiile porneau din Toscana, pentrucă această provincie dădea atunci tonul în toate domeniile de activitate.

Bartoli și elevii lui vorbesc, între altele, de arii lingvistice periferice, deobiceiu conservatoare, tocmai din cauza așezării lor geografice. Scheuermeier constată existența unor arii etnografice periferice, care nu numai seamănă foarte bine, prin caracterul lor tradiționalist, cu cele lingvistice, dar se și suprapun acestora din punct de vedere teritorial. Așa stau lucrurile cu insulele (Sicilia și Sardinia), cu Italia meridională și cu unele ținuturi nordice, situate, în general, la graniță (mai ales Istria). Cu ajutorul hărților vedem, dintr'o singură aruncătură de ochi, răspîndirea în spațiu a obiectelor studi-

ate, adică, altfel spus, constituirea ariilor. Toate acestea însemnează o confirmare, evident indirectă, a teoriilor lui Bartoli, care, dealtmintrelea, a insistat el însuși asupra paralelismului dintre cercetările lingvistice și cele etnografice, în sensul larg al cuvîntului (cf. *Analogia di metodo fra la storia dei linguaggi e quella delle tradizioni popolari* în *Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano* I [1934], nr. 2), și o ilustrare a 'valurilor de civilizație', pe care le-a imaginat Meringer, creatorul metodei 'cuvinte și lucruri'.

Partea pur lingvistică este redusă la minimum, fiindcă intenția autorului a fost să facă, în primul loc, etnografie. Totuși găsim informații suficiente relativ la originea terminilor respectivi, și aceasta nu numai în 'suplementul' dela pag. 56 urm., ci și în cuprinsul propriu zis al lucrării, unde discuțiile etimologice intră uneori în cele mai mici detalii. Merită o mențiune specială explicația pe care o dă Scheuermeier lui *brocca*, și pentrucă etimologia propusă (< *brocc-*, temă răspîndită în diverse limbi romanice, cu însemnarea 'cep, canea, ciuciur') mi se pare foarte justă, dar și pentru importanța ei principială, căci ne arată că, mai cu samă în asemenea cazuri, trebue să plecăm dela cunoașterea precisă a 'lucrului' (ceeace n'a făcut, depildă, Vendryes, cînd s'a gîndit la grec. *βροχίς* > lat. *broccis*). Interesant este că înfățișarea și funcțiunea ciuciurului au deșteptat, în mintea oamenilor, reprezentări falice, cum probează nu numai sensurile cuvîntului, ci și sinonimele lui, apoi forma tubului la unele vase de lut vechi romane.

Caracterul tradiționalist al Italiei meridionale se manifestă și în ce privește terminologia: se păstrează acolo, de multe ori, cuvinte grecești, lucru foarte firesc, dealtfel, în urma cercetărilor lui G. Rohlfs, *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität* și *Scavi linguistici nella Magna Grecia* (ediția italiană, refăcută, a cărții *Griechen und Romanen in Unteritalien*, de acelaș autor). Deasemenea apar termini de origine arabă, necunoscuți aiurea. In legătură cu asta, trebue relevat faptul, iarăși interesant pentru lingvistica generală, că limba se arată, deobiceiu, mai conservateare decît civilizația: un obiect oarecare își poate schimba, dealungul veacurilor, fie forma, fie materialul din care se confecționează, și totuși vechiul nume rămîne. Aceasta dovedește că nu totdeauna 'lucrurile' circulă împreună cu 'cuvintele'. Astfel *boffiglia* însemna, la început (în Elveția retoromană însemnează și astăzi) 'vas mic (de lemn)', căci provine din lat. *bufficula* (atestat deabia în perioada carolingiană), diminutivul lui *buffis* (> rom. *bute*), iar astăzi are înțelesul de 'sticlă' (adică vas de sticlă, cu o anumită formă), dupăce l-a avut (în Spania îl are și acum) pe acela de 'vas de lut'. S'a menținut, deci, numele vechiu, deși materialul de fabricație, eventual chiar forma vasului, s'a mo-

dificat simțitor, fiindcă ceeace interesează la un astfel de obiect este utilizarea lui în viața zilnică : indiferent de orice alte considerații, vasul respectiv a servit și servește încă la conservarea apei și vinului.

Cînd împrejurările cer, Scheuermeier depășește granițele Italiei, luînd în considerație fapte etnografice și lingvistice, asemănătoare, din Elveția și Franța. Ar fi trebuit, poate, să-și arunce privirile și asupra Peninsulei Iberice. Cine a călătorit prin Spania știe bine că și pentru peizajul acestei țări este cel puțin tot atît de caracteristică lipsa de apă și, prinurmare, străduința locuitorilor de a-și procura și a conserva cu mare grijă acest element indispensabil vieții.

Dintre faptele care ne interesează în special pe noi voiu relева existența cobiliței și a vaselor făcute din tidve, amîndouă foarte cunoscute și în Romînia. Ultimele au, cîteodată, o formă identică cu a ploștelor noastre și, iarăși întocmai ca acestea, sînt legate în curele (eventual cu șfoară), pentru a fi mai rezistente și a putea fi purtate pe după gît. Din punct de vedere strict lingvistic, remarcăm cîteva coincidențe excluziv (sau aproape excluziv) italo-romînești: *ciófola—ciáfură, galetta—găleată, orciolo* (și *urciola*)*—ulcior.*[1])

Iorgu Iordan.

Émile Petrovici, *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales.* (Avec 9 planches hors texte), Cluj 1930 (=No. 6 din „Lucrări de fonetică. Publicațiunile laboratorului de fonetică experimentală al Universității din Cluj"). 139 pag. in 8°.

Luîndu-se, desigur, după P a n c o n c e l l i - C a l z i a, care în 1914 a publicat un studiu intitulat *De la nasalité en italien*, autorul și-a propus să studieze consonantele nazale din limba romînă și nazalitatea pe care o comportă vocalele în aceeași limbă. Pentru aceasta a înregistrat, cu ajutorul aparatelor de care dispune fonetica experimentală, pronunția mai multor cuvinte (sau grupuri de cuvinte) românești, care cuprind nazalitate, iar adesea a înregistrat de mai multe ori chiar pronunția aceluiași cuvînt. Deasemenea înregistrează, în diverse rînduri, același cuvînt pronunțat de mai mulți indivizi (indivizii a căror pronunție a înregistrat-o sînt în număr de cinci). Liniile astfel obținute au fost examinate minuțios, iar constatările, expuse în cartea pe care o discutăm, alcătuesc o serioasă contribuție la studiul nazalității din limba romînă și la studiul nazalității în general, căci, deobiceiu, lucrurile observate pentru limba noastră sînt valabile și pentru alte limbi, ba, în anumite cazuri, pentru toate limbile.

1) Cuvintele italienești, fie că există și în limba comună, fie că aparțin numai vorbirii populare, sînt redate aici (întocmai la fel procedează și Scheuermeier) cu ortografia curentă a limbii literare.

Mai întîiu, în „Première partie" (pag. 14-67), autorul studiază consonantele nazale, ceeace, după părerea sa, înseamnă a studia schimbările pe care le sufăr aceste consonante în înlănțuirea cu celelalte sunete, iar apoi, în „Deuxième partie" (pag. 68-86), vocalele nazale ale limbii romîne, ceeace înseamnă a studia modificările pe care le sufăr vocalele supt influența consonantelor nazale înconjurătoare. De influența pe care consonantele nazale ar exercita-o asupra consonantelor vecine autorul vorbește tot în prima parte a lucrării sale, căci adesea problema acestei influențe este inseparabilă de aceea a influenței consonantelor vecine asupra nazalelor. Mai departe se ocupă, într'un „Apendice" (pag. 86-101), de valoarea fonetică a semnului chirilic ѧ din scrierea romînească veche și de motivele pentru care a fost întrebuințat, apoi de problema existenței vocalelor nazale în timpurile mai vechi ale limbii noastre, cu care ocazie discută și rotacismul romînesc, propunînd o nouă explicație fiziologică pentru această schimbare. Urmează „Concluziile" (pag. 102-105) și „Explicația figurilor" (pag. 107-117) din planșele așezate la urma cărții (pag. 118-126).

Vom lua mai întîiu în discuție o problemă care n'a fost bine rezolvată de autor.

Cercetînd (pag. 35-66) schimbările pe care le sufăr consonantele nazale, cînd se combină cu fricative afone și fonice sau cu *l, r* și *b*, Petrovici își închipue că a constatat existența în limba romînă a unei c o n s t r i c t i v e n a z a l e, deci a unei s p i r a n t e (sau f r i c a t i v e) n a z a l e, care s'ar găsi întotdeauna, sau aproape întotdeauna, acolo unde noi credem că avem o ocluzivă nazală urmată de o spirantă ori de *l, r* și *b*. Mai amănunțit despre aceste constrictive nazale vorbește el la pag. 37-50. Este sigur că aici autorul s'a înșelat, și înșelarea provine din aceea că a luat în considerație numai faptele constatate cu ajutorul instrumentelor. Liniile care înregistrează pronunția trebuesc interpretate, și adesea această interpretare este destul de delicată. Desigur, în cazul nostru a fost greșită interpretarea. Constructivele nazale, adică spirantele nazale, nu se prea întîlnesc în limbile pămîntului. In romînește este sigur că nu se găsesc. O spirantă nazală nu poate fi decît un *v, w* (*v* bilabial), *z, ð, ž, ğ* (înțeleg prin *ğ* nu africata care se înseamnă de mulți prin acest semn, ci spiranta dela sfîrșitul acestei africate), *ɣ* sau *γ*, la care vălul palatului este lăsat în jos și care prezintă, prinurmare, și vibrații ale aerului din camerele nazale. Din cauză că aerul iese și pe nas, zgomotul care se produce în gură este mai slab decît la spirantele nenazale, dar el totuși există și este destul de perceptibil. Se pot articula apoi și *l, r* și *b* nazali. Dar asemenea consonante, care numai ele au dreptul să fie numite spirante ori lichide nazale, nu există în limba romînă. Ele

sînt şi greu de articulat pentru noi. A. Meillet, *A propos du groupe «ns»* în *Indogermanische Forschungen* X, pag. 65-67 (citat de Petrovici) are dreptate să spună că ele sînt foarte rare. Greşala lui este însă, probabil, aceea că socoteşte că atunci cînd grupul «*ns*» din diferitele limbi se schimbă în *s*, prin pierderea lui *n* în vocala nazală precedentă sau prin dispariţia lui *n* ca nazală, lăsînd vocala, de dinaintea lui, orală (numai că aceasta se lungeşte prin compensaţie) sau prin schimbarea lui *n* în *i* consonant, *n* de dinaintea lui *s* a trebuit să devină mai întîiu o spirantă nazală (vezi, pentru aceste afirmaţii ale lui Meillet, la Petrovici, pag. 38). Nu. In multe limbi, poate în cele mai multe, *n* de dinaintea lui *s* nu este nici o ocluzivă, cum se pare că ar crede Meillet, şi nici o spirantă nazală (sau, cu alt nume, *n* nazală neocluzivă), cum crede Petrovici, ci altceva. Spirantele nazale, despre care Petrovici spune că există în limba romînă, sînt nişte vocale nazale cu funcţie consonantică, mai precis, sînt o singură vocală nazală cu funcţie consonantică, şi anume vocala *i* nazală. Trebue totuşi să adaug că mai este o deosebire între acest *i* nazal, de care este vorba aici, şi *i* nazal cel adevărat (şi asta, bineînţeles, lăsînd la o parte deosebirea că unul este consonant, iar celălalt nu, că, adică, primul este mai scurt şi mai puţin intens decît cel de-al doilea). Primul mai comportă şi o mişcare a limbii anterioare spre alveolele dinţilor superiori, în cazul cînd urmează o spirantă antero-linguală ori o lichidă antero-linguală, sau comportă o mişcare de apropiere a buzelor, dacă urmează o spirantă labială. (Se înţelege că, dacă urmează o spirantă postero-linguală, se va produce o apropiere a limbii posterioare de palatul tare sau moale.) Nervul motor are, probabil, tendinţa de a mişca limba anterioară exact ca şi la *n* ocluziv (sau buzele exact ca şi la *m* ocluziv), dar această mişcare nu este realizată pe deplin din cauza acomodării ei la aceea a spirantei sau lichidei următoare. Deschiderea care rămîne între limbă şi alveole în urma acestei apropieri (sau deschiderea dintre buze) nu este atît de mică şi de aşa natură, încît să se nască o spirantă, dar este totuşi destul de mică. Apropierea limbii anterioare de alveolele dinţilor superiori, sau a buzelor una de alta, este destul de accentuată, ca să poată fi percepută cu simţul nostru intern (prin care ne dăm sama de mişcările organelor noastre) şi observată chiar cu ochiul liber. Aşa se şi explică o frază ca aceea a lui Tiktin, *Rumänisches Elementarbuch*, pag. 13 (citat de Petrovici, pag. 47-48): „Vor nicht explosiven Konsonanten werden *n*, *ñ* in der Weise reduziert, dass der Verschluss an den Alveolen bezw. am Gaumensegel nicht wirklich ausgeführt, sondern nur durch eine entsprechende Enge markiert wird". Greşeşte însă cînd crede că „so entstehen Laute, die an die

französischen Nasalvokale erinnern: *en* in *pensulă* Pinsel hat so ziemlich den Klang des *in* in französisch *pinceau*". Vom vedea mai jos unele din motivele care ne fac să afirmăm aceasta. Aici pomenesc numai de faptul că, probabil, vocalele nazale franceze nu comportă şi o apropiere a limbii anterioare de alveolele dinţilor superiori. Apoi într'un grup ca «*ens*» avem un *e* mai mult sau mai puţin nazal, urmat de *i* consonant nazal articulat cu limba anterioară spre alveolele dinţilor superiori, deci nu o singură vocală nazală, ci două. Tiktin vorbeşte apoi numai de o apropiere a limbii, nu şi de una a buzelor, căci el nu ia în consideraţie şi exemple cu o spirantă labială.

Că *i* consonant nazal, pe care-l socotesc existent în limba romînă înainte de spirante şi de lichide, este într'adevăr un *i* şi nu partea finală a vocalei de dinaintea lui, cum au crezut, pînăla Petrovici, toţi cei care au admis vocale nazale în limba noastră (de ex. chiar Tiktin, cf. mai sus), se poate constata şi cu ochiul liber. Pronunţînd *ensa*, *ansa* cu *n* ocluziv, se observă că, în timp ce pronunţăm această consonantă nazală de dinaintea spirantei, maxilarul inferior se apropie de celălalt. O apropiere se produce chiar dacă pronunţăm *însa*, ceeace dovedeşte că *i* nazal consonant se mai deosebeşte de *i* nazal adevărat, sau de *i* simplu, şi printr'o închidere ceva mai mare a canalului bucal (o aducere mai aproape a maxilarelor unul de altul), care însă tot nu produce o spirantă. Că această nazală de dinaintea spirantelor şi a lichidelor este un *i* nazal, se înţelege foarte bine, dacă ştim că sunetul care se pronunţă cînd organele tind spre starea de repaos este în limba romînă *i* (sunetul implicit, cum îl numeşte Philippide, vocala neutră sau indistinctă, cum îi spun alţii). Timbrul acestei vocale îl are, în mod implicit, orice consonantă din limba romînă care nu este muiată sau palatală, şi aceasta, din cauză că partea limbii care nu participă la articularea sunetului se găseşte în poziţia stării de repaos sau în una foarte apropiată de această stare. [1]) Un *n* în grupul *nt*, *nd*, sau un *m* în grupurile *mp*, *mb*, are acest timbru de *i*, şi acest timbru de *i* există şi atunci cînd Romînul pronunţă *n* sau *m* urmat de spirantă. Numai că în acest caz ocluziunea (linguale-alveolară sau bilabială) nu se mai face, şi din mişcările necesare ocluziunii rămîne numai o mişcare redusă, de apropiere a organelor unul de altul. Putem socoti astfel de sunete drept spirante nazale? Nu, pentrucă ele n'au nimic din zgomotul caracteristic al spi-

1) El apare şi după consonante, atunci cînd sînt pronunţate izolat, fără intenţia de a mai articula altceva după dînsele. Şi în acest caz el apare, pentrucă cea mai scurtă vorbire omenească nu poate fi mai scurtă decît o silabă, iar pentru existenţa unei silabe este nevoe de o vocală. După o consonantă pronunţată izolat organele se îndreaptă către starea lor de repaos, şi, deci, vocala care apare nu poate fi alta decît sunetul implicit.

rantelor. Că aceste sunete, pe care Petrovici le numeşte constrictive nazale, sînt lipsite de un asemănea zgomot, recunoaşte el însuşi, la pag. 47, unde spune că „le tymbre d'une constrictive nasale rappelle aussi celui d'une voyelle nasale". Afirmase mai înainte că acest timbru seamănă foarte bine şi cu al lui *n* ocluziv, din *cînfă*, de exemplu, lucru adevărat, căci nu e mare deosebire între un *î* nazal şi un *n* pronunţat lung şi fără metastază,— fără metastază este şi *n* din *cînfă*, numai că e scurt—, mai ales dacă la articularea lui *î* nazal apropiem şi limba anterioară de alveolele dinţilor superiori. Tot aşa timbrul lui *î* nazal seamănă foarte bine cu al lui *m* pronunţat lung, deci fără metastază, mai ales dacă apropiem şi buzele una de alta. Sunetul *î* nazal capătă un timbru de *n* sau de *m*, dupăcum apropiem organele necesare ocluziunii lui *n* sau celeia a lui *m*. Deaceea cred că cele mai bune semne fonetice pentru această vocală nazală,—căci este vocală nazală, din moment ce are timbru de vocală—, este un *î* cu tilda nazalităţii deasupra şi cu un *n* sau *m* mic dedesupt, dupăcum vocala are timbru de *n* sau de *m*. Transcrierile lui Petrovici, şi adică o spirantă fonică sau o lichidă cu semnul nazalităţii deasupra, sînt echivoce, pentrucă pot fi cetite şi altfel,— anume aşa cum am arătat mai sus că se pronunţă spirantele şi lichidele nazale—, ba, la dreptul vorbind, chiar greşite. Transcrierile cu m̥ şi n̥ sînt însă bune.

Apropierea limbii anterioare de alveole, la vocalele nazale de care vorbim, explică foarte bine dece ridicătura, formată de linia care înregistrează apăsarea exercitată de limbă asupra ampulei (vezi Petrovici, pag. 39), nu atinge, la o asemenea nazală, acelaşi nivel ca la nazalele ocluzive. Dacă Petrovici ar fi avut în vedere acest lucru, n'ar mai fi ajuns la concluzia că există o nouă categorie de spirante.

Acum să ne întoarcem la Meillet. Acesta n'a observat că grupul *-ns-*, cu *n* ocluziv, nu se găseşte, de fapt, în diferitele limbi, decît numai pronunţat cu voinţă. In realitate, acest grup, pe care noi numai îl scriem astfel, consistă din sunetul implicit al limbii respective, în funcţie consonantică, articulat nazal şi cu o mişcare lingvală sau labială, care se deosebeşte de aceea a lui *n* sau *m* prin faptul că avortează la un moment dat. Spirantă nazală nu poate exista aici, căci sunetul pe care noi îl însemnăm prin *n* înainte de *s* este mai deschis decît o spirantă. Sunetul acesta nazal, care nu este nici ocluzivă, nici spirantă, poate dispărea citeodată, fără a mai lăsa nazalitate vocalei anterioare (cazul limbii italiene), sau a dispărut, lăsînd vocala de dinaintea lui nazală (cazul limbii franceze). (Şi să se noteze că avem în vedere vocale nazale ca cele franceze, nu vocale nazale ca cele din limba noastră, unde nazalitatea provine dela nazala posterioară vocalei şi anterioară spirantei şi este, prinurmare, numai

o nazalitate pe care vocala o suportă din cauza înlănţuirii ei cu nazala. Vezi mai jos.) Ceeace dispare în amîndouă aceste cazuri este nu ocluziva *n*, ci vocala nazală de care ne ocupăm. n̥. Meillet vorbeşte de dispariţie numai cînd vocala rămîne orală. In celălalt caz, el admite o pierdere a constrictivei nazale în vocala precedentă. Este greşala care se face în mod obişnuit, cînd se discută despre nazalizarea unei vocale. Cf., depildă, G. Weigand, *Der Schwund von n durch Nasalisierung* în *XI. Jahresbericht*, pag. 188-192, căruia Petrovici îi obiectează pe drept (pag. 47, nota 1): „M. Weigand attribue la prétendue disparition de la nasale à la nasalisation de la voyelle précédente et non pas à l'accomodation (assimilation) de la nasale à la consonne qui suit." Deosebirea între Weigand şi Meillet este că Weigand vorbeşte de pierderea lui *n* ocluziv în vocala precedentă, neluînd sama că, de fapt, nu avem o înlocuire a lui *n* prin nazalitatea vocalei, ci înlocuirea lui cu vocala consonantică n̥, căci vocala precedentă acesteia nu-i nazală prin ea însăşi, şi nici n̥ nu poate fi socotit ca nazalitate a vocalei precedente, pecînd Meillet vorbeşte de înlocuirea nazalei, cînd ea era supt forma de spirantă,— deci tocmai de forma pe care Weigand ar fi considerat-o ca vocală nazală—, prin nazalitatea vocalei precedente, aceasta o adevărată nazalitate, căci se gîndeşte, desigur, la vocalele nazale franceze şi la provenienţa lor din voc + *n* + spirantă sau explozivă. De fapt, în cazul fenomenului francez nu s'a produs o înlocuire a lui *n*, *m* sau a vocalei n̥, m̥ prin nazalitatea vocalei precedente, ci pierderea articulaţiei orale a lui *n*, *m*, n̥, m̥ şi păstrarea numai a nazalităţii care a rămas asupra vocalei şi care s'a extins asupra întregii vocale precedente. La Weigand nu avem a face nici cu o pierdere a lui *n* dela sfîrşitul silabei, şi nici cu o nazalizare adevărată a vocalei precedente. Deci în amîndouă cazurile de care vorbeşte Meillet au avut loc dispariţii şi nu înlocuiri. Dispariţia consonantei nazale se întîlneşte şi în italiană şi în franceză, numai că în prima au dispărut toate articulaţiile nazale, pecînd în cea de a doua a dispărut numai articulaţia lingvală sau labială, nu şi cea uvulară. Naşterea vocalelor nazale, indiferent de limba în care se produce, este urmarea unuia şi aceluiaşi fenomen primordial, anume distrugerea nazalelor dela sfîrşitul silabei. (Se ştie că, la sfîrşitul silabei, orice sunet este mai puţin rezistent.) Unele limbi însă rămîn, în urma acestei distrugeri, cu vocala precedentă nazală, altele cu vocala orală, potrivit aptitudinilor de pronunţare ale fiecăreia.

Voiu expune acum, pe scurt, constatările cele mai de samă ale autorului cu privire la nazalitatea din limba romînă şi care cred că vor fi admise de toţi. Ele se referă la nazalitatea vocalelor.

In limba noastră vocalele din vecinătatea consonantelor nazale prezintă nazalitate parţială sau totală, după împrejurări. Cîteodată ele nu prezintă nicio urmă de vibraţii nazale. In celelalte cazuri, nazalitatea vocalelor nu este observată, din cauza scurtimii vocalei faţă de consonanta nazală şi din cauza timbrului nazal prea puternic al consonantei. (Înţeleg prin consonantă aici nu numai pe *n* şi *m* ocluzive, dar şi pe *n* şi *m* cu deschidere, de dinaintea spirantelor şi lichidelor. Iar nazalitatea despre care spun că nu este percepută, nu este aceea a unei asemenea nazale cu deschidere, ci este însăşi nazalitatea vocalei de dinaintea nazalei cu deschidere n şi m.)

In romînește nu există vocale nazalizate perceptibile şi nu există vocale nazale prin ele însele, care să fie, adică, nazalizate şi atunci cînd le pronunţăm izolat. Dacă urmează o consonantă nazală după o vocală, aceasta se nazalizează numai în partea ei finală. Nu tot aşa stă lucrul cu vocalele nazale franceze, care sînt nazale dela început şi pînăla sfîrşit. (Mai sînt şi alte deosebiri între vocalele nazale franţuzeşti şi cele romîneşti, dar pentru ele trimet la P e t r o v i c i, pag. 86-89 şi 104-105.) Nazalitatea pe care vocalele romîneşti o pot comporta (căci, pronunţate izolat, ele n'o au deloc) este împrumutată de la nazalele vecine, şi nu-i, prinurmare, decît o modificare pe care o sufăr vocalele din partea consonantelor nazale vecine. La pag. 104 cetim: „...la nasalité des voyelles, telle qu'elle existe en roumain, doit se retrouver dans la prononciation courante de toutes les langues du globe. Cette nasalité peut être appelée normale".

Autorul nu exprimă însă totdeauna aceste păreri cu claritatea necesară. Astfel, la pag. 104 (în capit. „Conclusions"), el spune: „...devant les nasales non occlusives (nasales + fricatives, *l, r,* semi-voyelles, *h),* les voyelles peuvent être senties comme nasales; les consonnes nasales non occlusives ont une résonance nasale plus faible que celle des consonnes nasales occlusives, ce qui fait que la nasalité des voyelles est plus perceptible avec les premières. C'est ce phénomène qui a été pris pour la marque d'une nasalité spéciale en roumain, plus forte que dans les autres langues non nasalisantes". Petrovici face aici o greşală. Nazalitatea vocalei de dinaintea nazalei neocluzive (de ex. aceea a lui *î* din *dînsa),* nu este percepută, întocmai cum nici aceea a vocalei *î* din *cîntă* nu este percepută. Dacă se vorbeşte totuşi de o nazalitate a lui *î* din *dînsa,* aceasta pentrucă se confundă grupul *î* + *n* neocluziv + *s* cu grupul vocală nazală (ca cele din franceză) + *s.* Acest lucru îl afirmase, dealtfel, Petrovici, la pag. 47, dar, la „Concluzii", el îşi modifică puţin spusele. Iar cînd afirmă că nazalitatea vocalelor, aşa cum există în romînă, se găseşte în toate limbile depe pămînt şi că, prinurmare, poate fi numită normală, autorul, de fapt, nu se gîndeşte numai la nazalitatea imperceptibilă, singura existentă în romîneşte, la vocale, ci are în vedere nazalitatea perceptibilă, care apare supt forma de constrictivă nazală (după terminologia sa), adică de *n* şi *m* cu deschidere orală ca la vocale. Pentru a fi consecvent, trebuia să spună că nazalitate normală este şi aceasta din urmă, căci se găseşte şi ea în toate celelalte limbi care nu au o nazalitate a vocalelor ca cea din limba franceză. Dar aici Petrovici s'a lăsat şi el înşelat, că toţi acei care susţin că n şi m consonanţi dela sfîrşitul silabei, cînd urmează o spirantă sau o lichidă, reprezintă nazalitatea vocalei imediat precedente.

Autorul are desigur dreptate şi în ce priveşte valoarea fonetică a semnului chirilic ѧ din scrierea veche romînească. (Această discuţie se impunea, căci ѧ a fost socotit de unii ca redînd nazalitatea pe care o comportau vocalele romîneşti în sec. XVI, şi, prinurmare, ca o dovadă că limba romînă a avut cîndva vocale nazale). Socotesc juste toate celelalte afirmaţii din această parte a lucrării sale (de exemplu aceea despre felul cum s'a născut o grafie ca *lucă* pentru *luncă).*

Restul observaţiilor sper să le fac cu alt prilej.

G. Ivănescu.

Alf Lombard, *La prononciation du roumain,* Uppsala 1935. 73 pag. in 8°.

Pentru a aprecia la justa ei valoare această lucrare, trebue să ţinem samă că sînt puţine studii asupra pronunţării limbii romîne care să se bazeze pe o procedare strict ştiinţifică şi pe ultimele cercetări în acest domeniu. Şi Alf Lombard, profesorul dela Universitatea din Uppsala, dovedeşte că este la curent cu majoritatea cercetărilor despre fonetica limbii noastre, ceeace-l ajută să discute şi lucruri care s'au dovedit uneori dificile chiar pentru lingviştii romîni. Căci e surprinzător cum, numai după o şedere de o lună de zile în Bucureşti, un străin poate să prezinte un studiu atît de valoros asupra pronunţării limbii romîne într'o formă concisă şi într'un număr de pagini relativ restrîns. Desigur că numai un bun cunoscător al foneticii, în special al fiziologiei sunetelor, la care se adaugă numeroase cunoştinţe asupra limbilor înrudite sau cu care a venit în contact limba noastră, poate explica orientarea atît de precisă şi observaţiile atît de juste pe care acest lingvist suedez le face în studiul său. Şi meritul e cu atît mai mare, cu cît condiţiile în care a lucrat n'au fost din cele mai fericite. Anume, Lombard a utilizat pentru cercetările sale materialul adunat dela „un *sujet à enquête* dont la langue pût être considérée comme un représentant réellement caractéristique du bucarestois parlé aujourd'hui par la classe cultivée, notamment par la jeune gé-

nération, sans aucune teinte régionale, vulgaire ou archaïque". Precizînd, autorul continuă: „Nous n'avons tenu compte ici que du langage normal, tel qu'il apparaît lorsqu'on parle avec une rapidité moyenne, soigneusement, sans agitation ni contrainte, mais non pas des différentes formes du langage affectif, emphatique, précipité, négligé, etc." (Pag. 3-4.)

Fără a fi un «manual practic», studiul acesta de fonetică descriptivă este o înfăţişare sistematică a sunetelor limbii româneşti, procedeul amintind metoda Gaspey-Otto-Sauer.

Studiul lui Lombard se ocupă succesiv de: consoane, semi-vocale, vocale, diftongi, nazalizare, devocalizare, durată, accent, sandhi, ortografie şi pronunţare.

După locul de articulaţie, autorul clasează consoanele româneşti în: labiale, labiodentale, postdentale, prepalatale, palatale şi postpalatale sau velare; după felul de articulaţie în: explozive, nazale, laterale, vibrante, fricative şi semi-vocale.

Printre numeroasele observaţii în legătură cu consoanele, este şi aceea privitoare la *s* dinaintea africatei č, din cuvinte ca *scenă, Muscel, Rusciuc, exces* pe care autorul le-a auzit şi le-a notat numai supt forma *ščenă, Muščel, Ruščuk, ekščes.*

Vorbind despre africata dentală surdă *ţ* (notată *ts*), autorul afirmă că africata sonoră corespunzătoare *dz* lipseşte la Bucureşti, dar «există în unele dialecte», fără a preciza anume unde.

Un capitol important îl formează semi-vocalele (*ĭ*, palatală surdă, *ĭ*, palatală sonoră, şi *ŭ*, velară sonoră rotunjită). Aceste trei sunete sînt studiate în diferitele lor poziţii şi, mai ales, în diftongi, autorul deosebind tot felul de nuanţe şi dînd numeroase exemple. Probabil, însă, că din cauza materialului insuficient, Lombard notează, printre cazurile cu *ĭ* constituind elementul slab din unii diftongi, şi cuvinte ca *văile, fior* (transcrise *văĭle, fĭor*!), ceeace nu poate fi exact, cel puţin din punctul de vedere al limbii comune.

Tot în acest capitol întîlnim observaţia justă că există un *ĭ* foarte redus, pe care ortografia nu-l notează, şi că acest fonem se prezintă, în general, imediat după sau înaintea unui *i* silabic: *vie (vĭe), scrie (scrĭe)*... Autorul greşeşte însă cînd pune în această categorie şi exemple ca: *ţiul* (notat: *tĭiul*),[1]) *lăilor (lăĭlor), catîr, puiŭ, boiŭ, fiiŭ, copiiŭ.*

Aceeaşi situaţie crede autorul că ar exista şi înaintea unui *i* iniţial tonic la cuvintele în care *i* < lat. *ĭ-*: *in* (notat *ĭin*), *ie* (*ĭie*), *iie (ĭiie).*[1])

1) Se aude, într'adevăr, această pronunţare în limba bisericească, din cauza caracterului ei arhaic, dar numai acolo.

Tot aici Lombard afirmă că după *ş, j*, mai puţin după *ţ*, *ĭ* este slab şi că consoana finală suferă, în general, o foarte uşoară înmuiere. Constatarea este interesantă, căci confirmă părerea altora, anume că, cel puţin în anumite condiţii, şuierătoarele se pronunţă muiat de către Munteni. Moldovenii, dimpotrivă, pierd complect pe *ĭ* după aceste sunete, aşa că ei nu fac deosebire, depildă, între *înghef* şi *înghefĭ*.

La capitolul Vocale autorul descrie toate vocalele româneşti, insistînd, în special, asupra lui *ă* şi *î*. Cunoscute fiind numeroasele discuţii privitoare la aceste două sunete, socotim că părerile lui Lombard prezintă şi ele destul interes. Relativ la *î*, autorul se întreabă dece această vocală seamănă atît de bine cu *i*, deşi punctul de articulaţie al ei este foarte depărtat de al acesteia, şi răspunde: „Nous pensons—mais ce n'est qu'une hypothèse, que nous n'avons pu soumettre à aucun examen expérimental—que c'est parceque la pointe et la racine de la langue ont pour *î* une position analogue a celle qu'elles ont pour *i* (ou *e*). En ce qui concerne la pointe, on s'en rend compte aisément: elle s'appuie contre le côté intérieur des incisives inférieures pour *î* aussi bien que pour *i*, tandis que pour *u* elle s'en éloigne. Pour la racine de la langue il est plus difficile de préciser; mais j'ai l'impression que cette partie de l'organe reste à peu près stationnaire lorsqu'on passe de *î* à *i* ou vice versa, mais qu'elle se déplace quand on passe de *î* à *u*. Si notre idée est juste, la position de la langue pour *î* se laisserait donc décrire ainsi: la partie centrale de la langue, c'est-à-dire la partie qu'on a en vue lorsqu'on parle du point d'articulation d'une voyelle, est retirée vers la région vélaire, non loin de *u*, tandis que la pointe et la racine se comportent à peu près comme pour *i*. Cette position mixte expliquerait aussi cette tension spéciale des muscles, que certains ont cru observer en articulant *î*." (Pag. 23-4.)

Comparînd cele de mai sus cu cele susţinute de A. Philippide în *Curs de fiziologia sunetelor*, vedem că explicaţiile lui Lombard se deosebesc mult de ale lingvistului romîn. Philippide explică vocala *î* astfel: „Limba ridicată spre palatul moale anterior, exact în poziţia lui *u*, fără rotunzirea buzelor." Lombard nu cunoaşte părerea lui Philippide (la bibliografie acesta nu e trecut), pe care o putea găsi în *Originea Romînilor II*, pag. 3, dar citează pe R. I. Sbiera[2])

1) Această părere, care, în unele cazuri, poate corespunde realităţii, a emis-o deja Tiktin, acum aproape 50 ani (v. A. Philippide, *Originea Romînilor* II, pag. 72, nr. 56).

2) *Die Physiologie der rumänischen Vokale ă und î* în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII (1904), pag. 326-342.

printre acei care au afirmat că *ă* și *î* românești nu sunt decît *u*, resp. *o* nerotunziți, obiectînd că, prin această explicație, se... simplifică prea mult lucrurile. Ca și cum numai o explicație complicată ar putea descoperi adevărul!

Lombard înclină, deci, să creadă [1]) că *î* și *ă* sînt mai degrabă apropiați de *i, e*, decît de *u, o*. In același timp, respinge (și el!) afirmațiile lui Weigand [2]) că *ă* și *î* sînt articulate printr'o mișcare a laringelui. Deasemenea aduce obiecții părerii emise de Pușcariu-Herzog în *Lehrbuch der rumänischen Sprache I*, că s'ar exercita o presiune musculară asupra căii respiratoare deasupra laringelui.

Argumentele lui Philippide sînt însă mai convingătoare. Se știe că, pronunțînd succesiv pe *u-î, î-u* și *ă-o, o-ă*, se observă o schimbare numai în articularea buzelor, pecînd poziția limbii rămîne aceeași (sau aproape aceeași); iar că laringele n'are niciun rol, se poate dovedi, cu ușurință, punînd degetul pe cartilajul tiroid, în timp ce se pronunță, unul după altul, *ă-o, î-u*.

Cît despre diftongi, Lombard îi împarte în două mari categorii: a) aceia al căror element consonantic este un *i* sau un *u* precedat ori urmat de un element vocalic *(mai, iar, iute, au)*, b) aceia la care cele două elemente sînt „mai mult sau mai puțin deschise" *(seară, oară...)*. Din această împărțire se vede că autorul nu distinge, și bine face, între diftongi «adevărați» (descendenți) și diftongi «falși» (ascendenți), ci consideră ca diftong orice «legătură între două sunete, cu deschideri diferite, pronunțate în aceeași silabă, cu o singură tensiune musculară». [3])

Și în acest capitol, ca și în celelalte, se pot găsi exemple care nu corespund adevăratei pronunțări și sînt datorite, probabil, și «subiectului» însuși, care, vorbind o «limbă ocazională», se forța să pronunțe «corect». Aceasta se vede mai ales la neologisme, unele notate de autor astfel: *foaleță, trofoar* (în loc de *fualeță, trofuar*, cum se pronunță obișnuit).

In capitolul despre nazalizare, Lombard se conduce după concluziile lui E. Petrovici. [4]) Se dau detalii interesante, toate expuse sistematic, insistîndu-se asupra nazalizării lui *î*, sunetul cel mai expus nazalizării, fiindcă vine cel mai des în contact cu *n* sau *m*.

1) După Iosif Popovici, *La Parole* V (1903), pag. 277 și *Fiziologia vocalelor românești ă și î*, Cluj 1921, pag. 27.

2) *III. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, Leipzig 1895, pag. 207.

3) Cf. definiția lui A. Rosetti, *Remarques sur les diphtongues* în *Bulletin linguistique* II (1934), pag. 26-27.

4) *De la nasalité en roumain* (v. recensia imediat precedentă din acest *Buletin*).

Devocalizarea este explicată, din punct de vedere fiziologic, foarte precis, și autorul susține, cu drept cuvînt, că printre factorii care provoacă devocalizarea nu trebue să socotim natura însăși (adică articulația bucală) a fonemului final. Acești factori sînt: natura fonemului care precedează fonemul final, locul accentului tonic, energia expresiei și caracterul pauzei dintre cuvinte. Exemple bine alese și sugestive dovedesc aceasta.

După ce se ocupă de durată și de accent, Lombard trece la capitolul Sandhi, unde discută apocopa, eliziunea, afereza și „fuziunea în diftong". Printre exemplele de apocopă și eliziune autorul notează (pentru căderea unei finale înaintea unei inițiale identice sau asemănătoare): *în văgăun(a) asta, poman(a) aia.* [1]) *culcuș(ul) unui balaur*, cazuri de care ne îndoim că le-ar fi auzit exact în această formă și care nu pot fi puse alături de *văgăun(ă) atît de micuță*.

In ultimul capitol, Ortografie și pronunțare, Lombard observă și relevează unele greșeli, ezitări sau inconsecvențe din ortografia noastră actuală.

Studiul se termină cu un text transcris din P. Ispirescu, «le célèbre écrivain du siècle passé». Desigur că, dacă autorul ar fi cunoscut adevărata valoare a acestui povestitor muntean, ar fi ales, poate, pe altul pentru exemplificarea discuțiilor atît de judicioase pe care le face. Numai așa se pot explica, deci, unele lipsuri și unele interpretări greșite ale fenomenelor lingvistice românești.

Lucrarea lui Alf Lombard rămîne însă printre cele mai valoroase din cîte s'au scris pînă acum asupra pronunțării românești, și aceasta cu atît mai mult, cu cît provine dela un străin, și se știe că străinii care s'au ocupat de limba noastră n'au excelat totdeauna printr'o înțelegere justă a foneticii acesteia.

G. Ivașcu.

Alexi Procopovici, *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj 1933. 16 pag. în 8°.

Dr. Radu I. Paul, *Un capitol de stilistică românească: Subiectul de voință*. Cluj 1934. 20 pag. în 8°.

Deși poartă titluri atît de diferite, aceste două studii tratează aceeași problemă. Așa se explică dece le recensez împreună. Deosebirea titulaturii ascunde o deosebire fundamentală de concepție. (De-altmintrelea cred că numai după ce s'au oprit la interpretarea pe care o dau fenomenului lingvistic în discuție autorii și-au ales numele lucrărilor, ca un fel de rezumat al cercetărilor întreprinse.) Procopo-

1) Mai potrivite ar fi exemple de felul lui *clasa (a) doua, clasa (a) treia*, care au început să intre în limba scrisă.

vici se pune din punctul de vedere al doctrinei neogramatice, sau 'pozitiviste', cum i-ar spune un vosslerian, şi, în consecinţă, aplică metoda istorică-comparativă: caută, pentru construcţia românească, fapte corespunzătoare în alte limbi romanice şi, după ce i se pare că le-a găsit, se arată dispus să le ducă înapoi, în ce priveşte originea, pînăla o epocă foarte veche (preromanică). Paul, dimpotrivă, se ţine strict de limba actuală, discută, prinurmare, fenomenul aşa cum se prezintă el astăzi, analizîndu-l din punctul de vedere al sistemului lingvistic românesc şi dîndu-i o explicaţie 'stilistică'. Trebue să recunosc, din capul locului, că dreptatea este de partea tînărului lingvist clujan, lucru care, mărturisesc iarăşi fără înconjur, nu mă surprinde absolut deloc: răspunderea pentru interpretarea greşită a lui Procopovici cade asupra metodei însăşi, care se dovedeşte odată mai mult că nu poate fi aplicată la orice fapt lingvistic. Ba eu aş merge chiar mai departe şi aş pretinde s'o eliminăm principial din preocupările noastre, rămînînd să recurgem la ea numai cînd ne vom fi convins, în fiecare caz aparte, de zădărnicia celeilalte.

Dar, mai întîiu, despre ce-i vorba? Limba populară dacoromînească întrebuinţează curent fraze ca acestea: *s'a'ntoarce el tata...*, *a veni el mama...*, *mi-a furat el boful toate lucrurile din casă...*, etc. Trebue precizat că astfel de construcţii apar şi în limba scrisă, dar numai la autori popularizanţi, în primul rînd la Creangă, sau la scriitori care, cunoscîndu-le din vorbirea păturilor sociale inferioare, cred potrivit să le utilizeze în vederea unor anumite efecte stilistice (o bogată listă de exemple dă Procopovici, pag. 3-4). Că aceştia nu izbutesc totdeauna, este firesc, şi o dovadă avem în exemplul următor: *A mai venit el timpul să-ţi dai seamă în faţa Celui-de-sus* (la Procopovici, pag. 4), unde nu merge perfectul, foarte probabil din cauza lui *a veni*, care cere numai decît o acţiune de împlinit, nu una deja împlinită. [1])

1) Timpul la care stă verbul pare a fi în funcţie nu numai de acţiunea exprimată, ci şi de intenţia individului vorbitor, iar între amîndouă trebue să fie concordanţă. Astfel, cînd ameninţăm ori ne arătăm speranţa în legătură cu un eveniment care urmează să se producă, viitorul, eventual prezentul (dar tot cu sens de viitor), se impune oarecum dela sine. Oricîteori un copil este nemulţumit contra fraţilor mai mari, care, în lipsa părinţilor, îl bat sau fac obrăznicii, se foloseşte de construcţii ca aceasta: *s'a'ntoarce el tata, aveţi să vedeţi voi!* Cînd e vorba de lucruri întîmplate, se potriveşte, evident, foarte bine perfectul (şi anume cel compus, sau prezentul, ca echivalent al lui, fiindcă amintirea faptelor petrecute este foarte proaspătă, indiferent de momentul real în care ele au avut loc): atitudinea vorbitorului este, într'un asemenea caz, aceea a omului resemnat, satisfăcut, plictisit, etc., după împrejurări. Să se compare exemplul din Creangă: *Mi-a luat el Dumnezeu turbinca* şi cel dat de mine *mi-a furat el boful...* (sau *m'a sărăcit el hoţerul...*), *dar are să-şi ia pedeapsa...* (se poate adăuga *te-a bătut el tată-tu, nu te-a bătut, dar ce-am să te bat eu!*). Perfectul pare, în general, mai puţin potrivit şi din altă cauză: deoarece arată o acţiune deja săvîrşită, un timp trecut presupune, cel puţin teoretic, că nu-i complect străin de ea nici ascultătorul, care cunoaşte, poate, şi pe cel ce-a făptuit-o. Şi atunci repetarea subiectului supt forma unui substantiv, după ce l-ai exprimat odată printr'un pronume, nu-i necesară. În construcţia noastră tocmai subiectul constitue o enigmă pentru ascultător. Afară de asta, perfectul apare curent în povestire, unde, după ce am anunţat, la începutul unei serii de fapte, subiectul, continuăm să-i înşirăm isprăvile, fără ca, o bucată de vreme, să mai simţim nevoia de a reveni asupra lui. Formula aici în discuţie se întrebuinţează, dimpotrivă, mai ales (sau numai?) în dialog (în dialog efectiv, cînd ascultătorul spune şi el ceva, sau în dialog fictiv, cînd vorbitorul ori n'are partener ori nu aşteaptă o replică a acestuia).

Procopovici crede că această construcţie are o vechime mare Nu-i exclus, deşi orice precizare cronologică pare imposibilă. Oricum ar fi, exemplele vechi româneşti, pe care le enumeră, din bielşug, la pag. 4-5, sînt departe de a dovedi vrîsta acestui fenomen sintactic, ba, ceeace-i mai grav, nici nu pot fi asimilate lui. Chiar înainte de a ceti broşura lui Paul eram sigur că o frază ca *Deaca muri Elia, elti stătu domnii fiiu-său Ascanie* (pag. 4) n'are legătură cu construcţia noastră, mai mult încă, se trădează ca străină de spiritul limbii româneşti. Paul arată (pag. 15) că o astfel de frază (şi alături de ea trebuesc puse toate cele citate de Procopovici din Moxa) este decalcată după textul slavonesc care a servit acestuia la traducerea Hronografului (de fapt, cel dintîiu a atras atenţia asupra acestui lucru N. Drăganu, bazat pe spusele lui Al. Rosetti, *Limba română în secolul XVI*, pag. 129). Una singură: *Darurile tale iale ne răcoreşţi sudorile noastre* (pag. 5) corespunde sistemului gramatical românesc şi există, cu siguranţă, în limba actuală, dar nu la oamenii din popor, ci la scriitori şi oratori (cred că mai ales la ultimii, căci are aspect vădit retoric), care o vor fi imitat după vreun model franţuzesc. Ea trebue analizată astfel: *Darurile tale? Ele ne răcoresc...* Aceeaşi observaţie cu privire la celelalte exemple din limba veche. [2])

Luînd drept bune româneşti asemenea fraze, Procopovici trebuia să ajungă la părerea, într'adevăr curioasă, că în *s'a'ntoarce el tata* pronumele este neaccentuat, pecînd, din contra, *el* poartă un accent tot atît de puternic ca şi al verbului. Acest lucru îl putem constata, cu cea mai mare uşurinţă, pronunţînd cu glas tare noi înşine ori punînd pe alţii să pronunţe o propoziţie de felul acesteia. Şi nici nu-i posibil altfel, din moment ce *el* este subiectul verbului precedent, iar nu obiectul, cum susţine Procopovici. [2]) Tot de-

1) Cu excepţia lui *Şi daca auzi Cleofila aşa, ia-l închise pre Alixandru în casă*, care se deosebeşte de celelalte, fără să semene totuşi cu formula noastră. La Moxa apare pretutindeni perfectul, şi anume ca timp al povestirii, încît şi din această cauză nu poate fi vorba de construcţii identice (v. aici mai sus nota dela pag. 262).

2) Se pare că s'a lăsat influenţat de S. Puşcariu, *Dacoromania* IV, pag. 1393, deşi acesta revine imediat asupra primei sale impresii, iar

aceea în construcţia găsită la Alecsandri, *Te-a mînca el doru' de Florinaş...*, avem, e adevărat, o pauză înainte de *doru'*, dar nu pentru motivele invocate de Procopovici, ci fiindcă *el* poartă accentul (un accent şi expirator şi muzical), care tocmai aici atinge maximum de intensitate, ceeace rezultă şi din împrejurarea că după el urmează o slăbire foarte sensibilă a accentului: cuvintele *doru' de Florinaş* sînt spuse cu indiferenţă, ca fiind aproape de prisos. Nu încape îndoială că ele pot lipsi pentru vorbitor, care ştie cine-i *el* şi la cine se referă; în ce priveşte pe ascultător, ele sînt, firește, necesare, dar numai întrucît au menirea de a înlătura o eventuală confuzie din partea acestuia. Aşa se explică pronunţarea lor mai slabă şi cu tonul scoborît, fără nicio modulaţie a vocii: ce-a fost important, repet, din punctul de vedere al vorbitorului, şi deocamdată singur acesta interesează, pentrucă el... vorbeşte, s'a spus în prima parte a construcţiei, care alcătueşte o propoziţie complectă.

Odată apucat pe drumul arătat pînă aici, că anume, *el* n'are accent şi este, deci, o anexă morfologică a verbului, Procopovici trebuia iarăşi să ajungă la concluzia greşită că pronumele romînesc joacă rolul celui franţuzesc, care într'adevăr n u poartă accent şi serveşte numai spre a indica persoana (ţine locul dezinenţelor personale din latineşte şi din limbile romanice, care, ca a noastră, depidă, disting, deobiceiu, foarte lămurit, formele verbale cu ajutorul finalei). Iar mai departe trebuia deasemenea să caute începuturile acestei construcţii în epoca preromanică („avem de a face în cazul acesta cu o evoluţie romînească independentă de cea franceză, amîndouă provenind însă din posibilităţi date în graiul preromanic") şi să vadă în actualul *el*, dacă nu un neutru propriu zis (ca P u ş c a r i u, *Dacoromania* IV, pag. 1393), cel puţin un «neutralizat», cum îi spune el însuşi (la pag. 14). [1])

Am afirmat încă dela început că P a u l înţelege şi interpretează just fenomenul în discuţie. Iată lucrurile care mi se par că contribue efectiv la rezolvirea problemei. In primul loc explică bine naşterea unor astfel de construcţii, dînd exemple nu numai existente în limba vie, ci şi combinate de el însuşi, potrivit cu spiritul limbii, pentru a vedea în ce chip s'a putut ajunge la formula actuală. Să se compare, în special, pag. 4, unde fraza *se cam codesc ele fetele...* este trecută prin toate persoanele verbului din singular şi plural. Rezultatul acestui exerciţiu este instructiv, căci ne arată că toate construcţiile sînt posibile supt raportul strict gramatical. După *tu* merge bine subst. *faţă*, adăugat de Paul, iar după *eu* ar putea sta un nume personal (numele vorbitorului, care s'ar adresa sie însuşi). [2]) Pers. 1 şi 2 plurale sînt deasemenea foarte potrivite, între altele, fiindcă *noi* şi *voi* nu însemnează numai cei prezenţi: poţi să adresezi vorba unui singur om şi să întrebuinţezi totuşi pers. 2 plur., întrucît ai în vedere pe toţi acei care ţi se par la fel cu dînsul (*aşa sînteţi voi băieţii..., voi tinerii*, etc.), iar în ce priveşte pers. 1 plur., lucrul este şi mai evident (am spus chiar acum, în nota precedentă, că omul din popor vorbeşte adesea cu *noi* în loc de *eu*). Dacă ele nu există însă în limba reală, aceasta din cauză că nu li se simte nevoia: *eu* şi *tu* (*noi* şi *voi*) sînt suficiente nu numai pentru cel ce vorbeşte (pentru acesta pronumele singur ajunge la toate persoanele), ci şi pentru ascultător, fiindcă pers. 1 şi 2 sînt de faţă, şi astfel o confuzie, din partea acestuia, fie că-i simplu ascultător, fie că participă la conversaţie, devine imposibilă.

Deasemenea are dreptate Paul cînd vede în construcţia noastră

Hedvig O l s e n, *Etude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain*, pag. 62 afirmă, cu toată dreptatea, că „e cu totul imposibil ca *el* din *are tă-l certe el preoteasa pe popa* să fie, sau să fi fost cîndva, complement direct" (Procopovici, pag. 2). Explicaţia pe care o dă Procopovici, referindu-se la vremea cînd acuzativul numelor de persoane nu primea încă prepoziţia *pre*, etc. (cf. pag. 2-3), este şi neconvingătoare şi prea puţin clară. Nu înţeleg dece crede că trebuesc separate, atît de strict, din punctul de vedere al posibilităţii de a se exprima de două ori, subiectul şi obiectul: repetarea, supt formă de substantiv, a obiectului enunţat deja printr'un pronume este foarte obişnuită în romîneşte şi are aceeaşi origine ca şi repetarea subiectului. Cînd spui *l-am văzut...*, ştii pe cine şi crezi, pentru moment, că ştie şi ascultătorul, dar imediat ai îndoială, te răzgîndeşti şi adaugi *...pe X*. Că construcţia nu-i perfect identică (aici pronumele are totdeauna forma enclitică, adică forma scurtă), aceasta se datoreşte funcţiunii deosebite a celor două elemente sintactice, care, la rîndul ei, este determinată de faptul că, în mod normal, subiectul prezintă o importanţă mai mare decît obiectul. Şi atunci, dacă vrei să apeşi asupra lui, apeşi cu mai multă tărie. Dealtmintrelea, şi din aceeaşi cauză, nu există în romîneşte pronume subiect cu formă conjunctă. Deaceea discuţia pe care o face Procopovici cu privire la acest amănunt, anume că *el* a putut fi, la început, obiect, constitue, mai degrabă, un argument contra explicaţiei sale. Afară de asta, construcţiei noastre îi lipseşte, deobiceiu, complementul (fiindcă se întrebuinţează mai des cu verbe intransitive?), iar cînd acesta există, importanţa lui e redusă, dovadă faptul că se aşează după subiect (după cel substantival) şi se pronunţă cu accent slab: nici pe ascultător şi nici, mai cu samă, pe vorbitor nu-l interesează, în chip deosebit, asupra cui se îndreaptă acţiunea, ci acţiunea însăşi (pe vorbitor), apoi cel care o săvîrşeşte (pe ascultător)

1) Contra acestei idei se poate invoca faptul că în romîneşte pronumele neutru (din punctul de vedere al sensului) are formă de feminin: *a s t a nu se poate, ba a n a, ba a l f a, t o a t e c e l e, nici de a c e l e*, etc.

2) Pers. 1 se pretează mai puţin decît pers. 2 la o asemenea construcţie, fiindcă în limba populară individul vorbitor, cînd se referă la sine, întrebuinţează des pers. 2, din politeţă sau modestie (tot deaceea recurge şi la pers. 1 plur.), dar, poate, şi cu intenţii stilistice. Cf., depildă, *(tu) nu-ţi vezi capul de treabă şi el te ştie cu fleacuri* sau, mai ales, formula devenită fixă (întocmai ca aceea de care ne ocupăm aici) *nici tu casă, nici tu masă*, unde se observă mai bine decît în cea dintîiu că *tu* îndeplineşte şi funcţiunea de persoană generală (ca frc. *on*, germ. *man*).

un fenomen stilistic, provocat de afect: se așează verbul la începutul propoziției (și deaceea poartă accentul), fiindcă-i elementul cel mai important al ei. Trebuia să adauge „pentru individul vorbitor", care, ținînd samă numai de propriile sale impresii, începe propoziția cu ceace-i stă l u i pe suflet, se folosește, adică, de topica subiectivă sau, cum îi spune mai bine Lerch (cf. aici mai sus, pag. 251), impulsivă. Într'adevăr, pe vorbitor îl interesează ce f a c e, nu cine-i N., din cauză că f a p t e l e acestuia îl revoltă, îl bucură, etc. Altfel, dacă ne aflăm într'o stare sufletească indiferentă, recurgem la topica obiectivă sau gramaticală, care are în vedere pe ascultător, și punem elementul cel mai important (adică necunoscut) pentru acesta la sfîrșitul frazei. Greșește însă Paul, cînd, susținînd (pag. 17) că verbul este accentuat, se exprimă așa fel, încît ar putea crede cineva că pronumele n'are accent (cum am văzut că face Procopovici). Unitatea sintactică pe care o constitue verbul + pronumele și asupra căreia stărue Paul este o observație foarte dreaptă, mai ales dacă o punem în opoziție ca unitatea morfologică a lui Procopovici, numai că trebuia să fie consecvent pînăla capăt și să constate, lucru ușor, dealtmintrelea, că și pronumele este accentuat (pronumele parcă ar fi, din punctul de vedere al accentului, expirator ș i muzical, continuatorul verbului dinaintea lui: această prelungire a accentului dela verb la pronume dă impresia unității sintactice, căci altfel, gramatical vorbind, verbul e predicat, iar pronumele subiect).

Insfîrșit trebue arătat, ceeace am spus deja, că Paul scoate din discuție exemplele vechi românești, care, în loc să ajute la lămurirea problemei, o complică și o întunecă inutil. Dar aceste exemple trebuesc înlăturate mai ales pentrucă, dupăcum afirmă și Paul, ele nu sînt fapte lingvistice românești, ci străine. Dovadă avem pedeoparte împrejurarea că nu s'au continuat în limba de mai tîrziu (sînt convins că nici Procovici nu crede serios în identitatea lor cu construcția populară actuală), pedealta inexistența lor la scriitorii autentici ai sec. XVII, depildă la cronicari, care nu s'au folosit, ca traducătorii, de modele slavonești și deaceea reprezintă, în general, limba românească reală din vremea lor.

Discuția de pînă acum ne arată clar că fenomenul nostru își are izvorul în afect. Așa se explică ordinea cuvintelor, deosebită de cea obișnuită, care ține samă de ascultător, nu de vorbitor. Tot așa se explică dece apare numai în vorbirea p o p u l a r ă (autentică sau imitată de autori culți, cunoscători ai limbii populare). Acestui amănunt nu i-a acordat atenția cuvenită nici Procopovici, nici Paul. Primul citează pe Tiktin, care insistă asupra caracterului ei familiar și popular, dar, în loc să tragă singura concluzie justă, anume că această formulă

are origine afectivă și aparține, prinurmare, domeniului stilistic, nu celui pur sintactic (sau gramatical), vorbește de „timbrul ei arhaic", ceeace nu corespunde realității (cf. și P a u l, pag. 20). Trebue adăugat însă că construcția noastră s'a gramaticalizat, în sensul că a căpătat forma fixă pe care i-o cunoaștem și i-o respectăm cu cea mai mare stricteță. Cît de tare s'au sudat verbul și pronumele (am putea spune ce bine s'au izolat, față de regulele sintactice ale limbii noastre), probează faptul că se spune *a veni el mama, a veni el vremea aceea*, ba și *stai că vine el Juniĭ* (e vorba de celebrii «Juni» dela Brașov). [1]) Cu toate acestea, valoarea stilistică și-o conservă intactă, în orice moment, din pricină că, după o observație foarte nimerită a lui E. G a m i l l s c h e g (din articolul apărut în *Neuphilologische Monatsschrift* I [1930], pag. 14 urm.), tot ce se abate dela normele curente ale limbii (în oricare ramură de activitate a ei: fonetică, lexic, gramatică) și nu constitue, firește, o eroare propriu zisă, are valoare stilistică, adică afectivă. [2])

Încă un amănunt, neglijat de Paul. Este evident că afectul a determinat așezarea verbului la începutul propoziției. Dar pentruce a simțit individul vorbitor nevoia să repete subiectul (mai întîiu, probabil, numai supt forma unui substantiv, apoi și supt forma unui pronume nehotărît sau demonstrativ, depildă: *s'a găsi el cineva, or strînge-o ei alfii*, etc.)? Explicația pe care am dat-o mai sus am pus-o încă de acum 12 ani, în *Arhiva* XXX (1923), pag. 408, recensînd cartea lui Leo S p i t z e r, *Italienische Umgangssprache* și supt sugestia ei. Îmi iau permisiunea să reproduc pasajul respectiv, mai cu samă că n'am nimic de schimbat în el: «Cîteodată vorbitorul, temîndu-se că spusele sale nu sînt destul de clare, pune și substantivul înlocuit de pronume; astfel se naște risipa de vorbe, pe care o întîlnim des în cazul lui *ne*. Așa cred că trebue explicat rom. *a veni el Drăguș la căuș*, unde *el* înlocuia la început pe *Drăguș* (ar trebui, deci, scris

1) Citat de Procopovici, după Pușcariu, și explicat tot gramatical, deci greșit, anume că prin sudestul Transilvaniei se întrebuințează curent predicatul la singular și subiectul la plural. Se pare că-i vorba, într'adevăr, de o construcție specific brașovenească, dar nu pentru motivul invocat de Procopovici—, căci, din moment ce se zice... *el mama*, pentruce nu s'ar zice și... *el Juniĭ*: deosebirea de gen ar trebui să... emoționeze mai tare decît cea de număr—, ci fiindcă n'o întîlnim aiurea.

2) Lucrul acesta i-a scăpat din vedere lui Paul, care spune, la pag. 20, următoarele: „Construcția de care ne-am ocupat în acest studiu este un caz foarte caracteristic de gramaticalizare a unui fenomen stilistic". Afirmație justă, dar necomplectă, care poate fi interpretată greșit, mai ales că autorul continuă: „Fiind o gramaticalizare, nu mai e vorba numai de un fenomen stilistic, ci de un fenomen sintactic: pronumele în funcție de s u b i e c t d e v o i n ț ă". Nici cu terminul 'subiect de voință' nu mă împac, din motive pe care nu le mai arăt aici.

....el, Drăguș, la căuș), a veni el fața, etc., dela care *el* gramaticalizat a trecut și în exemple ca *a veni el mama, a veni el vremea aceea* ș. a., deși aici *el* se referă la substantive feminine.»

Fenomenul există și aiurea, lucru firesc, dealtfel, căci momentul psihologic care i-a dat naștere e general omenesc, nu specific românesc. Apare des în franțuzește, cu deosebiri, în fond, neînsemnate, impuse de spiritul limbii franceze, care, nepermițînd așezarea predicatului în locul întîiu, cere ca fraza să înceapă cu pronumele. In *Historische französische Syntax* III, E. Lerch consacră cîteva pagini (192 urm.) construcțiilor de tipul *elle ne coupe plus, ma scie!* Printre exemplele citate acolo mi se pare că, din punct de vedere strict sintactic, seamănă cu rom. *a veni el fața* mai ales aceasta: *S'il me voyait, ce soir..., serait-il épaté, le vieux!* (pag. 193), în care pronumele este accentuat, întocmai ca la noi. Un studiu special asupra acestei particularități stilistice franțuzești a publicat acum de curînd L. Spitzer, supt titlul *Une habitude de style (le rappel) chez M. Céline*, în *Le français moderne* III (1935), pag. 193 urm. Iată, între altele, două observații care mi se par că ajută la înțelegerea fenomenului românesc: «Le pronom personnel est la partie du discours „familière" par excellence—puisqu'il s'applique particulièrement—et probablement—d'abord au sein de la famille à l'intérieur de laquelle tout „il" et „elle" sont bien connus.» (Pag. 196, n. 4.) [1]) „On peut voir combien le tour binaire est conditionné par des raisons de «familiarité», par le fait que le pronom, le signe de la familiarité, du connu, du donné, est mis immédiatement avant la mot qu'il représente.» (Pag. 203.) Foarte interesant este amănuntul că, în vorbirea populară franceză, *il* stă în locul unui substantiv feminin (ca în rom. *a veni el vremea...*): *il s'est enfui, ma vache* (*Romania* LIX [1933], pag. 130). Aceasta dovedește că și pentru Francejii din popor *il est venu* a ajuns o simplă formulă sintactică.

Ca să termin, voiu cita cîteva exemple românești găsite la scriitori actuali: *A văzut-o el și ucenicul cismarului din colț* (I. Peltz, «Actele vorbește», pag. 7); *Cine-mi face el mie toate plăcerile și toate gusturile?* (M. Celarianu, *Polca pe furate*, pag. 93); [2]) *Era, el, o*

1) Inainte de a ceti aceste rînduri, m'am gîndit și eu la obiceiul femeilor din popor de a spune (la noi!) *el* pentru *bărbatu-meu (nu-i el acasă, să văd ce-a zice el*, etc.), obiceiu care a putut servi ca punct de plecare pentru construcția noastră (cf. *s'a'nfoarce el (...bărbatu-meu=fată-său), ai să vezi ce-ai să pățești*). Deasemenea mi-a venit în minte întrebuințarea aceluiași *el*, tot în limba populară, cu sensul de 'Dumnezeu' (cf. *are El grijă... Dumnezeu are să-l pedepsească El... Cel-de-sus*). Și acest fapt va fi contribuit la nașterea formulei aici în discuție.

2) Din scrisoarea unei femei către bătrînelul care o întreține: *el* se referă tocmai la acesta și are de scop (împreună cu toată construcția) să-l

chiul lui Manlache, deprins cu înfunericul ocnei, dar... (Victor Ion Popa, *Velerim și Veler Doamne*, pag. 113); *Dacă s'o îndurat El, Cel-de-Sus, să scoată copțură... (ibid.*, pag. 179). [1])

Iorgu Iordan.

Nicolae Drăganu: *Numele proprii cu sufixul -ișa. Cluj 1933.* 38 pag. in 8°.

Cel dintîiu învățat care s'a ocupat de derivatele slave în *-iša* a fost Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*. El le consideră ca variante în *-a* ale derivatelor cu sufixul *-ši*, care se poate prezenta supt diferite forme (*-oša, -aša, -iša, -uša, -jaša, -ša* sau *-ša*). In ce privește limba bulgară, aceste derivate au fost studiate de G. Weigand, care susține, nu fără dreptate, că forma *-ša* a trebuit să se nască (din *-uš, -iš*) deja în vechea slavă și că servește la derivări mai ales în sîrbă și rusă, mai puțin în bulgară.

Dar nu numai limbile slave au derivate cu *-ša*. Intr'un articol publicat la 1907, I. Melich constată că în ungurește ele erau foarte numeroase, mai cu samă în sec. XI-XIII, timp după care încep să se împuțineze. „La origine ele sînt nume de botez și nu sînt creațiuni ale limbii ungurești". In alt articol, publicat la 1914, în aceeași revistă (*Magyar Nyelv*), Melich e de altă părere, căutînd să explice aceste derivate cu ajutorul limbii ungurești. Deunde, la 1907, un cuvînt ca *Fehérsa* (< *Fehér*) era explicat din temă ungurească + slav. *-ša*, la 1914 același învățat crede că *-ša* din cuvintele *Fehérsa, Kéksa* și *Torsa* „este original unguresc și numai din întîmplare sună la fel cu slaul *-iša*".

Primele derivate ungurești în *-ša* au, desigur, la bază un sufix de origine slavă. Mai tîrziu, prin analogia acestora, s'au dezvoltat în sînul limbii ungurești forme nouă în *-csa, -cse*, lucru care s'a petrecut și în limba română, cîtă vreme influența slavă se simțea încă.

De către învățații romîni, această chestie a fost tratată mai mult din fugă. Vorbind în *Etymologicum Magnum Romaniae* despre numele de familie *Balș (Balșe, Balșa)*, Hasdeu îl explică dintr'un mai vechiu *Bală* sau *Bale* + *-ša*, ca și în numele proprii *Lupșa* (< *Lupu* + *-ša*), *Popșa* (< *Popa* + *-ša*), etc. Originea sufixului nu încearcă s'o stabilească. A. Philippide, *Prejudicii* (extras din *Viața românească*, 1916) îl pune în legătură cu sîrb. *Drakša, Jakša, Nikša*, etc., iar G. Pascu,

flateze, spre satisfacerea unor... plăceri și gusturi nouă. Tonul familiar, asupra căruia insistă mult Spitzer în articolul citat mai sus, este foarte vizibil în pasajul acesta.

1) Am respectat punctuația cărții. Dacă provine, într'adevăr, dela autor, ar urma că în primul exemplu subiectul principal este *ochiul lui Manlache*, pecînd în al doilea pronumele, ceeace nu pare probabil, cu toată deosebirea de subiect real dela unul la altul.

Sufixele româneşti, pag. 278 îl derivă, ca şi Drăganu, din slav *-ša*. Existenţa unui sufix asemănător *(-ši, -še)* în albaneză îl face pe S. Puşcariu să se gîndească la o origine albaneză, pelîngă cea slavă.

Drăganu discută în această broşură numai numele proprii în *-şa* din dacoromînă. Pe cele din alte dialecte româneşti le invoacă numai cînd are „nevoe de ele la explicarea celor dacoromîneşti". Aproape toate formaţiile acestea au un caracter arhaic. Unele sînt înrudite cu cele ungureşti, care, la fel, au fost împrumutate din limbile slave, unde s'au derivat, de multe ori, dela formele scurtate brusc ale numelor de familie şi de botez sau ale poreclelor, forme care continuă să trăiască, o bună bucată de vreme, alături de derivatele lor. Cînd acelaşi radical poate rezulta din scurtarea bruscă a mai multor nume, nu este tocmai uşor să-l alegi pe cel adevărat.

Uneori fonetismul acestor nume îţi arată clar că sînt luate din ungureşte, dupăcum alteori, cînd formele româneşti prezintă un fonetism mai vechiu decît cele ungureşti, este evident că le avem fie din vechea bulgară, fie din altă limbă slavă.

Un cuvînt ca *Apşa* a fost derivat de S. Puşcariu dintr'un neatestat **apşa* 'apă mică', 'apşoară'. Drăganu îl pune în legătură cu *Absolon (Absalom)*. La prima vedere, această apropiere s'ar părea destul de curioasă. Dar cum prin sec. XIV apar *Apsolon* în loc de *Absolon*, lucrurile se lămuresc dela sine, mai ales că întîlnim şi o localitate *Apşa (= Abşa)*.

Despre numele de familie *Balşa, Balşe, Balş*, autorul vorbeşte ceva mai mult, combătînd, pe cît se pare, cu succes, unele teorii care circulau pînă acum. Discuţiile se referă nu atît la sufix, asupra căruia toţi cei ce l-au studiat sînt de acord, ci la radical, cumanic, după Hasdeu *(bala* 'puiu' < *balamak* 'a avea pui'), latinesc, după P. Papahagi *(bava*, termin injurios), iliric după Philippide (care-l pune în legătură cu alb. *bal, bala* 'frunte'). Drăganu îşi însuşeşte părerea lui Miklosich, care îl derivă dintr'un slav. *ba-, *bal- (balovaſi)*, părere pe care o întăreşte cu numeroase exemple (v. pag. 14).

In ce priveşte numele de familie *Cipşa*, pe care autorul l-a luat din *Monografia comunei Rodna nouă*, nu ştiu dacă el există în adevăr sau se datoreşte unei informaţii greşite. Cunosc în această comună un nume asemănător, pe care Drăganu îl discută din fugă şi îndoindu-se dacă e nume propriu sau nu (pag. 31): *Cicşa*, pronunţat *Ţicşa* (cf. *Ciplea = Ţiplea, Cipariu = Ţipariu)*. Fără a admite explicaţia dată de Hasdeu, Pascu, Puşcariu cuvîntului *Capşa* (< *cap*), cum n'a admis nici pe aceea a lui *Lupşa* (= *lupşor*), *Focşa* (= *focşor*), pe care el însuşi le derivă, just, din *Lupu*, resp. *Foca*, Drăganu nu se opreşte asupra alteia, din cauză că radicale slave începînd cu *kap-* sînt mai multe şi nu-i tocmai uşor să-l alegi pe cel bun.

La sfîrşit discută numele oraşului *Braşov*, care e şi el tot slavonesc, nu unguresc, cum susţin Gombocz şi Melich. Există, ce-i drept, şi o formă ungurească *Braşeu* (< *Brassó*), dar e mai recentă decît *Braşov*, care apare în documentele slavo-române dela începutul sec. XV, şi decît *Braşev*, care-i atestat încă din 1282.

In majoritatea cazurilor, *-ša* serveşte la derivarea numelor proprii (familie, botez, porecle), mai rar arată o calitate, o colectivitate de animale, de plante, etc.

Deşi nu-i lămurită definitiv situaţia tuturor derivatelor în *-ša* din limba română, lucrarea lui Drăganu aduce multă lumină într'o chestie mai puţin cunoscută pînă acum, punînd la dispoziţia cercetătorului un material bogat, care era pînă acum răzleţit prin diferite publicaţii.

G. Istrate.

A. Graur, *Les mots tsiganes en roumain* (în *Bulletin linguistique* publié par A. Rosetti, vol. II [1934], pag. 108—200).

Cu toate că problema elementelor ţigăneşti din limba noastră reprezintă un domeniu aproape complect neexplorat, A. Graur a avut curajul s'o abordeze. Numai pentru atîta şi ar merita aprobarea entuziastă a specialiştilor. Studiul său prezintă însă numeroase calităţi, care trebuesc relevate şi recunoscute după cuviinţă. Ceeace impresionează dela prima vedere este informaţia extrem de bogată: alături de bibliografia propriu zisă, surprinde plăcut marea mulţime a cuvintelor ţigăneşti, adunate din tot felul de publicaţii (ziare, reviste, opere literare, colecţii de folclor, lucrări ştiinţifice de specialitate, etc., etc.). Autorul nu distinge împrumuturile ţigăneşti mai mult sau mai puţin curente în limba unor anumite categorii sociale de acelea care apar numai sporadic şi întîmplător. Deasemenea înşiră la „lexic" destule cuvinte asupra originii ţigăneşti a cărora se îndoieşte el însuşi. [1]) Procedeul se impunea, cred, pentru motivul, amintit deja, că ne găsim la începutul cercetărilor de acest soiu: o bază cît mai largă pentru studiile viitoare este nu numai utilă, ci chiar necesară.

Dar Graur se dovedeşte a fi şi un lingvist autentic. Pelîngă pregătirea ştiinţifică fără cusur, pe care şi-a făcut-o, ani de zile, la Paris, supt conducerea lui A. Meillet, şeful şcolii lingvistice franceze şi, pot adăuga, reprezentantul cel mai autorizat al lingvisticii generale, autorul nostru posedă un lucru şi mai de preţ, fiindcă, dacă nu-l ai

1) Unele sînt creaţii individuale voite, totuşi prezintă şi ele un interes teoretic necontestat; cf. informaţiile date de Ion Pribeagu asupra modului cum a făurit numeroase expresii ţigăneşti, fără să cunoască limba Ţiganilor (tot aşa, spune Graur, făcea Aristofan, cînd avea nevoe, în comediile sale, de cuvinte persane).

dela natură, nu ţi-l poate dărui nimeni: este simţul fin şi dezvoltat pentru limbă. Aşa-mi explic faptul că, deşi specializat în filologia clasică, a cărei literatură a îmbogăţit-o cu lucrări favorabil apreciate de critică, face dese şi reuşite incursii în disciplina noastră. Limbile vii oferă unui om înzestrat cu simţ lingvistic un cîmp de activitate mai atrăgător decît cele moarte.

Studiul elementelor ţigăneşti din limba romînească prezintă un mare interes pentru lingvistica generală, căci ilustrează minunat de bine concepţia sociologică a limbajului. Fiind vorba de o categorie etnică pe care lumea înconjurătoare o ţine la distanţă, se poate urmări, cu destulă uşurinţă şi precizie, în ce chip are loc contactul lingvistic (drept urmare a celui social) între Romîni şi Ţigani. [1]) Este evident că relaţii directe cu aceştia au mai ales păturile inferioare ale societăţii şi categoriile rău famate (cerşetori, hoţi ş. a.). Prinurmare, numai în limba acestora pot intra cuvinte ţigăneşti, care apoi, ca orice element argotic, se răspîndesc şi aiurea, fără a ajunge totuşi vreodată în vorbirea burghezimii, din cauza disprețului ei pentru Ţigani. [2]) După constatările lui Graur, dintre categoriile suprapuse, numai elevii de liceu (s'ar putea, cred, adăuga şi studenţii) întrebuinţează, în argot-ul lor, termini de origine ţigănească. Şi se înţelege pentruce: aceste două grupuri sociale trăesc şi ele oarecum în marginea 'societăţii', deaceea au limbajul lor special şi sînt gata să accepte orice expresie menită să le îmbogăţească vocabularul.

Consideraţiile de ordin general pe care le face autorul, în partea introductivă, asupra vieţii Ţiganilor şi, prinurmare, indirect, asupra posibilităţilor acestora de a influenţa lingvistic pe Romîni sînt acceptabile, deşi cam sumare. Justă observaţia că mai toate oraşele noastre au cîte un cartier ţigănesc (la Tecuciu, depildă, acesta poartă numele de *Ţigănie* şi-l locuit de fierari, lăutari, etc.). Ar trebui avute în vedere şi satele. Este drept că ţăranii sînt mai refractari cînd e vorba de adoptat cuvinte ţigăneşti, nu atît din pricina tradiţionalismului, cît mai cu seamă din cauza pudoarei lor exagerate: numeroase expresii ţigăneşti din limba romînească se referă la domeniul sexual, în sens larg, ceeace nu surprinde, dacă nu uităm temperamentul aprins al Ţiganilor şi vulgaritatea mahalagiilor noştri. [3]) Sînt sigur însă că o

1) In liniii mari, constatări asemănătoare au făcut şi cercetătorii împrumuturilor ţigăneşti din alte limbi. Cf., depildă, Max Léopold Wagner, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais*, Barcelona 1924, pag. 9 urm.

2) Se deosebesc, aşadar, de argot-ul propriu zis (de origine numai populară), care pătrunde mai uşor. Să se compare nenumăratele satire, anecdote, etc. cu subiect din viaţa Ţiganilor: disprețul manifestat pentru aceştia ca grup etnic se întinde şi asupra limbii lor.

3) Interesantă constatarea că în descîntece nu există aproape nicio urmă de influenţă ţigănească. Graur se gîndeşte la caracterul oarecum sfînt

cercetare atentă a vorbirii populare din regiunile în care există sate de Ţigani, înfiinţate după dezrobire, ar mări sensibil numărul elementelor lingvistice în discuţie. Căci, dupăcum mai fiecare oraş are 'ţigănia' lui, tot aşa sînt ţinuturi unde s'au aşezat Ţigani în mase compacte. Intîmplător ştiu că satele Moţca din jud. Fălticeni (pe drumul Paşcani-Tg. Neamţu) şi Toflea din jud. Tecuciu (la vreo 25 km. spre nord de capitala judeţului) sînt locuite de Ţigani (deaceea, pentru oamenii din partea locului, aceste sate au devenit obiect de rîs: despre un om brunet şi cu apucături nu tocmai recomandabile se spune, în glumă, că trebue să fie din Moţca, resp. Toflea).

După discuţia de ordin sociologic, menită să arate cetitorului condiţiile în care limba noastră poate suferi influenţa celei ţigăneşti, autorul trece la caracterizarea lingvistică a împrumuturilor. Deşi sumară, această descriere este suficientă, căci scoate în evidenţă toate particularităţile mai importante ale cuvintelor respective. Printre cele fonetice, proteza aspiratei *h* la cuvintele care încep cu vocală prezintă un interes deosebit pentru limba noastră. Sînt dispus să admit, cel puţin în anumite cazuri, o influenţă ţigănească acolo unde graiurile romîneşti manifestă o tendinţă vizibilă de a pronunţa *haripă, hăla*, etc. La pag. 117 ar fi fost nimerit ca, alături de palatalizarea labialelor, să se amintească şi de fenomenul opus, care se observă des în limba romînească vorbită de Ţigani. Din cauza alternanţei: labiale (în limba comună)—palatale (în dialect), Ţiganii, a căror osteneală, foarte explicabilă din punct de vedere psihologic, de a impresiona favorabil pe ceilalţi oameni este bine cunoscută, introduc labiale şi în locul palatalelor primitive, depildă *libian, rapiu*, etc. Acest hiperurbanism îl observă chiar lumea obişnuită, iar autorii de snoave cu subiecte din viaţa ţigănească îl utilizează pentru efecte comice. Păstrarea lui *a* neaccentuat în cuvintele ţigăneşti din limba noastră, atunci cînd o întîlnim (căci foarte des [1]) apare şi *ă*, cum dovedesc exemplele date de Graur însuşi la pag. 115), se datoreşte, cred, unui act de voinţă din partea Romînilor: deoarece Ţiganii pronunţă cuvintele romîneşti deobiceiu cu *a* în loc de *ă*, acest fapt este socotit ca o trăsătură caracteristică a limbii lor, şi, drept urmare, elementele ţigăneşti intrate în romîneşte rămîn cu *a* al lor originar, netransformat în *ă*.[2])

(pentru indivizii care le întrebuinţează) a acestor producţii populare. S'a amestecat însă, cu siguranţă, şi ceeace am spus chiar acum despre atitudinea ţăranilor faţă de limba Ţiganilor, precum şi faptul că descîntecele au o vechime relativ mare, în orice caz majoritatea lor au căpătat forma pe care le-o cunoaştem azi într'o vreme cînd Ţiganii nu puteau influenţa pe Romîni, între altele fiindcă erau încă robi, deci consideraţi complect în afară de societate.

1) Aproape toate au variante cu *a* şi *ă*!

2) Nu înţeleg pe ce se bazează Graur cînd afirmă că *a* neaccentuat > *ă* „a încetat, nu de mult, a se mai produce". Dimpotrivă, se constată că

Partea cea mai importantă şi mai întinsă din studiul de faţă o constitue „lexicul". Deaceea îi acord şi eu o atenţie mai mare, făcînd observaţii, îndreptări şi complectări la spusele lui Graur.

bădăran: cred că trebue să rămînem la etimologia propusă în Dicţionarul Academiei (ung. *badaró*), mai ales că *bedoro* din Dicţionarul lui Vaillant este suspect, după explicaţiile lui Graur însuşi.

baftă: în *a avea baftă pelingă N.*, acest cuvînt înseamnează tot 'consideraţie, trecere', ca şi în citatul din Vlahuţă *fi-fi-ar în baftă* (foarte răspîndit în Moldova şi sinonim cu *fi-fi-ar în obraz, fi-fi-ar în nas* ş. a.); cf. şi următoarele fraze găsite de mine în literatura actuală: *la mine baftă n'au* (Al. O. Teodoreanu, *Adevărul literar*, 14 Oct. 1934, pag. 9, col. 4) şi *Imi pare rău!... nici nu-ţi închipui cît de rău îmi pare! Pe bafta mea!* (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 85). Am impresia că sensul acesta, singurul cunoscut în Moldova, se bucură de aceeaşi extindere ca şi cel de 'noroc, soartă', existent în vorbirea muntenească, şi deaceea nu trebue subordonat acestuia, cu atît mai puţin suspectat, cum face Graur. Un derivat pe care l-am auzit pe stradă, în gura unui tînăr (probabil student şi, judecînd după limbă, originar din Muntenia), este *baftangiu* 'norocos': *mare baftangiu mai eşti!* 'mare noroc mai ai!' (cred că venea dela examen, în tovărăşia unui prietin).

baro, baroi, baros şi *barosan* puteau fi puse într'un singur articol, fiindcă au o origine comună.—Derivarea lui *barosan* din *baros* + *-an* mi se pare preferabilă celei propuse de Graur (< ţig. *baro san* 'eşti mare'), întrucît corespunde normelor de formare a cuvintelor româneşti. Iată un exemplu din I. Peltz, *op. cit.*, pag. 55: *Veneau barosani la Nafa, nu pierde-vară.*

başardină: o variantă, neînregistrată de Graur, dar curentă la Tecuciu, este *başoaldă*. Deasemenea trebue adăugat *beşondrină*, găsit de mine la N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, pag. 383:—*Ascultă, beşondrino..., mie să nu-mi umbli cu şoalda* (cf. şi pag. 408, unde apar *beşoandră* şi *başoldină*). In sprijinul etimologiei *beşi*, pe care, fără dreptate, încearcă s'o respingă Graur, se pot aduce numeroase sinonime, româneşti şi străine, depildă *başaidie* (şi *başaididie*), *carafliöştină*, *pafachină*, *pîrfotină*, *băşofă*, *căcăcioasă* (toate la G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vîlcea*, Memoriile Academiei Române, Secţiunea

acest fenomen are loc şi astăzi cu aceeaşi forţă ca mai înainte (şi ca totdeauna): în principiu, orice *a* neaccentuat, din cuvinte împrumutate sau formate pe teren românesc, devine *ă*, s'ar putea spune automat, chiar în momentul cînd se împrumută ori se formează cuvîntul cel nou. Mă gîndesc, evitii de felul acesta, şi la cazurile în care această modificare nu-i împiedecată de diverse obstacole.

Literară, tom. V, Bucureşti 1931, pag. 156, col. 2, 163, col. 1, 198, col. 2 şi 207, col. 1 [ultimele două s. v. *ruptură*]), span. mejic. *pluma* 'ventosidad; meretrix', span. murc. *zurrupio* 'ramera de las más despreciables' (< *zurrarse* 'irse de vientre involuntariamente'), catal. *llufa* 'ventosidad, foltôn; ramera', germ. *alte Stinkhure* (citate de M. L. Wagner, *Revista de filología española* XXI [1934], pag. 230). Toate (sau aproape toate) aceste cuvinte provin dela teme cu însemnarea generică 'a puţi', la fel cu *putoare* 'termin de dispreţ pentru o femeie nesimţită şi destrăbălată' (cf. şi *bâşniţă* idem). Mai greu este de stabilit modul de formare a multora din ele, dar aceasta n'are, deocamdată, importanţă. Observăm că apare des suf. *-ină* (accentuat sau nu), ca în *folină*, alt sinonim (despre care v. acest *Buletin*, pag. 169). Cît despre partea finală a lui *başoaldă* şi *başoldină*, este evident că avem a face cu *şold* (şi derivatul *şoaldă*), introdus prin etimologie populară şi cu anumite intenţii stilistice, cum probează citatul din Cocea.

băşcălie: ar putea fi format dela *başcă* (şi *bâşcă*) 'séparément, à part; séparé, différent', cum dovedeşte *a lua în deşert* 'a lua în rîs, a batjocuri' (pentru derivare cf. *băşcălui* 'séparer').

bişfari: l-am găsit la I. Peltz, *Calea Văcăreşti* I, pag. 209: *Aş mai bea un sferl, fraţilor, dar nu mai am bişfari* şi Idem, «*Actele vorbeşte*», pag. 304: *Ai să primeşti la labă ceva bişfari.* Dacă tema *bişf-* se explică suficient în limba ţigănească, partea finală nu prezintă dificultate, căci seamănă cu suf. *-ár* (cf. şi *dinar*, existent, după Tiktin, *Rum.-deutsches Wörterbuch*, pag. 520, col. 1, deja în limba veche românească). A. Scriban, *Arhiva* XXX (1923), pag. 33 se gîndeşte la alb. *pišfar* 'sfeşnic, policandru', dar fără... convingere.

bul: la Tecuciu *Bulichi* este un personaj imaginar, invocat oridecîteori cineva n'a reuşit într'o întreprindere (*o făcut ce-o făcut Bulichi supt pod*).

buleandră: cred că l-am explicat satisfăcător în acest *Buletin*, pag. 185. Ţig. *bulengere* nu merge, din cauza lui *i*, care nu poate da în românește un *l*. Mai probabil este că Ţiganii l-au împrumutat dela noi.

candriu: apare, împreună cu derivatul *candreală*, foarte des în operele lui I. Peltz, depildă *vestit pentru „candreala" lui fără leac* (*Calea Văcăreşti* I, pag. 33); *Dar nu m'a înţeles oamenii! Ei zice că-s candriu! Nu sînt candriu* («*Actele vorbeşte*», pag. 85); *El nu era sigur de «candreala» fetei, deşi aflase multe prin vecini* (*Foc în hanul cu tei*, pag. 225).[1])

cari: *haşcară* a rezultat prin contaminaţie cu *mascară* (cf. pop. *măscări* 'obscenităţi').

cheres: Ţiganii sînt întrebaţi adesea, de către Romîni, în ironie

1) Sublinierile şi ghilimetele provin dela autor.

so mai cheres?, la care tot cel ce pune întrebarea răspunde *ia mai beşao* (acest din urmă cuvînt, tot ţigănesc, v. Graur, pag. 129 s. v. *beş*, este simţit, cu siguranţă, ca sinonim al lui *beşi*, deunde elementul comic).

cioflingar: este sigur că trebue să rămînem la germ. *Schuhflicker*, pe care l-am susţinut şi eu în *Revista filologică* II, pag. 272-5. Dealtfel Graur însuşi sprijină această etimologie, cînd citează pe *papugiu* 'propre à rien, chenapan' < turc. *papušǧi* 'fabricant de babouches' şi pe *şuşter* 'Tsigane, escroc?' < germ. *Schuster* 'cordonnier'.

ciordi: tema *cor-* este răspîndită în diverse argot-uri străine (v. *Archivio glottologico italiano* XXII-XXIII [1929], pag. 568, s. v. *ladro*, şi M. L. Wagner, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais*, pag. 105).

ciricliu: sinonimul pur românesc, *pasăre*, se întrebuinţează deasemenea, (eufemistic, dar ironic pentru *cioară*) ca poreclă la adresa Ţiganilor.

cofleşi: l-am explicat în acest *Buletin*, pag. 173.

dabule: o variantă răspîndită în sudul Moldovei este *dabulică*.

dic 'regarde, voici'; ar putea fi la baza lui *dică* din expresia populară moldovenească *la dică* 'la momentul potrivit'.

difai: varianta *difamai* apare la Gib. I. Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student înfrigurat*, pag. 213 *(băiefaşul ăsta fimid l-a scos difamai cocoană din minfi)* şi 298 *(erau nişte difamai escroci)*.

gagiu: G. A. Lăzurică, autor de schiţe din viaţa Ţiganilor, întrebuinţează acest cuvînt cu sensul special de 'Romîn', depildă *Ce? numai gagiii să facă şezători? (Adev. liter.*, 12 Maiu 1935, pag. 3, col. 6). Iată şi cîteva citate din opere literare (pentru fem. *gagică*): *—Aşa măăă!... Ura!... Să trăiască Ilie măcelarul şi gagica lui!* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 5 Ian. 1930, pag. 7, col. 2); *...poţi să dormi azi la mine! Numai azi, cînd nu păstrez nicio gagică*[1], *pricepi?* (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 176). Să se compare şi bănăţ. *gădică* 'mîndră, leliţă, nevastă tînără şi frumoasă' (L. Costin, *Graiul bănăţean* II, pag. 96).[2])

giucăl, giucăloro şi *giuglău*, trebuiau puse la un loc, într'un singur articol. Aceeaşi observaţie pentru *grasnet, grasni* şi *grasno*.

hali: cf. argot barcel. *jalar* 'manger', caló span. (= argot) *jalar* 'comer con gran apetito', ţig. span. *ja(le)lar* 'comer, absorber, disipar', etc. (Wagner, *op. cit.*, pag. 66).

mandea: l-am găsit la I. Peltz, *Calea Văcăreşti* I, pag. 94: *Păi aşa ştie şi mandea!*; Idem, *Foc în hanul cu tei*, pag. 176: *Tot ce-au consumat dumnealor se trece la mine. Aici, mandea plăteşte!*; Idem, *«Actele vorbeşte»*, pag. 264: *Da, da' rămîne mandea!*[1]) (pretutindeni vorbitorul se gîndeşte la sine, deşi întrebuinţează persoana III, exact ca în mai puţin vulgarul *plăteşte subsemnatul!* = *plătesc eu*).

mierli: este destul de răspîndit în limba literară actuală, cum dovedesc următoarele citate: *Mai era şi o tîmplărie unde se lucrau şi cosciuge pentru hoţii care mierleau*[1]) (Ioachim Botez, *Însemnările unui belfer*, pag. 166); *Afurisită viaţă! gîndi Alfred. Acu' trăeşti, acu' mierleşti!* (I. Peltz, *Calea Văcăreşti* I, pag. 97); *....nici nu mai ştiu unde.... cred c'au mierlit!* (Idem, *Foc în hanul cu tei*, pag. 50; cf. şi pag. 98); *Mi-am ales dinadins vorbele—să nu-l insult! Dacă-i spuneam tot—mierlea pe loc!* (Idem, *Cuvîntul liber*, 23 Martie 1935, pag. 7, col. 1).[1])

mingiac: cf. *minǧa* 'vulva' în argot-ul constantinopolitan (M. L. Wagner, *Volkstum und Kultur der Romanen* VI [1933], pag. 274).

mişfó: *Casă... mişfó! cu fetişcane şi dame... pă cinste* (I. Peltz, *Adev. liter.*, 25 Nov. 1934, pag. 3, col. 6);—*Ce zici, mă fopete, care e mai mişfo*[1]*: domnişoara Florentina sau domnişoara Lenuţa?* (Idem, *«Actele vorbeşte»*, pag. 217). Cf. şi span *(de) misfó* 'excelente' (în vorbirea familiară, spune M. de Toro y Gisbert, *Pequeño Larousse ilustrado* s. v. *misfó*).

modoran: să se compare (coincidenţa este pur întîmplătoare) span. *modorro* 'imbécile, lourd' şi catal. *modorre* 'lourdaud', pe care G. Rohlfs, *Revue de linguistique romane* VII (1931), pag. 158 le scoate din lat. *mutilus* (trecut prin limba bască, unde avem *modorfu* 'mutiler, tronquer des arbres').

mol şi *molete* trebuiau puse la un loc. Tot aşa *mucles* şi *mucli, nasol* şi *nasul*.—Pentru *mucles* cf. argot barc. *mut(is)* 'chut!', *mutxelar muxelar, muixelar* 'se taire, ne souffler mot' (Wagner, *op. cit.*, pag. 73). — Derivatul (dela *nasol, nasul*) *nasulie* l-am întîlnit la Horia Oprescu, *Adevărul literar*, 10 Iulie 1932, pagina 6, col. 1: *...mă duc la Conu Lake, patronu, îi fac gest, îl iau d'o parte şi-i denunţ cazul. Altfel e nasulie! intră în bocluc la o adică: gazde de spioni! Nu?...* iar supt forma *năsulie* şi cu sensul de 'nas' (din cauza etimologiei populare), la I. Peltz, *Calea Văcăreşti* II, pag. 147: *Fănel, te-am atins la năsulie* (cel care spune aceste vorbe a dat celuilalt o lovitură în nas).[2])

ocinaş: în ciuda afirmaţiei lui Graur (bazat pe informaţiile date

1) Subliniat de autor.

2) In paranteză Costin citează „masc. *gode, gădе*", pe care nu-l explică mai deaproape. Cred că bănăţ. *gădică* este acelaşi cu *gagică*: *d* pentru *ǧ* ar fi un fenomen de hiperurbanism (cf. *găgi* < *gingi* pentru *gîndi*, la Costin, *op. cit.* I, pag. 109).

1) Subliniat pretutindeni de autori.

2) Sublinierile sînt ale autorului.

de Tiktin, *op. cit.)*, se pare că acest cuvînt continuă a fi întrebuinţat prin Ardeal (cel puţin ca termin bisericesc), cum dovedeşte pasajul următor: *să nu se mai gîndească la necazul lui niciodată şi să-şi zică în toată seara ocinaşele* (I. Agîrbiceanu, *Viaţa romînească*, Ian.-Febr. 1932, pag. 8).

palaurdi şi *pale* trebuiau discutate împreună: la fel *paradă* şi *paradi*.

parno (carno): la Tecuciu era un Ţigan cu numele *Parniu*.

pili: varianta *chili* s'a născut, cred, printr'o falşă regresiune, provocată de faptul, amintit deja mai sus, pag. 273, că Ţiganii au obiceiul să înlocuiască prin *p(i)* chiar un *h(i)* originar din limba noastră. Cf. argot barcel. *pillar* 'boire', span. pop. *pillar* 'coger, tomar' *(tomar* înseamnează, mai ales în America, 'boire') (Wagner, *op. cit.*, pag. 84).

rade-o: cf. lămuririle mele din vol. I al acestui *Buletin* (pag. 114), pe care le menţin.

rom şi *romanes* trebuiau să formeze un singur articol.

şe: cf. *şeesf!*, notat şi discutat mai sus, pag. 207 şi 212. Adaug acum că *şeesf* a rezultat, foarte probabil, prin contaminaţia lui *şe* cu *sst!*

şoşoi: la Tecuciu acest cuvînt înseamnează 'copil mic (de ţiţă)' şi se întrebuinţează curent, [1]) nu numai la adresa Ţiganilor, chiar dacă sensul lui are o nuanţă afectivă (ironică!) destul de pronunţată. Este foarte posibil să avem a face cu unul şi acelaşi termin, de origine ţigănească, deşi tot aşa de uşor s'a putut forma tec. *şoşoiu* pe cale onomatopeică, [2]) din *şşş!*, interjecţie cu care mamele încearcă a linişti copiii mici cînd plîng (legănîndu-i în braţe şi spunîndu-le de mai multe ori în şir *şşş!*). L. Costin, *op. cit.* II, pag. 190 notează un *şuşuiu* 'iepure'.

ficăci, ficăire, ficală şi *ficălos* trebuiau puse la un loc.

firşală: ar fi fost necesare un citat, două, fiindcă s'ar putea ca sensul de 'frică', pe care-l dă Graur pentru acest cuvînt, să nu fie tocmai exact. Eu cunosc, din graiul tecucean, verbul *a se firşi* 'a se strîmba, a face graţii, fasoane' (cu nuanţă peiorativă foarte accentuată şi mai ales despre femei).

zbanghiu: apare, depildă, într'o epigramă de Const. Rîuleţ: *Mărginit! Dă'n gropi! Zbanghiu!* (A. C. Calotescu-Neicu şi N. Crevedia, *Antologia epigramei romîneşti*, pag. 138), unde rimează cu *ştiu*, ceeace confirmă spusele lui Graur, că accentul stă pe silaba finală, şi la I. Peltz, «*Actele vorbeşte*», pag. 162: *Şi tu ăla micu şi zbanghiu?* Am întîlnit şi forma feminină, la I. Peltz, *Ca-*

1) Cu deosebire în fraze ca acestea: *toată zina cu şoşoiu 'n braţe!, da mai lasă-l încolo, şoşoiul dracului!*

2) Cf. *şuşui* 'a fîşîi': *şiragurile sumbre de chiparoşi şuşuiau un cîntec* (M. Sadoveanu, *Creanga de aur*, pag. 196).

ea Văcăreşti II, pag. 8-9: *Mama pădurii! Zbanghia zbanghiilor! Cînd te uiţi la ea, fugi repede şi înghite o lămîe!* (şi acest citat ne arată că accentul se află pe *i*). Cît despre varianta *şpanchiu*, nu încape îndoială că, cel puţin în unele regiuni (la Tecuciu, de exemplu), este accentuată pe *a* (şi are numai o silabă; femininu-i bisilabic, căci sună *şpanche)*. Ar trebui lămurit raportul dintre ele, căci prezintă dificultăţi fonetice nu tocmai uşor de înlăturat.

Iorgu Iordan.

Ştefan Paşca, *Glosar dialectal.* Memoriile Academiei Romîne, Secţiunea Literară, ser. III, tom. IV, mem. 3. Bucureşti 1928. 62 pagini 8°.

La baza acestui glosar se găseşte material lingvistic strîns fie direct de autor, fie, mai des, de anumiţi corespondenţi, care, ascultînd de îndemnul „Muzeului Limbii Romîne" din Cluj, au trimes lui S. Puşcariu liste de cuvinte, mai mult sau mai puţin interesante, din diferite regiuni ale ţării. Majoritatea corespondenţilor sînt Ardeleni (în sensul larg al cuvîntului); puţini aparţin Vechiului Regat (judeţe oltenești şi munteneşti), iar unu, Bucovinei (Cernăuţi). Merită să fie relevat amănuntul că printre persoanele care au adunat materialul lexical prelucrat în acest glosar se află, pelîngă autorul însuşi, încă trei lingvişti: N. Drăganu, C. Lacea şi Sever Pop. Astfel valoarea colecţiei, supt raportul siguranţei şi încrederii pe care trebue să ne-o inspire, creşte enorm. Interes deosebit prezintă terminologia minieră din Munţii Apuseni, care-i aproape toată de origine străină, în special nemţească, deşi exploatarea minelor se găseşte numai de cîteva zeci de ani în mînile Nemţilor. Această impunere rapidă a expresiilor tehnice aduse de conducătorii întreprinderilor mi se pare mai mult decît firească: avem a face cu biruinţa unui limbaj care şi din punct de vedere pur tehnic se bucură de prestigiu în ochii lucrătorilor.

Sînt cu totul de părerea autorului că trebuesc culese şi apoi publicate în lucrări de felul acesteia cuvinte din graiul popular al tuturor provinciilor romîneşti. Şi asta nu numai pentrucă lexicul clasei ţărăneşti suferă în clipa de faţă modificări profunde, care fac să dispară, adesea pentru totdeauna, numeroşi termini, altădată curenţi în ţinutul respectiv, ci şi din altă pricină. Cine are prilejul să trăiască o bucată de vreme printre locuitorii regiunilor mai izolate şi, deci, mai conservatoare, rămîne surprins de varietatea şi noutatea vocabularului obişnuit al ţăranilor: numeroase cuvinte de acestea n'au fost înregistrate nici chiar de Dicţionarul Academiei, care, în general, oferă o mare bogăţie de material strîns direct din limba vie populară. Este drept acum că în *Şezătoarea*, *Ion Creangă*, *Tudor*

Pamfile şi alte reviste asemănătoare se găsesc adevărate depozite lingvistice, pe care specialiştii le pot utiliza cu folos. Dar aceste publicaţii nu-s totdeauna accesibile, — mai ales primii ani din colecţia *Şezătorii*—, iar consultarea lor prezintă multe dificultăţi, din cauză că între altele, le lipseşte un indice alfabetic al cuvintelor discutate. Glosarele în schimb sînt foarte comode şi, afară de asta, au marele avantaj că pot fi alcătuite de oameni cu pregătire ştiinţifjcă. Dacă exemplul lui Paşca ar găsi imitatori, am dispune în curînd de numeroase lucrări similare, [1]) care ar constitui un fel de suplemente la Dicţionarul Academiei. O complectare a operei acesteia pare cu atît mai necesară, cu cît elaborarea şi publicarea ei merg extrem de încet.

In cursul lecturii prezentului glosar am făcut numeroase însemnări şi observaţii, pe care cred nimerit să le aduc la cunoştinţa specialiştilor, în nădejdea că ar putea fi folositoare. Nu ştiu dacă autorul a avut intenţia să dea şi etimologia cuvintelor pe care le explică. Se pare că da, altfel nu se înţelege dece pedeoparte înregistrează explicaţiile etimologice sugerate de Puşcariu, iar pedealta indică originea unor cuvinte clare şi lasă nelămurite atîtea altele mai mult ori mai puţin obscure.

Abrictălui este, cum a recunoscut C. T a g l i a v i n i, *Omagiu lui Ramiro Ortiz*, Bucureşti 1929, pag. 176, mai degrabă ung. *abrikfol* decît germ. *abrichten*. Forma verbului romînesc, apoi împrejurări de ordin social şi cultural, vorbesc în sprijinul explicaţiei filologului italian. Observaţia aceasta o cred valabilă, în principiu, pentru toate cuvintele romîneşti din Ardeal, care se regăsesc şi în nemţeşte şi în ungureşte.—Etimologia *acina* (refl.) 'a se speria peste măsură' < lat. *accinare* 'a răsuna' are nevoe de documentare, căci nu se impune dela prima vedere.—Tot aşa nu mi se pare evidentă identitatea dintre *alina* 'a şchiopăta uşurel' şi *anina*.—*Bălăcăfori* 'a spune porcării, vorbe triviale' este onomatopeic şi foarte apropiat de *bleofocări*. — *Băscăcăra* (Gorj) mi-i cunoscut şi din Moldova (la Tecuciu îl auzeam des în copilărie, numai cu sensul propriu de 'a-şi desface larg picioarele', deci sinonim cu *a se crăcana*, dar mai tare şi mai trivial decît acesta).—*Bĕşnifă* 'femeie bătrînă, dosnică' [?]n'are nimic a face cu *beznă*, ci-i derivat dela *beşi*, cum spune D i c ţ. A c a d. I, 1, pag. 547, col. 2 despre *bĕşnifă* 'femme grasse et paresseuse' : ceiace au comun ambele noţiuni este că şi femeia bătrînă şi femeia leneşă, deşi din motive diferite, stau toată vremea degeaba, clocesc sau... împuţesc locul, cum spune dispreţuitor poporul.—*Beufor domnesc* 'invitatul care bea gratis la un chef (adesea în sens batjocoritor)' : şi în Moldova se zice *băufor domnesc* celui care bea mult ; deosebirea e numai aparentă, căci, de fapt, înţelesul este identic : cine bea fără parale este mai puţin cumpătat şi bea, deci, mai mult decît acela care trebue să plătească. Adj. *domnesc* cred că reprezintă aici pe slav. *gospod*, întrebuinţat des în vechia limbă romînească, unde însemnează 'princiar, domnesc' şi, din chipul cum se întrebuinţează, aminteşte, cel puţin citeodată, formula actuală *furnisor al Curţii Regale*, adică 'lucru, marfă, etc. de prima calitate, neîntrecută' : firmele prevăzute cu acest atribut se bucură de încredere oarbă şi de admiraţie nelimitată (ceva analog cu patenta sau brevetul de... invenţiune).—*Boboranfă* a rezultat, prin metateză şi dezrotunjirea lui *oa*, din sinonimul *boroboanfă*. — *Bocna*, în *a vorbi de-a bocna* 'a spune ceva cu răutate la adresa altuia', este, cred, acelaşi cu *bocnă*, în *a îngheţa, a fi, a se face bocnă*, şi însemnează, aşadar, 'tare' : *a vorbi de-a bocna* are sensul 'a întrebuinţa cuvinte tari la adresa cuiva' sau, cum se zice în Moldova, *a vorbi răzghios* ori, şi mai apropiat de izolarea în discuţie, *a vorbi de-a băful* (= răstit, parcă ai vrea să loveşti pe cineva cu bâtul). — *Buduroaie* (Gorj) şi *buturoiu* (Frata-jud. Cojocna) sînt unul şi acelaşi cuvînt, dupăcum probează atît forma, cît şi înţelesul lor, şi se înrudesc cu *budaiu*. Profit de ocazie pentru a nota varianta *budoiu*, plur. *budoaie*, a acestuia din urmă, care lipseşte în D i c ţ. A c a d. şi însemnează la Nicoreşti-Tecuciu 'fîntînă foarte puţin adîncă [se poate scoate apa deadreptul cu cofa], ale cărei ghizduri sînt făcute dintr'un trunchiu de copac scobit'.—*Calcavură* : D i c ţ. A c a d., la care trimete autorul pentru etimologie, nu-i dă originea. Înţelesul de 'palmă' al acestui cuvînt mi se pare greşit perceput din fraza *îţi dau o calcavură de auzi cîinii în Giurgiu*, măcar că-l înregistrează, după Ispirescu, şi D i c ţ. A c a d. In privinţa etimologiei, cred că trebue să plecăm dela însemnarea 'capcană' şi dela izolări ca *a scoate calcavura din supat, unde-i calcavura?* ş. a., foarte obişnuite la Tecuciu : se întrebuinţează (mai ales în glumă, dar şi serios) atunci cînd cineva ameninţă cu bătaia pe un altul (bineînţeles numai dacă discuţia are loc în casă). Curios şi interesant este faptul că prima din aceste locuţiuni se adresează totdeauna celui care trebueşte bătut : a c e s t a-i invitat să scoată calcavura.—*Ceslă* 'unealtă cu care se scobeşte covata' este acelaşi cu *feslă* : *fe-* a devenit *ce-* prin faza *f'e-* (localitatea Crişcior se află în jud. Hunedoara, unde *fetu*, depildă, sună, între altele, şi cu *fš* ; să se compare G. W e i g a n d, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprach-*

1) In 1931 Academia a tipărit în aceleaşi Memorii (tom. V, pag. 151-223) un *Glosar de cuvinte din judeful Vîlcea* de G. F. C i a u ş a n u, mai bogat şi adesea chiar mai interesant ca material propriu zis, dar foarte defectuos supt raportul tehnic (aranjarea şi explicarea cuvintelor), ceeace îi îngreuiază mult consultarea. Merită a fi citat tot aici I. N. P o p e s c u, *Cuvinte dialectale* în *Arhivele Olteniei* IX (1930), pag. 55 urm. şi 242 urm. (liste alfabetice destul de mari, conţinînd termini din Glosarul lui Pasca pe care autorul îi cunoaşte din Ştefăneşti-Vîlcea, dar cu înţeles diferit).

gebietes, harta 12, I. Popovici, *Dialekte der Muntenĭ und Pădurenĭ*, pag. 123 şi O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, pag. 32).—*Chilipi:* lipseşte accentul, probabil pentrucă n'a fost indicat de corespondent. Dicţ. Acad. II, 1, pag. 123, col. 2 s. v. *filipi* îl accentuează pe prima silabă; la Tecuciu însă, unde există deasemenea acest cuvînt, l-am auzit totdeauna supt forma *hilipi*.—*Chişcău* 'băşică pentru păstrat tutunul' provine, evident, dela *chişcă:* se ştie că la ţară beşica porcului, după ce se usucă, ori se dă copiilor să se joace,—aceştia pun grăunţe de păpuşoiu în ea şi o fac astfel să sune—, ori, dacă se găsesc fumători în casă, serveşte la păstrarea tutunului. Din cauza asemănării cu stomacul porcului, s'a produs o confuzie între chişcă şi beşică. Dicţ. Acad. II, 1, pag. 328, col. 1 notează, pentru *chişcă*, sensul de 'un fel de caltaboş, maţele porcilor curăţite şi umplute cu carne hăcuită şi cu păsat'. La Tecuciu se chiamă aşa numai stomacul porcului, umplut cu carne şi cu orez; este mîncarea tradiţională a zilei Sf. Vasile. Această însemnare explică mai bine izolarea *cu buzunarul, punga*, etc. *chişcă (de bani)*, precum şi înţelesul figurat 'parte a jugului' (după cît ştiu, se numeşte astfel o parte a hamului de cal, şi anume perniţa de supt gît, deasupra picioarelor, menită să împiedice producerea rănilor, cînd animalul transportă poveri mari).—Despre *cică! cică!* (cf. şi variantele *cioacă!, cioacăle!*), cuvinte cu care se strigă porcii, v. acest *Buletin*, vol. I, pag. 124 urm.—*Cibăi* (refl.) 'a se trudi să aprindă cineva foc cu material ud' (satul Bonţ) nu poate fi un derivat dela *cibăit* 'certat', care se vede uşor că-i participiul trecut al verbului în discuţie, cu o modificare semantică explicabilă. Aceste cuvinte sînt identice cu mold. *a se ficăi* 'a face încet şi greu o treabă oarecare' şi *ficăit* 'încet la treabă', cu fonetismul *fi-* > *ci-*, care pare a exista şi pe valea Someşului, unde se află situată localitatea Bonţ. Elementul semantic comun tuturor expresiilor citate aici este liniştea, reală sau aparentă, cu care se săvîrşeşte o acţiune (omul certat, adică supărat,—cf. *cibăit* de mai sus—, face şi el impresia că-i liniştit, căci nu vorbeşte cu cel împotriva căruia are motive de nemulţumire). Deaceea cred că originea lor este slav. (v. bulg., bulg., etc.) *tihъ* 'lenis, mitis, tranquillus; doux, paisible, tranquille', care ne explică şi alternanţa lui *h* cu *c*, ca în *fihnă-ficnă* ş. a. (v. acest *Buletin* I, pag. 124). Tiktin, *Rum.-deutsches Wb.*, pag. 1584, col. 1-2 citează pe *ficăit* din texte vechi, cu înţelesul de 'elend; erbärmlich, nichtswürdig'; pentru schimbarea de sens să se compare *nevoiaş* 'sărac, nenorocit, mizer', care în Muntenia însemnează 'incapabil a face ceva bun, om care se trudeşte mult să facă un lucru, dar nu izbuteşte'.—*Ciocăni* 'a vorbi în contra cuiva': cf. *a bate la cap pe cineva*, deunde uşor s'a putut ajunge la *a bate cu ciocanul...*, adică mai tare decît deobiceiu, şi apoi la *ciocăni*.—

Ciorsoiu 'om slab din cale afară' n'a rezultat, «prin schimb de terminaţie», din *ciorsoală* 'ţesală, unealtă cu dinţi, cu care se perie vitele', ci-i format dela *cioarsă* 'obiect tăios (cuţit, topor, coasă) vechiu, care nu mai taie bine' (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 434, col. 2): omul slab nu-i bun de nimic, întocmai ca un cuţit tocit. *Ciorsoală* trebue să fie o contaminaţie a lui *ţesală* (se zice, dealtmintrelea, şi *cesală* prin unele locuri) cu *cioarsă* ori, mai degrabă, cu derivatul acestuia *ciorsăi*, care însemnează, între altele, 'a curăţi; (refl.) a se scărpina' şi are o variantă *ciorsoi*. Afară de aceasta, verbul însuşi însemnează, la forma reflexivă, 'a se înjosi, a decădea: propriu a se face o cioarsă bătrînă, a nu mai fi bun de nimic' (cf. Dicţ. Acad. *loc. cit.*)[1]).—*Ciri,... ciri...* 'ori, ori': *Ciri tu, ciri eu, unu pleacă:* ar putea fi o formă pietrificată (poate condiţionalul existent în limba veche) a verbului *a fi*, judecînd atît după înţeles (cf. *fie..., fie...*), cît şi după formă (cu fonetismul *fi* > *hi* > *ci*, care sporadic apare şi în judeţul Hunedoara, deunde a cules autorul acest cuvînt; cf. O. Densusianu, *op. cit.*, pag. 29).—*Ciucă* 'slăbiciune, plăcere, patimă': cf. izolarea *ciuca bătăilor* 'gazda bătăilor', explicată de mine în *Arhiva* XXXIII (1926), pag. 256 urm.—*Ciudăş-mare* 'baremi, înc'aĭ', ex. *de mi-ar ajunge grîul, ciudăş-mare, pînă la Rusalii;* cred că-i un derivat dela v. rom. *ciudă* 'minune'. Să se compare o frază ca aceasta: *mare minune* (sau *mare lucru*) *să-mi ajungă grîul pînăla Rusalii*, aproape identică, din punctul de vedere al sensului, cu cea citată de Paşca.—*Ciumpag* 'cusătură pe pieptul cămăşii la femei' este acelaş cu *ciupag* idem (influenţat, probabil, prin etimologie populară, de *ciump, ciumpav* ş. a.).—*Clefuşteţe* 'mărunţişuri în dezordine, inutile' trebue să fi rezultat printr'o metatează voită (glumeaţă!) din *flecuşteţe*.—*Coade* 'rămăşiţele de grăunţe rămase la maşina de treierat, care se dau galiţelor': cf. *cădină* idem (înregistrat de Tiktin, *op. cit.*, pag. 386, col. 1 pentru Moldova şi Banat).—*Codalba* 'nume de vacă': înainte de a se trimete la n. pers. *Cudalbu*, trebuia citat adj. *cudalb* (şi *co-*), masculinul lui *codalbă*.—*Comenţie* (şi *cominţău*) 'plată de viticule [?] dată servitorilor': nu înţeleg cum poate veni acest cuvînt din v.bulg. *komonitsa* 'iapă'.—*Corcie:* cf. Iorgu Iordan în *Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu*, Iaşi 1931, pag. 40.—*Corconi* (refl.) 'a umbla fără rost, a-şi pierde vremea cu lucruri de nimic, în timpul pregătirii pentru plecare' este acelaşi cu *a se corcoli* (var. munt. *-ni*) 'a se îmbrăca cu haine multe şi groase, pentru a se apăra contra frigului'. (Se spune, mai ales ironic, oamenilor care exagerează cu luarea precauţiilor de acest fel; foarte des verbul se întrebuinţează activ,

1) Dădusem explicaţia de mai sus, cu privire la omul slab, cînd am cetit articolul respectiv din Dicţ. Acad., probă că legătura semantică discutată aici se impune imediat.

despre mamele care-şi înfofolesc copiii cu toate ţoalele, apoi, prin extensiune, despre părinţii care-şi menajează copiii mai mult decît se cuvine). Curios este că acest verb, pe care-l cunosc foarte bine şi din graiul meu de-acasă (varianta *-li*) şi din vorbirea familiară dela Buzău (varianta *-ni*), lipseşte la Tiktin, *op. cit.* Exemplul notat de Paşca (aşa cum i l-a comunicat corespondentul N. Nicolaescu din Gorj): *nu te mai corconi afîfa şi hai la drum* mi se pare că se potriveşte mai bine cu sensurile date de mine; în orice caz, am impresia că corespondentul ori nu cunoaşte expresia din proprie experienţă ori a înţeles-o greşit sau numai aproximativ.—*Corlă* 'femeie hoinară, vagabondă' trebue să fie identic cu subst. *corlă* 'un fel de pasăre' (Tiktin, *op. cit.*, pag. 416 col. 1).[1]) Pentru modificarea semantică să se compare *gaiţă* (despre femei în general), înregistrat de Dicţ. Acad. II, 1, pag. 208, col. 1, şi *cofofană* (despre Ţigance), notat de Tiktin, *op. cit.*, pag. 426, col. 2).—*Coforoabă* 'mîţă, pisică': legătura acestui cuvînt cu rut. *koforubati* 'a învrăjbi' nu-i deloc evidentă, ca să nu mai aibă nevoe de justificare. Cred mai degrabă că în prima parte a lui *coforoabă* trebue să vedem aceeaşi temă ca în *cofoiu* şi *cofoc* idem.—*Crîmpoiu* 'bucată mare de pîne' = *crîmpeiu* (cu substituţie de sufix) —*Crăsfoală* 'oală lungăreaţă, în care se ţine laptele şi smîntîna' = *castron*, cu metateza lui *r* (prin Moldova se zice des *crasfon* pentru *castron*; cf. şi *crasfavete* alături de *castr-*) şi modificarea părţii finale: cum etimologia acestui cuvînt este, indirect, frc. *casserole*, urmează că varianta notată de Paşca a păstrat terminaţia originară (cf. Dicţ. Acad. I, 2, pag. 187, col. 1, unde se citează numeroase forme unele aproape identice cu *crăsfoală*).—*Curaf* 'sărac, scăpătat': dece să-l derivăm dela verbul *cura* 'a tăia o pădure'? E adj. *curaf*, întrebuinţat figurat (din cauza afectului): cf. *sărac şi curat (= curat de datorii, angajamente*, etc.), apoi *a curăfi pe cineva (la un joc pe bani)* 'a-l lăsa fără parale, a-i cîştiga toţi banii'; mai des se aude cu acest înţeles forma reflexivă, depildă *m'am curăfit la ruletă* 'am pierdut tot ce aveam la mine'. *Curaf* 'sărac' s'a născut prin elipsă: pentru scurtarea expresiei, cerută de o anumită stare sufletească, s'a spus numai *curaf*, în loc de *curaf de parale* (ca şi cum ai zice *curaf de.... păcate*).— *Cufupeni* (refl.) 'a se opinti, a se forţa': l-am întîlnit, supt forma *a se cofopeni*, şi prin Moldova, unde mi se pare că-i utilizat mai mult în glumă sau, cel puţin, în anumite condiţii, deoarece are încă o valoare afectivă evidentă. S. Puşcariu, în nota la articolul acesta din glosar, îl compară cu *a cofofeni*, fără să motiveze apropierea semantică. Cred că mai probabil verbul în discuţie este o variantă a lui *înfepeni* (cf.

1) Cf. Iorgu Iordan, *Omagiu Bărbulescu*, pag. 41.

a se înfepeni [despre oameni] 'a se propti cu picioarele, pentru a se urca pe o casă, etc., sau pentru a împiedeca o acţiune străină)', a cărui parte iniţială a fost modificată prin contaminaţie cu alt cuvînt. —*Dălbină* (şi *dulbină*) 'bulboacă, volbură, apă adîncă': dela bulg. *dлlbinà* 'Tiefe', sîrb. *dubina* idem (E. Berneker, *Slav. Etym. Wb.* I, pag. 251). —*Dărăpuri* 'bucăţi': nu-i nevoe de (?) după „s. plur.", fiindcă aşa sună şi pluralul variantei mai răspîndite *dărab*, iar pentru a explica pe *-p* n'are ce căuta influenţa lui *darăpăna* şi *dărap* (?), ci este dejuns să ne gîndim că explozivele finale fonice devin foarte uşor afone (cf. *şurup* alături de *şurub*, *harac* al. de *harag*, *prunf* al. de *prund* ş. a.).—*Dîrjeă* 'bota, băţul de care se ţine hădăraga îmblăciilor': aceiaş cu *dîrjală* 'perche', notat de G. Pascu, *Sufixele româneşti*, pag. 290.—*Dăuli* (refl.) 'a se jelui': există în Dicţ. Acad. I, 1, pag. 182, col. 2, s. v. *aoli*, unde-i explicat just din *aoli, auli* + *d* dela *d'aoleò* 'auleu'.—*Destrăbălat* nu poate să însemneze 'descheiat' nici chiar în fraza *nu umbla cu cămaşa destrăbălată la gît*, ci-şi păstrează înţelesul lui obişnuit, care aici a căpătat o nuanţă nouă numai din cauză că-i întrebuinţat despre lucruri.— *Dorovăi*: în exemplul citat stă *dorovif*; care-i forma exactă?—*Drîmboaie* 'armonică în care se cîntă cu gura': înainte de a se trimete la cuvinte străine, se putea invoca rom. *drîmbă* (Tiktin, *op. cit.*, pag. 576, col. 1, s. v. înregistrează varianta *drîmboaie*, alături de masc. *drîmboiu*).—*Driúci* (o silabă sau două?) [1]) 'lemne lungi şi rotunde în care se fixează fuşteii la scară': ar putea fi acelaşi cu *drug*, plur. *drugi*.— *Dubală* 'femeie leneşă': există la Tiktin, *op. cit.*, pag. 578, col. 2, cu sensul general de 'Faulpelz'. In Moldova se aude foarte des, dar cu o însemnare schimbată: cînd ţăranul e furios pe boul care nu trage, n'ascultă ş. a., îl mustră spunîndu-i *dubală! (nea s. hai dubală!, dubala draculuí!*, etc.). Şi acest înţeles îl găsim, deastădată la Pascu, *op. cit.*, pag. 212: *dubală* 'vită, animal'. Insfîrşit Tiktin, *loc. cit.* traduce pe *dub(e)lă* şi prin 'Beize der Gerber, Lohe'. Acesta-i sensul primitiv al cuvîntului nostru, căci la baza lui se află *dubi* 'mit Lohe gerben': stăpînit de năcaz, ţăranul îşi blastămă vita, dorindu-i să ajungă la... tăbăcar, să moară, adică, şi să i se prefacă pielea în... talpă sau ciobote. Aşa se explică *dubală!*, vorba de ocară la adresa boilor, şi apoi însemnarea 'vită, animal', dacă într'adevăr se zice undeva aşa.[2]) Pe urmă i s'a extins

1) Nu-i acesta singurul cuvînt asupra căruia poate exista îndoială dacă are una sau două, două sau trei, etc. silabe. Nu înţeleg dece Academia Română nu vrea să renunţe la ortografia tradiţională măcar atunci cînd e vorba să se reproducă cuvinte puţin ori deloc cunoscute: deunde să ştim noi cetitorii cum se pronunţă un termin de care auzim întîia oară?

2) Sînt dispus să admit mai degrabă o înţelegere greşită, din partea culegătorului consultat de Pascu, aşa cum pare a fi cazul cu *corconi* şi *destrăbălat* de mai sus: cînd cineva aude pe ţăran îndemnîndu-şi vita cu termi-

întrebuinţarea şi s'a spus şi oamenilor leneşi *dubală*, mai ales că obişnuit omul dela ţară se înfurie pe boii... leneşi, care nu trag, pentru că sînt ori prost hrăniţi ori prea încărcaţi cu povară. Să se compare, din punctul de vedere al elipsei cu care avem a face în *dubală!*, blăstămul perfect identic (ca înţeles) *ciorilor! (= da-v'aş ciorilor!* sau *ducefi-vă ciorilor* ş. a., adică *vedea-v'aş moarte, ca să vă mănînce ciorile!*). Deasemenea merită să fie amintit tot aici *lupchifule!* sau *lupchifo!*, cu care se ocărăsc, la Nicoreşti-Tecuciu, vitele recalcitrante: e un derivat dela *lup* şi însemnează, de fapt, *minca-te-ar lupul!— Dughie* 'fînaţ artificial dobîndit prin cultura meiului păsăresc' (Rudari-Dolj): la Buzău *dughie* 'păring'. Cf. şi T. Pamfile, *Agricultura la Romîni*, pag. 150.—*Feşteläu* 'un smoc de cîlţi de cînepă sau de in': deşi *feştilă* are acelaşi sens, cred că *feşteläu* a rezultat din *feleşteu* = *feleştioc*, prin metateză (provocată, probabil, şi de influenţa verbului *feşteli*, cu care prezintă o înrudire semantică: ungerea osiilor cu feleştiocul muiat în păcură este o operaţie murdară, şi pentru cel care o săvîrşeşte şi pentru... osiile înseşi).—*Firfizon* 'om neghiob': este acelaş cu *filfison* 'om neserios, fleac, secătură'; asupra etimologiei v. acest *Buletin* I, pag. 150 urm. Varianta cu *r* şi *z* (în loc de *l* şi *s*) se aude şi prin Moldova, dar tot cu însemnarea de 'om neserios'.—*Flencăni*: „o curea dela ham neîncheiată, care atîrnă, în fuga calului flencăne"; acest verb confirmă explicaţia pe care o dau mai sus pag. 167 urm. subst. *fleancă* ş. a.— *Gălan* 'galant' este germ. *Galan* idem.— *Găoză* 'o fată sau băiat care stă cu gura căscată şi ascultă poveştile celor mai mari': este acelaşi cu *găoază* 'gaură, bortă; anus' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 225, col. 1 înregistrează şi o variantă *găoz*, aşa de apropiată de *găoză*). Am auzit acest cuvînt, *găoază*, ca termin de batjocură la adresa oamenilor proşti (se zice adesea *amicul mieu Găoază*, poate am şi cetit undeva în vreo anecdotă sau poezie umoristică). Pentru sensul din urmă, care, în fond, se deosebeşte prea puţin de cel notat în glosarul de faţă, să se compare *prost ca curul*[1]) (citeodată se întrebuinţează numai substantivul din această comparaţie, cu sensul de 'prost').—*Grămadă* 'mult de tot': îl înregistrează şi Dicţ. Acad. II, 1, pag. 295, col. 2.—*Gugiu* 'gropiţă mică în pămînt care serveşte la jocul cu mingea al copiilor': trebue să fie identic cu *gugiu* 'un fel de glugă; un fel de scufie sau căiţă pentru copiii mici (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 324, col. 1, s. v. *gugiuman*).—*Gujbit* 'strîmb, cocoşat':

nul *dubală* şi nu-şi poate da samă de valoarea cuvîntului, uşor îşi închipue că *dubală* este sinonim cu 'bou, viţă' (un fel de nume propriu ca *Joian, Duman* ş. a.). Cf. *boală, dălac, falan* ş. a., notate de Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului* în *Dacoromania* V, pag. 51 urm. (passim).

1) Ca termin de comparaţie apare şi numele organului genital femeesc sau bărbătesc.

derivat dela *gujbă*, nu invers, cum presupune Paşca. Greşala se explică prin faptul că autorul n'a văzut că *gujbă* 'om cocoşat, ghebos' este acelaşi cu subst. *cujbă* 'Kesselhalter' (= un lemn îndoit, de care se atîrnă ceaunul deasupra focului). La Iaşi era pe vremuri un profesor care se numea *Cujbă* (la origine poreclă de felul lui *gujbă*). Poate că şi *Cojbuc* are aceiaşi origine. Varianta cu *g-* confirmă etimologia propusă de Tiktin, *op. cit.*, pag. 451, col. 1.—*Gură*: explicaţia 'început' nu-i tocmai proprie, fiindcă acest sens există numai în locuţiuni ca aceea citată de Paşca *(e greu pînă prinzi gură la pînză*: e vorba de *gura pînzei*, adică de începutul pînzei puse pe războiu pentru a fi ţesută, nu de începutul oricărui alt lucru). In Dicţ. Acad. II, 1, pag. 328, col. 2 şi 329, col. 1 se poate vedea lămurit cum s'a născut această expresie. Trebue să adaug că la Tecuciu se spune cu acelaşi înţeles *a pune gură pînzei* (lipseşte în Dicţ. Acad.).—*Hălăi*, cu varianta *holăi* 'a vorbi multe; a vorbi de rău' nu poate proveni dela *hulă*, cu care numai întîmplător seamănă, ci este un cuvînt onomatopeic, ca şi *a hălălăi* idem. Deasemenea greşeşte autorul cînd crede că acest verb este totdeauna tranzitiv (afirmaţia sa este contrazisă de primul exemplu citat acolo, precum şi de Dicţ. Acad. II, 1, pag. 347, col. 1): în realitate există ambele funcţiuni, dintre care originară este cea intransitivă, întocmai ca la celelalte verbe înrudite cu acesta din punct de vedere semantic, precum *a chiui, a striga* ş. a.—*Hărmălioaică* 'necaz, neplăcere': pare a fi o variantă (cu schimbare de sufix) a lui *hărmălaie*; cît despre partea semantică, nu văd nicio dificultate.— *Hlioapă*[1]) 'gură mare': cum s'a putut deriva acest cuvînt dela *hlipi* 'a suspina, a se văita'? Avem aici subst. *leoapă* (cu variantamai răspîndită *leoarbă*), idem, pe care-l înregistrează şi-l explică just (onomatopee!) Tiktin, *op. cit.*, pag. 903, col. 2. Prezenţa lui *h-* în *hleoapă* se datoreşte afectului, ceeace este în natura lucrurilor la un termin de dispreţ, ca acesta. Să se compare şi *Buletinul* de faţă, pag. 188.— *Holumb* 'semnul care indică graniţa ţării' şi *bolun* 'grămadă de lemne încîlcite care închid o trecătoare' sînt unul şi acelaşi cuvînt: o a treia variantă, *holum* 'ridicătură de pămînt de vreo ½ m. între două holde' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 402, col. 2), ne explică şi modificările fonetice şi, mai cu samă, înţelesul celorlalte două. Punctul comun al tuturora este ideia de 'grămadă' (de pămînt, de lemne, etc., pentru a arăta hotarul sau a împiedeca trecerea: acestea sînt amănunte, mai mult ori mai puţin secundare, şi deaceea pot fi trecute cu vederea): astfel etimologia dată de Dicţ. Acad.: ung. *halom* 'dîlm, grămadă', capătă o confirmare în plus.—*Horboni* 'a rîde pe înfundate, a chico-

1) Două sau trei silabe? Probabil două, şi atunci ar trebui scris *hleoapă* (cu *e*, nu cu *i*).

ți' : onomatopeic.— *Hreâbîn :* tradus, nu știu dece, în nemțește, dar din cauza greșelilor de tipar e greu de înțeles ce vrea să spue autorul ; se pare că-i vorba de un instrument pentru scărmănatul lînii. In acest caz avem același cuvînt ca cel notat în Dicț. Acad. II, 1, pag. 414, col. 1 : *hrebăn* 'carde, peigne de cardeur'. Identic cu ele trebue să fie și *hreabă* 'coastă de munte' : Dicț. Acad. II, 1, pag. 302, col. 2 dă pentru *greabăn* (dubletul lui *hrebăn)* numai sensul propriu 'partea ridicată din șira spinării, la împreunarea spetelor din dreptul picioarelor de dinainte' (la animale), dar în toponimie găsim încă o însemnare a acestui cuvînt, care, judecînd după faptul că multe din locurile numite astfel sînt dealuri și munți, trebue să fie identică sau foarte înrudită cu a lui *hreabă ;* cf. sîrb. *grebên* 'der hervorragende Teil eines Felsens, promontorium' (Kara Ǧić, *Lexicon serb.-germ.-laț.*, ediția III, pag. 104, col. 1). Și în toponimia slavă de pretutindeni este răspîndit acest termin (v. F. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg 1927, pag. 248, s. v. *greben*ъ).— *Imbonțat* 'supărat, toropit' [sic!] : n'are cum ieși din *bont.*— *Incrăciuna* (refl.) 'a se înfricoșa peste măsură, a se înfiora' este același cu *încrîncionâ* (refl.) 'a se îngrozi', și amîndouă identice cu *a se încrîncena* idem ; cf. varianta *încrîncianâ* (Dicț. Acad. II, 1, pag. 603, col. 1), care ne explică foarte bine pe *încrăciuna: ă* și *î* alternează adesea în romînește, iar lipsa lui *n* însemnează, de fapt, pierderea nazalizării vocalei precedente. Probabil că a influențat și subst. *crăciun,* cu care a fost pus alături, prin etimologie populară, verbul *a încrîncîuna.*— *Înghebuî* 'a strîmtora, a incomoda' : Dicț. Acad. II, 1, pag. 686, col. 1 notează, ca principală, și variantă *înghebeî* (trans. și refl.), dar nu dă etimologia. Identice, evident, cu *gâbji,* care însemnează exact același lucru și prezintă forme secundare ca *gâbăși* (cf. Dicț. Acad. II, 1, pag. 203, col. 1-2, s. v. *gâbui)* și *gâbuji* (comunicată mie din Andrieșeni-Iași). Pentru *în-* și *-buji* să se compare sinonimele *înghemui* și *înghesui.* Etimologia propusă de Dicț. Acad. este și nesatisfăcătoare și greșită, cum am arătat la pag. 195 urm.—*Ingujbat* 'strîmb' : e format dela *gujbă,* cu sensul propriu, neatestat în glosar, și confirmă astfel explicațiile date de mine aici mai sus.—*Jilișe* 'loc deschis neted' : există în toponimia Vechiului Regat (v. Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik,* pag. 90, 125, 166, 273) și provine din v. bulg. *žilište* 'domicilium, domus, mansio'.—*Lăturean* 'locuitor dela periferia satului ; țăran, om dela sat' : amintește, ca formație și înțeles, pe *mărginean* din vechia romînă, păstrat pînă astăzi în dialectele ardelenești (cf. depildă *Lucrările Inst. de Geografie,* Cluj, vol. II, pag. 49 : „*mărgineni* = locuitori dela periferie, se ocupă cu creșterea vitelor").—*Lăutor* 'cumpărător de vite' : trebuia arătat cum a rezultat din vb. *lua.*—

Leapșă 'palmă (lovitură)' : este evident onomatopeic; Tiktin, *op. cit.*, pag. 94, col. 1 notează interj. *leop!* (Mold.) 'plumps!, pardauz!', cu varianta *leap!,* iar eu cunosc un *leapa! leapa!,* prin care se imită zgomotul făcut de piciorul gol pe pămîntul moale. V. aici mai sus, pag. 188.—*Lege: fata la 14-15 ani se bagă cu curu'n lege* trebue să fi însemnînd că la această vrîstă fetele încep să aibă menstruație : cf. terminul *regulă* 'period, soroc, menstruație', care în limbajul obișnuit este sinonim cu 'lege, normă'.— *Legiu :* cum se pronunță? Căci are accent și pe *e* și pe *i:* tot așa e greu de ghicit pronunțarea lui *lăizină, liép, lióp,* ca să pomenesc numai cîteva cuvinte de supt *l.*—*Ligav* 'care mînîncă puțin...' : este o monimul lui *mîncăcios?*—*Lingăi* 'a linguși' a putut rezulta din *lingău,* fără niciun fel de amestec din partea lui *linguși.*—*Lînzi* 'a brihăi, a rîde fără rost' : pare a fi același cu mold. *a se hlizi* idem. Căutînd în Dicț. Acad. II, 1, pag. 394, col. 2, găsesc varianta *hlinzi,* pe care autorii o explică prin contaminație din *hlizi* + *rînji.*—*Liârcă* 'zeamă proastă, apă călduță' : trebue să fie identic cu *leoarcă,* variantă a lui *(ud) leoarcă.*[1]) Funcțiunea originară a acestui cuvînt, dacă ipoteza mea se adeverește, a fost aceea de substantiv, cum se vede la atîtea alte adverbe asemănătoare, ca *(sărat) slatină, (gol) pușcă,* etc.—*Măclăi* 'a murdări' : nu poate avea nimic comun cu ung. *makkolni* 'mit Eicheln füttern', ci-i *năclăi* idem, cu *n-* devenit *m-* supt influența unor cuvinte înrudite din punct de vedere semantic, precum *murdări, mîzgăli* ș. a.—*Minjoală* 'aluat de tărîțe, mestecat cu untură cu care se unge urzeala la țesut' : există și la Tiktin, *op. cit.*, pag. 988, col. 1 cu exact același înțeles și cu sufixul *-ală,* care-i anterior lui *-oală.* O variantă a acestui cuvînt, absentă la Tiktin, sună *minzală* și însemnează în sudul Moldovei,[2]) unde am auzit-o de nenumărate ori, 'foarte moale, moale ca terciul' : despre mămăliga prea moale se zice că-i mînzală ; în alte împrejurări acest cuvînt nu se întrebuințează. — *Meleandră* 'haină rea, zdreanță' : pare a fi o variantă a lui *buleandră* idem (cf. mai sus, pag. 187).—*Metă* 'semnul care indică locul unde se desparte o bucată de loc de alta' : cf. ital. *méta* 'Ziel, Zweck, Grenze, Grenzstein'.—*Moșicăi* 'a lucra încet și neîngrijit' : trebue să fie înrudit cu *moși,* care, la Tecuciu, depildă, are și sensul de 'a face încet un lucru, a se trudi mult (de obiceiu fără rezultat satisfăcător), a nu mai isprăvi o treabă începută' : totdeauna intransitiv *(ce tot moșești acolo, de nu mai sfîrșești odată?),* pecînd cu înțelesul propriu este tranzitiv *(a moși o femeie).*—*Năpruiu* 'idiot, prost' : l-am auzit adesea și la Buzău, de preferință în com-

1) In acest caz *liarcă* are două silabe și se pronunță, deci, *liârcă.* Pentru alternarea lui *u* cu *oa* (< *o*) cf. *leurdă* alături de *leoardă* (varianta cu *o, Leordo,* există în toponimie).

1) Cf. și n. top. *Mînzălești* (în jud. Buzău).

paraţii *(ca un năpruiu, parcă-i un năpruiu)* şi cu aceeaşi însemnare.—*Năsăilă* 'om care se mestecă în toate': derivat glumeţ ('nas mare, lung'!) dela *nas* (cf. *a-şi vîrî nasul în toate).*—*Năfănfol* 'fiinţă cu mişcări urîte, stîngace': a rezultat, probabil, prin contaminaţie (provocată de afect) din *năfing* + *mofofol* (acesta din urmă se aude des cu înţelesul de 'om greoiu în mişcări şi la minte, bleg, prost'). — *Obdelos* 'vagabond': derivat dela *obială*, cu sensul primitiv de 'cîrpă, petică, zdreanţă'; să se compare pasajul din Creangă, notat de T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1069, col. 1: *Se tîrîiau afele şi curgeau oghelele după dînşii.* Aşadar *obdelos* însemnează, la origine, 'zdrenţăros, rufos, om cu hainele rupte', deunde apoi înţelesul de 'vagabond'; cf. germ. *Lumpen* 'zdreanţă' alături de *Lump* 'cerşetor, golan, vagabond'. Nici partea fonetică nu prezintă dificultăţi. Acest cuvînt i-a fost comunicat autorului din localitatea Bonţ, nu departe de Gherla, dintr'o regiune, deci, unde, după spusele lui G. W e i g a n d, *VI. Jahresbericht*, pag. 13, un cuvînt ca *vrabie* sună *vrabd'ă* şi *vrabd'ă.*—*Ojoc* 'coada cociorvei': trebue să fi existînd şi prin Moldova, cum probează n. pers. *Ojog* (Dorohoiu).—*Olţonit* 'bătut, znopit': part. trecut al unui verb *olţoni*, identic cu *ulţui* 'a altoi' (cf. *ulţoană* 'altoiu'), care se întrebuinţează figurat cu sensul de 'a bate', depildă, *taci din gură, că acuş te ulţuesc* sau *am să-ţi ulţuesc o palmă, s'o fii minte.* Punctul de plecare este *ulţui* 'a vaccina': vaccinarea provoacă o uşoară scurgere de sînge, face rană (pînă cînd se vindecă). Cf. D i c ţ. A c a d. I, 1, pag. 126-7 s. v. *alţoi* şi înrudite, unde însă nu găsim întrebuinţarea figurată pe care am discutat-o aici; dealtmintrelea şi un pasaj din Alecsandri *(am s'o hulţuesc* [dihania] *cu ploaie)* este greşit interpretat, tocmai pentrucă accepţia metaforică le-a rămas necunoscută autorilor. [1]) — *Opôr* din *a pune opor* 'a opri' (n u a se opri!) este sîrb. *opor* 'Hindernis', invocat de T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1090, col. 2, pentru etimologia munt. *opor* 'Teil des Bauernwagens'. După D a m é, *Terminologie*, pag. 8 oporul este umărul osiei, adică partea cea mai dinafară a osiei, acolo unde se află un cerculeţ menit să î m p i e d i c e „frecarea căpăţînii cu umărul podului".—*Orceag* 'arbagic, răsad de ceapă': acelaşi cu mold. *horcegi* 'un fel de ceapă mică' (D i c ţ. A c a d. II, 1, pag. 405, col. 2).—*Orînji* 'toriu, rămăşiţele de fîn şi paie care rămîn în iesle': n'are nicio legătură, fonetică sau de altă natură, cu *orîndă*, ci-i o variantă a lui *ogrînji* idem (v. T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1084, col. 2). Cît despre lipsa lui *g* din forma dată de Paşca, ne-am putea gîndi la un fonetism rute-

1) O modificare semantică paralelă a avut loc, cred, la verbul *oropsi* 'a chinui, a persecuta' (acesta-i sensul curent prin sudul Moldovei; lipseşte la T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1094, col. 2), după mine identic cu *hărăpsi* 'a lua sînge' (D i c ţ. A c a d. II, 1, pag. 359, col. 2, s. v. *harac).*

nesc: *g* s'a pronunţat *h*, apoi a dispărut (Tiktin a găsit în diferite limbi slave, printre acestea şi ruteana, cuvinte corespunzătoare, care seamănă foarte bine cu rom. *ogrînji).* Dar *orînji* se spune în judeţul Sibiu, unde influenţa ruteană nu prea are ce căuta.—*Pîrlă* 'faţă isteaţă, vioaie': cf. *pîrlaciu* 'bîtru, bun de glume, care ştie să pîcîleas-că' (lipseşte la T i k t i n, *op. cit.),* dela sensul 'a înşela, a trage pe şfoară' a verbului *a pîrli.* V. mai sus, pag. 193.—*Pîrlog* 'ţelină rămasă nearată numai un an': există şi la T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1170, col. 2, care, este drept, îl explică prin 'ogor rămas nelucrat m a i m u l ţ i ani'. Nu pretutindeni însă cuvîntul în discuţie are acest înţeles restrîns; la Tecuciu, de exemplu, se numeşte *pîrloagă* (= *pîrlog)* orice pămînt arabil, care rămîne necultivat unu sau mai mulţi ani.—*Pîrpor* 'tăciune potolit cu apă, călduţ...': poate avea vreun raport cu *pérper* 'monedă de aur bizantină'? Este varianta masculină a lui *pîrpură* 'căldură, fierbinţeală', din izolarea *a trece prin pîrpură*, care apare mai ales supt forma exclamativă, depildă *am trecut printr'o pîrpură!* sau *prin ce pîrpură am (mai) trecut!* 'am fost în mare primejdie, am trecut prin împrejurări grele' (să se compare *a-l trece căldurile* despre cineva care se află în situaţie dificilă). Iar *pîrpură* este un postverbal dela *a (se) pîrpoli* 'a (se) încălzi, a se pîrli' (în sensul unei călduri puternice, dar trecătoare: un păpuşoiu, de exemplu, care, în loc să se coacă pe jăratic, mai mult se pîrleşte la flacără, se zice că-i pîrpolit), cu *-l* > *-r* prin asimilaţie. Aceeaşi origine o are *pîrperi* 'a coace pripit', notat de Paşca. T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1171, col. 2 înregistrează şi verbul şi substantivul, cu foarte mici deosebiri fonetice şi semantice faţă de spusele mele, care se bazează pe cunoştinţi personale asupra graiului moldovenesc.—*Pîşăn* 'fudul, grav': este *pîşen* 'hochmütig, hoffärtig' din limba veche romînească (cf. T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1174, col. 1), cu modificarea finalei prin analogia cuvintelor în *-ăn.*—*Pimpilic* 'copil frumos': trebue să fie în realitate un termin de dezmierdare în gura mamelor; cf. *bibilică* 'pichere', dar şi cuvînt uzual de alintare la adresa copiilor, cu varianta *pipilică* (D i c ţ. A c a d. I, 1, pag. 554, col. 1), apoi *bimbiric(ă),* auzit de mine cu aceeaşi valoare şi întrebuinţare *(bimbiricul* sau *-ca mamei* 'dragul, scumpul mamei'). Formaţie onomatopeică după modelul atîtor cuvinte din limbajul copiilor. [1])—*Ploştit* 'cu cearcăn la ochi (?)': varianta a lui *pleoştit* (T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1187, col. 1 citează din Delavrancea verbul *ploşti—pleoşti),* cu un înţeles special (omul cu cearcăne la ochi are o înfăţişare obosită, faţa îi e zbîrcită, întocmai ca o pălărie

1) Starea afectivă este minunat exprimată în acest cuvînt prin repetarea în fiecare silabă a vocalei *i*, simbolul acustic al micimii şi drăgălăşeniei. Cf. şi *Pimperlic*, numele familar al lui Vania Răutu, eroul principal din romanul lui C. S t e r e, *În preajma revoluţiei* (v. acest *Buletin* I, pag. 222-3).

pleoştită, boţită). Cf. aici mai sus, pag. 186.—*Polojenie* 'drăcie, glumă, nebunie': există şi la T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1206, col. 2 cu exact aceeaşi însemnare.—*Potromoci* 'a acoperi afaceri scandaloase, a mușamaliza' şi *potromogi* 'a îngrămădi, a aduna o hîrtie' sînt unul şi acelaşi cuvînt; pentru deosebirea, aparentă, de sens să se compare *cocoloşi* 'a mototoli' şi 'a mușamaliza' (T i k t i n, *op. cit.*, pag. 382, col. 1). Punctul de plecare a fost, probabil, cocoloşirea, adică mototolirea hîrtiilor (pentru a fi, astfel, distruse) din dosare, mototolirea unei scrisori importante ş. a.—*Prifi*: în exemplul citat stă *prisi*». Care-i forma exactă?—*Prodoc* 'ochiul tăiat în ghiaţă, deunde beau vitele apă, iarna': este acelaşi cu *produh* idem (în Banat *produc*); pentru modificarea fonetică (sau morfologică, întrucît e vorba de sufix?) cf. rom. *cojoc* alături de etimonul v. bulg. *kožuhъ*.—*Propozi* 'a se certa [sic!], a dojeni': variantă a mold. *probozi* idem (v. T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1265, col. 2).—*Rapăn* 'încărcat': *am un păr rapăn de pere*; pentru înţelegerea acestei izolări să se compare reciproca ei dintr'o frază ca *rîia sfătoa ciucure pe trupul lor*. T i k t i n, *op. cit.*, pag. 365, col. 1 citează locuţiile *a fi (plin) ciucure de rîie, de păduchi*, etc.—*Scaltoafă* (cu variantele *scîrtoafă* şi *cîrtoafă*) 'lovitură cu dosul mînii': cf. *scatoalcă* 'lovitură cu palma', absent la T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1379, col. 1, care notează numai pe *scatolcă* 'Menagekasten', dar cunoscut mie din graiul popular dela Tecuciu. Probabil că toate aceste cuvinte au aceeaşi origine: modificările fonetice nu sînt prea curioase, mai ales dacă nu uităm că-i vorba de o expresie afectivă, e greu însă de explicat partea semantică.—*Scodori* (refl.) 'a se isca, a se ivi': *ce frig s'o scodorît iară*; ar putea fi o contaminaţie din *scofoci* şi *scociorî*. — *Şeştină* (acc. ?) 'loc neted': apare în toponimia Moldovei (*Marele Dicţionar Geografic* nu-l înregistrează, dar îl cunosc din descrierile lui Calistrat H o g a ş). —*Şodîlcăi* 'a umbla şchiopătînd': trebue să fie onomatopeic, cum dovedeşte *şovîlcăi* idem < *şovîle!* (T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1463, col. 1), apoi *şontîc!* = *şovîle!* (amîndouă imită zgomotul produs de mersul omului şchiop). Cf. şi *sovîrca* 'a umbla dincoace [sic!] încolo, a se mişca fără rost' din glosarul lui Paşca însuşi. — *Şomiag* 'o cantitate mai mică de fîn', *şomîldoc* 'mănunchiu de paie sau de cîrpe cu care se spală vasele' şi *şomoştoc* 'şomoiag, vlomoştoc' sînt toate strîns înrudite: au aceeaşi însemnare şi aceeaşi temă, numai partea finală variază din cauza influenţei pe care au suferit-o dela alte cuvinte, mai mult ori mai puţin asemănătoare, ca *feleştioc, sfeştoc, tăbîltoc*, etc.—*Şteri* 'a drege glasul înainte de începerea unui cîntec': cf. *a se ştiri* '(vom Halse, von der Kehle) rauh werden (vom Schreien etc.)' (T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1500, col. 2).—*Ştiulean* 'cocean de porumb, depe care s'au sfărîmat boabele': din *ştiulete* 'Maiskolben' + *cocean* sau *ciocan* (la

Tecuciu se zice *ciocan* şi hlujanului şi ştiuletelui curăţit de grăunţe). —*Tîrşit* 'turtit': part. trecut dela *tîrşi*. Profit de prilej pentru a semnala lipsa la T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1609, col. 1 s. v. a înţelesului 'a se strîmba (rîzînd cu un zgomot asemănător clefăitului)', pe care-l are forma reflexivă a lui *tîrşi* la Tecuciu. Cf. aici mai sus, pg. 278.—*Tîrtău* 'copil diform, prea gras şi bleg': trebue să fie un derivat dela *tîrtă*; cf. *beşinos* 'fricos; neputincios, nevoiaş'. — *Tăuni* 'a vagabonda, a hoinări': dela *tăun* = *streche* '(Rinds-)Bremse (Tabanus bovinus)'. —*Tenchiu* 'dîlmă, ridicătură de pămînt, în drum': T i k t i n, *op. cit.*, pag. 1556, col. 2 notează, din vechia română (Moldova), varianta *fenchiu* a subst. *fanc* 'Mass, Ziel, Grenze; steiler Felsen, Zacke, Grat'. Este evident că avem a face cu acelaşi cuvînt: dela sensul de 'ridicătură de pămînt care serveşte ca semn de hotar' s'a trecut la acela de 'ridicătură de pămînt (în general)'. Pentru modificarea fonetică *fanc: fenchiu* să se compare *fencuşă* 'keilförmig herausgeschnittenes Stück', care la Tecuciu are înţelesul de 'semnul triunghiular făcut în pepenele verde pentru a vedea dacă-i copt' (aşadar tot s e m n, ca şi ţancul, deaceea cred că *fencuşă* e format dela *fanc*), apoi *benchiu* 'semnul făcut de mame în fruntea copiilor spre a-i feri de deochiu'.—*Teneneu* 'fără căpătîiu': acelaş cu *feleleu (Tănase)* idem.—*Terăzie* 'un soiu de struguri cu boabe mici şi negre care se coc de timpuriu': în Moldova, aceleiaşi specii de struguri i se zice popular *tirează*. Forma cultă este *terasă*. Se cunoaşte decînd cu introducerea la noi a viţei americane şi se cultivă mult de către oamenii săraci, fiind producător direct.—*Tigorală* 'trudă, osteneală' şi *tihorî* 'a îngriji' aparţin, mi se pare, la aceeaşi familie. Pentru alternarea lui «g» cu «h» să se compare *tignă* alături de *tihnă*, cu care, dealtfel, cred că se înrudesc *tigorală* şi *tihorî*, precum şi *tigoare* 'leneş, puturos', pe care în *Diftongarea lui e şi o accentuaţi*, pag. 270 l-am derivat din slav. *tihъ* 'liniştit'.—*Ucide* 'a bate pe cineva, a snopi': şi în Moldova se spune foarte des aşa, dar după verb se adaugă totdeauna *în bătăi* (sau *bătaie*) (căci *ucide* singur îşi păstrează sensul propriu).—*Urzi* 'a umbla dincoaci [sic!] încolo': cuvînt împrumutat din terminologia ţesutului. Se ştie că urzeala pînzei care se ţese, prin apăsarea cu picioarele pe iepele sau tălpigile războiului, îşi mişcă necontenit cele două rînduri de fire aşa fel încît unele se ridică deasupra celorlalte şi invers. Mişcarea aceasta seamănă cu mersul repede al unui om. Cf. locuţiunea perfect identică *a ţese din picioare* (despre cineva care umblă iute).—*Vînta*: „In anume întrebuinţări are înţeles de întîmplare rea, dambla". Apoi autorul adaugă: „E cunoscută teama pe care o au ţăranii de vînt, mai ales toamna". Nu ştiu dacă oamenii dela ţară văd în vînt un fel de duh rău; mai degrabă sînt dispus să nu admit o asemenea credinţă.

In orice caz sensul subst. *vînt*, aşa cum îl defineşte Paşca şi cum ar fi rezultat mai clar din cîteva fraze populare, se poate explica mai uşor şi mai natural altmintrelea. Cînd se produce un fenomen fără cauză aparentă, ţăranul recurge adesea la vînt, fiindcă vîntul provoacă într'adevăr numeroase prefaceri în atmosferă şi pe pămînt. E destul să ne gîndim la seminţele pe care le poartă din loc în loc, făcînd astfel să rasară plante acolo unde n'a semănat nimeni. De aici vorba *din vînt* sau *adus de vînt* despre un lucru care nu se ştie cum a luat naştere. Un exemplu curios şi comic este acela privitor la blenoragie, despre care mulţi ţărani cred ori credeau mai de mult că se capătă cînd cineva urinează... împotriva vîntului! — *Vărzui* 'a osteni oile prin fugă', *vărzăli* 'idem; a alerga, a lucra mult şi obositor': nu-i nevoe să recurgem la un etimon unguresc sau din altă limbă, cîtă vreme le putem explica foarte bine prin rom. *varză*. *A face varză pe cineva* însemnează tocmai 'a-l obosi peste măsură, a-l bate (la propriu şi la figurat), a-l distruge'. Punctul de plecare a fost faptul că varza e moale ori, poate, imaginea verzei tocate spre a fi gătită. — *Veşcălui* 'a împreuna, a aranja prin căsătorie': cf. *veşcă* 'organul genital al femeii' (acest înţeles figurat lipseşte la Tiktin, *op. cit.*, pag. 1732, col. 1, dar e curent în vorbirea populară din Moldova). — *Zănoagă* 'afundătură într'un rîu, viltoare, băltoacă': îl are şi Tiktin, *op. cit.*, pag. 1792, col. 2, cu o însemnare înrudită; deasemenea întîlnim acest cuvînt în toponimia Vechiului Regat. — *Zvorî* 'a se împrăştia, a se risipi': pare a fi identic cu *izvorî*. Pentru căderea lui *i*, care a putut fi uşor provocată de fonetica sintactică, cf. n. top. *Zvorîştea* şi *Zvorsca* (jud. Dorohoiu).

Iorgu Iordan.

CRONICĂ.

Elogiul lui Alexandru Philippide. Deşi, prin ocupaţiile şi preocupările sale, străin de filologie, D-l Ioan Petrovici a izbutit, în discursu-i de recepţie, să prezinte just personalitatea predecesorului său la Academie, căutînd, mai cu samă, să fixeze locul cuvenit lui Philippide în istoria culturii romîneşti. Acest lucru era de aşteptat din partea unui filozof şi s'a putut uşor realiza graţie faptului că în activitatea fostului profesor de Filologie Romînă punctul de vedere strict cultural a jucat multă vreme un rol aproape covîrşitor. Avem totuşi impresia că D-l Petrovici exagerează influenţa „Junimii" asupra formaţiei intelectuale a lui Philippide. Dacă acesta a fost „junimist," şi nu numai cu numele, trebue să ne gîndim, în primul rînd, la o 'afinitate electivă' cu creatorii curentului dela „Convorbiri literare": spirit critic excesiv şi aprig temperament de polemist. Dealtfel, pela 1880, cînd Philippide îşi urma studiile universitare la Iaşi, „Junimea" începuse a pierde din prestigiul ei de odinioară.

Este regretabil că D-l C. Rădulescu-Motru, însărcinat de Academie să răspundă D-lui Petrovici, a găsit necesar să facă.... aprecieri asupra *Originii Romînilor*, deşi pare că nici titlul nu i-l cunoaşte bine. Iată ce spune, [1]) între altele: „Scrierea sa din urmă, tipărită între 1923 şi 1928 în două volume, *Origina Romînilor, ce spun izvoarele istorice?* [sic!] stă şi astăzi ca un mare semn de întrebare, înaintea noastră. Nu ştim dacă avem de a face cu lucrarea unui geniu, necunoscut de către aceia în mijlocul cărora a trăit, sau cu lucrarea unui original care n'a ştiut să utilizeze metodic materialul ştiinţific ce a adunat." Aşadar, pentru profesorul de Filozofie dela Universitatea din Bucureşti, o operă ştiinţifică nu poate fi decît ori.... genială ori.... complect lipsită de metodă! Şi mai uimiţi rămînem în faţa afirmaţiei următoare (dela aceeaşi pagină), pe care n'o putem deloc înţelege: „Philippide a fost un bărbat de ştiinţă de o probitate excepţională. Din nefericire, la el metoda de lucru, prin exces de rigorism, ajunsese neumană. Era un ascet al adevărului". [2])

Dela Administraţia „Buletinului." Imprimarea prezentului volum a fost posibilă numai datorită ajutoarelor acordate de a) Rectoratul Universităţii din Iaşi, care a cumpărat 50 exemplare din vol. I pentru Biblioteca Universităţii în vederea schimbului cu publicaţii străine, b) Banca Naţională din Bucureşti şi c) Primăria Municipiului Iaşi, care au binevoit să ne dăruiască, prima 5000, iar a doua 2000 lei. Cu aceste sume am putut acoperi deabia jumătate din cheltuielile totale. Pentru rest, urmează să apelăm, ca şi în trecut, la acel restrîns număr de directori şi profesori secundari care înţeleg să sprijine, după puteri, ostenelile noastre. Tuturor instituţiilor şi persoanelor acestora le exprimăm mulţumirile cele mai călduroase.

---

1) La pag. 21 din *Alexandru Philippide în evoluţia culturii romîneşti*, discurs rostit la 28 Mai 1935 în şedinţă solemnă de Ioan Petrovici cu răspunsul D-lui C. Rădulescu-Motru (Academia Romînă: Discursuri de recepţie LXVI). Bucureşti 1935.

2) Subliniat de noi.

INDICE. [1])

a) MATERII.

accent: cauză de schimbare a conjugării 103 urm.; terminaţie accentuată 108, 261
afect 266, 267
analogie: modificări analogice în latina populară 15; —, în flexiunea verbului românesc 48, 85, 103, 115
anterolingual 157-8
argot 203 urm., 272, 276, 277, 278
arii etnografice şi arii lingvistice 248
articulaţie: bază de — 129; locul de — 258; felul de — 258
comoditate 145
compunere: prepoz. adv. în latina populară 16
concepţia sociologică a limbajului 272
conjugare: amestecul congug. I şi IV 50 urm.; 73 urm., 111, 112, 117 urm.; — II şi III 99 urm., 125 urm.; — III şi IV 90 urm., 109 urm., 124-5; — IV, I şi III 88 urm.; I şi III 93 urm.; 123-4; —, în *-ri* şi *-rî* 74 urm., 122; conjugare mixtă în aromînă 107 urm., în meglenită 112 urm., în istroromînă 114 urm.
consonantism: sunete constrictive nazale 251; spirante 251; nazale 251 urm.
Creangă: limba lui —, 213 urm.; împestriţarea limbii lui —, 219; —, povestitor şi scriitor 220-1
creaţii verbale 224 urm.
cuvinte expresive 179
derivaţie sinonimică 196
devocalizare 261
diferenţiere fonetică 156
diftongi: v. rom. *ea—e* 26 urm.; lat. *au* în românește 128 urm.; alţi diftongi româneşti 258, 260
disimilaţia *r—r* > *l—r* în latina populară 21
fonetică: cauzele fonetice ale amestecului conjugărilor 49, 64 urm., 77 urm., 85, 91, 100, 103, 115; legi fonetice 142; legi (fonetice) statice 129; schimbări fonetice 141 urm.; cauzele schimbărilor fonetice 137-8; stadii fonetice 30, 31; interpretarea formulelor fonetice 146, 147
geografie etnografică şi geografie lingvistică 248
hiperurbanism 273
'idealism' 246
influenţe străine în conjugarea românească 71 urm.
latina populară 13 urm.
limbă: —, scrisă 29; —, literară 43; —, vorbită de Moldovenii culţi 82; —, populară 266; limba Românilor vestici în sec. XVI 8-9
moda şi limba 166
modalitate 244
natura fonetică a lui *ă, î* 259, 260
nazalitate 250 urm., 260
neologisme: abuzul de —, 223
'neoşisme' 223
ón > *ún*: vechimea fenomenului 2
onomatopei româneşti: *f* + *l* 170 urm., *b* + *l* 181 urm., *p* + *l* 185 urm., *v* + *l* 187, *m* + *l* 187, *l* 187-8, labială + *r* 189 urm.
ortografie: — tradiţională 37; —, nouă 37; tradiţie ortografică 40; tradiţie grafică 33, 37, 39, 40
palatalizarea labialelor 273
posterolingual 157-8
pronunţare 85, 261; —, iotacizată la şuerătoare 66 urm.
ritmul limbii româneşti 103 urm., 116
spiritul limbii 246
stilistică 262, 266 urm.
'subiect de voinţă' 267
substrat 139, 140
sufixele verbale *-esc, -ez* 65 urm., 120 urm.
şuerătoare: influenţa lor asupra vocalelor următoare 66 urm.
tendinţe lingvistice: în morfologie 116; în fonetică 156
terminologie minieră 279
topica franţuzească 247
torna, torna, fratre 2 urm.
tradiţie literară 36
Tigani: raporturile lor lingvistice cu Românii 271 urm.
valoarea fonetică a lui *â* 257
verbe: neologisme 72, 97; onomatopeice 71
vocalism: temă vocalică 73; vocală neutră sau indistinctă 253; vocalizarea ocluzivei în grupurile fonetice româneşti *br, bl, mn* 142 urm.; semivocale 258

1) Lucrat de studenţii B. Handjief, G. Istrate şi G. Milica.

b) NUME.

A

Aderca 125
Agavriloaei 106, 126
Agîrbiceanu 56, 173, 182, 184, 278
Alecsandri 62, 290
Alexics 45
Aluta, Monica d' 230
Ancu, P. 232
Anthimus 14
Ardeleanu 233
Argeşanu 176
Arghezi 89, 96, 118, 120, 121, 209, 224, 225, 229, 238
Aristarc 223, 228
Aristofan 271
Auracher 17, 18
Aurel Areşan 224, 225

B

Baehrens 14, 16, 25
Baltazar, C. 223, 224, 225, 232, 233
Barbier 192, 194
Bartoli 248, 249
Bărbat, C. 227
Bărbulescu 30
Beldiman 58

Benador 235
Bentley 14
Berneker 195, 285
Birt 13, 14
Bîcov 210
Bogrea 172, 184, 190
Boldur 228
Botez, Demostene 235
Botez, Ioachim 59, 184, 277
Bourciez 153, 154
Brambură, I. (= C. Argeşanu) 176
Brunea-Fox 230
Bucur, Doina 125
Bunescu 121
Bücheler 14
Byck, A. 231

C

Calotescu-Neicu 278
Candrea 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 53, 55, 61, 68, 75, 77, 89, 94, 95, 105, 118, 120, 121, 124, 131, 198, 208, 210, 220, 221, 226
Cantemir, D. 27, 93
Capidan 49, 108, 110, 111, 112, 127, 132
Car., Al. 224
Caragiale 96
Cassvan 232
Cazimir, Otilia 58
Călinescu, G. 119, 120, 123, 126 222, 224, 225
Celarianu 188, 189, 268
Cernat 203, 204
Cervenca 236
Chelaru 177, 184, 208
Chiappini 175
Chiriţescu-Arva 235
Ciauşanu 167, 172, 175, 177, 184, 185, 188, 190, 274, 280
Cihac 201
Cioflec, R. 122
Ciorănescu 235
Ciureanu 210, 211, 212
Clarnet 231
Cocea, N. D. 274, 275
Cola 187
Coliu 229, 234
Coman 232
Conachi 202
Coresi 36, 57, 58, 95
Corneanu 235
Costin, L. 169, 174, 175, 176, 178, 181, 182, 186, 187, 188, 190, 191, 193, 194, 276, 278
Costin, M. 45
Costinescu, I. 90, 98, 165, 166
Coşbuc 162, 287
Creangă 55, 178, 183, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 262
Crevedia 278
Cristea 123
Cristureanu 101, 233, 234, 235

D

Damé 290
Dauzat 226
Davidescu 233
De Boor 4
Delavrancea 186
Demetrius, L. 230
Densusianu, O. 11, 12, 31, 32, 33, 49, 53, 59, 61, 67, 68, 69, 70, 75, 76, 77, 84, 88, 89, 94, 95, 105, 118, 119, 121, 127, 184, 210, 220, 221, 226, 227, 244, 282, 283
Diez 242
Dinu, Gh. 224, 231, 232, 233
Dioscoride 13, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25
Dobridor 223, 234, 235
Dosofteiu 27, 81, 91, 93
Dragomir, S. 188
Drăganu 11, 171, 172, 263, 269, 270, 271, 279

E

Eftimiu, Elena 228, 229
Eminescu 123, 126
Esnault 168

F

Faca 165
Felea 230, 232
Florescu, Fl. 228
Frei 222
Frunză 184

G

Gamillscheg 241, 242, 267
Georgescu, V. V. 235
Gherasim, V. 86, 118, 126
Ghibu-Silviu, Otilia 126, 233
Ghidionescu 229
Ginneken, J. van 138
Giuglea 75, 173, 198
Goar 6
Goga, Oct. 118, 119, 120, 121, 125, 229
Gombocz 271
Gorki 203
Grammont 143, 147, 155, 156, 160, 161, 180, 203
Grandgent 25

Graur, Al. 53, 173, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278
Griera 170
Grigorescu, C. Gr. 236
Grigorescu, M. 225
Grindea 225, 231
Gröber 15

H

Hasdeu 8, 40, 88, 269, 270
Heinsius 14
Herzog 86, 118, 126, 260
Hofmann 17, 18
Hogaş 292
Hoppe 20

I

Igiroşanu 227, 230
Ionescu, Gh. 227, 228, 229, 230
Iordan, I. 26, 29, 45, 53, 119, 127, 136, 164, 283, 284, 288
Iorga 5
Iosif, Şt. O. 70, 90
Ispirescu 261, 281
Istrate 170, 173, 176, 183
Ivaşcu 209

J

Jebeleanu 236
Jipescu 63
Jireček 1, 2, 4, 5, 6, 9, 10

K

Karadžić 288
Kedrenus 5
Kidel 235
Kiriţescu, C. 230, 234
Kluge 201
Kogălniceanu, E. 88
Kroesch 175

L

Lacea 169, 279
Laurianu 165
Lăudat 176, 181, 185, 194
Lăzurică 210, 276
Lesnea 58, 189
Lerch 244, 245, 246, 247, 266, 268
Liechtenhan 14, 15, 16
Litzica 12
Lombard 257, 258, 259, 260, 261
Löfstedt 14, 16, 24
Luca, Gherasim 231
Ludo 233

M

Madgearu 234
Maior, Petru 162
Maiorescu, T. 56, 214, 215, 218
Mancaş 121
Maniu, A. 222
Marcoff 205
Marcu, N. 126
Marian, P. B. 228
Marian, S. Fl. 92, 124
Marinescu, B. 231
Massimu 165
Meillet 116, 141, 143, 252, 254, 255, 271
Melich 269, 271
Melnic 233
Menandros 1
Menicovici 230, 232, 233
Meyer-Lübke 23, 43, 132, 135, 163, 185, 198, 199, 201, 202, 241, 242, 243, 244
Micu, C. 231
Migliorini 175
Mihail 209
Mihăescu, Gib. 67, 186, 191, 276
Mihăileanu, P. 15, 16, 17
Miklosich 269, 270, 288
Milcovici 229
Milian 230, 232
Millardet 155, 156, 159, 160, 161
Morariu, L. 49, 89, 90
Morărescu 162
Mörland 16, 21, 24

N

Naum, T. A. 84, 119
Neculce 164
Negruzzi, C. 56, 81, 82
Negruzzi, I. 216
Neue, Fr. 15, 19
Neuman, J. 226
Nicholson 241
Nicanor & Co. 236
Nicolaescu, N. 284
Niederman 14, 15, 16, 21

O

Odeanu 118, 121, 123, 225, 238
Odobescu 56, 57, 85
Olsen 264
Oprescu, H. 277
Ortiz 280
Otto 258

P

Pamfile 63, 82, 166, 188, 286
Panconcelli-Calzia 250
Pandrea 230
Pann 59, 60, 126

Panţu, I. 224
Panu 218, 220
Papadat-Bengescu, H. 119, 125, 186, 224, 237
Papahagi, Per. 12, 49, 107, 109, 112, 270
Papahagi, Tache 60, 119, 121, 122
Papaianopol 203
Paraschivescu, M. 232
Pascu 8, 44, 61, 62, 167, 169, 170, 173, 193, 195, 269, 285
Paşca 173, 174, 175, 176, 177, 179, 183, 184, 185, 186, 187, 193, 194, 197, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 212, 279, 280, 283, 284, 287, 290, 291, 292, 294
Paul, R. I. 261, 262, 263, 265, 266, 267
Pavel 224, 232
Păun 126
Pelmuş 169
Peltz 63, 85, 120, 121, 123, 124, 125, 208, 209, 210, 211, 212, 237, 274, 275, 276, 277, 278
Perpessicius 231
Perticari, D-na General 222
Petraşincu 118, 123, 125, 224, 239
Petrescu, Camil 188
Petrescu, Cezar 55, 64, 175, 178, 188
Petrescu, Eugenia 124
Petrovici, E. 177, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 260
Petrovici, I. 123, 294, 295
Philippide, A. 2, 11, 12, 29, 35, 71, 72, 73, 75, 101, 125, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 140, 142, 144, 153, 157, 163, 164, 165, 253, 259, 260, 269, 270, 294, 295
Pisani, T. 223
Polizu 88, 89
Pop, S. 187, 279, 286
Popa, V. I. 54, 187, 269
Popescu, I. N. 280
Popescu, R. 230
Popescu, Sp. 194
Popovici, Iosif 133, 260, 282
Pribeagu 271
Procopius 1, 11, 12
Procopovici 39, 182, 261, 262, 263, 264, 266, 267
Puschmann 15, 17
Puşcariu 42, 43, 44, 49, 51, 52, 55, 71, 84, 94, 95, 114, 115, 119, 133, 136, 162, 169, 170, 171, 198, 199, 200, 244, 260, 263, 265, 267, 279, 280, 284

R

Radeş, A. 221
Radloff 195
Ralea 118, 126, 224, 225
Rădulescu, D. Şt. 227
Rădulescu, I. H. 97
Rădulescu-Codin 92
Rădulescu-Motru 295
Rebreanu 187, 237
Richter, El. 165
Riegler 170, 224
Rîuleţ 278
Robot, Al. 122, 123
Rohlfs 242, 249, 277
Roll 231, 232
Rose 14, 16
Rosetti, Al. 30, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 260, 263, 271
Roşca, D. D. 67, 236
Roşculeţ 11
Rönsch 18, 19, 20, 21
Rudich 232
Rufus 15, 16, 23
Russo, D. 5

S

Sacerdoţeanu 12
Sadoveanu, Iz. 230, 234
Sadoveanu, M. 118, 120, 121, 122, 278
Sanius 16
Sărmanul Klopştok 186
Sbiera, R. I. 259
Schafařik 6
Scheuermeier 247, 248, 249, 250
Schileru 231
Schuchardt 192
Scriban, A. 170, 223, 275
Seneca 24
Sereanu 125
Sevastos, E. 92
Simionescu, Flor. 194
Sipsom 225, 231
Skok 177, 198
Sorbul, M. 225, 229, 230
Sperantia 105, 210, 220, 226
Spiridonică 122
Spitzer 164, 165, 174, 185, 191, 192, 198, 202, 267, 268, 269
Stadtler 17, 22, 23, 24, 25

Stanciu 234
Stănescu 227
Stănoiu 63
Stefanopol 122
Steiger 171
Stere 118, 123, 171, 291
Stino, A. G. 228
Stoian, T. 118, 233
Stritter 6
Strungariu 187, 190
Suchianu, D. I. 121, 223, 227, 228, 230, 231, 233, 234
Sztripszky 45

Ş

Şandru 220
Şăineanu, L. 188, 208, 241
Şiadbei 11
Şincai 4, 58
Şireagu 103
Şoimaru 223
Şomuz 232

T

Tagliavini 165, 280
Taneş 224
Tatu 234
Teodoreanu, Al. O. 274
Teodoru 234
Theophanes 3, 4, 5
Theophylaktos 1, 2, 4
Tiktin 26, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 42, 45, 49, 51, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 88, 89, 92, 94, 96, 98, 101, 102, 120, 123, 162, 163, 169, 170, 179, 184, 186, 187, 188, 189, 193, 194, 196, 197, 199, 201, 208, 226, 252, 253, 259, 266, 278, 282, 283, 284, 285, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294
Thunmann 4
Tita 231, 232, 233
Tobler 246
Tomaschek 2, 3, 4, 5, 6
Tordas 45, 46
Toro y Gisbert 277
Torouţiu 215
Tudor, T. 235
Trost 163

Ţ

Ţicăloiu 198
Ţimiraş 214, 215

V

Vaillant 274
Varlaam 59, 92
Venantius, Fort. 24
Ventura, M. 125
Vesper 223
Vintu, I. 232
Vissarion 63, 186, 194, 276
Vîrcol 61, 165
Voronca 223
Vossler 246

W

Wagner, M. L. 170, 171, 190, 272, 275, 276, 277, 278
Wartburg, W. von 241
Weber 16
Weigand 43, 104, 105, 106, 112, 120, 126, 175, 191, 255, 260, 269, 281, 290

X

Xenopol 6, 216
Xylander 6

Y

Ygrec, Dr. 123
Yousouf 204

Z

Zaharia, Ilie 232
Zauner 23
Zingarelli 209

c) CUVINTE.
ROMÎNEŞTI.

abatém 127
abrictălui 280
absolvi 50, 53, 56
abţinea 102
aburi 50
accidenta 224
ačale 30, 34, 42
ačkste 28, 30, 42
acina 280
aciua 50, 65, 117, 118
(a)coperi 80, 81, 83, 86
activiza 224
adăposti 50
adăvdzeare 111
adăugi 88, 89, 135, 136
ademeni 50
adeveri 50
adia 50, 65
adînci 50
aduce 107, 127
aduţire 110
afecţiona 224
agiundzire 110
agoniza 224
agrariza 224
agudire 109
aiura 73

aiuri 50, 53, 73
ajutora 50, 53
alăcire 109
aleadzire 110
alege 106, 127
alimăni 50
alina 50, 280
alindzire 110
altoi 290
altruiza 224
alunec 161
alunga 50, 54
amar 163
amărî 75
ambiţiona 224
amʼedzi 34
amplʼari 113, 127
amuţa 50
amuză 121
anarhiza 224
ancînire 109
andrupare 111
anduchilire 109
aneantiza 224
anina 280
ansărire 109
antipatiza 224
antreaţire 110
antrisărire 109
antropomorfiza 224
anvălire 109
anvărtire 109
andzîrire 109
aňurzire 109
aoli 285
apărea 102, 103
apitrusire 109
apîrňire 109
apologia 224
apoteoza 224
aprindém 127
aprindire 110
apropia 65, 74, 86, 94
Apşa 270
apuc 132
arăchire 109
arăţire 109
arina 50
aripa 50, 54
aripi 54
arîdire 110
arîňire 109
aromi 50, 54
aruire 109
arunca 125
arupire 109
aruşuţîre 109
arvuni 50, 54
asămălui 54
ascult 132
ascundire 110
ascuţi 88, 89, 90, 125
aseară 41
asedia 50, 65
asemăna 50, 54
asmuţa 89
aspardzire 110
aspunire 110
astingu 110
astrag 110
aşchia 50, 65
aşteardzire 110
aşterném 127
aştirneare 111
atenţiona 224
atmosferiza 224
atocma 54
atocmi 50
aţinea 102
aţinti 50, 55, 84
aud 129, 135
augment 129, 130
augmentativ 129
August 129
aulă 130
auli 285
aundzire 110
aur 129, 134, 135
Aurel 130
Aurelia 130
auri 50
aurit 119
aurňire 109
auroră 130
auşire 109
autarhiza 224
automatiza 224
auzi 64, 70, 73, 89, 90, 91, 125, 135, 136
avea 101
axa 224
azvîrli 84, 87
azvîrnuire 109
baftă 274
baftangiu 274
baladiza 224
Balan 7
Bală 269
balmeş 184
balmoş 184
barbut 205, 209
barbutar 209
baros(an) 205, 275
başai(di)die 274
başardină 274
başca 275
başoaldă 274, 275
başoldină 274, 275
bate 107, 112, 113, 127
batire 110
batjocuri 50
bădăran 274
bădie 211
bălăbăni 184
bălăbăţat 184
bălăcători 280
bălăc(ăr)i 184
bălălăi 184
bălăncăni 184
băldăbi 184
bălmăji 184
bălsăma 50
bărăta 50, 55, 71
bărătăi 71
băscăcăra 280
băşcălie 205, 275
băşcălui 275
bătrână 204, 208, 211
bea 101
beleajă 185
beleujet 185
beşi 80, 81, 82, 85, 274, 276, 280
beşniţă 275, 280
beşoandră 274
beşondrină 274
betona 224
beutor 281
beznă 280
bibilică 291
biciuli 50
bimbiric(ă) 291
birou 131
biserican 205
biştari 204, 208, 275
bîjbîi 73, 74
bîrfi 192
bîrliga 192
bîrtă 192
bîrzoia 50, 65
bîţîitoare 191
bîzdăra 77
bîzdări 50
blat 204, 208
bleandă 181
bleaşcă 181
bleau 181, 182
Blebea 181
bleg 182
blehăi 182
bleoarce 187, 188
bleojdi 186
bleoncăni 182
bleot 182, 183
bleotocări 183, 280
bleşti 183
blîocotʼi 183
bloacă 183
blodogori 183
bloj(or)i 183
bloji 183
bloşticăi 183
blotor 183
boală 286
boboranţă 281
bocna 281
Bogdul 7
boilor 258
boroboaţă 281
boroni 50
bo(a)rfe 192
bobleţ 183
bombă 204, 205, 209, 211
bombagiu 209
borfaş 205
borhan 193
borhăe 193
borhot 192
Bradel 7
Brambura 192, 194
Braşov 271
brazilian 205
brăzda 50
broboni 50, 55
bruftui 192
bruma 50, 55
bubui 50, 65
buchisi 50, 55
Bucur 7, 9
budoiu 281
buduroaie 281
buiestri 50
bulă 185
bulbuca 50
bulbuci 118
buleandră 185, 187, 275 289
Bulichi 175
Bunilă 7
Bunişa 7
Bunoie 7
burfăi 193
burduf 193
burduhan 193
burtă 193
bursă 205, 210
Buşat 7
buturoiu 281
cafeneliza 224
cafti 205
cailor 258
calcavură 281
calitativiza 224
candrealâ 275
candriu 275
canoni 50, 55
canonisi 50, 55, 72
canoniza 55, 72
capaciţa 224
capt 133
carafliostină 172, 274
caraiman 205
cardi 205, 209
cascada 234
castravete 284
castron 284
Caştevara 7
caut 133, 134
căcăcioasă 274
căciula 50, 118
cădea 101, 125
cădeare 111
căina 50
cămaşe 68
căpitan 205, 209
căruţi 50
cătrăni 50
centă 204, 211

centra 224
cenușă 22
cenușetură 69
cere 116
cerere 107, 116
cerne 97, 99
Cernul 9
cenușe 68
cesală 283
cesălui 63
ceslă 281
ckre 28, 29, 30
chema 27
Cheptea 210
cheptoare 133
cherdu 110
cheutoare 133
chiardire 110
chifligi 172
chiflosi 172
chilfosi 172, 179
chioti 50, 70
chirdeare 110
chirfosi 172
chirire 109
chișcă 282
chișcău 282
chișoarcă 193
chiui 287
cică! cică! 282
Cicșa 270
cihăi 282
cina 50
cioacă 282
cioară 276
cioarsă 280
ciocăni 282
cioflîc 173
cioflingar 276
cioflînc 172
ciordi 276
ciorilor! 286
ciorsăi 283
Cipariu 270
Ciplea 270
Cipșa 270
cireadă 142
ciri...ciri 283
ciricliu 276
cisnovi 50, 55
ciucă 283
Ciucă 7, 9
ciudăș 283
ciufleca 172
ciufuli 50
ciuli 50
ciumăra 50, 78
ciumpag 283
ciunti 70
ciur(u) 152
Ciurilă 7, 9
ciutură 250
cînta 79, 254, 256
cîrcoti 50
cîrtire 109
clătina 50, 64
cleapșă 188
clefăi 188
clefușteț̦e 283
clevete 31, 33
clift 205
cloporniță 193
coadă 132, 283
coase 78, 79, 110
coațire 110
coborî 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 122
cocîrja 50
cocoloși 292
cocoșetură 69
cocoța 50
Codalba 283
codină 283
codobatură 191
cofleși 172, 173, 179, 187, 276
coflișt 178
Coia 7, 8
coincida 96, 97, 98, 99
coji 118
cojoc 290
Coman 7, 9
comanda 50, 55, 72, 73
comenție 283
cominț̦ău 283
compare 104
complace 102, 104
concede 96, 97, 98
concedia 98
concerta 224
confuza 224
confuziona 224
contemporaneiza 224
conteni 50, 55
conținea 102
convulza 224
cooperatiza 224
copil 7, 258
copleși 187
corcie 283
corcoli 283
corconi 283, 284, 285
coresponda 224
corija 96, 98
corlă 284
cosmetica 224
cot 131, 134, 205
cotoarbă 206
cotoc 284
cotoiu 284
cotoroabă 284
Cotrul 10
coțopeni 284
coviț̦a 50, 55, 71
covîrși 201
covrigi 50, 55
crastavete 284
crăciun 9, 288
Crăciunișta 7

crăcăna 280
crăstoală 284
crășani 205
crea 65
creaștire 110
crede 106
crepă 115
crește 92
creștina 50
crezare 96
crîmpeiu 284
crîmpoți 50, 55
crîșca 61
cronometra 224
cuceri 50
cucurigi 50, 55
cudalb(u) 283
cujbă 287
culeg 135
Cuman 7
cumpăra 114
cumpli 80, 84, 87
cunoaștire 110
curat 284
cură 94
curătoriu 94
curăți 50, 56
curcan 205, 209, 210
curenta 224
curmezișa 50, 56
cutcuriga 55
cuțupeni 284
dabule 276
dabulică 276
Daiul 7
dalac 286
dansa 118
datora 50
datori 56, 57, 58
dau 129
daună 154
dălbină 285
dănțui 118
dărab 285
dărap 285
dărăpăna 285
dărîm 136
dărui 122
dăuli 285
debanda 224
decă 41
decădea 101
dede 42
dee (dea) 220, 221
deferi 60, 80, 83, 84
deficita 224
delunga 61
deranjem 67
derege 123
descentra 224
deschide 98
descoja 118
descoperi 80, 123
descrie 89
despărți 91, 124, 124
destrăbălat 285
deținea 102, 104
dezarticula 224
dezaxa 224
dezvoalbe 89
dibui 197, 198
diferi 80, 83, 84
dinamita 224
dinamiza 224
dinar 275
directore 123
direge 123, 127
dirige 123
dirigent 123
dirigui 123
dirija 123
discerna 96, 98
discerne 97, 99
discos 110
disfac 110
disfățém 127
disolva 56
disolvi 50
dispărea 102, 103
displăcea 101, 102
disțindzire 110
dișel'idire 127
dita(ma)i 276
divide 97, 98, 99
diviza 96, 98
dînsa 256
dîrjală 285
dîrjea 285
doamnă 160, 161
Doiul 7
domn 160
domnesc 281
dorovăi 285
dorovit 285
Dracul 7, 9
Dragul 7
drege 123
dreptate 205, 210
driuci 285
drîmbă 285
drîmboaie 285
drîmboiu 285
drug 285
dubală 285, 286
dubi 285
duce 105, 106, 127
duchire 109
dughie 286
dulbină 285
dulțață 29, 41
Duman 286
dumnedzeeștele 31, 33
Dumnezeu 160
durea 101
durñire 109
Dușman 7
duțire 110
dzîcem 106, 127
dzițire 110

efemeriza 224
ekśces 258
electrocuta 224
endemiza 224
enigmatiza
eră 41
este 34
eu 130
Europa 130
exces 258
extrapsihiza 224
extravaga 224
face 102, 103, 105, 106, 107, 110, 113, 127
falafastic 189
falimenta 224
farafastic 189
farfara 189, 190
farfuză 189
fasciza 224
faţire 110
fauru 152
fălălui 173
fărfăi 190, 191
fărfălăi 190
fărîma 50
fărămiţa 50, 56, 118
făţări 50
făuri 50
Fecior 7
Fefeleaga 173
feflea 173
felegă 173
feleştioc 176, 179, 286
feleşteu 173, 176, 179, 286
ferească 38
fereca 56
ferfeniţă 190
ferferă 190
ferici 50, 56
fertiliza 224
ferţă 190
feştilă 286
feşteli 286
fete 42
fiere 33
fiim 153
filfison 171, 189, 286
fiinţa 50
filipi 282
fior 258
fiul 258
filfan 180
filfîi 170, 171, 172, 174
filfota 173, 174, 178
fîrfă 190
fîrfăi 190, 191
fîrfălăi 190
fîrfăli 190
fîrfinatic 190
fîrfoiu 190
fîrfota 190
fîrţă 190
fîrţîgău 191
fîrţîi 191
fîrţoagă 191
flăcău 174
fleancă 174, 176, 179, 186, 189
fleandură 167, 171, 174, 175, 185
fleanţă 167, 171
fleaşcă 180, 181, 186, 188
flea(u)ră 167, 171, 175
flecuşteţe 282
fleoancă 167, 171, 172, 174
fleoarcă 167, 170, 171, 176
fleoarţă 167, 171, 176
fleorţotină 167
fleoş 180
fleştenic 167, 171
fleştură 171, 176
fleţ 176
fliondor 176
fliş 176
flişcă 191
fleac 174, 175
fle(a)ură 171, 175
flec 179
flecar 174
flecări 174
fleci(ui) 175
fleciu 175, 176
flecui 175
flencăni 174, 286
flender 176, 179
flenduri 174, 176, 179
flenduri 174, 176, 179
fleoaşcă 176
fleşcăi 175, 179
fleşteri 176
fleţ 176
fliuştura 176
floc 179
fluier 177
fluiera 171, 177
fluştura 170
fluşturatic 171
flutura 170
fluture 170, 171, 177
Fluturica 177
Focşa 270
fofelniţă 177
foflea 173, 174
foflenchiu 167, 178, 179
foflînca 178
Fofolea 178
fofoloc 178
folfăi 178
foloştioc 178
folfota 174
folomoc 179
forfoandă 191
forfoci 191
forfodii 191
forfoitură 190
forfologi 190
forfoti 191
gabăr 210
gabjă 195, 196
gabor 205, 210
gagică 276
gagiu 276
gaiţă 284
gardina 50
gargarisi 50, 56, 72
gargariza 56, 72
găbăji 197
găbăşi 195, 197, 288
găbeji 197
găbji 195, 196, 197, 198, 288
găbşi 195, 197
găbui 195, 197, 288
găbuji 197
găde 276
gădică 276
găgi 276
găităna 50
gălan 286
găleată 250
găoază 286
găpşi 196
găti 50
găucă 130
găunoşi 50
găvăni 50
gelozi 224
gheb 197
ghibui 197
giorno 206
giucăl 276
giucăloro 276
giuglău 276
gîdila 50, 56
gîdili 85
gîngi 276
gînguri 50
glăsi 50
gode 276
gomoni 50
Gradul 7
grant 210
grantaş 206, 207, 210
grasnet 276
grasni 276
grasno 276
grămadă 286
grămujda 50
greabăn 288
greablă 121
greer 205
grije 68
gripsăna 197
grire 109
gudura 50
gugiu 286
gugiuman 286
guiţa 50
gujbă 287, 288
gujbit 286
gunoi 50, 65
gură 287
hali 276
hap! 196, 197
hapca 196
harac 285
harag 285
haripă 273
hascară 275
hăla 273
hălăhăi 287
hălăi 287
hărăpsi 290
hărisire 109
hărmălaie 287
hărmălioaică 287
hidrogena 224
hilipi 282
Hinat 7
hivrire 109
hîlţîna 50
hîrîi 73
Hîrs 7, 9
hîţîna 71
hleoapă 287
hlioapă 287
hlinzi 289
hlipi 287
hogeag 204
holăi 287
holum(b) 287
holun 287
horhoni 287
hotar(r)ă 75, 76
hotărî 76
Hraiul 7
Hranul 7
hreabă 288
hreabîn 288
hrebăn 288
h'arbire 111
îar 260
iau 129
Idagul 7
iel 217
ieşi 80, 81, 82, 84, 85, 86, 123
ieu 217
ignorantiza 224
ile 259
în 259
iţe 259
impesta 50, 72, 82
impulsa 224
independentiza 224
indoeuropeniza 224
inferioriza 224
insinua 50, 52, 56
institui 50, 52, 72
instrui 50
interesa 50, 52, 72
inutiliza 224
iperboliza 224

ipostazia 225
iscodi 50
işire 109
iute 260
izvoară 75, 76
izvorî 76
îmbăia 50, 65
îmbăitură 69
îmbălţa 50
îmbărbăta 50, 69
îmbezna 50
îmbogăţi 50
îmboldori 50
îmbonţat 288
îmborboi 50, 57, 65
îmboura 50
îmbrăţişe 69
îmbrînca 118
îmbrînci 50, 57
îmbroboda 118
îmbujora 50
îmbumbi 50
îmbumbica 50, 57
îmbuna 50, 118
îmbutuşi 50
împarţăre 92
împăduri 60
împăienjeni 50
împăivăni 50
împăna 50, 57
împărtăşanie 69
împărtăşi 50, 57
împărţi 91, 125
împătri 50, 57
împătura 118
împături 50
împăuna 50
împestriţa 50
împicioroga 50
împiciorogi 118
împietri 50
împietroşa 50
împietroşeat 68
împila 50
împintena 50
împirona 60
împizma 50
împlătoşa 50
împodobi 50
împonceşiturâ 69
împoncişa 50
împresura 50
împrietenoşi 50
împrohita 50
împroşca 193
împuteri 50
înainta 50, 57
înapoia 50, 57, 65
înaripa 50
înauri 50
încatifela 50
încăpea 101
încăpuşa 50
încărdăşi 50
încărunţi 50
încătuşa 50
(în)căţela 50
încelula 225
încenuşa 50, 118
începe 107, 127
înceti 50
încetini 50
închide 97, 98
închinga 50
închiondora 50, 78
înciuda 50
încîni 50
încîrci 50
încîrlionţa 50
încleia 50, 65
încleioşa 50
încolona 225
încolţi 50, 57
înconjor 136
încornora 50
încota 50, 57
încovriga 55
încrăciuna 288
încredinţa 50
încrîncena 50
încrînciona 288
încrînciuna 288
încrosna 50
încruci 50
încuia 50, 65
încuiba 50
încujba 50
încumeta 89
încura 94, 95
îndatori 50, 57
îndeletnici 50
îndelica 226
îndelunga 50
îndesa 50, 57, 119, 200, 203
îndestula 50
îndestuli 118
îndoi 50, 57, 65, 122
îndoia 69
îndoială 69
îndoldora 50
îndopa 202
înduioşa 50
îndulcăşte 30
înfăşur 136
înfia 50, 65
înfierbînta 50
înfiora 50
înflora 50, 61
înflori 57
înfofola 178
înfofoli 50, 178
înfoia 50, 65
înfricoşat 58
înfrigări 50
înfrumuşa 50
înfrumuseţa 50
înfrunţi 50
înfrupta 50

înfunda 202
înfurca 50
îngăuri 50, 70
înghebeji 197, 288
înghebuji 197, 288
înghemui 288
înghesui 288
îngheţ 259
înghiţi 50
îngloti 50
îngrăşe 69
îngriji 50, 57, 58
îngrijora 57
îngroşa 50, 68
îngroşeală 69
îngroşetură 69
îngrozi 58
îngujbat 288
îngurlui 50, 65
înhobota 50
înholba 50
înierba 50
înjiîniţa 50
înjosi 50
înjosori 50, 70, 78
înjumătăţi 50
înk'idém 127
înkriedém 127
înmii 50, 65
înmugura 50
înnăbuşi 82
înnăduşi 80, 82, 85
înneguri 118
înnisipi 50
înnoroi 50, 65
însănătoşi 50, 58
înseta 198
însfora 50, 78
înstatornici 50
înstăina 50, 118
însufleţi 50
înşira 119
înşirui 119
întemeia 50, 58, 65
înteţi 50
întineri 50
întitula 50, 58
întomna 50, 68
întrebuinţa 50, 58
întregi 50
întreţinea 102
întrevedea 101, 102, 103
întroloca 50
întruni 50, 58
întrupa 50, 58
întuneca 50
întunereca 50
întuneric 143, 152
înţelege 127, 135
înţepeni 284, 285
înţesa 50, 198, 199, 200
înţigla 50
înţoli 50
învălmăşeală 69
învălmăşi 50
învălura 50
învăpăia 50, 65
învecina 50, 59
învermănoşe 69
înveşti 92
învia 94, 95, 96
învinge 92
înviora 50
învioşa 50, 69
învîrfare 202
învîrteji 50
învîrtoaşe 69
învîrtoşa 50
învoalbe 89
învrăjbi 50, 59
învrătoaşe 68
înzestra 50, 59
Jaucă 129
jeandar 67
jilişte 288
Joian 286
jumule 121
knokouta 225
kośiém 127
krjedém 127
krleştém 127
kuležém 127
kunoştém 127
labă 206
laf 189
lau 129
laude 135
láwtă 133
lăbărţa 184
lămuri 50, 50, 70
lăturean 288
lături 120
lăuda 77, 129, 136
lăutor 289
leap(a)! 289
leapşă 188, 289
lefăi 188, 189
lege 31, 32, 33, 36, 38, 289
lehăameta 50
lehăameti(si) 59, 72
leoapă 188, 287
leoarbă 188, 287
leoarcă 188
leoarfă 188
leop! 188, 289
leorbăi 188
leo(r)păi 188
lepşi 188
Leu 7
leucă 130
luge 27, 28, 38
libian 273
limbidzire 109
lingăi 289
linzi 289
linžém 127
literaturiza 225
liurcă 289
Liutovoe 7

lîndzidzire 109
lovele 208
lovincă 204, 208
lucră 121
lumea 38
lu(n)că 257
lunec 143
lungi 61
lupchit 286
Lupşa 269, 270
Mačcat 7
mai 260
maimuţă 206
Mandache 210
mandea 206, 210, 276, 277
mandiru 206, 210
mangher 204, 208
mansarda 225
Martin 7
masă 27, 29, 32
mascară 275
mastroacă 206
maţîrd̂ 114
maximaliza 225
măclăi 289
Mândiţa 210
Mărăcină 7, 8, 9
mărginean 288
măscări 275
măsor 136
meaştire 111
mediocriza 225
mediu 131
meleajă 187
meleandră 187, 289
melegar 187
menţinea 102
merge 91, 105, 106, 127
meschiniza 225
meşter 31, 33
metă 289
Micul 7
mierea 34
mierli 277
mieuna 71
milioară 8
Milişoara 7, 8, 9
mingiac 277
mintire 109
Minuta 7, 9
miorlăi 71
mira 115
Mire 7
mirosi 80, 82, 83, 123
mişeli 50, 59
mişto 277
miza 225
mîncău 130
mînea 101, 102
mînjoală 289
mîntui 73, 122
mîrîi 73
mîrşevenie 67
mleoarcă 187, 188
modoran 277
mol(ete) 277
molfăi 188, 194
monumentaliza 225
morceală 194
morceli 194
morfoli 188, 194
morhăi 194
mormoloc 194
morofleacă 178
morofleţuri 178
moşi(căi) 289
motoflete 178
motoriza 225
mototol 178
mplătire 109
mtrire 109
mucles 277
mucli 277
muji 115
muldzire 111
Mure 7
Muscel 258
nasol 277
nasul(ie) 277
năduşi 82
năpruiu 289, 290
născare 96
nătăfleţ 178, 179
nătântol 290
nătîng 179
ncăldzire 109
nchisire 109
ncl'idire 111
ndisire 109
ndrăştare 111
ndreadzire 111
Ne(a)gul 7, 9
neatocmire 54
Necata 7
neglijeabilă 67
negustor 203
negru 33
nene 206, 211
nevală 27
nevoiaş 282
nevroza 225
ngrăpsire 109
nidurnire 109
nimba 225
nimeri 51
nour 131
Novavaca 7, 8
nunti 51, 59
nveaştire 110
ńardzire 111
ńiluire 109
oară 260
obdelos 290
obeda 59
obezi 51
obidi 51, 59
oborî 74, 75
ochia 119

ocinaş 277, 278
oferi 60, 80, 83, 84, 123
oftica 51, 59, 60
oglindi 51
ogoi 51, 65
ojoc 290
oltonit 290
omorî 74, 75, 77, 86, 122
opaciza 225
Oparitul 7, 9
opor 290
Oprişa 7, 9
optimiza 225
orbăcăi 51, 65
orbecăi 119
orceag 290
orinji 290, 291
oropsi 290
ortografia 225
ospitaliza 225
ostoi 51, 60, 65
otreapă 168
pacea(v)ură 169
Paia 7
palaurdi 278
pală 185
pale 278
papugiu 276
paradă 278
paradi 278
paraşutistă 206
parazita 225
pardon 212
parizianiza 225
particulariza 225
pasăre 276
pasteliza 225
paşnic 142
patachină 274
Paţurea 7
Paunii 7
paupertate 130
pădurit 51, 60
pălăi 185
pălălae 186
pălălăi 185
pălălău 186
păpsire 109
părea 101
părintesc 69
păsa 96
păstra 112
pătimi 51, 60
păţire 109
Pechea 9
Pechiani 7
pelea 34
Pelegrin 7, 8
peletic 186
pepehlui 186
perfecta 225
pericliseză 119
pericliseşte 119
permanentiza 225
peşte 44, 211
peticat 60
petici 51
peţi 61
picoti 51
Pieptea 210
pierde 34
piere 28, 34
pili 278
pimpilic 291
pindzire 111
pipăi 73, 119
pironi 51, 60
pisicuţă 204
pitreaţire 111
pitreceţi 106
pitula 51
piţigăia 51, 65
pizmes 112
pîlpîi 73, 186
pîrlaciu 193, 291
pîrlă 193, 194, 291
pîrli 193
pîrlo(a)g(a) 291
pîrperi 291
pîrpor(a) 291
pîrţotină 274
pîşan 291
planifica 225
plăcea 101, 102, 103, 125
pleancă 186
pleasc 186
pl(e)aşcă 181, 186
pleosc 186
pleoscăi 186
pleojdi 186
pleoşti 186
pleşcăi 186
plici 186
pliscă 191
plist 186
pliurd 186
pliuri 131
plîndzire 111
plîngea 106
ploscoteală 186
ploşti 186, 291
ploua 115
plusa 225
pluşti 187
pl'af 193
pogorî 74, 76, 77
pogromiza 225
politica 225
polojenie 292
ponorî 78
Popşa 269
porlog 193
portreta 225
poseda 96, 98, 99
pospăi 65
potenţa 225
potloagă 169
potlog 169, 193
potoli 60

potromoci 292
potromogi 292
praftoriță 193
praftură 193
prășcar 193
prășcău 193
prăvăli 123
preceda 96, 98, 99
precede 97, 99
precociza 225
prefera 51, 52, 60, 61
preferi 80, 83
preimească 41
prelunga 61
prelungi 51, 61
prevedea 101, 102, 103, 125
previziona 225
prezide 121
prifațire 111
prinde 127, 195
prindire 111
prîndzîre 109
proașcă 193
proceda 96, 98
procede 97, 99
profesionaliza 225
programa 225
propozi 292
prosti 119
prostitua 119
protegui 119, 124
proteja 119, 124
Prună 7
prunt 285
Prvula 10
psihiza 225
publica 51, 61
publicarisi 61, 72
publici 61
puilor 258
punea 106
purcede 97
pustii 119
putea 95, 101, 125, 126
putoare 275
puți 125
rade 278
Radeș 7
Radul 7, 9
rage 92
Raiul 7, 8, 9
ramarę 114, 115
rapăn 292
rapiu 273
Rasul 8
răgi 51, 93
răguși 61
rămînea 101, 102, 112, 113
răpăd 135
răsări 125
răule 130
răzbat 112, 113
reagrariza 225
refera 51, 52, 60, 119
referi 80, 83, 119
refrena 225
regenta 225
relativiza 225
reminiscenta 225
repeta 51, 61
reținea 102
rezolva 51
rezolvi 56
rîura 51, 61
roboți 71
rom(anes) 278
rotat 61, 62
roti 51, 61
rotili 51, 61
rougea 225
rugini 51, 61
ruptură 275
Rusciuc 258
salon 206
sal'tare 212
salto 206, 211
salut 211, 212
sateliza 225
săgate 30
sălăgire 109
sărac 284
scaltoafă 292
scardi 206
scaun 154, 155
scădea 101
scădeare 111
scenă 258
scheardire 110, 111
schelălăi 71
scheuna 71
sciziona 225
scîrmona 61
scîrțîi 73
scoatire 111
scobori 74, 75
scormoni 51, 61
scodori 292
scoț 113
scuipa 51, 62, 113
scup 113
scrie 89, 90, 95, 124, 258
scrijela 119
scrijeli 119
scrîșca 61, 71
scrîșni 51, 61, 71
seară 260
Selceani 7
sentimentaliza 225
seria 225
sexualiza 225
sfărîm 136
sfeștoc 178
sfîrîi 73
sifiliza 225
singe 67
singurit 51, 62
sint 67

siială 27
sîmbătă 67
slobod 121, 135
slujească 41
smîrc 194
smorcăi 194
soili 206, 212
solzi 226
somn 160
sovietiza 225
sovîrca 292
spar 113, 114
sparâ 115
spăimînta 115
speriu 112
spital 206
spor 113
spoveda 120
spovedi 120
sprijini 80, 83, 87, 88
spune 91
Staiul 8
Stanul 8
stare 111
staul 143, 154
sticli 120
străbatire 111
străjue 122
străvedea 102, 103
streinari 119
streiniri 119
striga 287
strimb 67
strindzire 111
strîmba 122
strîmtora 51, 62
structura 225
struni 51
stuchiu 121
Stupar 8
succeda 96, 98
succede 97, 99
sucita 226
sudui 73
sudzire 111
suferi 60, 80, 83, 86, 87, 123
sughița 51, 62
sui 64, 73, 113
sulă 143, 154, 161
sumete 125
superioriza 225
surgire 111
susținea 102
Șarban 7, 8, 9
șchiopa 51, 62
șe 278
ședea 101
ședzindu 67
șeest 278
șențuleț 65
șeștină 292
șetrar 67
Șișca 7, 9
șoaldă 275
șodîlcăi 292
șold 274
șomiiag 292
șomîldoc 292
șomoștoc 292
șoșoi(u) 278
șpanche 279
șpanchiu 279
șteri 292
ști 86, 87, 89, 90, 91, 92, 124, 125
știulean 292
șuștер 276
șușui 278
șutare 111
șutire 111
talan 286
talmeș 189
tamburina 225
tampon 207
tăcea 101, 102, 103
tăcînire 109
tăia 64, 90, 94
t(ă)răgăna 51, 62, 120
tărîța 120
tățâ 114
tățeare 111
tăuni 293
tăxire 109
Teahoie 7, 9
teamă 38
tearfă 169
temâ 115
terfelog 169
terținiza 225
ticală 278
ticăci 278
ticăi 278, 282
ticălos 278
ticnă 282
tindire 111
tîrfă 169
Tîrnauca 129
tîrși(t) 278, 293
tîrtău 293
toamnă 132, 160, 161
toarțire 111
tomna 58
toca 62
tocăna 51, 62
torturiza 225
tragere 110, 111, 126
traversa 51, 62
trăgaci 207
trăsnitor 207
treațire 111
trebui 73
trece 91
tresar 136
trocar 205, 210
tropoteală 69
tropoti 51, 70, 120
trotuar 260
tualetă 260

tuchire 109
tuci 115
tufla 212
tufli 207, 212
tulnica 62, 63
tundire 111
tuşare 111
ţanc 293
ţaţă 211
ţăsa 97
ţeastă 201, 202
ţenchiu 293
ţencuşă 293
ţer 113
ţesală 283
ţesăla 51, 63
ţese 80, 84, 85, 86, 96, 123, 199, 200, 203, 293
ţindzire 111
ţinea 73, 101, 102, 111
ţir 143, 152
ţiur 152
ţineare 111
ţirîi 73
ţiţîi 51, 63, 65
ţiu 131
ţiuie 131
ţoandră 170
ţolină 169
ţoloabă 169
ţon 113
ţundră 170
ucide 97, 293
ulcior 250
ultoană 290
ultui 290
umblu 142
umfla 87
umplea 80, 84, 86, 87, 101, 102, 111
undoi 51, 63, 65
Ungur 210
Ungurean 210
upărire 109
urdzîre 109
ureche 132
urechia 51, 63, 65
urgenta 225
urgire 111
urixire 109
ursi 51, 63
Ursul 7, 8
urzi 293
uşchi 207, 208
uşe 68
Uşi 7
Vasilache 211
vădzîndu 67
văicăra 51, 63, 69, 120
văile 258
Valcale 30
văpăi 64
văpsire 109
vărpălit 194
vărzăli 294
vărzui 294
veacu 41, 45
veade 26
vedea 38, 101, 102, 103
vehicula 225
vehiculiza 225
veşcă 294
veşcălui 294
via 95
victima 225
videare 111
viduire 109
vie 94
viermănoşa 51, 63
vierme 34
viforî 51
viie 115, 258
vindire 106, 111
vinire 109
Vinişor 7
violenta 225
vitaminiza 225
vitriola 225
viziona 225
vizualiza 225
vîjîi 78
viltoare 185, 187
vîlvă 187
vîlvătae 185, 187
vîntu 293, 294
vîrf 201, 202
virî 74
vîsli 51, 63, 64
Vladul 8, 9
vlej 187
voamire 111
vrabd'(i)ă 290
vraişte 194
vrăhăluit 194
vrîsta 51
vruţă 194
yilcire 109
zapt 196, 197
zăcea 101, 102, 103, 125
zăhărî 120
zăpsi 196, 197
zăţea 114
zbanghiu 278
zbîrli 193
zbîrnîi 73
zbor 122
zburda 193
zgărlire 109
zghehuna 64
zghihui 51, 64, 65, 71
zgî(l)ţîi 51, 64, 65, 71
zgîndări 51, 70, 78
zgiţîna 71, 64
zgrepţăna 197
zgriptor 197
zgudui 73
zgurăire 109
ziestre 67
zigzaga 225

zilipsire 109
zîmbi 51, 64, 72
zmuldzire 111
zuli 207
zulufa 225
zvăpăia 51, 64, 65
zvîrcoli 123
zvîrli 80, 84, 85, 86, 122
zvoamire 111
zvorî 294
Zvorîştea 294
Zvorsca 294

LATINEŞTI.

abintus 16
acrus 15
adaugeo 135
* adjutulare 53
a(d)luminare 20
aforis 16
(am)mixtura 18
ammixtus 18
analardu 17
ante 15
aramen 14
aurum 135
aut 19, 129
* balatrare 55
bava 270
bunos 2
cinicinus 22
cinus 21
colare 94
coliandrum 15
committere 89
condilomatas 23
criblare 19, 20
cum 24
cuppa 202
currêre 94
deforis 16, 17
deintus 16
deiusu 17
delmaticus 14
delonge 17
desusu 17
euphtharta 15
exinde 17
fetu(s) 23
foris 17
o ssa 19
*incurrare 95
incurrere 94
indignatio 20
integro 22
investire 92
*invivare 95
legem 31
malauma 19
mensa 102
muntes 2
mutilus 277
nimi(a)e 21
ortopnicus 24
pampinare 20
pampinus 20
per-longare 61
plurigo 21
pulvis 21
pulvus 21
quis, quid 24
quisque 25
salmoria 15
salvaticus 14, 15
scit 92
*scribĕre 90, 95
site(m) 15
strychni 15
subrubeo 18
subruteo 18
tersus 198
tesus 198
texere 199
triblare 19, 20
tusse(m) 15
umbilicus 23, 24
utlitum 19
vas 25
versa 18
vivere 94, 95
vivus 95
vulseo 18

CATALANE.

encimbellar 202
farandoler 192
jalar 276
llufa 275
modorre 277
muixelar 277
mut(is) 277
mu(t)xelar 277
pillar 278

FRANŢUZEŞTI.

ahurir 53, 73
allongé 54
assimiler 54
avancer 57
bélandre 185
commander 73
casserole 284
déférer 60
déferlampé 192
déferloquer 192
empester 72
farfouiller 192
ferlamper 192
ferniller 192
fersiller 192
firloque 192
forge 153
fourlore 192
frefel 192
freluche 192
freluquet 192
frétiller 192
fretouiller 192
furlucqué 192

furlufer 192
gargariser 72
instituer 72
intéresser 72
offrir 60
ondoyer 63
parole 153
péricliter 119
pillou 168
préférer 60
teser 198
verluter 194
vermiller 194
vernauler 194
vreliard 194
vrombir 192

ITALIENEȘTI.

ciotola 250
fiaba 153
fiandra 175
filza 190
galetta 250
ladro 276
méta 289
orciolo 250
pelanda 185
urciola 250

PORTUGHEZE.

cabo 201

PROVENSALE.

balandra 185
farandèu 192
farandou(lo) 191

RETOROMANE.

brumblar 192

SARDE.

auppare 202

SPANIOLE.

acoparse 202
cabo 201
farándula 192
modorro 277
pillar 278
pluma 275
tieso 198
tomar 278
zurrupio 275

GRECEȘTI.

λαοῦτα 133

ALBANEZE.

bal(a) 270
brumbulinë 192
pištar 275

SLAVE.

balovati 270
cundra 170
črkda 142
deb(n)ja 198
Drakša 269
dybati 198
gabać 195
gabьrъ 206
gospod 281
grebenь 288
babati 195
Jakša 269
komenderować 73
komonitsa 283
kotorobati 284
kožuhъ 292
kračenъ 205
kračulъ 205
Laloe 7, 8, 9
Liutovoe 7
nagabati 105
Nikša 269
opor 260
tihъ 282, 293
veršiti 201
vršiti 201
zăbja se 72
zubiti se 72
žilište 288

TURCEȘTI.

mingŭa 277
papušĝi 276
qabz(a) 195, 196
zabt 196

CUMANE.

balamak 270

ȚIGĂNEȘT

baro(s) 274
beșao 276
buiengere 275
bu 285
cari 275
carno 278
covlo 173
čor 276
giucăl 276
giucăloro 276
giuglău 276
grasnet 276
grasni 276
grasno 276
parno 278

UNGUREȘTI.

abriktol 280
Absa(lom) 270
Apsa 270
badaró 274
condra 170
Fehérsa 269
férez 190
fricska 191
Gábor 206
halom 287
Kéksa 269
makkolni 289
Torsa 269

GERMANICE.

abrichten 280
Blatt 208
blōd 182
bylander 185
cop 201
flattern 171
Flärre 171
Fleck 174
Flitter 171
flutter 171
Lump(en) 290
Schivlänk 172
Schuhfleck 173
Schuhflicker 276
Schuster 276

LITUANE.

užwirszóti 201

BASCE.

modortu 277

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII -IAȘI-